

Digitized by the Internet Archive
in 2012 with funding from
Boston Library Consortium Member Libraries

<http://www.archive.org/details/lesquodlibetsonz00godf>

LES PHILOSOPHES BELGES

Les Philosophes Belges

Textes et Etudes

Collection publiée par l'Institut supérieur de Philosophie de l'Université de Louvain
sous la direction de Maurice De Wulf

TOME V, FASCICULES I-II

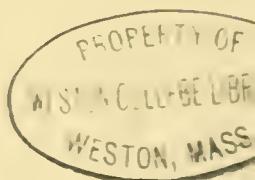
Les Quodlibets onze-quatorze DE GODEFROID DE FONTAINES

(TEXTE INÉDIT)

PAR

J. HOFFMANS

DOCTEUR EN PHILOSOPHIE
PROFESSEUR A L'UNIVERSITÉ COLONIALE

LOUVAIN

ÉDITIONS DE L'INSTITUT SUPÉRIEUR DE PHILOSOPHIE
2, PLACE CARDINAL MERCIER, 2

B
765
G593
Q6
Fasc. 11-14

BOSTON COLLEGE LIBRARY
CHESTNUT HILL, MASS.

JUL -9 '69

417289

QUODLIBET UNDECIMUM

QUAESTIO I

*Utrum ponens Deum dilectum esse subiectum theologiae in hoc dicatur ponere
illam dilectionem esse subiectum*

¹ Quaeruntur quaedam circa scientiam theologiae in generali. quaedam circa ea de quibus tractat in speciali.

Circa scientiam theologiae in generali quaeruntur unum pertinens ad rationem sui subiecti, videlicet utrum ponens Deum dilectum, secundum quod dilectus, esse subiectum theologiae, in hoc dicatur ponere illam ² dilectionem esse subiectum. Et arguitur primo quod sic. Quia sicut se habet obiectum sensus visus ad visum, ita obiectum scientiae intellectus ad scientiam. Sed quia lignum coloratum est obiectum visus secundum quod coloratum. id est ratione coloris, ipse color est per se obiectum visus. Ergo similiter si Deus dilectus secundum quod dilectus est subiectum in theologia, ipsa dilectio per se erit subiectum.

Contra. In scientia naturali corpus mobile est subiectum secundum quod ³ mobile, et tamen non dicitur propter hoc quod motus sit ⁴ subiectum in scientia naturali. Ergo similiter in proposito : Deus dilectus secundum quod dilectus poterit dici subiectum theologiae, et tamen ista ⁵ dilectio non dicetur subiectum.

Responsio. Dicendum quod differt dicere Deum esse subiectum alicuius scientiae vel considerationis secundum quod dilectus vel secundum quod diligibilis, sicut differt dicere lapidem esse ⁶ subiectum alicuius considerationis secundum quod est visus vel secundum quod est visibilis. Lapidem enim esse visum non ponit aliquid in ipso ⁷ lapide, sed ponit aliquid in ⁸ vidente, scilicet actum ipsum visionis [Cod. Q, fol. 136 V^b] causatum ab illo lapide ⁹ ; propter quod visus vel visio lapidis quia realem habet dependentiam ad lapidem ut ad causam sui esse, includit relationem realem ad ipsum lapidem. Sed lapidem esse visibilem non ponit aliquid in vidente, sed in ipso ¹⁰ lapide ponit illud unde est causatus ¹¹ et effectivus ipsius visus vel visionis. sive id ratione

cuius est obiectum talis actus. Sed [Cod. P, fol. 245 R^a] quoniam cum hunc actum efficit, hoc facit sine sui ¹² transmutatione reali, ideo licet includat aliquam relationem ad ipsum visum vel visionem quam efficit, non est [Cod. R, fol. 180 R^b] tamen ista relatio realis, sed solum secundum rationem, prout dicit **Philosophus** (1) in quinto *Metaphysicae*, quod scientia dicitur relative, scilicet relatione reali ad seictum ; non autem c converso.

Cum ergo quaeritur utrum dicere Deum dilectum esse subiectum theologiae vel subiectum alicuius considerationis secundum quod dilectus, sit idem quod dicere ipsam dilectionem primo et per se esse subiectum, dicendum quod sic. Ex quo enim Deum esse dilectum non ponit aliquid in ipso ¹³ Deo, sed in ipsa voluntate, id quod per se in hoc consideratur est aliquid ad voluntatem pertinens, scilicet ipsa ¹⁴ dilectio a Deo, tamen ut ab obiecto causata et in ipsa scilicet voluntate elicita. Unde licet Deus sit obiectum per se ipsius dilectionis, non est tamen obiectum per se considerationis qua consideratur ipse secundum quod dilectus, sed ipsa ¹⁵ dilectio primo et per se est obiectum considerationis ¹⁶. Et quia actus perfecte non cognoscitur nisi cognoscantur eius causae, ideo etiam considerans de dilectione Dei habet etiam considerare de Deo non secundum se, sed in quantum est vel causa vel terminus talis actus. Sicut etiam considerationis qua consideratur aliquid de lapide secundum quod visus obiectum per se est ipsa visio et non lapis, nisi in quantum est terminus vel causa huiusmodi ¹⁷ actus.

Si autem quaeratur utrum dicere quod Deus secundum quod diligibilis est subiectum alicuius considerationis sit idem quod dicere quod ipsa dilectio sit subiectum, dicendum quod non. Deum enim esse diligibilem per se et primo non dicit actum in ipso diligente, sed dicit rationem et proprietatem ¹⁸ in obiecto dilectionis secundum quod est causativum illius. Nunc autem obiectum actus non est ipse actus. Nec principia essentialia et intrinseca ¹⁹ obiecti sunt principia essentialia et intrinseca actus. Et ideo consideratio qua consideratur Deus secundum quod diligibilis primo et per se [Cod. V, fol. 183 V^b] habet pro obiecto illam condicionem vel proprietatem effectivam vel causativam quantum est de se talis actus sive ipsum Deum sub hac condicione vel ratione. Et ex ²⁰ consequenti considerat de ista ²¹ dilectione in quantum ratio diligibilis importat relationem secundum rationem ad dilectionem quam nata ²² est efficere ; non enim potest [Cod. P, fol. 245 R^b] considerari de obiecto sub ratione propria obiecti quin aliquo modo oporteat considerarc de ipso actu ; et e converso.

Et ex hoc patet quod sive dicatur Deum esse subiectum alicuius scientiae ut dilectus sive ut diligibilis, oportet etiam illam scientiam considerare per se et primo vel saltem per se, licet non primo, de dilectione. Et si dicatur Deus sic esse subiectum in theologia, ista erit scientia practica et quasi moralis, non speculativa ; quia est de actu appetitus vel voluntatis ut de subiecto vel ut formalis ratione subiecti modo supradicto ; vel per se et primo ; vel

per se licet non primo. Et erit necessarium dicere quod praeter talem scientiam alia sit scientia²³, quaecumque sit ista²⁴, quae habet considerare de Deo secundum se simpliciter et absolute; et ista etiam erit²⁵ simpliciter speculativa et eminentior.

Et hoc patet, quia obiectum intellectus speculativi est ens simpliciter et absolute et in se consideratum absque habitudine ad appetitum vel appetentem; obiectum autem intellectus practici est ens sub ratione convenientis ad appetentem. Sieut enim res inanimata per appetitum naturalem tendit in aliquid sibi conveniens non apprehensum, ita etiam homo per appetitum intellectivum tendit in aliquid sibi conveniens²⁶. secundum quod sit apprehensum. Sive ergo consideretur Deus ut dilectus sive ut diligibilis, quia non est diligibilis nisi sub ratione convenienti ad appetentem²⁷ et cum sic consideratur, oportet quod in tali consideratione etiam [Cod. R, fol. 180 V^a] consideratio ipsius dilectionis aliquo modo includatur, ut dictum [Cod. Q, fol. 137 R^a] est, talis consideratio pertinet ad scientiam practicam, non speculativam. Et talis scientia erit minus nobilis et minus perfecta, quia est de subiecto magis contracto et particulato quam scientia quae habet considerare de Deo secundum se et absolute, primo et per se quantum ad omnia quae sibi convenient in se et absolute, et etiam quantum ad omnia quae convenient ei in comparatione ad alia in generali.

Nec valet si dicitur quod non oportet hoc²⁸ quia secundum omnia quae in ipso considerari possunt et quae ei in se convenient, ipse est diligibilis. Quia, licet ita sit quod ratione suae omnimodae simplicitatis et actualitatis non [Cod. P, fol. 245 V^a] sint in ipso²⁹ partes nec essentiales differentes secundum rem, sieut materia et forma, vel differentes secundum rationem generis et differentiae magis universalis et minus universalis et huiusmodi; nec secundum accidens, sicut bonitas, quae reddit hominem amabilem, est quaedam perfectio accidentalis in homine. tamen id ipsum quod ipse est consideratum secundum se dicitur considerari consideratione magis absoluta et abstracta³⁰ et universalis quam consideratum in habitudine ad appetentem sub ratione convenientis vel ad creaturam sub ratione moventis et agentis determinate, ita quod talis consideratio non sistit in ipso³¹ Deo absolute, sed³² includit aliud aliquid³³ determinatum in cuius habitudine determinate et contracte Deus consideratur. Unde eminentior et perfectior est consideratio metaphysici de Deo secundum se et absolute quam naturalis considerantis de ipso secundum quod motor primi mobilis, licet secundum totum id quod est secundum se sit etiam motor.

Ex quo ultius patet quod inconveniens est dicere Deum non posse esse subiectum sub ratione absoluta sed contrahente et contractione quadam, quae non potest accipi nisi in habitudine ad aliquid aliud, ut patet inducendo.

Per hoc patet responsio ad obiecta. Primum enim bene concludit. Quia enim lignum coloratum secundum quod coloratum est obiectum visus, quia

secundum quod huiusmodi ³⁴ est per se visibile, ideo color dicitur per se obiectum visus, licet in colorato; et e converso sequitur: color est per se obiectum visus ³⁵ vel cuiuscumque considerationis; ergo coloratum secundum quod huiusmodi est obiectum eiusdem. Ita etiam si Deus dilectus secundum quod dilectus ³⁶ [Cod. V, fol. 184 R^a] est, est obiectum alicuius considerationis, ipsa dilectio est per se obiectum illius modo supradicto; et etiam e converso.

Sed si extendatur ulterius argumentum quasi concludendo quod sequitur si Deus diligibilis secundum quod diligibilis est subiectum, quod dilectio per se et primo erit subiectum, non valet. Quia esse diligibile per se et ³⁷ immediate non includit ipsam dilectionem sed aliquod obiectum eius primo et per se; quia esse diligibile est aliquid dilecti, dilectio autem est aliquid diligentis. Sicut etiam si aliquod lignum secundum quod visum est obiectum alicuius considerationis, sequitur [Cod. P, fol. 245 V^b] quod visio ipsa sit primo et per se obiectum eius. Sed si dicatur sic: lignum secundum quod visibile est obiectum alicuius considerationis, ergo visio; non sequitur. Quia enim ista quae dicuntur per modum abstracti et concreti ³⁸ color et ³⁹ coloratum ⁴⁰, visio et visum, dilectio et dilectus sunt respectu unius et eiusdem rei; immo sunt etiam unum et idem secundum rem et in eodem subiective ⁴¹; ideo ex uno infertur aliud et e converso. Sed visibile et visio, diligibile et dilectio non sunt talia, quia non sunt nomina unius et eiusdem rei abstractae et concretae significatae ⁴². Unum enim est nomen rei existentis in viso ⁴³ vel dilecto ⁴⁴; aliud rei existentis in vidente vel diligente; et unum est nomen [Cod. R, fol. 180 V^b] obiecti sive formalis rationis ipsius, aliud est nomen actus.

Et per hoc patet responsio ad aliud in oppositum quod tamen non bene applicatur ad propositum; quia ex hoc quod in scientia naturali corpus mobile est subiectum secundum quod mobile, non tamen motus dicitur esse primo et per se subiectum, deberet sic argui ⁴⁵ quod similiter ⁴⁶, licet Deus secundum quod diligibilis sit subiectum, non tamen dilectio; et hoc iam concessum est secundum modum supradictum.

Sed arguitur ex hoc ⁴⁷ sic: quod ⁴⁸ similiter si Deus secundum quod dilectus sit subiectum per se et primo alicuius considerationis, quod tamen ipsa dilectio non sit subiectum, hoc autem non oportet; quia dilectio et dilectus isto modo [Cod. Q, fol. 137 R^b] sunt id ipsum re ut concretum et abstractum; diligibile vero ⁴⁹ et dilectio ut diversa essentialiter et subiecto, sicut mobile et motus sunt differentia essentialiter, sed idem subiecto. Et ideo ⁵⁰ licet consideratio cuius per se et primo subiectum est, Deus dilectus secundum quod dilectus sit etiam ipsius dilectionis ut primo et per se subiecti, non oportet quod si corpus secundum quod mobile est subiectum alicuius considerationis, quod eiusdem considerationis ⁵¹ subiectum per se et primo sit ipse motus, sed considerationis cuius per se et primo obiectum est ⁵² mobile

secundum quod motum obiectum per se et primo debet dici ipse motus.

Hoc patet, quia ad corpus mobile etiam secundum quod mobile pertinent principia ipsius corporis et ipsius motus quae non sunt essentialiter id ipsum quod motus.

Verumtamen quia ista non considerantur nisi quia sunt ⁵³ aliquid corporis secundum quod [Cod. P, fol. 246 R^a] est inobile vel transmutabile et in ordine et in habitudine ad motum et transmissionem, oportet dicere quod ratio formalis talis subiecti sit motus. Non est tamen motus formale obiectum considerationis cum consideratur mobile secundum quod mobile, prout dicitur quod lignum secundum quod coloratum est per se et primo obiectum formale visus, ita quod hoc attribuitur colori ut per se obiecto non solum ut rationi ⁵⁴ formalis principalis obiecti, licet non videatur nisi existens in ligno, quia nec aliter existit ⁵⁵ nisi in subiecto.

Similiter etiam, quia illud secundum quod Deus secundum quod huicmodi consideratur in ordine et habitudine ad ipsius dilectionem cuius est principium causativum ⁵⁶ et motivum, ideo etiam licet considerationis diligibilis secundum quod diligibile per se et primo obiectum non sit dilectio, est tamen ratio formalis in quantum ea quae circa diligibile secundum quod huiusmodi considerantur sub ista ratione in quantum habent habitudinem ad ipsam dilectionem considerantur ⁵⁷.

Et ex istis patet quod correlarie potest ⁵⁸ declarari quod male dicunt ponentes quod in actu principali quo beatus videt Deum, per se et [Cod. V, fol. 184 R^b] essentialiter non consistit beatitudo ⁵⁹, sed in actu quo videt se videre Deum. Ista enim differunt, scilicet quod lapis intellectus est obiectum alicuius actus cognoscendi secundum quod cognitus per intellectum sive secundum quod intelligitur; et quod ⁶⁰ lapis est obiectum etiam alieuius actus intellectus cuius est obiectum nisi secundum quod intelligibilis. Est autem intelligibilis secundum quod tale ens vel secundum quod lapis, quia lapis secundum quod cognoscibilis non est obiectum per se eiusdem actus eius est obiectum secundum quod cognitus; quia respectu actus respectu cuius lapis secundum quod cognitus est obiectum, ipsa ⁶¹ cognitio per se est obiectum; sed respectu actus respectu cuius lapis secundum quod cognoscibilis est obiectum, non ipsa cognitio lapidis, sed ipse lapis per se est obiectum; et sic cognoscere vel intelligere lapidem secundum quod cognitus vel intellectus nihil aliud est quam cognoscere et intelligere cognitionem vel intellectum lapidis sive de lapide. Sed cogno [Cod. R, fol. 181 R^a] scere lapidem secundum quod est intelligibilis nihil aliud est quam cognoscere entitatem lapidis, quia secundum [Cod. P, fol. 246 R^b] illam est intelligibilis. Sola enim ratione differunt entitas lapidis et eius intelligibilitas, in quantum ⁶² intelligibilitas lapidis ultra entitatem eius absolutam dicit relationem secundum rationem solum ad intellectum. Sed intellectus lapidis dieit actum realem a lapide essentialiter differentem.

Propter quod in visione Dei etiam secundum quod visibilis est, bene ponitur beatitudo sive actus beatitudinis secundum intellectum; quia huiusmodi⁶³ actus obiectum est increatum, Deus ipse⁶⁴; sed in visione Dei secundum quod visus est, non quia huiusmodi actus obiectum per se est quid creatum, scilicet⁶⁵ ipsa visio Dei, nisi intelligatur fieri reduplicatio super ipsum obiectum, non super actum⁶⁶, et in hoc quidem est beatitudo. Si igitur dicatur quod beatitudo in Deo viso, secundum quod visus est, consistit et in obiecto beatifico et in actu quo ipse⁶⁷ videtur, et non in alio, est beatitudo formaliter; sic videtur quod visio Dei vel Deus visus secundum quod visus est beatitudo, quia hoc nihil aliud est quam visio qua videtur Deus est beatitudo.

Sed si dicatur sic: visio Dei vel Deus visus secundum quod visus, id est visio qua [Cod. Q, fol. 137 V^a] videtur, est beatitudo obiective, sic falsum est.

Sed non sic potest distingui respectu intelligibilitatis, quia visio Dei intelligibilis secundum quod intelligibilis omnibus modis⁶⁸ est beatitudo et secundum⁶⁹ quod fit reduplicatio Dei et etiam intelligibilitatis; quia etiam visio qua non solum videtur Deus, sed etiam intelligibilitas Dei est ipsa⁷⁰ beatitudo, quia est unum et idem.

¹ incipit undecimum quodlibet magistri godefridi de fontibus *praemisit* PQ. — ² istam V. — ³ mobile — quod] om. Q. — ⁴ motus add. Q; postea del. — ⁵ ipsa P. — ⁶ obiectum et add. in marg. alia m. P. — ⁷ proposito Q. — ⁸ om. Q; *suprascriptis* Q. — ⁹ sed ponit — lapide] om. R. — ¹⁰ isto VRQ. — ¹¹ causatus P. — ¹² sine sui] sensui P. — ¹³ isto P. — ¹⁴ illa PV. — ¹⁵ ista VQ. — ¹⁶ qua consideratur — considerationis] om. P. — ¹⁷ huius PR. — ¹⁸ in obiecto add. Q; postea del. — ¹⁹ intrinsica Q. — ²⁰ exu Q; *deinde litteram u* del. Q. — ²¹ ipsa P. — ²² om. Q. — ²³ scientia add. Q. — ²⁴ illa P. — ²⁵ om. PR. — ²⁶ non apprehensum — sibi conveniens] om. P. — ²⁷ appetendum Q. — ²⁸ om. R. — ²⁹ mo *cum tractu*. RQ. — ³⁰ contracta 1^a m. R; *absoluta corr.* 2^a m. R. — ³¹ om. P. — ³² scilicet Q. — ³³ aliquod VQ. — ³⁴ huius Q. — ³⁵ licet in — obiectum visus] om. P. — ³⁶ secundum quod dilectus om. P. — ³⁷ primo add. Q. — ³⁸ contracti P. — ³⁹ color et] colori P; *deinde del. scriptor*. — ⁴⁰ coloratum del. P. — ⁴¹ subiectione Q. — ⁴² significative P. — ⁴³ visio Q. — ⁴⁴ dilectio Q. — ⁴⁵ s add. R; *deinde del.* — ⁴⁶ simpliciter VQ. — ⁴⁷ hoc om. P; hoc ulterius add. 2^a m. P.; om. Q. — ⁴⁸ quia P. — ⁴⁹ visio P. — ⁵⁰ om. Q. — ⁵¹ quod eiusdem considerationis] om. P. — ⁵² obiectum est] est obiectum P. — ⁵³ om. Q; *deinde suppl.* Q. — ⁵⁴ rationali P. — ⁵⁵ existens P. — ⁵⁶ causatum P. — ⁵⁷ sub ista ratione — considerantur] om. PR. — ⁵⁸ om. PRQ. — ⁵⁹ habitudo R. — ⁶⁰ om. Q. — ⁶¹ illa P. — ⁶² est add. R. — ⁶³ ab add. Q; postea del. — ⁶⁴ actus obiectum est add. Q; *deinde del.* — ⁶⁵ secundum P. — ⁶⁶ non — actum] om. R. — ⁶⁷ om. 1^a m. P; add.. in marg. 2^a m. P; om. R. — ⁶⁸ modum Q. — ⁶⁹ secundum add. Q; postea del. — ⁷⁰ om. P.

(1) ARISTOTELIS *Metaphysica*, l. IV, c. 15 (II, 1021 a).

QUAESTIO II

Utrum si post conversionem substantiae panis in corpus Christi dimensionibus remanentibus alia panis substantia crearetur sub illis esset idem panis numero cum priori

Consequenter circa ea de quibus tractat¹ scientia theologiae in speciali quaerebantur quaedam pertinentia ad sacramentum Eucharistiae, quae-
dam autem² pertinentia ad naturam rationalem³ humana. Circa sacra-
mentum⁴ Eucharistiac quacrebantur duo: primum pertinet ad substantiam
panis quae convertitur; secundum pertinet ad speciem remanentem secundum
quod transmutatur.

Primum erat tale: utrum si post conversionem substantiae panis in corpus Christi dimensionibus remanentibus alia panis substantia crearetur sub illis,
esset idem [Cod. P, fol. 246 V^a] panis numero cum priori. Secundum erat
utrum ad hoc quod quantitas remanens possit transmutari secundum exten-
sionem per rarefactionem⁵ et secundum⁶ contractionem per condensationem,
oporteat⁷, praeter ipsam quantitatem determinatam secundum quam sic
fit transmutatio, ponere aliam quantitatem indeterminatam quae sit pro
subiecto in tali transmutatione.

Ad primum arguitur quod sit eadem; quia sicut respectu unius et eiusdem
formae non potest esse nisi una et eadem materia, nam materia nec unitatem⁸
nec actualitatem nec distinctionem habet nisi⁹ a forma, ita respectu unius
et eiusdem quantitatis non potest esse nisi unum [Cod. V, fol. 184 V^a] et
idem individuum. Sicut ergo si sub forma substantiali alicuius hominis. puta:
sub anima remanente post corruptionem corporis alia materia crearetur.
oporteret ponere quod esset eadem materia cum praecedente sive quod non
esset alia ab ista. Ergo similiter in proposito. Cum substantia panis creata
non haberet unitatem nec distinctionem nisi per illud idem per quod hoc
habuit substantia panis conversa, ista erit una et eadem cum illa.

Contra. Substantia in aliam substantiam iam¹⁰ conversa, et substantia
in illam substantiam non conversa non possunt esse una et eadem substantia.
Ita est in proposito, ut patet in forma quaestionis. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod ad hoc quod in materialibus simpliciter
aliqua differant numero proprio dicto, oportet quod habeant aliam materiam
et aliam formam et aliam quantitatem [Cod. R, fol. 181 R^b]: unius enim
materiac simul non possunt esse plures formae et quantitates simpliciter:
una etiam forma et quantitas non potest esse simpliciter plurium materierum;
et secundum hoc etiam quae debent dici unum numero simpliciter oportet

quod haec omnia habeant eadem. Ubi ergo est invenire istorum aliqua diversa, ista etiam secundum hoc sunt diversa numero. Quia ergo ad unitatem ciusdem panis numero requiritur eadem materia et forma substantialis et eadem quantitas, positione autem praedicta facta, non est eadem materia¹¹ nec eadem forma substantialis, licet sit eadem quantitas, non potest dici [Cod. P, fol. 246 V^b] idem panis numero.

Quod autem ita sit patet : quia si substantia illius panis est eadem numero cum substantia panis praecedentis, quod verificatur de uno verificatur et de alio ; sed substantia panis praecedentis est conversa in verum corpus Christi ; ergo et illa quae adhuc est convertibilis in illud. Hoc autem est falsum.

Si arguatur : substantia panis praecedentis non differebat numero a quocumque alio pane secundum quod panis, quia secundum quod huiusmodi¹² non potest accipi distinctio vel divisio in substantia panis. Ergo differebat secundum quod sub tali quantitate cuius per se est dividi in partes eiusdem rationis et speciei ; ergo cum haec substantia panis et praecedentis comparatae ad huiusmodi eandem quantitatem non inveniuntur differre numero, quia etiam nec in isto¹³ pane videtur esse unde differant numero a quocumque nisi ipsa quantitas [Cod. Q. fol. 137 V^b], ergo iste panis non erit alias numero a praecedente, non valet. Quia licet non possint differre numero proprie dicto talia nisi per quantitatem, tamen non est haec differentia sic per quantitatem quod solum quantitas unius individui differat a quantitate alterius individui ; immo substantia ens sub hac quantitate substantialiter differet a substantia existente sub alia quantitate.

Et secundum hoc patet quod verum est quod omnis substantia est eadem numero substantiae existenti sub eadem quantitate et comparatae ad eandem quantitatem ; quia cum actu ista¹⁴ per eandem quantitatem informantur, non habent unde distinguuntur. Sed propter hoc non valet quod substantia quae prius fuit sub aliqua quantitate¹⁵, si in aliud convertatur vel cum annihilatur vel alia praeeexistens vel nova creata sub eadem quantitate inducatur, quod haec et ista sint¹⁶ eadem ; quia licet sit una quantitas manens, tamen haec et illa substantia non comparantur ad illam ut actu sunt informatae per ipsam. Et sic licet per illam non possint differre numero nec habent etiam per eam quod sint unum numero, differre tamen possunt per istam et per aliam simul, cum scilicet substantia conversa dicitur differre ab illa¹⁷ per quantita [Cod. P, fol. 247 R^a] tem quidem in quantum substantia corporis Christi in quod¹⁸ conversa est, est¹⁹ sub²⁰ alia quantitate. Item si sit adnihilata²¹ adhuc plus differunt, sicut ens et non ens. Licet ergo per istam eandem quantitatem ista substantia conversa prius differret numero ab²² omni alia, sed nunc²³ per illam a nulla differre²⁴ potest. Et ista substantia nunc isti quantitati subintroducta²⁵ per istam quantitatem differt ab omni alia ; et sic per istam quantitatem haec possit differre ab illa ; non e converso ; per aliud tamen est²⁶ dare huiusmodi differentiam, ut dictum est.

Propter²⁷ argumentum autem [Cod. V, fol. 184 V^b] in oppositum ulterius est intelligendum quod posset dici quod, licet ita esset quod materia nunc existens sub aliqua forma substantiali sit eadem numero cum materia quae prius fuit sub ista, non tamen oporteret dicere in proposito quod [Cod. R, fol. 181 V^a] concluditur; quia licet substantia composita ex materia et forma non habeat esse nisi sub quantitate, tamen actualitatem suam substancialem non habet ex ista, sed solum accidentalem, scilicet extensionem; et ideo cum ponitur fuisse substantia in actu sub aliqua quantitate, deinde ista non existente ibi, ponitur ibidem substantia quae non fuit prius, non oportet ponere quod ista substantia sit eadem in actu cum alia simpliciter sine actualitate substantiae, sed solum in actu quantitativo vel secundum quantitatem. Sed quia materia secundum se et ex se nullam actualitatem habet nec unitatem nec distinctionem, sed sua actualitas est actualitas formae substantialis, videretur quod materia, quae est sub forma substantiali sub qua fuit alia, cum non habeat aliam actualitatem ab actualitate praecedentis, quod sit una et eadem in actu cum illa.

Quod autem ita sit²⁸ videtur aliquibus, quia materia per se solum ens est in potentia ad formam et ad esse per formam quia secundum se nec est quid nec quale nec quantum; et ideo ubicumque est eadem forma²⁹ substantialis, est etiam eadem materia undecumque³⁰ veniat, cum per formam habeat et esse et esse unum in actu: et sic cum materia quae prius non fuit sub³¹ forma sub qua fuit materia alia, habet esse sub eadem forma, habet eandem actualitatem et unitatem [Cod. P, fol. 247 R^b] quam habuit alia et ideo est eadem simpliciter.

Sed illud non³² videtur verum: quia, licet materia sit secundum se³³ ens in potentia, non est tamen privatio; nec est simpliciter non ens; sed habet aliquam entitatem positive, alioquin omnis substantia materialis esset omnino simplex secundum rem nisi entitas materiae esset alia ab entitate formae etiam cum est sub illa³⁴. Et forma sine materia haberet perfecte omnem entitatem substancialem quam habet compositum. Nec diceretur quod aliqua plura, puta: materia et forma, pertinerent³⁵ ad essentiam vel quiditatem substantiae materialis; ex quo materia nullo modo poneret in numerum³⁶ essentiale. Nec diceretur forma in composito communicare suam actualitatem alicui cum non possit eam communicare nisi enti, non autem sibi ipsi: et ideo alteri actualitatem tamen non habenti.

Est enim materia medium inter non ens simpliciter et ens in actu. Si ergo ita esset quod materia nullam entitatem et nullam unitatem [Cod. Q, fol. 138 R^a] haberet nisi a forma, sic scilicet quod sua entitas et sua unitas substantialis esset ipsa entitas et unitas formae, verum esset quod dicitur ab ipsis; quia sic tamen ponatur manere eadem forma quae prius et materia adveniens non habet aliam entitatem vel unitatem quam ipsa forma. esset etiam eadem materia omnino quae prius. Sed non est ita.

Sed verum est quod materia entitatem suam non habet nisi sub forma et in composito. Non est tamen sibi haec sua entitas essentialiter ex entitate formae; immo secundum illam est ingenita et incorruptibilis secundum **Philosophum** (1), cum entitas formae materialis secundum essentiam per generationem et corruptionem compositi generatur et corruptitur. Et fit variatio formarum circa unam et eandem materiam secundum rem et essentiam. Quamvis enim verum sit quod compositum per se generatur et in composito non solum forma, sed etiam materia generatur, tamen aliter et aliter; quia forma in composito sic generatur quantum ad eius essentiam quod secundum nullam entitatem suam ³⁷ praeverat nisi in potentia alterius secundum essentiam ab entitate ipsius formae; non sic autem generatur [Cod. P, fol. 247 V^a] materia quantum ad eius essentiam, sed ³⁸ ipsa ³⁹ quae secundum suam essentiam praeverat [Cod. R, fol. 181 V^b] sed pertinens ad essentiam ⁴⁰ alterius compositi, per generationem alterius compositi ex priori composito ratione huius materiae sit materia illius compositi et ad eius essentiam pertinens, licet etiam forma sit de essentia compositi [Cod. V, fol. 185 R^a], non est tamen ⁴¹ de essentia materiae, sed manet una et eadem materia differens secundum suam essentiam ab entitate formae sub formis contrariis; et sic ⁴² differens a se ipsa non secundum essentiam sed secundum esse.

Sed non potest dici sic manere una et eadem forma, alioquin cum contrarium generatur ex contrario secundum formam, si materia sub utraque forma non maneret in sua entitate essentiali una et eadem, quod oporteret si non haberet entitatem neque unitatem ⁴³ nisi a forma, sicut ista non communicant in unitate formae, sic nec communicarent in unitate materiae. Et sicut materia quaecumque successive habens esse sub una et eadem forma sub qua fuit prius alia materia ibi nunc non existens, esset omnino una propter entitatem et unitatem ⁴⁴ formae unius, ita etiam materia successive habens esse sub diversis et contrariis propter diversitatem actualitatum et entitatum huiusmodi formarum, huiusmodi materia ⁴⁵ esset omnino plures et secundum rem et essentiam plurificata; et non esset maior unitas materiae existentis sub forma aeris generati ex aqua ad materiam huius aquae praecedentis quam ad materiam ignis; nec magis diceretur generatus ex aqua secundum aliquid eius quam ex igne secundum aliquid eius.

Quantum ad hoc ergo dicendum quod verum est quod materia suam entitatem essentialiem et unitatem non habet nisi sub forma. Sicut etiam dictum est de substantia individua materiali respectu quantitatis quantum ad eius unitatem numeralem, actualitatem etiam simpliciter habet a forma substantiali; et sic etiam unitatem et distinctionem simpliciter; quia hoc per se formae substantiali quae est actus simpliciter convenit et per eam etiam materiae. Et verum est quod, sicut dictum est, omnis materia omni materiae ⁴⁶ respectu [Cod. P, fol. 247 V^b] eiusdem formae substantialis est eadem sim-

pliciter ; nec inter eas esset distinctio nisi ex alio. Sed cum materia quae fuit sub una forma⁴⁷ substantiali transferatur ab ista forma et iterum alia materia sit sub forma a qua materia prior discessit, planum est quod haec materia differt⁴⁸ ab illa. Sed verum est quod non per formam istam sub qua nunc est ista materia et sub qua etiam fuit alia⁴⁹, sed se ipsa haec est alia ab illa essentialiter, quia nec haec⁵⁰ entitas materiae est entitas illius quae iam non est sub hac forma, sed in sua entitate et realitate discessit.

Sed verum est quod ad hoc quod sic una materia differat ab alia secundum suam entitatem essentialiter, oportet quod aliquo modo maneat in hac sua entitate et non penitus annihiletur. Non potest autem sic manere quod non annihiletur nisi sub aliqua alia forma huiusmodi sua entitas aliquo modo conservetur. Et hoc potest intelligi dupliceiter : uno modo sic quod absque eius in aliud transmutatione illa⁵¹ per se ipsam⁵² immediate aliqua alia forma informetur. Et si hoc est possibile, planum est quod huiusmodi duae materiae differunt etiam secundum huiusmodi plures actualitates vel secundum suas⁵³ [Cod. Q, fol. 138 R^b] entitates quas habent plurificatas sub huiusmodi pluribus actualitatibus ; alio modo sic quod ista⁵⁴ entitas huiusmodi materiae in entitatem alterius materiae per transubstantiationem convertatur et sic in illa⁵⁵ transubstantiata et conversa aliquo modo manens, non quidem in se sed in alio. Et in hoc etiam dicitur aliquo modo manere sub actualitate formae [Cod. R, fol. 182 R^a] sub qua per se manet materia in quam haec est conversa. Et secundum hoc etiam patet quod hoc modo differt una materia ab alia⁵⁶ aliquo modo secundum plures actualitates sive secundum suas entitates quas habent dicto modo sub diversis formis aliquo modo plurificatas. Si etiam prior materia omnino annihiletur⁵⁷ materia subintroducta⁵⁸ sub forma manente⁵⁹ non poterit dici eadem cum priore ; immo magis diceret ab illa quam si sub alia forma remaneret, quia sic differret materia una ab alia sicut ens a non ente quod etiam fuit ens.

Et sic est dicendum quod quamvis talis materia habeat eandem actuantatem [Cod. P, fol. 248 R^a] formalem quam habuit prima cum sit in actu per eandem formam, non debet tamen dici quod habeat eandem entitatem loquendo de propria sua entitate essentiali quam. ut dictum est. non habet a forma, sed a se ipsa essentialiter a Deo effective. Et ideo etiam esset dicendum quod tale compositum non est unum et idem numero omnino. quia non secundum materiam.

Ista autem dicuntur supponendo quod sub una quantitate [Cod. V, fol. 185 R^b] possit esse alia et alia substantia, et quod sub una forma possint esse plures materiae. Sed quomodo hoc sit possibile nunc non inquiritur⁶⁰.

¹ snam add. Q ; deinde del. — ² om. Q. — ³ ipam lem Q. — ⁴ en add. Q : postea del. —

⁵ iurefactionem Q. — ⁶ et secundum] om. Q. — ⁷ oporea Q. — ⁸ nec unitatem] om. P. —

⁹ vis QR. — ¹⁰ om. V. — ¹¹ et forma substantialis et eadem quantitas. positione autem facta non est eadem materia add. R. — ¹² huius VPQ. — ¹³ p add. Q; postea del. — ¹⁴ isto scripsit et del. V. — ¹⁵ aliqua quantitate] quantitate aliqua V. — ¹⁶ sit Q. — ¹⁷ ista V. — ¹⁸ quo V. — ¹⁹ om. R. — ²⁰ substantia R. — ²¹ adunata P. — ²² a add. Q.; postea del. — ²³ nec P. — ²⁴ differret R. — ²⁵ subinto ducta Q; subintroducta corr. Q. — ²⁶ tamen est] est tamen V. — ²⁷ per P. — ²⁸ ita sit] sit ita V. — ²⁹ forma add. Q; deinde del. — ³⁰ est eodem add. Q; postea del. — ³¹ alia add. in marg. V. — ³² illud non] non illud Q. — ³³ materia — se] secundum se materia sit V. — ³⁴ ipsa V. — ³⁵ pertinent VPQ. — ³⁶ materiam P. — ³⁷ suae P. — ³⁸ licet R. — ³⁹ ipsam Q; ipsa corr. Q; — ipsam R; litteram p del. R. — ⁴⁰ ad add. Q. — ⁴¹ om. Q. — ⁴² om. Q. — ⁴³ entitatem P. — ⁴⁴ entitatem et unitatem] unitatem et entitatem PRQ. — ⁴⁵ forma P. — ⁴⁶ personae R. — ⁴⁷ una forma] forma una V. — ⁴⁸ diceret P. — ⁴⁹ materia add. Q; deinde del. — ⁵⁰ om. R. — ⁵¹ ista V. — ⁵² illam PRQ; istam V; ipsam in marg. corr. V. — ⁵³ en add. Q; deinde del. — ⁵⁴ sit add. Q. — ⁵⁵ illam PQ. — ⁵⁶ essentia add. Q; postea del. — ⁵⁷ annihilatur P. — ⁵⁸ introducta P. — ⁵⁹ forma manente] manente forma V. — ⁶⁰ requiritur P.

(1) Resp. ARISTOTELIS *Physica*, l. I, c. 9 (I, 192 a).

QUAESTIO III

Utrum ad hoc quod quantitas remanens possit transmutari oporteat praeter quantitatem determinatam ponere aliam quantitatem indeterminatam

Consequenter ad secundum arguebatur quod praeter quantitatem determinatam oportet ponere quantitatem indeterminatam realiter differentem a determinata¹; quia motus non potest esse sine mobili. In ista ergo transmutatione secundum quantitatem oportet ponere subiectum² mobile. Non autem potest ponи subiectum ipsa quantitas secundum quam fit transmutatio, quae dicitur quantitas determinata; nec etiam substantia, quia nulla tunc subest. Ergo oportet ponere pro subiecto aliquam quantitatem intransmutabilem quae potest dici indeterminata, quia stat cum quacumque determinata.

Contra. Materia prima est potentia simpliciter in genere substantiae. Ergo illud quo³ primo perficitur est actus simpliciter in genere substantiae⁴. Sed si ponatur quod dimensiones aliquae indeterminatae praecedunt omnem formam substantialiem et omnem quantitatem determinatam in materia, forma accidentalis primo perficeret materiam quam forma substantialis; et sic illud quod dicitur ipsa forma substantialis realiter esset forma accidentalis, quia adveniret iam enti in actu; et illud quod dicitur forma accidentalis esset

realiter forma substantialis, quia esset actus primus materiae. Hoe autem est inconveniens. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod duplex invenitur modus ponendi dimensiones indeterminatas in materia : unus antiquus, vernus et rationalis, si bene et recte intelligitur ; alias novus qui rationalis non videtur. Primus modus videtur esse **Commentatoris** (1), et est inductus propter necessitatem materiae ad hoc quod simul habeat esse sub pluribus formis substantialibus vel successive, quoniam subiectum formae substantialis est materia : et subiectum [Cod. P, fol. 248 R^b] plurium formarum non potest esse simul una et eadem materia, et ipsa secundum se est indivisa et indistincta. Cum ergo sicut oportet materiam praetelligi formae substantiali ut subiectum, ita oportet plures materias ⁵ praetelligi pluribus formis substantialibus. Non potest enim simul plures formas recipere nisi habeat esse divisibile et plurificatum. Hanc autem plurificationem non potest habere materia nisi per quantitatem formaliter de eius ratione est per se habere partes eiusdem rationis. Ideo oportet ponere quantitatem praecedere ⁶ in materia plurificationem formarum substantialium. Dicitur autem indeterminata, quia ad hoc solum requiritur in materia ut eam simpliciter reddat divisibilem et plurificabilem non sic determinate vel sic. Unde [Cod. R, fol. 182 R^b] sicut ipsa materia ratione suae potentiae indeterminationem habet respectu cuiuscumque ⁷ formae substantialis, ita etiam divisibilitas eius per quantitatem, ad hoc quod sic possit esse sub pluribus formis, erit quid indeterminatum respectu quarumcumque ⁸ formarum plurium ; [Cod. Q, fol. 138 V^a] et sic ad modum materiae quantitas etiam ⁹ indeterminationem habet. Sed huiusmodi quantitas diversimode determinatur secundum condicionem diversarum formarum.

Item, quia materia non est susceptibilis plurium formarum successive nisi per transmutationem, materia autem non est transmutabilis nisi praesupponatur extensa et divisibilis per quantitatem, alioquin indivisible posset transmutari et moveri ; quia etiam generans ¹⁰ generat aliud propter aliam materiam et ex alia materia, et hoc non habet materia sine quantitate : ideo sicut ante formam substantialiem per generationem inducendam oportet praecedere materiam, ita etiam et quantitatem. Et dicitur indeterminata modo supradicto consimili modo indeterminationis materiae, quia scilicet secundum se non determinat sibi formam eorumpendam nec etiam ¹¹ generandam, quia cum forma corrumpenda corrumpitur, non videtur ipsa quantitas corrumpi : et cum generanda generatur non videtur ipsa generari. Sed sicut materia secundum substantialiam manet sub utroque termino, ita videtur etiam quantitas aliquo modo ¹² manere : sed aliam terminationem [Cod. P, fol. 248 V^a] habet ab alia et alia forma determinata secundum exigentiam ipsius formae.

Sed est intelligendum quod propter praedicta non oportet ponere unam et eandem quantitatem secundum essentiam sub quacunque ratione indeterminabili praeceedere in materia quamcumque formam substantialiem

ipsam materiam simul cum ista quantitate perficiemt ; quia, cum entitas materiae non sit nisi quaedam potentia in genere substantiae, unde dicit **Commentator** (2) quod materia substantiatur per posse, ideo illud quod primo et per se dicit actualitatem materiae non est nisi forma substantialis. Unde materia non potest intelligi in actu nisi per [Cod. V, fol. 185 V^a] actum substantiale primo et per se ; et sic necessario primus actus potentiae substantialis quae est materia est actus simpliciter sicut materia est potentia simpliciter ; et est forma substantialis. Et quicquid advenit post, est eius actus secundum quid et accidentalis. Et est ordo talis quod materia considerata ut subiectum formac primo et per se perficitur per formam substantialem, quae sola nata est reducere hanc potentialitatem materiae ad actualitatem ; deinde materia cum forma subiectum est omnium accidentium.

Ad intelligendum ergo quomodo potest dici quod huiusmodi dimensiones aliquo modo praecedant formam substantialem, est notandum quod si consideretur materia sub ratione qua subiectum est et ¹³ rationem subiecti habet respectu formae substantialis simpliciter, sic non potest aliquid intelligi praecedere ipsam formam in materia ; quia forma se ipsa primo et per se et immediate perficit potentialitatem materiae ; sed si consideretur materia ut subiectum plurium formarum in actu vel ¹⁴ ut subiectum transmutabile de forma in formam, sic oportet aliquo modo quantitatem esse priorem forma substantiali, non sic quidem quod sint ¹⁵ priores dimensiones secundum naturam forma receptibili in materia sive pluribus formis simul natis esse in materia in entitate quae ipsi formae debetur secundum esse substantiarum ¹⁶ simpliciter, sed sic quod sunt naturaliter priores non solum quam forma, sed etiam quam ipsa materia in esse [Cod. P, fol. 248 V^b] divisibili materiae quod est materiam simul habere plures partes eiusdem rationis ; et ita etiam quantitas est prior naturaliter quam forma in quantum materia praesupponitur ut subiectum plurium formarum. Sicut etiam alias dictum est de quantitate determinata respectu ¹⁷ substantiae compositae in actu per formam determinatam ¹⁸ [Cod. R, fol. 182 V^a]. Nam cum dimensiones indeterminatae et quantitas simpliciter sint ¹⁹ causa in hoc quod est substantiam esse divisibilem et actu divisam in plures partes maxime eiusdem rationis, et causa prior est causato, necesse est eas praesupponi et esse priores naturaliter quantum ad hoc esse divisibile substantiae. Sed esse substantiae compositae naturaliter prius est in ratione subiecti et causae materialis omni quantitate quae est in ea.

Nec est inconveniens quod secundum illud esse cuius causa est accidens formaliter sit prius naturaliter secundum rationem causae formalis ; quia ubique naturaliter est causa prior ²⁰ effectu vel causato ; et sic ²¹ etiam substantia composita est prior ²² simpliciter in genere causae materialis omni quantitate [Cod. Q, fol. 138 V^b].

Sed si consideretur materia secundum transmutationis rationem sive prout illa ²³ materia habet rationem transmutabilis, est intelligendum quod

quaedam insunt necessario materiae ante formae substantialis introductionem, scilicet contrarium vel oppositum ex quo debet fieri illud quod fit, et privatio ratione eius quod fiendum est. Et ex eadem ratione oportet praesupponere in materia quantitatem indeterminatam, quia sicut non transmutatur aliquid nisi quod est sub contrario, ita non transmutatur nisi quod est quantum.

Sed licet praesupponatur necessario contrarium et quantum in eo ex quo debet fieri generatio ante formam introducendam, contrarium tamen non manet. Sed quantitas dicitur manere non quidem realiter et essentialiter²⁴ eadem. Quia enim contrarium repugnat contrario et per se corruptitur ab illo, ideo nullo modo dicitur manere nisi in potentia materiae²⁵; sed quia quantitas eius ex quo fit generatio et quantitas generati secundum se sunt eiusdem rationis, propter hoc eius ex quo fit generatio non corruptitur quantitas per se, sed per accidens, in quantum scilicet per se corruptitur [Cod. P, fol 249 Ra] substantia composita contraria²⁶ quae erat per se subiectum talis quantitatis; et inducitur consimilis in composito generato, sicut etiam dicitur de qualitatibus symbolis quae dieuntur aliquo modo manere in utroque termino.

Et secundum hunc modum ponendi non potest ostendi quod motus praedictus non sit sine mobili; quia quantitas quae extenditur non habet sibi subiectam aliam quantitatem in qua extenditur; quia secundum hunc modum ponendi non dicitur quantitas terminata et indeterminata²⁷ ut distinguantur realiter sic quod una alteri possit esse subiecta.

Item si different quantitas determinata et indeterminata realiter, et quantitas indeterminata praecederet formam substantialiem, tunc in sacramento Eucharistiae quantitas indeterminata post conversionem non remaneret sub speciebus sacramenti, forma [Cod V, fol. 185 V^b] substantiali quam praecedet non remanente; et sic praedictus motus non posset huiusmodi quantitatem habere pro subiecto.

Alius modus ponendi est quod, cum inveniatur in materia esse tantum vel tantum²⁸, scilicet multum vel paucum et occupare tantum de loco vel tantum;²⁹ quia in uno pugillo terrae plus est de materia quam in uno pugillo aquae, nec tamen plus occupat de loco quia in uno pugillo terrae tantum est de materia quantum³⁰ in decem pugillis aquae, et tamen decem pugilli aquae occupant decuplum de loco: nullum horum habet materia de se, quia non est nisi potentialitas quaedam, ideo oportet quod hoc³¹ habeat secundum aliquem actum non substantialiem sed accidentalem. Et quia quicquid importat magnitudinem aliquam vel pluralitatem ad quantitatem pertinet, ideo oportet utrumque modorum praedictorum quantitati convenire: et oportet quod quantitas per quam materia est tanta non sit eadem cum ista per quam materia occupat tantum locum, quia variata ista non variatur illa; puta: cum de uno pugillo aquae fiunt decem pugilli aeris: et ideo etiam illa³² quantitas prior est alia et est ei subiecta et

fundatur alia in illa. Et huiusmodi quantitas dicitur quantitas indeterminata, [Cod. P, fol. 249 R^b] quia manet sub diversis dimensionibus terminatis quae sunt [Cod. R, fol. 182 V^b] quantitates secundum quas aliquid occupat locum. Et secundum hoc volunt dicere isti qui hoc ponunt quod potest salvari augmentum et diminutio in speciebus sacramenti nec est motus sine mobili per hoc quod eadem dimensiones interminatae subiciuntur maioribus vel minoribus dimensionibus determinatis.

Sed videtur quod huiusmodi quantitas indeterminata non potest poni praecedere formam in materia, quia tunc non separaretur a materia talis quantitas nisi forma substantialis, quam naturaliter praecedederet, separaretur ; et sic forma substantialis cum materia, inter quae quasi medium ordinem naturae tenet huiusmodi quantitas, non possent converti in aliquid aliud, huiusmodi quantitate ³³ sine istis remanente, cum tamen isti ³⁴ ponant quod est in sacramento altaris talis quantitas, non autem forma substantialis.

Hoc etiam patet per hoc quod dictum est supra, quod oportet primum actum in materia esse formam substantialem. Si autem non praecedat formam naturaliter sed materia secundum se et per se est subiectum ³⁵ formae, nihil videtur facere quantitas talis ad hoc quod materia pugilli terrae possit esse sub decem pugillis aquae et materia unius pugilli aquac [Cod. Q, fol. 139R^a] non potest fieri sub forma unius pugilli terrae. Ex quo enim in ordine materiae ad formam non intelligitur aliquid medium in ratione subiecti, talis quantitas nihil facit ad id quod dictum est.

Si ergo quantitas aliquid faciat in materia respectu formae, hoc est quod facit quod, quia materia divisibilis est et actu divisa, simul potest esse subiectum plurium formarum. Huiusmodi autem divisibilitas est per quantitatem indeterminatam primo modo praedicto. Et quia cum est quanta potest esse subiectum transmutationis de forma ad formam, ideo, ut praedictum est, in materia requiritur talis quantitas. Cum ergo materia comparetur ad formam duobus modis : uno modo in ratione subiecti ; et ad hoc quod subiciatur una formae et per eam informetur, non requiritur nisi ipsa essentia materiae ; ad hoc autem quod simul pluribus formis informetur, requiritur quod sit ³⁶ divisibilis, immo actu divisa modo supradicto ; alio vero modo comparatur ad formam in ratione transmutabilis ad illam ³⁷ ; et ad hoc requiritur [Cod. P, fol. 139 V^a] quod sit aliquid quantum ; — videtur quod sine causa ponitur alia quantitas in materia quam modo supradicto. Et ideo fictio ³⁸ est dicere quod immo est ibi quaedam alia quantitas interminata ; quia, cum quantitas prima divisione dividatur in continuam et discretam, et non sit discreta, oportet quod sit continua. Sed omnis talis est quam communiter dicimus quantitatem indeterminatam vel terminatam ³⁹ secundum intellectum supra tactum.

Item non videtur possibile quod in eodem sint simul diversae quantitates vel continuae vel discretae vel cuiuscumque condicionis, quia ⁴⁰ qua ratione

dicitur quod in eodem sunt sie⁴¹ plures quantitates simul, ita poterit etiam dici de quolibet alio praedicamento. Et dicetur quod sub speciebus panis [Cod. V, fol. 186 R^a] remanet quaedam substantia interminata. Sed substantia terminata est⁴² transubstantiata, et sie de aliis. Unde **Commentator** (3) qui ponit dimensiones interminatas nihil de istis⁴³ cogitavit.

Item ratio propter quam isti⁴⁴ (4) ponunt dimensiones tales non valet; quia quod ex uno pugillo terrae possunt fieri centrum⁴⁵ pugilli aeris et ex uno pugillo aquae non nisi decem, huius causa non est alia quantitas quae est in terra et alia quae est in aqua. Sed potest dici secundum aliquos quod huiusmodi⁴⁶ eausa est dispositio secundum raritatem et densitatem, quia materia existens sub dispositione quae densitas dicitur [Cod. R, fol. 183 R^a] est in potentia ad aliquid ad quod non est materia in potentia existens sub raritate, cum sic utrobique est sub eadem quantitate sive aequalis quantitatis. Nunc autem illud quod fit non fit ex materia nuda, sed ex materia sub determinata quantitate et sub determinatis dispositionibus, scilicet raritate et densitate et qualitatibus aliis existente. Nec quidlibet fit ex quolibet, sed determinatum ex determinato. Et ideo, ut aliqui dieunt (5), quod ex materia existente in aliquo mixto sub determinata quantitate et densitate non potest fieri corpus aliud⁴⁷ maius⁴⁸ sub eadem densitate ab agente naturali, hoc contingit quia non agit ex materia secundum se, sed secundum quod est sub determinatis dispositionibus, ut nunc dictum est. Sed agens infinitae [Cod. P, fol. 249 V^b] virtutis quod attingit immediate essentiam materiae nec per se requirit tales dispositiones, cum scilicet agit ex materia secundum rationem obedientiam. ex materia existente sub quacumque quantitate et densitate potest facere quantumque corpus sub eadem densitate absque additione⁴⁹ materiae. Et secundum hoc ponunt (6) quod virtute divina ex materia existente sub costa Adae absque additione alicuius alterius potuit Deus formare corpus mulieris, quod non potuit fieri virtute agentis finiti.

Sed melius videtur dicendum quod non debet omnino negari quin in denso eiusdem quantitatis eum aliquo raro⁵⁰ sit plus de⁵¹ materia quam in illo raro; et tamen hoc plus non est referendum ad aliquam quantitatem proprie dictam nec ad aliquam dispositionem vel rem aliam a densitate et ipsa quantitate dimensiva et ab ipsa entitate materiae. Sed hoc⁵² videtur sie intelligendum quod, sicut videmus quod quando aliquod corpus macilentum⁵³ tantum recipit de nutrimento quod etiam augmentatur manens sub aequali densitate siue prius, licet ista augmentatio fiat sine⁵⁴ additione quantitatis, quia non additur nova sed educeitur de potentia materiae maior quam prius erat, et quantitas nutrimenti corruptitur: nee per additionem densitatis vel cuiuscumque alterius [Cod. Q, fol. 139 R^b] dispositionis vel qualitatis, quia talium non manet aliquid; nee per additionem formae substantialis, quia ista corruptitur, fit tamen additio materiae nutrimenti ad materiam nutriti⁵⁵ quia essentia vel entitas materiae nutrimenti non cor-

rumpitur nec annihilatur, sed simul cum materia nutriti ⁵⁶ induit formam ipsius. Et secundum hoc oportet ponere quod in tali est aliquid entitatis materiae quod prius non erat indistinctum, tum in actu distinguibile tum in potentia sic quod etiam ex tali corpore sic augmentato poterunt educi partes huiusmodi ⁵⁷ materiae existentes in illo sicut in potentia ad actum secundum plures formas sub maiori quantitate quam de corpore macillento; et sic materia quodam modo habet partes quae existentes quasi ⁵⁸ in potentia extrahuntur quasi de potentia in actum, cum materia unius corporis plurificatur sub [Cod. P, fol. 250 R^a] pluribus formis et extenditur plus quam materia alterius corporis et quam poterat extendi antequam sic materia adveniret.

Sed non est intelligendum per huiusmodi ⁵⁹ partes materiae partes proprie dictas, quia sic aliquid quantitatis importarent; sed est intelligendum per hoc ⁶⁰ quod materia alicuius corporis est habens entitatem sic extensibilem et sic reducibilem in actum sub partibus quantitatibus ⁶¹ aliter quam materia alterius corporis. Cum enim materia secundum suam essentiam sit ingenerabilis et incorruptibilis, [Cod. V, fol. 186 R^b] materia quae est sub aliqua forma semper ⁶² secundum suam essentiam manebit; et similiter materia quae est sub alia. Et oportet ponere quod entitas huiusmodi ⁶³ materiae non est entitas illius etiam circumscripta ⁶⁴ entitate formae, licet non ⁶⁵ habeat suam entitatem sine aliqua forma nec habeat distinctionem hanc nisi sub forma alia et alia.

Ergo si materia existens [Cod. R, fol. 183 R^b] sub altera illarum formarum unitur materiae existenti sub alia, oportet ponere quod ibi sit aliquid entitatis materiae quod prius non erat, licet sit indistincta ab illa cui unitur; et ex hoc etiam contingit ⁶⁶ quod ex isto composito potest generari aliquid quod ⁶⁷ prius non poterat. Et secundum hunc modum est intelligendum ⁶⁸ quod illud ens modo habet plus de materia quam prius.

Et secundum istum modum probabilius videtur, ut alii dicunt (7), quod etiam ⁶⁹ virtute divina non potuit formari tam grande et tam densum corpus mulieris ex una costa sine additione alterius materiae.

Sed sic secundum praedicta non videtur sublata difficultas quaesiti ⁷⁰; quia non videtur quod in tali transmutatione sit ⁷¹ aliquid pro subiecto. Nunc autem difficile videtur ponere transmutationem sive motum sine mobili vel transmutabili. Quamvis enim ponendo fieri mutationem secundum accidentia, sicut aliqui videntur intelligere, posset faciliter poni quod quantitas mutaretur secundum ⁷² maius et minus, et etiam qualitas secundum magis et minus absque alio subiecto. Hoc tamen non est facile ponendo huiusmodi ⁷³ mutationes se habere sicut videntur se habere secundum veritatem; nam si intelligatur quod in tota transmutatione dictorum accidentium manet unum et idem accidens secundum rem et essentiam invariatum, fit autem [Cod. P, fol. 250 R^b] variatio circa illud secundum gradus praedictos, tunc ⁷⁴ dicetur quod ex quo accidens secundum rem manet, non autem secundum

huiusmodi gradus, quod ista essentia accidentis erit pro subiecto et dicti gradus erunt pro terminis.

Sed quia, ut alibi tactum est, videtur quod impossibile est sic fieri talium mutationem, quia tamen subiectum motus et terminos realiter differre oportet, album autem secundum essentiam et magis album et minus album non differunt realiter, non potest dici quod fiat variatio secundum minus album et magis album quin fiat variatio secundum ipsam essentiam albedinis, cum magis album et minus album non sunt nisi id ipsum essentialiter quod album. Isto modo ergo non potest poni fieri mutatio talis; et ideo cum oporteat ponere in omni motu esse aliquid quod se habeat aliter nunc quam prius, ubi autem est subiectum differens a forma secundum quam fit motus, potest hoc inveniri; non autem ubi non est mobile, quia cum semper fiat variatio secundum essentiam ipsius formae, licet sit invenire aliam formam nunc quam prius, hoc tamen non videtur sufficere ad⁷⁵ motum; quia licet verum sit quod nunc est alia forma quam prius, non est tamen aliquid unum secundum rem nunc aliter se habens quam prius. Difficile ergo videtur in sacramento altaris ponere [Cod. Q, fol. 139 Va] motum rarefactionis⁷⁶ et condensationis cum non ponamus quantitati aliquod subiectum.

Item cum maior quantitas est alia secundum rem a minore⁷⁷ et non sit educta de potentia materiae quia non habet subiectum, tale autem ens dicitur creari, tune in ista transmutatione minus fieret maius⁷⁸ non naturali transmutatione sed per creationem.

Item cum sub⁷⁹ speciebus sacramenti dicatur esse corpus Christi⁸⁰ sacramentaliter quamdiu manent⁸¹ species quae substantiam panis affecerunt, si sic fit variatio quantitatis quod maior quantitas est alia a minori secundum rem⁸², tune non est⁸³ quantitas quae afficit substantiam panis et sic desinet ibi esse corpus Christi sacramentaliter; quod tamen non ponitur.

Item adhuc arguunt aliqui sic: quia esse [Cod. P, fol 250 Va] successorum consistit in successione et ordine suarum partium secundum prius et posterius, non potest autem esse prius et posterius in motu nisi sit aliquid quod variatur secundum prius et posterius; ergo; et cetera [Cod. R, fol. 183 Va].

Et est dicendum [Cod. V, fol. 186 Va] quod oportet ponere motum sine mobili in proposito. Sicut enim virtute divina habet esse accidens in facto esse et quiete et sine subiecto⁸⁴, ita etiam potest⁸⁵ habere⁸⁶ esse in fieri et in motu sine subiecto; quia sicut virtute divina habet accidens esse et conservari sine subiecto, ita etiam divina virtute habet ut omnia quae sibi convenire possent in subiecto, sibi convenienter sine subiecto. Sicut ergo extensione quantitatis, quae est extensio per essentiam, extenditur substantia secundum⁸⁷ participationem huiusmodi extensionis per essentiam; et ita extensio posset variari secundum maius et minus in substantia; et secundum hoc etiam participative diceretur illa⁸⁸ substantia maior et minor, ita etiam cum sine

subiecto maneat in sua entitate quae est ipsa ⁸⁹ extensio cui natum est convenire maius et minus, sicut secundum eam fieret transmutatio si esset in subiecto, poterit etiam fieri huiusmodi transmutatio in illa existente sine subiecto.

Est tamen circa hoc intelligendum quod illud secundum quod fit primo et per se transmutatio in proposito non est omnino sine subiecto, quia huiusmodi transmutatio fit secundum variationem secundum rarum et densum; ista autem variatio etiam fit secundum variationem secundum calidum et frigidum et ad huiusmodi ⁹⁰ transmutationem sequitur extensio vel contractio quantitatis; et sic quasi per accidens et ⁹¹ ex consequenti fit transmutatio secundum quantitatem. Et secundum hoc, quia illud secundum quod primo et per se fit haec mutatio non est sine subiecto, potest dici quod hic ⁹² non est motus omnino sine mobili. Quia tamen illud quod hic ⁹³ ponitur pro subiecto eius secundum quod per se fit transmutatio, etiam transmutatur et suae transmutationi ⁹⁴ non potest subiectum assignari, ideo ratione huius ⁹⁵ dicitur motus esse sine mobili in proposito.

Licet ergo sub quantitate non sit aliquid [Cod. P, fol. 250 V^b] unum et idem secundum rem aliter se habens nunc et prius secundum aliquam formam et sic non sit motus secundum completam rationem sibi secundum cursum naturae convenientem, quia tamen ad essentiam motus principali per pertinet ipse fluxus formae vel ipsa forma secundum esse suum in fieri, et hoc in proposito invenitur; ideo licet non sit unum subiectum aliter se habens nec etiam unum accidens sed accidens aliud et aliud, quia tamen illud accidens non sic est aliud et aliud ⁹⁶ quod aliquando habeat esse interruptum sic quod secundum se sit corruptum et iterum regeneratum ⁹⁷ aliud consimile nec sic quod unum sit alteri contrarium, sed sic quod est unius rationis secundum formam et speciem et in esse continuo, id est sine interruptione licet secundum quoddam fieri succesivum conservatur, hoc non ⁹⁸ impedit quin possit dici habere rationem motus.

Ad aliud dicendum quod sicut in potentia subiecti erat ut ab agente creato post minorem quantitatem introduceretur maior sine creatione ⁹⁹ et hoc in ipso subiecto, ita etiam in quantitate a subiecto separata quod fit miraculose virtute Dei infinita illam ¹⁰⁰ sic sine subiecto reservante, absque alio novo miraculo ¹⁰¹ remanet haec vis ut post minorem consimiliter fiat ab agente modo naturali et sine creatione maior sine subiecto, quae fieret ¹⁰² in subiecto si esset. Et est ibi terminus a quo [Cod. Q, fol. 139 V^b] minor quantitas secundum aliquem gradum a quo incipit motus, terminus ad quem quantitas maior secundum alium determinatum gradum ad quem stat huiusmodi transmutatio. Motus autem ¹⁰³ vel transmutatio est fluxus quantitatis indeterminatae inter istos gradus determinatos habens esse inter illos secundum gradus quasi infinitos et indeterminatos [Cod. R, fol. 183 V^b] inter medios non existentes in actu simpliciter sed secundum successionem et in actu permixto potentiae. Sed si fieret aliqua quantitas sic secundum se quod nec

de potentia subiecti ediceretur nec haberet habitudinem ad quantitatem praecurrentem, illa proprie crearetur.

Ad aliud est dicendum quod hoc non obstante erit ibi etiam corpus Christi sacramentaliter, [Cod. P, fol. 251 R^a] quia sicut substantia ¹⁰⁴ vini vel panis non diceretur variari vel corrupti propter quamcumque variationem in accidentibus, ita nec corpus Christi vel sanguinis desinit esse sub speciebus propter quamcumque variationem illarum specierum, sed solum propter talem variationem speierum quae non posset esse nisi mutata substantia panis vel vini si ibi [Cod. V, fol. 186 V^b] esset sicut ante transmutationem; et ideo quamdiu manent huiusmodi species secundum esse non interruptum sub tali raritate et densitate et sub tali extensione quantitatis, et similiter etiam intelligendum est ¹⁰⁵ de aliis accidentibus, quod scilicet si ¹⁰⁶ panis conversus non esset, posset illis affici tamdiu remanet ibi corpus Christi sacramentaliter.

Ad aliud est dicendum quod ordo et successio partium in motu aliquius mobilis dicitur esse ex ordine et successione partium mobilis in motu locali qui est secundum ubi, quia scilicet talis motus non est in mobili nisi ex applicatione mobilis ad aliquid extra quoad ¹⁰⁷ spatium quod est secundum quantitatem alterius corporis, unde talis motus causatur ex ordine et successione partium ipsius mobilis non inter se, sed in habitudine ad aliud spatium alterius corporis. Sed sic non est in motu secundum quantitatem qui est etiam secundum rarefactionem et secundum augmentationem ubi non est accipere per se et primo alias partes nec ordinem aliarum partium quam secundum quantitatem quae sunt unum subiecto cum materia quae extenditur; et sic etiam separatae poterunt intelligi habere esse in fieri et successione absque alio.

¹ realiter — determinata] om. P. — ² secundum P. — ³ modo add. Q; postea del. — ⁴ ergo illud quo primo perficitur est actus simpliciter in genere substantiae add. R. — ⁵ formae substancialis — materias] om. R. — ⁶ praecedentem P. — ⁷ cuiusque P. — ⁸ quarumque P. — ⁹ autem V. — ¹⁰ gen add. Q; postea del. — ¹¹ in Q. — ¹² man add. Q; postea del. — ¹³ om. Q. — ¹⁴ om. Q. — ¹⁵ sicut 1^a m. R; sint in marg. scrips. R 2^a m. — ¹⁶ substantiam QR. — ¹⁷ om. Q; suprascripts. Q. — ¹⁸ determinata P. — ¹⁹ sicut P. — ²⁰ posterior P. — ²¹ sicut Q. — ²² posterior P. — ²³ ista V. — ²⁴ et essentialiter] om. Q. — ²⁵ materia P. — ²⁶ om. P. — ²⁷ interminata VQR. — ²⁸ vel tantum] om. P. — ²⁹ om. R; suprascripts. R. — ³⁰ quam PR. — ³¹ haec R. — ³² ista V. — ³³ quantitatis V. — ³⁴ illi V. — ³⁵ subiecta R. — ³⁶ om. Q; sit suprascripts. Q. — ³⁷ illa R. — ³⁸ sic tunc Q. — ³⁹ interminatam R; terminatam corr. R. — ⁴⁰ add. Q; del. Q. — ⁴² sunt sic] sicut sunt R. — ⁴² del. Q; sed substantia terminata est add. Q. — ⁴³ illis R. — ⁴⁴ illi R. — ⁴⁵ scilicet add. P. — ⁴⁶ huius P. — ⁴⁷ in add. Q; postea del.; quod add. R. — ⁴⁸ magis QR. — ⁴⁹ coudicione R; additio corr. 2^a m. R. — ⁵⁰ iviro R; 1^a littera i postea del. R. — ⁵¹ om. R. — ⁵² om. Q. — ⁵³ maecellentum Q. — ⁵⁴ sub P. — ⁵⁵ nutrimenti P. — ⁵⁶ nutrimenti P. — ⁵⁷ huius PR. — ⁵⁸ om. V. — ⁵⁹ huius Q. — ⁶⁰ om. Q. — ⁶¹ quantitatis P. — ⁶² sed Q; postea del. — ⁶³ huius Q. — ⁶⁴ conscripta QR. — ⁶⁵ ut P. — ⁶⁶ convenit R. — ⁶⁷ om. Q. — ⁶⁸ est intelligendum] intelligendum est V. — ⁶⁹ in QR — ⁷⁰ quauti RQ. — ⁷¹ si qui RQ. —

⁷² sed P. — ⁷³ huius Q. — ⁷⁴ terminus PR. — ⁷⁵ u add. Q; postea del. — ⁷⁶ rerarefactionis Q; rarefactionis corr. Q. — ⁷⁷ secundum rem a minore] a minore secundum rem RQ. — ⁷⁸ inanis P. — ⁷⁹ om. 1^a m. Q; suppl. 2^a m. Q; om. R; in marg. scripsit 2^a m. R. — ⁸⁰ om. PRQ. — ⁸¹ maneret P; manet V. — ⁸² item add. in marg. Q. — ⁸³ esset QR. — ⁸⁴ et add. QR. — ⁸⁵ etiam potest] potest etiam V. — ⁸⁶ ibi add. RQ. — ⁸⁷ om. Q. — ⁸⁸ ista P. — ⁸⁹ sua R. — ⁹⁰ huius Q. — ⁹¹ om. RQ. — ⁹² hoc PRQ. — ⁹³ hoc P. — ⁹⁴ suaem transmutationi] transmutationi suaem V. — ⁹⁵ huiusmodi RQ. — ⁹⁶ quia — aliud] om. R. — ⁹⁷ regenerant PR. — ⁹⁸ enim PR. — ⁹⁹ causatione V. — ¹⁰⁰ istam Q. — ¹⁰¹ novo miraculo] miraculo novo V. — ¹⁰² fiat Q. — ¹⁰³ om. R. — ¹⁰⁴ vi add. Q; deinde del. — ¹⁰⁵ intelligendum est] est intelligendum V. — ¹⁰⁶ om. Q. — ¹⁰⁷ quos Q.

(1) Cfr. AVERROÈS, *Physica*, I, I, com. 63 (*op. cit.*, vol. 4). — (2) Cfr. AVERROÈS, *Metaphysica*, I, VII, com. 9 (*op. cit.*, vol. 8, fol. 159 Vb). — (3) Cfr. AVERROÈS, *Physica* (*loc. cit.*). — (4) Cfr. AEGIDIUS ROMANUS, *Quodl.* II, q. XI (Lovanii, 1646, p. 76-78). — (5) Id., *ibid.* (*loc. cit.*, p. 78-79). — (6) Id., *ibid.* (*loc. cit.*). — (7) THOMAS AQUINAS, *Summa theologica*, I, q. 92, a. 3. Ad primum.

QUAESTIO IV

Utrum caritas sit ratio formalis qua elicetur actus dilectionis

Deinde circa creaturam rationalem quaerebantur quaedam pertinentia ad omnes homines generaliter, quaedam pertinentia ¹ ad quosdam specialiter.

Circa primum quaerebantur duo pertinente ad appetitum rationale ² qui est voluntas. Primum est pertinens ad habitum vel virtutem perficiensem voluntatem, scilicet ad caritatem : utrum caritas sit ratio formalis qua elicetur actus dilectionis ³. Secundum pertinet [Cod. P, fol. 251 R^b] ad ipsum actum dilectionis : utrum scilicet a voluntate possit aliquid diligere immediate quod non cognoscitur immediate.

Ad primum arguebatur quod caritas non sit ratio formalis elicita actus, quia cum aliquid est ratio formalis elicita alicuius actus, si contingat ⁴ illud a substantia separari, eundem actum elicit quem totum compositum virtute illius eliciebat, sicut patet quod si virtute divina calor ignis esset ab igne separatus, calefaceret. Sed si caritas esset ⁵ separata, non diligenter, cum non sit natura ⁶ rationalis. Ergo. Et cetera.

Contra. Illud quod est actus primus respectu actus secundi et sine quo actus secundus elici non potest, est ratio formalis elicita actus talis secundi ⁷. Sed habitus caritatis in voluntate est actus primus respectu actus secundi qui est diligere caritatem ; nec iste potest elici sine illo. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod aliquid habere rationem elicivam actus alicuius potest intelligi duplicitate : vel active vel passive. Si ergo voluntas

ponatur potentia passiva respectu sui obiecti et actus, tunc et illa ⁸ et quicquid est in ipsa est principium [Cod. R, fol. 184 R^a] elicitivum passive ; si autem activa active. Nunc autem cum potentias naturales dicamus esse per se rationes ⁹ agendi vel patiendi, quae illis adveniunt accidentaliter possunt esse quaedam dispositiones ipsarum et non principia per se ad agendum vel patiendum, puta : lumen in sole dicimus potentiam illuminandi aerem active, diaphanum in aere ¹⁰ [Cod. Q, fol. 140 R^a] potentiam illuminandi passive ¹¹. Cum ergo voluntas sit naturalis potentia animae respectu actus diligendi in illa ¹² per obiectum vel ab illa per se ipsam elicendi, illa est per se principium elicitivum talis actus. Habitus autem quicumque superveniens est dispositio formalis ad hoc faciens quod ipsa potentia promptius et perfectius possit esse in aetu sibi convenienti. Et secundum hoc videretur ¹³ dieendum quod obiectum voluntatis et illa ¹⁴ [Cod. P, fol. 251 V] voluntas per se sunt principia aetus ¹⁵ diligendi per se elicientia ipsum ; et gratia et caritas sunt quaedam dispositiones ad perfectius et promptius eliciendum. Sed ¹⁶ secundum hoc videremur incedere in errorem **Pelagii** (1) qui ponebat quod ¹⁷ sine gratia possumus ¹⁸ bene operari et mereri ¹⁹ sed perfectius et facilius hoc idem possumus eum gratia.

Et ideo circa hoc est intelligendum quod gratia, quae est id ipsum essentialiter quod caritas vel inseparabiliter ei annexa, est habitus necessarius ad hoc quod mens elevetur ad quandam supernaturalem ²⁰ conformatiōnē et assimilatiōnē ad Deum per quam ²¹ simus Deo grati et accepti ; per quam etiam opera nostra sunt Deo grata et accepta et apud ipsum ex sua beneplacita ordinatione et constitutione quasi pactionali et non ex eorum secundum se pretio vel valore meritoria de condigno vitae aeternae ²².

Ulterius etiam ²³ quia ²⁴ voluntas non potest esse in aetu diligendi nisi intellectus sit in aetu cognoscendi ²⁵ ; obiectum autem movens ad actum diligendi est aliquid apprehensum sub ratione boni et convenientis : secundum diversam autem ²⁶ dispositionem alicuius secundum voluntatem vel appetitum [Cod. V, fol. 187 R^a] apprehenditur aliquid diligibile sub ratione convenientis vel inconvenientis ; quia secundum quod dicit **Philosophus** ²⁷ (2) tertio *Ethicorum* : qualis unusquisque est secundum appetitum talis finis videtur ei ; ideo etiam requiritur gratia vel caritas in voluntate ad hoc ut sie disponat voluntatem ²⁸ quod ad diligenda ex caritate sie quodam modo confirmetur quod quando ocurrat aliquid cogitandum de illis, apprehendantur sub ratione boni et convenientis, et voluntas ad illa ²⁹ diligenda sie inclinetur. Et hoc quidem facit in mente caritas in quantum ipsam sie elevat et quodam modo spirituali in quandam conformatiōnē ad Deum transformat.

Et hoc etiam est quod **Anselmus** (3) intendit in libro *De Gratia et Libero Arbitrio*, dieens quod voluntas movet se per ³⁰ suas affectiones ³¹. Quia, prout *ibidem* (4) declarat, per affectiones intelligit alias aptitudines vel dispositiones in voluntate secundum quas sie disponitur affectus [Cod. P.

fol. 251 V^b] quod quando talia occurunt intellectui, apprehenduntur sub ratione convenientis ; et secundum hoc statim fit voluntas in actu. Unde dicit quod aliquis movet se ad volendum beatitudinem vel aliquid ³² huiusmodi per affectionem commodi, quia etiam cum talis dormit sic est dispositus quod ³³ cum tale quid venit ei in mentem ut de illo cogitet, statim vult illud.

Et secundum hoc dicendum quod, cum respectu illorum ³⁴ virtuosorum actuum qui ³⁵ subsunt facultati naturali ad hoc quod aliquis secundum appetitum prompte et convenienter inclinetur in illis, requiritur aliquis habitus virtuosus [**Cod. R, fol. 184 R^b**] in ipso appetitu sic ipsum disponens vel afficiens et conformans, sicut patet intemperato ³⁶ qui in actus temperantiae non inclinatur propter defectum habitus temperantiae, in quos ³⁷ tamen temperatus inclinatur propter praesentiam habitus virtuosi ; multo magis respectu actuum virtuosorum qui facultatem naturalem ³⁸ excedunt proportionalis ³⁹ habitus requiritur.

Et secundum hoc est dicendum in proposito quod caritas et gratia est necessaria ad salutem, tum quia quicquid sine illa facere possemus non esset a Deo acceptum neque gratum Deo et praecipue in statu corrupto in quo omnes sumus filii irae. Nec etiam in statu innocentiae essent opera nostra Deo sic accepta quod per illa vitam aeternam meremur- quod tamen ponebat **Pelagius** (5) ; tum quia praeter hoc etiam caritas est habitus in voluntate qui ipsam sic afficit et diligibilibus ⁴⁰ ex caritate sic conformat quod per hoc inclinatur ad quosdam actus dilectionis ad quos sine [**Cod. Q, fol. 140 R^b**] ista non inclinaretur. Sed ex hoc quod voluntas habens caritatem, sic potest fieri in aliquo actu dilectionis in quo non fieret sine ista, non arguitur quod sit potentia vel ratio formalis qua talis actus elicetur ; sed est quaedam dispositio modo praedicto elevans istam voluntatem et cum hoc ⁴¹ etiam ⁴² quandam conformitatem in ea causans ⁴³ ad diligendum ex caritate ut, cum talia apprehenduntur, sub hac ratione convenientiae apprehendantur et ⁴⁴ voluntas in ista inclinatur, et per hoc illa ⁴⁵ voluntas fiat in [**Cod. P, fol. 252 R^a**] actu diligendi ista ⁴⁶.

Et ex hoc contingit quod illi qui plura de Deo noverunt, non sunt qui plus Deum diligunt ; quia non sunt sic dispositi secundum voluntatem, quia talia quae apprehendunt de Deo, apprehendunt ⁴⁷ sub ratione entis simpliciter et veri quasi ⁴⁸ speculative, et non ⁴⁹ apprehendunt ⁵⁰ illa sub ratione convenientis et veri quasi practice. Sicut etiam contingit quod illi qui plus sciunt de moralibus non sunt meliores eadem ratione. Quia, sicut in theologicis notitia in universalis et quasi speculativa non est principium dilectionis caritativae, sed practica ; et ista coexigit dispositionem quae est caritas in voluntate ; ita etiam in moralibus, notitia ⁵¹ in universalis et ⁵² quasi speculativa de virtutibus non est principium operationis virtuosae, sed notitia practica quae est principium talis operationis coexigit dispositionem quae est habitus quidam virtuosus ⁵³ in appetitu.

Per hoc patet responsio ad obiecta.

Primum enim non valet⁵⁴, quia accipit falsum. Non oportet enim quod si aliquid sit ratio formalis agendi in aliquo supposito quod separatum ab illo possit agere huiusmodi actionem; differt enim ratio agendi et ipsum agens praecipue in his quae non agunt per suam substantiam [Cod. V, fol. 187 R^b] solam; ignis enim vel aliquid aliud ens naturale generat aliud⁵⁵ ens per aliquam virtutem activam quae est aliud a sua substantia. Si tamen talis virtus⁵⁶ esset separata, non posset esse generativa talis entis.

Item quod⁵⁷ dicitur quod caliditas separata calefacceret forte, non est separabilis a proprio subiecto quod est quantitas in qua subsistunt cetera accidentia in sacramento altaris cum a substantia separantur. Si autem ponatur omnimode separata, esset simplex et indivisibilis⁵⁸ et nullius actionis [Cod. R, fol. 184 V^a] vel passionis naturalis principium posset esse.

Ad aliud est dicendum quod non omne illud sine quo aliquis actus non potest elici habet rationem potentiae et est ratio formalis elicita illius quia, sicut dictum est, respectu aliquorum actuum propter corum eminentiam et perfectionem [Cod. P, fol. 252 R^b] aliquando ultra potentiam naturalem requiritur aliqua dispositio necessaria. Sie autem est in proposito, ut patet ex supradictis.

¹ om. P. — ² nationalem Q; rationalem corr. Q. — ³ disputationis Q. — ⁴ contingat PRQ. — ⁵ e add. Q; postea del. — ⁶ a natura Q. — ⁷ talis secundi] secundi talis V. — ⁸ tune et illa] eirea et illa P; tune ipsa V. — ⁹ rationes add. Q; postea del. — ¹⁰ aer Q. — ¹¹ passivam Q. — ¹² ista Q; illa R. — ¹³ videtur V. — ¹⁴ ista Q; illa R. — ¹⁵ entis PQ. — ¹⁶ et PQ. — ¹⁷ om. Q; deinde suppl. — ¹⁸ possimus PV. — ¹⁹ et mereri] om. P. — ²⁰ naturalem R; deinde supernaturalem corr. R. — ²¹ quem V. — ²² vitae aeternae] aeternae vitae V. — ²³ et Q. — ²⁴ quod Q. — ²⁵ om. P. — ²⁶ om. RQ. — ²⁷ s add. Q; postea del. — ²⁸ voluntataem Q; voluntatem deinde corr. Q. — ²⁹ ista RQ. — ³⁰ super Q. — ³¹ om. Q. — ³² aliud P; h add. Q; postea del. — ³³ quia P. — ³⁴ istorum V. — ³⁵ quae V. — ³⁶ temperato PQ. — ³⁷ quo RQ. — ³⁸ rationalem RQ. — ³⁹ proportionaliter P; om. Q. — ⁴⁰ diligendis R. — ⁴¹ in add. R.; postea del. — ⁴² om. R. — ⁴³ ereans R. — ⁴⁴ om. P. — ⁴⁵ ista RQ. — ⁴⁶ illa P. — ⁴⁷ quare add. P.; etiam add. V. — ⁴⁸ et non P. — ⁴⁹ et non om. P. — ⁵⁰ apprehendant Q. — ⁵¹ notitiam 1^{ae} m. R in notitia corr. 2^{ae} m. R. — ⁵² om. R. — ⁵³ in virtuosis VQ. — ⁵⁴ non valet] valet non Q. — ⁵⁵ generat aliud] generatur ad PQ. — ⁵⁶ activam 1^a m. R; del. et virtus in marg. serips. 2^a m. R. — ⁵⁷ ergo add. RQ. — ⁵⁸ divisibilis Q.

(1) Cfr. H. DENZIGER, *Enchiridion Symbolorum et Definitionum*, XI, ean. 5 (Editio IX. 1899, p. 19). — (2) ARISTOTELES, *Ethica Nicomachea*, I. III. 7 (II. 1114 a-b). — (3) Cfr. SANCTUS ANSELMUS CANTUARIENSIS, *De Concordia Praescientiae Dei cum libero arbitrio*, e. XI, [al. XXI]. (PL., t. 158, col. 534-536). — (4) Id., *ibid.* (loc. cit.) Sententialiter. — (5) Cfr. H. DENZIGER, ut supra (*loc. cit.*).

QUAESTIO V

Utrum a voluntate potest diligi immediate quod non cognoscitur immediate

Deinde ad secundum ¹ arguitur ² quod non potest diligi immediate quod non cognoscitur immediate, quia nihil potest diligi nisi sit cognitum. Ergo non potest diligi immediate quod non cognoscitur immediate ³. Antecedens patet per se et per dictum **Augustini** (1). Consequentia probatur: quia sicut se habet diligere ⁴ ad cognoscere ⁵, ita diligere immediate ad cognoscere immediate.

Contra. Deum diligimus immediate et tamen Deum non cognoscimus immediate. Ergo. Et cetera. Consequentia patet. Antecedens probatur: quia Deum in vita praesenti non cognoscimus per se ipsum nec essentia eius immediate immutet vel movet intellectum nostrum, sed per speciem et similitudinem alicuius creaturae secundum ⁶ illud, *Prima Corinthiorum* (2): videmus nunc per speculum in enigmate. Sed per voluntatem immediate tendimus in ipsam suam essentiam in se ipsa desideratam haberi et ideo amatam. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod, cum intellectus in suis actibus sit discursivus et procedat ad cognitionem incogniti per aliqua cognita ⁷ et per plura media aliquando devenit ⁸ in cognitionem alicuius obiecti; non sic autem procedat voluntas in suis actibus, sed simplici applicatione fertur in illud quod apprehenditur a ratione, sive illud apprehenderit statim et immediate ⁹ sine discursu sive mediate et cum [Cod. Q, fol. 140 V^a] discursu; secundum hoc potest dici quod voluntas aliquo modo potest aliquid diligere immediate quod intellectus non apprehendit immediate; quia sine medio fertur in illud per actum diligendi in quod non fertur intellectus sine medio per actum cognoscendi.

Et secundum hoc intelligitur quod dicitur: quod dilectio est cognitionis terminus, et ubi desinit cognitionis, ibi incipit dilectio; non sic scilicet quod dilectio incipiatur a termino cognitionis et illud in quo ¹⁰ terminatur cognitionis non sit etiam illud in quo ¹¹ terminatur dilectio, sed tendat ulterius in aliquid aliud ut in terminum alium, in quo scilicet sistere [Cod. P, fol. 152 V^a] habet ipsa voluntas diligendo et non intellectus in cogitando; sed sic quod cognitionis et dilectionis, licet sint diversi actus, prout tamen obiectum dicitur terminus actus, unus et idem est terminus utriusque, quia in illo in quo terminata est cognitionis ¹² et in quo sistit, terminatur etiam et ¹³ sistit dilectio.

Sed quia isti actus naturaliter sunt ordinati et ¹⁴ prior est actus cogitandi et isto ¹⁵ existente in intellectu ¹⁶ causatur ¹⁷ actus ¹⁸ dilectionis in voluntate ¹⁹ sine alio processu, ideo dicitur dilectio esse terminus cognitionis; et ubi desinit,

scilicet ²⁰ ubi terminatur cognitio, ibi incipit dilectio, quia tunc habet *cognitio* causaliter ab ista cognitione et potest conservari stante cognitione. Sed hoc est in eodem obiecto, quia unum et idem obiectum est causativum ²¹ horum ²² duorum actuum, sed ordine naturae prins actus intellectus, et mediante illo actus voluntatis.

Et ideo est ulterius considerandum quod ²³ si accipiamus cognitum et dilectum secundum quod discursus rationis procedentis per media terminatur in illud et in cognitione eius sistit et in illud etiam fertur voluntas diligendo, si ²⁴ quaeratur utrum voluntas possit immediate diligere aliquid in se ipso sive per actum diligendi tendere [Cod. R, fol. 184 V^b] immediate in aliquid secundum se quod intellectus non cognoseit immediate, sic scilicet quod nec statim [Cod. V, fol. 187 V^a] sine medio et discursu illud cognoseit in se ipso nec etiam per discursum nec ²⁵ per media aliqua devenit in illius cognitionem secundum se, sed terminatur eius cognitio in aliquid aliud et in illo sistit : dieendum ²⁶ quod hoc est impossibile ; quia unum et idem secundum rem et etiam aliquo modo sub eadem ratione est obiectum intellectus practici, qui est motivus voluntatis, et etiam ipsius voluntatis. Si enim aliud apprehenditur ab intellectu et aliud appetitur ²⁷ a voluntate, appetitum a voluntate non esset apprehensum a ratione. Et si aliquid [Cod. P, fol. 252 V^b] sub una ratione apprehenditur ab intellectu et sub alia non apprehensa appetitur a voluntate, similiter etiam formale obiectum voluntatis non erit ²⁸ apprehensum. Et sie etiam si aliquid sit apprehensum ²⁹ a ratione non immediate et in se, sed mediate et in alio, et formalis ratio cognoscendi sit aliud et tamen sit dilectum immediate et in se ipso, ita quod formalis ratio diligendi ipsum sit ipsummet ³⁰ secundum se, non erit unum et idem obiectum intellectus et voluntatis, nec obiectum voluntatis ³¹ erit ³² bonum apprehensum secundum quod apprehensum.

Si ergo Deus sic cognosceretur mediate et per aliud et in alio quod intellectus non attingeret in cognoscendo ad entitatem et quiditatem Dei in se ipso, sed sisteret in creatura, nec per creaturam ipse in se attingeretur, non cognosceretur ³³ nisi creatura ; et sie etiam non diligeretur nisi creatura. Ideo est dicendum quod et ³⁴ cognoscitur immediate, secundum quod alibi dictum est, et etiam diligetur immediate. Unde **Augustinus** (3). *De Orando Deum, ad Probam* : si omnino Deum quid sit ³⁵ nesciremus. omnino eum non ³⁶ amaremus. Sed verum est quod quid est Dei secundum eius propriam rationem et in eius propria forma a viatore sciri non potest. sed tantum in quibusdam generalibus attributis, scilicet sub ratione puri actus et summi boni ; et ut sic etiam amat ³⁷. Unde ipsamet ³⁸ summa bonitas quae Deus est immediate cognoscitur et amat.

Si autem contra hoc arguitur quod ³⁹ ad ⁴⁰ apprehensionem alicuius secundum cognitionem universalem sequitur appetitus in ⁴¹ illud secundum rationem specialem, tamen cognoscere aliquid in universali habet rationem

mediatae cognitionis respectu cognitionis in speciali et in propria forma et specie. Sciens enim conclusiones geometriae in universali, in quantum scit⁴² quod in⁴³ magnitudine aliqua possunt multae figurae describi, ignorans tamen quae et quales et proportiones⁴⁴ earum in se ipsis et [Cod. P, fol. 253 R^a; Cod. Q, fol. 140 V^b] ad invicem, desiderat illas scire non sic scilicet in universali,⁴⁵ iam enim sic scit, sed in speciali et sub propria forma, cum tamen illas nunc sic non intelligit. Similiter etiam nunc desideramus Deum videre et in se ipso sub forma propria et nunc illius propriam formam⁴⁶ diligimus; nec tamen illum secundum se cognoscimus; volumus enim ipsum in sua propria natura videre. Item volumus eum in sua propria natura esse et bonum esse, et cetera; licet non sic cognoscere videamur⁴⁷. Et sic videtur quod in aliquid tendit voluntas immediate quod non apprehendimus immediate.

Et est dicendum quod eo modo quo aliquid in speciali et in propria forma diligimus, ita etiam et cognoscimus. Sicut ergo volumus cognoscere proprias figuras, ita cognoscimus eas esse cognoscendas. In quantum enim iam actu sed generali cognitione cognoscimus quantitatem diversimode figurabilem, cognoscimus in universali diversas figuratas in potentia in illa quantitate figurabiles et illam potentiam cognoscimus reducibilem in actu et in re et in nostra cognitione; et sic etiam volumus [Cod. R, fol. 185 R^a] et desideramus reduci in actum. Et sicut non cognoscimus in speciali aliquam determinatam figuram, ita etiam nec illam in propria forma desideramus; sic etiam Deum in sua propria forma sive propriam eius formam diligimus in quantum illam in quibusdam generalibus rationibus et attributis apprehendimus, in hoe etiam apprehendendo ipsum esse apprehensibilem sub sua propria forma, quaecumque sit illa.

Per praedicta etiam patet quod non bene dicitur quod aliquid plus diligitur quam cognoscatur. Non enim potest⁴⁸ hoc sic intelligi quod plus diligatur extensive⁴⁹, quia cum⁵⁰ incognitum quis diligere non possit, dilectio non extendit se ad aliquid ad quod se cognitio non extendat⁵¹. Quicquid ergo aliquis in Deo diligit, [Cod. V, fol. 187 V^b] illud cognoscit etiam eo modo quo diligit. Si dicatur quod hoc intelligitur [Cod. P, fol. 253 R^b] quodam modo intensive, prout aliqui dicunt quod Deus magis diligitur quam cognoscitur, quia voluntas magis et verius unitur fini per dilectionem quam intellectus per cognitionem quia intellectus non unitur rei per cognitionem nisi quia finis aliquo modo est in illo ipsum informando forma dilectionis, quasi specie sua; voluntas vero unitur fini per dilectionem, quia ipsa subintrat finem se ipsa quoad id quod est, quantum possibile est transformando; verius autem et perfectius est uniri rei secundum se ipsam quam secundum speciem suam, verius etiam et nobilius habet esse finis in se ipso quam in alio; et ideo dicitur quod voluntas sic unita fini plus inardescit in eius dilectionem et

gradum ⁵² pertransit in dilectione quam de eo percipit intellectus in cognitione ; et amor subintragat ubi cognitio foris stat, secundum **Hugonem** (4).

Sed videtur quod huinsmodi comparatio, qua dicitur quod voluntas plus appetit vel dilit quam intellectus intelligit vel cognoscit, sit impropria et in aquivoce, cum comparatio aliquorum secundum intensionem et remissionem ⁵³ et secundum magis et minus intensem ⁵⁴ proprie debeat sumi secundum aliquam ⁵⁵ qualitatem ⁵⁶ eiusdem speciei secundum gradus huiusmodi variatam. Si autem dicatur Deus plus dili, prout dicitur in declaratione huiusmodi positionis, eo quod perfectius et verius attingit voluntas obiectum in diligendo quam intellectus in cogitando, cum ex obiecto habeat actus formam et perfectionem, secundum hoc videretur per hoc intelligi quod actus voluntatis maiorem perfectionem consequitur in genere suo ex suo obiecto sibi ⁵⁷ verius unito quam actus intellectus.

Sed videtur quod etiam hoc non dicitur convenienter. Primo quia simpliciter et absolute loquendo de intellectu et voluntate respectu suorum obiectorum non potest dici proprie quod una potentia magis vel verius uniatur suo obiecto ⁵⁸ quam alia ; quia unio est inter illa [Cod. P, fol. 253 V^a] sicut potentia unitur suo obiecto ⁵⁹ vel mobile motori a quo reducitur in actum ⁶⁰. Constat autem quod ita ⁶¹ immediate, ita perfecte et ita vere reducitur una istarum potentiarum in actum per suum obiectum sicut alia. Constat etiam quod cum actus voluntatis sit manens intra, scilicet in ipsa voluntate, non transiens extra, scilicet in amatum, sicut etiam actus intellectus est manens in intelligentie, per actum voluntatis non magis realiter transit vel transformat se voluntas in suum obiectum quam intellectus in suum.

Et licet iste actus voluntatis sit quacdam inclinatio volentis in amatum ut sibi quantum possibile est uniatur, unio tamen ⁶², in quantum ⁶³ tendit volens per actum voluntatis, magis est per alium actum alterius potentiae quam per ipsum actum [Cod. Q, fol. 141 R^a] voluntatis : quia illa est finalis et principalis, sicut patet in omni genere amoris. Constat enim quod amantibus [Cod. R, fol. 185 R^b] non sufficit unio talis secundum amorem, sed quaerunt semper aliquam aliam perfectiorem et magis intimam. prout est alibi declaratum. Constat enim quod non potest fieri unio talium nisi secundum suos actus. Cum enim aliquis cognoscit aliud et dilit illud, et etiam per dilectionem appetit illi plenius quantum est possible uniri, non est intelligendum quod in hoc principaliter appetat hanc unionem maiorem secundum actum voluntatis, scilicet ⁶⁴ ut appetit principaliter dilectum ⁶⁵ plus diligere ; immo ut secundum aliquos alios actus sibi uniatur, puta ⁶⁶ secundum visum vel secundum tactum vel secundum gustum vel secundum coniunctionem ⁶⁷ intellectualium et virtuosarum operationum. Unde iste amor est quasi quaedam inclinatio qua aliquis secundum affectum alteri unitus appetit eidem ⁶⁸ perfectius uniri praesentialiter per aliquos alios perfectos actus ⁶⁹. Et pro tanto potest ⁷⁰ dici quod **Hugo** (5) intelligit quod amor intrat ubi scientia foris

stat, quia quando amatum ⁷¹ est aliquo modo ⁷² praesens [Cod.P, fol. 253 V^b] amanti, scilicet secundum aliquid eius esse cognitum, est tamen absens sic quod amans caret aliquo actu quo perficeretur per praesentiam amati ; et sic non manet amans perfecte quietus, sed per actum voluntatis inclinatur ad assecutionem praesentiae amati quasi realiter habendam ut illo habitu inde fiat ⁷³ in eo actus perfectior quo ipse plenius fruatur et in quo quiescat.

Secundum hoc quidem [Cod. V, fol. 188 R^a] potest dici quod scientia ⁷⁴ foris stat, in quantum scilicet attingit ad rem amatam quasi de foris, scilicet secundum esse eius cognitum ; amor autem intrat, non in quantum per ipsum amatum perfecte attingatur, sed in quantum per ipsum inclinatur amans in illam rem amatam principaliter assequendam ; quae quidem ⁷⁵ praesens secundum esse cognitum est absens secundum ⁷⁶ alium modum quo nata ⁷⁷ est perfectius attingi ab amante. Huiusmodi ⁷⁸ enim praesentia ⁷⁹ secundum esse cognitum ⁸⁰ sufficit ad hoc quod voluntas per actum desiderii inclinetur in cognitum sic ut habeatur praesimaliter secundum eius esse reale. Sic enim, cum aliquis desiderat scire conclusiones particulares alicuius scientiae, huiusmodi ⁸¹ conclusiones sunt illi praesentes secundum ⁸² esse cognitum ⁸³ solum, scilicet in universali ; et sunt absentes quantum ad esse ipsarum reale, quod non est nisi cognitio ipsarum in particulari. Et ex huiusmodi praesentia secundum esse cognitum voluntas inclinatur in desiderium talium conclusionum ut habeantur principaliter et realiter dicto modo. Unde voluntas non inclinatur nisi in cognitum. Sed in cognitum absens vel non habitum bene inclinatur ut fiat praesens et ut habeatur.

Potest etiam dici quod, etiam re iam habita principaliter et in esse reali, adhuc aliquo modo scientia foris stat ubi voluntas ⁸⁴ intrat. Quia etiam habitu principaliter amato, sicut contingit in beatis qui Deo perfecte uniuntur ipsum cognoscendo immediate et etiam diligendo, nihilominus per ⁸⁵ amorem quasi inclinatur beatus in ipsum amatum [Cod. P, fol. 254 R^a] ut ab ipsis praesentia nullatenus separetur, desiderando etiam adhuc ⁸⁶ perfectius uniri si esset conveniens et possibile, et fieri aliquo modo praesentior ⁸⁷, non tamen nisi per cognitionem et amorem ; et sic quodam desiderio dicitur intrare ; est tamen huiusmodi desiderium sine tristitia et afflictione. Sicut ⁸⁸ etiam dicitur amor habere ⁸⁹ vim unitivam et transformativam quasi effective, in quantum est quasi inclinatio per quam amans tendit in unionem et transformationem secundum aliquos actus in quibus formaliter et magis principaliter consistit huiusmodi unio et transformatio.

Circa hoc etiam est intelligendum quod cum obiectum, ut dictum est, uniatur potentiae in eliciendo actum, ut motor ⁹⁰ [Cod. R, fol. 185 V^a] mobili, potest dici magis uniri secundum quod magis reducit passum in actum ; et sic, manente eodem genere unionis, potest variari unio secundum magis et minus.

Et per hoc potest ⁹¹ dici quod voluntas quandoque magis unitur obiecto ;

quandoque intellectus ; et quandoque aliquid intensius diligitur quam intelligitur. Et tunc potest dici quod voluntas magis unitur obiecto ⁹² illi quam intellectus ; [Cod. Q, fol. 141 R^b] motio enim voluntatis non solum dependet ex firmitate ⁹³ vel claritate cognitionis, sed etiam ex quantitate et perfectione boni cogniti. Tamen proprie loquendo ⁹⁴ non sunt ista sic ⁹⁵ comparabilia : quia, ut dictum est, secundum intensionem et remissionem ⁹⁶ solum sunt comparabilia quae sunt ciusdem speciei.

Per praedicta patet ⁹⁷ responsio ad argumentum in contrarium ; quia non est verum simpliciter quod in illo assumitur.

¹ om. 1^a m. P ; in marg. add. 2^a m. — ² supradictis add. Q ; postea del. — ³ quia nihil — cognoscitur immediate] om. P. — ⁴ om. 1^a m. P ; add. in marg. P. — ⁵ ad cognoscere, cognoscere Q. — ⁶ sed PQ. — ⁷ cognita Q. — ⁸ deveni PR. — ⁹ mediate. Q. — ¹⁰ quod PR. — ¹¹ quod PRQ. — ¹² cognitione R. — ¹³ om. Q. — ¹⁴ sunt ordinati et] om. P. — ¹⁵ cogitandi et isto] om. P. — ¹⁶ in intellectu] intellectum R. — ¹⁷ creatur RQ. — ¹⁸ om. Q. — ¹⁹ voluntatem R. — ²⁰ id est RQ. — ²¹ causatum P. — ²² i add. Q ; deinde del. — ²³ quia V ; om. RQ. — ²⁴ se add. Q ; postea del. — ²⁵ neque V. — ²⁶ est add. P. — ²⁷ apprehenditur 1^a m. R ; del. et appetitus in marg. script. alia m. R. — ²⁸ est V. — ²⁹ et sic — apprehensum] om. Q. — ³⁰ ipsum V ; est add. Q. — ³¹ nec — voluntatis] om. P. — ³² erat VP. — ³³ cognosceret R. — ³⁴ etiam Q. — ³⁵ seit 1^a m. Q ; sit corr. 2^a m. — ³⁶ cum Q. — ³⁷ amaretur V. — ³⁸ ipsam 1^a m. R ; et add. 2^a m. R. — ³⁹ quo R. — ⁴⁰ om. RQ. — ⁴¹ et P. — ⁴² sit RQ. — ⁴³ om. R. — ⁴⁴ propositiones P. — ⁴⁵ iam add. Q ; postea del. — ⁴⁶ propriam formam] propria forma P. — ⁴⁷ cognoscere videamur] videamur cognoscere V ; — videamus P. — ⁴⁸ fieri add. Q ; postea del. — ⁴⁹ extensione R. — ⁵⁰ mihi add. R. — ⁵¹ extendit R. — ⁵² gradus P. — ⁵³ et remissionem add. Q. — ⁵⁴ incensum Q. — ⁵⁵ quantitatem add. P. — ⁵⁶ qualitatem Q ; deinde litteras ti del. Q. — ⁵⁷ secundum R. — ⁵⁸ subiecto R. — ⁵⁹ subiecto R. — ⁶⁰ actu P. — ⁶¹ illa R. — ⁶² unio tamen] tamen unio V. — ⁶³ quam R. — ⁶⁴ om. P. — ⁶⁵ dilectione P. — ⁶⁶ om. R. — ⁶⁷ communicationem P. — ⁶⁸ eiusdem Q. — ⁶⁹ perfectos actus] actus perfectos V. — ⁷⁰ prout R. — ⁷¹ amant PR. — ⁷² om. R. ; in marg. script. R. — ⁷³ quasi add. R. — ⁷⁴ per add. R. — ⁷⁵ quidam Q. — ⁷⁶ secundum add. Q. — ⁷⁷ natum V. — ⁷⁸ huius PR. — ⁷⁹ praesentia Q ; praesentia corr. Q. — ⁸⁰ congnitum Q. — ⁸¹ huius P. — ⁸² se add. Q. — ⁸³ om. Q. — ⁸⁴ voluntas add. Q. — ⁸⁵ vel Q. — ⁸⁶ e add. Q ; deinde del. — ⁸⁷ praesimalia Q. — ⁸⁸ sic PR. — ⁸⁹ vim add. Q : postea del. — ⁹⁰ ut motor add. R. — ⁹¹ habet Q. — ⁹² subiecto R. — ⁹³ infirmitate PVQ. — ⁹⁴ est add. Q ; deinde del. — ⁹⁵ siue RQ. — ⁹⁶ missionem R. — ⁹⁷ om. PRQ et 1^a m. V ; patet add. in marg. 2^a m.V.

(1) Fortasse respicitur S. AUGUSTINUS, *De Orando Deum. Ad Probam. Epistula CXXX. c. XV, 28.* (PL. t. 33, col. 505-506). — (2) I Cor., XIII. 12. — (3) Cfr. S. AUGUSTINUS, *De Orando Deum. Ad Probam. Epistula CXXX. e. XV, 28* (PL. t. 33, col. 505-506). — (4) HUGO DE S. VICTORE, *Expositio in Hierarchiam Ecclesie S. Dionysii Arcopagitae. l. VI, c. VII* (PL. t. 175, col. 1038) Sententialiter. — (5) Id.. *ibid.* (loc. cit.).

QUAESTIO VI

Utrum ista stent simul quod vita contemplativa sit simpliciter eminentior et perfectior quam activa et quod status praelatorum sit perfectior status quam status religiosorum

Deinde circa quosdam homines in speciali quaerebantur quaedam pertinentia ad personas ecclesiasticas et quaedam pertinentia ad principes saeculares. Circa personas ecclesiasticas quaerebantur ¹ quaedam pertinentia ad eminentiam status ² ecclesiasticarum personarum, quaedam pertinentia ad ipsas personas ecclesiasticas [Cod. P, fol. 254 R^b].

Circa primum quaerebantur duo ³ pertinentia ⁴ ad eminentiam status praelatorum, et duo pertinentia ad statum religiosorum.

Primum praedictorum est pertinens ad praelatos communiter, scilicet : utrum ista stent simul quod vita contemplativa sit simpliciter eminentior et perfectior quam activa, et quod status praelatorum sit perfectior status quam ⁵ status religiosorum. Secundum pertinet ad presbyteros parochiales specialiter, scilicet : utrum ipsi habeant iurisdictionem ordinariam vel commissam sive delegatam ⁶. Tertium scilicet pertinet ad statum perfectionis [Cod. V, fol. 188 R^b] quorundam religiosorum : utrum pura privatio possit aliquem constituere in statu perfectionis. Quartum pertinet ad quandam actum perfectum religiosorum, scilicet : utrum religiosus subditus magis teneatur obedire inferiori praelato et immediato quam superiori et mediato.

Ad primum arguitur quod praedicta non stant simul ; quia si vita contemplativa est simpliciter eminentior et perfectior quam activa, ille status in quo potest quis plenius et perfectius opera contemplative ⁷ exercere est perfectior quam iste ⁸ in quo minus potest ⁹ hoc facere, quia status continens et possidens maius et perfectius bonum in sua puritate est perfectior statu qui continet et possidet illud admixtum cum aliquo alio bono et minus perfecto. Sed status religiorum et non status praelatorum est huiusmodi ; quia praelatus ratione sui officii, ut plurimum, in actione occupatur et raro potest in contemplatione vacare ; e converso autem ¹⁰ est de religioso. Ergo. Et cetera.

Contra. Status illius qui habet alios regere et ad perfectionem inducere et promovere ¹¹ est simpliciter emineutior statu illorum qui habent ab aliquo dirigi et moveri. Sed praelatus secundum quod huiusmodi habet religiosos secundum quod huiusmodi regere et movere [Cod. P, fol. 254 Va]. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dieendum quod status aliquis potest dici perfectior alio dupliciter : uno modo sic quod ratione suae eminentiae requirit personam perfectiorem et exercitium operationum perfectionum quam alius ; alio modo sic quod ratione bonae dispositionis existentis in illo, imperfectus [Cod. R, fol. 185 V^b] melius potest fieri perfectus ; perfectus etiam in illo potest exercere opera perfecta magis continua et facilius quam in alio.

Primo modo dicendum quod status praelatorum est perfectior statu religiosorum qui contemplativus dicitur. Secundo modo, e converso. Perfectio enim hominis consistit in perfectione eius secundum intellectum et affectum. Praelatus autem secundum quod huiusmodi, loquendo praecipue de maioribus, debet esse perfectior in utroque praedictorum quoemque religioso secundum quod religiosus, etiam in quantum bonus contemplativus, ut sibi secundum rationem sui status hoc convenit secundum quod haec alias sunt declarata ; quia praelatus subditos et religiosos et non religiosos ad perfectionem tam activam quam speculativam deducere habet instruendo intellectum in cognitione veri et erigendo affectum ad amorem boni. Ad hoc autem ¹² requiritur quod sit maxime perfectus secundum intellectum et affectum. Licet enim praelatus ratione sui officii habeat frequenter [Cod. Q, fol. 141 V^a] insistere operationibus activae propter regimen subditorum, tamen in opere contemplativa debet excellere religiosos et quoseumque simplices contemplativos : quia, ut dicit **Gregorius** (1), primo ¹³ *Pastoralis*, magnae eminentiae esse debet ¹⁴ pastor ¹⁵ sub cuius aestimatione populus grex vocatur. Necesse est enim ut sit in actione praecipiuus et prae cunctis in contemplatione suspensus.

Item, tantam debet habere caritatem ad Deum et proximum quod debet esse promptus et paratus ut primus exponat ¹⁶ se morti pro salute subditorum tam religiosorum quam aliorum. Sicut enim praelatus [Cod. P, fol. 254 V^b] praeest toti communitati et status suus excellit totam communitatem sive statum omnium de communitate, ita etiam secundum virtutem et perfectionem debet praecellere si sit vere praelatus. Cum ergo praesit et contemplativis et activis, debet esse omnibus perfectior. Sicut enim virtuosus excellit non virtuosos et sic eis debet praeesse, ita perfectior secundum virtutem debet praeesse minus perfectis ¹⁷.

Unde etiam secundum **Philosophum** (2), ille debet aliis praeordinari qui est ita perfectus quod eius virtus quodam modo in excessu comprehendit virtutem omnium subditorum, ita quod est quasi deus alios excellens in virtutibus heroicis et divinis. Unde **Gregorius** ¹⁸ (3), primo *Pastoralis* : tantum debet actionem populi praecedere actio praesulis quantum distare solet a grege vita pastoris. Quia etiam, ut dictum est, sub aestimatione praelati populus grex vocatur. Unde sua perfectio requirit ut insistat actionibus perfectis contemplativis quandoemque potest et non descendat ¹⁹ [Cod. V, fol. 188 V^a] ad actionem nisi cum hoc exigit necessitas subditorum. Et ex eminentia perfectionis suae in actibus contemplativae derivetur etiam per-

fectio in actibus activae et etiam per illum dirigatur in illis. Et ideo etiam quia ipsi actus contemplativi sunt perfectiores, illos semper debet habere in desiderio et in exercitio quando potest, prout dicit **Augustinus** (4), decimo nono *De Civitate*²⁰, capitulo decimo nono : otium sanctum quaerit caritas, virtutis²¹ negotium iustum suscipit necessitas caritatis, sed non sic veritatis dilectio deserendo est ut substrahatur ista suavitas et obruat²² illa necessitas.

Secundo modo est status religionis perfectior, quia in isto sunt instrumenta plura adiuvantia et oportunitates et commoditates non solum ad acquirendam perfectionem, sed etiam ad utendum ea et [Cod. R, fol. 186 Ra] ad exercendum opera perfecta contemplativa magis continue et magis faciliter, licet illa quae debet [Cod. P, fol. 255 Ra] bonus religiosus in quantum²³ bonus religiosus²⁴ magis continue exercere non sint tantae perfectionis sicut illa quae debet bonus praelatus secundum quod huiusmodi exercere, licet non ita faciliter et continue hoc possit facere.

Unde status religiosorum non est status perfectionis quia requirit²⁵ quod existens in illo sit perfectus ; non enim obligat se religiosus ad hoc quod debeat esse perfectus, sed debet intendere ad hoc quod fiat perfectus ; et propter hoc obligat se ad servandum quaedam quae sunt instrumenta perfectionis per quorum observantiam homo disponitur et adiuvatur ad hoc quod de imperfecto fiat perfectus, et etiam factus perfectus possit facilius perfectionis operibus insistere.

Et per hoc patet responsio ad argumentum in oppositum. Quia licet religiosus bonus possit magis continue exercere opera perfectionis contemplativa quam praelatus, tamen illa quae competit praelato ratione²⁶ eminentiae sui status sunt multo perfectiora ; sicut dicit **Philosophus** (5), nono *Ethicorum* : melius est unum actum magnae perfectionis exercere in una hora quam multos remissos in pluri²⁷ tempore ; et cetera.

Et secundum hoc licet status praelati sit perfectior quam religiosi vel contemplativi, praelatus autem frequenter circa opera activae occupatur, non sic religiosus vel contemplativus [Cod. Q, fol. 141 V^b], ex hoc tamen non est dicendum, sicut quidam (6) dicunt et male, quod licet vita contemplativa secundum se et simpliciter sive secundum substantiam sit melior²⁸ et perfectior quam activa, prout docet **Philosophus** (7), decimo *Ethicorum* ; quia tamen in utraque principale est meritum secundum utriusque usum — quod **Philosophus** non attendebat — in hoc est activa praelatorum simpliciter melior si comparetur ad alios ; quia respectu aliorum patet quod utilior est talis activa pluribus quam contemplativa. Unde licet contemplativa sit magis secura, activa tamen est²⁹ magis fructuosa [Cod. P, fol. 255 R^b], ut dicitur **Extra, De Renunciatione** (8) : Nisi³⁰ cum pridem. Est etiam³¹ melior in comparatione ad agentem, quia est magis meritoria, primo propter fugam mali, prout dicit **Gregorius** (9), primo *Pastoralis* : qui eximia dona percipiunt si culmen regiminis vocati recipere renuunt, ipsi sibi plerumque dona

adimunt quae non pro se tantummodo, sed etiam pro aliis acceperunt. Est etiam melior et magis meritoria propter adoptionem maioris boni, dicente **Gregorio** (10), sexto *Moralis*: plerunque mens iusti ad tantum culmen virtutis se³² extendit ut se ad quorundam stultitiam tolerandam convertit. Cum enim alienae infirmitati compatimur valentius a³³ nostra roborantur; et secundum hoc non solum aliis³⁴ melior est actio³⁵ alicuius quam fuisse sua contemplatio. Sed etiam sibi est maioris meriti. Licet enim non sequatur: opus est utilius, ergo est maioris meriti, quando solum est utilius aliis; bene tamen sequitur: opus est utilius, ergo est melius et maioris meriti, quando etiam simul utilius est operanti et eis circa quos operatur, prout³⁶ contingit in proposito. Et secundum hoc, cum vita contemplativa et activa praesentis vitac non sit nisi propter usum perveniendi ad vitam aeternam et quando aliqua per se non sunt nisi ad³⁷ usum illius cuius usus melior est simpliciter, ipsum etiam simpliciter melius est; licet vita contemplativa [Cod. R, fol. 186 R^b] sit melior quam activa si comparentur ad invicem secundum eorum substantiam, tamen activa est [Cod. V, fol. 188 V^b] melior quam contemplativa si comparentur ad invicem quoad usum.

Haec autem non sunt bene dieta. Immo talis distinctio³⁸ nulla est³⁹. Aut enim hic per substantiam intelligimus habitus aut ipsos actus. Non primo modo; quia illis non meremur. Si secundo modo, cum actus tam activae quam contemplativae id quod sunt non sunt nisi quidam usus. unde coniuncte niter dicitur: cuius usus bonus est ipsum quoque bonum est; non valet distinctio qua⁴⁰ dicitur quod actus [Cod. P, fol. 255 V^a] aliquis potest considerari secundum suam substantiam et secundum eius usum. Si ergo contemplativa est melior quam activa secundum substantiam, est etiam melior secundum usum. Et e converso, si activa est melior quantum ad usum⁴¹, est etiam melior⁴² quantum ad substantiam.

Item, cum in virtutibus et in omnibus quae ordinant et disponunt hominem ad bonam⁴³ et perfectam vitam principale et melius sit usus, vita comprehendens ea quorum usus est melior, simpliciter et absque distinctione melior est quam alia. Et⁴⁴ ideo omnino frivolum est hoc dictum nisi aliter intelligatur.

Et ideo non⁴⁵ videtur posse poni distinctio ista quantum ad huiusmodi comparationem, secundum⁴⁶ melius vel minus bonum. nisi sic quod contemplativa secundum se simpliciter et absolute est melior; activa autem per accidens sive propter indigentiam et necessitatem aliorum est melior. Sed hoc non arguit ipsam esse meliorem simpliciter et absolute, sed secundum quid et in casu. Nihil enim prohibet secundum se esse melius respectu alterius a quo in casu et secundum quid potest superari: sicut melius simpliciter est philosophari⁴⁷ quam ditari, indigenti tamen melius est ditari. Sic non est dicendum quod activa sit melior simpliciter contemplativa, sed solum secundum quid, scilicet in comparatione ad indigentiam subditorum. Verum est

ergo quod activa [simpliciter] semper et universaliter melior est et utilior subditis simpliciter et per se, non autem praelato, sed in casu, puta : quando necessitati et indigentiae subditorum non potest ⁴⁸ bono modo subveniri nisi per aliquam determinatam personam. In quantum enim illa persona est pars communitatis et bonum suum includi debet [Cod. Q, fol. 142 R^a] etiam in bono communitatis, et maius bonum ⁴⁹ est conservari totam communitatem sic etiam talem personam in regimine aliorum comprehendentem cum aliqua intermissione boni proprii secundum actus contemplationis quam illam communitatem exclusa ista persona perire et talem ⁵⁰ in perfectione contemplationis permanere, ideo in tali casu talis tenetur assumere praelationem ; [Cod. P. fol. 255 V^b] et peccaret aliter si non assumeret ; sicut etiam peccaret contemplativus si cibo corporali indigens nollet comedere ne in actu comedendi actus contemplationis interrumpetur ⁵¹.

Et secundum hoc est sic ⁵² agere agenti melius non solum quia peccatum in hoc evitat, sed etiam in hoc magis meretur. Immo unum ad aliud consequitur, quia si non suscipiendo praelationem peccaret et in suscipiendo evitat ⁵³ peccatum, sequitur quod in hoc non solum magis meretur ; immo in statu merendi quasi constituitur, quia hoc non faciendo non solum non mereretur ⁵⁴ magis, sed tantummodo minus ; immo nec omnino mereretur ⁵⁵, sed peccaret.

Mirum est etiam quomodo ⁵⁶ homines intelligentes dicunt (11) quod **Philosophus** (12) in operibus virtuosis ad meritum nullo modo respexit qui ⁵⁷ ita sollicite docet quod ad hoc quod aliquis actus virtuose agatur, requiritur quod [Cod. R, fol. 186 V^a] secundum se sit bonus et quod fiat quando fieri debet et propter finem propter quem ⁵⁸ fieri debet ; et sic de aliis circumstantiis quae ad hoc requiruntur. Quis autem dubitat quin actus sic factus meritorius debeat iudicari ?

Sed [verum est quod] cum de merito distinguitur, verum est quod nullus actus nisi factus ex caritate debet simpliciter et omnino perfecte meritorius reputari ; quia nec ex condigno est meritorius ; nec etiam est meritorius summi praemii ad quod debent omnia opera meritoria ordinari. Et verum est quod ad hoc **Philosophus** (13) non respexit.

Est etiam circa hoc considerandum quod per ista per quae nituntur isti (14) ostendere quod activa praelatorum est simpliciter melior quam contemplativa religiosorum [Cod. V, fol. 189 R^a], potest etiam ostendi quod activa quaecumque ⁵⁹ consistens in usu virtutum moralium et prudentiae sit melior simpliciter ⁶⁰ quam quaecumque contemplativa sive quam vita secundum virtutes speculativas, quia vix est aliquis ita ⁶¹ solitarius qui non [Cod. P. fol. 256 R^a] indigeat aliquibus virtutibus moralibus quibus non solum bene ordinatur in se ipso, sed etiam ad alios cum quibus habet convivere ⁶² ; et istae in communicatione et convictu sunt utiliores quam contemplativa. Tales etiam virtutes morales cum aliis moralibus quae ordinant hominem ad se ipsum et cum prudentia sunt meliores ipsi agenti quam contemplativa, in

quantum scilicet per illas redditur homo simpliciter bonus, non autem per contemplativas; et quod etiam istis habitis sine contemplativis dicitur homo simpliciter bonus. Habitibus autem virtutibus speculativis sine moralibus non dicitur homo bonus nisi⁶³ secundum quid.

Sed hoc non obstante communiter ponitur quod virtutes speculativae sunt eminentiores politicis et moralibus simpliciter. Sed e converso est dicendum⁶⁴ secundum quid, scilicet quod virtutes practicae sunt secundum quid meliores quam speculativae; quia scilicet sunt homini magis necessariae. Ita etiam est in proposito.

Unde ex eo quod arguitur quod aliquid est magis utile vel necessarium quam aliud, non sequitur quod simpliciter sit melius, sed secundum quid solum.

Et similiter est dicendum quod non sequitur semper et ubique: hoc est magis meritorium quam illud; ergo est melius simpliciter. Quod enim est bonum honorabile, licet non ad aliud utile, est melius magis utili. Non est tamen negandum quin opera contemplativa secundum se sint magis meritoria praecipue in via ubi⁶⁵ est locus merendi; quia in patria erit⁶⁶ perfectissimus usus vitae contemplativae, sine merito tamen, sed in praemio⁶⁷ magis. Et cessabit quantum ad plures actus usus virtutum moralium et praecipue quae sunt ad alterum et quae ad regendum populum requiruntur. Ex quo etiam potest argui imperfectio earum in comparatione ad contemplativas.

Per distinctionem autem in corpore solutionis positam patet [Cod. Q, fol. 142 R^b] responsio ad argumentum in oppositum.

¹ quod add. Q. — ² praelatorum add. R; postea del. — ³ pertinentia ad statum religiosorum add. Q; deinde del. — ⁴ om. Q. — ⁵ om. R. — ⁶ delegata Q. — ⁷ contemplativa Q. — ⁸ ille V. — ⁹ minus potest] potest minus RQ. — ¹⁰ e converso autem] autem e converso PR. — ¹¹ proponere R. — ¹² om. Q; deinde suprascripts. alia m. Q. — ¹³ om. Q. — ¹⁴ esse debet] debet esse R. — ¹⁵ om. P. — ¹⁶ se add. Q; deinde del. — ¹⁷ perfectus PR. — ¹⁸ om. R; in marg. scripts. 2^a m. R. — ¹⁹ descendit VRQ. — ²⁰ trinitate PR. — ²¹ veritatis corr. 2^a m. V. — ²² obtulit Q. — ²³ quatrum Q. — ²⁴ in quantum bonus religiosus] om. R. — ²⁵ requirat PRQ. — ²⁶ sui add. Q; postea del. — ²⁷ impleri PQ; ppluri R. — ²⁸ sit melior] melior sit Q. — ²⁹ om. PR. — ³⁰ om. PRQ — ³¹ haec R. — ³² om. P. — ³³ valentius a] valentiora VPRQ. — ³⁴ aliquis P. — ³⁵ est actio] om. P. — ³⁶ prout add. P. — ³⁷ om. Q. — ³⁸ distractio R. — ³⁹ om. Q. — ⁴⁰ quia P. — ⁴¹ et e converso — usum] om. PRQ. — ⁴² est etiam melior] melior est etiam R. — ⁴³ bonum Q. — ⁴⁴ est V. — ⁴⁵ unde 1^a m. Q; non corr. 2^a m. Q. — ⁴⁶ sed P. — ⁴⁷ pauperari PR. — ⁴⁸ bono modo add. Q; deinde del. — ⁴⁹ includi add. Q; postea del. — ⁵⁰ et talem om. Q. — ⁵¹ interrumperet PRQ. — ⁵² est sic] sic est corr. V. — ⁵³ evita R. — ⁵⁴ meretur V. — ⁵⁵ meretur V. — ⁵⁶ litt. h add. Q; postea del. — ⁵⁷ quia V. — ⁵⁸ quod P. — ⁵⁹ quandcumque RQ. — ⁶⁰ om. Q. — ⁶¹ in R. — ⁶² vivere P. — ⁶³ om. R. — ⁶⁴ quod add. V. — ⁶⁵ veri P. — ⁶⁶ erat VPRQ. — ⁶⁷ primio Q.

(1) Cfr. SANCTUS GREGORIUS MAGNUS, *Pastoralis Liber*, II^a Pars. c. V [al. XVI].

(PL., t. 77, col. 32). — (2) Resp. ARISTOTELES, *Politica*, l. III, c. 13. (II, 1284 a). — (3) Allud. ad SANCTUM GREGORIUM MAGNUM, *Pastoralis Liber*, II^a Pars, c. III [al. XIV]. (Ibid., col. 28). — (4) SANCTUS AUGUSTINUS, *De Civitate Dei*, l. XIX, c. 19. (PL., t. 41, col. 647-648). Fere litteraliter. — (5) Resp. ARISTOTELES, *Ethica Nicomachea*, l. IX, c. 8 (II, 1169 a). — (6) HENRICUS DE GANDAVO, *Quodl.* XII, q. 28. (*Op. cit.*, vol. II, fol. fol. CCCCCVI r). — (7) Resp. ARISTOTELES, *ibid.*, l. X, c. 7. (II, 1177 a). — (8) c. 10, Nisi, quum pridem, EXTRA, IX, *De Renunciatione*. (FRIEDBERG, *op. cit.*, t. II, col. 107). — (9) SANCTUS GREGORIUS MAGNUS, *Pastoralis Liber*, P. I^a, c. 5. (PL., t. 77, col. 18). Litteraliter. — (10) ID., *Moralium*, l. VII, c. XIV, 17. (PL., t. 75, col. 775). Sententialiter. — (11) HENRICUS DE GANDAVO, *Quodl.* XII, q. 28 (*op. cit.*, loc. cit.). — (12) Cfr. ARISTOTELES, *Ethica Nicomachea*, l. IX, c. 8. (II, 1169 a). — (13) ID., *ibid.* (loc. cit.). — (14) HENRICUS GANDAVENSIS, *Op. cit.* (locis citatis.)

QUAESTIO VII.

*Utrum presbyteri parochiales habeant iurisdictionem ordinariam vel commissam
sive delegatam*

Deinde ad secundum praedictorum arguebatur quod presbyteri parochiales non [Cod. P, fol. 256 R^b] habent iurisdictionem ordinariam, quia illi soli proprie habent iurisdictionem ordinariam qui per electionem instituuntur. Sed non sic instituuntur presbyteri parochiales. Ergo. Et cetera.

Contrarium arguitur : quia super illud **Lucae** (1), decimo : designavit Dominus septuaginta duo discipulos, dicit **Glossa** (2) : sicut in duodecim apostolis forma episcoporum, sic in septuaginta duo est forma presbyterorum secundi ¹ ordinis. Sed illi discipuli [Cod. R. fol. 186 V^b] habuerunt iurisdictionem ordinariam, quia a Christo immediate instituti sunt sicut apostoli, ut ibidem patet, **Lucae**, decimo. Ergo etiam et ² sacerdotes parochiales qui dicuntur eis succedere.

Responsio. Dicendum quod appellando iurisdictionem auctoritatem secundum quam potest aliquis in aliquos actus regiminis secundum modum superioris et principantis exercere, sive sit universalis etiam quoad omnia secundum quae aliquis potest esse alteri subditus ³, sive particulariter non quantum ad omnia, illam non habet aliquis respectu aliorum naturaliter vel a se ipso omnino primo et per se nisi solus Deus ; et in politicis aliquo modo pater respectu filiorum ; et dominus etiam aliquo modo respectu naturaliter servorum ⁴, sicut etiam ⁵ homo habet dominium super bruta ; sed quantum ad alios omnis potestas aliquo modo habetur ex commissione et delegatione ⁶ habentis aliquam auctoritatem et potestatem ⁷ committendi. Et sic potestas, principaliter ecclesiastica, est a Christo per se ipsum instituente duo genera

praelatorum quando instituit apostolos et septuaginta duo discipulo
Lucae (3), decimo; et in istis⁸ instituisse intelligitur omnes episcopos et sacerdotes parochiales qui succedunt illis.

Sunt⁹ tamen ulterius¹⁰ institutae quaedam aliae auctoritates ecclesiasticae, sicut patet in diversis officiis ecclesiasticis. Quidam sunt praepositi, quidam archidiaconi; et sic de aliis. Et istae auctoritates vel potestates institutae sunt etiam ab alio¹¹, quia vel a principe, ut a summo pontifice et episcopis, vel a communitate [Cod. V, fol. 189 R^b] super talia potestatem habente.

Huiusmodi antem potestatem potest quis¹² ab alio habere [Cod. P, fol. 256 V^a] duplamente, quia licet habeat eam ex commissione dicto modo, potest tamen sic dici commissa, quia illa est annexa inseparabiliter alicui officio vel beneficio vel gradui competenti alieni in Ecclesia. Et sic cum¹³ aliquis instituitur ad tale officium vel beneficium vel ad talem gradum, ex hoc habet huiusmodi iurisdictionem vel auctoritatem absque aliqua commissione alia speciali; nec potest ab illo amoveri simpliciter huiusmodi iurisdictionem vel auctoritas nisi etiam talis gradus vel tale beneficium ab isto amoveantur¹⁴. Quia vero talis iurisdictionem tali non committitur alia commissione quam commissione talis gradus vel beneficii vel officii, ideo cum intelligitur aliquis habere tale beneficium sive officium vel talem gradum, etiam ex hoc intelligitur habere talem iurisdictionem canonice et vero titulo; ideo talis iurisdictionem non dicitur haberi ex commissione, sed competit tali de iure. Hoe enim dicitur habere aliquis ordinario modo et de iure quod non habetur ex speciali commissione voluntaria et mutabili, sed ex condicione¹⁵ talis beneficii vel gradus.

Si autem aliquo habente aliquod beneficium vel aliquem gradum in Ecclesia, ex hoc non habet auctoritatem exercendi huiusmodi actus in alios, sed potest committi cum non habet, et ab eo auferri cum habet. Tunc si aliqua talis auctoritas tali communicatur, dicitur eam babere non de iure vel ordinarie, sed ex delegatione vel commissione.

Cum ergo sacerdotes parochiales habeant auctoritatem exercendi actus regiminis in alios et hoc habeant ex principali institutione a Christo, ut dictum est supra, et habetur **Lucae** (4), decimo; et ista auctoritas consimiliter conservata est in eis secundum successionem, sicut etiam¹⁶ [est] potestas etiam papae et episcoporum¹⁷ est ordinaria, ita¹⁸ et istorum sacerdotum [Cod. R, fol. 187 R^a] licet ista sit inferior illa et minus universalis. Quod enim praedictum est per¹⁹ se facit ad hoc quod aliquis [Cod. P, fol. 256 V^b] dicatur habere²⁰ iurisdictionem²¹ ordinariam [Cod. Q, fol. 142 V^a]. non autem modus praesentandi vel assumendi vel per electionem plurium vel alio modo.

Et hoc patet: quia aliquando consequitur quis ecclesiam parochiale²² per electionem alicuius collegii, aliquando per unius personae praesentationem; et tamen hic et ille²³ omnino eandem iurisdictionem dieuntur habere, et sicut unus ordinariam, ita et alius.

Item, cum decimae, modo quo de iure sunt debitae ipsis sacerdotibus parochialibus de iure communi debeantur, et hoc non nisi quia iure suo etiam ordinario eis competit spiritualia et ea quae ad salutem populi pertinent ministrare, constat quod ²⁴ iurisdictionem ²⁵ ordinariam habent.

Ad argumentum patet responsio per praedicta.

¹ secundum R. — ² etiam et] om. V. — ³ subiectus PR. — ⁴ suorum VRQ. — ⁵ etiam homo] homo etiam P. — ⁶ delegationem P. — ⁷ auctoritatem et potestatem] potestatem et auctoritatem R. — ⁸ illis Q. — ⁹ aliae auctoritates add. Q ; postea del. — ¹⁰ om. R. — ¹¹ illo R ; del. et alio in marg. scripsit R. — ¹² om. Q. — ¹³ om. Q. — ¹⁴ amoveatur V. — ¹⁵ commissione R. — ¹⁶ etiam potestas] est potestas etiam P. — ¹⁷ sicut potestas episcoporum add. VRQ. — ¹⁸ ista Q ; litterum s expunxit Q. — ¹⁹ te add. Q ; postea del. — ²⁰ in add. Q ; deinde del. — ²¹ iurisdictionem VQ. — ²² alicuius add. Q ; postea del. — ²³ iste Q. — ²⁴ om. Q. — ²⁵ iurisdictionem V.

(1) LUCAE *Evangelium*, X, 1. — (2) *Glossa ordinaria*, c. X, 1 (PL., t. 114, col. 284), sumpta ex BEDAE VENERABILIS *In Lucae Evangelium Expositio*nē, l. III, c. X (PL., t. 92, col. 461). Sententialiter. — (3) LUCAE *Evangelium*, X, 1. — (4) *Ibid.* (loc. cit.).

QUAESTIO VIII

Utrum pura privatio possit aliquem constituere in statu perfectionis

Deinde post hoc ad tertium arguitur quod pura privatio non ponat aliquem in statu perfectionis ; quia cum perfectio importet actualitatem aliquam in perfecto ¹, illud quod nihil ponit, sed simpliciter solum privat, non potest ad perfectionem pertinere. Sed pura privatio nihil ponit, sed solum privat. Ergo. Et cetera.

Contra. Paupertas evangelica est aliiquid ad perfectionem pertinens et hominem in statu perfectionis ponit. Sed paupertas evangelica consistit in sola privatione. Ergo. Et cetera. Maior patet : quia in evangelio docet Christus votum perfectionis summae. Minor probatur : quia paupertas evangelica consistit in abdicatione bonorum temporalium omnimoda, ita quod in illis nihil retineatur, ut patet per illud **Matthaei** (1) : vadc et vende omnia quae habes ; et cetera.

Responsio. Dicendum quod ad videndum utrum aliqua pura privatio constituat hominem in statu perfectionis, est considerandum quae sunt illa quae ad perfectionem requiruntur et quae perfectioni repugnant vel ipsam

impedient. Quoniam privatio illorum quae ad perfectionem conferunt [Cod. P, fol. 257 R^a] per se non facit hominem perfectum sed magis impedit perfectionem ; cum ergo ad perfectionem per se pertineant virtutes et actus earum ; item quia istae sunt subiective in potentiis animae quae impediantur a suis actibus ex impedimento corporis et mala eius dispositione, ideo ad [Cod. V, fol. 189 V^a] perfectionem etiam requiritur homini corpus et sanum ².

Item quia ad conservationem corporis in bona valetudine et sanitatem sunt necessaria bona temporalia exteriora, ideo etiam ad ipsam perfectionem etiam contemplativam talia propter corporis necessitatem requiruntur : quae ³ ad politicam vel activam non solum ad sustentationem corporis, sed etiam ad exercendum operationes secundum ⁴ quasdam virtutes morales abundantius requiruntur ; ad contemplativam vero ⁵ requiruntur solum ad convenientem corporis sustentationem.

Et hoc videtur intentio **Augustini** (2), libro secundo, *De Libero Arbitrio*, ubi distinguit tria genera bonorum, dicens quod quaedam sunt magna bona, scilicet gratia et virtutes quibus recte vivitur ⁶ et operationes earum ; quaedam vero minima, scilicet exteriora ut sunt bona fortunae : quaedam vero media, scilicet bona ⁷ interiora sive naturalia.

Et hacc est sententia quam dicit **Philosophus**, (3), decimo *Ethicorum*, loquens de felicitate eontemplativa quantum ad ea quae ad ipsam requiruntur: opus est felici tali [Cod. R, fol. 187 R^b] exteriori prosperitate homini enti ; non ⁸ enim per se sufficiens natura ad speculari, sed oportet et corpus sanum esse et cibum ; et cetera.

Secundum praedicta patet quod privatio bonorum praedictorum non facit ad perfectionem, immo impedit, scilicet : infirmitas per quam privatur sanitas, et nimia paupertas per quam excluditur conveniens sustentatio corporis ; quia, ut ibi pertractat **Commentator** (4), turbatum ab aegritudine et egentem non est facile contemplationi insistere.

Sed [Cod. P, fol. 257 R^b] quia, ut ibi declarat et **Philosophus** (5) et **Commentator** (6), abundantia bonorum temporalium impe [Cod. Q, fol. 142 V^b] dit felicem ab operibus contemplationis, ideo privatio abundantiae talis, supposita facultate habendi talia bona ad sufficientem usum, dupl-eiter facit ad ipsam perfectionem, scilicet : removendo, prohibens scilicet abundantiam talium bonorum et quae esset impeditiva ; et sic facit ad perfectionem per accidens. Item, includendo instrumentum conveniens, ponendo scilicet facultatem habendi talia ad usum competentem et sic facit ad perfectionum per se et directe, quia ponit aliquid sine quo perfectio esse non potest commode.

Et ad hoc videntur intendisse antiqui patres et sancti in Ecclesia qui ordinaverunt quod in Ecclesia essent bona communia secundum decentem quantitatatem et mensuram, in quibus nulla persona singularis habet ius et dominium, sed singulis quantum ad usum necessarium providetur de illis

sicut opus est unicuique. Et illud inchoatum fuit tempore apostolorum, prout dicitur *Actuum* (7) quarto, quod erant ⁹ illis omnia communia; et cetera; et observatum est praecipue in collegiis monachorum et canonicorum regularium. Sed forte apud aliquos ¹⁰ nimis exereverunt ista communia, ita quod etiam illorum abundantia potest impedire in eis perfectionem et usum perfectionis contemplativae.

Si autem sit alius modus se habendi circa temporalia maiorem importans privationem, constat quod saltem nullus debet esse talis quo priventur temporalia omnino et quantum ad ius et quantum ad proprietatem aut possessionem ¹¹ et etiam quantum ad usum. Ad hoc enim necessario mors statim sequeretur. Sed oportet quod si sit privatio laudabilis et ad perfectionem habendam et exerceendam conveniens et utilis quod sic priventur temporalia quantum ad ius et proprietatem quod tamen remaneat facultas habendi illa modo convenienti [Cod. P, fol. 257 V^a] et satis facilis ¹² quantum ad usum. Hoc enim sufficit ad perfectionem quod talia bona quantum ad usum convenientem habeantur; quia etiam qui quaerunt in eis ius et prosperitatem non debent hoc quaerere nisi propter usum ipsum.

Unde qui certus esset ¹³ quod sibi quotidie sufficienter quantum ad usum provideretur ¹⁴ in necessariis nec in illis aliquod dominium vel ius haberet, sed solum usum facti, prompte tamen et convenienter, non diceretur habere puram privationem respectu bonorum ¹⁵ temporalium; immo optimo modo haberet illa quantum ad actum positivum qui in talibus principaliter intenditur, scilicet quantum ad promptum usum [Cod. V, fol. 189 V^b]. Similiter etiam ille qui bona temporalia non haberet actu nec per se nec per aliud quantum ad ius et proprietatem, haberet tamen modum vivendi ordinatum ad hoc talem et sic quod illa satis ¹⁶ sufficienter semper haberet ab aliis et per alios prout esset sibi conveniens ad usum, non diceretur habere puram privationem [Cod. R, fol. 187 V^a] respectu bonorum temporalium.

Sed ille qui non haberet talem modum vivendi, immo nec per se haberet ¹⁷ prompte talia ¹⁸ nec per alios tempore indigentiae, immo frequenter turbationes multas et magnas angustias sustineret quae natae sunt usum virtutum perfectarum impedire, talis haberet maiorem privationem quam expediens esset respectu bonorum temporalium. Et quidem talis privatio non videretur ¹⁹ facere ad perfectionem nisi multum per accidens; immo illam ²⁰ magis per se impediret; et ideo talis paupertas per se sub electione ²¹ cadere ²² non videtur. Sed si in talem paupertatem aliquis involuntarie ²³ incidat et illam patienter sustineat ²⁴, sic facit per accidens ad perfectionem materialiter, quia in hoc virtus patientiae in viro perfecto meritorie exercetur.

Et ideo non videntur multi discreti talem privationem elegisse ²⁵. Sed modus vivendi ²⁶ aliquorum qui, licet non habeant [Cod. P, fol. 257 V^b] bona temporalia in annuis redditibus perpetuis, habent tamen illa sufficienter quantum ad usum in quantum includit modum vivendi secundum quem talia

satis prompte habentur, quia ratione modi talis vivendi semper habentur vel in actu quantum ad multa bona [Cod. Q, fol. 143 R^a] temporalia vel in potentia et virtute quantum ad quaedam alia quae etiam habentur satis faciliter tempore opportuno — habent enim in actu bona habitacula sicut patet in ecclesiis et domibus ; et bona utensilia sicut patet in libris ecclesiasticis et aliis ad vitam necessariis ; victualibus etiam quotidianis non carent, sicut nec alii ; quia ista habent in actu quantum ad usum tempore opportuno ; et in potentia et virtute semper, cum illa in actum satis faciliter reducantur tempore opportuno²⁷ — talis, inquam, modus vivendi non²⁸ habet privationem puram respectu bonorum temporalium, in quantum tenentes illum habent id quod in illis principaliter quaeritur, scilicet usum necessarium et in quantum secundum modum vivendi talem etiam habent facultatem faciliter talia acquirendi quantum sufficit ad hunc usum.

Sed²⁹ quia³⁰ talium hominum quidam secundum suum modum vivendi habent hanc privationem sic quod etiam quando talia bona habent actu quantum ad usum quantumcumque³¹ prompte et faciliter sicut alii, tamen in illis non habent ius nec in proprio nec in communi sicut alii³² quidam religiosi in talibus habent ius et dominium, remanet quaestio utrum saltem talis privatio faciat aliquid ad perfectionem ut ratione talis privationis tales dicuntur perfectiores.

Et est dicendum quod, cum perfectio actualitatem dicat, illud quod privationem alicuius entis et boni dicit, per se non facit ad perfectionem : et ideo nec talis privatio secundum quod privatio, id est per se, ad perfectionem facere potest. Si enim privatio per se, scilicet quia privatio, esset bona et ad perfectionem per se faciens [Cod. P, fol. 258 R^a], maior³³ privatio melior esset et ad perfectionem magis faceret ; et sic non habere³⁴ nec quantum ad dominium nec quantum ad usum esset melius et perfectius.

Item si dicatur, quod verum est, quod privatio secundum se non est bona, sed voluntaria, quia ipse actus voluntatis est qui moraliter per se est³⁵ bonus vel malus et sic pura privatio ut volita et voluntarie acceptata est bona et ad perfectionem faciens, non valet. Quia perfectio actus [Cod. R, fol. 187 V^b] voluntatis non potest esse nisi ex bonitate et ex³⁶ perfectione obiecti. Ergo si privatio non³⁷ est aliquid bonum, nec voluntas potest esse bona in volendo illam.

Practerea sicut **Augustinus** (8) docet, tertio *De Libero Arbitrio* : voluntas non potest aliquid velle et eligere nisi bonum aliquod importet. Unde, ut ibi³⁸ (9) docet : voluntas non potest velle privationem vel negationem per se. Per quod probat³⁹ quod nullus potest velle non esse [Cod. V, fol. 190 R^a], ut declarat etiam in illis qui se ipsos interimunt⁴⁰ eligentes mortem et sic non esse. Ergo nullus potest velle privationem per se. Oportet

ergo quod propter aliud aliud quod sit bonum et positivum et propter se volitum.

Si ergo privatio sit bona et velle privationem sit bonum, hoc non est per se propter ipsam privationem, sed propter aliud quod per se est bonum, cui est aliquo modo talis privatio annexa.

Item nihil facit per se hominem perfectum nisi virtus et actus virtuosum; sed privari aliquo bono sive privatio alicuius boni non est virtus nec actus virtuosus cum sit nihil.

Praeterea si privatio alicuius per se facit ad perfectionem, positio illius faceret ad imperfectionem ; ergo habere in homine ⁴¹ ficeret ad imperfectionem per se. Quod videtur falsum. Primo, quia cum tales qui dicunt se nullum ius habere in bonis quibus utuntur fiunt episcopi, idem ius et dominium habent in bonis ecclesiae quod habent episcopi saeculares in quantum episcopi, et possunt de eisdem [Cod. P, fol. 258 R^b] facere et disponere sicut illi. Si ergo hoc includeret imperfectionem, ipsi ex hoc fierent imperfectiores. Absit autem quod ideo ascendant temporaliter ut [Cod. Q, fol. 143 R^b] descendant spiritualiter et fiant de perfectis imperfecti.

Item si ex hoc quod non habent ius et dominium in talibus bonis, haberent aliquam perfectionem per se quam non possent habere si in illo aliquod ius haberent ; ergo si illorum quibus continue utantur, scilicet librorum et aliorum habet dominus papa proprietatem et dominium sive ecclesia romana, in hoc videntur dicere quod occasione perfectionis eorum papa incidat in imperfectionem ; quod videtur inconveniens.

Item si non inveniatur qui talium rerum dominium velit habere nec papa nisi sicut habet dominium in aliis bonis ecclesiasticis aliarum personarum ecclesiasticarum, nec illi qui talia conferunt, sed illa omnino intendunt a se abdicare, quicumque vellet posset illa capere ⁴² et occupare ; quia in nullius bonis tunc essent. Sic autem non possent bono modo stare et eorum perfectio ex voluntate et facto alterius dependeret ⁴³ ; et sic si habere ius et dominium per se facit ad imperfectionem, non habere autem ad perfectionem, volens omnino tenere perfectionem non posset vitam conservare et perfectio alicuius ex gratuita voluntate alterius ⁴⁴ dependeret. Hoc autem est inconveniens.

Item supponitur quod inter modos vivendi in paupertate perfectior est ille quo labore manuum victus necessarius acquiritur ; quam tenuit **Paulus** (9) et quem videtur intendisse beatus **Franciscus** sicut patet in **Regula** (10), et expressius in suo **Testamento** (11); quoniam dicit quod ipse manibus laborabat volebatque ⁴⁵ fratres suos laborare ⁴⁶; et volebat quod fratres qui nescirent laborare discerent et laborarent ; volebatque ⁴⁷ quod de pretio laboris viverent cum illud habere possent. Quaero quis habebat ius in pretio laboris quod **Paulus** (12) accipiebat et quod etiam beatus **Franciscus** (13) [Cod. P, fol. 258 V^a] intendebat [Cod. R, fol. 188 R^a] ? Et quis haberet ius in pretio laboris quod fratribus minoribus laborantibus nunc

deberetur si papa dominium sibi non reservasset⁵³ eorum quae ad manus fratrum minorum nunc veniunt? Constat quod nullus⁵⁴ nisi **Paulus** et huiusmodi⁵⁵ fratres; quia ille qui daret⁵⁶ pretium nullum ius in illo posset retinere. Irrationabile autem videtur dicere quod tale ius habere in **Paulo** vel quocumque alio importet⁵⁷ imperfectionem; quia tunc **Paulus** non diceretur perfectius aliis apostolis egisse. Per se ergo in tali privatione quae includit tale non habere, non potest dici esse aliquid ad perfectionem pertinens.

Sed si⁵⁸ aliquo modo facit ad perfectionem hoe est solum per accidens, in quantum scilicet in hominibus fragilibus secundum cursum communem et praeceps in male dispositis secundum affectum ad bona temporalia, per horam overi aliqualiter potest occasio nimii affectus ad illa. Quia sicut dicitur quod habens dominium et ius in temporalibus⁵⁹ in proprio magis natus est ad illa affici quam habens solum in communi [Cod. V, fol. 190 R^b]; ita etiam habens ius et dominium in communi videtur aptus ut magis affiliatur quam habens solum quantum ad usum simplicem facti absque omni iure et dominio etiam in usu ipso, eo modo quo hoc est⁶⁰ possibile. Si tamen⁶¹ habentes sic quantum ad usum solum ita libere utantur rebus quas habent et ita securi videantur esse de illis sicut alii, ipsi etiam sicut alii diligentiam et curam apponunt in acquirendo et in⁶² conservendo; nec ista etiam ad usus alios quam ipsorum convertuntur; quae videntur esse inductiva affectionis et signa. Ideo cum illud perfectionis quod huiusmodi abdicatio et privatio facere potest, consistat in abstractione mentis quantum ad amorem et affectum, oportet ipsos vehementer conari ad hoc quod sicut⁶³ quantum ad ius et dominium magis elongantur a talibus, ita etiam [Cod. Q, fol. 143 V^a] secundum affectum et animum ab illis amplius elongantur; hoc enim eorum [Cod. P, fol. 258 V^b] professio requirere videtur.

Per praedicta patet quid est⁶⁴ dicendum ad quaestionem. Quia pura, id est, omni moda privatio respectu bonorum temporalium nullo⁶⁵ modo facit ad perfectionem, immo est destructiva perfectionis, in quantum⁶⁶ est peremptiva subiecti; sed appellando puram privationem abdicationem bonorum temporalium quantum ad ius et dominium, supposita tamen facultate⁶⁷ habendi illa quantum ad usum convenientem tempore opportuno, sic facit ad perfectionem per accidens⁶⁸ in quantum talis abdicatio quantum ad proprietatem et dominium requirit quod sic abdicans magis elongetur a temporalibus quantum ad affectum et amorem propter Deum sive ut Deum perfectius amet. Ex hoc enim quod amotum est impedimentum per huiusmodi privationem sive abacionem⁶⁹ temporalium, quae nata sunt allicere animum ad amorem homo est melius dispositus ut perfectius Deo adhaereat per amorem.

Et hoe videtur intentio Domini **Nicholai papae** (14) in constitutione edita super expositione regulae fratrum minorum, cui contradicere non intendo; ubi dicitur: regula quoad abdicationem proprietatis omnium rerum

tam in speciali quam in communi est meritoria et perfecta et eo magis meritoria quo per ipsam professores ipsius propter Deum magis a temporalibus elongantur⁶⁵.

Quamvis autem praedicta quaestio de privatione introducta videtur propter paupertatem religiosorum quae parentiam divitiarum includit [Cod. R, fol. 188 R^b] quantum⁶⁶ ad ius et dominium in proprio et in communi respectu aliorum qui illas in communi possident, circa hoc est aliquid amplius⁶⁷ intelligendum quod considerando paupertatem vel privationem huiusmodi in generali tam in illis qui habent aliquid in communi quantum ad ius et dominium quam in aliis secundum quod huiusmodi paupertas excludit abundantem usum divitiarum tam victualium quam aliorum, et secundum quod excludit affligentem egestatem includendo promptam et convenientem facultatem utendi secundum⁶⁸ decentem mediocritatem, [Cod. P, fol. 259 R^a] sic facit ad perfectionem per se et directe, non quidem sicut aliquid ad ipsam essentialiter pertinens, sed sicut conveniens instrumentum, quo scilicet removentur extrema perfectionem impedientia et ponitur medium conveniens ad perfectionem promovens.

Considerando autem paupertatem huiusmodi et privationem divitiarum secundum quod excludit abundantem usum earum et etiam facultatem promptam utendi eis mediocriter et ipsum usum mediocrem includendo parcitatem poenalem et afflictivam, usus etiam⁶⁹ facit ad perfectionem non per se et directe⁷⁰ quia non importat aliquid bonum secundum se, sed malum poenae non solum damni⁷¹ sed sensus; sed per accidens, scilicet removendo aliquid impediens vel⁷² prohibens perfectionem, in quantum scilicet per poenalitates⁷³ quae contingunt⁷⁴ ex asperitate et parcitate victus et vestitus caro spiritui subicitur quae propter sui rebellionem perfectionem impediret.

Considerando autem in dicta paupertate et privatione modum acquirendi et habendi bona temporalia quantum ad illos qui ab aliis necessaria vicius procurant per mendicationem, talis etiam privatio per se non facit ad perfectionem; quia nihil boni⁷⁵ importat sed malum, scilicet poenam damni; et etiam poenam sensus quantum ad verecundiam et sollicitudinem in acquirendo tali⁷⁶ modo annexam. Sed per accidens ad hoc facit, in quantum scilicet per mendicationem quae habet annexam erubescientiam et verecundiam oportet mendicantem humiliari [Cod. V, fol. 190 V^a] et per hoc elatio spiritus reprimitur ne in superbiam⁷⁷ efferatur.

Item in quantum tales non possunt habere necessaria nisi ab aliis non ex debito sed ex gratia, ad duo bona inducuntur, scilicet ad hoc quod in honestate vitae conversentur, quia si essent malae vitae et famae a fidelibus necessaria non haberent.

Item quod sint solliciti in studio et [Cod. Q, fol. 143 V^b] praedicatione, consiliis et aliis bonis quae impendunt⁷⁸ proximis a quibus [Cod. P, fol. 259 R^b] vitae necessaria expectant. Videmus enim quod in habentibus vitae neces-

saria ex se ipsis sive in proprio sive in communii non sic sunt solliciti et intenti circa talia bona.

Per supradicta ⁷⁹ patet responsio ad obiecta.

Ad primum enim dicendum est quod verum est quod, quia perfectio actualitatem et positivum quid importat, pura privatio non potest facere aliquem perfectum. Paupertas ergo quae omnimodam ⁸⁰ privationem importat nulla modo facit ad perfectionem.

Sed ulterius est dicendum quod, licet nulla privatio generaliter loquendo sive de illa quae nihil relinquit sive de illa quae aliquid ponit et ⁸¹ supponit, faciat per se et directe ad perfectionem, aliqua tamen privatio ⁸² quae aliquid positivum [Cod. R, fol. 188 Va] supponit bene potest ⁸³ facere ad perfectionem per accidens et indirecte, scilicet removendo prohibens, ut dictum est. Et sic paupertas evangelica in quantum excludit habere bona temporalia sive in proprio ⁸⁴ tantum sive in proprio et ⁸⁵ communi, ad perfectionem facere potest.

Ad aliud est dicendum quod evangelica paupertas non includit nec dicit puram privationem. Immo etiam ⁸⁶ dicendum quod paupertas evangelica simpliciter et absolute sumpta non dicit privationem talem etiam quantum ad hoc quod oporteat verum pauperem evangelicum nullum ius habere in bonis quibus ntitur, quia illam servavit **Augustinus** et alii sancti qui habuerunt bona in communi. Et secundum hoc etiam consilium evangelicum de paupertate exposuerunt dicentes quod ⁸⁷ illud consilium sufficienter implet qui bonis propriis dimisis, prout consultit Dominus in *Evangelio*, (15), quod bona quae habentur in proprio vendantur, de bonis communibus vivunt. prout ipsi fecerunt.

Nec tamen dico illam aliam paupertatem post tempora sancti **Augustini** et aliorum sanctorum ab aliquibus religiosis in communitate viventibus observatam, quae excludit etiam habere in communi, non esse evangelicam. Sed dicendum est quod etiam ista ⁸⁸ paupertas puram privationem bonorum temporalium non ⁸⁹ [Cod. P, fol. 259 Va] importat praecipue. prout a religiosis in communitate nostris temporibus ⁹⁰ viventibus observatur. Nam cum circa temporalia duo principaliter attendantur. scilicet usus illorum in actu et facultas ac potestas habendi illa ad usum convenientem tempore opportuno, tales quidem ita abundantem usum habent in bonis temporalibus. sicut multi alii habentes in illis dominium.

Habent etiam sufficientem ⁹¹ facultatem atque potestatem habendi illa ad usum tempore opportuno. Et de hoc etiam sunt satis securi et certi, scilicet quod talia ad usum semper habebunt sicut alii. Quia ⁹² nec per hoc quod dicunt se in illi dominium non habere, in nullo quantum ad praedicta impedirentur. Quia ille qui in talibus dominium dicitur habere, illud tamen non habet nisi propter tales religiosos, et ut ipsi religiosi illis ita libere utantur et de

ipsis penitus sic disponant libere sicut eis placet, sicut faciunt qui in talibus habent dominium et sicut ipsimet facerent si in illis dominium haberent. Propter quod etiam tales, licet non dicantur habere ius et dominium omnino vere et proprie in bonis quibus utuntur, aliquo tamen modo saltem quasi interpretativa aliquid videtur posse dici⁹³ habere dominium in talibus, in quantum scilicet habent in illis⁹⁴ ea quae dominio sunt annexa et propter quae in rebus dominium quaeritur⁹⁵.

¹ imperfectio R. — ² sane Q; *in sanum corr.* ^{2a} m. Q. — ³ quia VPRQ. — ⁴ et P. — ⁵ non P. — ⁶ unitur PV. — ⁷ om. P. — ⁸ vero R. — ⁹ om. Q. — ¹⁰ alios VQ. — ¹¹ et quantum — possessionem] om. Q. — ¹² facile Q. — ¹³ om. Q. — ¹⁴ providerentur Q; provideretur *corr.* ^{2a} m. Q. — ¹⁵ bonorum add. Q. — ¹⁶ et satis] om. Q; *deinde in marg. scripts.* ^{2a} m. Q. — ¹⁷ p add. R; *postea del.* — ¹⁸ alia P. — ¹⁹ videtur V. — ²⁰ nullam PR. — ²¹ ad add. Q; *postea del.* — ²² eadem R. — ²³ est teneat add. R. — ²⁴ incidat — sustineat] om. R. — ²⁵ eligisse Q. — ²⁶ vidi di R; vidi del. R et viven *in marg. scripts.* R. — ²⁷ om. Q. — ²⁸ cum P. — ²⁹ oportet Q. — ³⁰ sed quia] om. R; *in marg. scripts.* alia m. R. — ³¹ quemcumque VQ. — ³² aliis Q. — ³³ maios Q; maior *corr.* Q. — ³⁴ haberet R. — ³⁵ om. Q. — ³⁶ om. VR. — ³⁷ mo *cum tracta supra* o R. — ³⁸ ibidem V. — ³⁹ per hoc add. *in marg.* V. — ⁴⁰ interim terimunt Q. — ⁴¹ imperfectionem ergo habere in homine] om. R. — ⁴² accipere V. — ⁴³ dependent PR. — ⁴⁴ alius P. — ⁴⁵ volebatquel] volebat quia P. — ⁴⁶ et volebat quod fratres suos labore add. Q. — ⁴⁷ volebatquel] volebat quia P. — ⁴⁸ reservaret V. — ⁴⁹ constat — nullus] om. Q. — ⁵⁰ huius V. — ⁵¹ darent 1^a m. R.; daret *corr.* ^{2a} m. R. — ⁵² importat Q. — ⁵³ om. R; *suppl.* alia m. R. — ⁵⁴ temporalium Q. — ⁵⁵ hoc est] habet esse P. — ⁵⁶ si tamen] sed tamen Q; sed cum PR. — ⁵⁷ om. V. — ⁵⁸ sint P et 1^a m. V; sicut *corr.* ^{2a} m. V. — ⁵⁹ om. P. — ⁶⁰ n add. Q; *postea del.* — ⁶¹ in quantum] in quem Q. — ⁶² facultatem R. — ⁶³ talis privatio add. Q; *postea del.* — ⁶⁴ abiectionem V. — ⁶⁵ primo gradus paupertatis *scripts. in marg.* R. — ⁶⁶ quem Q. — ⁶⁷ aliquid amplius] amplius aliquid P; om. 1^a m. R; aliquid amplius *scripts. in marg.* ^{2a} m. R. — ⁶⁸ et Q. — ⁶⁹ om. VR. — ⁷⁰ et directe add. Q; *postea del.* — ⁷¹ poenae add. Q; *deinde del.* — ⁷² om. 1^a m. R.; vel *suppl.* ^{2a} m. R. — ⁷³ poenalitatem Q. — ⁷⁴ contigit Q. — ⁷⁵ ponit Q. — ⁷⁶ tali modo add. PR. — ⁷⁷ superbia P. — ⁷⁸ expeditunt *corr.* V. — ⁷⁹ praedieta V. — ⁸⁰ omnimoda Q. — ⁸¹ vel R; *deinde del. et corr.* ^{2a} m. R. — ⁸² prius R. — ⁸³ om. R. — ⁸⁴ propriosito R; litteras ito del. R. — ⁸⁵ in P. — ⁸⁶ est P. — ⁸⁷ quia P. — ⁸⁸ etiam ista] ista etiam PR. — ⁸⁹ non add. P. — ⁹⁰ pauperibus R. — ⁹¹ et add. Q. — ⁹² dominium add. Q; *postea del.*; — dominium in communi add. R. — ⁹³ habent in illis quaeritur add. Q. — ⁹⁴ habent in illis] om. Q. — ⁹⁵ om. Q.

(1) MATTHAEI *Evang.*, XIX, 21. — (2) Cfr. SANCTUS AUGUSTINUS, *De Libero Arbitrio*, I. II, c. 19 (PL., t. 32, col. 1267-1268). — (3) Resp. ARISTOTELES, *Ethica Nicomachea*, I. X, c. 9 (II, 1178-1179). — (4) Cfr. AVERROÈS, *Ethica Nicomachea*, I. X, c. 9 (Venetiis 1562, vol. III, fol. 138 Vb). — (5) Resp. ARISTOTELES, *Ethica Nicomachea*, I. X, c. 9 (II, 1179). — (6) Cfr. AVERROÈS, *Ethica Nicomachea*, I. X, c. 9 (op. cit., vol. III, fol. 138 Vb). — (7) *Actuum Liber*, IV, 32. — (8) Cfr. SANCTUS AUGUSTINUS, *De Libero Arbitrio* I. III, c. 8 (PL., t. 32, col. 1281-1282). — (9) ID., *ibid.* (loc. cit.). — (10) *Regula Fratrum Minorum*, c. V. In *Bulla HONORII*, III: Solet annuere (apud H. SBARALEA, *Bullarium franciscanum*, t. I, p. 17. Ed. 1759). — (11) Cfr. *Opuscula sancti Patris FRANCISCI ASSIENSIS* (ad Claras Aquas, 1904, p. 79). — (12) I Cor., IX, 12. — (13) *Regula*, c. V, (op. cit., loc. cit.); et *Testamentum*. Cfr. *Opuscula* (ad Claras Aquas, loc. cit.). — (14) NICOLAUS PAPA III, *Bulla*: *Exit qui seminat* (cfr. H. SBARALEA, *Bullarium franciscanum*, t. III, p. 107. Ed. 1765). — (15) *Math.* XIX, 21.

QUAESTIO IX

*Utrum religiosus subditus magis tenetur obedire
inferiori praelato et immediato quam superiori et mediato*

Post hoc ad quartum arguebatur quod religiosus magis tenetur obedire inferiori et immediato praelato quam superiori et mediato: quia illi magis debet obedire cui magis est obligatus per votum obedientiae; sed religiosus per obedientiam quam vovet, obligat se praelato inferiori et immediato, non autem superiori et mediato. Ergo. Et cetera.

Contra. Propter quod unumquodque tale et illud magis est tale. Sed voluntate et auctoritate superioris et mediati praelati tenetur aliquis obedire inferiori et immediato [Cod. V, fol. 190 V^b]. Ergo simpliciter magis [Cod. P, fol. 259 V^b] tenetur obedire superiori. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dieendum quod quia inferior¹ et subditus habet moveri per imperium superioris in quantum est ei [Cod. Q, fol. 144 R^a] subiectus, si aliquo modo sit [Cod. R, fol. 188 V^b] pluribus subiectus magis debet² obedire illi cui in pluribus est subiectus et cui excellentiori modo competit ratio superioritatis et eminentiae. Quando ergo potestas inferioris praelati et superioris³ sic sunt ordinatae quod inferior in Ecclesia dependet a superiori. in his in quibus quis tenetur obedire inferiori ratione huius potestatis magis tenetur obedire superiori quam inferiori, puta: subditus sacerdoti parochiali, episcopo quam saerdoti et eanonicus episcopo quam decano; nisi in aliis quibus sint exempti de consuetudine vel ex privilegio. Et sic intelligendum est in omnibus in quantum istae potestates respieunt actus in quibus inferiores debent subieci suis superioribus ex necessitate iuris communis.

Sed quia religiosi propria voluntate obligant se ad obediendum suis superioribus in aliquibus in quibus non essent obligati de iure communi si vellent. ideo contingit⁴ quod stante debito obedientiae, de iure communi aliquis religiosus subiecit praelato inferiori, puta episcopo; et ideo in talibus magis debet obedire inferiori quam superiori; immo nec superiori in talibus obediare tenetur.

Et quia ea quae ex propria electione instituuntur non debent⁵ iuri communi et bono communi derogare nec fieri debent in praeiudicium subiectionis quo quis de iure communi subicitur praelato, ideo si inferior praelatus praecipiat aliquid subdito quantum ad ea in quibus sibi tenetur obedire ex propria electione et proprio voto, et praelatus superior praecipiat aliquid aliud in quo secundum ius commune iste sibi subiciatur, si non potest in utroque

utrique obedire, magis debet obedire superiori. Si autem sunt plures superiores ordinati [Cod. P, fol. 260 R^a] respectu religiosorum quantum ad ista secundum quae religiosi non solum de jure communi, sed ex propria electione et ex voto quod emiserunt, illis tenentur obedire.

Dicendum etiam est quod similiter superiori magis obediendum est in talibus, quando scilicet inferioris potestas totaliter subest superioris potestati et ab ista dependet.

Et quia per plenitudinem potestatis summi pontificis omnis potestas ecclesiastica quae ordinatur ad salutem et bonum totius communitatis in Ecclesia aliquo modo dependet ab ipso, ideo etiam in talibus specialibus obligationibus quibus quilibet fidelis obligat se ad obediendum quibuscumque vel ad insistendum ⁶ quibuscumque actibus vel officiis, semper intelligitur universalis potestas summi pontificis *excepta* ⁷; et ei in omnibus magis est obediendum quam cuicunque alii; ita quod cuicunque inferiori praecipienti aliud suo subdito, papa potest illum ab ista obligatione absolvere et suo praecepto ad aliud movere ⁸.

Propter quod ⁹ etiam in omnibus votis quantumcumque solemnizatis potest etiam dispensare, praecipue cum appareat necessitas vel evidens utilitas rei publicae. Et frivolum est dicere quod propter solemnitatem et quandam exteriorem sanctificationem et benedictionem quae fit in quibusdam cum profitentur vel solemniter vovent, papa in illis ad quae se obligant non potest dispensare, in aliis autem potest; quia ad essentiam voti et obligationis quae in voto fit, nihil faciunt talia nec [Cod. R, fol. 189 R^a] dispensationem impediunt. Videmus etiam quod in obligatione episcoporum quando consecrantur fit huiusmodi benedictio et fit etiam quasi perpetua quaedam despensatio ad ecclesiam cum maxima solemnitate; propter quod etiam ponuntur esse ¹⁰ in statu quasi immobiliter alligati ¹¹ ecclesiae per tale vinculum. Et constat quod potest per dispensationem papae dissolvi huiusmodi vinculum. Quin immo etiam talis dispensatio non est nisi quae [Cod. P, fol. 260 R^b] dam declaratio alicuius casus in quo non debet intelligi votum obligare, quia vovens ¹² stulte voveret si intenderet quod ¹³ pro quacunque utilitate vel necessitate non vellet omittere quod promittit.

Quod autem dicunt quod, sicut non potest fieri quod sacerdos, quia a Deo consecratur, non sit [Cod. V, fol. 191 R^a] sacerdos, ita etiam quod professus religionem non sit religiosus, non valet; cum in consecratione [Cod. Q, fol. 144 R^b] sacerdotis imprimatur carater, non autem in professione religiosi.

Per ¹⁴ praedicta patet responsio ad obiecta. Quia in his in quibus tenetur quis obedire superiori non ex voluntaria et spontanea obligatione, sed necessitate iuris communis vel praecetti divini astringentis, magis debet subditus obedire praelato superiori quam inferiori, prout secunda ratio arguebat.

In aliis autem magis tenetur obedire inferiori praelato cuius obedientiae voto proprio se adstringit ut prima ratio concludebat.

¹ superior R. — ² oportet P. — ³ superioris *add.* Q ; *deinde del.* — ⁴ dicit R. — ⁵ debet Q. — ⁶ quibuscumque — insistendum] om. Q. — ⁷ exempla VPRQ. — ⁸ et suo — movere] om. Q. — ⁹ illud Q. — ¹⁰ et R ; esse corr. in marg. R. — ¹¹ alligari P. — ¹² nolens R. — ¹³ om. R. — ¹⁴ propter Q.

QUAESTIO X

Utrum clericus beneficiatus et praecipue habens curam animarum possit esse absens a sua ecclesia morando in studio vel insistendo servitio alicuius principis vel praelati

Deinde circa personas ecclesiasticas habentes beneficia ecclesiastica in communi, quaerebantur quaedam pertinentia ad ipsas quantum ad residentiam quam in suis ecclesiis facere tenentur ; quaedam vero pertinentia ad ipsas quantum ad officium ad quod obligantur ; et quaedam pertinentia ad ipsas quantum ad beneficia exteriora quibus sustentantur.

Circa primum quaerebatur unum, scilicet : utrum clericus beneficiatus et praecipue habens curam animarum sufficenter literatus et dispositus ad idonee deserviendum ecclesiae in qua est beneficiatus, possit esse absens a sua ecclesia morando in studio ut amplius proficiat, vel insistendo servitio alicuius ¹ principis vel praelati.

Et arguitur quod non. Quia beneficium non datur nisi propter officium. Ergo quando aliquis est idoneus ad exerceendum officium quod requirit ipsum beneficium, omissis aliis, illi debet totaliter insistere.

Contrarium appetet de facto.

Responsio. [Cod. P, fol. 260 Va]. Dicendum quod, cum de iure naturae et etiam legis humanae, scilicet de iure canonico, quilibet habens beneficium ecclesiasticum teneatur in illo personaliter residere et officium quod requirit personaliter exercere, quia stipendium quod est in beneficio non est institutum nisi propter executionem officii ad quod principaliter beneficia instituuntur, nullus potest abesse a sua ecclesia nisi ex causa legitima, propter quam melius iudicari debet pro illo tempore personaliter abesse quam praesentem esse, puta : ex necessitate proprii corporis vel causa alicuius maioris utilitatis ecclesiae illius vel cuiuscumque alterius. [Possibilis contingere] Extra (1), *De Clericis non residentibus* : Quia nonnulli. Cum Ecclesia vel ecclesiasticum

ministerium committi debuerit, talis ad hoc persona quaeratur ² quae residere ³ in loco et curam eius per se ipsum valeat exercere (**Extra**, (2) ³ eodem titulo: Relatum) nisi [**Cod. R, fol. 189 R^b**] forte de licentia suorum praelatorum vel pro ⁴ studio literarum vel ⁵ pro aliis honestis causis contingerit eos abesse. Et secundum quod mains officium requirit beneficium et secundum quod ex absentia personae minus bene officium in ecclesia exercetur, secundum hoc maior causa requiritur ad hoc quod aliquis possit abesse.

Unde si aliquis sit beneficiatus in ecclesia collegiata canonicorum ubi uno vel paucis abscentibus remanent tot in ecclesia quod potest per ipsos convenienter officium ecclesiae impleri et negotia ecclesiae expediri, aliquis ex illis potest ex leviori causa abesse quam ubi sic non esset. Et ideo tam propter necessitatem curae annexae beneficii sacerdotum parochialium quam propter hoc quod ipsis absentibus non est verisimile quod ita bene officietur ecclesia per vicarium conductivum sicut per ipsum verum pastorem qui corde debet affici ad subditos sicut ad proprios ⁶ filios bonus pater, multo magis quam vicarius adventitius. Et e converso, etiam subditi multo magis afficiuntur [**Cod. P, fol. 260 V^b**] ad proprium quam ad alienum ; ideo non sic ex modica causa possunt ⁷ abesse.

Propter quod in casu proposito est dicendum quod sacerdos sufficienter dispositus ad regimen suae ecclesiae ⁸ non debet remanere in studio vel in servitio alicuius potentis nisi ex hoc appareat evidenter notabilis utilitas ⁹ secutura ¹⁰ ; puta : si forte sic sit dispositus quod [**Cod. Q, fol. 144 V^a**] in prosequendo studium possit pervenire ad tantum gradum in scientia quod etiam in ecclesia propria et in aliis posset fructum notabiliter maiorem facere vel etiam in ipso studio, puta : quia est elevatioris [**Cod. V, fol. 191 V^b**] ingenii quam multi alii, et poterit fieri fructuosior doctor, et sic etiam utilis Ecclesiae universalis.

Similiter etiam si servitio suo in aliquo officio honesto indigeat aliquis magnus et per illius potentiam posset multa bona procurare magis quam in loco suo residens, et praecipue si officium in quo serviret esset secundum se ad utilitatem communem proficiens, posset ad tempus abesse. Et in omnibus talibus casibus debet habens beneficium attendere quod sic ecclesiam deservendo, in studio vel servitio non se occupet principaliter intentione perveniendi ad maius beneficium vel ad profectum temporalis commodi vel gloriae, quia hoc esset ambitio et turpis cupiditas ¹¹. Debet etiam semper diligenter providere quod utilis vicarius instituatur per quem officium ecclesiae sufficienter exequatur.

Item potest esse alias casus satis honestus in quo potest quis causa studii esse absens, tamen ¹² modico tempore ; puta : si sit talis parochia quod potest curatus de illa in absentia sustentari et quod potest honestum vicarium etiam de bonis ecclesiae sustentare, si iste aliquo tempore quo minus est necessarius esset in studio ; licet non multum notabiliter proficeret, competenter tamen

et alio tempore personaliter resideret, videretur¹³ tolerabile, quia sic in majori forte veneratione haberetur [Cod. P, fol. 261 R^a] et ei redempti de studio plus crederetur, et sic sua absentia ecclesiae utilis videretur¹⁴.

Unde concludendo est dicendum quod non potest¹⁵ abesse nisi provideat quod ipso absente sua ecclesia bene officietur [Cod. R, fol. 189 V^a] et nisi ex eius absentia maior utilitas debeat provenire vel eidem ecclesiae vel rei publicae. Et cetera.

Per praedicta patet responsio ad argumenta.

¹ om. P. — ² requiratur V. — ³ de add. PRQ. — ⁴ vel proj pro vel Q. — ⁵ om. Q; *deinde suprascripsit* Q. — ⁶ fili add. Q; *postea del.* — ⁷ posset P. — ⁸ curae P. — ⁹ *accut* add. Q; *deinde del.* — ¹⁰ securatur Q. — ¹¹ turpiditas Q. — ¹² cum R. — ¹³ videtur P. — ¹⁴ om. P; — videretur add. Q. — ¹⁵ possit P.

(1) c. 3. EXTRA, *De Clericis non residentibus*, III, 4. (FRIEDBERG, *Codex Iuris Canonici*, t. II, col. 460). — (2) c. 4. EXTRA, *ibid.* (Op. cit., loc. cit.).

QUAESTO XI

Utrum clericus beneficiatus ad horas canonicas teneatur singulis diebus missam dicere vel audire

Deinde circa personas ecclesiasticas quantum ad officium ad quod obligantur quaerebatur¹ unum, scilicet : utrum clericus beneficiatus obligatus ad horas canonicas teneatur singulis diebus missam dicere vel audire. Et arguitur quod sic. Quia qui tenetur ad id² quod est minus principale et quasi alteri annexum, magis tenetur ad id quod est magis principale. Sed in officio ecclesiastico magis principale est officium missae. Ergo qui tenetur ad horas canonicas magis tenetur ad missam dicendam vel audiendam.

Contra. Qui non facit contra praeceptum, non peccat. Sed non invenitur praeceptum de dicendo missam vel audiendo quotidie. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod cum stipendia quae habentur ex beneficiis sint instituta propter officium exhibendum ecclesiis a beneficiatis, de iure naturae est quilibet beneficiatus obligatus ad hoc quod officium et ministerium debitum exhibeat ecclesiae in qua est beneficiatus.

Immo etiam ab³ hoc debito non absolvitur⁴ si tamen per eum stet quod stipendum non recipit, quia forte non curat residere. Unde etiam de iure

naturae est obligatus ad deserviendum personaliter in ecclesia, faciendo in illa officium quod talis ecclesia requirit. Sicut enim de iure naturae est quod ministranti spiritualia temporalia stipendia ministrentur, ita etiam est de iure naturali quod recipiens sive recipere potens stipendia officium debitum exequatur. Et propter hoc [Cod. P, fol. 261 R^b] quia unus non potest in pluribus ecclesiis simul residere nec pluribus ecclesiis deservire, non licet tenere plura beneficia nisi in casu.

Secundum hoc ergo quilibet beneficiatus per se et de iure naturae est obligatus ad [Cod. Q, fol. 144 V^b] officium ecclesiasticum eo modo quo est obligatus ad residendum personaliter et ecclesiae deserviendum. Ad residen-tiam autem et ⁵ ad huiusmodi officium in loco determinato, ut dictum est, tenetur et iure statuto et iure naturae nisi fuerit legitime excusatus ⁶.

Et quia officium ecclesiae non solum consistit in matutinis et horis aliis a missa, immo principalius in toto officio ecclesiastico est officium missae, sicut est per se manifestum ; non enim solum sono vocis exterioris laudatur ibi Deus sicut in aliis horis, sed principalissimo modo colendi perfectius ibi colitur fide, spe, caritate [Cod. V, fol. 191 V^a], quia ibi totus processus mysterii nostrae redemptionis recolitur et mens ex praesentia Salvatoris tota sagi-natur ⁷ et impinguatur — beneficiati et etiam clerici in missa officium missae et laudes Dei non solum audunt, sed laudes etiam divinas ibi solvunt ; ideo beneficium habens non minus, immo magis tenetur officiare in missa quam in aliis horis. Et ex leviori causa potest excusari canonicus residens si non intersit primae vel tertiae, quam si non intersit missae.

Beneficiatus ergo, in quantum tenetur residens esse in ecclesia et ecclesiae servire, tenetur dicere [Cod.. R, fol. 189 V^a] singulis diebus omnes horas ⁸ et in choro cum aliis et etiam missam dicere vel audire sicut in choro dicitur ; et hoc nisi fuerit legitime impeditus. Et sicut facilius et ex leviori causa potest impediri quod non intersit primae vel tertiae quam missae, ita etiam cum sufficiens causa est propter quam impeditur quod nec missae nec aliis horis interesse commode potest, facilius tamen excusatur quod extra eccl-eiam suam [Cod. P, fol. 261 V^a] existens non audiat nec dicat missam quam quod non dicat horas a quibus ⁹ nullus excusatur nisi ob magnam et evidentem necessitatem, eo quod quilibet satis faciliter potest sibi providere de his quae ad horas dicendas requiruntur, et potest de facili habere et tem-pus et locum aptos ad dicendum horas. Non sic autem est circa missam.

Cum ergo quaeritur utrum beneficiati absentes ex ¹⁰ causa legitima de quibus statutum est in iure quod tenentur ad horas canonicas singulis diebus dicendas, teneantur etiam sic ad missas vel dicendas vel audiendas, dicendum quod non ; quia, ut dictum est, absolvuntur a debito dicendi in ecclesia et horas et missam, in quantum scilicet ex causis legitimis aliquando possent esse absentes. Sed cum sunt in ecclesia, naturalis ratio magis dietat quod offient ecclesiam in missa ¹¹ quam in aliis horis ; et ideo ad hoc tenentur magis. Sed

cum sunt absentes ¹² non sic dictat ratio naturalis. Scolaris enim qui ex causa legitima ratione studii residens in aliqua villa in parochia aliqua determinata non videtur ligatus ¹³ ad frequentandam ecclesiam aliquam illius villae nisi parochiale; quam tamen non tenetur frequentare ad dicendum horas suas in illa, quia a studio impediretur. Nec hoc etiam sibi ratione officii sui competit, quia non est ad hoc institutus; sed sunt in illa alii ad hoc deputati quibus hoc competit ex officio. Sed non propter hoc eximitur quin teneatur dicere horas in domo sua; quia hoc convenienter facere potest cum modico studii impedimento.

Similiter etiam non tenetur frequentare aliam ecclesiam pro missa nisi parochiale; non autem tenetur illam frequentare quolibet ¹⁴ die tempore missae, quia a studio per missam impediretur. Quia etiam posset contingere quod communiter celebratur ibi missa hora lectionis, sicut patet de lectione [Cod. P, fol. 261 V^b] decretorum parisiensium.

Praeterea non videtur teneri ad hoc nisi sicut ¹⁵ simplex parochianus qui ¹⁶ non tenetur quolibet die interesse missae; quantum enim [Cod. Q, fol. 145 R^a] ad officium in ecclesia parochiali ¹⁷ exercendum, non plus est obligatus clericus extraneus quam quicumque laicus. Sed ratio naturalis non dictat quod teneatur ad missam dicendam vel audiendam ¹⁸ in domo propria, quia maior difficultas vel impossibilitas secundum cursum communem circa hoc appareat, quae non est circa horas.

Et ex quo non tenetur quilibet die missam audire in sua parochia, non videtur quod in aliqua alia ex praecepto audiire teneatur in recompensationem illius, sicut forte quilibet sive clericus sive laicus qui tenetur audire missam die dominica in sua parochia. Si aliquando hoc facere non possit et possit tamen illam ¹⁹ alibi audire, non videtur excusari. Tunc enim recompensatio locum habet quando loco alicuius quod quis facere tenetur in aliquo loeo ²⁰ facit [Cod. R, fol. 190 R^a] illud in alio, si commode potest. Sed ubi non est debitum, non videtur quod sit necessaria ²¹ recompensatio [Cod. V, fol. 191 V¹].

Ex debito tamen honestatis beneficiati, qui totaliter debent occupari circa divinum officium cum non sunt impediti, magis debent procurare opportunitatem ad audiendum missas; et opportunitate habita magis tenentur audire quam alii; secus vero faciendo contemnere videntur et aliquo modo peccare ubi simplices laici non peccarent.

Quod autem hoc sit rationabile videtur quia ²² tales non videntur obligari primo et per se iure naturae ad officium ecclesiasticum nisi in ecclesia in qua tenentur residere. Et sicut obligati sunt ad residentiam, ita etiam ad officium. Et tamen ex legitima causa possunt esse absentes. Et [Cod. P, fol. 262 R^a] quia in absentia non est ex naturali aequitate et ratione determinatum omnino quomodo et quantum officium ecclesiasticum, praecipue quantum ad officium missae, faciendum sit a clericis magis quam a laicis, quia tunc clericis, scilicet cum sunt absentes a suis ecclesiis, quasi eodem modo ad eandem ²³ ecclesiam

in qua fieri habet officium divinum, scilicet parochiale pertinet cum laicis. Nec etiam rationale videtur quod nihil plus faciant clerici circa hoc quam laici. Ideo tam ex iure positivo quam ex consuetudine a personis honestis communiter observata, videtur esse investigandum quid circa hoc sit tenendum.

Et est dicendum quod secundum iura canonica videtur expresse statutum quod beneficiati tenentur dicere horas canonicas in quibus missa non includitur. Et hoc per illud capitulum (1) : Presbyter²⁴ mane. Et per illud etiam (2) : Dolentes referimus, **Extra**, *De Celebratione missarum*. Et hoc patet per expositionem glossatorum qui non exponunt capitula praedicta quod habeant vim praecepti ad obligandum ad missas audiendas sicut ad horas dicendas, nec iudicant illos esse transgressores praecepti qui non audiunt quotidie missam sicut qui non dicunt quotidie horas.

Item hoc patet ex consuetudine ab honestis viris observata. Quia pauci inveniuntur qui viri honesti reputatione communi habentur si sunt beneficiati vel in sacris, qui²⁵ dicant horas etiam si non sint residentes²⁶ in suis ecclesiis, et qui valde malum reputarent si omitterent dicere horas nisi ex necessitate magna et evidenti ; sed non sic quotidie missas audiunt, nec in hoc reputant se peccare.

Consuetudo autem honestarum personarum videtur pro lege honesta habenda in his quae secundum ius naturae non sunt plene determinata. Et etiam cum ad hoc est statutum aliquod quod non est omnimode²⁷ expressum per talem consuetudinem, [Cod. P, fol. 262 R^b] videtur interpretandum et exponentum.

Sed quia quaerens videbatur quaerere de diebus festivis²⁸, est intelligendum quod de missa audienda certis diebus non invenitur omnino expressum nisi *De Consecratione*, Distinctione prima, capitulo : Missas. Ubi dicitur : « Missas die dominica saecularibus [Cod. Q, fol. 145 R^b] totas audire praecipimus ». Et quia per saeculares ibi non intelliguntur clerici a religiosis distincti, sed laici ab ecclesiasticis personis distincti, videretur quod clericis non esset [Cod. R, fol. 190 R^b] in praceptum aliquo die audire missam.

Et est dicendum quod hoc verum est, quia illi qui sunt beneficiati et ecclesiae servitio quasi totaliter deputati, sicut praedictum est, tenentur qualibet die audire nisi sint legitime impediti ; non sic laici. Et huiusmodi ratio est quia laici diebus communibus, scilicet non feriatis, communiter circa exteriora opera et in tali negotio sunt sic occupati quod non possunt commode interesse missae ; et ideo determinata fuit ab initio dies dominica principaliter ut illo die ab occupationibus exterioribus cessarent laici et insisterent cultui divino et ecclesiam frequentarent praecipue hora missae.

E contra, quia clerici beneficiati sunt totaliter divino cultui mancipati- etenim ut ab operibus exterioribus cesserent, est eis de beneficiis ecclesiasticis provisum ut cultui divino continue sine impedimento insistant [Cod. V, fol. 192 R^a], non solum die dominica sed quolibet die — ideo debent²⁹ dicere

vel audire missam quolibet die, prout est expositum. Quando autem ex causa legitima sunt absoluti aliquo modo quantum ad missam audiendam, aliquo modo condicionem laicorum sortiuntur, ut dictum est.

Et est³⁰ circa hoc ulterius dicendum quod licet in dicto capitulo (5) sit expressum solum de die dominica, tamen³¹ intelligendum videtur de quolibet die festo in quo cessatur ab operibus per quae impediuntur communiter homines [Cod. P, fol. 262 V^a] ne ecclesiam³² cominode frequentare possint; talis enim dies vicem dominicae dici habet in hoc: nnde etiam talibus diebus et laici missam debent audire. Propter hoc enim praecepit quod cessent ab aliis operibus.

Similiter etiam, ut videtur, clerici debent illis diebus audire in quibus cessatur ab actibus quibus aliis diebus intenti impediuntur: puta: quando propter festum aliquius sancti statutum est quod a lectionibus et disputationibus omnino cessetur, clerici in studio residentes tali die missam audire tenentur.

Per praedicta patet responsio ad argumenta.

¹ requirebatur PQ et 1^a m. V: quaerebatur corr. 2^a m. V. — ² ad id om. P. — ³ ad R. — ⁴ solvitur 1^a m. Q.; absolvitur corr. 2^a m. Q. — ⁵ om. Q; add. 2^a m. Q. — ⁶ excusavit Q. — ⁷ signatur Q. — ⁸ cum add. Q; deinde del. — ⁹ a quibus] aliquibus Q. — ¹⁰ om. Q. — ¹¹ missam Q; missa corr. 2^a m. Q. — ¹² magis dietat — absentes] om. R. — ¹³ legatus R. — ¹⁴ di add. Q; deinde del. — ¹⁵ om. VPQ. — ¹⁶ quilibet R. — ¹⁷ ad add. R. — ¹⁸ vel audiendam add. VP. — ¹⁹ om. Q. — ²⁰ om. P.. — ²¹ necare cum signo a supra litt. e Q. — ²² quod P. — ²³ om. Q. — ²⁴ presbyteri PRQ. — ²⁵ quoniam corr. V. — ²⁶ om. Q. — ²⁷ om. P. — ²⁸ festis P. — ²⁹ deberet P. — ³⁰ om. PQ. — ³¹ tum R. — ³² ecclesiae Q.

(1) c. I, Presbiter mane, EXTRA, *De Celebratione Missarum*, III, 41 (FRIEDBERG, op. cit., t. II, col. 635). — (2) c. IX, Dolentes referimus, EXTRA, *De Celebratione Missarum*, III, 41. (*Ibid.*, t. II, col. 641). — (3) *Decretales Gregorii papae IX cum glossis*, c. IX. EXTRA, III, 41 (Lugduni 1618, col. 1377). — (4) *Decretum GRATIANI*. P. III, *De Consecratione* D. I, c. 44 (FRIEDBERG, t. I, col. 1312). Litteraliter. — (5) c. I, Presbiter mane, EXTRA, *De Celebratione missarum*, III, 41. (op. cit., loc. cit.)

QUAESTIO XII

Utrum solutio decimarum sit de necessitate salutis

Deinde circa pertinentia ad personas ecclesiasticas quantum ad beneficia temporalia quibus sustentantur, quaerebantur quatuor : primum erat de bonis quae personis ecclesiasticis pro ipsarum sustentatione debentur, scilicet : utrum solutio decimarum sit de necessitate salutis quantum ad talem quotam vel portionem quae proprie dicitur decima pars, scilicet ¹ quod semper novem retentis ² a colono decima detur ecclesiae. Secundum erat utrum liceat alicui recipere beneficium ecclesiasticum maxime cum cura in loco cuius linguam vel idioma ignorat. Tertium est utrum liceit sit alicui tenere plura beneficia praeter quam in duobus casibus, videlicet propter tenuitatem beneficiorum vel propter raritatem clericorum. Quartum est si habens aliquod beneficium per simoniam per commutationem illius aliud consequatur, utrum committat simoniam in sie aliud insequendo ³.

Ad primum arguitur quod decimae sunt solvendae modo supradicto ; quia qui facit contra praeceptum divinum et Ecclesiae agit contra salutem. Sed solutio [Cod. P, fol. 262 V^b] decimarum cadit sub pracepto divino ; nam dicitur [Cod. R, fol. 190 V^a] Malachiae (1) tertio : inferte omnem decimationem in horreum meum ut sit cibus in domo mea. Item, cadit [Cod. Q, fol. 145 V^a] sub pracepto ecclesiastico, ut patet decimo sexto, quaestione prima, capitulo : *Revertimini* (2). Et hoc expresse habetur **Extra** (3), *De Decimis*, capitulo : Cum homines ; et cetera.

Contrarium videtur. Quia non sic communiter ⁴ fit, dicendum quod supponendum est quod ministris Ecclesiae, praecipue qui in Ecclesia sunt ut rectores et praelati ac ministri altaris ad ministrandum spiritualia et ad dispensandum sacramenta et ad exercendum ea quae proficiunt ad salutem populi deputati, de iure naturae debentur a populo carnalia sive temporalia quibus possunt convenienter sustentare. Et hoc pertinet ad praceptum morale quod est praceptum iuris naturae. Determinatio autem horum ⁵ secundum quantitatem determinatam ad ius positivum pertinet et cadit ⁶ sub pracepto legis quod dicitur praceptum iudiciale.

Quia ergo solutio decimae duo includit, scilicet quod ministrentur stipendia ministris Ecclesiae, et hoc sub tali quantitate, scilicet sic determinata, ideo praceptum obligans ad solutionem decimarum est partim morale et partim iudiciale ; quia quod his qui cultui divino insistunt et ministrant in his quae ad salutem populi pertinent, populus necessaria victus ministret, st de dictamine naturalis rationis ; quia, prout dicit **Apostolus** (4), prima

Ad Corinthios, nono : nullus⁷ tenetur militare stipendiis suis. Sed determinatio talis quantitatis vel partis non est de iure naturali, sed introductus⁸ ex institutione habentis auctoritatem super hoc. Et quidem ex institutione divina talis pars determinate exhibenda introduncta est. Et ideo solutio decimorum in veteri lege erat in praeecepto legis illius ; et sic de iure divino, quia ex constitutione [Cod. V, fol. 192 R^b] Dei obligabat. Et pertinet hoc ad praeeceptum iudiciale [Cod. P, fol. 263 R^a] ; quamvis etiam ex consequenti significabat aliquid futurum in quo aliquo modo conveniebat eum caerimonialibus⁹ quae principaliter instituta erant ad significandum aliquid futurum.

Sed non potest dici quod ratione huiusmodi nunc sit de necessitate salutis solvere decimam partem, quia praeepta veteris legis quantum ad caerimonialia¹⁰ et iudicia non obligant in nova lege, sed solum quantum ad moralia¹¹; quia caeremonialia¹² sic evacuata sunt quod non solum sunt mortua, sed etiam observantibus ea post divulgationem evangelii sunt mortifera, quia illa erant instituta principaliter ad significandum Christi mysteria¹³ ut futura : et ideo observatio illorum praeiudicaret veritati fidei secundum quam confitemur illa mysteria¹⁴ iam esse impleta.

Praeepta autem iudicia sic sunt evacuata quod sunt mortua, quia nunc non habent vim obligandi nisi de novo instituerentur; non tamen mortifera quia si¹⁵ aliquis nunc, scilicet tempore evangelii et gratiae, habens auctoritatem in populo aliqua ex illis statueret observanda, non peccaret, nisi hoc fieret tanquam haberent vim obligandi ex institutione veteris legis. Talis enim intentio observandi esset mortifera, quia licet non essent principaliter instituta ad figurandum, erant tamen instituta ad disponendum statum illius populi qui ordinabantur ad Christum. « Lex enim erat paedagogus dicens¹⁶ ad Christum » ; *Ad Galatas* (5), tertio. Et ideo mutato statu populi. Christo iam veniente, iudicia praeepta [Cod. R, fol. 190 V^b] vim obligandi amiserunt. Sed pro quanto [Cod. Q, fol. 145 V^b] huiusmodi praeepta non erant instituta¹⁷ principaliter ad aliquid significandum, sed ad aliquid faciendum quod poterat esse bonum tunc, et nunc etiam potest esse bonum, illa eorum observatio absolute non praeiudicat veritati fidei. Sed obligatio observandi tanquam ex [Cod. P, fol. 263 R^b] obligatione legis praeiudicaret veritati fidei¹⁸, quia per hoc haberetur quod status populi prioris adhuc duraret et quod Christus nondum venisset¹⁹. Et ideo quia, prout dicitur *Hebraeorum* (6), septimo : « translato sacerdotio necesse est ut translatio legis fiat » ; nunc in nova lege quae dicitur esse iugum suave et onus leve, non manet obligatio praedictorum praeeceptorum.

Et secundum hoc videtur quod etiam solvens nunc decimas praetextu praeepti²⁰ veteris legis, scilicet ea intentione quod illud praeeceptum adhuc nunc²¹ obligaret²² sicut tunc, male facere videretur. Si ergo sit necessarium

sic solvere, scilicet quantum ad talem portionem, hoc est ex praeecepto Ecclesiae quac ad hoc obligat.

Et circa ²³ hoc est dicendum quod Ecclesia sive summus pontifex bene habet potestatem praecipiendi ut de bonis temporalibus fideles solvant decimas vel aliquam aliam portionem secundum quod expedit ad bonum populi christiani. Si enim habet papa ius et dominium super omnia bona temporalia quorumque hominum in hoc mundo, non solum clericorum sed etiam laicorum, et de omnibus potest disponere, sicut aliqui videntur sentire, planum est quod posset ordinare sicut placeret quod tales talibus tantum vel tantum darent et debita quae aliquibus etiam laicis debentur posset remittere creditoribus. Et secundum hoc planum est quod potest statuere quod laici tantam vel tantam portionem bonorum suorum dent ministris Ecclesiae.

Sed hoc dare papae est satis magnum. Sic enim, sicut facit translationem episcoporum et mutationem bonorum ecclesiasticorum et personarum, posset etiam uni principi auferre suum principatum et alteri dare et principem ab uno principatu ad alium transferre etiam sine delicto. Item principatus libere dividere et unire ; quod tamen non libenter principes sustinerent.

Sed de hoc ad praesens nihil determino ; sed hoc tantum nunc assero quod papa [Cod. P, fol. 263 V^a] per se et directe habet a Deo plenam potestatem in spiritualibus et in his quae ad salutem populi ordinantur ; et in quantum ad hoc sunt bona temporalia quorumcumque necessaria, ex consequenti habet potestatem super illa ²⁴; et ideo, quia ad [Cod. V, fol. 192 V^a] salutem populi pertinet quod sicut ²⁵ ministri Ecclesiae et dispensatores sacramentorum et spiritualium beneficiorum illos habet instituere et de illis habet disponere secundum quod ad salutem populi viderit expedire ; et cum talibus, ut dictum est, de iure naturali debeantur temporalia a populo quantum sufficere potest ad eorum convenientem sustentationem, sed quantum est eis a populo tribuendum hoc non est determinatum ex iure naturali ; et ideo huiusmodi determinatio pertinet ad illum qui de praedictis ministris et de pertinentibus ad ipsos habet disponere et ordinare, statuendo quod decima vel undecima solvatur, vel alio modo, sicut sibi rationabiliter videbitur expedire.

Et secundum hoc est dicendum quod dare ministris Ecclesiae tantum de bonis temporalibus quod sustentari possint est de necessitate salutis et ex praeecepto legis [Cod. R, fol. 191 R^a] naturae ²⁶ ; sed dare secundum talem portionem quac decima dicitur non est de necessitate salutis tempore ²⁷ novae legis nisi ex praeecepto Ecclesiae hoc inveniatur praeeceptum.

Et quia praeepta non obligant nisi secundum intentionem statuentis et ea quae cadunt sub praeecepto ²⁸ legis humanae sunt mutabilia et eis potest per consuetudinem contrariam derogari, et quia etiam modus obligandi talium praeeceptorum quantum ad operis executionem per patientiam et tolerantiam statuentis et eorum in quorum favorem statuuntur, potest intelligi ; ideo

videtur dicendum quod, licet in iure canonico multa praecepta et [Cod. Q, fol. 146 R^a] multum expressa sint scripta [Cod. P, fol. 263 V^b] de solutione decimarum secundum talem portionem determinatain, quia tamen in paucissimis locis secundum illam quantitatem praeccise solvuntur, immo de pluribus rebus in pluribus locis nihil solvit, et de blado de quo communiter decimae solvuntur est multum diversa consuetudo in diversis locis, non nova sed etiam multum antiqua²⁰; ideo videtur dicendum quod decimorum solutio est de necessitate salutis secundum modum ex antiqua consuetudine observatum et ab²⁰ eadem Ecclesia toleratum, ita quod si solventes non solvant aliter non damnantur nisi sic essent obstinati quod etiam si ab eis decima pars ab Ecclesia peteretur, tamen eam nullatenus solvere vellent. Et ideo etiam nec ministri Ecclesiae peccare videntur qui sic decimas perfecte et praeccise non requirunt ubi sine scandalo requiri non possunt, et praeccipue ubi eis non²¹ multum indigent, quia ibi praeccipue cessat ratio naturalis obligationis quantum ad talem portionem.

Sed quia, ut dictum est, illud quod circa solutionem decimarum in Ecclesia secundum consuetudinem antiquam observatur, videtur introductum vel ex institutione Ecclesiae vel praescriptum ex fidelium pia devotione, ideo quantum ad novalia et huiusmodi de quibus non est adhuc aliqua consuetudo derogans praecepto Ecclesiae, non debent ministri Ecclesiae permittere quod huiusmodi consuetudo inducatur; sed de illis tenentur exigere decimas.

Et²² quod dictum est quod consuetudo aliquo modo derogat praeceptis talibus, non est intelligendum quod sic deroget quod ista sic penitus annulet²³ ea quae²⁴ non possunt restitu. Quia, ut dictum est, etiam si Ecclesia de hoc, scilicet de solutione decimarum, nihil statuisse, adhuc statuere potest et posset circa hoc vel plus vel minus; et cetera. Nec possunt [Cod. P, fol. 264 R^a] absolviri a debito ministrandi necessaria ministris Ecclesiae nisi secundum quod Ecclesia duxerit ordinandum et statuendum.

Per praedicta patet responsio ad argumentum in contrarium. Quia auctoritates veteris testamenti per quas ostenditur quod sint solvendae sic ex praecepto divino, non valent ad propositum propter supradicta. Et ideo ignoranter dicunt quidam iuristae quod decimae nunc sunt solvendae sicut etiam in veteri lege ex obligatione divini praecepti, dictas auctoritates²⁵ inducendo, nisi convenienter exponantur.

Ad auctoritates etiam iuris canonici per praedicta etiam sufficienter est responsum.

¹ om. PRQV; scilicet add. in marg. V. — ² recentis Q. — ³ assequendo V; consequendo R; insequendo corr. R. — ⁴ communiter add. Q. — ⁵ bonorum P. — ⁶ ad ius — cadit] om. P. — ⁷ null'is R. — ⁸ introducuntur Q; introducitur corr. Q. — ⁹ ceremoniali P. — ¹⁰ ceremonialibus Q; ceremonias corr. Q. — ¹¹ moraiam Q; moralia corr. 2^a m. Q. —

¹² non obligant — coeremonialia] *om.* P. — ¹³ ministeria RQ. — ¹⁴ ministeria R ; misteria *corr.* ^{2a} *m.* R. — ¹⁵ scilicet R. — ¹⁶ dñces *cum tractu super litt. n* *scrips.* Q. — ¹⁷ instituta] in pracepta stitura Q. — ¹⁸ md'i Q. — ¹⁹ veniset R ; venisset *corr.* R. — ²⁰ *om.* P. — ²¹ non P. — ²² obligarent Q ; obligaret *corr.* ^{2a} *m.* Q. — ²³ hoc est — circa] *om.* R. — ²⁴ illam R ; illa *corr.* R. — ²⁵ quod sicut] quae sunt R. — ²⁶ turae sed due secundum *ima parte folii* *scrips.* R. — ²⁷ tempe R. — ²⁸ praceptis V ; *om.* Q. — ²⁹ non nova — antiqua] *om.* P. — ³⁰ *om.* Q ; *deinde suprascrips.* ^{2a} *m.* Q. — ³¹ *om.* R ; *deinde suprascrips.* ^{2a} *m.* R. — ³² ad Q ; *del et et suprascrips.* ^{2a} *m.* Q. — ³³ amittet P. — ³⁴ quod R. — ³⁵ auctoritatas Q ; auctoritates *corr.* ^{2a} *m.* Q.

(1) MALACHIAS, III, 10. — (2) *Decretum Gratiani*, P. II, C. XVI, q. 1, c. 65 (FRIEDBERG, *op. cit.*, I, col. 783). — (3) c. 8, EXTRA, III, 30 (FRIEDBERG, *op. cit.*, II, col. 558). — (4) I Cor. IX, 7. — (5) Gal. III, 24. — (6) Hebr., VII, 12.

QUAESTIO XIII

Utrum liceat alicui recipere beneficium ecclesiasticum maxime cum cura in loco cuius linguam vel idioma ignorat .

Post hoc ad secundum arguebatur quod non liceat ignoranti linguam alicuius loci in illo loco recipere [Cod. V, fol. 192 V^b] beneficium praecipue cum cura, quia beneficium datur propter officium. Ergo cum nesciens linguam alicuius loci non possit ibi exercere ¹ officium ad curam animae pertinens, quia non potest praedicare nec illorum confessiones audire nec alia sacramenta convenienter dispensare. Et cetera.

Contrarium videtur, quia pluribus [Cod. R, fol. 191 R^b] talibus dantur talia beneficia.

Responsio. Dicendum quod, ut praedictum est, habens beneficium de iure naturae et humano tenetur personaliter residere et officium quod requirit beneficium exercere personaliter ; et ideo etiam de iure naturae et humano talis debet esse persona cui confertur quod et personaliter velit residere et officium velit et possit convenienter exercere. Quando ergo aliquis dat beneficium modo supradicto in casu de quo formatur quaestio, manifestum est quod graviter peccat et etiam ipse recipiens qui obligat se ad officium quod non potest, sicut debet, exercere.

Si enim dicatur quod potest per alium officium quod requirit beneficium facere ; secundum hoc posset dari laico. Etenim multi laici de meliori vicario providerent quam provideant multi clerici. Sed si infra modicum tempus

poterit sic addiscere lingnam quod erit quantum [Cod. P, fol. 264 R^b] ad hoc idoneus et ille nihilominus in aliis condicionibus multum sit excellentior quam alias, ecclesia posset tali conferri.

Sed si esset parochia continens plures linguas, eadem ratione videretur Cod. Q, fol. 146 R^b] quod sciens plures lingnas praefici deberet, si posset haberet vel quod deberet talis parochia dividi.

Sed quid de episcopatibus in diversitate linguarum longe diffusis? Idem etiam videretur quod si posset haberet bonus sciens utramque linguam, deberet² praefici. Et male videretur facere aliter suscipiens; nisi forte dicatur quod ea quae episcopus habet agere immediate cum laicis pauca et rara sunt et possunt etiam aliquo modo per alios expediri.

Praedicta sic patent. Primo enim et per se in collatione beneficiorum debet attendi utilitas ecclesiae cui providetur et non personae de³ qua providetur; et secundum condicionem ecclesiae et beneficii de iure naturae tenetur praelatus ecclesiæ idoneae personae ad utilitatem ecclesiae providere. Si autem in⁴ providendo aliud respiciat, graviter peccat et est personarum acceptor respiciendo et acceptando in persona condicionem quam respicere non deberet et tanquam infidelis procurator ecclesiae agit.

Et directe peccat contra iustitiam distributivam, quia beneficia ecclesiastica sunt quaedam⁵ bona communia Ecclesiae debita personis ecclesiasticis secundum exigentiam suorum meritorum et secundum⁶ utilitatem quam in Ecclesia possunt facere. Et ideo habens potestatem conferendi ista, eum sit iudex habens⁷ ista⁸ distribuere secundum iustitiam distributivam, attendere debet per se et primo ad merita personarum in ordine et habitudine⁹ ad condicionem beneficii conferendi ut semper magis dignus minus digno praeferatur, et magis digno melius beneficium conferatur. Etnim ista bona ecclesiastica dicuntur¹⁰ esse patrimonium speciale Christi et inter omnia bona temporalia sibi [Cod. P, fol. 264 V^a] quasi appropriatum et pro specialibus filiis et attinentibus sibi et ministris ad serviendum sibi institutis deputatum.

Sicut ergo bona temporalia saecularium personarum quae procedunt secundum successionem generationis vel originis carnalis semper propinquiori secundum carnem debentur sive sit melior sive non, ita etiam bona temporalia ecclesiastica debent distribui secundum ordinem originis spiritualis, sic scilicet quod ei qui propinquior est Christo spiritualiter, id est qui est melior. Talis enim est Christo propinquior et ei similior. Et hoc quantum ad condiciones per quas etiam est utilior ad beneficium quod debet conferri, maius beneficium conferatur¹¹. Et sic manifestum est quod semper meliori [Cod. R, fol. 191 V^a] et magis utili ad id¹² propter quod beneficium est institutum conferri debet. Et si aliter conferatur peccat semper conferens.

Non autem semper peccat [Cod. V, fol. 193 R^a] recipiens, quia cum

recipiens est sufficiens et sic est capax beneficii, non autem est distributor illius, ad cum non pertinet quod faciat illud alii meliori conferri et quod de hoc se intromittat; sed quod consideret utrum probabiliter debeat se reputare idoneum ad tale beneficium suscipiendum. Et sic si talem se¹³ probabiliter inveniat, in suscipiendo non peccat. Sed si constaret sibi quod non esset idoneus, sicut est in easu proposito, aut quod non intenderet facere¹⁴ officium quod beneficium requirit, graviter peccaret.

Et secundum hoc intelligenda sunt dicta communia iuris quod sufficit dare bono, quia huiusmodi bonus in suscipiendo non peccat nec repelli potest ab eo qui instituere habet. Conferentes etiam vel praesentantes sic non puniuntur nec reprehenduntur ab Ecclesia, quia non potest constare de animo conferentis vel¹⁵ di [Cod. P, fol. 264 V^b] ligentia de quaerendo meliorem; et ideo faciendum statuit ius scriptum illud cuius contrarium solum potest apparere¹⁶ et corrigi¹⁷, non autem illud quod potest manere occultum. Non enim posset ostendi quod aliquis dum tamen conferat bono male faciat, quia forte non potuit habere meliorem vel forte illum non novit. Et qui ab uno iudicatur melior, non sic ab alio iudicatur¹⁸, et cetera.

Per praedicta patet responsio ad obiecta [Cod. Q, fol. 146 V^a].

¹ beneficium add. Q. — ² om. Q. — ³ om. P. — ⁴ om. P. — ⁵ quidam Q. — ⁵ om. Q.
⁷ om. Q. — ⁸ cum sit — ista] om. R. — ⁹ habitudinem V. — ¹⁰ dicentur P. — ¹¹ conferatur]
 eum feratur PV. — ¹² om. R. — ¹³ om. Q; deinde suppl. — ¹⁴ aut quod non intenderet
 facere add. P. — ¹⁵ de add. Q; postea del. — ¹⁶ appetere PR. — ¹⁷ coripi R. —
¹⁸ om. R.

QUAESTIO XIV

*Utrum licitum sit alicui tenere plura beneficia praeter quam in duobus casibus
 videlicet propter tenuitatem beneficiorum vel propter raritatem clericorum*

Post hoc ad tertium arguebatur quod liccat in aliis casibus tenere plura beneficia, quia licet tenere plura¹ ex dispensatione papae. Sed in praedictis casibus non requiritur dispensatio papae. Ergo. Et cetera. Praeterea² hoc faciunt viri perfecti et literati, puta doctores in theologia, et plures alii. Ergo. Et cetera.

Contra. Non licet facere illud quod est contra bonum et utilitatem Ecclesiae et quod non est necessarium personae. Sed tenere plura beneficia praeter³ dictos casus est huiusmodi. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod quia, ut dictum est, habens beneficium ecclesiasticum de iure naturae tenetur in ecclesia in qua beneficiatus est personaliter residere et officium debitum exercere, manifestum est quod de iure naturae est, id est secundum se et ⁴ regulariter conveniens et iustum sive rationi consonum, ut una persona non habeat nisi unum beneficium. Et ideo hoc est etiam de iure communi ⁵ humano et secundum leges humanas sive secundum iura communia sive canonica institutum. Vigesima prima, quaestione prima (1) : Unus clericus in duabus ecclesiis non connumeretur, negociationis enim hoc est et turpis lucri commodum, nemo enim potest duobus dominis servire : et cetera. Item. Distinctione septuagesima (2) sanctorum canonum : In duabus ecclesiis omnino intitulari aliquem non licet, sed unusquisque in qua intitulatus est in ea permaneat et canonicus habeatur.

Sed quia regulae generales in moralibus quae sunt de agibilibus humanis cum ad particularia [Cod. P, fol. 265 Ra] applicantur non sunt omnino immutabiles nec in omni casu observabiles, ideo ⁶ inveniuntur casus in quibus non sunt observabiles secundum littera sonat ; et tales casus merito debent intelligi excepti ⁷ ex natura rei. Sed quia [Cod. R, fol. 191 V^b] tales rari sunt et non unicuique est manifestum qui sunt illi, ideo talium casum exceptio ⁸ et determinatio pertinet ad illum qui habet legem communem instituere vel qui habet in ea potestatem dispensandi huiusmodi casus determinando.

Non ⁹ videntur autem plures casus possibles per se et formaliter quam duo praedicti in quibus bonum sit et licitum tenere plura beneficia, non obstantibus praedictis ; quia leges non sunt rationabiles nisi secundum quod sunt ¹⁰ in ordine ad bonum commune praecipue observabiles. Nunc autem sunt praedicti duo casus in quibus huiusmodi lex non videtur observabilis, videlicet si sit tanta tenuitas beneficiorum ¹¹ duorum quod alterum non sufficit ad convenientem sustentationem personae quae tamen est utilis ecclesiae : aut si sit tanta [Cod. V, fol. 193 R^b] paucitas clericorum bonorum et idoneorum respectu multitudinis beneficiorum quod quaelibet ecclesia non possit singulis personis assignari ¹².

Secundum hoc in istis casibus potest aliquis plura beneficia habere. Quando enim propter tenuitatem beneficiorum oportet quod una persona plura habeat, tunc quasi amore personae propter eius indigentiam, supposito tamen quod est Ecclesiae utilis et in se honesta, duo beneficia efficiuntur quasi unum et in una persona propter illius commodum quodam modo loco unius coniunguntur ¹³. Quando vero propter raritatem clericorum oportet quod una persona plura beneficia habeat, tunc quasi amore Ecclesiae propter eius indigentiam et ob ipsius utilitatem, una persona cui sufficeret habere unum solum efficitur quasi duas personas et in duabus ecclesiis quodam modo loco plurium personarum connumeratur et se ipsum unus homo non propter

commodum proprium, sed propter bonum Ecclesiae quasi dividit ¹⁴ et partitur. Et ideo etiam in iure (3) invenitur [Cod. P, fol. 265 R^b] exceptio posita quantum ad istos casus ; et etiam in duobus aliis qui in istis intelliguntur, scilicet cum habetur unum intitulatum [Cod. Q, fol. 146 V^b] et aliud commendatum. Et ista reducitur ad paucitatem clericorum ; alias, cum unum beneficium unius ecclesiae est alteri in alia ecclesia vel in eadem annexum, cuius causa ab initio potuit esse tenuitas alterius vel ecclesiae ¹⁵ indigentia et sic reduci potest ad utrumque praedictorum.

Quod autem non sunt alii casus liciti, hoc videtur quia ¹⁶, quod aliquis habens unum beneficium simul cum illo habeat aliud huiusmodi ¹⁷, non potest esse causa rationalis nisi personae indigentia, quia scilicet si non haberet aliud non posset convenienter ad utilitatem ecclesiae sustentari ; vel ipsius ecclesiae indigentia, scilicet si ecclesia aliqua multo melius posset regi per illum qui etiam aliam haberet propter eminentes condiciones ipsius quam per alium simplicem, et nihilominus etiam ecclesia in qua hic ¹⁸ primo beneficiatus est, illo indiget. Iстis ita ¹⁹ concurrentibus incidit casus de paucitate clericorum, quia non inveniuntur commode duas personae quae tantum fructum facerent in talibus duabus ²⁰ ecclesiis sicut talis una persona. Et constat quod si persona non indigeat nec etiam ipsa ecclesia, omnino superfluum, inutile et irrationabile esset dare habenti unum beneficium alterum. In hoc enim fieret etiam magna injuria etiam bonis personis parentibus beneficiis quibus extra praedictos casus ²¹ merito debentur. In hoc etiam ecclesiae debitum servitiis [Cod. R, fol. 192 R^a] defraudarentur.

Sed secundum ista videtur quod, cum non possunt teneri plura nisi in ²² dictis casibus, non potest dispensari nisi in illis. Et sic incideret casus dispensationis cum aliis. Et ad hoc est intelligendum quod dispensatio in his, quae non sunt mala nisi quia ²³ prohibita, non facit nisi quod aufert prohibitionem et rem prohibitam suae naturae relinquat quae, quia de se non est illicita, prohibitione deficiente, simpliciter [Cod. P, fol. 265 V^a] licita manet. In prohibitis vero quia mala, scilicet quia etiam sine prohibitione generaliter et regulariter mala sunt, non tamen sic universaliter mala quin in aliquo casu bona possint esse, dispensatio non solum aufert prohibitionem ut illa amota remaneant simpliciter licita quac, cum caderent sub prohibitione, ratione prohibitionis erant illicita ; sed determinat ²⁴ casus in quibus illud, quod est generaliter malum et ideo prohibitum, non est malum. Nec propter illos facta est prohibitio. Et non est talis dispensatio nisi quaedam iuris declaratio in particularibus factis in quibus dubium est, utrum scilicet pertinere debeant ad aliquem casum dispensabilem in iure expressum ; qui non videntur ²⁵ formaliter esse ²⁶ in proposito nisi duo ; et sic dispensatio non videtur esse casus distinctus ab illis.

Sed oportet quod cum illis incidat, cum scilicet in aliquo casu occurrit dubium utrum ad aliquem casum in iure expressorum ille qui de novo occurrit merito iudicandus sit pertinere ²⁷. Cum enim illud dubium quod posset

contingere in dictis casibus est determinatum ex antiqua [Cod. V, fol. 193 V^a] consuetudine vel privilegio perpetuo, puta in connexione aliquorum beneficiorum, tunc pertinet ad ius commune. Et tamen supponendum est quod si ab antiquo inveniantur aliqua beneficia annexa, quod facta est ista annexio ²⁸ ex aliqua causa tali praedicta. Et videtur quod si manifestum esset quod nunc talis causa desineret omnino, melius esset quod dividerentur. Quando etiam per se est uniuersique notum et ²⁹ manifestum quod in aliquo casu est aliqua praedictarum causarum, puta si unum beneficium non valeat nisi viginti solidos et aliud ³⁰ etiam forte ita parum valet quod ex uno non posset aliquis sustentari ; et similiter etiam ³¹ quando est evidens et unicuique manifesta clericorum pauitas ³², tunc non requiritur superioris dispensatio, quae eum non sit nisi quaedam [Cod. P, fol. 265 V^b] declaratio, in manifestis non oportet eam adhibere ; sed de iure communi possunt in istis casibus plura beneficia teneri.

Et secundum praedicta est intelligendum quod si nulla esset prohibitio iuris scripti de pluribus beneficiis tenendis, non liceret tamen plura tenere nisi in easibus praedictis. Et in aliis casibus est simpleiter malum et bono moris [Cod. Q, fol. 147 R^a] contrarium quia, ut dictum est, in hoc ³³ ecclesia quantum ad officium debitum defraudatur et bonae ³⁴ personae beneficiis ³⁵ sibi de iure debitibus privantur. Et si, ut dictum est, super his non esset aliqua prohibitio, in iure tamen deberent tam recipiens quam conferens considerare si adesset aliquis easum praedictorum ad hoc quod plura posset licite tenere : et sic quodam modo intelligeretur fieri dispensatio, in quantum seilicet talis casus diiudicaretur et eum causa legitima appareret, eligeretur.

Et secundum ista videtur quod dispensans male dispensat et in dispensando [Cod. R, fol. 192 R^b] peccat ; et etiam ³⁶ iste eum quo dispensatur, si non ³⁷ adsit aliquis dietorum easum ; quia talis dispensatio non est vera dispensatio ³⁸ sed magis dissipatio ³⁹. Unde dieit **Bernardus** (4), *Ad Eugenium papam*, libro secundo : non prohibeo ⁴⁰ dispensare sed dissipare : non enim ignoro vos positos dispensatores sed in aedificationem non in destructionem. Ubi necessitas urget, excusabilis dispensatio est, ubi utilitas permittit ⁴¹. dispensatio laudabilis est. Utilitas dieo non propria sed communis. Nam eum nihil horum est non plane fidelis dispensatio est, sed erudelis ⁴² dissipatio.

Est tamen circa hoc intelligendum quod, licet dispensatio non valeat eum non subest aliquis dietorum easum quantum ad salutem quin dispensans peccet ⁴³ dispensando et recipiens in recipiendo et beneficia plura tenendo. tamen ⁴⁴ videtur quod quantum ad hoc valet quod per illam recipiens facit fructus [Cod. P, fol. 266 R^a] suos ; et eum renuntiat beneficio, non tenetur fructus perceptos restituere, quia habet titulum beneficii. Sieut ⁴⁵ etiam tenens unum solum et tamen non deserbiens sieut debet. peccat tenendo et non deserbiendo, tamen fructus suos facit nee illos restituere tenetur : quod non contineret si sine dispensatione teneret beneficium quod dispensationem requirit :

prout dicitur, **Extra** (5) *De Electione*⁴⁶ : Dudum Rothomagis ecclesia. Ubi dicitur quod, quia beneficium requirens dispensationem cum sine dispensatione tenetur, vacat ipso iure ; et sic tenens illud non habens titulum illius cum retineat alienum, furtum committit vel rapinam ; et cetera.

Et quamvis ubi est manifestum intervenire aliquem dictorum⁴⁷ casuum dispensatio sit secura quantum ad hoc quod excusat a peccato ; ubi autem cst dubium propter discretionem superioris⁴⁸ dispensantis, potest aliquis suam conscientiam informare ut credat quod illud dubium per discretionem superioris bene determinatur in partem illam quod casus dispensabilis iudicetur, tamen non est nimis confidendum nisi multum probabiliter appareat ita esse; quia cavendum est ne, ut dicitur in capitulo (6) supra [Cod. V, fol. 193 V^b] allegato vigesimo primo, quaestione prima, capitulo : *Clericus* ; cupiditas turpis lucri alliciat ad nimis faciliter pro parte ista iudicandum. Constat etiam quod superior potest multipliciter decipi in dispensando et ideo tutius vide-retur⁴⁹ declinare ad tenendum unum solum et sustinere alias difficultates et⁵⁰ penurias quae tamen non essent multum graviter opprimentes quam se tali periculo exponere. Et hoc maxime esset necessarium personis theologicis quorum vita debet esse perfectissima, ut etiam efficacius informent exemplis quam doctrinis, quia quantumcumque sit licitum et possit aliquo modo excusari tenere plura, tamen non potest esse quin⁵¹ sit res mali exempli et quin⁵² ex hoc homines [Cod. P, fol. 266 R^b] male acidificantur, maxime quantum ad theologos qui habent docere⁵³ contemptum mundi et bonorum temporalium. Unde **Gregorius** (7), prima *Pastoralis* : qui loci sui necessitate exigitur summa dicere, hac eadem necessitate compellitur summa monstrare, namque illorum vox auditorum corda libentius penetrat quam docentis vita commendat ; et cetera.

Circa praemissa etiam est notandum quod reverendus pater dominus **Guillelmus** quondam episcopus parisiensis, cum [Cod. R, fol. 192 V^a] hanc quaestionem determinaret [Cod. Q, fol. 147 R^b] : utrum licitum sit tenere plura beneficia, inter alia dixisse refertur quod si bene consideraretur⁵⁴ quanta sit difficultas et quantum periculum in bene tenendo unicum beneficium et quam pauci bene⁵⁵ teneant unum solum, non deduceretur in dubium utrum licitum sit tenere plura ; immo statim unusquisque hoc illicitum iudicaret. Sed de hoc : utrum licitum sit⁵⁶ tenere unum solum, posset tanquam de aliquo-liter dubio et difficili disputari.

Per predicta patet responsio ad obiecta. Quia supponendum quod nullus vir bonus sive theologus sive alius tenet plura beneficia nisi modo supradicto.

¹ beneficia add. P. — ² pma Q ; *deinde del et corr. praeterea* Q. — ³ doctos add. Q ; *postea del.* — ⁴ om. R ; *deinde suppl.* R. — ⁵ et add. V. — ⁶ non add. Q. — ⁷ accepti Q. — ⁸ acceptio Q. — ⁹ ur add. Q ; *postea del.* — ¹⁰ sint Q. — ¹¹ bene duorum Q. — ¹² om. P. — ¹³ coniungantur P ; coniungitur R. — ¹⁴ dividitur V. — ¹⁵ ecclesia Q ; *ecclesiae corr.* Q. —

¹⁶ quod Q. — ¹⁷ huius QR. — ¹⁸ hoc PQ. — ¹⁹ om. VP. — ²⁰ talibus dualibus] dubius talibus R. — ²¹ causus R. — ²² om. Q. — ²³ qui I^a m. Q; quia corr. 2^a m. — ²⁴ determinant P. — ²⁵ videtur R. — ²⁶ formaliter esse] esse formaliter R. — ²⁷ om. Q. — ²⁸ ista annexis] annexis ista Q. — ²⁹ vel R; et corr. R. — ³⁰ illud PV; aliud corr. in marg. V; aliud Q; *deinde del.* — ³¹ om. Q. — ³² clericorum paucitas] clericorum RQ. — ³³ hoc PR. — ³⁴ bono PV; bonac corr. V. — ³⁵ beneficiatis PVRQ; eis add. in marg. V. — ³⁶ iuste add. Q; *postea del.* — ³⁷ autem R. — ³⁸ non est dispensatio] om. PQ. — ³⁹ dispensatio Q. — ⁴⁰ prohebeo Q; prohibeo corr. Q; — prohibebit R. — ⁴¹ permitnat P. — ⁴² dispensatio add. Q; *postea del.* — ⁴³ in add. V. — ⁴⁴ del Q; *postea denuo suprascrip.* Q. — ⁴⁵ in tenore add. Q; *postea del.* — ⁴⁶ electionem Q. — ⁴⁷ I add. Q; *postea del.* — ⁴⁸ superiorum P. — ⁴⁹ videtur P. — ⁵⁰ om. Q. — ⁵¹ quin add. R. — ⁵² qui R. — ⁵³ dicere Q. — ⁵⁴ consideratur Q; — consideratur corr. Q. — ⁵⁵ om. P. — ⁵⁶ om. Q; *deinde suppl.* alia m. Q.

(1) *Decretum Gratiani*, P. II, C. XXI, q. I, c. I : Clericus (FRIEDBERG, *op. cit.*, t. I, col. 852). Litteraliter. — (2) *Id.*, *ibid.*, P. I^a, D. 70, c. II (*op. cit.*, t. I, col. 227). Litteraliter. — (3) Cfr. *Decretum Gratiani*, P. II, C. XXI, q. I, c. I : Clericus. (FRIEDBERG, *op. cit.*, vol. I, col. 852), et *Ibid.*, P. I, C. X, q. 3, c. 3 (*op. cit.*, vol. I, col. 623). — (4) SANCTUS BERNARDUS, *De Consideratione, ad Eugenium papam*, I, III, c. IV, 18 (PL., t. 182, col. 769). Fere litteraliter. — (5) Resp. c. 54, Dudum ecclesiae Rothomagensi, EXTRA, I, 6 (FRIEDBERG, *op. cit.*, II, col. 93). — (6) *Decretum Gratiani*, P. II, C. XXI, q. I, c. I : Clericus (FRIEDBERG, *op. cit.*, I, col. 852). — (7) Sanctus GREGORIUS MAGNUS, *Pastoralis Liber*, P. II, c. III [al. XIV] (PL., t. 77, col. 28). Fere verbotenus.

QUAESTIO XV

Utrum habens aliquod beneficium per simoniam et per commutationem illius aliud consequens committat simoniam in sic aliud consequendo

Consequenter ad quartum arguebatur quod sic commutando primum beneficium simoniace obtentum pro alio, committat simoniam; quia res quae succedit alteri rei vel loco alterius eodem iure censetur¹ vel condicionem sortitur eandem cum illa re cui sie succedit. Quia, prout dicitur Extra (1). *De Usuris*, capitulo : Cum tu²; Possessiones comparatae de pecunia usuraria sunt restituendae sicut et pecunia usuraria. Ergo in proposito beneficium quod quis consequitur³ ratione beneficii alterius per simoniam habiti etiam simoniaeum debet iudicari.

Contra. Ubi non est aliqua pactio non est simonia. Sed secundum beneficium bene potest haberi per modum permutationis absque pacto. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod quia simoniace [Cod. P, fol. 266 V^a] et ex

bono aliquo temporali dato habens beneficium non habet iustum titulum, ideo non habet ius in illo beneficio nec in fructibus quos inde percipit; et ideo tenet renuntiare beneficium et restituere fructus exinde perceptos. Et quia beneficia ecclesiastica pure et simpliciter et absolute debent dari sine pactione et nullo bono⁴ temporali dato vel promisso, quando quis consequitur beneficium, aliquo pacto vel promisso⁵ huiusmodi interveniente, committitur simonia; sed quando simpliciter et absolute, pure et libere confertur, non ad hoc ergo quod aliquis habens unum beneficium per modum commutationis vel permutationis illius in aliud, illud aliud consequatur sine vitio simoniae, oportet quod beneficium habitum simpliciter et absolute et omnino libere resignet nulla pactione de bono aliquo temporali interveniente propter quam aliud consequatur. Si ergo habens primum beneficium⁶ simoniace sic illud beneficium simpliciter at absolute et omnino libere resignet, alius etiam cum quo debet fieri permutatio, beneficium suum similiter libere resignet et per illos qui⁷ habent protestatem conferendi libere conferantur, propter hoc⁸ ille qui per⁹ resignationem beneficii quod simoniace obtinuerat¹⁰ aliud simoniace non habebit cum ibi cesset omnis pactio vel promissio. Ad hoc enim quod secundum beneficium habeatur sine simonia vel non simoniace nihil facit quod primum beneficium habuerit simoniace [Cod. V, fol. 194 R^a]; sed ad hoc solum faceret pactio de habendo secundum propter resignationem primi. Si enim primum esset legitime habitum et non simoniace, et fieret pactio de habendo¹¹ aliud propter illius resignationem, non minus committeretur simonia quam si hoc fiat¹² circa beneficium simoniace habitum. Si etiam habens¹³ beneficium aliquod simoniace illud libere resignet et postea eidem libere restituatur illud idem, ex tunc non dicetur illud habere simoniace.

Et per hoc patet responsio ad argumentum.

Quia cum [Cod. R, fol. 192 V^b] primum beneficium simpliciter [Cod. P, fol. 266 V^b] et absolute resignatur nec remanet in se ipso apud illum¹⁴ nec etiam remanet in virtute et valore¹⁵ in alio secundo habito, quia illud non sic succedit primo quod per primum assequitur¹⁶ ipsum sed simpliciter et absolute et ideo pure¹⁷ et libere prout fieri debet, consequitur¹⁸ illud ex collatione libera potestatem habentis. Et ideo non debet dici quod illud habeat¹⁹ simoniace. Si tamen ratione²⁰ simoniae praecedentis sit ei poenitentia iniungenda et si quia [Cod. Q, fol. 147 V^a] forte simoniae praecedens fuit evidens et notoria, ideo aliqua dispensatione talis indiget ad hoc quod capax sit alicuius beneficii, de hoc nihil ad propositum. Sed hoc verum est quod dictum est quod praedictis suppositis secundum beneficium simoniace non habetur.

Nec est simile de eo quod de pecunia usuraria acquiritur, quia illud directe succedit loco pecuniae; et ideo est restituendum, sicut esset pecunia restituenda. Sed in proposito secundum beneficium non succedit loco primi cum ante secundi adeptione primo simpliciter²¹ renuntietur.

¹ censeditur Q; censetur corr. alia m. Q. — ² tamen VPQ. — ³ consequatur P. — ⁴ modo VP. — ⁵ promissio Q. — ⁶ primum beneficium] beneficium primum Q. — ⁷ om. Q; suppl. alia m. Q. — ⁸ om. Q. — ⁹ om. R; suppl. alia m. R. — ¹⁰ obtinuerunt 1^a m. Q; — corr. 2^a m. Q. — ¹¹ secundum propter — pactio se habendo] om. P. — ¹² fit Q; fit corr. 2^a m. Q. — ¹³ etiam habens] habens etiam Q. — ¹⁴ illud Q; illud corr. 2^a m. Q — ¹⁵ valo Q; valore corr. Q. — ¹⁶ ipsum add. Q; postea del. — ¹⁷ omnino R. — ¹⁸ conser- quatur PQ. — ¹⁹ habeat add. Q. — ²⁰ ratione add. Q. — ²¹ primo simpliciter] simpliciter primo V.

(1) *Reapse respicitur c. 5, Quin tu, EXTRA, V, 19 (FRIEDBERG, op. cit., II, col. 812).*

QUAESTIO XVI

Utrum praebens auctoritatem pugnantibus in duello peccet

Deinde eirca pertinentia ad principes saeculares et subditos sibi quantum ad bona temporalia et iustitiam sacularem, quaerebantur duo. Primum pertinet ad auctoritatem quam habent in iustitiae executione; secundum pertinet ad auctoritatem quam habent in bonorum temporalium dispositione.

Primum est utrum praebens auctoritatem pugnantibus in duello peccet. Secundum est utrum princeps dicens se habere causam et necessitatem aliquam pro utilitate reipublicae nec tamen huiusmodi causa vel necessitas est de se notoria vel manifesta nec etiam princeps cam aperit aliis principalioribus et discretioribus communitatis, possit occasione huiusmodi imponere aliquam exactionem ¹ subditis suis sicut placet. et subditi teneantur solvere.

Ad primum arguitur quod talis peccet; quia qui dat auctoritatem ut innocens occidatur, peccat [Cod. P, fol. 267 Ra]. Ita fit ² in proposito. Quia cum in tali pugna eadem sit condicio pugnantium, sic scilicet quod in congredivo vel defendendo nullus habet ³ praerogantium respectu alterius, non est aliquid assignare propter quod unus magis vineere debeat quam alter. Ergo. Et cetera.

Contra. Communiter hoc fit ab ⁴ his qui pro discretis et iustis habentur. Praeterea secundum **Augustinum** (1), vigesimo secundo *Contra Faustum*, et decimo nono *De Civitate Dei* (2), licet bella committere propter bonum paenit. Sed per duellum quod est bellum singulare etiam potest perveniri ad paenit. Ergo etiam licitum est, maxime quando fit auctoritate principis. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod malum culpae quamvis possit in easu tolerari cum non potest bono modo prohiberi nisi ex ⁵ hoc maius ⁶ malum oriretur. nullo modo tamen est faciendum. Fit autem malum culpae aliquando per illos

qui in exteriori opere ipsum ⁷ exercent, aliquando per illos qui ad hoc auctoritatem et consensum praebent. Si ergo pugnare in duello sit malum et peccatum, constat quod quicumque huic praestat auctoritatem et consilium vel ⁸ consensum graviter peccat.

Quod autem pugnare in duello sit secundum se malum et illicitum secundum quod communiter fit, nulli sapienti est dubium ; quia duellum est singularis pugna inter aliquos duos ad probationem veritatis alicuius facti occulti per victoriam alterius. Et quia huiusmodi ⁹ factum non videtur [Cod. V, fol. 194 R^b] aliter humano iudicio posse manifestari, videtur haec probatio ¹⁰ inniti divino iudicio sive signo divini iudicii, quasi hoc sit divinum iudicium quod victus [Cod. R, fol. 193 R^a] sit reus habendus. Et ideo communiter dicitur quod in hoc incidit peccatum de quo tentatur Deus. Manifestum est enim quod illud non debet haber pro iusta probatione et notificatione veritatis, quia innocentia vel iniustitia non sunt principia per se ordinata ad vincere et vinci, sed magis fortitudo et potentia corporis naturalis et audacia et ¹¹ industria animi et ars [Cod. P, fol. 267 R^b] pugillatoria et talia alia quae ita sunt in iniusto sicut in innocentie.

Item vincere et vinci non semper contingunt ex ordine rationis nec ex fortitudine corporis et huiusmodi; sed in hoc potest casus [Cod. Q, fol. 147 V^b] et fortuna evenire. Et potest contingere victoria a fortuna multipliciter, puta : si forte aliquis pugilum qui quantum ad omnes condiciones ¹² alium excellit, credit habere meliorem clipeum vel meliorem equum et habet ¹³ peiorem ; vel forte impingit in lapidem non perceptibilem inter pedes et cadit.

Et ideo videtur in duello quod ¹⁴ provocans semper peccat, quia habet voluntatem invadendi hominem et ipsum occidendi ad hoc ut appareat omnino intentum suum probasse. Hoc autem est malum cum illud non habeat rationem probationis idoneae. Ergo. Et cetera.

Sed quid si certus sit de facto nec habeat alias probationes et sic iste reus est dignus occidi, sed non est alia via ad hoc, potestne auctoritate iudicis illum sic invadere ut in hoc sit quasi minister legis et iudicis? Et videtur quod si ¹⁵, cum etiam aliquis invasus ¹⁶ in corpore vel in rebus possit se defendere cum moderamine inculpatae tutelae ita quod etiam si ad huiusmodi defensionem mors sequatur, non culpatur ; quia in sic interficiendo est iste minister legis a qua ei hoc conceditur. Ita etiam videtur posse dici in proposito.

Et videtur dicendum quod non. Quia licet talis sit reus et puniendus, tamen ad hoc quod puniatur est legitime convincendus. Talis autem modus est omnino illegitimus et ideo nullo modo est voluntarie assumendus nec est alicui concedendus.

Item sic agendo exponit se fortunae in casu omnino dubio quia, ut dictum est, omnino dubium est quis eorum vincere debeat ¹⁷ nec remanet sibi via evadendi quin oporteat quod interficiat alium vel quod [Cod. P, fol. 267 V^a] ab illo ¹⁸ interficiatur. Nec est simile de invaso, quia non voluntarie simpliciter

se defendendo ¹⁹ alium interfecit ²⁰, sed ad suam vitam vel sua conservanda invadenti resistit et vellet non esse invasus. Et hoc etiam habet locum in illo qui non potest ²¹ habere recursum ad indicem per quem via iuris defendetur; quia etiam sicut iste qui vere est innocens in casu praedicto contra vere reum admittetur, ita etiam iniustus qui ex malitia vellet provocare eadem ratione contra innocentem esset admittendus; ideo patet quod talis processus est iniquus. Velle autem consentire quod per viam iniquam procedatur et per illam etiam ²² procedere est iniquum, ideo necessario peccat provocans et ad hoc agens et auctoritatem praebens.

Sed utrum provocatus ²³ semper peccet in duello dubitatur; quia videtur aliquibus quod si provocatus sit aliquis in causa criminali et a iudice compellatur, licitum sit pro vita tuenda; si ²⁴ autem in easu ²⁵ civili, scilicet pro re temporali tuenda, non licet.

Aliis [Cod. R, fol. 193 R^b] etiam plus videtur quod, cum liceat res temporales defendere si invadantur et etiam cas defendendo licet raptorem interficere si invasus illas aliter defendere non potest, si etiam aliquis provocatus sit ad duellum pro bonis suis temporalibus quae amitteret si non pugnet et ad pugnandum compellatur a iudice pro defensione rerum suarum. videtur [Cod. V, fol. 194 V^a] quod pugnare possit.

Aliis forte videretur quod in nullo casu possit invadere ²⁶ pugnando quin peceat nisi in uno, puta: cum in hanc necessitatem inducatur quod provocans ipsum interficiet vel res suas rapiet nisi se defendat. Si enim iudex incontinenti facta provocatione provocatum detineret et ipsum per violentiam in [Cod. P, fol. 267 V^b] loco firmato eum provocatore poneret qui ipsum invaderet nec haberet facultatem evadendi nisi se defendendo, licitum esset sibi quod se defendendo illum interficeret.

Item si auctoritate iudicis vellet eum provocans invadere pro rebus suis sibi violenter auferendis etiam ob ²⁷ defensionem ²⁸ rerum [Cod.Q, fol. 148 R^a] suarum posset se, sicut dictum est, defendere etiam si ad hoc alterius ²⁹ mors sequeretur, quia in talibus licet vim vi repellere. Sed si per iudicem compellatur pugnare aut auctoritate iudicis per suos ministros interficietur ³⁰ aut bona sua capientur, videtur quod non debet pugnare in hoc casu. quia scilicet provocans ei violentiam cui posset resistere se defendendo non infert, sed iudex: et ideo si non possit manus eius evadere nisi pugnando, non tamen debet ire ad pugnam, sed debet subsidium iuris per probationes legitimas implorare. Si autem non offerantur tales, sed in hoc quod non vult pugnare pro condemnato ³² habetur, iniqua est sententia: et si posset, ab illa deberet appellare: si non potest oportet, ut videtur, quod violentiam iudicis patiatur.

Sed haec sententia nimis dura videtur. Et ideo posset dici quod in ³³ casu praedicto licitum sit provocato pugnare animo ³⁴ se defendendi tantum. Nam cum iudex iniuste ipsum interficeret si pugnare nollet ³⁵. cum talis paratus esset stare iuri, in tali casu talis iudex rationem iudicis realiter non haberet:

et ideo violentiae quam inferre vellet sic provocato deberet ipse provocatus ³⁶ resistere sicut posset. Cum autem illi violentiae resistere non posset nisi campum ³⁷ pugnae ingrediendo et se invasioni provocantis exponendo, et in hoc iniuriam non videtur facere provocanti, quia ipsum invadere non intendit, hoc videtur licite posse facere provocatus [Cod. P, fol. 268 R^a]. Et si hoc facto provocans invadit provocatum, videtur quod provocatus licite possit se ³⁸ defendere. Sicut ergo sic provocatus, si per manus ³⁹ violentas iudicis vel ministrorum suorum positus in campo pugnae licite posset pugnare se defendendo, ita videtur dicendum in casu proposito. Quia sic etiam per violentiam iudicis cui aliter resistere non potest ⁴⁰, intelligitur ⁴¹ poni in campo pugnae.

Sed est aliis modus duellandi in ⁴² quo oportet quod provocatus semper peccet si pugnet, quia alicubi est lex talis quod provocatus negans factum pro quo provocatur, potest expectare probationes legitimas si vult; quia [Cod. R, fol. 193 V^a], si velit quod super facto sibi imposito veritas inquiratur et secundum veritatem inveniendam iudicetur, ita fiet; et constat quod si hoc spreto ⁴³ pugnet ⁴⁴, gravius peccat. Sed quia provocans habens intentionem ipsum convincendi vel per legitimas probationes si provocatus hoc petat vel per modum reprobatum, scilicet per duellum, ideo etiam non videtur excusari.

Sed quid de iudice? Cum enim offerat provocato in tali casu facere iustitiam modo legitimo si velit, nec oportet eum pugnare, non ⁴⁵ videtur esse in culpa si ille ⁴⁶ spreta ⁴⁷ via iuris pugnet; sed totum debet ipsi provocato imputari.

Similiter etiam si quantum ad ⁴⁸ alios ⁴⁹ modos procedendi ad duellum offerat et provocanti et provocato quod paratus est eis facere secundum quod ius dictat ⁵⁰, hoc autem noluerunt acceptare, videtur quod totum malum est eis et non [Cod. V, fol. 194 V^b] iudici imputandum.

Et est dicendum quod immo iudex semper peccat, quia dat auctoritatem malo quod posset impedire, quia statim cum aliquis petit aliquid ab alio et alias negat, debet provocanti indicere ⁵¹ modum probandi per modum licitum et legitimum. Si autem consentiat quod habeat probationes illicitas, peccatum non evadit.

Sed quid si sit iudex ecclesiasticus, puta [Cod. P, fol. 268 R^b] abbas vel episcopus, qui iustitiam temporalem in tali casu et in aliis tenet ⁵² domino superiori, puta a rege, et si deficiat exhibere iustitiam in tali casu secundum consuetudinem [Cod. Q, fol. 148 R^b] perdet totam suam iustitiam quam iuravit manu tenere et conservare ⁵³?

Dicendum quod non iuravit tenere quod est illicitum. Et ideo aliis casibus licitis debet suam iustitiam quantum potest conservare, non in illo; etiam si occasione huiusmodi per superiorum deberet iustitiam perdere in aliis.

Et praelati auctoritatem praebentes non sunt solum irregulares si mors vel mutilatio sequatur, sed sunt veri homicidae puniendo peccato veri homi-

cidii. Quia, ut dicitur, **Extra** (3), *De Clericis pugnantibus in duello* homi-cidium non solum facto sed praecerto, id est auctoritate vel consilio, per-petratur. Et ideo est generaliter interdictum. **Extra** (4), *De Purgatione vulgari*, capitulo : Causa suscepti regiminis ; ubi dicitur : duellum in nullo casu est aliqualiter tolerandum. Et secundo, quaestione quinta, capitulo : Monomachiam (5) ; et cetera.

Ad rationes in oppositum est dicendum quod licet auctoritas pugnandi in duello praebeat a pluribus qui sapientes apud mundum reputantur, non sunt tamen sapientes apud Deum. Quamvis etiam pax⁵⁴ sit bonum magnum⁵⁵, non oportet tamen quod omne id per quod potest pax quomodoemque acquiri bonum et leitum sit dicendum.

¹ s add. Q ; postea del. — ² sic Q. — ³ habeat V. — ⁴ hbiis add. Q ; postea del. — ⁵ ad Q. — ⁶ magius Q ; maius corr. Q. — ⁷ illud V. — ⁸ om. Q. — ⁹ huius Q ; huius P. — ¹⁰ videtur haec] om. P. — ¹¹ iust add. R ; postea del. — ¹² ad add. V. — ¹³ pio add. Q ; deinde del. — ¹⁴ in duello quod] quod in duello QR. — ¹⁵ si P. — ¹⁶ invasis Q ; — deinde litteras is del. Q. — ¹⁷ om. P. — ¹⁸ isto R. — ¹⁹ descendendo 1^a m. Q ; litteram s del 2^a m. Q. — ²⁰ interficit V. — ²¹ potest add. Q. — ²² et PR. — ²³ provocans P. — ²⁴ scilicet R. — ²⁵ e add. Q ; postea dcl. — ²⁶ evadere VRQ. — ²⁷ om. Q. — ²⁸ etiam add. QR. — ²⁹ ul-terius R. — ³⁰ interficeretur P. — ³¹ conferantur P. — ³² pro condemnato] prout dam-nato P. — ³³ om. Q. — ³⁴ i add. Q ; postea del. — ³⁵ vellet RQ. — ³⁶ provocare Q ; provoca-tus corr. Q. — ³⁷ capum Q. — ³⁸ om. V. — ³⁹ magus R ; litteram g dele. et n suprascr. R. — ⁴⁰ posset Q ; potest corr. Q. — ⁴¹ in campo add. Q ; deinde del. — ⁴² om. P. — ⁴³ sponte R. — ⁴⁴ pugnet R. — ⁴⁵ nec P. — ⁴⁶ iste R. — ⁴⁷ iuris add. Q ; deinde del. — ⁴⁸ ab add. Q ; postea del. — ⁴⁹ aliquid R. — ⁵⁰ dicat PQ. — ⁵¹ ita dicere Q. — ⁵² tenet add. P. — ⁵³ tenere et conservare] servare et tenere V. — ⁵⁴ om. Q. — ⁵⁵ bonum magnum] magnum bonum R.

- (1) Cfr. SANCTUS AUGUSTINUS, *Contra Faustum*, XXII, c. 74 (PL., t. 42, col. 447). — (2) Cfr. SANCTUS AUGUSTINUS, *De Civitate Dei*, I. XIX, c. 12 (PL., t. 41, col. 637-638). — (3) Cfr. c. *De Clericis pugnantibus*, **EXTRA**, V. 14 (FRIEDBERG, *op. cit.*, vol. II, col. 805). — (4) Cfr. c. I, *Causa suscepti regiminis*, **EXTRA**, V. 35 (Id., *op. cit.*, II, col. 877). — (5) Cfr. *Decretum Gratiani*, P. II. C. II, q. 5, c. 22, Monomachiam (*op. cit.*, vol. I, col. 464).

QUESTIO XVII

Utrum princeps dicens se habere causam pro utilitate reipublicae nec tamen huiusmodi necessitas est de se notoria possit imponere aliquam exactionem et subiecti teneantur solvere

Consequenter ad secundum arguebatur quod possit princeps exactionem imponere subditis absque manifestatione causae, quia illi ad quem pertinet bellum sua auctoritate movere et pertinentia ad hoc¹ pro militibus² providere, potest imponere huiusmodi exactionem prout sibi videbitur³ expedire. Sed ita est in proposito. Ideo. Et cetera. Maior patet per **Augustinum** (1), vigesimo secundo libro, *Contra Faustum*, ubi dicit : suscipiendo belli [Cod. R, fol. 193 V^b] auctoritas atque consilium est penes principes, exequendi vero iussa bellica ministrorum. Et praemittit (2) : ad hoc tributa [Cod. P, fol. 268 V^a] praestantur ut propter bella militi stipendia praebantur.

Contrarium arguitur et ostenditur quod in principatu recto ubi aliquis principatur aliis ut liberis non ut servis, hoc non licet ; quia ad liberum pertinet ut ille sit sibi causa suarum actionum et non ut ab alio agatur totaliter. Ergo si immineat aliqua talis exactio ad utilitatem communitatis facienda, illa debet ordinari de consensu⁴ et⁵ scitu principaliorum et discretiorum de communitate.

Responsio. Dicendum quod princeps multitudinis in bona et recta politia secundum **Philosophum** (2) debet esse optimus et prudentissimus et quasi vir divinus respectu aliorum. Et quia secundum naturalem originem non oportet quod optimus generet optimum, ideo convenientius esset quod principes instituerentur a populo per electionem ut semper melior praeficeretur. Licet enim quandoque propter malitiam communem et eligentes in eligendo deficiant, tamen electio secundum se magis est via ad habendum bonum principem quam generatio naturalis.

Cum ergo ut in pluribus reges non sic instituantur per electionem eo quod reges sunt, non oportet quod supponantur esse meliores et prudentiores. Sed quantumcumque aliquis princeps esset bonus, quia non est⁶ omnino immunis a passionibus quibus diversimode potest affici peius vel melius et sic etiam peius vel⁷ melius iudicare, et regnum suum debet ordinari [Cod. V, fol. 195 R^a] principaliter non ad bonum⁸ suum privatum sed ad bonum totius communitatis, ideo talis debet regere secundum leges recte institutas et non secundum suam propriam prudentiam, ut dicit **Philosophus** (3), tertio *Politicorum*. ubi dicit quod quaecumque lege possunt statui vel iudicari non sunt principi committenda, sed lege diiudicanda ; quia lex est quid valentius

et firmius [Cod. P, fol. 268 V^b], cum ei non adsint passiones quam homo cui neeesse est passiones adesse.

Unde ⁹ dicit (4) ibi quod qui iubet intellectum, id est leges secundum rectam rationem institutas principari, videtur iubere [Cod. Q, fol. 148 V^a] principari ¹⁰ Deum et ipsas iustas leges; qui autem iubet principari hominem, apponit et bestiam. Quando enim concupiscentia ¹¹ et furor principatum habuerunt, id est quando liberum est homini quod principetur secundum quod secundum suas diversas passiones diversimode afficitur, tandem et optimos viros interimet. Et ex his concludit quod quaecumque lex potest determinare, per legem iudicanda sumit et non per bonum virum. Si autem ita est quando ¹² constat principem esse optimum, multo magis debet hoc concedi quando non constat eum esse tales.

Quando ergo aliquis principatur aliquibus ut liberis non ut servis, nec habet ius principandi nisi virtute totius communitatis vel ipsum eligentis vel instituentis vel ipsum aeeptantis et in ipsum consentientis, principatus eius non debet esse nisi propter bonum commune et propter communem utilitatem. Et ideo non debet aliquid imponere eommunitati quod sit eis in gravamen et noxiun, nisi hoc proeedat de eonsensu subditorum, qui in quantum liberi [Cod. R, fol. 194 R^a] debent non coacte sed voluntarie obedire, scientes seilieet rationem propter quam hoc eis imponatur, et illam esse tales quod sit merito approbanda: vel quia deducitur ex lege statuta quae est instituta secundum consonantiam ad rationem et prudentiam diserotorum; vel quia est dedueta praeter legem, quae ad hoc directe et immediate se non extendit, ex eonsilio principis, si de ipso et suis eonsiliariis constet quod habent reetitudinem prudentiae in intellectu et electionis in voluntate et quod sint sic iusti et fideles quod in easu proposito possint et velint sanius considerare id [Cod. P, fol. 269 R^a] quod est melius et utilius quam alii. [quod] Debet considerari in tali easu si non appetet in hoc error et constet quod in aliis easibus diserete ¹³ et fideliter consueverunt se habere. Si autem quod statuit vel quod subiditis indicit sit aliquid grande et onerosum nee appareat utilitas propter quam rationabiliter tantum onus debeat imponi: nee princeps est multum exzellens in prudentia et fidelitate ¹⁴ et amore boni communis respectu aliorum: nec etiam illi quorum eonsilio [Cod. V, fol. 195 R^b] principaliter utitur sint tales quod eis multo magis sit erendum quam aliis, subditi de iure non tenentur obedire; quia nee talis impositio rationalis est.

Cum enim in talibus princeps consueverit allegare quod tale onus imponitur pro neecessitate rei publicae et pro utilitate omnium subditorum, si non sit ita, non potest de iure hoc imponere.

Cum autem subditus liber illud quod pro utilitate rei publicae impendit voluntarie et ex eleetione facere debeat si sit bonus, non coacte et per violen-tiam, debet ei constare aliquo modo probabiliter quod ita sit.

Si dieatur quod sufficit quod princeps dicat ita esse et quod hoc facit

bono et magno consilio, non valet. Quia tali modo tyranni etiam ¹⁵ dicere consueverunt. Et sic si non constet aliter de uno quam de alio, sicut tyrannus nititur principari secundum propriam voluntatem, ita et bonus princeps. Quod falsum est. Et ideo in tali casu licet non singuli de populo debeant interesse ubi talia tractantur et ordinantur ac statuantur, tamen tot discreti et fideles de principatu debent interesse et talia approbare quod possit communiter hominibus apparere quod causa pro qua tale onus eis imponitur sit rationalis et ideo voluntarie suscipiendum.

Ad hoc autem requiritur quod tales quorum [Cod. P, fol. 289 R^b] consilio Cod. Q, fol. 148 V^b] talia tractantur et ordinantur non sint principi multum familiares et coniuncti, quia suspecti essent; quia etiam non de facili contra principis voluntatem dicerent; et quod tales sint quod onus imponendum possit ipsos vel subditos suos proprios tangere sicut alios, alioquin non essent circa hoc solliciti et attenti.

In tali autem ¹⁶ casu, scilicet cum ¹⁷ princeps solo suo ¹⁸ consilio privato contentus tale onus imponit nec vult quod aliis causa vel necessitas propter quam imponitur innotescat, deberent subditi resistere, si possent, quousque esset per praedictos prudentes sufficienter discussum; alioquin paulatim regnum in tyrannidem converteretur et subditi liberi redigerentur ad condicionem servorum subditorum.

Et est timendum ne propter multorum pusillanimitatem et aliorum infidelitatem hodie communiter [Cod. R, fol. 194 R^b] ita fiat ¹⁹. Propter quod vis invenitur rectus et iustus principatus; sed fere omnes principes conantur principari ut tyranni, omnia ad suum proprium honorem vel commodum referendo, etiam cum detimento subditorum; et cetera.

Ad argumentum in oppositum est dicendum quod licet ad principem pertineat principaliter auctoritas movendi bellum et providendi de his quae sunt necessaria pro militibus, tamen in casibus multum arduis et non manifestis non debent ²⁰ haec fieri sine consilio subditorum liberorum modo supra exposito

Explicit undecimum quodlibet ²¹.

¹ quod add. V. — ² militaribus PR. — ³ videbatur V. — ⁴ assensu PRQ. — ⁵ situ add. Q. — ⁶ esset Q. — ⁷ et Q; vel corr. 2^a m. Q. — ⁸ Abhinc, totum passum incipiendo a verbis: contrarium arguitur, add. P denuo rescripsit, V, inter va — cat illum includendo. — ⁹ ut Q; del. et unde corr. Q. — ¹⁰ videtur — principari] om. PRQ. — ¹¹ concupiscentiam Q. — ¹² quod V. — ¹³ districte PR. — ¹⁴ veritate add. Q; postea del. — ¹⁵ tyranni etiam] etiam tyranni Q. — ¹⁶ in tali autem] autem in tali Q. — ¹⁷ scilicet cum] cum scilicet VQ. — ¹⁸ solo suo] suo solo V. — ¹⁹ ita fiat] fiat ita PR. — ²⁰ deberet PR. — ²¹ om. VQ.; magistri Godefridi de fontanis add. P.

(1) SANCTUS AUGUSTINUS, *Contra Faustum*, l. XXII, c. 75 (PL., t. 42, col. 448). Sententialiter. — (2) ID., *ibid.*, c. 74 (col. 447). Fere verbotenus. — (2) Cfr. ARISTOTELES, *Politica*, l. III, c. 13 (II, 1283 a). — (3) ARISTOTELES, *Politica*, l. III, c. 16 (II, 1287 a). — (4) ID., *ibid.* (loc. cit.).

QUODLIBETUM DUODECIMUM

QUAESTIO I

Utrum Deus possit potentias animae passivas reducere in actus suos absque suis obiectis faciendo visionem sine visibili et sic de aliis

Quaerebantur plura circa Deum et circa creaturam rationalem. Circa Deum quaerebatur unum, videlicet : utrum Deus possit potentias animae passivas reducere in actus suos absque suis obiectis, faciendo visionem in visu sine visibili ; et sic de aliis.

Et arguitur quod posset. Quia quicquid potest Deus qui est agens universale facere mediantibus agentibus particularibus, potest agere immediate sine illis. Sed obiectum habet rationem agentis particularis respectu potentiae passivae animae. Ergo actum quem potest ¹ Deus efficere ² per obiectum, poterit facere sine illo.

Contra. Deus non potest ³ facere visionem sine illo sine quo visio nullo modo esse potest. Sed visio nullo modo potest esse ⁴ sine visibili, dieente **Augustino** (1), undeeimo *De Trinitate*, capitulo secundo : visio nihil aliud est quam sensus ex ea re quae ⁵ sentitur informatus ; qua detraeta nulla omnino visio esse potest.

Responsio. Dicendum quod entia absoluta Deus potest producere et causare ⁶ quocumque alio non existente ; non sic autem ea quorum esse propter respectum quem includunt aliquid aliud exigunt. Cum enim secundum **Simplicium** (2), relationis essentia et natura characterizetur ⁷ in duobus extremis quorum unum est ei pro subiecto et fundamento, alterum vero pro termino vel obiecto, nullum tale ens potest esse nisi pluribus coexistentibus. Et ideo eum [Cod. V, fol. 195 V^a] Deus, secundum **Dionysium** (3), ratione suae infinitae perfectionis et virtutis in se prae habeat ⁸ unite omnes perfectiones formales quae in rebus sunt res per se et etiam omnem vim activam quae quibuscumque ⁹ agentibus est communicata, ideo omnium entium potest esse causa immediata effectiva. Sed entium absolorum sic potest esse causa

effectiva quod nec in efficiendo oportet aliud adesse ¹⁰ nec etiam in permanendo in suo esse. Non sic autem respectu entium respecti [Cod. P, fol. 269 V^b] vorum ; quia licet ista possit efficere eo modo quo effici habent, factione videlicet fundamenti sine alio agente, non tamen illa possunt esse vel conservari nisi alio ut ¹¹ termino coexistente.

Quia ergo actus potentiarum animae sunt entia quibus per se et essentialiter est relatio annexa, nullo modo potuerunt esse obiecto non coexistente. Unde alio modo requiritur obiectum quod dicitur agens respectu actus visionis ad ipsam visionem quam corpus luminosum, quod est luminis factivum respectu luminis in aere ; quia, licet lumen in aere non possit remanere [Cod. Q, fol. 149 R^a] in aere absente corpore luminoso, hoc non est quia lumen in aere habeat relationem annexam ratione cuius requirat corpus luminosum ut terminum, sed hoc ¹² est propter debilem modum essendi quem habet lumen in medio quod ad sui conservationem requirit continuam praesentiam agentis. Propter quod supponitur quod Deus aerem tenebrosum posset [Cod. R, fol. 194 V^a] illuminare absque corpore luminoso et huiusmodi lumen in aere conservare. Unde lucere aeris est actus sic absolutus ¹³ quod non includit respectum ad aliquid tanquam ad terminum. Non sic autem de visione est respectu obiecti ; quia non requirit ipsum solum ut causam effectivam, sed etiam ut obiectum ad quod terminatur. Propter quod videre non dicit actum simpliciter absolutum sicut lucere, sed actum transitivum, non ut in subiectum sicut actio transiens extra, sed ut ad terminum sicut actio manens intra.

Et ideo videtur dicendum quod Deus sic posset facere visionem quod visibile ad hoc nihil efficeret in causando ¹⁴ quia omnem vim activam Deus in se sufficienter habet ; sed non posset facere visionem sic quod non haberet visibile ut terminum coexistentem. Deus enim non potest esse terminus proprius talis respectus. Unde dicit **Augustinus** (4), undecimo *De Trinitate*, capitulo secundo : illa informatio sensus [Cod. P, fol. 270 R^a] quae visio dicitur et ¹⁵ a re visibili imprimitur, illa re detracta nulla remanet forma quae inerat sensui dum esset illud quod videbatur. Quod autem sic ¹⁶ relative dicatur visio ad visibile, intellectio ad intelligibile, patet per **Philosophum** (5), quinto *Metaphysicae*, ubi dicit quod mensuratum et intellectum et scitum dicitur ad aliquid, eo quod ad aliud ipsum ¹⁷ dicitur ; nam intellectum significat habere intellectum, quia ipsius est intellectus ; et cetera. Ubi dicit **Commentator** (6) : relatio ¹⁸ autem est duobus modis, scilicet : aut relatio in substantia utriusque relati, aut relatio in substantia alterius tantum ; et in altero propter illud. Et infra (7) : intellectus non refertur ad intelligentem sed ad intellectum, quoniam si ita esset, tunc intellectus constitueretur per intelligentem. Sed videtur esse e converso, scilicet quod intellectus non constituitur per intellectum sed per rem intellectam, alioquin sequeretur quod id quod

constituitur per aliquid, constitutus illud; et sic contingere ut causa consti-
tueretur per eausum; et sic idem esset in respectu eiusdem causa¹² et
causatum insimul. Et hoc intendebat **Aristoteles** (8) cum dicit: tunc
idem dicetur bis; id est tunc quidem erat²⁰ causa et causatum eiusdem.

Cum ergo secundum praedicta scibile non dicatur relativum nisi quia
scientia realiter refertur ad ipsum, ideo licet scibile possit esse sine scientia,
scientia tamen nullo modo poterit esse sine scibili.

Hoc autem patet²¹ aliter per modum essendi aliorum relativorum in
quibus relatio est in substantia utriusque quod unum non potest esse sine
altero, nec e converso virtute cuiuscumque agentis; quia licet possit fieri
et esse Socrates²² albus sine alio albo, non tamen potest esse Socrates²³ albus
similis sine alio albo coexistente; nee etiam e converso. Similiter ergo quia
visio²⁴ realiter refertur ad visibile, non autem e converso. visio nullo
modo poterit esse sine visibili. licet possit [Cod. V, fol. 195 V^b] esse e
converso.

Sed cum plures ponant quod²⁵ obiectum non habet rationem causae
moventis et agentis [Cod. P, fol. 270 R^b] per se respectu actuum potentiarum
anima, et praecipue de voluntate hoc a multis dicitur²⁶ (9), secundum illos
oporteret ponere aliam causam quare visio non possit esse sine visibili. Quo-
niam si obiectum non habet rationem causae moventis et agentis respectu
actus qui perficit potentiam, sed hoc convenit²⁷ ipsi potentiae respectu aetus,
scilicet quod ista potentia respectu actus habet rationem agentis, nulla erit
habitudo vel dependentia per se et essentialiter inter actum et obiectum.
sed solum inter potentiam et actum. Si autem²⁸ ponatur²⁹ relatio realis
inter scientiam et scibile aliter quam secundum tertium modum, tunc sci-
[Cod. R, fol. 194 V^b]bile relatione reali ita refertur ad scientiam sicut e con-
verso. Hoc autem est falsum.

Nec secundum istum tertium modum³⁰ potest dici aliquid realiter³¹
referri [Cod. Q, fol. 149 R^b] ad aliud nisi in sua entitate ab illo dependeat et
nisi illud habeat aliquam rationem causalitatis ad ipsum. Unde dicit hic³²
Commentator (10) quod illud ad quod scientia refertur realiter est illius
causa, declarans quod cum subiectum nullo modo possit esse causa actus,
oportet quod nec ad ipsum sic referatur, sed ad obiectum a quo eausatur.

Hoc etiam efficaciter a **Philosopho** (11) et **Commentatore** (12)
ibidem reprobatur, ostendendo videlicet quod actus secundum istum modum
relativorum non possit referri ad potentiam. Sequeretur enim, siue
ibidem³³ (12) dicitur, quod idem esset causa et causatum respectu eiusdem.
Constat enim quod actus habet rationem causae respectu subiecti, quia for-
maliter facit ipsum subiectum in actu, sive per ipsum actum habet subiectum
quod sit in actu. Si ergo ipse actus in sua actualitate constituatur per subiec-
tum sive per actualitatem subiecti, tunc actus erit subiectum constituens

in actu sua actualitate formaliter et etiam erit constitutum in sua actualitate per actualitatem subiecti efficienter. Hoe autem ab omnibus philosophis magnum ineonveniens reputatur, scilicet quod subiectum ens in potentia respectu alieuius actus quo natum est constitui in actu, constituat [Cod. P, fol. 270 V^a] illum actum. Oportet ergo ponere, sicut praedictum est, quod causa quare visio non potest esse sine visibili haec ³⁴ est ³⁵ quia visio dependet a visibili ut a causa agente ³⁶ per se, et respicit ipsum visibile ut terminum huiusmodi dependentiae relativae.

Per hoe patet responsio ad argumentum in oppositum. Quia dicendum quod obiectum non solum se habet ad actum in ratione causae agentis, sed etiam in ratione termini vel obiecti. Immo etiam ab ³⁷ hac ratione termini denominatur quando dicitur quod agens respectu talium actuum dicitur esse obiectum.

¹ facere add. PV ; postea del. V. — ² Deus efficere] efficere Deus Q. — ³ contra Deus non potest facere visionem sine illo] om. Q. — ⁴ potest esse] esse potest V. — ⁵ qua PVRQ ; quae corr. V 2^a m. — ⁶ procreare PR. — ⁷ et natura caracterizetur] incaracterizaretur P. — ⁸ praebeat PRQ et 1^a m. V ; prae habeat corr. 2^a m. V. — ⁹ quibusdam V. — ¹⁰ etiam in permanendo add. Q ; postea del. — ¹¹ aut 1^ae m. Q in ut corr. 2^a m. Q. — ¹² non add. Q ; postea del. — ¹³ sollicitus R. — ¹⁴ creando P. — ¹⁵ om. Q ; suppl. postea. — ¹⁶ sic add. Q ; postea del. — ¹⁷ aliud ipsum] ipsum aliud Q. — ¹⁸ relatio autem] autem relatio PRQV ; relatio aut corr. VRQ. — ¹⁹ causa add. P. — ²⁰ erit PR. — ²¹ patet aliter] aliter patet P. — ²² sortes RQ. — ²³ sortes RQ. — ²⁴ quia visio] om. Q. — ²⁵ quia P. — ²⁶ om. Q. — ²⁷ contingit V. — ²⁸ si autem] om. Q. — ²⁹ actio add. Q ; postea del. — ³⁰ om. PQ. — ³¹ om. R. — ³² hoc P. — ³³ ibi PRQ. — ³⁴ hoc P. — ³⁵ autem R. — ³⁶ causa agente] agente causa V. — ³⁷ ad 1^ae m. Q in ab corr. 2^a m. Q.

(1) Resp. SANCTUS AUGUSTINUS, *De Trinitate*, l. XI, c. 2 (PL., t. 42, col. 985). — (2) SIMPLICIUS, *Commentaria in Categorias*. — (3) PSEUDO DIONYSIUS AREOPAGITA, *De Divinis Nominibus*, l. V, § X (PG., t. III, col. 825). — (4) SANCTUS AUGUSTINUS, *De Trinitate*, l. XI, c. 2 (PL., t. 42, col. 986, 3). Fere litteraliter. — (5) ARISTOTELIS *Metaphysica*, l. IV, c. 15 (II, 1021, a). — (6) AVERROIS *Metaphysica*, l. V, c. 15, com. 20 (Venetiis, 1542, vol. 8, fol. 129 Va). Litteraliter. — (7) ID., *ibid.* (loc. cit.). Litteraliter. — (8) ARISTOTELIS *Metaphysica*, l. IV, c. 15 (II, 1021, a). — (9) HENRICUS GANDAVENSIS, *Quodlibetum IX*, q. V, fol. CCCLX, R. — (10) Resp. AVERROIS *Metaphysica*, l. IV, c. 15, com. 20 (*ibid.*, loc. cit.). — (11) Resp. ARISTOTELIS *Metaphysica*, l. IV, c. 15 (II, 1021, a-b). — (12) AVERROIS *Metaphysica* (loc. cit.). Litteraliter.

QUAESTIO II

Utrum conscientia erronea sic liget quod faciens contra eam mortaliter peccet

Deinde circa creaturam rationalem, humanam scilicet¹, quaerebantur quaedam pertinentia ad potentias rationales quibus homo bene vel male² agit, quaedam pertinentia ad status perfectorum in quibus ad bene agendum homo constituitur et ad actus qui secundum illos status eis convenientia quaedam pertinentia ad actus aliorum hominum.

Circa primum quaerebantur duo pertinentia ad³ voluntatem et unum pertinens ad actum intellectus. Primum istorum est utrum in voluntate sit necessarium ponere habitus virtuosos. Secundum est utrum habitus virtuosi, si sint in voluntate, aliquo modo diminuant de voluntatis libertate. Tertium est utrum conscientia erronea sic liget quod faciens contra eam mortaliter peccet.

Sed quia quae ad duas priores quaestiones pertinent intendo in quaestioni bus ordinariis, praecipue in illa qua quaeritur utrum iustitia sit in voluntate, pertractare, illis ad praesens omissis, ad tertiam arguitur quod conscientia erronea⁴ sic non ligat, arguendo quod nullus potest⁵ agere contra conscientiam; quia conscientia non videtur aliud quam scientia dictans aliquid faciendum in particulari, in quantum aestimatur quod facere contrarium repugnat legi divinae. Sed habens scientiam talem non potest agere contra eam pro illa [Cod. P, fol. 270 V^b] hora, licet pro alia possit; voluntas enim non potest velle nec agere nisi quod est praecognitum. Ergo [Cod. R, fol. 195 R^a] habens conscientiam de aliquo non potest contrarium illius velle vel agere, alioquin [Cod. V, fol. 196 R^a] oporteret ponere simul in eodem scientias contrarias de codem.

In oppositum est communis sententia⁶ doctorum.

Responsio. Dicendum quod per conscientiam intelligimus notitiam practicam alicuius operabilis particularis per syllogismum practicum deductam ex aliquo⁷ fine volito⁸ a quo ratio practica⁹ sumit initium sui processus in syllogizando, ita tamen quod principium talis processus sit aestimatio de aliquo sub ratione boni simpliciter et honesti [Cod. Q, fol. 149 V^a] et legi divinae et mandatis eius convenientis. Et si ita sit secundum veritatem, est conscientia recta. Si non, sed secundum apparentiam, est conscientia erronea. Conscientia enim dicitur testimonium dare, ligare, instigare, accusare, remurmurare¹⁰ secundum quod iudicamus aliquid faciendum vel non faciendum, et illud quod est factum bene vel male esse factum; quod non esset nisi tale iudicium ex aliquo fine sub ratione boni syllogizando procederet et¹¹ sub ratione boni vel¹² mali concluderet aliquid

esse faciendum vel non faciendum. Unde omnis notitia quae conscientia dicitur efficaciam habet a primis principiis agibilium quae ad synderesim dicuntur pertinere, quae dicitur esse quidam habitus intellectus naturalis qui est intellectus ¹³ primorum principiorum in agilibus. Unde etiam synderesis dicitur instigare ad bonum vel remurmurare malo in ¹⁴ quantum per huiusmodi principia procedimus ad inveniendum et iudicamus inventa. Unde conscientia semper dicit applicationem cuiusdam scientiae universalis rectae secundum rem vel secundum aestimationem ad aliquod particulare agibile. Et secundum hoc conscientia per se et essentialiter dicit scientiam talis particularis conclusionis ¹⁵ supponentis actum voluntatis [Cod. P, fol. 271 R^a] praecedentem quo voluntas vult finem et inclinantis voluntatem ad alium actum subsequentem quo voluntas ¹⁶ vult id quod est ad finem, ut pro tanto dicatur conscientia cum alio scientia, id est notitia non simplicis intelligentiae obiectum solum includens in ratione cogniti, sed notitia ultra haec includens actum voluntatis praecedentem et etiam inclinans in subsequentem. Verbi gratia, qui sic syllogizat : illud quod est contra divinum praeceptum non est faciendum; fornicatio est contra praeceptum divinum ; ergo et cetera ; constat quod sic syllogizans et per intellectum assentiens maiori, vult non violare praeceptum divinum, et ex ¹⁷ hoc virtute minoris assentiens conclusioni vult non fornicari ne praeceptum Dei violetur ; et in hoc dicitur talis ¹⁸ habere conscientiam rectam de non fornicando. E contra, si aliquis habeat hanc ¹⁹ aestimationem quod omne illud per quod potest bonum civitatis conservari est faciendum, et quod hoc est consonum praecepto Dei ; deinde contingat quod per fornicationem cum aliqua potest bonum civitatis conservari ²⁰ et ex hoc concludatur quod bonum est fornicari cum ista, talis habebit conscientiam erroneam de fornicando.

Quamvis ergo conscientia isto modo includat actum voluntatis, male tamen dicitur a quibusdam (1) quod essentialiter sit actus voluntatis arguentibus hoc eo quod aliqui habentes magnam scientiam de agilibus, conscientiam modicam habent de eisdem, quia per talem scientiam modicam inclinationem habent ad bene agendum ; et contra habentes modicam scientiam de agilibus [Cod. R, fol. 195 R^b] magnam conscientiam videntur habere de illis, quia ad bene agendum efficaciter inclinantur ; haec ²¹ autem non sic se haberent, ut dicunt, si conscientia esset actus intellectus. Praeterea actus conscientiae dicuntur ligare, remordere, stimulare, [Cod. P, fol. 271 R^b] et sic de aliis, quae videntur ad actus voluntatis pertinere.

Sed dicendum quod istae rationes non valent ; quia duplex habetur notitia de agilibus, scilicet in universalis et secundum regulas universales, alia in particulari et secundum regulas particulares. Conscientia vero proprie non pertinet ad notitiam primo modo dictam, sed secundo modo quae includit voluntatem finis, prout **Philosophus** (2) dicit, sexto *Ethicorum*, quod bonum intellectus practici est veritas confesse se habens appetitui recto ;

et de [Cod. Q, fol. 149 V^b] ista [Cod. V, fol. 196 R^b] verum est quod qui plus habet de scientia plus habet de conscientia ; ista enim, ut dictum est, includit actum voluntatis finis et inclinat ad actum voluntatis eius quod est ad finem ; et sic habens talem scientiam habet inclinationem ad agendum ; talis etiam scientia pro eo quod includit voluntatem finis ex hoc habet efficere actus praedictos, videlicet ligare ; et cetera.

Cum ergo secundum praedicta conscientia includat assensum intellectus iudicantis aliquod particulare ²² agibile esse agendum, voluntas non poterit, ut videtur, contrarium eligere et agere nisi habeat contrarium iudicium de eodem, cum voluntas nihil velit nisi secundum quod est a ratione iudicatum.

Et ideo videtur aliquibus quod ad hec quod aliquis agat contra conscientiam, oportet quod aetus conscientiae cesseret sive quod conscientia cesseret quantum ad actum suum et remaneat tantum in habitu et quod superveniat notitia in actu contraria, prout ²³ dicit *Philosophus* (3) quinto ²⁴ *Ethicorum* : scientia in habitu de aliquo et scientia contraria de illo in actu non repugnant, sed simul esse possunt. Et secundum hoc aliquis habens conscientiam de aliquo agendo in habitu et non in actu poterit agere contra talem conscientiam per contrariam notitiam quam habet in actu. Et ex hoc ²⁵ concluditur quod agens contra conscientiam erroneam, eum illud quod agit secundum se sit [Cod. P, fol. 271 V^a] bonum et cum illud agat secundum rectam rationem, quia agit secundum notitiam contrariam conscientiae erroneae, sic ²⁶ agendo non debet dici peccare nec etiam proprie agere contra conscientiam, nisi secundum quid et per accidens. Secundum accidens autem in quantum agit contra conscientiam in eo existentem solum in habitu et virtute. Habere autem huiusmodi conscientiam accidit habenti notitiam contrariam in actu ²⁷ secundum quid, non quia huiusmodi conscientia in habitu et virtute non est simpliciter conscientia.

Praeterea si sic agens peccaret, cum non peccaret secundum quod agens secundum conscientiam quam habet in actu, immo potius recte secundum hoc ageret, simul in eodem actu aliquis peccaret et recte ageret.

Sed ista positio non potest stare nisi sane exponatur ; quoniam secundum quod illa ²⁸ videtur praetendere, nullus posset agere contra ²⁹ conscientiam proprie loquendo, sed magis ageret ex ignorantia actuali eius quod dietat conscientia remanens in habitu ; quod tamen est falsum. Qui enim agit secundum conscientiam erroncam, ille potest dici agere ³⁰ ex ignorantia, quia iudicat esse bonum simpliciter et agendum illud quod agit. Sed qui agit contra conscientiam sive rectam sive erroneam non iudicat illud quod agit esse bonum simpliciter et legi divinae consonum ; immo potius contrarium. Item nullus sic agens peccare simpliciter diceretur ; quod est [Cod. R, fol. 195 V^a] contra communem doctrinam sacerorum doctorum dicentium quod qui agit contra conscientiam aedificat ad gehennam.

Et ideo videtur in proposito distinguendum quod, cum quaeritur utrum

aliquis possit agere contra conscientiam, sic videlicet quod conscientia manente agat contra illud quod dictat ³¹ illa conscientia, conscientiam manere potest intelligi uno modo sic quod illa remaneat in habitu solum ; alio modo sic quod remaneat in actu aliquo incom[**Cod. P, fol. 271 V^b**]pleto et imperfecto ; tertio modo sic quod illa remaneat ³² in actu omnino perfecto et completo. Quod autem aliquis contra conscientiam agat manentem primo modo, hoc est possibile ; et sic concedit praedicta positio quod contingit aliquem agere contra conscientiam ³³. Sed quod aliquis agat contra conscientiam tertio vero modo, hoc est impossibile.

Et secundum hunc intellectum verum est, prout etiam dicta positio dicit, quod nullus potest agere contra conscientiam nec peccare. Secundum hunc enim intellectum solum valent quae circa haec in dicta positione dicuntur. Sed non sic communiter ³⁴ du[**Cod. Q, fol. 150 R^a**]bitatur circa articulum praesentem, sed supponitur quod contra conscientiam ³⁵ agens habeat aliam ³⁶ conscientiam in actu aliquo modo dictantem de aliquo quod sit vel quod non sit agendum ; et simul cum hoc habeat notitiam aliquo modo contrariam de eodem quod sit vel non sit agendum.

Et ideo declarandum est quomodo duae tales notitiae possunt simul stare. Et ad [**Cod. V, fol. 196 V^a**] huiusmodi evidentiam est intelligendum quod homo sic potest esse dispositus secundum diversas affectiones voluntatis vel appetitus quod aliquid unum potest sibi videri conveniens secundum condicionem unius affectionis et inconveniens secundum condicionem alterius affectionis, prout **Anselmus** (4), in libro *De Gratia et libero arbitrio*, distinguens plures affectiones declarat quod aliquid potest videri alicui bonum et conveniens vel malum et inconveniens secundum affectionem commodi et aliquid secundum affectionem iusti. Potest ergo aliquis sic esse dispositus secundum appetitum ut aliqua bona honesta et divinae legi consona secundum se et absolute sibi placeant ; et etiam simul cum hoc potest esse sic dispositus secundum aliquam affectionem appetitus ³⁷ quod illud quod est dishonestum et quod iudicat non faciendum secundum se et absolute, aestimat tamen in hora ratione ³⁸ affectionis alicuius per quam ad faciendum illud vehementer inclinatur, illud esse conveniens [**Cod. P, fol. 272 R^a**] et faciendum ; et hoc ³⁹ modo talia duo iudicia aliquo modo contraria simul erunt. Verbi gratia : incontinens de actu fornicationis iudicat quod non sit faciendum in quantum est dishonestus et contra legem Dei, iudicat tamen quod in hac ⁴⁰ hora est faciendum in quantum est nunc tam vehementis passionis et tristitiae sedativus.

Haec autem videtur intentio **Philosophi** (5), tertio *De Anima*, dicentis quod contrarii fiunt appetitus in hoc cum ratio et concupiscentia contrariantur ; quia intellectus aliquando ab aliquo concupiscibili retrahere iubet propter alicuius futuri considerationem ; sicut cum ⁴¹ febricitanti ex iudicio rationis videtur abstinendum a vino ne febris invalescat in futuro ; sed concupiscentia nititur ad accipiendum propter ipsum iam, id est propter id quod est

in praesenti. Videtur enim quod in praesenti est delectabile et bonum ex eo quod non sic attenditur ad futurum absens [Cod. R, fol. 195 V^b] quod non sic movet ad retrahendum, sicut attenditur ad delectabile praeiens quod vehementius movet ad agendum existente passione.

Haec etiam patent per ea quae dicit in tertio *Ethicorum* (6) de voluntario et involuntario mixto, quod dicitur voluntarium in comparatione ad aliquod bonum quod in volito attenditur, et aliquo modo involuntarium in comparatione ad aliquid malum quod in eodem volito consideratur. Propter quod etiam talia dicuntur fieri cum tristitia ; quod non potest esse nisi quia, cum eo quod sic agens habet cognitionem propter quam inclinatur ad agendum, habet etiam contrariam cognitionem propter quam ab agendo aliquo modo retrahitur. Similiter etiam **Anselmus** (7) in libro *De Libero Arbitrio*, capitulo quinto, declarat quomodo quis habens ⁴² rectitudinem voluntatis, puta quia non vult mentiri, illam ⁴³ tamen deserit aliquo modo invitus ; et tamen volens quando ex vehementia tentationis alieuius inducitur ad men- [Cod. P, fol. 272 R^b]tiendum ; et hoc propter contrarias aestimationes quas simul habet de mendacio in comparatione ad diversa, ita quod ex comparatione unius iudicat non mentendum, ex comparatione alterius iudicat mentendum. Ibi enim dicit (8) quod invitus dicitur mentiri qui mentitur ne occidatur : hoc tamen non nisi volens facit. Ideo autem invitus mentiri dicitur ; quia, cum sic vult veritatem ut non mentiatur nisi propter vitam, et vult mendacium, quia propter vita ; et non vult mendacium propter ipsum mendacium, quoniam vult veritatem, ideo volens et ⁴⁴ etiam nolens mentitur. Alia namque est [Cod. Q, fol. 150 R^b] voluntas qua volumus aliquid propter se, ut cum volumus salutem ; alia cum volumus bibere absinthum propter salutem. Et secundum hoc potest dici quod quis invitus et non invitus mentitur.

Unde in omnibus talibus processibus intellectus practici apprehenduntur quasi duo fines a quibus sumuntur duo principia sive duae maiores propositiones et formantur duo syllogismi duas conclusiones concludentes. Sed quia alterum finium talium magis vult voluntas, quia intellectus in hora illud apprehendit sub ratione magis convenientis [Cod. V, fol. 196 V^b] et magis boni, ideo conclusionem quae ex tali fine deducitur voluntas eligit et acceptat et movet ad agendum illud quod sic conclusum est. Ex quo etiam patet quod ⁴⁵, cum electio inter aliqua duo requirat quod ambo simul apprehendantur, oportet ⁴⁶ praedicta iudicia intellectus aliquo modo contraria simul esse ad hoc quod voluntas alterum illorum ⁴⁷ praeeligit. Et hoc est etiam quod dicit **Anselmus** (9) eodem libro, capitulo septimo, dicens quod fortius vult voluntas nullatenus deserit, oblato eo quod minus fortiter ⁴⁸ vult : et cum offertur quod vult fortius, statim dimittit quod non pariter vult. Et infra (10) : porro ⁴⁹ diabolus vel tentatio ideo dicitur hoc [Cod. P, fol. 272 V^a] facere sive voluntatem ipsam vincere et a rectitudine quam tenet abstrahere quoniam nisi

promitteret ei aliquid aut minaretur⁵⁰ auferre quod pariter aut magis quam ipsam rectitudinem vult nullatenus se ab illa quam aliquatenus vult averteret.

Ex praemissis duo concluduntur : primum est quod voluntas ex deliberatione nunquam⁵¹ eligit vel refugit aliquid faciendum vel non faciendum [Cod. R, fol. 196 Ra] nisi secundum conformitatem ad iudicium rationis per conclusionem syllogismi practici deductum ex aliquo principio sumpto ab appetitu alieuius finis praevoliti, scilicet quem⁵² fortius vult voluntas. Nec tamen propter hoc potest dici quod huiusmodi quod voluntas sic eligit conclusum per syllogismum practicum nec potest non eligere tali syllogismo manente in intellectu, sit causa ipsa voluntas finis et non intellectus, quia nec ipsa voluntas⁵³ potest esse in actu volendi finem nisi apprehendatur prius ab intellectu ipse finis sub ratione convenientis ; et sicut non potest non eligere conclusum deductum ex huiusmodi fine stante tali apprehensione, scilicet quod ex aestimatione⁵⁴ sumpta a voluntate finis deducitur, ita etiam stante tali apprehensione de fine⁵⁵, quia scilicet sub ratione convenientis simpliciter apprehenditur, non potest voluntas illum non velle nisi apprehendatur aliis finis sub ratione magis convenientis qui finem illum excludat, prout patet per **A n s e l m u m** (11) ubi supra, ita quod semper actus intellectus per se et directe habet causalitatem super actum voluntatis, et non e converso. Sed⁵⁶ unde hoc veniat quod intellectus⁵⁷ nunc talem finem sic sub ratione convenientis apprehendit et voluntas ex consequenti appetit, et in alia hora alium finem sub ratione magis convenientis apprehendit ; et quomodo haec potestati nostrae subiacent speciale requirit inquisitionem.

Tamen communiter [Cod. P, fol. 272 V^b] ab omnibus hactenus fuit suppositum quod voluntas magis dicitur⁵⁸ activa et magis motiva sui ipsius respectu eorum quae sunt ad finem et quae sunt conclusa per syllogismum practicum quam respectu finis a quo ut ab omnibus, paucis exceptis, adhuc hodie dicitur quod ipsa voluntas simpliciter movetur et fit in actu et non se movet vel facit in actu respectu illius, sed ab illo facta in actu et mota respectu eorum quae sunt illius finis inductiva, movet et agit se ipsam ad actum aliquo modo per consiliationem discursivam rationis quam habet⁵⁹ movere quantum ad exercitium actus. Non bene ergo dicitur quod sit consonum rationi et auctoritatibus [Cod. Q, fol. 150 Va] sanctorum et⁶⁰ doctorum quod non est necessarium voluntatem in actu fieri secundum formam conclusionis particularis syllogismi practici, sed quia ipsa voluntas potest eligere contrarium conclusum et facere vel saltem potest non velle et non eligere quod conclusum est ; quia, ut declaratum est, ex praemissis facta conclusione syllogismi practici, voluntas non potest eligere contrarium nec potest non eligere conclusum nisi per conclusionem aliam, qua scilicet iudicetur quod prius conclusum secundum aliquid aliud sit non volendum vel non faciendum.

Et secundum hoc etiam est intelligendum⁶¹ quod dicit **Bernardus** (12) in libro *De Libero Arbitrio* : voluntas non semper ex ratione sed nunquam

absque⁶² ratione movetur, ita ut multa faciat⁶³ per ipsam contra ipsam, hoc est per eius quasi ministerium contra eius consilium vel iudicium [Cod. V, fol. 197 R^a]. Unde in talibus sunt quasi duo actus rationis; sed unus dicitur conscientia qui dicitur consilium, non autem aliis. Aliud quod concluditur ex praemissis est quod tales actus intellectus aliquo modo contrarios simul oportet stare, quia tales notitiae non sunt plures ut plures, nec proprie contrariae, sed magis sunt ut una, in quantum scilicet per illas non considerantur per se plura ut plura, sed unum et idem consideratur [Cod. P, fol. 273 R^a] in comparatione ad diversa, puta: mentiri in comparatione ad bonum veritatem [Cod. R, fol. 196 R^b] tis quod excludit; et sic apprehenditur ut malum et fugiendum; et in comparatione ad bonum vitae quam conservat et sic apprehenditur⁶⁴ ut bonum et⁶⁵ agendum. Sed istae notitiae sic aliquo modo plures non efficiunt duos actus in voluntate, sed unum solum, non tamen plene et perfecte voluntarium, sed aliquo modo involuntarium et mixtum: quod non posset esse, ut declaratum est, nisi aliquo modo esset diversitas et pluralitas in actu intellectus.

Hoc idem etiam, scilicet quod tales notitiae non sunt simpliciter plures nec contrariae, patet ex hoc quod una dicitur cognitio alicuius in universalis, alia vero dicitur cognitio illius in particulari. Cognitio autem alicuius in universalis potest stare cum eius contraria cognitione in particulari appellando considerationem alicuius⁶⁶ universalem vel in universalis secundum quod aliquod agibile particulare consideratur secundum se et absolute, ut absque actuali comparatione ad aliquid ad quod potest ab intellectu comparari et sic quasi abstracte ab eo cum quo potest concerni, consideratur. Considerationem vero in particulari appellando secundum quod aliquid consideratur cum aliquo alio ad quod potest habere habitudinem et comparationem per intellectum. Sic enim tale quid magis contracte consideratur; verbi gratia, in proposito consideratio mendacii comparati ad hoc quod est exclusivum veritatis solum et sic ipsum esse fugiendum; vel ad hoc quod est conservativum vitae solum et sic ipsum esse faciendum, dicatur consideratio mendacii⁶⁷ universalis⁶⁸ vel in universalis⁶⁹; consideratio vero eiusdem comparati ad utrumque simul dicatur consideratio eius in particulari. Si ergo aliquis sit sic dispositus quod magis vult conservare vitam quam veritatem, licet utrumque secundum se et absolute velit considerando et indicando quod non est mentiendum, quia malum est in quantum [Cod. P, fol. 273 R^b] consideratur solum ut est exclusivum veritatis, sic habetur de mendacio non faciendo cognitio⁷⁰ in universalis. Considerando vero quod, quantumeumque sit malum, quia veritatis exclusivum, quia tamen simul cum hoc consideratur etiam quod est vitae conservativum quod aestimatur melius in sic disposito, et ideo isto⁷¹ malo et exclusione illius boni non obstante propter hoc bonum vitae iudicatur faciendum, sic habetur de mendacio faciendo cognitio⁷² in particulari⁷³ simul cum iudicio

de non faciendo in universalis⁷⁴. Haec enim⁷⁵ iudicia, ut dictum est, non repugnant.

Similiter etiam in viro iusto est dicendum quod ipse habet considerationem in universalis de hoc quod est mendacium faciendum in quantum [Cod. Q, fol. 150 V^b] est vitae conservativum; sed in quantum cum vitae consideratione consideratur malum vitii, scilicet exclusio veritatis, sic non iudicat mendacium esse faciendum; immo iudicat non faciendum; et sic non habet notitiam de mendacio faciendo in particulari sed solum in universalis. Sed habet notitiam de mendacio fugiendo in⁷⁶ particulari, quia iudicat quod non obstante quod fugere mendacium in dicendo veritatem vitam excludit, nihilominus mendacium iudicat esse fugiendum quia bonum veritatis excludit. Et sic patet quod iste⁷⁷ qui iudicat esse mentiendum propter vitam, non obstante quod habet annexum illud malum quod est exclusio veritatis, habet notitiam de mendacio⁷⁸ fugiendo solum in universalis et non in particulari; de mendacio vero faciendo in particulari; et ille qui iudicat non esse mentiendum propter amorem veritatis non obstante quod per hoc excluditur⁷⁹ vita temporalis, habet [Cod. R, fol. 196 V^a] notitiam [Cod. V, fol. 197 R^b] de mendacio faciendo solum in universalis, sed de mendacio non faciendo in particulari.

Quod autem tales notitiae non sint plures [Cod. P, fol. 273 V^a] ut plures, nec proprie contrariae, patet per hoc quod etiam in una propositione⁸⁰ possunt⁸¹ includi ab iniusto sub hac forma⁸²: illud quod est malum et fugiendum propter amorem veritatis, est autem bonum propter conservationem vitae temporalis, est faciendum; mentiri autem est malum propter veritatis⁸³ exclusionem, bonum autem propter vitae conservationem; ergo est faciendum. Virtuosus autem qui fortius vult rectitudinem veritatis quam conservationem vitae temporalis praedicta sic coniungendo sic arguit: illud quod est⁸⁴ vitae conservativum et sic bonum et faciendum, est tamen malum quia veritatis exclusivum, est fugiendum; mendacium est huiusmodi; ergo mendacium est fugiendum. Et quia cessante passione vel tentatione vel augmentata virtute fortitudinis et patientiae, iste qui ut sic habet de mendacio fugiendo⁸⁵ solum iudicium in universalis, iudicaret illud fugiendum in particulari, ideo talis dicitur habere iudicium de mendacio fugiendo in particulari in habitu, licet non in actu. Habet tamen in actu iudicium de mendacio fugiendo in universalis et non solum in habitu. Et secundum hoc, distinctio **Philosophi** (13) in septimo *Ethicorum*, ubi dicit quod aliquis potest dici scire aliquid dupliciter: in universalis vel in particulari, item in habitu vel⁸⁶ actu, uno modo potest sic intelligi quod ista membra ad cognitiones diversas in actu referentur⁸⁷; alio vero modo oportet quod ad diversas cognitiones⁸⁸ referantur quarum una est sic in habitu quod nullo modo est in actu, alia vero est in actu. Nam cum scire mendacium in actu fugiendum quidem sic⁸⁹ quod solum in universalis et non in actu sic⁹⁰ quod in particulari sit scire in habitu respectu huius quod est scire mendacium fugiendum in actu, sic scilicet quod in parti-

culari secundum hoc idem est seire aliquid in universalis et scire illud in habitu, et scire aliquid in particulari⁹¹ et seire illud in actu; et sic intelligitur quod aliquid potest sciri in actu duplicitate⁹² vel in actu completo vel in ac[*Cod. P.*, fol. 273 V^b]tu incompleto⁹³; si autem accipitur seire mendacium fugiendum in habitu sic quod nihil de hoc cogitetur in actu propter vehementiam passionis vel tentationis, sic distinguitur scire in habitu a seire in actu tam in universalis quam in particulari; et sic non sunt idem seire in universalis et seire in habitu, quia seire in habitu sic est nullo modo seire in actu, seire autem in universalis est seire in actu quodam incompleto et invalido ad agendum.

Patet ergo quod aliquis potest agere contra conscientiam et sic agens peccat sive sit recta conscientia sive erronea. Immo agens contra conscientiam erroneam gravius peccat quam agens secundum eam, quia in actu magis contemnit. Ex quo enim voluntas in actu suo non est bona vel mala praeceps, quia illud in quod fertur secundum suam naturam est tale, sed in quantum sub tali ratione apprehenditur, quia obiectum voluntatis est aliquid secundum quod apprehensum quantum ad bonitatem vel malitiam voluntatis in actu suo, non refert⁹⁴ utrum illud in quod fertur sit bonum vel malum secundum rem, sed [*Cod. Q*, fol. 151 R^a] secundum quod apprehensum. Quia ergo illud quod est bonum simpliciter potest apprehendi sub ratione mali et sic habet rationem mali licet per accidens, scilicet propter apprehensionem rationis, voluntas autem fertur in illud secundum quod est apprehensum et sic sub ratione mali; ideo voluntas illa⁹⁵ est mala simpliciter, quia vult malum, non quidem illud quod est malum per se, sed illud quod est malum per accidens⁹⁶, scilicet propter apprehensionem rationis.

Si⁹⁷ tamen aliquid quod est malum simpliciter apprehendatur sub ratione boni et voluntas feratur in illud, voluntas est mala: quando scilicet talis error potest evitari. Similiter etiam si propter vehementiam alicuius passionis stante apprehensione tali quod aliquid bonum est et faciendum, illud tamen est⁹⁸ malum et fugiendum⁹⁹, si illud refugiat [*Cod. V*, fol. 197 V^a] est mala voluntas simpliciter, [*Cod. P*, fol. 274 R^a] non quia omittitur bonum simpliciter secundum¹⁰⁰ rem¹⁰¹, sed bonum¹⁰² per accidens, scilicet propter apprehensionem rationis. Et secundum hoc intelligitur quod dicit **Philosophus** (14) sexto *Ethicorum*, quod per se loquendo incontinentis est qui non sequitur rationem rectam; per accidens autem qui non sequitur etiam rationem falsam. Non est tamen intelligendum quin iste qui non immanet etiam¹⁰¹ rationi falsae simpliciter peccet sicut aliis, ut patet per praedicta.

Per quae etiam patet responsio ad argumentum in oppositum.

¹ om. PQ. — ² a add. Q; postea del. — ³ no add. Q; postea del. — ⁴ erironea Q; erronea corr. Q. — ⁵ possit P. — ⁶ d add. Q; postea del. — ⁷ alums Q. — ⁸ voluto Q; volito corr. Q. — ⁹ fiunt add. Q; postea del. — ¹⁰ remurmurrare Q; remurmurare corr. Q. — ¹¹ sub

ratione — et] om. R. — ¹² et Q; vel corr. Q. — ¹³ naturalis — intellectus add. P. — ¹⁴ malo in] malum PQ et 1^a m. V. — ¹⁵ cognitionis P. — ¹⁶ v add. Q; postea del. — ¹⁷ om. Q. — ¹⁸ tale P. — ¹⁹ hanc habeat] habeat hanc P. — ²⁰ om. P. — ²¹ hic P. — ²² pertinere P. — ²³ autem add. PRQV; del V. — ²⁴ septimo VQ. — ²⁵ om. Q. — ²⁶ in add. PQ; del. Q. — ²⁷ in actu] R. — ²⁸ ipsa corr. V. — ²⁹ contra add. P. — ³⁰ dici agere] dici P. — ³¹ dicat PVRQ; dictat corr. 2^a m. V. — ³² in actu — remaneat] om. R. — ³³ erroneam add. P. — ³⁴ convenienter PR. — ³⁵ scientiam Q; conscientiam corr. Q. — ³⁶ om. PQ. — ³⁷ ne add. Q; postea del. — ³⁸ in hora ratione] in oratione R; deinde litteras in o del. R. — ³⁹ hic P. — ⁴⁰ om. P. — ⁴¹ fabricantanti add. Q; deinde del. — ⁴² habet V. — ⁴³ istam VQ. — ⁴⁴ ut add. Q; postea del. — ⁴⁵ om. Q; postea suppl. — ⁴⁶ quod add. PVR. — ⁴⁷ eorum V. — ⁴⁸ fortius P. — ⁴⁹ infra porro] om. P. — ⁵⁰ miraretur PQ. — ⁵¹ nunquam add. PQ. — ⁵² quod P. — ⁵³ finis — voluntas] om. Q. — ⁵⁴ ex aestimatione] ex existimatione R; existimatione Q. — ⁵⁵ fide R. — ⁵⁶ om. RQ. — ⁵⁷ non add. Q; postea del. — ⁵⁸ om. P; del. Q. — ⁵⁹ habent 1^ae m. R. in habet corr. 2^a m. R. — ⁶⁰ om. Q. — ⁶¹ telligentum Q in intelligendum corr. 2^a m. Q. — ⁶² absque Q; absque corr. Q. — ⁶³ om. P. — ⁶⁴ apprehenduntur P. — ⁶⁵ ad Q.; del. et et corr. Q. — ⁶⁶ in add. P; etiam V sed postea del. — ⁶⁷ non solu add. Q; deinde del. — ⁶⁸ naturalis P. — ⁶⁹ naturali P. — ⁷⁰ cognitionem R; in cognitione corr. alia m. R. — ⁷¹ illo R. — ⁷² om. R. — ⁷³ universalis R; deinde del. et particulae in marg. scrips. R. — ⁷⁴ simul — universalij om. R. — ⁷⁵ iudi add. Q; postea del. — ⁷⁶ om. Q. — ⁷⁷ quod iste add. Q. — ⁷⁸ notitiam de mendacio] de mendacio notitiam P. — ⁷⁹ concluditur R. — ⁸⁰ proportione RQ. — ⁸¹ posset P. — ⁸² et add. PR; del R. — ⁸³ veritateis 1^ae m. Q in veritatis corr. 2^a m. Q. — ⁸⁴ vit add. Q; postea del. — ⁸⁵ faciendo Q. — ⁸⁶ in add. V. — ⁸⁷ referuntur P. — ⁸⁸ cogitationes P et 1^ae m. V in cognitiones corr 2^a m. V. — ⁸⁹ quidem sic] quid sit P. — ⁹⁰ sit P. — ⁹¹ secundum — in particulari] om. PR. — ⁹² simpliciter P. — ⁹³ vel in actu completo] om. R; deinde completo suprascript. R. — ⁹⁴ refertur Q. — ⁹⁵ ista Q. — ⁹⁶ malum per accidens] per accidentis malum PQ. — ⁹⁷ sed Q. — ⁹⁸ quod R; deinde del. et sit suprascript. R. — ⁹⁹ om. Q. — ¹⁰⁰ om. Q. — ¹⁰¹ suaque add. Q. — ¹⁰² modum R; postea del. — ¹⁰³ et Q.

- (1) Cfr. HENRICUS GANDAVENSIS, *Quodlibetum* I, q. XVIII, fol. XVIII, R (*op. cit.*). — (2) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, l. VI, c. 2 (II, 1139, a). — (3) Resp. ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, l. V, c. 1 (II, 1129, a). — (4) SANCTUS ANSELMUS CANTUARIENSIS, *De Concordia Praescientiae Dei cum Libero Arbitrio*, c. IX [al. XXI] (PL., t. 158, col. 534-536). — (5) ARISTOTELIS *De Anima*, l. III, c. X (I, 433, b). — (6) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, l. III, c. 1 (II, 1110, a). — (7) Cfr. SANCTUS ANSELMUS CANTUARIENSIS, *De Libero Arbitrio*, c. V (PL., t. 158, col. 496) Litteraliter. — (8) Id., *ibid.* (loc. cit.) Litteraliter. — (9) Id., *ibid.*, c. VII (*op. cit.*, col. 500). Litteraliter. — (10) Id., *ibid.* (col. 501). Verbotenus. — (11) Id., *ibid.* (col. 534-536). — (12) SANCTUS BERNARDUS, *De Gratia et Libero Arbitrio*, c. II (PL., t. 182, col. 1003). Fere verbotenus. — (13) Resp. ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, l. VII, c. 5 (II, 1147, a). — (14) Resp. Id., *ibid.*, l. VI, c. 10 (II, 1151, a-b).

QUAESTIO III

Utrum praelatus superior possit auferre a suis subditis illud quod competit illis de iure

Deinde circa pertinentia ad status et actus hominum quaerebantur quaedam pertinentia ad statum praelatorum, quaedam pertinentia ad statum doctorum, quaedam pertinentia ad statum religiosorum.

Circa primum¹ quaerebantur quatuor : primum pertinens ad statum ipsorum, videlicet : utrum in Ecclesia sit aliquis status perfectior statu apostolorum qui fuerunt primi et supremi paelati in Ecclesia. Secundum est pertinens ad usum potestatis eorum, scilicet : utrum paelatus superior possit auferre² a suis subditis illud quod competit eis de iure. Tertium est pertinens ad dimissionem status, scilicet : utrum posito quod non esset aliquod ius positivum sive statutum quo paelati prohibentur renuntiare statui et dignitati, ipsi possent libere renuntiare. Quartum est pertinens ad omissionem eiusdem actus qui respicit auctoritatem episcoporum vel eiusdem paelati specialiter, scilicet : utrum episcopus parisiensis peccet in hoc quod omittit corrigere quosdam articulos a praedecessore³ suo condemnatos.

Sed quia quaestio prima quaestioni illi qua quaeritur de perfectione status quorundam religiosorum est annexa et iuxta illam determinabitur, ideo ad secundam arguitur quod paelatus superior non possit auferre a suo inferiori id quod competit sibi de iure ; quia quod competit alicui de iure divino non potest ei ab homine auferri ; sed auctoritas quam habent paelati in Ecclesia competit eis iure [Cod. P, fol. 274 R^b] divino, prout⁴ dicitur **Iohannis** (1), vigesimo : Accipite spiritum sanctum ; quorum remiseritis peccata remittuntur eis. **Glossa** (2) : per vos vel successores vestros duabus clavibus, scilicet potestatis et discretionis.

Contra. A summo pontifice aliquando aufertur canonica⁵ potestas eligendi et ab electo ius in ipsum per electionem translatum et etiam a paelatis iam in suo officio institutis potestas faciendi plura quae eis de iure convenient. Ergo ; et cetera.

Responsio. Dicendum quod principes et paelati quibus incumbit cura⁶ subditorum, principaliter intendere ad bonum communitatis debeant et quaecumque agunt ad hoc dirigere debent, quia finis per se et principalis politiae prudentiae quae est propria principi⁷ est bonum commune. sicut finis monasticae est bonum unius personae. Ad hoc ergo quod paelatus bene agat. oportet quod omnes⁸ actiones ad hunc [Cod. R, fol. 197 R^a] finem dirigat et quod in omnibus actibus suis hoc principio utatur : illud⁹ est faciendum

quod magis expedit ad bonum commune ; et cum magna diligentia debet ratio[*Cod. Q, fol. 151 R^b*]cinando et consiliando inquirere quae sunt talia agibilia in particulari quae ad bonum commune inducendum et conservandum magis valent ; et talia et non alia debet pro viribus efficere.

Unde dicit **Augustinus** (3), decimo nono *De Civitate*, capitulo decimo nono : Episcopi inductum ¹⁰ est vocabulum quod illis quibus praeficitur superintendit curam illorum gerens, ut intelligat non se esse episcopum qui praeesse desiderat non prodesse, quia prout dicit **Apostolus** ¹¹ (4), *Secunda ad Corinthios*, decimo et decimo tertio : potestatem dedit Deus praelatis non in destructionem sed in aedificationem. Et quia, ut idem dicit **Apostolus** (5), *Ad Romanos*, decimo tertio : non est potestas nisi a Deo ; quae autem a Deo sunt, ordinata sunt ; ideo praelati a Deo ordinatam potestatem ¹² debent ¹³ sic ordinate conservare quod unus per alium non impedi[*Cod. P, fol. 274 V^a*]atur, sed potius adiuvetur. Habens ergo potestatem [*Cod. V, fol. 197 V^b*] superiorem quantum ¹⁴ ad id quod inferiori de iure communi competit nihil habet regulariter immitare ; nec debet ab illo aliquid de his quae sibi de iure competit auferre, nisi in casu cum forte talis casus evenerit in quo ad utilitatem communitatis expedit quod aliquid ab inferiori de iure sibi competens auferatur.

Si autem superior faceret aliqua in subtrahendo ab inferioribus potestatem sibi debitam quae ¹⁵ manifeste vergerent in detrimentum communitatis, non esset sustinendum. Immo nec ille esset in officio tolerandus nisi se corrigeret. Principatus enim boni et praecipue ecclesiastici non debent esse tyrannici. Et ¹⁶ ideo ecclesiastici principes debent principari, sicut competit optimae politiae ¹⁷, in qua scilicet princeps non intendit ad bonum proprium, sed ad bonum subditorum qui non sunt servi, sed liberi habentes potestatem se opponendi principi ¹⁸ si velit tyrannizare in ipsis.

Per haec patet quid dicendum sit ad quaestionem qua quaeritur utrum superior possit auferre ab inferiori illud quod sibi secundum suam dignitatem et iurisdictionem de iure competit. Et est dicendum quod non regulariter, sed in casu potest. Si ergo dominus Papa videret quod canonici alicuius ecclesiae in electione consueverunt esse discordes aut forte minus bonas personas eligere consueverunt, et ex hoc rei publicae plura incommoda contingunt, si propter bonum commune eis subtrahat papa potestatem eligendi ad tempus ut sic et canonici corriganter et ecclesiac utiliter provideatur, non est hoc malum nec illicitum. Et consimiliter ¹⁹ intelligendum est de omnibus aliis quae dominus Papa circa potestatem inferiorum vel re[*Cod. P, fol. 274 V^b*]stringendo vel suspendendo quantum ad aliquos actus facere consuevit, quod illos sic facere debet prout ad honorem Dei et Ecclesiae utilitatem magis proficia videbuntur.

Nec alias hoc de ²⁰ iure facere potest. Et ideo vigesima quinta, quaestione secunda, capitulo *De Ecclesiasticis*, dicit **Gregorius** (6) : sicut nostra defen-

dimus, ita singulis quibuscumque ecclesiis sua iura servamus, nec cuilibet ²¹ favente gratia ultra quam meretur impertior; nec ulli hoc, quod sui iuris est, derogabo ²²; sed fratres meos per omnia honorare volo.

Item, idem **GREGORIUS** (7), Distinctione ²³ nonagesima nona ²⁴, capitulo *Ecce* ²⁵ in *praefatione*: honorem meum non depinto in quo fratres meos honore in suum perdere cognosco. Meus namque honor est universalis Ecclesiae honor.

Item idem (8), undecimo, quaestione prima, capitulo *Perrenit*: Si uniuersitate sua iurisdictionem [Cod.R, fol. 197 R^b] non servetur, quid aliud agitur ²⁶ nisi ut per nos per quos *ille* ²⁷ ecclesiasticus ordo illaeus custodiri debuit, confundatur.

Per haec patet responsio ad obiecta. Quia licet episcopi habeant potestatem suam et iurisdictionem immediate a Deo, prout dicitur in Distinctione vigesima prima, capitulo *In Novo Testamento* (9), ceteri apostoli quibus succedunt episcopi cum beato Petro pari consortio honorem et ²⁸ potestatem acceperunt, tamen propter unitatem et concordiam in Ecclesia servandam, illam intelliguntur habere in ordine ad potestatem papae, sic quod modo supradicto in easibus et ex causis potest ²⁹ Dominus Papa iurisdictionem eorum restringere vel suspendere ³⁰. Unde in eodem capitulo (10) *In Novo Testamento*, dicitur quod ceteri apostoli beatum Petrum principem eorum esse voluerunt.

¹ principium R. — ² asu add. Q; postea del. — ³ predecessor R. — ⁴ dicit add. Q; postea del. — ⁵ canonum RV. — ⁶ plura R. — ⁷ principii Q. — ⁸ oems cum tractu super litt. oe R. — ⁹ ad Q; est corr. Q. — ¹⁰ indeductum Q. — ¹¹ philosophus Q. — ¹² ordinatam potestatem ordinatam V. — ¹³ debet R. — ¹⁴ quam Q. — ¹⁵ qui R. — ¹⁶ sed Q; et corr. Q. — ¹⁷ politice PQ; competit add. R. — ¹⁸ principii VRQ. — ¹⁹ similiter V. — ²⁰ iure add. Q; postea del. — ²¹ quilibet Q. — ²² denegabo VPRQ. — ²³ om. PRQV; add. alia m. V. — ²⁴ secunda PVR. — ²⁵ om. PRQV; ecce add. alia m. V. — ²⁶ agit R. — ²⁷ om. VRQ; est P. — ²⁸ etiam P. — ²⁹ om. P; propter Q; propter quod R. — ³⁰ dicitur add. R.

(1) *Evangelium Iohannis*, XX, 22. — (2) *Glossa ordinaria apud LYRANUM* (Douai, 1617, vol. V, p. 1315-1316; glossa interlinearis Ioh. XX). Sententialiter. — (3) **SANCTUS AUGUSTINUS**, *De Civitate Dei*, I. XIX, c. 19 (PL., t. 41, col. 647). Verbotenus. — (4) II Cor., X, 8 et XIII, 10. — (5) Rom., XIII, 1. — (6) c. 8, *De Ecclesiasticis Privilegiis*. C. XXV. q. 2 (FRIEDBERG, I, col. 1014). Litteraliter. — (7) Resp. c. 5, D. XCIX. Ecce in *praefatione* (FRIEDBERG, I, col. 351). — (8) c. 39, *Pervenit ad nos*. C. XI, q. 1 (IBID., col. 638). Fere litteraliter. — (9) Resp., c. 3, *In Novo Testamento*, D. XXI. (IBID., col. 69). — (10) Resp., Id., *ibid.* (loc. cit.).

QUAESTIO IV

Utrum praelati statui et dignitati libere renuntiare possint

[**Cod. Q, fol. 151 V^a**] Ad tertium arguitur quod liceret ¹ praelato renuntiare, quia ² secundum **Philosophum** (1), quinto *Ethicorum*, haec est differentia inter ius naturale et ius legale sive positivum quod ius naturale est quid ubique habet eandem potentiam ; legale autem quod ex principio nihil differt sic vel aliter ; quando autem positum est differt. [**Cod. P., fol. 275 R^a**] Et secundum hoc, ea quae lege posita sunt, sunt talia quod, cum non sunt posita lege, sunt indifferentia et possunt fieri et non fieri ab unoquoque ³. Sed quod praelatus non possit libere renuntiare, hoc est de his quae lege posita sunt et statuta. Ergo amoto legis statuto ⁴, remanet hoc indifferentis ; et est [**Cod. V, fol. 198 V^a**] in libertate praelati facere et non facere.

Ad oppositum arguitur ostendendo quod hoc praelatus renuntiare non possit est de iure naturae et divino ; quia quod carnale matrimonium est indissolubile hoc est de iure naturae et divino simpliciter. Ergo nullo statuto existente circa matrimonium spirituale quod est inter praelatum et ecclesiam, tale matrimonium est indissolubile. Ergo praelatus non potest renuntiare.

Responsio. Dicendum quod praelatus Ecclesiae et praecipue maior, scilicet episcopus quicumque quasi sponsus obligatur Ecclesiae cui praeficitur tanquam sponsae ; et hoc in curae ⁵ susceptione ubi ⁶ quasi matrimonium contrahitur, et in consecratione ubi ⁷ matrimonium quasi consummatur. Et intelligitur illa obligatio fieri non condicionaliter et ad tempus, sed simpliciter et absque determinatione condicionis vel temporis nisi isto modo quod si ad ⁸ idonee regimen exercendum superveniat ⁹ impedimentum vel ex parte praelati vel ex parte subditorum vel alia quaecumque causa rationalis talis obligatio dissolvi poterit et rescindi.

Et quia praelatus praeficitur ecclesiae non propter suam, sed propter populi ¹⁰ utilitatem ¹¹, licet in bene regendo suam utilitatem spiritualem laudabiliter procuret, et sic in curae susceptione ad gerendum ¹² curam singulorum omnibus obligatur et sui ipsius potestatem quodam modo in ¹³ ecclesiam quam despontat transfert, ex hoc patet quod nullo statuto humano existente, sic obligatus non potest huiusmodi obligationem pro libito sua voluntatis rescindere. Immo cum totus populus ius habeat [**Cod. P, fol. 275 R^b**] in isto ad hoc quod ¹⁴ talis praelatus legitime cedat, consensus populi vel alterius praelati superioris a quo iste praelatus inferior curam populi suscepit vice ipsius populi est merito requirendus.

Ad quaestionem ergo generalius respondendo, est considerandum quomodo

etiam¹⁵, statuto existente et statuto non existente, praelatus potest vel debet cedere¹⁶. Et est dicendum quod cum¹⁷ huinsmodi obligatio non sit omnino indissolubilis, si¹⁸ aliquis praelatus videat et sufficienter certus sit quod non [Cod. R, fol. 197 V^a] est ad regendum utilis, vel quia ad detrimentum spirituale sui ipsius et populi cedit suum regimen forte propter malitiam populi cui non est¹⁹ iste praelatus gratiosus, aut propter aliquod scandalum evidens, talis tenetur cedere ut alias succedat qui curam ecclesiae utiliter gerere possit.

Si etiam²⁰ iste praelatus percipit defectum ex parte sua, quia²¹ sentit se ita ignorantem et imprudentem quod nimis faciliter decipitur et circumvenitur, et scit se ita mutabilem, mollem et levem quod in nullo firmiter stare se percipi²², nee vigorem animi habet ut eorrigat corrigenda, cum talis nec sibi nee aliis utilis²³ sit in regimine, tenetur cedere²⁴. Et in istis casibus nullo statuto existente praelatus cedere teneretur tam propter salutem populi quam propter salutem propriam⁵².

Ante cessionem tamen causas cessionis populo sive superiori praelato proponere²⁶ deberet²⁷ et cedendi licentiam postulare. Qua²⁸ tamen non obtenta, nihilominus cedere teneretur; quia nulla obligatio voluntarie facta praeiudicare potest obligationi qua unusquisque tenetur esse²⁹ sollicitus³⁰ de salute propria; hoc enim esset contra ordinem caritatis. Sicut etiam videntur quod [Cod. Q, fol. 151 V^b] religiosus qui vult transire a³¹ laxiori religione ad arctiorem, [Cod. P, fol. 275 V^a] quia cum³² obligatus est ad obedendum suo superiori, ab eo quidem tenetur postulare licentiam transcundi, licet ista non obtenta libere transire possit; quia ut dicitur decimo nono, quaestione secunda, *Duae leges sunt* (2): Qui lege privata ducitur, id est lege spiritus sive caritatis qua unusquisque tenetur esse³³ sollicitus de salute propria, nulla ratio exigit ut³⁴ lege publica³⁵ constringatur, id est obligatione quacumque vel precepto cuiuscumque superveniente³⁶ a³⁷ salute sua impediatur. Sic ergo breviter est dicendum quod nullo statuto existente, praelatus cedere modo supradicto potest; immo cedere tenetur.

Cum etiam³⁸ statutis de non ee[Cod. V, fol. 198 R^b]dendo³⁹ existentibus, quando constat superiori de causis praedictis cedendi, iste in quo est aliqua dictarum causarum ad cedendum est compellendus. Unde dicitur **E x t r a** (3), *De Renuntiatione*, capitulo⁴⁰: Quid⁴¹ cedendi: Cum in postulatione cessionis aut ecclesiistarum eomoda⁴² quibus praesunt⁴³ praefati aut salutem propriam videbantur⁴⁴ attendisse ad cedendum decrevimus compellendos. Ergo manifestum⁴⁵ est quod cum talis causa possit esse in praefato cuiuscumque status, unicuique potest esse licitum cedere.

Quod⁴⁶ enim aliquis⁴⁷ existens in statu summo non posset cedere, quia non haberet superiorem proprie loquendo a quo deberet⁴⁸ licentiam cedendi postulare, non est tenendum. Causa enim per se cedendi non est habere vel non habere superiorem; sed est defectus contingens ex parte praefati vel

subditorum. Et ideo cum haec causa cessionis per se possit esse in praelato cuiuscumque status, unicuique potest esse licitum cedere. Et quilibet istis⁴⁹ casibus occurrentibus⁵⁰ potest cedere. Assumens enim curam regiminis, ut dictum est, non obligat se ecclesiae in omnem eventum, sed suppositis supponendis.

Quamvis ergo summus pontifex non habeat superi [Cod.P, fol. 275 V^b] orem proprie loquendo, nihilominus cedere potest. Cum enim quilibet praelatus et etiam iste Papa possit amoveri per depositionem et condemnationem propter crimina, potest etiam removeri per cessionem vel vinculi quo obligatus⁵¹ est absolutionem⁵² propter defectus. Sed tunc videtur quod ab isto qui habet aliquem⁵³ deponere propter crimina sit etiam petenda⁵⁴ cedendi⁵⁵ licentia.

Cum ergo [Cod. R, fol. 197 V^b] Papa deponi possit et non nisi per concilium, videtur etiam quod cedere non possit nisi de licentia concilii. Quod deponi possit patet Distinctione quadragesima⁵⁶, capitulo *Si papa* (4). Ubi dicitur : Cunctos iudicaturus a nemine iudicandus est nisi deprehendatur a fide devius. Ubi⁵⁷ dicit *Glossa* (5) : quod si deprehendatur in quocunque alio vitio⁵⁸ et admonitus non corrigeretur⁵⁹ et scandalizaret Ecclesiam et incorrigibilis esset, inde posset accusari, quia talis contumacia haeresi aequipollat.

Quod autem non sit deponendus nisi per concilium videtur per hoc quod dicitur Distinctione vigesima prima, capitulo *Nunc autem* (6), ubi dicitur quod, propter crimen Marcellini examinandum, collectum fuit concilium⁶⁰ numerosorum⁶¹ episcoporum et inquisitio super hoc facta. Sed quia⁶² iste Marcellinus ore proprio confessus fuit crimen sibi obiectum et in hoc se ipsum condemnavit, in hoc habitus est a concilio⁶³ pro deposito.

Sed ad⁶⁴ hoc⁶⁵ intelligendum quod multo maiori difficultate et diligentia et attentione est procedendum in causa depositionis quam⁶⁶ in causa cessionis ; quia in depositione contingit quod ab aliis accusatus, eo⁶⁷ invito⁶⁸ deponitur ; et quia aliquis nolens iniuriam patitur, causa depositionis in qua potest alicui inferri gravis iniuria⁶⁹ diligentissime est examinanda ne deposito iniuria inferatur. Sed quia cessio est simpliciter voluntaria, ideo non sic a concedentibus licentiam cedendi vel consensum cedendi potest iniuria inferri quia nullus⁷⁰ patitur iniustum volens. Item propter honorem exteriores et propter multorum [Cod. P, fol. 276 R^a] honorum abundantiam quae annexa sunt statui [Cod. Q, fol. 152 R^a] tanto, pauci inveniuntur⁷¹ et rari⁷² qui tantae dignitati sponte renuntiare velint. Et ideo circa⁷³ cessionem non oportet tantam diligentiam et solemnitatem adhiberi sicut circa depositionem.

Propter quod quantum ad propositum videtur quod, sicut ad electionem summi pontificis quasi vice totius Ecclesiae sufficit collegium cardinalium et illo canonice electo absque superiori alio⁷⁴ ipso⁷⁵ facto est confirmatus ; ita

etiam exposita cessionis causa in cardinalium praesentia et quantum⁷⁶ ad hoc eoram universalis Ecclesia in ipsis cardinalibus qui⁷⁷ in hoc bonum universalis Ecclesiae debent attendere, sufficere potest eorum assensus absque alicuius alterius superioris auctoritate. Et si cardinales in casu cessionis praedictae, cum scilicet Papa esset omnino inutilis ad tantum statum et officium, assensum cedendi non praebarent⁷⁸, nihilominus Papa faeta huiusmodi ostensione cedere posset et deberet. Quia etiam iste qui habet superiorum cuius licentiam debet requirere [Cod. V, fol. 198 Va] in cedendo, si iste superior suppositis causis legitimis dare denegaret licentiam cedendi, de licentia summi praelati Dei quam in hoc casu dare intelligitur secure cedere posset. Haec videtur esse intentio **Hugotionis**⁷⁹ in Summa sua exponentis illud, capitulo vigesimo primo, Distinctione *Nunc autem* (7); ubi dicit quod Papa renuntiare potest⁸⁰ coram cardinalibus, vel coram concilio generali; et quod Papa pro libito suae⁸¹ voluntatis cedere non possit nisi ex causis legitimis eo quod est obligatus universalis Ecclesiae. Patet per hoc quod iste scribit se servum servorum Dei, in hoc reputans se quasi servum obligatum ad bonum servorum⁸² procurandum.

Per praedicta patet responsio ad obiecta.

Ad primum quod statutum [Cod. R, fol. 198 Ra] factum de hoc quod praelati sine licentia cedere non possunt, non est factum de re simpliciter indifferenti, sed de eo quod est iustum in re naturali et quod, ut in pluribus, inviolabiliter est [Cod. P, fol. 276 Rb] servandum. Et statutum superadditum⁸³ ad hoc est factum ut id ad quod naturalis ratio circa hoc inclinat secundius et perfectius observetur. Sunt enim quaedam, etsi statuta non essent, nihilominus essent⁸⁴ de se bona⁸⁵ vel⁸⁶ mala.

Argumentum etiam⁸⁷ in oppositum plus concludit quam sit concedendum; quia⁸⁸ licet inter⁸⁹ praelatum et Ecclesiam sit matrimonium spirituale, tamen⁹⁰ non habet vinculum⁹¹ ita indissolubile sicut matrimonium corporale. Quia etiam in contrahendo huiusmodi matrimonio subintelliguntur quaedam condiciones quae non intelliguntur in contrahendo⁹² matrimonium corporale, ut patet ex praedictis.

¹ licet P. — ² quod Q. — ³ uno quolibet P. — ⁴ ergo — statuto] om. P. — ⁵ hoc — curae] in hac curae Q. — ⁶ Christi RQ. — ⁷ om. P. — ⁸ aliquid R. — ⁹ superveniant P. — ¹⁰ om. RQ. — ¹¹ ecclesiae add. Q. — ¹² agendum R. — ¹³ etiam Q. — ¹⁴ om. Q. — ¹⁵ et RQ. — ¹⁶ decedere Q; cedere corr. Q. — ¹⁷ om. P., — ¹⁸ ad add. Q; postea del. — ¹⁹ om. Q. — ²⁰ et RQ. — ²¹ quod RQ. — ²² se percipit] separabit RQ. — ²³ om. RQ. — ²⁴ tenetur cedere] cedere tenetur V. — ²⁵ quam — propriam] om. RQ. — ²⁶ ponere V. — ²⁷ debent RQ. — ²⁸ quia P. — ²⁹ om. RQ. — ³⁰ sollicitatus Q. — ³¹ fi (?) Q; postea del. et a suprascrips. Q. — ³² cum Q. — ³³ esse add. Q. — ³⁴ ut P et 1^a m. V; ut in marg. corr. V. — ³⁵ pupilla Q. — ³⁶ subveniente R. — ³⁷ id est R. — ³⁸ enim P; om. RQ. —

³⁹ concedendo RQ. — ⁴⁰ om. PRQV ; capitulo *in marg. add.* V. — ⁴¹ quidem RQ. — ⁴² com-mode RQ. — ⁴³ possunt Q. — ⁴⁴ videbum R. — ⁴⁵ matrimonium R. — ⁴⁶ quid P. — ⁴⁷ om. QR ; aliquis *in marg. add.* R. — ⁴⁸ debet RQ. — ⁴⁹ illis RQ. — ⁵⁰ concurrentibus VQ ; continentibus R. — ⁵¹ ligatus V. — ⁵² ad solutionem RQ ; absolutioni V. — ⁵³ ali-quod R. — ⁵⁴ petendi Q. — ⁵⁵ om. Q. — ⁵⁶ undecima Q. — ⁵⁷ abi Q. — ⁵⁸ modo Q ; mine R ; crimine *corr.* R. — ⁵⁹ corrigetur R. — ⁶⁰ consilium Q. — ⁶¹ universorum Q. — ⁶² sed quia] om. Q. — ⁶³ consilio Q. — ⁶⁴ est R ; om. Q ; *deinde et add.* Q. — ⁶⁵ ad *add.* Q ; *postea del.* — ⁶⁶ quod Q. — ⁶⁷ etiam R. — ⁶⁸ invitus R. — ⁶⁹ inferatur *add.* Q ; *postea del.* — ⁷⁰ vere PRQV ; *del.* V et nullus *in marg. corr.* V. — ⁷¹ veniuntur R ; *in suprascrip.* R ; — veniunt Q. — ⁷² inni Q. — ⁷³ extra Q. — ⁷⁴ om. PR ; aliquo V. — ⁷⁵ isto PR ; illo Q. — ⁷⁶ quid RQ. — ⁷⁷ l*add.* Q ; *postea del.* — ⁷⁸ praebent P. — ⁷⁹ Hugonis 1^ae m. Q *in Hugonis corr.* 2^a m. Q ; — Hugoccionis R ; — Hugonis P. — ⁸⁰ renuntiare potest] potest renuntiare Q. — ⁸¹ no *add.* Q. — ⁸² suorum V. — ⁸³ supradictum P. — ⁸⁴ om. RQ. — ⁸⁵ essent bona *add.* RQ. — ⁸⁶ et RQ. — ⁸⁷ om. Q. — ⁸⁸ quod Q. — ⁸⁹ i *add.* Q ; *postea del.* — ⁹⁰ cum R. — ⁹¹ vinecum Q ; vineulum *corr.* Q. — ⁹² huiusmodi *add.* Q ; *postea del.*

(1) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, l. V, c. 10 (II, 1134, b). — (2) c. 2, C. XIX, q. 2 (FRIEDBERG, I, col. 839). — (3) c. 12, Quidam cedendi, EXTRA, l. I, tit. IX, *De Renuncia-tione* (FRIEDBERG, II, col. 114). Litteraliter. — (4) Resp., c. 6, Si papa, D. XL (FRIED-BERG, I, col. 146). — (5) *Corpus Iuris Canonici cum Glossis*, c. 6, D. XL (Lugduni, 1628, vol. I, col. 195). Litteraliter. — (7) c. 7, Nunc autem, D. XXI (FRIEDBERG, I, col. 71).

QUAESTIO V

Utrum Episcopus parisiensis peccet in hoc quod omittit corrigere quosdam articulos a praedecessore suo condemnatos (1)

Deinde ad quartum arguebatur, quod episcopus parisiensis non peccet omittendo ¹ talem correctionem, ostendendo quod tales articuli non sunt corrigendi. Quia quod factum est de consensu sapientum non videtur corri-gendum. Sed id quod circa dictos articulos est actum, factum est de consensu sapientum, ut dicit ² Dominus **Stefanus** quondam parisiensis episcopus. Ergo. Et cetera.

Contrarium ³ arguitur ostendendo quod sunt corrigendi ; quia ⁴ articuli qui sunt non intelligibiles, et qui ⁵ manifeste videntur ⁶ falsi et ⁷ impossibilis, sunt ⁸ merito corrigendi. Sed inter praedictos articulos sunt plures tales, ut patet insipienti. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum, quod illud quod est impeditivum profectus studen-tium, et quod est occasio scandali inter studentes, et quod est ⁹ in detrimentum utilis doctrinae, est merito corrigendum. Sed ita est in proposito. Ergo. Et cetera.

Primum patet. Quia cum aliqua materia est sic indeterminata incertitudo veritatis, quod absque periculo fidei et morum¹⁰ licet circa hoc diversimode [Cod. Q, fol. 152 R^b] opinari absque temeraria cuiuscumque partis assertione, ponere vinculum vel ligamen, quo homines circa talia ad unum opinionem immobiliter detinentur, est impedire notitiam veritatis; quia propter diversas opiniones quae [Cod. P, fol. 276 V^a] circa talem materiam a viris literatis et scientibus tenerentur, per diversas disputationes ad utramque partem tendentes ad veritatem inveniendam, ipsa melius inveniretur. Ad hoc¹¹ enim tendere debet intentio ratione disputantium circa talia quae non omnino evidenter ad veritatem sunt determinata, ut per disputationem deve- niatur ad istam¹² partem, non quae magis placeat, sed quae rectae¹³ rationi magis consona apparebit. Impedire¹⁴ ergo talem modum investigandi et declarandi veritatem videtur profectum studentium et veritatis notitiam inquirentium impedire.

Quantum ad articulos antem de quibus est quaestio, videtur¹⁵ dicendum quod plures sunt¹⁶ de quibus diversimode opinari licet. Sunt etiam aliqui qui videntur contradictoria implicare, nec potest inveniri modus docendi in talibus, quo¹⁷ ab intellectu possint capi, et sic impeditur intellectus a notitia veritatis¹⁸ circa illos. Item sunt aliqui qui secundum quod superficies literae sonat, videntur omnino impossibilis et irrationabiles, propter quod oportet illos exponere expositione¹⁹ quasi²⁰ violenta et extorta.

Articulus²¹ (2) enim quo pro errore condemnatur quod Deus non posset multiplicare plura individua sub una specie [Cod. V, fol. 198 V^b] sine materia. Item aliis qui ex isto sequitur quod Deus non posset²² facere²³ plures intelligentias eiusdem speciei, quia non habent materiam, viderentur [Cod. R, fol. 198 R^b] posse pro opinabilibus reputari²⁴ cum haec a pluribus catholicis doctoribus sint²⁵ dicta et scripta.

Item²⁶, idem potest dici de articulo²⁷ (3) quo²⁸ dicitur²⁹ quod error est dicere quod inconveniens est ponere aliquos intellectus nobiliores aliis; quia cum ista diversitas non possit esse a parte corporis, oportet³⁰ quod sit a parte intellectus et sic animae nobiliores et minus nobiles essent diversarum [Cod. P, fol. 276 V^b] specierum. De istis et de pluribus aliis inter dictos articulos pro erroneis condemnatis videtur literatis et peritis quod posset licite aliter opinari.

Item³¹ inter dictos articulos (4) condemnatur pro errore³² quod Deum in hac mortali vita possumus intelligere³³ per essentiam.

Item est aliis articulus (5) in quo condemnatur pro errore quod de Deo non potest cognosci nisi³⁴ quia est vel ipsum esse. Sed³⁵ in istis videtur esse contradictio; quia inter cognitionem de aliquo quia est et quid est vel per essentiam medium non videtur.

Item (6) in eisdem dicitur quod error est dicere quod substantiae sepa-

ratae sunt ³⁶ alicubi ³⁷ et moventur de loco ad locum per operationem, si intelligatur sine operatione substantiam angeli non esse in loco nec transire de loco ad locum.

Item (7) in illis dicitur quod dicere quod substantiae separatae nusquam sunt secundum substantiam est error, si intelligatur ita ³⁸ quod substantia angeli non sit in loco; si autem intelligatur ³⁹ ita quod substantia ⁴⁰ sit ratio essendi in loco ⁴¹, verum est. Hic ⁴² etiam apparet contradictio quia ⁴³ non bene potest assignari medium inter ista duo ⁴⁴, scilicet quod nec substantia angeli ⁴⁵ sit angelo ratio essendi in loco nec etiam eius operatio, quia si substantia angeli ⁴⁶ non sit ratio essendi in loco, eadem ratione nec potentia angeli vel quaecunque proprietas eius in ipso ⁴⁷ formaliter existens poterit esse ratio essendi in loco. Consimiliter ⁴⁸ etiam de pluribus aliis articulis praedictis potest diei quod in ipsis et inter ipsos videntur incompossibilia implicari.

Item (8) in dictis articulis continentur hi: quod voluntas manente passione et scientia particulari in actu non ⁴⁹ potest agere contra eam; error. Item (9) si ratio recta et voluntas recta; error. Item ⁵⁰ (10) quod nullum agens est ad utrumlibet sed ⁵¹ determinatur. Item (11) quod voluntas necessario prosequitur quod firmiter creditum est a ratione et cetera ⁵²; error ⁵³.

Isti autem articuli secundum quod superficies literae praetendit ac etiam plures alii inter dictos articulos contenti, videntur adeo impos[**Cod. P, fol. 277 R^a**]sibilis et irrationabiles ⁵⁴ quod non possunt rationabiliter sustiniri nisi exponantur ⁵⁵ aliquo modo aliter quam praetendere videtur ⁵⁶ superficies [**Cod. Q, fol. 152 V^a**] literae sicut iacet.

Patet ergo per dictos articulos quod studentes occasione ipsorum in profectu studii plurimum impediuntur.

Sunt etiam ⁵⁷ occasio scandali inter studentes tam doctores quam auditores; quia cum frequenter oporteat exponere ⁵⁸ aliquos ⁵⁹ de praedictis articulis, non quidem contra veritatem, nec contra intentionem quam habere debuerunt illi qui praedictos articulos ediderunt, sed tamen contra id quod videtur praetendere superficies literae, aliqui minus periti et simplices reputant sic exponentes excommunicatos, et formant sibi conscientias quod tales male sentiunt; et tales simplices bonos et graves tanquam notatos de excommunicatione et errore ⁶⁰ cancellario vel episcopo deferunt ⁶¹. Et plura inconvenientia et schismata [et] ex hoc inter studentes ⁶² oriuntur.

Sunt etiam ⁶³ in detrimentum non modicum doctrinae studentibus perutilis ⁶⁴ reverendissimi et excellentissimi doctoris ⁶⁵, scilicet *Fratriis Thomae*, quae ⁶⁶ ex praedictis articulis minus iuste aliqualiter diffamatur [**Cod. V, fol. 199 R^a**]. Quia articuli supra positi ⁶⁷ et quam plures alii videntur sumpti esse ⁶⁸ ex his, quae ⁶⁹ tantus doctor scripsit in doctrina tam utili et solemnii. Et ideo in hoc quod tales articuli ⁷⁰ tanquam erronei ⁷¹ repro-

bantur, dicta doctrina [Cod. R, fol. 198 V^a] etiam ⁷² suspecta a ⁷³ simplicioribus habetur, quia ⁷⁴ tanquam erronea et reprobabilis ⁷⁵ innuitur ⁷⁶.

Propter quod plures possent habere occasionem retrahendi se a studio in tali doctrina, in quo non solum ⁷⁷ ipsa doctrina laederetur, sed ipsi studentes vere damnum maximum ⁷⁸ sustinerent, quia, salva reverentia aliquorum doctorum, excepta doctrina sanctorum, et eorum quorum dicta pro auctoritatibus allegantur, praedicta doctrina inter ceteras videtur utilior et laudabilior reputanda, ut vere doctori [Cod. P, fol. 277 R^b] qui hanc doctrinam scripsit ⁷⁹, possit dici in singulari ⁸⁰ illud quod Dominus dixit in plurali apostolis, Matth. (12), quinto : « Vos estis sal ⁸¹ terrae » ; et cetera, sub hac forma : « Tu es sal terrae, quod si sal evanuerit ⁸², in quo salietur ⁸³? Quia per ea quae in hac doctrina continentur quasi omnium doctorum ⁸⁴ aliorum ⁸⁵ doctrinae corriguntur, sapidae redduntur et conduntur ; et ideo si ista doctrina de medio auferretur, studentes in doctrinis ⁸⁶ aliorum saporem modicum inventirent ⁸⁷.

Et propter hoc et plura alia ⁸⁸ non videtur ⁸⁹ multum laudabile in magno ⁹⁰ doctore, quod determinando aliquam materiam difficilem, si non habeat alias rationes efficaces, suam determinationem talibus articulis confirmare conatur, cum, ut praedictum est, in praedictis articulis sint plures de quibus non est multum manifestum, quod sint erronei ⁹¹. ut patet per supradicta ; et etiam quod de illis licitum est contrarie opinari. Et cetera.

Nec debent reputari leges communes ⁹² efficaces ad determinandum quaestiones, quae vigorem debent habere per universum mundum, cum istae leges non habeant vim ligandi nisi in uno solo loco. Quia etiam ⁹³ maiores qui ⁹⁴ sunt et fuerunt in dicto loco, et ut puto erunt, non reputant nec per Dei gratiam reputabunt dictos ⁹⁵ articulos esse leges ligantes ad tenendum positiones, quas alii nituntur per dictos articulos confirmare ; et ideo per tales articulos praebent suis opinionibus modicum fulcimentum.

Cum ergo quaeritur, utrum episcopus peccet, et cetera, dicendum quod, licet Dominus *Episcopus Parisiensis* sit homo eminentis literatura in jure ⁹⁶ canonico et civile, et etiam sufficientis in theologica facultate [Cod. Q, fol. 152 V^b], quia tamen in ista non tantum studuit. quin ad correctionem ⁹⁷ dictorum articulorum indigeret consilio magistrorum qui ⁹⁸ in dictis articulis non sunt bene concordes, a correctione illorum ⁹⁹ potest aliqualiter ¹⁰⁰ excusari. Sed cum sententiam sui proedecessoris [Cod. P, fol. 277 V^a] ad dictos articulos appositam posset sine periculo ad pacem et utilitatem plurimorum faciliter anovere, licet non videam quomodo in hoc ¹⁰¹ valeat sufficienter excusari. ¹⁰² ipsum tamen in nullo audeo condemnare. Sed concedo quod praedicti articuli essent merito corrigendi.

Ad argumentum in oppositum est dicendum quod ¹⁰³, licet praedicti articuli editi ¹⁰⁴ fuerint a viris sapientibus, nihilominus nunc ¹⁰⁵ videntur corrigendi. Et possunt rationabiliter excusari qui dictos articulos ediderunt. licet

factum eorum nunc¹⁰⁶ sit corrigendum, quia pro tempore isto pro quo editi fuerunt, plures et¹⁰⁷ praecipue artistae circa materias¹⁰⁸ illorum articulorum sine¹⁰⁹ freno rationis se ipsos nimium effundebant¹¹⁰ et videbantur dicta eorum nimis declinare ad errores. Et ideo pro tempore isto oportuit ad extremum contrarium magis declinare, secundum doctrinam¹¹¹ **Philosophi** (13), secundo *Ethicorum* circa rectificationem curvorum. Et aliqua quaे¹¹² bonum et sanum intellectum possunt habere propter aliquem malum intellectum quem¹¹³ etiam importare possunt¹¹⁴ [**Cod. R**, fol. 198 V^b], oportuit condemnare ut per hoc magis conarentur ab eo quod¹¹⁵ circa hoc poterat esse erroneum se retrahere et veritatem sinceram¹¹⁶ tenere. Nunc autem circa illa magis est veritas declarata. Et ideo posset fieri correctio circa praedictos articulos quantum ad plures absque impe[**Cod. V**, fol. 199 R^b]dimento veritatis et absque confusione¹¹⁷ illorum qui eos ediderunt¹¹⁸.

¹ commitendo R. — ² dominus Q; *del et dicit corr.* Q. — ³ si add. R; sic add. Q. — ⁴ om. RQ. — ⁵ sunt add. RQ. — ⁶ fm et Q. — ⁷ videntur add. Q. — ⁸ super R. — ⁹ occasio add. Q; *postea del.* — ¹⁰ et add. Q. — ¹¹ om. Q. — ¹² illam V. — ¹³ ratione R. — ¹⁴ impedimentare Q; impedire *corr.* Q. — ¹⁵ quod add. Q. — ¹⁶ om. R. — ¹⁷ quod V. — ¹⁸ deritatis Q. — ¹⁹ om. R. — ²⁰ quod P. — ²¹ articulis PR. — ²² multiplicare — non posset] om. R. — ²³ ferre R; — multiplicare — facere] om. Q. — ²⁴ opinari P. — ²⁵ sunt PQ. — ²⁶ idem Q. — ²⁷ quod add. Q; *postea del.* — ²⁸ quodam Q. — ²⁹ om. Q; — quo dicitur] om. R. — ³⁰ sed R. — ³¹ pro erroneous — item] om. R. — ³² errone Q; errore *corr.* Q. — ³³ possumus intelligere add. Q. — ³⁴ om. Q; *deinde in add.* Q. — ³⁵ sed (?) Q. — ³⁶ sint P. — ³⁷ alieui R. — ³⁸ in R. — ³⁹ quod substantia angeli non sit in loco — intelligatur] om. R. — ⁴⁰ angeli — ita quod substantia] om. Q. — ⁴¹ si autem intelligatur ita quod substantia sit ratio essendi in loco] om. P. — ⁴² hoc PRQ. — ⁴³ quod RQ. — ⁴⁴ om. RQ. — ⁴⁵ non add. Q. — ⁴⁶ sit angelo — substantia angeli] om. RQ. — ⁴⁷ isto PRQ. — ⁴⁸ existens — similiter] om. RQ. — ⁴⁹ om. Q; *deinde non add.* Q. — ⁵⁰ et R. — ⁵¹ si Q. — ⁵² est R; — om. Q. — ⁵³ est add. Q. — ⁵⁴ et irrationalib[ies] om. P; et irrationalib[ies] Q. — ⁵⁵ ponaatur Q. — ⁵⁶ videntur PQ. — ⁵⁷ et RQ. — ⁵⁸ om. RQ. — ⁵⁹ aliqui R; aliquis Q. — ⁶⁰ et errore] exerrare RQ. — ⁶¹ defuerunt R; diffuerunt Q. — ⁶² o add. Q; *deinde del.* — ⁶³ et Q. — ⁶⁴ et utilis RQ. — ⁶⁵ doctores Q. — ⁶⁶ quoniam V. — ⁶⁷ supra posit[i] suppositi R. — ⁶⁸ om. Q. — ⁶⁹ qui Q. — ⁷⁰ tales articuli] articuli tales RQ. — ⁷¹ errori ei P. — ⁷² et Q. — ⁷³ suspecta a] suscepta Q. — ⁷⁴ quod R. — ⁷⁵ reprobabili R; reprobabilior Q. — ⁷⁶ utuntur R; videntur Q. — ⁷⁷ solium P. — ⁷⁸ damnum maximum] maximum damnum RQ. — ⁷⁹ om. R; scripsit add. in marg. R. — ⁸⁰ et add. P. — ⁸¹ om. Q. — ⁸² sal evanuerit] salva'ut Q. — ⁸³ salvetur RQ. — ⁸⁴ om. RQ — ⁸⁵ doctrinae add. Q; *postea del.* — ⁸⁶ doctius Q. — ⁸⁷ inveniret Q. — ⁸⁸ plura alia] alia plura Q. — ⁸⁹ dicitur RQ. — ⁹⁰ in magn[o] om. R. — ⁹¹ ut patet add. Q; *postea del.* — ⁹² rationes R. — ⁹³ et RQ. — ⁹⁴ etiam RQ. — ⁹⁵ sanctos Q. — ⁹⁶ iutre Q; iure *corr.* Q. — ⁹⁷ correptionem V; concessionem Q. — ⁹⁸ quin Q. — ⁹⁹ eorum Q. — ¹⁰⁰ ex add. Q; *postea del.* — ¹⁰¹ in hoc nihil videtur superfluum P. — ¹⁰² sufficienter excusari] excusari sufficienter R; excusari sufficienter Q. — ¹⁰³ quia V. — ¹⁰⁴ f. add. Q; *postea del.* — ¹⁰⁵ non Q. — ¹⁰⁶ non Q. — ¹⁰⁷ etiam Q. — ¹⁰⁸ ms R. — ¹⁰⁹ cum Q. — ¹¹⁰ effundebant Q. — ¹¹¹ om. PR. — ¹¹² bonum add. Q; *postea del.* — ¹¹³ quantum R. — ¹¹⁴ importare possunt] possunt importare Q. — ¹¹⁵ est add. Q. — ¹¹⁶ scinceram Q. — ¹¹⁷ confusione Q; confusione *corr.* Q. — ¹¹⁸ addiderunt P.

(1) Opiniones ducentae undeviginti SIGERII DE BRABANTIA, BOETHI DE DACIA et aliorum ab episcopo STEPHANO TEMPIER ANNO 1277, die 7 martii, condemnatos (cfr. DENIVLE et CHATELAIN *Chartularium Universitatis Parisiensis*, t. I, p. 543-556). — (2) Proposition 96 (*op. cit.*, t. I, p. 549). — (3) Proposition 124 (*Ibid.*, *op. cit.*, t. I, p. 550). — (4) Proposition 36 (*Ibid.*, I, p. 545). — (5) Proposition 215 (*Ibid.*, I, p. 555). — (6) Proposition 204 (*Ibid.*, I, p. 554). — (7) Proposition 219 (*Ibid.*, I, p. 555). — (8) Proposition 129 (*Ibid.*, I, p. 551). — (9) Proposition 130 (*Ibid.*, I, p. 551). — (10) Proposition 169 (*Ibid.*, I, p. 552). — (11) Proposition 163 (*Ibid.*, I, p. 552). — (12) MATTII., V, 13. — (13) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, I, II, c. 9 (II, 1109, b).

QUAESTIO VI

Utrum liceat doctori praecipue theologico recusare quaestionem sibi positam cuius veritas manifestata per determinationem doctoris offenderet aliquos divites et potentes

Deinde circa doctores quaerebatur utrum liceat doctori, praecipue theologico, recusare¹ quaestionem sibi propositam cuius² veritas manifestata³ per determinationem doctoris offenderet aliquos divites⁴ et potentes. Et arguitur quod sic. Quia illud ex quo possent plura mala contingere est omittendum⁵. Quaestio praedicta est huiusmodi⁶; quia potentes offensi per⁷ eam et provocati [Cod. P, fol 277 V^b] multa mala inferre possunt⁸. Ergo. Et cetera.

Contrarium arguitur per **Gregorium** (1), *Super Ezechiel*⁹ dicentem quod si de veritate scandalum sumitur, utilius nasci scandalum permittitur quam veritas¹⁰ relinquatur. Ergo. Et cetera.

Praeterea doctor theologicus debet dicere¹¹ veritatem in fide et moribus. Sed peccat si recusat determinare veritatem¹² quae ad fidem pertinet, et praecipue¹³ si aliqui deviarent a fide. Ergo similiter peccat si recusat docere veritatem quae ad mores pertinet, et praecipue cum erratur in moribus. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod docere veritatem non¹⁴ est aliquid quod sit offensivum alicuius per se¹⁵, quia per veritatis¹⁶ cuiuscumque¹⁷ manifestationem¹⁸ perficitur homo secundum intellectum; et per manifestationem veritatis circa agiblia dirigitur in operatione virtuosa homo. Si ergo aliquis per doctrinam veritatis offendatur, hoc contingit per accidens. Et in speculabilibus magis hoc¹⁹ convenit per accidens quam in agibilibus, quia veritatis notitia circa speculabilia non respicit obiectum nisi in comparatione ad intellectum; et sic talis notitia non est per se causativa alicuius displicantiae in affectu²⁰, sed multum accidentaliter, in quantum scilicet aliquis tenens [Cod. C, fol. 129 V^a] opi-

nionem²¹ aliquam determinatam²² quae ab aliis impugnatur sic afficitur²³ ad istam opinionem²⁴ ut ad quoddam proprium bonum²⁵, sicut dicitur quod²⁶ poetae diligunt poemata sua²⁷ sicut parentes proprios²⁸ filios. Et sic tenentes²⁹ talem opinionem contra bonum proprium³⁰ fieri aestimant quando talis opinio impugnatur; et ideo ex hoc plurimum offenduntur. Et ex hoc contingit quod fiunt³¹ sectae et schismata³² in doctrina; et occasione contrarietatis in opinionibus [Cod. Q, fol. 153 R^a] homines se invicem persequuntur et laedunt etiam in³³ exterioribus.

Sed quia veritatis declaratio circa agilbia est³⁴ circa ea ad quae homo bene vel male afficitur, [Cod. P, fol. 278 R^a] ideo licet veritas in talibus secundum se non sit³⁵ offensiva, in quantum³⁶ tamen per istam impeditur homo ab eo quod³⁷ diligit vel diminui videtur eius honor vel gloria quam valde multi quaerunt; vel si non omnino impedianter³⁸, quia tamen non sic libere fruuntur isto bono quo frui desiderant absque scandalo et confusione sicut³⁹ si veritas circa hoc non manifestaretur, ideo per eam tales homines offenduntur.

Et ex hoc contingit quod illi qui circa opiniones suas⁴⁰ in speculabilibus sic afficiuntur⁴¹ quod illas nullo modo deserere volunt, illi etiam qui ab his quae⁴² contra rationem diligunt recedere nolunt et propter hoc⁴³ refugiunt⁴⁴ doctrinam veritatis; ad suas opiniones extollendas⁴⁵ et defendendas et ad sua mala desideria adimplenda quaerunt sibi magistros convenientes ad hunc finem. Et pro illis verificatur illud⁴⁶ **A p o s t o l i** (2), *Prima ad Timotheum*, quarto: erit tempus quando doctrinam [Cod. R, fol. 199 R^a] sanam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus⁴⁷; **Glossa**⁴⁸ (3): qui⁴⁹ ea doceant quae⁵⁰ volunt; et a⁵¹ veritate quidem⁵² auditum avertent; **Glossa** (4): dicit futuros qui pro desideriis suis doceri volunt ut a magistris constantibus et veracibus ad hos convertantur qui haec doceant quae libenter audiunt, quia veritas illis⁵³ aspera videtur.

Ad quaestionem ergo, dicendum quod, cum docere veritatem sit aetus moralis secundum se et de genere suo bonus, tamen⁵⁴ ad hoc quod convenienter in opere exerceatur, exigit plures condiciones vel circumtancias annexas.

Cum ergo manifestatio veritatis fieri debeat ad utilitatem aliorum, prout dicit **A p o s t o l u s** (5), *Prima Corinthiorum*, quod unicuique datur⁵⁵ manifestatio spiritus ad utilitatem aliorum⁵⁶, considerandum est utrum probabile [Cod. V, fol. 199 V^a] sit quod maius damnum evenire debeat pro aliquo certo tempore et loco ex doctrina illius et⁵⁷ ex [Cod. P, fol. 278 R^a] taciturnitate; puta⁵⁸: quia⁵⁹ aliqua veritas in aliquo⁶⁰ loco et pro aliquo tempore habet multos impugnatores et⁶¹ paucos defensores; qui pauci defensores si veritatem vellent manifestare, per potentiam et violentiam adversariorum sic forte impugnarentur⁶² quod veritas corrueret⁶³ in plateis, pro tempore illo⁶⁴ melius⁶⁵ videtur⁶⁶ tacenda veritas quam propalanda ut in alio tempore possit efficacius propalari. Et⁶⁷ hac consideratione videtur Moyses tacuisse veritatem

de repudio uxorum, prout dicitur **Matthaei** (6) decimo nono. ubi dicitur: Moyses ad duritiam cordis permisit vobis dimittere uxores vestras. Si autem verisimiliter⁶⁸ aestimetur quod maius bonum proveniet⁶⁹, veritas est dicenda⁷⁰.

Cum ergo doctor veritatis habens⁷¹ officium publicum⁷² docendi veritatem, est in usu et executione officii, ex debito iustitiae distributivae tenetur veritatem docendo sic distribuere quod ita doceat veritatem quae⁷³ tangit maiores sicut quae tangit minores⁷⁴, adhibitis tamen circa hoc circumstantiis debitis, alioquin esset acceptor personarum; quod debet esse a bono doctore alienum, prout dicitur de Christo, **Lucae** (7) vigesimo⁷⁵: Magister, recte⁷⁶ doce[n]s et non accipis personam hominis. **Glossa** (8): non times personam, sed indifferenter dicas veritatem maioribus et minoribus contra illos de quibus⁷⁷ dicit **Hieronymus** (9), super illud **Isaiae** (10). tertio: quare atteritis⁷⁸ populum⁷⁹? nostri⁸⁰ principes cum pauperes delinquentes publice arguant et confundant, divitibus maiora⁸¹ peccantibus⁸² nec nutum faciunt. Quapropter **Anaxagoras**⁸³ (11) leges talium telis aranearum⁸⁴ comparabat quae minora animalia capiunt maiora transmittunt. Et est diligenter cavendum doctoribus ne trepidantes ubi non est [Cod. V, fol. 129 V^b] timendum⁸⁵, fingant sibi iustum causam⁸⁶ [Cod. P, fol. 278 Va] tacendi quando non est⁸⁷; quia pauci inveniuntur qui culpari [Cod. Q, fol. 153 R^b] possunt de excessu in veritate⁸⁸ dicenda, plurimi⁸⁹ vero de taciturnitate. Unde Sacra Scriptura semper consuevit vehementer hortari ad veritatem docendum. secundum illud **Isaiae** (12), quinquagesimum octavum⁹⁰: Clama, ne cesses; quasi tuba exalta vocem tuam et annuntia⁹¹ populo meo scelera⁹² eorum et domui⁹³ Iacob peccata eorum.

Et videtur omnes⁹⁴ praelatos et doctores reputare mutos in quantum invite⁹⁵ annuntiant veritatem. Unde frequenter eos aspere reprehendit. secundum illud **Isaiae** (13), quinquagesimo sexto: Speculatori eius caeci et⁹⁶ universi canes muti non valentes latrare. Et ideo⁹⁷ quia in his ubi potest esse⁹⁸ excessus et defectus, quae tamen de se arduitatem aliquam⁹⁹ important, ut in pluribus invenitur peccatum in defectu. volens [Cod. R, fol. 199 R^b] recte agere in praemissis¹⁰⁰ debet conari ut magis declinet versus extremum quod consistit in excessu. Sed paucissimi doctores¹⁰¹ hoc faciunt, sicut patet ad sensum.

Et per¹⁰² hoc patet solutio ad obiecta.

¹ reputare add. R. — ² eus Q. — ³ manifesta R. — ⁴ dicens Q. — ⁵ omittendo Q; omittendum corr. Q. — ⁶ huius P. — ⁷ super Q. — ⁸ inferre possunt] possunt inferre RQ. — ⁹ per Q. — ¹⁰ revelatur add. PV: del. P. — ¹¹ idicere Q: dicere corr. Q. — ¹² in fide — veritatem] om. RQ. — ¹³ et praeceps] praeceps et VP. — ¹⁴ om. Q. — ¹⁵ per se] om. Q. — ¹⁶ deitatis Q. — ¹⁷ cuiusque PV. — ¹⁸ manifestum Q: manifestationem corr. Q. — ¹⁹ licet Q. — ²⁰ effectu PVCQ; affectu corr. 2^a m. V. — ²¹ oppositionem Q: opinionem corr. Q. — ²² om. RQ. — ²³ efficitur Q. — ²⁴ oppositionem Q: opinionem corr. Q. —

25 proprium bonum] bonum proprium RQ. — 26 om. Q ; deinde suppl. Q. — 27 et add. RQ. — 28 suos add. P. — 29 sistemes add. Q ; postea del. — 30 propter RQ. — 31 sunt RQ. — 32 scismata Q. — 33 etiam in] et Q ; in om. R ; postea suppl. R. — 34 om. Q. — 35 o add. Q ; postea del. — 36 in quantum] om. Q. — 37 ab eo quod] quod ab eo RQ. — 38 impediatur V ; impediuntur R. — 39 om. C. — 40 suos Q ; suas corr. Q. — 41 afficieuntur Q ; afficiuntur corr. Q. — 42 qui RQ. — 43 om. RQ. — 44 refugium RQ. — 45 excolendas RQ. — 46 om. RQ. — 47 pruriens auribus] parturientes a litibus Q. — 48 om. C. — 49 quae R. — 50 qui Q. — 51 ea PVC RQ. — 52 quod RQ. — 53 veritas illis] deitas illa Q. — 54 cum Q. — 55 datus C. — 56 prout — aliorum] om. Q. — 57 quod P ; quam 1^ae m. V in et corr. 2^a m. V. — 58 pura RQ ; quod aliqua add. Q. — 59 quod PRQ. — 60 aliqui Q ; aliquo corr. Q. — 61 etiam C. — 62 pugnarentur C. — 63 corruerit RQ. — 64 isto RQ. — 65 modus R. — 66 videntur Q. — 67 in add. RQ. — 68 universaliter P ; verisibiliter Q ; verisibiliter R. — 69 provenient Q. — 70 dicendum Q. — 71 hunc Q. — 72 pupr' Q ; om. R ; deinde publicum suppl. R. — 73 qui RQ. — 74 sicut — minores] om. RQ. — 75 decimo RQ. — 76 ratione Q. — 77 cuius Q. — 78 a ceteris Q. — 79 populi Q. — 80 pontifices add. V. — 81 maiori R. — 82 potestatibus Q. — 83 annexa igitur RQ. — 84 arenearum PV. — 85 om. C. — 86 instantiam RQ. — 87 quando non est] om. P. — 88 verita Q. — 89 plurimum Q. — 90 quinquagesimo octavo] om. RQ. — 91 annuncio R. — 92 om. Q. — 93 dominus RQ. — 94 omnis Q. — 95 om. RQ. — 96 om. PVC. — 97 om. Q. — 98 om. 1^a m. V ; suppl. in margine 2^a m. V. — 99 a materia RQ. — 100 in praemissis] om. Q. — 101 arbores RQ. — 102 om. PVC.

(1) SANCTUS GREGORIUS, *Super Ezechielem*, I. I, Hom. VII, 4 (PL., t. 76, col. 842, n° 1225). — (2) I Tim., IV, 1-2. — (3) *Glossa ordinaria* (PL., t. 114, col. 657). Litteraliter. — (4) *Glossa ordinaria* (*ibid.*, loc. cit.). Litteraliter. — (5) I Cor., XII, 7. — (6) MATTH., XIX, 8. — (7) LUCAE *Evangelium*, XX, 21. — (8) In *Glossa ordinaria apud LYRANUM* (*Biblia sacra cum Glossis*, t. V, p. 947-948. Douai, 1617). Sententialiter. — (9) SANCTUS HIERONYMUS, *Commentaria in Isaiam prophetam*, I. II, c. 3, V, 13-14 (PL., t. 24, col. 68). Sententialiter. — (10) Is., III, 15. — (11) ANAXAGORAS, apud ARISTOTELEM locum non inveni. — (12) Is., LVIII, 1. — (13) Is., LVI, 10.

QUAESTIO VII

Utrum clerici negotiantes peccent mortaliter

Deinde circa pertinentia ad personas ecclesiasticas ¹ communes ² quaerebantur duo, posito tali casu : duo clerici vel duo religiosi, vel unus clericus et ³ unus religiosus emunt pergamenum ut scribant libros ad vendendum vel causa lueri quocumque alio modo circa hoc negociando ; quorum unus ⁴ sic negociando incurrit damnum, aliis vero ⁵ lucrat. Occasione huiusmodi quaerebatur primo : utrum sic isti negociando ⁶ peccent ; et generalius ⁷ utrum clerici negotiantes peccent ⁸ mortaliter. Secundo circa hoc quaerebatur ⁹, supposito ¹⁰ quod tales peccent, quis ¹¹ istorum gravius peccet.

Ad primum arguitur quod negotiatio licita sit clericis, quia illud quod consultit Dominus in Evangelio [Cod. P, fol. 278 V^b] nulli debet esse illicitum ¹²; sed Dominus in Evangelio ¹³ consultit negociationem ¹⁴. Dicit enim **Lucae** (1) decimo nono : negotiamini dum ¹⁵ venio ; et cetera ¹⁶. Ergo. Et cetera.

Contra. Qui transgreditur paecceptum Ecclesiæ, peccat. Sed negotiatio prohibetur clericis, decimo quarto, quaestione quarta : *Canonum institutis* (2). Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod, quia ¹⁷ [Cod. V, fol. 199 V^b] personae ¹⁸ ecclesiasticae debent esse ceteris perfectiores et secundum veritatem quantum ad ¹⁹ conscientiam sanctam ²⁰ et secundum apparentiam ²¹ quantum ad conversationem ²² honestam et bonam famam ²³ quia ²⁴ hoc exigit status eorum qui ²⁵, quasi in sortem Domini et in populum ²⁶ sibi ²⁷ peculiarem ²⁸ electi sunt ²⁹ et assumpti ut cultui eius prineipaliter ³⁰ varent et alios aedificant verbo et exemplo, ideo debent abstinere ab his quae maxime impediunt animum ³¹ a prompta vacatione circa ³² spiritualia ad quod principaliter deputantur ac etiam ³³ ab his quae minus sine periculo peccati a quo magis debent esse immunes ³⁴ et sine nota cupiditatis exerceri possunt. Quia igitur ³⁵ inter actus humanos aliquo modo licitos negotiato est quae magis ³⁶ animum occupat per sollicitudines diversas et quae ³⁷ magis animum a Deo distrahit ³⁸ per continuam lueri concupiscentiam et reddit hominem magis notabilem de cupiditate, quia finis negociationis est lucrum quod non habet terminum, ideo ab ista debent ³⁹ clericci abstinere. Per negociationem enim intelligimus ⁴⁰ non commutationem ⁴¹ naturalem et necessariam, per quam scilicet fit commutatio rei ad rem vel rerum ⁴² et denariorum propter necessitatem vitae. Hoc enim non pertinet proprie ad negotiatores ⁴³, sed magis ad aeconomos et ⁴⁴ politicos qui habent providere domui vel civitati de necessariis ⁴⁵ ad vitam : et est ⁴⁶ talis commutatio laudabilis, secundum **Philosophum** (3) primo *Politicorum*, quia deservit naturali necessitatí cui quilibet potest lícite intendere. Et ideo talis licita est personis ecclesiasticis. Sed per [Cod. P, fol. 279 R^a] negociationem proprie dietam intelligimus commutationem rerum ⁴⁷ ad inviem vel denariorum non ⁴⁸ propter res necessarias ad vitam, sed propter lucrum quaerendum. Et ideo illa ⁴⁹, secundum **Philosophum** (4), primo *Politicorum*, secundum se est ⁵⁰ vituperabilis, quia secundum se deservit ⁵¹ cupiditati lucri ⁵² quae ⁵³ terminum nescit ⁵⁴, sed in ⁵⁵ infinitum ⁵⁶ tendit ⁵⁷ ; ideo merito ab ista ⁵⁸ clericci debent ⁵⁹ penitus abstinere ; praecipue quia, ut dictum est, ex velimentia cupiditatis actui negociationis annexae contingit [Cod. Q, fol. 153 V^a] quod vix negotiatio sine periculo peccati exerceatur, cum tamen inter ceteros praecipue clericci immunes debeant ⁶⁰ esse a peccato. Dicitur enim *De Poenitentia* (5). Distinctione quinta, capitulo : Qualitas : Poenitenti utilius est [Cod. R, fol. 199 V^a] dispendia pati quam periculis negociationis astringi ⁶¹ quia difficile est inter vendentis ⁶² ementisque commercium non ⁶³ intervenire peccatum. Et ideo rationabiliter per statuta canonica clericis est negotiatio interdicta.

Unde dicitur (6) Decima⁶⁴ quarta, quaestione quarta, capitulo : *Canonum institutis* : firmatum est ut quicumque in clero esse voluerit emendi vilius et vendendi carius⁶⁵ studio non utatur⁶⁶. Quod si⁶⁷ exercere voluerit, coercedatur a clero⁶⁸. Clerici ergo negociationi intendere non possunt ratione status cui sunt adscripti et ratione statuti⁶⁹ quo ad hoc sunt astricti.

Et quia. ut dictum est, finis negociationis est lucrum, ideo quicquid principaliter ordinatur ad lucrum merito debet esse a clericis alienum. Unde quia pluralitas beneficiorum non videtur principaliter quaeri nisi propter lucrum, sicut patet per effectum, quia vix aliquis invenitur tenens plura beneficia praecipue non annexa qui alterum teneat nisi propter lucrum temporale, non propter spirituale fructum, ideo⁷⁰ iura canonica pluralitatem beneficiorum tanquam⁷¹ id quod negociationem videtur importare, quia hoc, ut⁷² videtur, per se⁷³ ordinatur ad turpe lucrum, merito reprobant ; prout dicitur (7) Vigesima prima⁷⁴, quaestione prima, capitulo primo : *Clericus* non connumeretur in duabus [Cod. P, fol. 279 R^b] ecclesiis. Negociationis enim⁷⁵ hoc est et turpis lucri commodum. Et infra (8) : quae⁷⁶ enim propter turpe lucrum in⁷⁷ ecclesiasticis rebus efficiuntur⁷⁸ aliena existunt a Deo. Quis⁷⁹ est autem⁸⁰ qui⁸¹ non dico plura, sed etiam⁸² vix unum⁸³ beneficium recipiat propter fructum⁸⁴ et non magis propter lucrum ? Sed qualitercumque⁸⁵ se habeat intentio alicuius in⁸⁶ recipiendo unum solum beneficium, tamen [Cod. V, fol. 200 R^a] quantum⁸⁷ ad secundum videtur aestimandum quod recipiatur propter lucrum. Si autem sit clericus⁸⁸ pauper cui non est sufficenter de bonis ecclesiasticis provisum, tamen non licet⁸⁹ sibi necessaria vitae per negociationem acquirere sed alio⁹⁰, prout dicitur (9) nonagesima prima Distinctione : Clericus victum et vestitum sibi artificio vel agricultura absque officii⁹¹ sui detimento praeparet. Ubi etiam⁹² canon (10) reprobans pluralitatem beneficiorum sicut⁹³ et negociationem, consimilia circa hoc dicere videtur, ut ibi patet, ubi dicitur (11) : ad vitae vero huiusmodi⁹⁴ necessitatem studia diversa sunt⁹⁵. Ex eis ergo qui voluerit, acquirat corpori⁹⁶ opportuna potius scilicet quam recipiat⁹⁷ secundum beneficium etiam si non sufficiat primum, licet hoc non sit cum tanto rigore intelligendum quin in casu lictum⁹⁸ sit, sed puto quod rarus est talis casus.

Ad quaestionem ergo propositam est dicendum quod negotiatores clerici, praecipue qui privilegiis clericorum uti volunt et quibus⁹⁹ in necessariis vitae de bonis ecclesiasticis competenter¹⁰⁰ est provisum¹⁰¹ vel aliter aliquo modo honesto vitae necessaria possunt sibi procurare, non possunt excusari a peccato. Verumtamen in casu quod¹⁰² quaerens exprimere intendebat¹⁰³, non videtur negotiatio proprie importari¹⁰⁴, quia super illud, capitulo decimo quarto, quaestione quarta¹⁰⁵ (12) : *Canonum*, dicitur in **Glossa** (13) : non licet clero emere vilius ut vendat carius in eadem forma ; sed in rudi forma¹⁰⁶ potest emere corium et¹⁰⁷ chartas¹⁰⁸, et inde faccre calceos¹⁰⁹ et libros. Nec hoc

est negoeiatio, sed [Cod. P, fol. 279 V^a] artificium, intelligendo tamen quod¹¹⁰ per se ipsum calceos¹¹¹ et libros de tali materia faciat. Si enim talia fieri faceret¹¹² per aliquos et istos factos ulterius venderet, negoeiatio videretur.

Ad argumentum in oppositum est dicendum quod Dominus¹¹³ (14) commendat¹¹⁴ ibi negoeiationem non circa temporalia sed circa spiritualia. Immo istam quae est circa temporalia reprehendit et maxime [Cod. R, fol. 199 V^b] in personis cultui¹¹⁵ divino deputatis, prout patet per ea quae scribuntur Iohannis¹¹⁶ (15) secundo, ubi [Cod. Q, fol. 153 V^b] dicitur quod Christus eiecit ementes et vendentes¹¹⁷ de templo, dicens: nolite facere domum meam domum negoeiationis. Et ecetera.

¹ ecclesia... obiecta-sticas R. — ² om. R. — ³ om. R; minus Q; postea del. Q. — ⁴ om. P. — ⁵ non R. — ⁶ sic isti negoiendo] sic negoiendo isti P; isti sic negoiendo R. — ⁷ ergo alias add. Q; ergo del. Q. — ⁸ primo esset R. — ¹¹ qui RQ. — ¹² lucrum R. — ¹³ nulli—evangelio] om. P; sed dominus—evangelio] om. R. — ¹⁴ negoeiatione Q. — ¹⁵ negoiciamini dum] negoicia num dum Q. — ¹⁶ et cetera] om. RQ. — ¹⁷ om. R. — ¹⁸ debet Q. — ¹⁹ conversionem honestam add. Q; postea del. — ²⁰ scientiam P. — ²¹ apparentia PV. — ²² conversionem RQ. — ²³ bonam famam] famam bonam PV. — ²⁴ quod Q. — ²⁵ om. Q. — ²⁶ proprium R. — ²⁷ si Q. — ²⁸ specularem Q. speculiarem R; in peculiarem corr. R. — ²⁹ om. P. — ³⁰ pme Q; p'e R. — ³¹ animam Q. — ³² vacatione circa] vita Q. — ³³ et QR. — ³⁴ immunes add. Q. — ³⁵ om. Q; ergo suppl. Q et igitur in marg. add. Q. — ³⁶ om. Q. — ³⁷ qui Q. — ³⁸ distractant RQ. — ³⁹ debet Q. — ⁴⁰ enim intelligimus] intelligimus euim V. — ⁴¹ commuta rei Q; rei del. Q et tionem add. Q. — ⁴² vel rerum] om. Q; ad add. R; postea del. — ⁴³ negoeiations Q. — ⁴⁴ vel RQ. — ⁴⁵ necessitatis Q. — ⁴⁶ om. RQ. — ⁴⁷ non R. — ⁴⁸ vel P. — ⁴⁹ ista Q. — ⁵⁰ om. Q. — ⁵¹ vituperabilis add. Q; postea del. — ⁵² om. Q. — ⁵³ qui RQ. — ⁵⁴ verit Q; terminum nescit] tamen vetit R. — ⁵⁵ om. Q. — ⁵⁶ intermisum Q. — ⁵⁷ reddit Q. — ⁵⁸ isto Q; illo R. — ⁵⁹ debet Q. — ⁶⁰ teneant Q. — ⁶¹ abstringi Q. — ⁶² vendentes Q. — ⁶³ vero R. — ⁶⁴ vigesima RQ. — ⁶⁵ rarius Q. — ⁶⁶ vitatur Q. — ⁶⁷ quia Q. — ⁶⁸ a elero] om. P; a clericu V. — ⁶⁹ status RQ. — ⁷⁰ om. R. — ⁷¹ tam RQ. — ⁷² om. RQ. — ⁷³ per se] om. Q. — ⁷⁴ secunda PVRQ; primo corr. V. — ⁷⁵ canon add. Q. — ⁷⁶ quod Q. — ⁷⁷ om. Q; postea in add. Q. — ⁷⁸ afficiuntur RQ. — ⁷⁹ autem add. Q. — ⁸⁰ est autem autem est RQ. — ⁸¹ quod RQ. — ⁸² et RQ. — ⁸³ om. Q; unum add. alia m. Q; — ⁸⁴ superne tamen Q; tamen add. R; postea del. — ⁸⁵ qualiter Q. — ⁸⁶ ratione add. Q; ron'e add. R. — ⁸⁷ quod Q. — ⁸⁸ sive add. RQ. — ⁸⁹ habet RQ. — ⁹⁰ sed alio] om. Q. — ⁹¹ offm Q. — ⁹² scilicet R. — ⁹³ lit' Q; licet R. — ⁹⁴ huius P. — ⁹⁵ quantum R. — ⁹⁶ corpus RQ. — ⁹⁷ recipiet R. — ⁹⁸ licet cum RQ. — ⁹⁹ qui Q. — ¹⁰⁰ sunt add. Q; postea del. — ¹⁰¹ provise Q. — ¹⁰² qui R. — ¹⁰³ intedebat Q. — ¹⁰⁴ importari Q; in importari corr. Q. — ¹⁰⁵ in add. Q. — ¹⁰⁶ sed — forma] om. Q. — ¹⁰⁷ le add. Q; postea del. — ¹⁰⁸ caritas Q; raritas R. — ¹⁰⁹ calcios Q. — ¹¹⁰ ipse add. Q; deinde del. — ¹¹¹ calcas Q. — ¹¹² fieri faceret] fient fieri Q; fieret fieri R. — ¹¹³ quod Dominus] om. QR. — ¹¹⁴ commenda Q; omnimoda R. — ¹¹⁵ titui Q. — ¹¹⁶ vere R.

(1) *Evangelium LUCAE*, XIX, 13. — (2) c. 3. C. XIV, q. IV (FRIEDBERG, I, col. 736). — (3) ARISTOTELIS *Politica* I, c. 9 (II, 1257 a). — (4) Id., *ibid.* (loc. cit., II, 1257 b). — (5) c. 2, D. V, *De Poenitentia* (FRIEDBERG, I, col. 1240). Litteraliter. — (6) c. 3, *Canonum*, C. XIV, q. 4 (FRIEDBERG, I, col. 736). Litteraliter. — (7) c. 1, *Clericus*, C. XXI, q. 1

(FRIEDBERG, I, col. 852). Litteraliter. — (8) *Ibid.* (loc. cit.). Fere litteraliter. — (9) c. 3, Clericus vietum, D. XCI (FRIEDBERG, I, col. 316). Verbotenus. — (10) *Ibid.* (loc. cit.). — (11) c. 3, Canonum, C. XIV, q. 4 (FRIEDBERG, I, col. 736). — (13) *Corpus Iuris Canonici cum glossis*, c. 3, Canonum, C. XIV, q. 4 (Lugduni 1618, col. 1051). Litteraliter. — (14) LUCAE *Evangelium*, XIX, 13. — (15) JOHANNIS *Evangelium*, II, 13-17.

QUAESTIO VIII

Supposito quod negotiantes clericci peccent quis istorum gravius peccat

Deinde ad secundum praemissorum arguebatur quod incurrens damnum gravius peccat ; quia ille ¹ magis peccat qui est causa damni alterius sua culpa quam iste ² qui non est ³ causa damni alterius. Sed supposito quod ambo peccant, iste qui perdit culpa sua est causa damni illius ecclesiae de cuius bonis negotiatus est ⁴ ; non sic autem alias qui non perdit. Ergo. Et cetera.

Contra. Iste magis peccat cuius voluntas est maior vel intensior in actu peccati. Sed voluntas eius qui lucrum consequitur est maior vel intensior in adipiscendo lucrum quam voluntas ⁵ alterius qui lucrum non assequitur, quia per praesentiam boni voluntas nata est magis intendi quam ⁶ in eius absentia. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod, supposito quod vere et proprie sit negotiatio quam ⁷ praedicti exercent, cum in actu negociationis ille ⁸ per se intendit lucrum tanquam finem et hunc ⁹ finem habet ¹⁰ intentione actuali, sed non semper consequitur ¹¹ lucrum in effectu et realiter ¹², ideo illud quod boni vel mali moris est in actu negociationis ¹³ per se non sumitur ex isto lucro vel damno [Cod. P, fol. 279 V^b] in effectu, sed solum ex intentione lucri sive ex lucro secundum ¹⁴ quod cadit sub intentione. Cum ergo uterque praedictorum aequaliter videatur habere lucrum in intentione quantum ¹⁵ est de genere operis, unus per se loquendo in huiusmodi actu non videtur plus peccare quam alius. Similiter etiam ¹⁶ si in negoicando unus ita diligens sit sicut alter ; quia enim talis eventus consequens actum negociationis, scilicet lucrum vel damnum [Cod. V, fol. 200 R^b] in effectu ita natus est consequi ¹⁷ ex ¹⁸ actu unius ¹⁹ sicut ex actu alterius, ex ²⁰ hoc etiam ²¹ nulla differentia invenitur inter istos ²² quantum ²³ ad bonum vel malum morum ²⁴ ; sed si ille ²⁵ qui consequitur damnum in negoicando sit negligens ita quod verisimiliter ²⁶ possit apparere quod per negligentiam suam alteri damnum eveniat, et etiam hoc praecogitat et avertat, gravius peccat ²⁷ in actu negociationis quam iste qui circa hoc diligens existit. Cum enim cogitans vel cogitare debens quod ex opere suo malum potest ²⁸ evenire, nec tamen propter hoc se corrigit, ex hoc

apparet quod voluntas eius est magis inordinata ; et sic gravius est peccatum suum formaliter, quia etiam illud damnum cedit in iniuriam alterius, quia supponitur quod negociatur de bonis alterius qui per culpam suam damnificatur, quia sine illius licentia de bonis eius negociatur. Sic etiam, licet in negoziando non sit negligens, gravius peccat non formaliter sed materialiter. Si enim tale damnum non cederet in iniuriam alterius, nullo modo iste plus peccaret ; quia nec in forma nec in materia contractus esset aliqua differentia inter istos. Talis etiam eventus consequens non esset aliquod malum morum vel culpae, sed malum poenae quae dicitur poena damni. Sed nunc, quia ille²⁹ eventus est iniuriosus et damnosus alteri, ideo incidit ibi³⁰ aliud peccatum, materialiter dico [Cod. P, fol. 280 R^a], non formaliter ; quia voluntas [Cod. R, fol. 200 R^a] in actu non habet illud damnum in quantum iniuriosum pro obiecto. Sicut etiam ille qui se inebravit, si in ebrietate tali quae usum rationis impedit, committat aliquod peccatum, dicitur plus peccare et facere plura peccata non formaliter, sed materialiter, quam alius qui similiter inebratus³¹ tale peccatum secundum non committeret. Neuter enim facit nisi unum peccatum quod per se possit dici voluntarium. Aliud enim non est voluntarium nisi voluntario primi sicut effectus in causa.

Ad argumentum in contrarium est³² dicendum quod non valet in easu proposito. Quia diversitas quam arguens intendebat ostendere inter istos secundum quam unus peccare [Cod. Q, fol. 154 R^a] magis videtur quam alius non potest attendi in hoc quod unus adipiscatur lucrum et non alius, sed in hoc quod pecunia de qua negociatus est iste qui incurrit damnum non erat sua, sed alterius. Et ideo³³ per factum suum alias³⁴ damnum incurrit minus iuste.

Posito enim quod duo clerici negociantes de pecunia propria ita quod in negoziando non peccent propter iniuriam³⁵ alterius, et unus istorum incurrit damnum et alius consequatur lucrum, unus tamen non diceretur magis peccare quam alius ; quia eiusdem rationis in bono vel malo morum videtur esse gaudium inordinatum de praesentia alicuius boni illicite acquisiti et tristitia inordinata de absentia³⁶ eiusdem boni sive de poena damni in quam etiam illicite incidit. Sicut enim in habente praesentiam³⁷ talis rei, ablata spe³⁸, nihil plus scilicet expectans nec in aliiquid ulterius tendens ut perfectius illi uniatur, terminatur³⁹ eius appetitus in bono talis gaudii : ita etiam in habente absentiam⁴⁰ sive parentiam talis boni sive praesentiam damni sine timore, id est non habens amplius tibi[Cod. P, fol. 280 R^b] morem de tali damno quod poterat evenire, habet appetitum terminatum in malo tristitiae. Et secundum hoc debet dici quod sicut illius peccatum maius dicitur⁴¹ in adiectione⁴² lucri quam in sola voluntate et spe consequendi, ita etiam in isto est maius peccatum in assecutione damni et parentia lucri quam erat quando poterat timere de periculo damni. Non debet ergo dici peccatum unius maius peccato alterius ratione praesentiae vel absentiae obiecti quia, sicut dictum est, utrique⁴³ est praesens obiectum secundum modum sibi convenientem, quia

sicut praeSENTIA⁴⁴ boni est obiectum praesens voluntati gaudenti, ita etiam absentia boni absque spe habendi est obiectum praesens voluntati tristi. Sed ad hoc quod aliquis dicatur magis vel minus peccare in consequendo vel non consequendo lucrum, debet fieri talis comparatio vel proportio⁴⁵ inter haec quod unus sit in spe [Cod. V, fol. 200 V^a] adipiscendi lucrum, deinde illud adipiscatur in effectu; alius vero habeat timorem de damno incurriendo et deinde illud incurrat⁴⁶ in effectu. Et secundum hoc, sicut ex parte consequentis lucrum maius est peccatum eius quando consequens lucrum inordinate gaudet in illius assecutione quam quando solum illud desiderans et volens consequi gaudebat inordinate de spe consequendi. Ita etiam ex parte incurrentis damnum maius est peccatum eius quando incidens damnum vehementer dolet inordinate ex carentia lucri, exclusa spe consequendi, quam quando timens de periculo in[Cod. R, fol. 200 R^b]currendi desiderabat illud evitare. Et non debet fieri comparatio de isto qui incurrit damnum ad illum qui consequitur lucrum.

¹ ille corr. V. — ² ille corr. V. — ³ om. Q. — ⁴ om. P. — ⁵ volunt nec R. — ⁶ om. RQ. — ⁷ quod Q. — ⁸ negotiations add. Q; negotia add. R. — ⁹ habet PV; hunc corr. V. — ¹⁰ in add. R. — ¹¹ om. RQ. — ¹² et realiter] om. Q. — ¹³ negotiations Q. — ¹⁴ sed Q. — ¹⁵ quam Q. — ¹⁶ et RQ. — ¹⁷ sequi R. — ¹⁸ et R. — ¹⁹ ita — unius] om. Q. — ²⁰ in Q. — ²¹ et RQ. — ²² illos PV; istos corr. V. — ²³ quam Q. — ²⁴ moris P; morum add. R, postea del. — ²⁵ iste RQ. — ²⁶ visibiliter R. — ²⁷ peccet Q; peccat corr. Q. — ²⁸ debet R. — ²⁹ iste VQ. — ³⁰ in P. — ³¹ inebrians P. — ³² om. V. — ³³ om. Q. — ³⁴ aliud P. — ³⁵ et unus add. Q. — ³⁶ essentia P; praesentia R. — ³⁷ poenam PR. — ³⁸ ablata spe] om. R. — ³⁹ terminatus R. — ⁴⁰ abs. ntia Q. — ⁴¹ ad add. Q. — ⁴² acceptione V; eptione Q. — ⁴³ uterque P. — ⁴⁴ poena PQ et 1^a m. V. — ⁴⁵ propositio VRQ; vel proportio in marg. scripta. VR. — ⁴⁶ illud incurrat] incurrat illud Q.

QUAESTIO IX

Utrum superiores sive principes saeculares sive praelati ecclesiastici peccent non expellendo usurarios de terris suis

Deinde circa personas tam ecclesiasticas quam saeculares in communia quaerebantur quaedam pertinentia specialiter¹ ad superiores habentes potestatem inferiores coercendi, et quaedam pertinentia ad quascumque generaliter et quaedam pertinentia ad non sacerdotes specialiter.

Circa [Cod. P, fol. 280 V^a] primum quaerebatur unum, scilicet: utrum superiores² sive principes saeculares sive praelati ecclesiastici peccent non

expellendo usurarios de terris suis. Et arguitur quod non. Quia non facere quod aut nullus facit aut quod paucissimi faciunt non videtur esse peccatum ; sed aut nullus expellit usurarios aut paucissimi hoc faciunt. Ergo. Et cetera.

Contra. Qui non facit illud propter quod faciendum in ³ non facientes graves poenae ecclesiasticae promulgantur graviter peccat. Sed in non expellentes usurarios de terris suis graves poenae ecclesiasticæ latae sunt a summo pontifice. (**E x t r a** (1), *De Usuris* : Usurarum voraginem). Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod ad principem ⁴ vel praelatum pertinet ut mala evellat et destruat, bona vero aedificet et plantet, sicut dicitur **Ieremias** (2) [Cod. Q, fol. 154 R^b] primo : Ecce constitui te super gentes ⁵ et regna ut evellas et destruas ⁶, aedifices et ⁷ plantes ; et cetera. Ista autem fieri debent ⁸ prout ordinantur ad bonum commune. Sed respectu bonorum sic se debent habere quod omnia bona debent suadere et ad ista ⁹ allicere et inducere beneficiis ¹⁰ et promissis, et quacdam praecipere : mala etiam omnia debent dissuadere et ab illis retrahere prohibitionibus et comminationibus. Sed quia ad ¹¹ expulsionem ¹² malorum frequenter non sufficiunt sermones suasorii nee etiam prohibitiones legales, idco oportet ad hoc poenas sensibiles adhibere. Et circa hoc habet bonus princeps diligenter considerare utrum ¹³ secundum statum et dispositionem fragilem subditorum ex omnimoda expulsione aliquorum malorum per huiusmodi poenas occasionaliter ¹⁴ insurgerent plura et maiora ¹⁵ mala in communitate, quac etiam esset difficilis extirpare. Et in talibus videtur dicendum quod ad bonum principem non pertinet talia per poenas huiusmodi extirpare.

Unde dicit **A u g u s t i n u s** (3). libro secundo, *De Ordine* : et in ¹⁶ civitate bene ordinata bonum est et permittendum quaedam mala esse, quae licet secundum se sint ¹⁷ mala et inordinata, tamen propter bonum communis et in ordine ad illud sunt bona et ¹⁸ ordinem quandam habent et ideo permitenda sunt, licet non sint praecipienda vel etiam consulenda. Dicit enim multa de hoc ibi. Et inter alia dicit (4) : quid sordidius dedecoris ¹⁹ turpitudinisque plenius meretricibus et lenonibus ²⁰ aut meretrices de rebus humanis turbaveris omnia libidinibus. Et ideo, ut ibi videtur pertractare, melius est talia ²¹ permettere quam per poenas totaliter extirpare. Et sic illud quod secundum se et simpliciter est malum, in ordine ad aliud et per accidens ²² est bonum [Cod. V, fol. 200 V^b] in quantum per illud occasionaliter multa bona conservantur et ²³ multa mala impediuntur.

Cum ergo quaeritur utrum usurarii sint expellendi [Cod. R, fol. 200 V^a]. dicendum quod usurarii illi per quos uotabiliter damnificantur subditi sic quod per bonum quod per illos usurarios consequuntur non potest fieri recompenso illorum malorum quae per ipsos incurruunt ²⁴ ; et sic tales esse secundum se et simpliciter est malum et etiam in ordine ad bonum ²⁵ communis illi sunt penitus eiciendi ²⁷. Et ideo notabiliter est facta constitutio concilii generalis (5) quae cum adiectione magnae poeuae praecipit quod

usurarii alienigenae ²⁸ eiciantur. Per tales enim terra quam inhabitant depauperatur, quia pecuniam quam acquirunt per usuras ad terras suas transmitunt. In morte etiam tales restitutions facere non ²⁹ consueverunt. Et ideo etiam graviter peccant principes qui tales sustinent, non solum faciendo contra praedictam constitutionem, sed etiam contra ius ³⁰ naturae, in quantum scilicet circa bonum subditorum suorum sunt negligentes non prohibendo damma ipsorum prout [Cod. P, fol. 281 R^a] deberent. Quia enim tales alienigenae non morarentur sub dominio principum nisi praevererent eis securitatem et defensionem et promptos ad eorum negotia se ³¹ exhiberent compellendo debitores ad satisfaciendum eis et de sorte et de usura in hoc ³² videretur ipsi dare eis potestatem et auctoritatem foenerandi in quantum eis concedunt ³³ ea sine quibus non exercerent usuras ; et ideo viderentur esse participes omnium malorum quae tales faciunt, quia respectu illorum non se habent solum ut permittentes, sed ut consentientes, immo etiam ut agentes.

Secus autem est de incolis et de oriundis de terra, quia si tales ditantur per usuras de bonis aliorum, terra tamen quantum ad hoc non depauperatur, quia isti habent familias et amicos in terra quibus bona ³⁴ sua ³⁵ remanent ; plures autem ex ipsis faciunt restitucionem his a quibus usuras habuerunt [Cod. Q, fol. 154 V^a].

Ad hoc etiam quod tales usuras exerceant, non oportet ³⁶ quod domini aliter se habeant ad istos quam communiter ad alios subditos suos, ut respectu illorum possint dici permittentes, non agentes. Et ideo si ³⁷ contingat quod in terra alicuius domini essent aliqui tales, de terra videlicet oriundi, qui tamen non essent in numero multum excessivo et qui non exigerent usuras immoderatas et probabiliter ³⁸ appareret quod ex ipsis bona multa provenirent ³⁹ in communitate, nec apparerent multa mala quae occasione ipsorum communitati evenirent, videtur quod possent modo supradicto tolerari. Et ideo secundum leges humanas conceditur usuras accipere, quia leges humanae dimitunt aliqua peccata impunita propter condicionem hominum infirmorum in quibus multae utilitates impedirentur si omnia peccata districte prohiberentur poenis adhibitis. Et ideo lex humana videtur usuras permittere, non quasi aestimans illas esse secundum iustitiam, sed ne [Cod. P, fol. 281 R^b] impedirentur utilitates multorum ; sicut etiam Dominus mala permittit propter bona quae ex illis elicere novit.

Sed in talibus quae ⁴⁰ secundum se mala sunt et tamen permittuntur, propter dictas causas debent principes diligenter contra ⁴¹ talia facientes adhibere poenas aliquas per quas sic cohabeantur quod occasione ipsorum pauciora mala in communitate contingant, puta : de meretricibus quod non permittantur stare in locis honestis et quod non tractentur cum reverentia et honore ; et sic de aliis. Unde Ecclesia quae magis intendit circa salutem animarum et ad extirpati [Cod. R, fol. 200 V^b] onem vitiorum quam iudices saeculares contra tales per censuras ecclesiasticas procedere consuevit.

Sed quia quaerens videbatur arctare quaestionem specialiter ad alienigenas : utrum scilicet principes teneantur omnino expellere tales de terris suis, et utrum hoc non facientes incurvant poenas⁴² in supradicta constitutione (6) statutas ; ad hoc est dicendum quod tales omnino expellere debent. Ad hoc enim, ut praedictum est [Cod. V, fol. 201 R^a], absque praecepto constitutionis de iure naturae tenentur ; et ideo poenas ecclesiasticas in contrarium facientes adhibitas merito ineurrunt.

Sed quomodo dictae poenae inobedientes ligare habeant, ad eius evidentiā est considerandum quod in dicta constitutione (7) sic dicitur : Præcipimus⁴³ ut nullus usurarii non oriundis de terra domos conducat vel conductas habere aut alias inhabitare permittat. Deinde, quibusdam interpositis, in praedicta constitutione (8) sequitur⁴⁴ : Nemo⁴⁵ illis ad foenus exercendum domus locet, vel sub⁴⁶ alio titulo quocumque concedat. Qui vero contrarium fecerint, si personae ecclesiasticae fuerint, maiores suspensionis, minores excommunicationis, collegium vero interdicti sententiam ipso facto se noverint incursum. Quam si per mensem sustinu[**Cod P, fol. 281 V^a**]erint, terra istorum⁴⁷ quamdiu in eis iidem usurarii commorantur, ex tunc ecclesiastico subiaceat interdicto. Cacterum⁴⁸ si fuerint laici, per suos ordinarios ab huiusmodi excessu per censuram ecclesiasticam compescantur. Et secundum⁴⁹ quod⁵⁰ videtur prudentibus vim dictorum verborum attendantibus, non est hoc canon (9) latae sententiae nisi contra illos qui talibus usurariis locant vel⁵¹ concedunt domos ad exercendum usuras ; licet alias graviter peccent contra praeceptum Ecclesiae et contra dictamen iuris naturalis qui tales usurarios non expellunt. Quod tamen non assero⁵² nec determino ad praesens⁵³.

¹ om. V. — ² sive add. Q ; postea del. — ³ et Q. — ⁴ p. add. R ; postea del. — ⁵ genus P. — ⁶ edifices et plantas add. R ; postea del. — ⁷ ut Q. — ⁸ debet Q. — ⁹ illa V. — ¹⁰ beatificis P. — ¹¹ om. Q. — ¹² expressionem P. — ¹³ virum R. — ¹⁴ occasionabiliter Q. — ¹⁵ minora R. — ¹⁶ in civ. Q ; deinde litteras eiv expunxit Q. — ¹⁷ nsit add. Q ; postea del. — ¹⁸ in add. Q ; postea del. — ¹⁹ dedicoris Q. — ²⁰ leononibus R ; leonibus corr. R. — ²¹ temporalia Q ; in talia corr. — Q. — ²² consequens R. — ²³ multa — et] om. Q. — ²⁴ incurerunt Q ; incurrunt corr. Q. — ²⁵ ad bo add. Q ; postea del. — ²⁶ communitatis V ; communicant Q. — ²⁷ ceciendi Q. — ²⁸ ei add. Q ; postea del. — ²⁹ om. V. — ³⁰ contarius PV. — ³¹ om. R. — ³² videretur add. Q ; postea del. — ³³ com add. Q ; deinde del. — ³⁴ om. Q. — ³⁵ renuntient add. Q ; postea del. — ³⁶ c. add. R ; postea del. — ³⁷ om. Q. — ³⁸ pprobabiliter Q ; probabiliter corr. Q. — ³⁹ pervenirent P. — ⁴⁰ om. Q ; quae add. Q. — ⁴¹ mala add. Q. — ⁴² poena Q. — ⁴³ om. P. — ⁴⁴ in — sequitur] quaedam sequuntur sub hac forma ideo V. — ⁴⁵ enim add. R. — ⁴⁶ ab P. — ⁴⁷ eorum P. — ⁴⁸ Seterum Q. — ⁴⁹ hoc add. R ; deinde del. — ⁵⁰ om. R. — ⁵¹ et Q ; postea del. et vel corr. Q. — ⁵² asserem R. — ⁵³ non — praesens] ad praesens non assero V.

(1) Cfr. c. 1 ; Usurarum voraginem, in **SEXTO**, I. V, Tit. V : *De Usuris*. (FRIEDBERG. II, col. 1081). — (2) *Icr.*, I, 10. — (3) Resp. SANCTUS AUGUSTINUS, *De Ordinc.* I. II. c. 4

(PL., t. 32, col. 1000, 12). — (4) Id., *ibid.* (*loc. cit.*). — (5) Cfr. e. 1, in *SEXTO*, l. V, Tit. V : *De Usuris* (FRIEDBERG, II, col. 1081). — (6) *Ibid.* (*loc. cit.*). — (7) Id., *ibid.* (*loc. cit.*) Fere verbotenus, paucis tantum mutatis verbis. — (8) Id., *ibid.* (*loc. cit.*). Fere ad literam. — (9) Id., *ibid.* (*loc. cit.*).

QUAESTIO X

*Utrum persona confitens sacerdoti villaे in qua per paucos dies moratur teneatur
confiteri sacerdoti alterius villaे in qua fere per totum annum moratur*

Deinde circa pertinentia ad personas tam saeculares quam ecclesiasticas ¹ sive inferiores. sive superiores in communi quaereban[**Cod. Q, fol. 154 V^b**] tur quaedam pertinentia ad sacramentum poenitentiae, quaedam pertinentia ad actus quarundam virtutum.

Circa primum quaerebantur quaedam pertinentia ad confessionem et quaedam pertinentia ad satisfactionem. Circa primum quaerebatur ² unum ; posito quod mulier sive persona aliqua habens domum in una villa in qua per totum annum continue moraretur, hoc excepto quod ista habens domicilium in alia villa per paucos et certos dies, oportet ipsam ibi ³ morari causa cuiusdam libertatis sibi utilis conservandae, videlicet in tribus praecipuis solemnitatibus, puta : in festo Paschae, Pentecostis et Natalis ; utrum talis persona recipiens sacramentum eucharistiae in ista villa in qua per praedictos paucos dies moratur et sacerdoti illius villaе confitens, teneatur nihilominus confiteri sacerdoti alterius villaе in qua fere per totum annum moratur.

Et arguitur quod non teneatur confiteri tali sacerdoti ⁴, quia rite confessus alicui non tenetur eadem alteri confiteri. Sed talis [**Cod. P, fol. 281 V^b**] rite confessus est tali sacerdoti. Ergo. Et cetera. Maior patet. Minor probatur : quia illi sacerdoti rite potest quis confiteri a quo rite potest recipere eucharistiae sacramentum. Cum ergo dicta persona rite recipiat sacramentum eucharistiae a sacerdote illius alterius villaе, ergo etiam eidem rite confitetur ⁵. Ergo. Et cetera.

Contra. Quilibet tenetur confiteri saltem semel in anno suo proprio sacerdoti. Sed sacerdos villaе in qua talis persona moratur fere [**Cod. R, fol. 201 Ra**] per totum annum non minus, immo magis est proprius sacerdos talis personae quam alius ; ergo magis tenetur ei confiteri. Non obstante ergo quod confessa est illi, nihilominus tenetur illi confiteri.

Responsio. Dicendum quod, cum quilibet teneatur saltem semel in anno confiteri suo proprio sacerdoti, considerandum in casu proposito cuius paro-

chiana talis mulier debet dici. Secundum iura autem⁶ parochianus dicitur ratione⁷ domicilii. Unde si aliquis moratus fuerit multis temporibus in una parochia et transferat domicilium suum in aliam, statim factus est parochianus illius, si tamen sic domicilium transtulit quod habeat propositum perseverandi ibidem. (**Extra** (1) : *De Parochis et alienis parochianis*, capitulo: Ultra). Si autem aliquis in duabus parochias aequaliter degat, parochianus utriusque ecclesiae est dicendus [**Cod. V, fol. 201 R^b**]. Si autem pro maiori parte in una parochia, illius solum est parochianus. Qui autem nusquam habet domicilium, sed semper est viator et peregrinus, cuinlibet ecclesiae ad quam venit est parochianus.

Quantum vero ad quasdam libertates et commoditates habendas⁸ secundum alias leges et consuetudines aliquarum communitatum vel dominorum potest contingere quod requiritur quod volens huiusmodi libertatibus gaudere per certum tempus in tali loco determinato commoratur; et secundum hoc pro civi vel incola illius loci habeatur⁹. Sed haec ad invicem non repugnant [**Cod. P, fol. 282 R^a**]; nec unum per aliud impeditur. Unde non obstante quod aliquis isto modo dicitur civis vel incola alicuius loci in quo tamen modico tempore commoratur nihilominus tamen remanet vere parochianus alterius loci in quo pro maiore tempore¹⁰ commoratur¹¹.

Quando ergo praedicta mulier instantे tempore paschali est itura¹² ad alium ut¹³ talibus libertatibus gaudeat, si vadat de licentia sui sacerdotis et confiteatur sacerdoti alterius parochiae, non tenetur ista iterum suo sacerdoti confiteri. Si autem sine licentia eius vadat et confiteatur alteri sacerdoti sub spe ratificationis a proprio sacerdote aut sub proposito confitendi sibi cum redierit, si iste velit, quia non sine confessione vult sacramentum Eucharistiae in Paschate, cum redierit, suo proprio sacerdoti tenetur se offerre paratum¹⁴ ad iterum confitendum si iste ratificare noluerit quod est factum per alium sacerdotem.

Per hoc patet responsio ad argumentum in contrarium¹⁵. Quia talis persona alteri sacerdoti nec rite [**Cod. Q, fol. 155 R^a**] confiteatur, nec ab eo salubriter recipit sacramentum eucharistiae nisi modo supradicto.

¹ saeculares quam ecclesiasticas] ecclesiasticas quam saeculares V. — ² quaerebantur Q. — ³ ibi morari] morari ibi P. — ⁴ alterius villae — tali sacerdoti] om. R. — ⁵ confiteatur P. — ⁶ om. Q. — ⁷ aut P. — ⁸ humanas R. — ⁹ habeantur P. — ¹⁰ om. Q. — ¹¹ nihilominus — commoratur] om. P. — ¹² civa R. — ¹³ a add. Q; postea del. — ¹⁴ paratum V; se add. Q. — ¹⁵ oppositum R.

(1) Allud. forte ad c. 2. EXTRA, l. III. Tit. XXIX : *De Parochiis*. (FRIEDBERG, II. col. 554).

QUAESTIO XI

Utrum adulti et iejunare potentes peccant si non iejunant tempore adventus

Deinde circa pertinentia ad ¹ satisfactionem quaerebatur ² unum circa iejunium quod est pars satisfactionis ; scilicet : utrum adulti et iejunare potentes peccant si non iejunant tempore adventus. Et arguitur quod sic. Quia qui transgreditur consuetudinem ³ honestam peccat et meretur graviter puniri. Sed talis est qui tali tempore non iejunat ; quia non in aliquo determinato loco tantum, sed ubique terrarum a personis honestioribus tale iejunium observatur. Ergo. Et cetera.

Contra. Qui non facit illud quod non cadit sub pracepto, sed sub consilio, non peccat. Sed tale est iejunium adventus, ut patet per illud capitulum, **E x t r a** ⁴ (1), *De Observatione iejuniorum* : Consilium ; ubi dominus Papa postquam posuit aliquos [Cod. R, fol. 201 R^b] dies in quibus iejunare est praeceptum de hoc [Cod. P, fol. 282 R^b] tempore, subdit (2) non praecipiendo : iejunium etiam apud nos in adventu Domini agitur. Et sic iejunare tali tempore sub pracepto non cadit. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod ⁵ iejunare tempore determinato est de sic indifferentibus quod bonum vel malum moris in hoc non est nisi secundum quod fit vel non fit sicut lege est statutum vel consuetudine est firmatum. Unde circa ieunia secundum determinata tempora observanda bene sunt aliqua lege statuta quae tamen non servantur nec servanda reputantur propter consuetudinem contrariam quae in his quae indifferentia sunt, potest statutis humanis derogare. Statutum enim fuit quod quarta feria et sabbato iejunium servaretur. (*De Consecratione* (3), tertia Distinctione, capitulo : Sabbato ; et capitulo : Ieiunia sane (4).) Nunc autem iejunium observandum tempore adventus nec lege invenitur statutum nec communi consuetudine observatum ; ideo fideles ad tale iejunium observandum non tenentur vi consuetudinis vel praecetti. Licet enim sic sit huiusmodi iejunium observatum ⁶ consuetudine generali, quia ubique terrarum inveniuntur aliqui qui illud observant, inveniuntur nihilominus ubique aliqui de quolibet genere hominum, qui boni et honesti reputantur, qui huiusmodi iejunium non observant. Consuetudo autem generalis quae possit obligare ⁷ non dicitur nisi quae a bonis et honestis personis communiter observatur ⁸. Propter quod videntur male facere illi qui sunt de aliqua terra ⁹ in qua communiter [Cod. V, fol. 201 V^a] eduntur carnes in sabbato, qui venientes Parisius vel ad alium locum in quo a carnibus tali die communiter abstinent qui boni et honesti reputantur, in huiusmodi locis ¹⁰ tenentes consuetudinem terrae suae ¹¹ esu carnium volunt uti. Unde

dicit **Augustinus** (5) contra tales, (*Distinctione duodecima, capitulo* : Illa autem) [Cod. P, fol. 282 V^a] quod neque contra fidem neque contra bonos mores esse convincitur ¹² indifferenter est habendum, et pro corum inter quos vivitur consuetudine servandum est. Unde beatus **Ambrusius** (6) ait : Cum Romam venio sabbato ieiuno ; cum Mediolani[s] sum non ieiuno ; et cum ¹³ ad quancumque ecclesiam veneris eius morem serva, si non vis esse cuiquam ¹⁴ scandalum.

Per praedicta patet responsio ad obiecta.

¹ a Q. — ² quaerebantur V. — ³ consuetudinemne Q ; consuetudinem corr. Q. — ⁴ XX Q ; X corr. Q. — ⁵ ieiun add. Q ; postea del. — ⁶ observaservatum Q ; observatum corr. Q. — ⁷ obligari Q. — ⁸ observantur P. — ⁹ aliqua terra] terra aliqua P. — ¹⁰ om. V. — ¹¹ om. Q. — ¹² convincunt PV. — ¹³ cu RQ. — ¹⁴ tibi P.

(1) c. 2, *Consilium, EXTRA, I. III, Tit. XLVI, De Observatione ieiunorum* (FRIEDBERG, *op. cit.*, II, col. 650). (2) ITEM, *ibid.* (loc. cit.). — (3) c. 13. D. III, *De Consecratione* (FRIEDBERG, *op. cit.*, I, col. 1353). — (4) *Ibid.*, c. 14. D. III, *De Cons.* (FRIEDBERG, *op. cit.*, I, col. 1356). — (5) c. 11, D. XII (I, col. 30). Litteraliter. Resp. S. AUGUSTINUS, *Epistula LIV ad Ianuarium*, l. I, c. 2 (PL., t. 33, col. 201). — (6) *In c. 11. D. XII* (I, col. 30). Passus sententialiter ex SANCTO AUGUSTINO (*op. cit.*, loc. cit.) depromptus est.

QUAESTIO XII

Utrum sciens peccatum occultum fratris teneatur illud denuntiare probo viro

Deinde circa pertinentia ad actus quarundam virtutum ¹ quaerebantur quaedam pertinentia ad caritatem, quaedam pertinentia ² ad iustitiam. Circa primum quaerebatur unum pertinens ad correctionem fraternalm : si aliquis sciat aliquid occultum peccatum fratris sui, quod est tale quod non vergit in damnum ³ aliorum. et habeat conscientiam quod si illud revelaret praelato illius vel alteri probo ⁴ viro, illi [Cod. Q, fol. 155 R^b] prodesset ad salutem. utrum tali teneatur denuntiare. Et arguitur quod non. Quia prodere aliquem est peccatum ; sed prodit. quia prodere nihil aliud videtur quam peccatum alieuius occultum detegere. Ergo. Et cetera.

Contra. Qui agit ⁵ contra conscientiam male facit. quia agit ad gehennam. Sed talis si non denuntiet agit contra conscientiam. ut patet ex forma casus positi. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod circa correctionem fraternalm est consideran-

dum quod, quando peccatum fratri vergit in damnum aliorum ita quod ex isto non tantum ipsi ⁶ peccanti sed aliis multa mala [Cod. R, fol. 201 V^a] poterunt evenire nisi praecaveantur et non potest praecaveri nisi praevideantur, tunc caritas quae magis respicit bonum commune quam unius personae exigit quod tale peccatum, etiam si sit occultum, reveletur illis qui praedicta mala pot[er]unt impedire ⁷, semper tamen salva fama quantum potest fieri bono [Cod. P, fol. 282 V^b] modo.

De peccato autem ⁸ alio est distinguendum ; quia aut illud peccatum est tale quod poterit denuntiari Ecclesiae, id est praelato, aut non. Intelligo autem peccatum esse tale quod potest revelari ecclesiae, quod est tale quod, cum relatum fuerit praelato iste de isto poterit inquirere et peccatorem publice corrigere. Quia ergo praelatus non potest procedere ad inquisitionem contra aliquem nisi vel factum sit pluribus notum vel nisi iste peccans sit apud plures diffamatus, videtur quod peccatum occultum non possit denuntiari praelato isto modo. Talis enim denuntiatio proximum ⁹ scandalizaret et esset ¹⁰ sine fructu ; quia de hoc, ut dictum est, praelatus inquirere non potest.

Si autem dicatur quod, licet peccatum occultum non sit praelato denuntiandum immediate dicto modo, quia per hoc non posset peccator efficaciter convinci nec corrigi, debet tamen fieri ¹¹ denuntiatio talis peccati praelato, servato ordine a Christo (1) instituto, scilicet sic quod postquam frater admonuit ¹² fratrem peccantem ¹³ in secreto et deinde induxit duos testes coram quibus ipsum iterum corripuit ¹⁴, sic ulterius ipsum debet praelato denuntiare, hoc non valet. Si enim testes inducuntur ad convincendum de actu novo peccati quando peccatum est iterabile, cum illud peccatum iam tres simul videant, non est occultum ¹⁵ ; et illud utique poterit denuntiari praelato, ut praelatus est.

Nec etiam videtur hoc requirere caritas fraterna nec ordo servandus in correctione fratri, scilicet quod aliquis teneatur futura peccata explorare et alios [Cod. V, fol. 201 V^b] etiam ¹⁶ ad explorandum inducere, ut patet in modo expresso in Evangelio, ubi dicitur (2) : Si peccaverit in te, id est : te sciente ; quasi diceret : si peccatum eius ad tui notitiam deveniat ; et cetera. Sed de peccato commisso iam de quo nihil sciunt tales testes, nisi quantum iste eis revelat, [Cod. P, fol. 283 R^a] isti non poterunt esse testes, sed tantum de actu admonitionis et correctionis in praesentia ¹⁷ eorum factae ; et sic ulterius denuntiatio facta praelato erit inutilis, ut supradictum est.

Praeterea sic inducens testes videtur malefacere et periculo se exponere. Quia, cum tale peccatum sit omnino occultum, sic revelans, quia non in secreto sed iam in publico revelat, quia ¹⁸ coram pluribus et non ut secretum teneatur, sed ut praelato et ex consequenti aliis ¹⁹ propaletur, talis non debet ²⁰ dici corrector criminis, sed proditor.

Si etiam iste peccator velit negare peccatum suum ²¹ a fratre suo sic sibi ²²

coram probis impositum et velit agere contra imponentem qui peccatum impositum probare non poterit, iste imponens merito punietur. Et ideo²³ videtur quod, post admonitionem secretam de peccato occulto, non sunt *testes* aliquo modo inducendi coram quibus iterum admoneatur peccator. Nec est ulterius ad [Cod. Q, fol. 155 V^a] denuntiandum praelato procedendum.

Sed circa hoc sic videtur agendum quod quicquid circa hoc videbitur faciendum, fiat intentione emendationis [Cod. R, fol. 201 V^b] conscientiae fratris cum conservatione famae sua. Et ideo non est tale peccatum revelandum in publico vel publicae personae, ut est persona publica. Sed²⁴ videtur quod revelari possit in secreto et quasi sub paeto ut secretum teneatur. Unde si verisimiliter credat²⁵ sciens tale peccatum fratris quod si illud sciret²⁶ aliquis probus homo multum valeret ad correctionem et emendationem illius, tali esset revelandum in secreto, sive iste sit praelatus sive quisvis alius: quia in tali casu non fit revelatio alicui in publico, nec ut publica²⁷ persona est, sed ut est bonus homo. Et ideo etiam si praelecto fiat²⁸, debet fieri hoc in quantum est bonus vir et ut procedat ad peccatoris emendationem sicut frater absque usu et exercitio potestatis suae iurisdictionis contra ipsum, et sic agendo quod [Cod. P, fol. 283 R^b] nullo modo frater scandalizetur nec a praelato gravetur.

Unde praelatus non habet praecipere quod scientes occulta²⁹ peccata fratrum sibi revelent, quia quantum ad talia non habet ipse praelatus statum praceptoris et superioris, sed fratris quasi coaequalis et exhortatoris. Ad hoc enim obligatur unusquisque solum a Deo per praecettum caritatis, ut scilicet peccatum fratris sui illi³⁰ revelet per quem melius valeat frater emendari. Unde sicut si praecipiat praelatus alicui quod dicat sibi aliquod peccatum proprium occultum, non debet ei in hoc obedire nisi pro quanto tempore³¹ et loco debet sibi in foro secreto confessionis revelare. Ita etiam si hoc praecipiat alicui de peccato occulto alterius fratris in hoc etiam talis non tenetur sibi obedire; et sic tale peccatum non est revelandum alicui, nisi ut³² bono viro et pio fratri.

Verumtamen si praelatus sit talis qualis debet esse, qui scilicet sciat et velit fratri prodesse, non obesse, quia magis sollicitus debet esse circa bonum subditi quam alius, et etiam potest adhibere plura bona remedia quam alter, ideo regulariter³³ magis expedit revelare in secreto tam praelato quam alteri, licet in casu posset contingere quod alii esset revelandum potius. Talis autem revelatio non est contra bonum famae³⁴ fratris. Nec sic revelans debet dici proditor criminis, cum talis revelatio uon sit publica sed secreta. Sicut enim quis existens in aliquo peccato pro quo indiget consilio alterius probi viri, non dicitur proprie³⁵ prodere [Cod. V, fol. 202 R^a] se ipsum quando etiam extra confessionem suum peccatum occultum revelat tali probo viro in secreto et sub tali forma quod non publicetur; sed salubriter in hoc³⁶ agit: ita etiam videtur quod qui hoc agit amore caritatis de peccato proximi bene agit.

Sed utrum sic agens debeat prius fratrem admonere ³⁷ in secreto [Cod. P, fol. 283 V^a] inter se et ipsum, dicendum quod si credat probabiliter quod hoc expediat et quod per hoc forte frater corrigeretur, nec oportebit quod hoc amplius alicui alteri reveletur, facere debet ; sin autem potest hoc omittere. Cum enim ea quae in ordine fraternae correctionis ponuntur per se ordinantur finaliter ad fratris emendationem, quando apparet quod secundum dispositionem et condicionem personae et peccati talia valent, sunt agenda. Et sic volens revelare in secreto peccatum fratris alicui probo viro, regulariter debet ipsum prius inter se ³⁸ et illum [Cod. R, fol. 202 R^a] admonere. In casu tamen, cum viderit magis expedire quod hoc non fiat, potest omitti.

Patet ergo ex praedictis quod, cum a magnis doctoribus, ut supra dictum est, ponatur quod peccatum occultum fratris debet denuntiari [Cod. Q, fol. 155 V^b] praelato etiam ³⁹ ut praelato et sic in publico, servato tamen ordine supra dicto quod tamen non bene intelligo, multo magis potest ⁴⁰ dici quod potest revelari praelato vel alii probo viro in secreto. Et haec videtur intentio **Augustini** (2) exponentis illud *Levitici* (3), quinto : Si peccaverit anima et audiverit vocem iurantis testisque fuerit, quia iste vidit, nisi iudicaverit portabit iniquitatem. Dicit enim super hoc **Augustinus** (4), et ponuntur verba eius Vigesimo secundo, quaestione quinta, capitulo : *Hoc videtur dicere* (5) : peccare hominem, quo audiente iurat aliquis falsum et scit eum falsum iurare et tacet. Sed inter timorem huiusmodi peccati et timorem huiusmodi prodictionis hominem non pauca existit plerumque tentatio ⁴¹. Sed quia non expressit cui hoc iudicandum sit, videtur mihi quod se ab hoc solvat peccati vinculo si talibus iudicet qui magis velint prodesse pro viro quam obesse.

Per praedicta patet responsio ad obiecta utriusque ⁴² partis.

¹ quarundam virtutum] virtutum quarundam V. — ² quaedam pertinentia] *om.* Q. — ³ in damnum *add.* Q. — ⁴ pro Q. — ⁵ iustitiam *add.* V. — ⁶ peccatum *add.* Q ; *postea del.* — ⁷ non ad corrigendum peccantem ut patet per sequentia sed ad praeveniendum malum *add. in marg.* R et alia m. V. — ⁸ *om.* P. — ⁹ proximi P. — ¹⁰ erit P. — ¹¹ *om.* P. — ¹² ammonuit Q. — ¹³ peccanti Q ; peccando R. — ¹⁴ die *add.* Q ; *postea del.* — ¹⁵ occultatum P. — ¹⁶ et Q. — ¹⁷ poena PR. — ¹⁸ *om.* Q. — ¹⁹ aliis Q ; aliis corr. Q. — ²⁰ fieri Q ; *postea del.* — ²¹ impositum probare non poterit *add.* Q ; *postea del.* — ²² a fratre — sibi] *om.* R ; *deinde in marg. suppl.* R. — ²³ non Q. — ²⁴ sed quod *add.* Q ; *quod del.* Q. — ²⁵ credens P ; *s add.* Q ; *postea del.* — ²⁶ sitiret Q ; seiret corr. Q. — ²⁷ nec — publica] *om.* Q. — ²⁸ fiat *add.* Q. — ²⁹ peccantem Q. — ³⁰ *om.* R. — ³¹ ipse Q. — ³² ut *add.* V. — ³³ regulari rex Q. — ³⁴ bonum famae] bonam famam P. — ³⁵ *om.* P. — ³⁶ in hoc nihil Q. — ³⁷ ammonere Q. — ³⁸ esse R. — ³⁹ et P. — ⁴⁰ debet R. — ⁴¹ temperatio P. — ⁴² salvat V. — ⁴³ pro. viro] periuro P. — ⁴⁴ partis *add.* Q ; *postea del.*

(1) MATTH., XVIII, 15. — (2) Verbo sunt AUGUSTINI in c. 8 : Hoc videtur dicere, C. XXII, q. 5 (FRIEDBERG, I, col. 884). Litteraliter. — (3) Levit., V, 1. — (4) In c. 8 : Hoc videtur dicere, C. XXII, q. 5 (FRIEDBERG, I, col. 884). Litteraliter. — (5) *Ut supra* (loc. cit.).

QUAESTIO XIII

Utrum emere debitum alicui certo tempore solvendum minori pretio sit usura

Deinde circa pertinentia ad actus iustitiae quaerebantur quinque : primo, posito quod alicui debeatur¹ certa summa pecuniae solvenda certo tempore² [Cod. P, fol. 283 V^b] ab isto, ille autem cui debetur huiusmodi pecunia citius³ volens habere pecuniam sibi debitam sive hoc debitum vendit alteri⁴ pro minori summa, utrum talis contractus sit iustus vel sit usurarius⁵. Et arguitur quod sit iniustus ; quia ubi⁶ datur minor summa pecuniae pro maiori recipienda, committitur usura ; quia ibi ex mutuo recipitur aliquid ultra sortem. Sed ita est in proposito, ut per se patet. Ergo. Et cetera.

Contra. Contractus excusari potest ut non sit usurarius propter dubium. Sed hic⁷ est dubium utrum emens recipiat⁸ tale debitum vel secundum totum vel secundum partem. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod in easu proposito uno quidem quantum ad substantiam facti videtur quod potest fieri contractus mutui et contraetus emptionis. Nam cum volens habere pecuniam paratam ab alio sie dicit : trade mihi nunc decem, et tu rehabebis duodecim tali termino : et ad hoe dabo suffieientem obligationem, scilicet eandem qua mihi talis est obligatus ; — eum contractus mutui consistit in tradendo aliquam rem cuius⁹ usus est consumptio eum obligatione eius cui fit traditio¹⁰ talis ad reddendum tantumdem vel amplius, sic huiusmodi contractus esset contractus mutui : et manifestum est quod sic esset usurarius. Non enim refert quantum ad propositum sive quod iste recipiens obliget se ipsum ad sic reddendum tantumdem et amplius sive quod transferat obligationem qua alter est sibi [Cod. V, fol. 202 R^b] obligatus in illum qui tradit sibi pecuniam. Unde sicut si iste qui debet reddere duodecim in termino praefixo propter accelerationem solutionis qua alius indiget. redderet tantum decem, illicitum esset ; ita etiam in proposito¹¹ est dicendum.

Nec¹² etiam impeditur talis contractus quin sit usurarius propter dubium, et cetera : utrum seilicet tantum recipiat vel plus vel minus vel forte nihil : quia ubicumque est contrac[*Cod. R, fol. 202 R^b*]tus mutui, scilicet ubi traditur aliquid cum obligatione de plus recipiendo, tale dubium contractum usurarium non excusat, sicut [Cod. P, fol. 284 R^a] patet in pluribus capitulis.

E x t r a (1) *De Usuris.*

Sed si volens habere pecuniam paratam dicat ¹³ alteri sic : talis debet mihi duodecim tali termino, puto quod rehabebo ; sed non sum certus nec scio si oportebit pro recuperatione illorum facere expensas et sustinere labores, volo tibi vendere ius quod habeo apud talem in tanta summa pecuniae ; et alter dicat : istis consideratis et non ¹⁴ obstantibus, volo emere. Et si tunc his sic se habentibus convenient ¹⁵ de rationabili pretio, et de totali summa tantum dematur quantum probabiliter ¹⁶ [Cod. Q, fol. 155 V^b] aestimari possunt labor et expensae quae circa hoc videbuntur requiri, licet in talibus non requiratur omnimoda certitudo, talis contractus est contractus ¹⁷ emptionis et venditionis ; et licite potest fieri. In tali enim contractu non traditur pecunia immediate pro pecunia, sive habendo solum respectum ad hoc quod recipiens obligetur danti ad reddendum tantam summam peccuniae, sed pro quodam iure ad quandam pecuniam habendam, sicut contingit in contractu in quo datur certa summa pecuniae pro certis redditibus recipiendis singulis annis sive in pecunia ¹⁸ sive in aliis rebus. Ibi enim pecunia non datur immediate pro pecunia, sed pro iure ad recipiendum pecuniam ordinato ¹⁹. In mutuo enim tradens mutuum non comparat sibi aliquod ius ; sed data pecunia solum retinet sibi in eo cui dat obligationem ad reddendum tantumdem vel amplius.

Si enim dicatur quod recipiens decem mutuo statuit in se ius de reddendo duodecim tradenti decem, hoc non potest habere rationem talis iuris quod possit rationabiliter aestimari in comparatione ad talem summam pecuniae quae datur quasi pro pretio. Immo nihil aliud est quam id ipsum ad quod recipiens mutuum naturaliter obligatur cum addito quodam illico.

Sed in huiusmodi emptione secus est ; quia aliquis potest se obligare et quoddam ius ²⁰ in se constituere de exhibendo [Cod. P, fol. 284 R^b] alteri aliquod servitium, vel de dando sibi aliqua bona etiam si nihil recipiat ab aliquo, vel pro aliqua summa pecuniae ab isto recepta, non sic quidem quod talia ad quae se obligat sint quaedam additamenta reddenda pro mutuo ultra quantitatem receptam ; sed sunt quaedam iura secundum se alterius tanquam res illius ad quaedam sibi in posterum reddenda ordinata ; et tale ius sub aestimatione rationali cadere potest.

Unde sicut in emptione reddituum ad ²¹ vitam, potest aliquis licite emere ab alio ius iam constitutum sibi de recipiendo certos redditus ad vitam, puta : si rex in se ipso statuit alteri ius habendi quolibet anno decem libras quamdiu vixerit, alias [Cod. V, fol. 202 V^a] ab isto cui rex sic constituit hoc ius potest illud emere ; ita etiam tale ius constituendum rex vendere potuit et alias ²² ab ipso emere. Et ita in proposito. Ius iam ²³ constitutum quod habet talis in talem, alias potest emere modo supradicto.

Sed quia in talibus contractibus qui non differunt secundum substantiam actus sive materialiter, sed in ordine ad diversos fines et [Cod. R, fol. 202 V^a] formaliter, fraus usurarum frequenter intervenit, non sunt bonae speciei, ideo

multum ²⁴ diligenter est in illis attendendum quod sic contrahentes in finem debitum respiciant et quod pretium conveniens interveniat.

Unde in proposito dans decem, per se et directe debet respicere ad ius quod emere intendit cum praedictis expensis et laboribus annexis et quod illis pensatis det rationabile ²⁵ pretium.

Per hoc patet responsio ad obiecta.

¹ cert add. Q ; postea del. — ² temporie Iae m. Q in tempore corr. 2^a m. Q. — ³ cuius R. — ⁴ vendit alterij alteri vendit P. — ⁵ usuraris RQ. — ⁶ om. P. — ⁷ hoc VPRQ ; hic corr. V. — ⁸ recipiet VRQ. — ⁹ cuius us Q ; postea iu del. Q. — ¹⁰ traditio add. Q. — ¹¹ opposito Q ; proposito corr. Q. — ¹² quod R ; postea del. et nec in marg. scrips. R. — ¹³ dicat add. Q. — ¹⁴ autem add. Q ; postea del. — ¹⁵ convenit V. — ¹⁶ aestimari possunt add. ima parte folii Q. — ¹⁷ om. V. — ¹⁸ sive add. Q ; postea del. — ¹⁹ ordinatam P. — ²⁰ naturale add. Q ; postea del. — ²¹ om. RQ. — ²² aliud V. — ²³ om. Q ; — suppl. postea. — ²⁴ multorum R. — ²⁵ rationale PRQ.

(1) Cfr. *verbi gratia* : c. V : Quum tu, EXTRA, V. 19 : *De Usuris* (FRIEDBERG, II, col. 812).

QUAESTIO XIV

Utrum ille cuius bona detinentur ab aliquo possit licite tantum capere clam de bonis detentoris quantum ille detinet de bonis suis

Post haec secundo eirea aetus iustitiae quaerebatur, posito quod aliquis potens et protervus habeat aliquid ¹ de bonis alterius et ille ² non possit illud manifeste et tali potente sciente reeuperare, quia iste reddere non vult, nee habet ³ superiorem qui possit ipsum eompellere ; aut [Cod. P, fol. 284 V^a] si habet, tamen ipsum non eompellit, quia aut non potest aut non curat ; utrum iste cuius [Cod. Q, - fol. 156 R^b] bona sie detinentur, iuste vel sine iniuria possit elam et ⁴ oeeulte reeipere ista vel tantum de bonis aliis detentoris ⁵.

Et arguitur quod non ; quia nullus est eieendus ⁶ a sua possessione nisi voluntate propria vel aueritate ⁷ superioris. Qui ergo aliquem eieit de sua possessione aueritate propria, et non est iudex, iniuste agit. Talis est iste ⁸. Ergo. Et eetera.

Contra. Talis detentor non habet ius in re sie detenta, sed alius ius ⁹ habet in ea. Qui autem ius habet in re aliqua in qua alius nullum ius habet, non videtur facere iniuriam detentori si istam aeeipiat ¹⁰ ab isto. Sed ita est in proposito, ut manifeste patet. Ergo. Et eetera.

Responsio. Dicendum quod aliquibus videtur quod, quia res quam talis recepit est sua vel sibi debita¹¹, cum istam habet, restituere non tenetur ; qui in tenendo rem suam nulli iniuriam facit nec rem¹² quae secundum veritatem sua est, aliquando restituere tenetur¹³ ; sed antequam illam haberet non debebat pervenire ad ipsam¹⁴ nisi de voluntate illius qui illam possidebat vel auctoritate superioris qui eum ad restituendum compellere haberet ; et sic peccavit in modo recipiendi ; et ideo de hoc est ei poenitentia iniungenda.

Sed illud non videtur bene dictum. Immo vel dicendum est quod tenetur¹⁵ rem sic ablatam restituere si in recipiendo peccavit. Aut si non tenetur restituere, in recipiendo non peccavit ; quia¹⁶ si peccavit, peccatum illud fuit peccatum iniustitiae, quia scilicet iniuste spoliavit alium possessione sua. Cum ergo peccatum non remittatur nisi restituatur ablatum, si talis recipiendo rem sibi debitam nihilominus in¹⁷ hoc alii iniuriam fecit et non [Cod. P, fol. 284 V^b] nisi spoliando ipsum possessione sua, talis non potest poenitentia nec satisfacere de hoc¹⁸ peccato nisi restituat spoliatum.

Et ideo cum communius¹⁹ dicatur quod in tali casu sic receptum non est restituendum, est etiam dicendum quod in modo recipiendi talis non peccat, quia iniustum possessorem rei suae²⁰ iuste spoliavit, [Cod. V, fol. 202 V^b] sicut etiam iudex ipsum iuste spoliasset si fuisset in iudicium coram isto²¹.

Et quod liceat personae singulari alium spoliare in tali casu, potest declarari per hoc quod, licet ad iudicem ex officio suo regulariter et ordinarie pertineat iniurias propulsare et iniuriantes compescere et ad restitutionem et satisfactionem eos compellere, nec hoc²² pertinet ad personas singulares quando potest per iudicem bono modo [Cod. R, fol. 202 V^b] fieri²³, in casibus tamen in quibus per iudicem talia non possunt fieri bono modo, vel quia non potest esse praesens cum iniuria fit vel non potest ad eius notitiam devenire²⁴ cum facta est, ideo ex permissione legis concessum intelligitur quod in tali casu unusquisque sit quasi minister iudicis et legis executor sive quod auctoritate legis et iudicis haec faciat²⁵ quae essent a iudice facienda. Propter quod si aliquis invasus ab alio²⁶ se defendendo cum moderamine inculpatae tutelae interficiat illum²⁷ qui ipsum²⁸ invasit ad laedendum eum in corpore vel in rebus, non reputatur peccare nec a lege est puniendus. Ita etiam videtur esse in casu proposito et in aliis casibus consimilibus.

Et hoc videtur sentire **Augustinus** (1), in *Epistola ad Macedonium*, dicens : Non sane quicquid ab inimico sumitur iniuriouse aufertur. Ecce quod **Augustinus** dicit quod in auferendi modo non est vitium. Deinde subiungit (2) : Nam plerique nec [Cod. Q, fol. 156 V^a] medico volunt reddere honorem nec operario mercedem [Cod. P, fol. 285 R^a]. Non ergo qui ab invitatis accipiunt²⁹ per iniuriam accipiunt.

Et secundum hoc in proposito nec in substantia facti, quia talis rem suam recipit ; nec in modo faciendi quia ab iniusto detentore iste qui ius habet in

illa re, quia sua est, etiam iuste, quia auctoritate legis quae in talibus casibus concessa intelligitur accipit, incidit hoc peccatum.

Per predicta patet responsio ad obiecta.

¹ bonis add. Q ; postea del. — ² iste VQ. — ³ habere Q ; habet corr. Q. — ⁴ vel V. — ⁵ detentoriis R. — ⁶ eliciendus V ; celiendus Q. — ⁷ propria add. R. — ⁸ om. Q. — ⁹ in rebus] om. Q. — ¹⁰ recipiat P. — ¹¹ debitam Q. — ¹² multi-rem] om. Q. — ¹³ quia-tenerunt] om. R. — ¹⁴ ipsam P. — ¹⁵ tenetur P. — ¹⁶ qui P. — ¹⁷ inter R ; ter del. R. — ¹⁸ de hoc add. P. — ¹⁹ communī P. — ²⁰ sni PRQ et Ia m. V. — ²¹ ipso V. — ²² om. V. — ²³ bono modo fieri] fieri bono modo V. — ²⁴ om. Q. — ²⁵ faciunt Q. — ²⁶ aliquo P. — ²⁷ om. Q. — ²⁸ Xpsum Q. — ²⁹ om. Q.

(1) SANCTUS AUGUSTINUS, *Epistula 153, ad Macedonium*, c. VI, 23 (PL., t. 33, col. 665).
Litteraliter. — (2) IDEM, *ibid.* (loc. cit.).

QUAESTIO XV

Utrum convictus per falsos testes in aliqua summa pecuniae prius debeat solvere illam summam pecuniae quam excommunicationem sustinere vel e converso

Tertio circa actus iustitiae posito quod aliquis sit convictus etiam ¹ probatum sit ² per falsos testes quod teneatur alicui aliquam summam pecuniae cui nihil tenetur, et sub poena excommunicationis praecipitur illi quod illam pecuniam solvat, quaeritur : utrum debeat solvere vel potius excommunicationem sustinere.

Et arguitur quod non debeat solvere. Quia qui facit aliquid quod vergit in malum proximi et totius communitatis peccat. Sed hoc faceret talis si solveret ; quia alius ³ reciperet ad damnationem animae suac. Ex hoc etiam et iste et ⁴ alii sumerent occasionem invadendi innocentes et indebita exigendi. Ergo. Et cetera.

Contra. Qui non obedit Ecclesiæ peccat ; sed talis si non solvat est inobediens Ecclesiæ. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod secundum casum propositum sententia excommunicationis est iniusta, quia pro causa falsa lata. Non est tamen nulla ; quia nec continet manifestum errorem, quia continet causam ⁵ pro qua aliquis meretur excommunicari. Nec est a non iudice nec post appellationem legitimam lata. Et ideo talis sententia est non solum timenda sed etiam tenenda ; quia dicitur Undecima quaestione, tertio capitulo (1) : Sententia pastoris sive iusta

sive iniusta semper timenda est⁶. Ubi subditur : per gravamen. **G r e g o r i u s**, cuius sunt hacc verba, non dicit iniustum sententiam esse tenendam vel servandam, sed timendam, id est : non ex superbia propter⁷ iustitiam propriam contemnendam ; quia humiliter se debet excommunicatus a sacramentis et communione hominum abstrahere propter reverentiam Ecclesiae ae si vera esset causa [Cod. P, fol. 285 R^b] pro qua lata est sententia. Sed non dicitur quod sit tenenda pro tanto, scilicet cum Ecclesia sic decepta sententiat⁸ quod oporteat illi in hoc sic obedire quod aliquid fiat quod non est secundum se iustum, sed potius indebitum, licet de tali feratur sententia. Quia enim Ecclesia sic iudicat [Cod. V, fol. 203 R^a] in foro exteriori secundum exteriore probations [Cod. R, fol. 203 R^a]⁹ secundum quas scit quod decipi potest, sententiat quasi condicionaliter et ex suppositione, sic scilicet pronuntiando¹⁰ quod¹¹ secundum ea quae apparent talis est sic contemnendus et eum istis supositis¹² sic condemnamus.

Et ideo non est intentio Ecclesiae quod simpliciter et absolute fiat illud pro quo fertur sententia, sed in quantum veritati innititur. Constat enim quod aliquando sententia¹³ fertur super eo quod nullo modo est licitum homini facere, sicut patet in multis casibus matrimonii in quibus circa id de quo in foro exteriori sententiat Ecclesia, illa sententiaret contrarium etiam in foro exteriori si ei de veritate constaret ; et cum¹⁴ sibi in hoc foro veritas constare non potest¹⁴, iudicaret contrarium esse faciendum in foro conscientiae propter hoc quod sic sententiat ex suppositione.

Et sic in casu proposito videtur quod talis sic condemnatus virtute sententiae per se loquendo non teneatur solvere illud pro quo sententia lata est contra eum. Quia, ut dictum est, sic lata est¹⁵ non quia vera sit causa, sed quia supponitur esse vera. Et ideo ex virtute talis¹⁶ sententiae per se non obligatur ad illud implendum.

Verumtamen quia excommunicatio est poenalis sic quod etiam est medicinalis, quando scilicet non contemnitur et cum possit fieri comparatio inter poenas alias quarum quamlibet potest aliquis [Cod. Q, fol. 156 V^b] eligere, si maiorem eligat potius sustinere quam minorem, contemnit maiorem et peccat in moribus.

Cum ergo aliquis excommunicatur pro causa non vera, si illud pro quo excommunicatur¹⁷ efficere non potest, [Cod. P, fol. 285 V^a] non est in eo eligere¹⁸ indifferenter alterum illorum, scilicet malum excommunicationis humiliter sustinere vel illud pro quo fit excommunicatio efficere. Et ideo humiliter sustinere excommunicationem est sibi meritorium.

Sed tamen illud potest efficere pro quo excommunicatur. Tunc in eo habet locum electio. Et secundum hoc est dicendum quod cum excommunicatio sit maxima poena spiritualis, quia excludit hominem a¹⁹ participatione beneficiorum Ecclesiae et societatis humanae, cum etiam excommunicatus graviter laedatur in fama per excommunicationem, quia pro sententia Ecclesiae

supponitur quod sit vera, si illud pro quo excommunicatur potest efficere absque magno sui detimento, debet absolutionem procurare satisfaciendo de eo pro quo est excommunicatus ; alioquin excommunicationem contemnere videretur, quia damnum quod ex ista sustineret quod est valde magnum, modicum reputare videretur et damnum modicum solutionis pecuniae praeferreret damno magno ; et ideo peccare graviter ²⁰ videretur; et si illud pro quo excommunicatus est non potest efficere sine magno periculo et damno, sic non contemnere videretur.

Cum ergo aliquis ex tali sententia quae insta reputatur sic excommunicatus in fama multum laedatur et ex subtractione ²¹ beneficiorum et sacramentorum ecclesiasticorum non modicum detrimentum incurrat ²² si pro aliquo temporali damno quod potest convenienter tolerare potest hoc evitare, graviter videtur peccare in moribus si non procurat se absolvit. In isto enim qui nullo modo potest facere illud pro quo excommunicatur, humilitas et patientia qua sententiae Ecclesiae obedit dolens de hoc quod non potest procurare quod ab ista absolvatur, potest facere recompensationem praedictorum damnorum. Sed hoc non potest dici de isto qui potest suam absolutionem procurare [Cod. P, fol. 285 V^b]. Quod ergo aliqui dicunt quod talis non debet solvere illud [Cod. R, fol. 203 R^b] pro quo excommunicatur, quia ex hoc acciperent ²³ mali occasionem malignandi si sic talis excommunicatio iniusta timeretur quod nullus bonus eam sustinere auderet quia mali imponerent bonis debita vel iniurias prout vellent, et per falsos testes [Cod. V, fol. 203 R^b] probarent ; et ideo, ut dicunt, melius videtur quod talis remaneat in excommunicatione tali non amore alicuius proprii boni temporalis sed amore boni ²⁴ communis quod ex hoc laedi videretur quam quod solvat illud pro quo est excommunicatus causa absolutionis obtaindæ, non valet. Quia in hoc magis bonum commune laederetur, quia ex quo talis sententia non est reprobabilis, sed iusta reputari debet quantum ad hoc quod modo supradicto non est contemnenda, expedit quod sic servetur quod, prout possibile est ²⁵, fiat illud pro quo fertur ista. Si enim aliquis dicat se a tali sententia nolle procurare absolvit quia causa pro qua lata est non est vera, cum tamen testes non ²⁶ reprobati ad hoc sint inducti, eadem ratione poterit alius hoc dicere de sententia iusta et ex vera causa lata ; et ex hoc evenirent reipublicæ plura mala. Daretur enim occasio multis ut non ²⁷ satisfacerent aliis ; quia verecundia quae excommunicationi annexa est tolleretur et excommunicationem multi sine verecundia tolerarent : et ex hoc graviter laederentur ²⁸ virtus et efficacia ecclesiasticae ²⁹ censuræ et disciplinae.

Unde qui facit se absolvit in tali casu maius bonum facit in republica quam qui non facit se absolvit : praeeipue cum hoc non faciat ex levitate vel non curans quod non debitum solvit alicui malo. Sed qui hoc facit invite et redimendo vexationem suam sic indebitum solvens pro recuperatione maiorum bonorum. Hoc enim in pluribus casibus invenitur quod aliquis scienter

dat indebitum et in hoc se damnificat [Cod. Q, fol. 157 R^a] ut magis damnum evitet. Licet enim alicui ³⁰ vexationem sibi iniuste ab alio illatam redimere ; et propter hoc [Cod. P, fol. 286 R^a] licet indebitum scienter sed invite dare.

Per praedicta patet responsio ad obiecta.

¹ etiam add. Q ; postea del. — ² om. Q. — ³ om. Q. — ⁴ om. Q. — ⁵ tamen Q ; — om. R ; in marg. suppl. R ; tamen add. R. — ⁶ om. V. — ⁷ propter om. Q ; postea suppl. Q. — ⁸ sentiat Q. — ⁹ secundum quas scit *ima parte folii scipsit* R. — ¹⁰ pronunciaciendo Q ; pronunciando corr. Q. — ¹¹ supponi Q. — ¹² sententiam RQ. — ¹³ quia V ; vel cum *in marg. scrips.* V. — ¹⁴ in add. Q ; postea del. — ¹⁵ contra — est] om. R. — ¹⁶ sum add. Q ; postea del. — ¹⁷ pro causa — excommunicatur] om. Q. — ¹⁸ elicere R. — ¹⁹ ex Q ; del. et a corr. Q. — ²⁰ peccare graviter] graviter peccare V . — ²¹ bene add. Q. — ²² currat Q. — ²³ accipient R. — ²⁴ bonis Q ; boni corr. Q. — ²⁵ est add. Q ; postea del. — ²⁶ om. Q ; postea del. — ²⁷ non add. Q. — ²⁸ trederetur V. — ²⁹ se add. Q ; deinde del. — ³⁰ aliqui VRPQ.

(1) c. 1, C. XI, q. 3 (FRIEDBERG, I, col. 642). Litteraliter.

QUAESTIO XVI

*Utrum homicida interrogatus a iudice debeat veritatem
confiteri dato quod sit ignotus*

Quarto, posito quod homicidio aliquo perpetrato, sed nescitur a quo sit perpetratum, iudex inquirat super hoc veritatem et vocatur inter alios ille qui perpetravit, quaerebatur utrum debeat dicere veritatem. Et arguitur quod non. Quia si in consimili casu alium proderet, peccaret. Ergo peccaret magis, se ipsum in hoc casu prodendo.

Contra. Non obediens superiori est peccatum. Sed talis non obedit superiori si non dicat veritatem. Ergo peccat.

Responsio. Dicendum quod propter amorem naturalem quem ¹ habet unusquisque ad se ipsum, cui etiam amor caritatis non repugnat, tenetur quilibet se conservare in esse quantum potest sine ² iniuria alterius. Unde nulli iudici humano subditur ³ aliquis in hoc quod eius praeccepto ⁴ inferat sibi ipsi mortem, puta abstinendo a cibo necessario vel se ipsum suspendendo vel iugulando. Et ideo quilibet tenetur effugere iudicium iudicis quantum potest sine iuris offensa, praecipue in casu in quo mors eius proveniret.

Quia ergo, prout dicitur Distinctione (1) trigesima quarta, *capitulo Erubescunt*: Secretorum cognitor et index est solus Dens; si iudex velit inquire de aliquo crimen ocullo et quantum ad factum et quantum ad personam [Cod. R, fol. 203 R^b] facientem ita quod nec per famam nec per facti evidentiā nec per accusantem personam sit aliquis iudici delatus nec in generali nec in speciali, quilibet ⁵ a indice super hoc interrogatus debet dicere quod de hoc ad eum nihil pertinet ⁶ quia, sicut dicit **Ambrosius** (2), exponens sententiam de fornicatore, *Prima Corinthiorum* (3), quinto: Iudicis non est sine accusatore aliquem ⁷ damnare. Ita etiam nec inquisitionem quae est via ad condemnationem debet attentare.

Sed quando aliquis est iudici delatus vel per accusantem personam vel per facti evidentiā vel per famam, iam in hoc iudici factus est subiectus [Cod. P, fol. 286 R^b] et obligatus ad dicendum veritatem de se ipso tanquam pars si sit reus et de alio iudici sic [Cod. V, fol. 203 V^a] delato tanquam testis. In easu autem proposito ⁸ facti evidentiā locum accusantis videtur tenere; quia, prout dicitur in **Glossa** (4) super illud **Genesis** (5), quarto: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me; evidentiā patrati sceleris accusatore non eget.

In easu ergo proposito cum factum est notorium, sed persona faciens ignota, in generali et indistinetē videntur accusari omnes praecipue qui tempore quo huiusmodi maleficium fuit perpetratum circa talē locum conversati sunt; et ideo quilibet potest vocari a iudice ad perhibendum testimonium veritati super illo facto. Et videtur quod quilibet tanquam reus sive pars de se ipso et etiam tanquam testis de alio debeat dicere veritatem quam circa hoc novit; quia in tali processu, qui vocantur non voeantur ad hoc determinate ⁹ ut tanquam testes ¹⁰ veritatem dicant de aliis; nec ad hoc determinate ut veritatem dicant de se ipsis, sed in generali ut dicant veritatem ¹¹ quam sciunt sive ¹² de se sive de aliis ¹³. Et ideo quilibet dicere tenetur veritatem, etiam iste qui reus est, non obstante quod ex hoc ad mortem condemnaretur. Si autem hoc non facit, peccat; quia facit contra debitum iustitiae.

Sed quia sic a iudice interrogatus non omnino voluntarie, sed necessitate legis et juris confitetur veritatem, non dicitur se perdere, sed ab aliquo quasi cogitur cui respondere tenetur. Unde illud dictum **Chrysostomi** (6) quod ponitur *De Poenitentia* (6)[Cod. Q, fol. 157 R^b] Distinctione prima, paragrapho: His auctoritatibus: Non tibi dico ut te tradas in publicum neque apud alios te accuses; et cetera; exponitur in **Glossa** (7). quinta, quaestione ¹⁴ prima, super illud capitulum (8): Quidam ¹⁵ maligno spiritu. Ibi enim dicitur quod illud dictum **Chrysostomi** (8) intelligendum est de peccato occulto, non autem de manifesto, scilicet quando factum est manifestum, licet persona sit ignota. Unde in isto capitulo (9): *Quidam*, fertur gravis sententia contra quendam qui in loco ¹⁶ publico occulte ¹⁷ proiecerat [Cod. P, fol. 286 V^a] quendam libellum diffamatorium, nisi iste confiteretur et emendaret. Unde

ad tales processus faciendo^s sufficit¹⁸ quod factum sit notorium, licet persona sit occulta. Et tenetur quilibet super hoc interrogatus expresse dicere veritatem.

Per praedicta patet responsio ad obiecta.

¹ quam PRQV ; quem corr. V. — ² in add. Q ; postea del. — ³ subicitur R. — ⁴ a add. Q ; postea del. — ⁵ quibus Q. — ⁶ quia add. Q ; postea del. — ⁷ damnare add. Q ; postea del. — ⁸ om. R. — ⁹ non — determinate] ad hoc determinate non vocantur V. — ¹⁰ tanquam testes] om. P. — ¹¹ de se ipsis — veritatem] om. R. — ¹² om. Q ; postea del. — ¹³ sed in generali ut dicant veritatem quam sciunt de se sive de aliis add. R. — ¹⁴ quinta quaestione] quaestione quinta R. — ¹⁵ in add. PQ. — ¹⁶ loloco Q ; deinde loco corr. Q ; — occulto add. R. — ¹⁸ faciendo VP. — ¹⁹ sufficiat Q ; sufficit corr. Q.

(1) c. XI, Erubescunt, D. XXXII (FRIEDBERG, I, col. 120). Litteraliter. — (2) SANTUS AMBROSIUS, *In Epistulam I ad Cor.*, V (PL., t. 17, col. 208, n° 127). Litteraliter. — (3) *I Cor.*, V, 1-2. — (4) *Glossa ordinaria apud Lyranum*, in *Gen. IV* (*Biblia sacra cum glossa ordinaria*, Douai, 1617, t. I, p. 117-118, l. Glossa interlinearis). Fere verbotenus. — (5) *Gen. IV*, 10. — (6) Cfr. c. 87, His auctoritatibus, D. I, *De Poenitentia* (FRIEDBERG, I, col. 1184). Fere litteraliter. — (7) *Corpus Juris Canonici cum glossis*, c. 2, C. V, q. 1 (Lugduni, 1628, vol. I, col. 783, b, publice). — (8) c. 2, quidam maligni spiritus, C. V, q. 1 (FRIEDBERG, I, col. 544). — (9) *Ibid.* (loc. cit.).

QUAESTIO XVII

Utrum licitum sit habere columbarium

Quinto circa actus iustitiae quaerebatur utrum licitum sit habere columbarium. Et arguitur quod sic¹; quia communiter habentur ab hominibus cuiuscumque status, puta : a clericis, laicis, regularibus et praelatis. Ergo. Et cetera. Sed non omnes isti videntur iniusti. Ergo. Et cetera².

Contra. Qui damnificat alium voluntarie peccat et iniuste agit. Sed ita³ est [Cod. R, fol. 203 V^b] in proposito. Quia columbae de columbario alicuius exeentes multa damna inferunt vicinis, ut patet ad sensum. Ergo et cetera.

Responsio. Dicendum quod cum bona exteriora quantum ad ius et proprietatem⁴ et dominium sint distincta, qui alteri infert damnum aliquod in rebus⁵ secundum quod sibi sunt propriae vel appropriatae⁶, practer⁷ eius voluntatem, iniuriam facit illi et ad restitutionem tenetur. Sed quia in huiusmodi rerum distinctione contingit quod⁸ aliqui recipiunt bona determinata in dominio alicuius domini principalis existentia, illo domino habente usum in

illis talem quod et columbaria et garenas habebat sicut volebat et in tradendo ista bona ⁹ diversis usum talem sibi in illis retinuit, volens quod nullus alius ibidem consimilia habere posset, licet tali domino et suis successoribus et non aliis in ista terra sine iniuria habere columbaria.

Sed posito quod ¹⁰ non sit certum de huiusmodi condicione apposita in bonis quae multi sub dominio alienius obtinent, cum constaret quod columbae magna damna inferant ¹¹ in terris in quibus pascuntur et indifferenter pascuntur in terris alienis sicut in terris domini cuius esse dicuntur, tenere columbaria videtur esse contra ius naturae [Cod. V, fol. 203 V^b], praeceps [Cod. P, fol. 286 V^b] ubi habentes columbaria prohibent aliis ne et ipsi columbaria habeant, si videlicet sic columbos velint tenere ¹² tanquam suos quod nec permittant quod ab aliis capiantur nec etiam de damnis quae eis inferunt satisfacere volunt. Si enim aliquis sic teneret columbos quod, quandocumque exirent suum domicilium, eos pro derelictis quasi bestias feras vel silvestras haberet, et occupanti vel capienti concederentur, non videretur illicitum. Sed tamen secundum iura civilia (1) licet columbarum ¹³ sit fera natura, quia tamen consuetudinem solent habere eundi et redeundi ad locum determinatum, in illius vero dominio sunt ad quem habent consuetudinem revertendi, videtur quod non oportet quod habens columbos, cum exierint, eos debeat pro derelictis habere, sed potest eos a capientibus repetrere.

Et est dicendum quod hoc verum est ¹⁴; sed tenetur satisfacere de damno. Nec est intelligendum quod iura concedant quod tales columbae quandiu sunt sic in dominio ¹⁵ alicuius determinate existentes possint ¹⁶ impune aliquod damnum inferre plus quam alia animalia simpliciter domestica.

Sed cum [Cod. Q, fol. 157 V^a] talia damna nee aestimari nec restitui bene possint, nec hoc fieri consuevit, non videtur quod licite possint teneri columbae nisi tenens totaliter pascat eas de bonis suis.

Sed eum durum sit factum ita commune totaliter condemnare, forte circa hoc potest dici quod sic licitum est columbas habere, videlicet si ponatur quod alicubi ¹⁷ sic ¹⁸ habeantur columbae secundum communem ¹⁹ consuetudinem quod cuilibet indifferenter licet eas habere quamvis nusquam ²⁰ contingat quod a quolibet habeantur vel quod ab habentibus secundum aqualem numerum habeantur.

Si enim aequaliter ab omnibus haberentur et aequalia damna inferre uni possent sicut alteri, licite sic possent haberi; quia per talem modum communem habendi videretur supponi [Cod. P, fol. 287 R^a] communis quasi consensus omnium de terra, ita quod omnia bona eorum essent communia quantum ad hunc usum, scilicet quod quilibet teneretur admittere columbas alterius in terra sua, et e converso; et sic nulli iniuriose damnum inferretur.

Si autem non est talis pro [Code R, fol. 204 R^a] portio inter homines illius terrae, sed aliqui habent columbas in magna multitudine, aliqui paucos,

aliqui multos, et non habentes nullos damnificant, sed ab aliis²¹ damnificantur, adhuc videtur²² quod nihilominus qui columbas vult tenere²³ ipsas licite tenere potest sub praedicta condicione quod paratus sit sustinere de columbis alienis tale damnum quale columbae suae aliis²⁴ possunt inferre; quia, ut dictum est, ex huiusmodi communi consensu et permissione videntur agri illius terrae quasi communes reputari ad hunc usum. Nec forte propter hoc quod²⁵ aliqui sunt qui hoc iure nolunt uti, non²⁶ oportet quod alius non utatur.

Et hoc satis rationabiliter videtur potius²⁷ de columbis et aliis bestiis quorum fera est natura; quia istae semper quandam communitatem habent, id est sunt quodam modo omnibus communes magis quam aliae, quia nec sic possunt appropriari sicut aliae. Unde secundum leges non haberetur in talibus ius et dominium nisi pro quanto consuetudinem habent declinandi ad aliquem certum locum. Et cum isto dimisso transferunt se ad alium locum et ibi consuescant declinare, efficiuntur²⁸ sub dominio alterius, prout dicitur **Digesto** (1), *De acquirendo rerum dominio: Legem naturalem*, paragrapho: Pavonum et columbarum fera natura est. Nec ad rem pertinet quod ex consuetudine avolare et revolare solent namque et apes idem faciunt quarum constat feram naturam. De quibus praemittitur *ibidem* (2): Examen apum quod ex alveo tuo evolaverit eo usque tuum esse intelligitur, donec in tuo aspectu est, nec difficilis eius prosecutio est; alioquin occupan[*Cod. P, fol. 287 R^b*] tis sit. Deinde subditur (3): in his autem animalibus quae [*Cod. V, fol. 204 R^a*] ex consuetudine ire et redire solent, talis regula comprobata est ut eo usque mea²⁹ esse intelligentur donec revertendi animum habeant. Quod si desierint revertendi³⁰ animum habere, desinunt nostra et fiunt etiam occupantium. Intelliguntur autem tunc animum revertendi³¹ desinere habere cum revertendi consuetudinem deserunt.

Et secundum praedicta patet quod licet columbarum secundum genus suum sit fera natura, cum tamen huiusmodi consuetudinem revertendi habent ad proprietatem alicuius determinate pertinent³². Et iste cuius sunt debet eas sine damno alterius nutrire, nisi propter communem consuetudinem praedictam licitum sit uni habere columbas sicut alteri et unusquisque velit eas habere, sicut exigit natura talium animalium, ut dictum est [*Cod. Q, fol. 157 V^b*].

Per haec patet responsio ad obiecta.

¹ om. Q; postea suppl. — ² sed non — et cetera] om. P. — ³ ista Q; ita corr. Q. — ⁴ propositam Q; proprietatem corr. Q. — ⁵ in rebus] ime oportet Q. — ⁶ appropriat Q; — proprietas R. — ⁷ propter R. — ⁸ om. VRQ. — ⁹ illa V. — ¹⁰ qui Q. — ¹¹ om. R. — ¹² teneres R. — ¹³ columbarium Q. — ¹⁴ hoc verum] verum hoc P. — ¹⁵ a add. Q; postea del. — ¹⁶ im add. Q; del. postea. — ¹⁷ alibi Q. — ¹⁸ om. V. — ¹⁹ secundum communem add. Q. — ²⁰ numquam Q. — ²¹ dampnificant — aliis] om. Q. — ²² sed ab aliis add. Q. — ²³ tedere Q; tenere corr. Q. — ²⁴ illis Q. — ²⁵ om. P. — ²⁶ om. Q. — ²⁷ de columbis add.

Q ; postea del. — ²⁸ afficiuntur *RQ.* — ²⁹ in ea *R.* — ³⁰ minima habent — revertendi
om. *P.* — ³¹ requirendi *Q.* — ³² pertinerent *PRQ.*

(1) *Digesta*, P. III, l. XXII, Tit. I, 6 (Parisiis, 1552). (2) *Ibid.*, P. VI, l. XLJ.
De Acquirendo rerum dominio, Tit. I, 5 (Parisiis, 1552, fol. 1263 verso). *Ad litteram*. —
(3) *Ibid.* (loc. cit.). *Litteraliter*. — (4) *Ibid.* (loc. cit.). *Verbo tenus*.

QUAESTIO XVIII

*Utrum non sacerdos audiens confessionem alicuius si revelet eam sit
puniendus sicut sacerdos revelans*

Deinde circa quosecumque non sacerdotes quaerebatur utrum si aliquis non sacerdos in articulo necessitatis audiens confessionem alicuius revelet quod audivit in confessione ¹, sit puniendus sicut sacerdos revelans. Et arguitur quod sic ; quia qui parem culpam committit simili poena est puniendus.

Contra. Quando personae sunt determinatae ubi aliqua poena pro aliqua culpa invenitur, hoc non debet extendi ad alias personas, quia poenae non sunt ampliandae, sed potius restringendae. Sed ubi statuitur poena imponenda revelantibus confessionem determinantur personae, scilicet sacerdotes, ut patet, *De Poenitentia* (1), Distinctione quinta, capitulo : Sacerdos autem omnino caveat ne eius qui ei confiteatur peccata alicui recitet : et si hoc fecerit deponatur ; et cetera.

Responsio. Dicendum quod ² quamvis **Magister** (2) dicat, quarto Sententiarum, distinctione decima septima, et hoc etiam dicitur [Cod. R, fol. 204 R^b] *De Poenitentia* (3), Distinctione sexta : quod si defuerit sacerdos, proximo vel socio est confessio facienda, [Cod. P, fol. 287 V^a] quia tanta est vis confessionis ut, etsi iste cui confitetur potestatem solvendi non habeat, sit tamen dignus venia ex desiderio sacerdotis qui socio confitetur turpitudinem criminis, non videtur tamen intelligendum quod hoc eadat sub ³ pracepto. Immo videtur quod nec cadat sub consilio, si accipiatur confessio pro nuda et expressa narratione omnium peccatorum, prout scilicet dicit actum qui pertinet essentialiter ad sacramentum poenitentiae ex parte poenitentis, tum ⁴ quia non expectatur alius actus pertinens essentialiter ad saeramentum poenitentiae ex parte ⁵ confessoris, scilicet ⁶ absolutio ⁷ proprie dicta ; tum quia non videtur conveniens neque decens quod aliquis laicus simplex non assuetus ad confessiones audiendas expresse et distinete audiat peccata alicuius magni ⁸ peccatoris qui forte tantus peccator non appetat : tum

quia etiam ⁹ hoc periculosum est ¹⁰ quia non habet laicus sigillum verum confessionis quo oportet audita in confessione sic sigillari quod nullo modo revealentur ; immo ex tunc cum audita fuerint sic remaneant tecta quod quasi pro non auditis habeantur.

Si ergo sub consilio cadat quod aliquis in tali casu confiteatur laico, non videtur hoc intelligendum nisi de confessione quadam generali, prout consuevit fieri etiam non sacerdotibus in principio missae. Ex hac enim confessione quae convenienter potest fieri non sacerdoti consequeretur ¹¹ confitens illud bonum propter quod confessio dieitur laico facienda ; puta : si aliquis, ut ostendat se habere desiderium sacerdotis vocans laicum, illi quasi sacerdoti humiliando dicat : si haberem sacerdotem libentissime confiterer plene omnia peccata mea quae multa sunt ¹². Sed quia illum ad praesens habere non possum, facio quod possum et tibi confiteor quasi vice eius, quia Deum offendi multipliciter cogitatione sive multis malis cogitationibus ¹³, ore, scilicet in ¹⁴ multis [Cod. P, fol. 287 V^b] malis ¹⁵ locutionibus; et cetera. Et ideo humiliter peto a Deo misericordiam et absolutionem per quam mihi peccata remittantur ; et a te etiam peto absolvi modo deprecativo per quam illam absolutionem veram merear obtinere. Et potest [Cod. V, fol. 204 R^b] laicus impendere absolutionem deprecativam, sicut etiam impenditur sacerdoti in principio missae a ¹⁶ non sacerdotibus, ut dictum est.

In confessione enim quae laico fieri potest non exercetur aliquid valens ad remissionem peccatorum ex opere operato, id est vi sacramenti, sed solum ex opere operante, scilicet per modum meriti quod principaliter consistit ex parte poeni [Cod. Q, fol. 158 Ra] tentis in contritione ¹⁷ ad quam perfectius habendam iuvatur homo per suam talem confessionem generalem. Ex parte vero eius cui fit confessio in hoc casu, meritum consistit in devotione et fervore orationis quae potest exprimi per absolutionem deprecativam.

Ex his patet quod, cum sigillum confessionis proprie non se ¹⁸ extendit nisi ad illa quae cadunt sub sacramentali confessione, sigillum confessionis solum pertinet ad sacerdotes quibus est sacramentalis confessio facienda. Si ergo contingere quod laicus audiret confessionem exprimentem distincte peccata confitentis, quod licite fieri potest ¹⁹, licet, ut dictum est, hoc non cadat sub praecepto vel sub ²⁰ consilio, talis laicus non teneretur celare audita virtute sigilli proprie dicti, sed aliquo modo participative ²¹. In quantum enim in tali actu participaret aliquid de actu clavis sive qui competit sacerdoti ratione clavis quam habet, audiendo [Cod. R, fol. 204 V^a] scilicet confessionem, sicut esset sacerdoti facienda, ita etiam participat aliquid de ratione sigilli, in quantum similiter tenetur celare sicut et sacerdos.

Cum ergo quaeritur utrum laicus revelans audita in confessione debeat puniri sicut sacerdos, patet quod puniri debet poena quam convenienter potest ei infligere Ecclesia. Non potest autem ²² puniri consimili poena in specie, quia non est in statu a quo possit deponi. Sed alio modo [Cod. P, fol. 288 R^a]

per censuram ecclesiasticam debet Ecclesia cum cogere ad poenam sibi convenientem imponendam humiliter sustinendam.

Per praedicta patet responsio ad obiecta.

¹ in confessione add. Q. — ² quainvis add. Q ; del. postea. — ³ consilio add. Q ; postea del. — ⁴ om. V ; tamen P. — ⁵ poenitentis — exparte] om. R. — ⁶ et P. — ⁷ absolutio Q. — ⁸ magis P. — ⁹ in V. — ¹⁰ et PRQ. — ¹¹ confiteretur P. — ¹² om. R. — ¹³ congregationibus P. — ¹⁴ scilicet in] sive R. — ¹⁵ cogitationibus — malis] om. Q. — ¹⁶ et Q : a corr. Q. — ¹⁷ contrictio (?) R. — ¹⁸ om. Q. — ¹⁹ posset V. — ²⁰ om. V. — ²¹ participatione V. — ²² om. Q ; suppl. postea.

(1) Reapse : [c. II], Sacerdos autem. D. VI : *De Poenitentia* (FRIEDBERG, I, col. 1244). — (2) PETRUS LOMBARDUS, *Libri IV Sententiarum*, l. IV, D. XVII, c. 4 (Ad Claras Aquas, 1916, t. II, p. 853). Litteraliter. — (3) [c. I] : Qui vult confiteri. D. VI : *De Poenitentia* (FRIEDBERG, I, col. 1242). Litteraliter.

QUAESTIO XIX

Utrum status religiosorum nihil habentium in communi sit perfectior statu aliquid habentium

Deinde circa pertinentia ad statum religiosorum quaerebatur unum, scilicet : utrum perfectior sit status religiosorum nihil habentium quam habentium ¹ in communi. Et arguitur quod perfectior sit nihil habentium : quia status ille est perfectior cuius professores perfectius imitantur Christum in his quae fecit et docuit. Sed talis est status nihil habentium. Ergo. Et cetera. Maior patet. Minor probatur per illud Matthaei (1), decimo nono : si vis perfectus esse, vade et vende omnia quae habes et sequere me. Sed ille qui aliquid retinet in communi, licet nihil retineat in proprio, non vendit simpliciter et ² universaliter omnia, quia aliquid habet. Ergo status talium non est ita perfectus sicut aliis.

Praeterea per recessum a temporalibus fit accessus ³ ad perfectionem in spiritualibus. Ergo maior recessus a temporalibus magis facit ⁴ ad perfectionem. Sed maior est recessus per abdicationem omnimodam. Ergo. Et cetera.

Praeterea ubi est minor sollicitudo, ibi est maior perfectio vel saltem maior aptitudo est perfectionem. Sed in statu nihil habentium est minor sollicitudo, quia non est tanta sollicitudo in acquirendo bona temporalia non habita sicut in conservando acquisita. Ergo. Et cetera.

Praeterea cum tria ⁵ sint vota ⁶, sicut votum circa continentiam est per-

fectius in quantum abrenuntiat per ipsum homo omnibus delectationibus carnis ita circa temporalia votum paupertatis est perfectius per quod abdicat quis⁷ totaliter temporalia.

Contra. Status ille cuius professores oportet facere illud quod prohibet et dissuadet **Apostolus** (2) non est perfectior illo⁸ cuius professores non oportet sic facere. Sed status nihil habentium est talis quod professores illius oportet facere illud quod prohibet et dissuadet **Apostolus** (3), non autem **Augustinus** (4). Ergo [Cod. P. fol. 288 R^b]. Et cetera. Maior patet. Minor probatur. Quia professores talis status, maxime qui manibus non laborant, quod tamen [Cod. V, fol. 204 V^a] praecipit **Apostolus** (5), nihil habentibus oportet ea quae sunt aliorum non solum appetere, sed petere; quod reprobat **Apostolus** (6), *Prima ad Thessalonicenses*, quarto, dicens: Honeste⁹ ambuletis et nullius aliquid desideretis¹⁰. Et [Cod. Q, fol. 158 R^b] ut hoc fieri non oporteat his qui nihil habent praecipit **Apostolus** (7) ibidem quod laborent manibus. Unde dicitur ibi¹¹ (8): Rogamus vos fratres ut quieti sitis et ut operemini¹² manibus vestris sicut praecipimus vobis. Et subditur (9): Honeste ambuletis; et cetera. Sed illos qui¹³ habent in communione non oportet praedicta facere aut saltem non in tantum. Ergo. Et cetera.

¹⁴ Per rationes iam tactas potest argui ad aliam quaestionem qua quaeritur utrum in Ecclesia sit nunc aliquis status perfectior statu apostolorum. Et ostenditur quod status religiorum sic omnino nihil habentium sit perfectior; quia ille status est perfectior statu apostolorum cuius professores¹⁵ magis appropinquant Deo quam apostoli appropinquabant. Sed status dictorum [Cod. R, fol. 204 V^b] religiosorum est huiusmodi respectu status apostolorum. Ergo. Et cetera.

Maior patet. Minor probatur: quia sicut per hoc quod homo appropinquit temporalibus per amorem elongatur a Deo, ita per hoc quod recedit a temporalibus per abdicationem eorum appropinquit Deo. Ergo status ille in quo est perfectior abdicatio bonorum temporalium est perfectior statu illorum in quo est minus perfecta¹⁶ huiusmodi abdicatio. Sed dicti religiosi perfectius abdicant¹⁷ bona temporalia, quia in proprio et communi, quam apostoli qui vixerunt de bonis communibus, ut patet *Actuum* (10), quarto. Ergo. Et cetera.

Contrarium communiter supponitur.

Responsio¹⁸. Ad primam quaestionem est dicendum quod, cum perfectio vitae humanae per se et essentialiter consistat in virtutibus et operationibus virtuosis quae sunt eiusdem speciei et rationis in omnibus viris iustis¹⁹ cuiuscumque status [Cod. P, fol. 288 V^a] existant solum differentes secundum magis et minus, nec est aliquis status²⁰ qui determinet²¹ existentes in illo ad aliquem gradum perfectionis ad quem necesse sit illos attingere et ultra quem non contingat procedere et ad quem etiam existentes in alio statu non possint attingere²², ideo quantum ad ea quae per se et essentialiter ad perfectionem

pertinent, non potest ponи differentia inter status, nec unus alio perfectior est dicendns.

Sed quia aliqua sunt instrumentaliter et dispositivo facientia²³ ad perfectionem in quibus magna diversitas invenitur, ille status²⁴ poterit dici perfectior quantum ad talia qni includit huiusmodi instrumenta magis congruentia ad hoc²⁵ quod per ea melius in his in quibus perfectio per se consistit possit se aliquis exercere et ad gradum perfectiorem attingere²⁶.

Cum ergo paupertas, prout ad religiosos pertinet, sit unum talium instrumentorum, non quidem necessitatis sed commoditatis, scilicet per quod removetur prohibens perfectionis acquisitionem saltem commodam, illa paupertas est melior et perfectior per quam abdicans bona temporalia sic²⁷ habet usum illorum convenientem et ea quae ad huiusmodi usum requiriuntur, quod redditur magis expeditus ad vacandum circa spiritualia.

Quia enim pro statu hominis²⁸ animalis non potest esse paupertas laudabilis per quam totaliter temporalia abdicantur, quia usus eorum est²⁹ necessarius ad vitam, et propter hunc usum sunt³⁰ quaerenda temporalia et habenda; ideo ille modus vivendi quo habetur facultas habendi talia ad usum convenientem tempore opportuno, prompte et cum minori sollicitudine et occupatione exteriori et cum minori animi affectione interiori, melior et perfectior debet diei.

Unde si alicui caelitus absque omni sollicitudine et occupatione sui pro [Cod. Q, fol. 158 V^a] videretur in omnibus rebus quarum usu indiget et illas non haberet [Cod. P, fol. 288 V^b] nisi tempore usus, nec aliquod ius sive³¹ dominium vendicare posset in illis, sed tamen certus esset quod illa haberet ad usum semper tempore opportuno, talis diceretur habere perfectum modum habendi bona temporalia cum optimo modo haberet finem propter quem³² bona temporalia habentur³³, videlicet convenientem³⁴ usum minime impeditum. Sed quia³⁵ talis modus non est consuetus neque humanus, ideo inter modos homini possibles, ille qui est isti iam dicto modo propinquior et similior videtur esse melior et perfectior; et illum habent hi, quicumque³⁶ sint illi, qui tales modum vivendi [Cod. R, fol. 205 R^a] tenent quod convenientem usum habent³⁷ [Cod. V, fol. 204 V^b] bonorum temporalium sic quod pro tali usu habendo circa talia bona minime impediuntur tam per sollicitudines quietem amini perturbantes et in procurando non habita et in conservando et in dispensando habita³⁸ quam etiam per amorem recurvum affectum allicientem³⁹ et alligantem ad talia ut ad bona quasi propria.

Considerandum est ergo utrum haec inveniantur magis in statu illorum qui dicuntur nihil habere quantum ad bona temporalia nec in proprio nec⁴⁰ in eommuni quantum ad ius et dominium quam in statu illorum qui ius et dominium habent in communi, licet non in proprio in bonis temporalibus. Et quantum ad hoc est intelligendum quod alieui posset videri quod secundum communem cursum vitae humanae non videtur conveniens quod aliqua com-

munitas hominum, praecipue multorum, utentium bonis temporalibus ultra id quod requirit necessitas extrema vel absoluta habeat eligere talem statum ⁴¹ et ad illum se debeat obligare.

Immo etiam videtur quod etiam ⁴² nulli singulari personae sit hoc ⁴³ licitum, quia nullus potest renuntiare omnino et totaliter bonis temporalibus. Oportet ergo aliquem habere ius et dominium in bonis quibus aliquis utitur licite. Si autem utens voveat se nullo modo velle habere ius et [Cod. P, fol. 289 R^a] dominium in illis, oportet alium hoc ⁴⁴ habere. Sed quod aliquis ad hoc se obliget quod in omnem eventum in bonis quibus utetur nullum ius habebit nec in proprio nec in communi, sed placet sibi quod alias in illis habeat ius et dominium et alio modo bonis temporalibus nolle uti, hoc videtur factum periculosum et minus discretum, quia forte hoc non poterit inveniri, cum ex alterius voluntate hoc dependeat.

Item nec talis status ⁴⁵ videtur importare perfectionem quam homines ex se possint habere quando volunt, sed illa perfectio ex voluntate et beneplacito alterius hominis dependet, cum tamen vere et proprie dicta perfectio solum ex Deo principali auctore et homine perfectionem desiderante videatur dependere.

Item talis perfectio non posset stare nisi quamdiu alias vellet, quia posito quod nullus illarum rerum quibus tales utuntur dominium sibi retineat, tales res pro derelictis viderentur esse habendae. Et cum illi quibus dantur non occupent eas tanquam suas, quicumque alias illis indigens posset eas licite occupare; et sic talibus ad usum necessarium penitus nihil remaneret. Et ideo temporibus ⁴⁶ istis non ⁴⁷ videtur esse aliquis status talis, sic scilicet volentium uti bonis temporalibus praecipue ultra necessitatem quorum dominium nullus determinate habeat in Ecclesia approbatus; quia dominus Papa sive Ecclesia romana sibi specialiter retinet ius et dominium illarum rerum [Cod. Q, fol. 158 V^b] quibus utuntur religiosi qui dicuntur bona temporalia et in proprio et in communi abdicare.

Immo etiam circa hoc intelligendum quod, ut dictum est, omnino nihil habere quantum ad ius et dominium nec in proprio nec in communi, non importat perfectionem etiam uni soli personae convenientem secundum communem cursum vitae humanae. Quoniam si dato sibi tegumento et alimento necessario in quo dans omne ius a se omnino abdicare intenderet, cum etiam recipiens in illo non vendicaret sibi [Cod. P, fol. 289 R^b] ius et dominium, alias ⁴⁸ quicumque posset illud licite occupare; et sic talis se ipsum occidere videretur. Immo etiam si alias non occuparet, ille nihilominus tali dato uti non posset licite, quia non iure suo, quia nullum in illo haberet ius; nec iure alterius, per alterius scilicet concessionem, posito quod ille [Cod. R, fol. 205 R^b] qui dedit nullum ius vel dominium in dato retineat aut aliquo modo retinere intendat.

Et hoc etiam, scilicet quod tam ⁴⁹ universalis abdicatio per se non faciat

ad perfectionem, potest aliter sic persuaderi⁵⁰, cum unusquisque se ipsum in esse conservare teneatur quantum potest bono modo, unicuique quantumcumque perfecto et in quocumque statu existenti est conveniens uti bonis temporalibus quantum ad vitae sustentationem.

Ex hoc autem sequitur quod nullus potest sic renuntiare bonis temporalibus quia in extrema necessitate quilibet habeat ius utendi bonis temporalibus quantum sufficit ad eius sustentationem. Nec qualisunque perfectio exigit vel permittit quod aliquis huic⁵¹ iuri et dominio renuntiet. Qui enim usui alienius rei renuntiare non potest, nec debet; similiter etiam dominio et [Cod. V, fol. 205 R^a] facultati vel iuri utendi illa re in tali casu renuntiare⁵² nec potest nec debet.

Sicut ergo ad infirmitatem vel defectum in genere⁵³ moris⁵⁴ non pertinet quod aliquis comedat vel bibat et quod indumentis et aliis ad vitam necessariis utatur, sed hoc pertinet ad condicionem naturalem hominis secundum vitam animalem quae multis indiget propter plures defectus huiusmodi non morales sed naturales quibus subiacet fragilitas humanae naturae: ita etiam ad infirmitatem vel defectum moralem non pertinet quod aliquis talia conservet secundum debitam mensuram ad habendum usum eorum tempore opportuno, sive talia conservet in propria forma, puta: in vino, blado⁵⁵ et oleo vel in aliis huiusmodi [Cod. P, fol. 289 Va]; sive in pecunia per quam ista possint eum opus fuerit⁵⁶ comparari; prout Christus dicitur loculos habuisse in quibus reponebatur pecunia⁵⁷ pro vitae necessariis comparandis. Non videtur enim rationabiliter posse⁵⁸ dici quod uti talibus bonis non pertinet ad infirmitatem moralem, reservare tamen talia vel in propria forma vel virtute scilicet in pecunia, ut habeantur ad usum convenientem tempore opportuno pertineat ad infirmitatem moralem.

Si ergo aliqui quantumcumque perfecti indigent ad bonum et convenientem usum bonis temporalibus ultra extremam necessitatem, videtur etiam quod non expedit quod tali usui talium rerum renuntient. Ius autem et facultas utendi talibus rebus sive habere dominium in illis non videntur ordinari nisi ad talem usum.

Sicut ergo perfectio hominum aliquorum exigit talium rerum talem usum, nec tali usui expedit renuntiare, ita etiam videtur talis perfectio exigere habere facultatem et ius utendi talibus rebus sive dominium in illis propter huiusmodi usum. Et sic videtur quod perfectio talis exigit talium rerum habere ius et dominium, secundum quod ad talem usum convenienter ordinantur. Si enim tales non habeant ius et facultatem utendi talibus, nec dominium super illa bona, sed alius in cuius potestate est libere substrahere⁵⁹ talem usum quando vult, talibus non videtur esse convenienter et sufficienter provisum⁶⁰ in⁶¹ [Cod. Q, fol. 159 R^a] bonis necessariis ad praedictum convenientem usum.

Si autem dicatur quod immo sufficienter eis provisum videtur de talibus

bonis, alio in illis habente omne ius et dominium, quando scilicet sunt omnino certi et securi de facultate utendi talibus bonis et de ⁶² habendo illa prompte et faciliter ad usum ipsorum, quia ex concessione habentis dominium in illis, quam concessionem reputant sic factam quod nullo modo revocabitur et illa [Cod. P, fol. 289 V^b] bona tenent et possident et de illis ⁶³ disponunt et dispensant et eis ita libere utuntur sicut quicunque alii habentes plenum ius et dominium in bonis quibus utuntur, et sicut ipsimet facerent si in illis ius haberent; ad hoc posset dici [Cod. R, fol. 205 V^a] quod, licet ita se habeant haec ad tempus et durante beneplacito sic bona talia possidentis; ex quo tamen haec dependent ex alterius voluntate mutabili et non ex iure immutabili quod utentes habeant in illis, non debet dici talibus sic sufficienter provisum sicut esset si in talibus ius haberent.

Praeterea pro quanto dicitur quod immo ita sufficienter quantum ad praemissa est talibus in bonis temporalibus provisum sicut illis qui in bonis talibus ius haberent, quantum ad hoc non videretur esse magna differentia inter istos et alios qui dicunt se in talibus ius habere.

Praeterea, cum dominium rerum per se et directe ordinetur ad usum ipsarum, rectus ordo requirit quod volens habere usum aliquarum rerum velit habere dominium illarum propter huiusmodi usum ⁶⁴; et non videtur esse dignitatis et perfectionis per se et absolute quod aliquis non habeat ius et dominium aliquod in rebus quibus utitur, sed solum habeat usum simplicem ex gratuita alterius concessione.

Si autem aliquibus magis expediatur quod in bonis quibus utuntur nullum ius vel dominium habeant, sed ⁶⁵ alius, hoc est per accideus, scilicet propter fragilitatem et corruptionem naturae humanae ratione cuius homo magis allicitur ad amorem bonorum in quibus ius habet et dominium quam aliorum.

Quomodo [Cod. V, fol. 205 R^b] tamen aliqui licite possint uti re aliqua in qua nullum ius habeant nec in proprio nec in communi, usu quidem quo res ipsa incontinenti tota consumitur, difficile est videre. Res enim qua tales ute- rentur non esset eis data, cum doni non sint capaces; nec etiam mutuata [Cod. P, fol. 290 R^a] cum non obligentur ad restituendum; nec commodata vel locata cum per ipsos usu totaliter consumatur. Haec autem intelligenda sunt de re praecipue quae non est necessaria simpliciter et absolute, scilicet in extrema necessitate. De illa enim qua aliquis in extrema necessitate indigeret, non auderet aliquis dicere quod utens tali re pro tali casu in illa ius et dominium non haberet, sed illa re solum ex voluntaria concessione alterius quam ille revocare posset cum vellet, uteretur.

Unde dicit Dominus **Nicolaus Papa** (11) in declaracione Regulae Fratrum Minorum quod ⁶⁶, sicut nec ceteris sic nec ipsis fratribus minoribus⁶⁷ Iure Poli in extremae necessitatis articulo ad providendum sustentationi naturae via omnibus extrema necessitate detentis concessa paecluditur; cum ab omni lege extrema necessitas sit excepta.

Et ideo perfectioni humanae derogare saltem per se non videtur quod ali-

quo modo in bonis temporalibus habeat ius et dominium qui ⁶⁸ illis indiget propter usum. Nam cum licet sit cuiuscunq; viro quantumcumque perfecto uti bonis temporalibus secundum decentiam status sui, et bona temporalia propter usum sint quaerenda, sicut cum perfectione quantacumque stat usus talium bonorum et ius et dominium in extrema necessitate ⁶⁹, ita etiam licet est absque diminutione perfectionis simpliciter habere et possidere illa in proprio ⁷⁰ vel saltem in communi nomine propter talem usum.

Sed cum nihilominus nunc sit status quidam in Ecclesia militarium personarum qui multis bonis indigent etiam extra et ultra extremam necessitatem et nihilominus dicuntur nihil habere nec in proprio nec in communi, sed [Cod. Q, fol. 159 R^b] alius habet dominium omnium quibus tantur, scilicet dominus Papa sive curia romana, quodam novo modo et speciali, immo valde singulari habendi ultra modum communem quo habet aliquo modo ius et dominium in omnibus bonis personarum ecclesiasticarum aliarum [Cod. P, folio 290 R^b] in quibus etiam habent ius [Cod. R, fol. 205 V^b] et dominium ipsae personae ecclesiasticae ad quorum usus sunt principaliter deputata.

Item, est alius modus habendi a modo habendi quo habet ius et dominium in bonis ad usum ipsius papae ⁷¹ et curiae romanae specialiter deputatis, cum personae utentes talibus bonis nullum ius habent in illis, et cum habentes ius et dominium in illis non habeant illud propter usum suum sed propter usum aliorum, ita quod sic habens dominium talium rerum, ipso dominio solo et nudo retento penes se, usum illorum totaliter a se abdicare videtur illum talibus religiosis non solum ad tempus determinatum et ⁷² quantum ad aliquem specialem usum, sed simpliciter et absolute et ad omnem modum utendi convenientem et pro quoconque tempore per licentiam simplicem absque proposito revocandi illam.

De talibus quidem est quaestio proposita in ⁷³ comparatione ad statum aliorum qui consimilibus bonis utuntur, sed in illis dicuntur habere dominium in communi. Et quaeritur quis illorum sit perfectior.

Et circa hoc est intelligendum quod, cum videamus quod tales religiosi quantum ad bona quibus utuntur et quantum ad modum quo utuntur et quantum ad modum quo talia bona, cum eis carent, ab ipsis procurantur et procurata et habita custodiuntur et dispensantur, et prout eis placet alienantur et in alia quaedam commutantur, non videantur differre a quibusdam aliis religiosis qui bonis temporalibus renuntiant in proprio, non in communi, quin scilicet in omnibus habeant ita liberum usum in talibus sicut ipsimet haberent si in illis ius et dominium haberent. Non videtur reliqui differentia inter illos et illos, nisi in hoc quod illi talia bona non habent quantum ad usum per se ipsos sive iure suo, sed per alium sive ex gratia [Cod. P, fol. 290 V^a] et ex concessione eius cuius dominio subsunt: alii vero talibus bonis habent ius utendi per se ipsos et iure suo.

Ideo quantum spectat ad propositum, cum quaeritur utrum status omnino

nihil ⁷⁴ habentium nec in proprio nec in communi, quantum ad ius et dominium, sit perfectior statu aliquid habentium in communi, cum habentium in communi quidam sint [**Cod. V, fol. 205 V^a**] mendicantes qui quaerunt vitae necessaria ab aliis mendicando congruo tempore et mendicata tanquam bona sua in communi conservant et ea dispensant et eis utuntur ; alii autem sunt non mendicantes, sed de redditibus perpetuis quos possident in communi vivunt, non est intelligenda quaestio sic ut comparetur ⁷⁵ status sic nihil habentium ad habentes bona in communi quocumque modo, sed ad illos qui similiter mendicant cum quibus respectu bonorum temporalium maxime convenire videntur ⁷⁶ ; et secundum hoc considerandum quomodo abdicatio talis et tam universalis sit perfectior quam alia.

Et secundum praemissa videtur dicendum quod si tales religiosi haberent tantum usum simplicem facti in bonis temporalibus, penes habentes dominium in illis omni cura, sollicitudine et occupatione circa illa remanente tam quantum ad procreationem non habitorum quam ⁷⁷ quantum ad conservationem et dispensationem habitorum, talis abdicatio esset perfectior illa qua alii abdicant in proprio, remanente dominio eis in communi cum cura et sollicitudine praedicta. Ille ⁷⁸ enim modus esset propinquus ⁷⁹ et multum similis modo supra dicto qui tamen non est ⁸⁰ in usu. Sed nec etiam talis invenitur, quia dominus Papa circa talia bona in quibus habet ius et dominium ad [**Cod. R, fol. 206 R^a**] usum fratrum ⁸¹ minorum modicūm est sollicitus ; sed omnis cura et sollicitudo per illos religiosos agitur, sicut ⁸² contingit in aliis religiosis [**Cod. P, fol. 290 V^b**] qui in talibus dominium dieuntur ⁸³ [**Cod. Q, fol. 159 V^a**] habere in communi, quia, ut ⁸⁴ praemissum est, quantum ad illa inter praedictos ⁸⁵ duos status differentia non videtur, quin scilicet isti sicut alii mendicantes vitae necessaria ab aliis requirant et acquisita conservent et de illis libere disponant.

Propter quod non videtur quod quantum ad hoc, scilicet ⁸⁶ quantum ad exclusionem curae, sollicitudinis et occupationis, talis abdicatio universalis perfectior sit dicenda.

Item nec quantum ad exclusionem ⁸⁷ amoris recurvi allientis ⁸⁸ et alligantis animum ⁸⁹ ad talia bona quasi ad bona propria ; quia, non obstante quod in talibus domino Papae dominium reservatur, ipsi nihilominus ita certos se reputant quod dominus Papa possessionem talium bonorum ab eis nunquam auferet et quod per ipsum in usu suo libero non impedientur ⁹⁰ sicut quicumque alii. Et merito ; quia Papa talia bona non procurat, sed per fratres procurantur. Scit etiam Papa quod dominium talium rerum non transfertur in ipsum nisi propter usum talium religiosorum. Ipsi etiam religiosi talia procurant ea intentione ut eis remaneant quantum ad usum, non ut ⁹¹ ille eius bona efficiuntur, scilicet ⁹² dominus Papa vel alius eis utatur. Et ita ⁹³ quantum ad certam et liberam conservationem talium bonorum et quantum ad liberum

usum ipsum, differentia non est inter ipsos et alios. Et ideo non videtur etiam esse differentia inter eos et alios quantum ad perfectionem circa illa.

Quod autem ita⁹⁴ sit, videlicet quod religiosi in communitate viventes qui dienunt se nihil omnino habere quantum ad ius et dominium, habent bona temporalia quantum ad usum et quantum ad facultatem et potestatem intendi illis tempore opportuno, sicut alii religiosi mendicantes, et quod de hoc sunt certi et securi sicut alii, videtur sic posse persuaderi : quia quamvis, ut supra tactum est, perfectio talis paupertatis tali modo observandae quod⁹⁵ oportet quod aliqua persona speciali modo retineat sibi ius et dominium rerum quibus tales religiosi utuntur [Cod. P, fol. 291 R^a], secundum se et absolute considerata sit casualis et fortuita vel incerta et ex voluntate et beneplacito mutabili alterius dependens, quia posset contingere quod non inveniretur persona quae sic speciali modo in talibus rebus sibi vellet dominium retinere ; aut etiam postquam dominium⁹⁶ talium rerum suscepit, posset illi renuntiare ; immo etiam hoc de persona papae quae est publica et perpetua persona posset dici respectu talium bonorum. videlicet quod dominium talium bonorum tali speciali modo posset non recipere et postquam recepit posset illi renuntiare — quia licet Papa tanquam Christi vicarius et pater ac praelatus quodam modo generalis sit omnium bonorum Ecclesiae ad utilitatem rei publicae dispensator, et ratione sui gradus et officii habeat [Cod. V, fol. 205 V^b] aliquo modo ius et dominium in omnibus bonis ecclesiasticis, nec potest reeusare quin in bonis quibuscumque quarumcumque ecclesiarum quantumcumque immediate sint collata particularibus ecclesiis dominium habeat et quin talium rerum dominium transeat non solum in ecclesiis speciales sed etiam in Papam sive in ecclesiam romanam quae est omnium ecclesiarum domina et magistra. tamen non oportet quod Papa illo modo speciali reeipiat in se dominium rerum quae ad usus [Cod. R, fol. 206 R^b] aliquorum religiosorum conferuntur, sic videlicet quod, cum talia offerantur vel traduntur solum propter usum talium personarum, alias dominium illarum⁹⁷ habeat et illae⁹⁸ personae habeant usum liberum carundem.

Immo non est necessarium quod in ipsum Papam transeat ius et dominium aliquarum rerum ecclesiasticarum, nisi illarum in quibus Ecclesia romana habet ius et dominium per se et⁹⁹ immediate propter usum Papae et aliarum personarum ad Ecclesiam romanam immediate spectantium vel illarum in quibus aliae ecclesiae habent ius et dominium per se etiam¹⁰⁰ immediate propter usum personarum ad illas¹⁰¹ ecclesiis spectantium. Et secundum hoc talis modus habendi secundum quem Papa [Cod. Q, fol. 159 V^b] retinet sibi ius et dominium in rebus quibus ta[Cod. P, fol. 291 R^a]les¹⁰² religiosi utuntur modo supra dicto, non est de necessitate annexus statui et gradui Papae, sicut modus habendi quo haberet¹⁰³ ius et dominium in aliis bonis ecclesiasticis. Propter quod a libera et mutabili¹⁰⁴ voluntate Papae talis modus habendi dependet. Et posset Papa ordinare¹⁰⁵ quod in talibus bonis

nullum ius et dominium haberet nisi sicut habet in aliis bonis ecclesiasticis.

Verumtamen istis non obstantibus et rebus se habentibus sicut se habent nunc et sicut se habituae sunt in futurum, attendendo ad ea quae dominus **Nicolaus** Papa *tertius*¹⁰⁶ (12) in constitutione, quam edidit super declaratione Regulae Fratrum Minorum, statuit, ordinavit, concessit, declaravit et etiam supplevit, non debet nunc talis modus observandi perfectionem¹⁰⁷ paupertatis simpliciter casualis et incertus reputari; quia bonorum in quibus habent tales religiosi usum sive sint mobilia sive immobilia¹⁰⁸ sic retinet sibi dominus Papa, qui est persona publica et perpetua, ius et dominium in perpetuum et quantum ad habita et quantum ad habenda, solum propter usum fratrum, quod talium solo dominio absque omni usu penes ipsum remanente, concedetur talibus religiosis¹⁰⁹ facultas et potestas ita libere utendi talibus bonis et disponendi de eisdem sicut facere possent si ipsimet in illis ius et dominium haberent. Et secundum hoc tales religiosi nunc videntur habere circa temporalia cum sufficienti certitudine et securitate illa quae in temporalibus bonis principaliter requiruntur, videlicet usum facti in¹¹⁰ actu. Comedunt enim et bibunt sicut alii; et aliis ad vitam necessariis non minus abundanter utuntur quam multi qui in bonis temporalibus habent ius et dominium.

Item facultatem et potestatem habendi illa ad usum tempore opportuno; nam bona quibus indiget vita humana procurant cum non habent et habita ad usum [Cod. P, fol. 251 V^a] suum conservant, non haesitantes quod in illis bonis magis debeant impediri per illum qui dominium dicitur habere in illis quam alii religiosi impediuntur.

Cum enim talium bonorum iam talibus religiosis collatorum et in futurum conferendorum dominus Papa dominium in se suscepit et in perpetuum suscipiet, secundum quod statutum est in praedicta constitutione in perpetuum duratura, ut in eadem dicitur, tali modo et quasi sub tali condicione et pactione hoc facit et faciet, scilicet quod, cum talia conferentes, illa¹¹¹ non conferunt nisi intuitu talium religiosorum et solum propter usum eorum; illorum dominium sic in se suscepit quod solo dominio nudo penes ipsum remanente absque omni usu, concedit fratribus quod illa teneant, conservent et commutent et penitus de illis sic libere [Cod. R, fol. 206 V^a] ordinent et disponant sicut facere possent si ipsimet in illis dominium absolutum per se et directe haberent.

Sed istis non obstantibus videtur esse dicendum quod talis tam universalis abdicatio exigit [Cod. V, fol. 206 R^a] quod sic abdicantes aliquo modo perfectiores sint et perfectiori modo se habeant respectu bonorum temporalium quam alii. Ex hoc enim quod aliquis vult sic universaliter abdicare temporalia, intendere videtur et hoc faciendo dat intelligere quod in illis nihil quaerit nisi quantum sufficit necessitati et quod ad illa ita modicum afficitur quod illis vult uti non sicut bonis suis sed potius alienis et ex gratia et ex concessione alterius. Et huic consequens est quod talis¹¹² magis sit abstractus a bonis temporalibus, et quantum ad usum facti multo parcius utendo quam alii, et

quantum ad affectum illa non ut sua sed ut aliena reputando. Naturaliter enim unusquisque minus afficitur ad bona quae reputat aliena quam ad bona quae reputat¹¹³ aliquo modo sua. Verecundum est etiam¹¹⁴ ita large uti bonis alienis in quibus ntens nul[Cod. P, fol. 291 V^b; Cod. Q, fol. 160 R^a]um ius habet, sed tantum ex gratia conceduntur sibi ad usum simplicem facti, sicut illis in quibus utenti iam est ius acquisitum.

Cum etiam dominium in bonis temporalibus non quaeratur nisi¹¹⁵ propter usum, ille qui vult alios exceedere in renuntiando dominio talium bonorum, debet etiam alios exceedere in parce utendo eisdem et in modicum affectum habendo circa illa: quia in huiusmodi universalis abdicatione innuit quod abdicat temporalia quantum possibile est humanae naturae. ita quod si possset¹¹⁶ usui renuntiare illi etiam renuntiare vellet; propter quod illi renuntiare intelligitur quantum potest.

Unde de istis dicit dominus **Nicolaus** Papa (13) in constitutione edita super¹¹⁷ dieta expositione regulae Fratrum Minorum, quod omnium rerum debent abdicare dominium et rerum sibi concessarum necessario usu esse contenti. Item, quod non omnium rerum usum habere debent nec etiam copiam, quod derogat tantae paupertati quin immo appareat in eis quoad dominium omnimoda abdicatio et¹¹⁸ in usu sola necessitas.

Ad evidentiam enim praedictorum est notandum quod, cum circa bona exteriora possimus considerare ius et dominium quantum ad proprietatem; item usumfructum ius utendi; item simplicem usum facti; in huiusmodi autem bonis principaliter quaeritur usus facti: et praecedentia non quaeruntur nisi propter hunc usum; quia etiam secundum **Philosophum** (14) finis divitiarum, propter quem scilicet sunt appetendae, est usus earum.

Ex his autem¹¹⁹ videtur quod, cum quaeritur quis status hominum perfectius se habeat respectu bonorum temporalium, magis esset considerandum hoc in usu eorum voluntario tantum, quam in possessione vel iure utendi. Qui enim perfectiori modo utitur bonis temporalibus perfectius videtur se habere circa illa; et quantum ad bona temporalia perfectior debet dici modus vivendi illorum qui perfectiori modo bonis temporalibus utuntur. Perfectior enim respectu bonorum temporalium diceretur qui habens multa bona quantum ad dominium et ius utendi illis [Cod. P, fol. 292 R^a] parce uteretur ad se ipsum et largiter ad alios illa¹²⁰ secundum rectam rationem abundanter elargiendo, quam non habens dominium in bonis aliquibus, habens ea tamen ex concessione gratuita alterius, illis ad se ipsum non parce sed ad superfluitatem uteretur.

Si enim ad perfectionem respectu temporalium principaliter pertinere dicatur carere illis quantum ad dominium et non carere illis quantum ad usum, appelando quidem usum non solum qui exercetur in actu [Cod. R, fol. 206 V^b] quo eduntur victualia vel quo induuntur vestimenta, sed etiam qui exercetur in procurando non habita et circa habita multiplicitate inten-

dendo quantum ad conservationem, distributionem, alienationem ; et sic de aliis. Item praeter hoc etiam, si non dicatur ad perfectionem circa ¹²¹ temporalia principaliter pertinere illis carere quantum ad usum et abstinere ab ipsis quantum ad usum abundantem, parce illis utendo, et hoc quantum ad omnia bona quae in usum hominum veniunt.

Ad perfectionem ergo habendam quae principaliter circa bona exteriora habetur, sufficeret quod aliquod collegium aliquorum ¹²² monachorum qui habent multa bona in annuis redditibus et qui multos habent occupationes circa illa et qui multum abundantur illis utuntur [Cod. V, fol. 206 R^b] et multum superflue et nimis pompatice et in fastu equorum et in amplis aedificiis et in vasis aureis et argenteis et in comedionibus et potationibus, in omnibus illis bonis dominium non haberet nec in proprio nec in communi, sed dominus Papa illorum dominium haberet, sicut nunc dicitur habere dominium in bonis quibus utuntur Fratres Minores ; immo si hoc esset principale pertinens ad perfectionem respectu bonorum temporalium, scilicet solo dominio carere, quare ergo servata perfectione paupertatis plene et perfecte non possent habere Fratres Minores ¹²³ mag[**Cod. P, fol. 292 R^b**]nos et amplos redditus annuos in quibus dominium non haberent [**Cod. Q, fol. 160 R^b**], sed dominus Papa ; ipsi vero ex eius concessione haberent usum etiam abundantem, sicut dictum est de quibusdam monachis ; sicut etiam nunc habent in domibus et hortis et quibusdam aliis rebus ipsi Fratres Minores, licet non ita excessive ?

Ergo videtur quod sive habeantur bona temporalia quantum ad dominium sive habeantur sine dominio sive habeantur in magna quantitate sive in parva, perfectio respectu illorum principaliter attenditur in usu convenienti illorum, non in aliis praedictis sine isto.

Et secundum hoc, cum in modo habendi ¹²⁴ bona temporalia differentia inveniatur, quia quidam habent ius et dominium in illis in proprio, quidam non in proprio sed in communi, quidam autem nec in proprio nec in communi, omnes isti tamen habent aliqualem usum in illis ; item cum in modo utendi etiam differentia inveniatur, quia quidam utuntur quantum ad se ipsos multum parce, quidam multum largiter et abundantiter ; item est differentia in quantitate et qualitate bonorum quae in usum veniunt, quia quaedam sunt magna, quaedam parva, quaedam mediocria, quaedam sunt pretiosa, quaedam vilia, quaedam media ; videtur quod quaestio de perfectione respectu bonorum temporalium et praecipue quantum ad homines contemplativos magis debet proponi sub hac forma : utrum status voluntarie utentium parcus ¹²⁵ bonis temporalibus et utentium bonis minoribus et minus pretiosis sit perfectior quam status utentium largius bonis temporalibus et utentium maioribus et magis pretiosis, quam sub hac forma : utrum perfectior ¹²⁶ sit status nihil habentium quantum ad dominium, quam aliquid habentium, nisi in statu

nihil habentium quantum ad dominium includatur modus parcissimus quantum ad usum.

Potest enim contingere quod aliquis multa habeat quantum ad ius et dominium, parce utitur ad se ipsum; et e converso [Cod. P, fol. 292 V^a] nihil habens quantum ad ius et dominium, potest tamen ab aliis procurare quod abundantanter illis utitur. Quod tamen aliquis nihil velit habere quantum ad ius et dominium [Cod. R, fol. 207 R^a] minimum et velit abundantem usum habere in bonis temporalibus multum indecens¹²⁷ videtur. Bonum ergo et malum¹²⁸, peius et melius sive perfectius et imperfectius circa bona temporalia debemus principaliter attendere in usu et in modo intendi.

Et qui volunt suam perfectionem praeferre aliis in hoc quod magis recedunt ab hoc quod est habere bona temporalia quantum ad ius et dominium, deberent sic se habere circa illa quantum ad usum quod etiam possent se aliis praeferre ratione perfectionis suae in hoc quod magis recederent ab hoc quod est habere temporalia quantum ad usum.

Et ideo videtur quod talis modus renuntiandi, scilicet in proprio et in communione, non bene conveniens sit hominibus qui in magnis collegiis plurimorum personarum viventes quantum ad usum secundum modum vivendi quem tenent, indigent multis et magnis et pretiosis bonis sive immobilibus sive mobilibus; alioquin homines cuiuscumque status praecipue personae ecclesiasticae et in quantacumque multitudine viventes et quantumcumque abundantanter bonis temporalibus utentes, possent habere huiusmodi perfectionem valde convenienter. Quid enim difficilius vel gravius vel periculosius esset omnibus collegiis canonicorum, puta: ecclesiae parisiensi et cuiuscumque alteri, si dominus Papa in omnibus bonis illius ecclesiae et habitis et habendis ius et dominium haberet, Episcopus autem et canonici haberent illa quantum ad usum et ita essent certi de usu perpetuo in illis bonis retinendo, sicut sunt fratres minores in bonis suis, et ita libere possent de illis ad suum libitum disponere, sicut dicti fratres.

Sed talis modus renuntiandi videtur decens et conveniens solum illis [Cod. P, fol. 292 V^b] qui solitarii vel in congregacione paucorum hominum¹²⁹ vitam [Cod. V, fol. 206 V^a] ducentes, paucis bonis¹³⁰ temporalibus parcissime volunt uti et bonis minimis et minime pretiosis [Cod. Q, fol. 160 V^a]. Tales enim non oporteret incurrere vel sustinere multum notabiliter pericula et incommoda supra taeta¹³¹. Propter talia enim pauca et minima bona quibus praecipue pauci vellent esse contenti, non oporteret eos¹³² esse multum sollicitos nec magnam habere curam de proeundo vel conservando vel multiplicando illa.

Nee talia essent nata multum allieare animum vel affectum illius qui talibus eligeret esse contentus. Nee propter talia oporteret esse tales multum sollicitos de quaerendo aliquam personam determinatam quae haberet ius et dominium in talibus bonis. Unde qui vellent, possent habere huiusmodi perfec-

tionem, supposito cursu et usu communi qui inter homines invenitur. Et non dependeret ex alterius hominis gratuita et voluntaria concessione speciali ; sed sufficeret gratuita et voluntaria concessio quac in beneficiis datis communiter observatur, sicut provisio hominum indigentium communiter dependet a voluntate illorum qui eleemosynas dare possunt.

Unde cum natura paucis et modicis sit contenta, tales qui essent honestae vitae, cum essent numero pauci et modicis¹³³ vellent esse contenti, propter quod non oporteret eos esse in petendo importunos nec aliis onerosos, sufficientem haberent securitatem de habendo illa ad usum, licet non haberent tantam quantam habent alii redditus annuos in communi habentes.

Istis autem non obstat quod supra dictum est, quod tales non possent sine grandi periculo vivere, eo quod bonis eis datis ad usum non haberent sic ius utendi, quin alius quicumque ea posset sine iniuria cuiusque subripere, quia dantes illa a se abdicarent et in istos [Cod. R, fol. 207 R^b] nullum ius esset translatum, quia nullius iuris quantum ad bona temporalia, saltem extra casum necessitatis, essent capaces.

Ad hoc enim est dicendum quod talia concludunt, supposito quod dans aliquid talibus datum sic omnino intendat a se abdicare quod illud simpliciter habeat¹³⁴ pro derelicto. Sed non est communiter talis intentio domantium. Immo non sic intendunt datum a se abdicare quod cuicunque occupanti concedatur, sed pro usu certo et personarum determinatarum et eo modo et intentione tali sicut illi quibus donatur sunt capaces. Propter quod tali dato nulli licitum est uti, nisi illis quibus sic donatur. Et si alii tale donum contra voluntatem illorum quibus donatum est vellent subripere et ipsi donanti et ipsis quibus donatum est iuriuria inferretur. Unde donans in sic dato ius retinet quasi ex suppositione : si tales illo non velint uti aut in usu impedirentur. Tales etiam in sic dato habent quoddam ius utendi non quidem¹³⁵ simpliciter sicut dominium aliquod in illo habentes et iure suo illo uti potentes, sed ex concessione¹³⁶ donantis et iure illius tali dono suo utentes, licet non oporteat quod omnes illi quibus ab aliis aliquid datur tali modo datis utantur, quia illi qui sunt capaces iuris et dominii in his quae ipsis donantur omnino iure suo illis utuntur ; non sic isti.

Et secundum praedicta, est dicendum ad quaestionem quod status nihil habentium quantum ad ius et dominium, parcissimo etiam usu contenti modo supra dicto, videtur esse perfectior statu habentium in communi. Si vero sit status hominum viventium in collegiis multarum personarum, quae etiam collegia plurimum sunt multiplicata in diversis partibus mundi propter utilitatem rei publicae, in [Cod. Q, fol. 160 V^b] quan [Cod. P, fol. 293 R^b] tum multa bona efficere possunt in populo fructuose praedicando et salubriter consulendo, et ideo quantum ad usum se habent circa bona temporalia sicut habentes in communi ; propter quod etiam oportet eos uti talibus rebus tam mobilibus quam immobilibus¹³⁷ in quibus¹³⁸ non sufficeret ius et dominium

quod potest penes aliquam personam determinatam et moralem remanere, puta: in domibus et libris,¹³⁹ hortis et huinsmodi, sed oportet quod aliqua persona publica et perpetua talium rerum dominium habeat, et pro tanto potest dici talis status ex speciali gratia et ex voluntate ae¹⁴⁰ beneplacito alterius dependere, talis in quantum status sic conditionatus aliquo modo perfectior est statu praedictorum habentium in eomuni; et aliquo modo non videtur [Cod. V, fol. 206 V^b] perfectior.

Prout enim dictum est respiciendo ad curam et sollicitudinem et occupationem quae circa bona temporalia habetur, non videtur¹⁴¹ perfectior alio: quia si propter praedicta bona utilia reipublicae non possunt esse contenti ita pareo usu bonorum temporalium sicut talis abdicatio secundum se et absolute requirere videtur, sed talibus bonis habent uti ut alii, scilicet et multis et satis pretiosis et satis abundanter vel copiose, non appareret unde minor possit esse affectio, aura et sollicitudo ipsorum circa talia quam aliorum.

Respiciendo autem ad intentionem qua debet fieri huiusmodi abdicatio, videlicet quod sic abdicans intendit bonis exterioribus uti quantum potest parcius¹⁴² et ut bonis alienis; et secundum hoc quantum potest nititur et eolatur cor suum ab illis abstrahere, praeceps quantum ad affectionem et sollicitudinem sicut potest. secundum hoc videtur esse perfectior. Unde dicit dominus **Nicolaus** (15) quod abdicatio omnium rerum tam in speciali quam [Cod. R, fol. 207 V^a] in communi meritoria et perfecta est¹⁴³; et eo magis meritoria quo per ipsam professores ipsius magis a temporalibus elongantur, supponendo scilicet quod, sicut omnino elongantur [Cod. P, fol. 293 V^a] a temporalibus quantum ad ius et dominium, sic elongentur ab eis quantum est possibile quantum ad usum et quantum ad affectionem animi et sollicitudinem; et sic de aliis.

Quamvis autem forte plures¹⁴⁴ ex illis sic universaliter omnibus renuntiantibus in proprio et communi quantum ad praedicta, a temporalibus non elongentur sicut requirit eorum status etiam modo supra dicto conditionatus; immo etiam a temporalibus non elongentur magis quam alii, in quantum non minus circa temporalia sunt affecti corde. nec minus circa illa sollicitudinibus occupantur. nec magis parce illis utuntur quam alii, non videtur tamen dieendum quod propter hoc sint transgressores perfectionis et voti quo se ad huiusmodi abdicationem universalem obligaverunt quantum ad ius et dominium cum proposito utendi sic parce talibus bonis et abstrahendi affectum ab illis secundum quod deeet perfectionem huiusmodi, licet in hoc ad perfectionem ad quam talis perfectio et tale votum ordinatur plene tales non attingant. Quamvis enim vovens et profitens sub hac intentione et proposito videatur sic omnibus totaliter abrennuntiare quantum ad dominium, tamen sub voto sic intenta et proposita non cadunt; sed solum ipsa renuntiatio et dominii exclusio. Contingit autem quod votum absque transgressione servatur, licet¹⁴⁵ propositum quod voventi in vovendo aderat non perfecte impleatur.

Si autem homines huius professionis ¹⁴⁶ in vovendo et profitendo intendunt abrenuntiare iuri et dominio omnium rerum et in proprio et communi, intendunt tamen talibus bonis ita large uti sicut ¹⁴⁷ alii, et circa illorum procurationem, conservationem, dispensationem, et sic de aliis, occupari et solliciti esse sicut alii vel forte magis quam quidam ¹⁴⁸, et de facto etiam taliter se habent circa illa, non tamen [Cod. Q, fol. 161 R^a] nisi per multiplicem utilitatem quam possunt magis facere in Ecclesia si talibus bonis necessariis ad studium et ad multa alia [Cod. P, fol. 293 V^b] quibus indiget vita illorum qui aliis convivere volunt, propter eorum utilitatem abundantius utantur quam requireret eorum vita si solum sibi vacare intenderent, ita quod secundum se et absolute magis placeret eis parcus usus talium et illum habent in desiderio et electione, licet illum non possint propter causam praedictam tenere in operis executione, dum tamen praedictae utilitatis fine supposito sic quod aliter haberi non posset, huiusmodi bonis utatur quanto parcus possunt ¹⁴⁹; adhuc videntur tales aliis ¹⁵⁰ perfectiores.

Sed si talis usus abundantior eis placeat, sicut supponitur aliis communiter placere, et usum talium bonorum amplius extendunt quam oporteat et plus quam deceat talem abdicationem et talem perfectionem etiam sic conditionatam, non video in quo quantum ad paupertatem status et professio ¹⁵¹ eorum esset perfectior quam status et professio ¹⁵² aliorum [Cod. V, fol. 207 R^a] in talibus consimiliter se habentium circa bona in quibus habent dominium in communi. Immo tales viderentur peiores aliis, in quantum sine causa omittent facere et [Cod. R, fol. 207 V^b] servare ea quae perfectio status eorum requirit et contraria ficerent. Non solum enim ille male facit qui agit contrarium eius quod cadit per se et directe sub voto, sed qui non convenienter se habet in his quae ad status sui decentiam requiruntur.

Tamen neminem iudico vel reprehendo in istis.

¹ quam habentium *om.* Q; *in marg. suppl.* Q. — ² sed Q. — ³ ascensum Q. — ⁴ *om.* Q. — ⁵ *om.* Q. — ⁶ nota Q. — ⁷ quivis Q. — ⁸ id est RQ. — ⁹ honeste *add.* P. — ¹⁰ desiderens Q. — ¹¹ ib R. — ¹² operamini Q. — ¹³ quo Q. — ¹⁴ *Hic in marg. XX scrip. VR. Hic ergo in V et R incipit vicesima quaestio.* — ¹⁵ professore Q. — ¹⁶ perfectio Q. — ¹⁷ dicant Q; abdicant *corr.* Q. — ¹⁸ respondendum Q. — ¹⁹ cuius *add.* Q. — ²⁰ *om.* Q. — ²¹ detineret R. — ²² et ad quem — attingere] *om.* PQVR; *add.* *in marg. VR.* — ²³ facienda RQ. — ²⁴ po *add.* R; *postea del.* — ²⁵ ad hoc] *om.* Q. — ²⁶ exerceere R; *postea del.* et attingere *in marg. corr.* R. — ²⁸ animalis *add.* Q; *postea del.* — ²⁹ *om.* Q. — ³⁰ *om.* PQ. — ³¹ sum Q. — ³² quam VP. — ³³ habent R. — ³⁴ convenientibus Q. — ³⁵ *om.* Q. — ³⁶ quos Q. — ³⁷ habet Q. — ³⁸ et in conservando — habita] *om.* Q. — ³⁹ allicantem R. — ⁴⁰ *om.* Q. — ⁴¹ statutum Q. — ⁴² *om.* Q. — ⁴³ sit *add.* Q; *postea del.* — ⁴⁴ *om.* P. — ⁴⁵ talis status] status talis Q. — ⁴⁶ temporalibus Q. — ⁴⁷ *del.* R. — ⁴⁸ alicuius RQ. — ⁴⁹ universalis *add.* Q; *postea del.* — ⁵⁰ quia *add.* V; *consuaderi* Q. — ⁵¹ u *add.* Q; *postea del.* — ⁵² non potest — casu renuntiare] *om.* PRQ. — ⁵³ *om.* Q. — ⁵⁴ genere moris] moris genere V. — ⁵⁵ plado R. — ⁵⁶ fuerunt Q; fuerit *corr.* Q. — ⁵⁷ reponebatur pecunia] pecunia reponebatur P. — ⁵⁸ nossc Q. — ⁵⁹ sub-

truhere R. — ⁶⁰ provisum in invisum corr. Q. — ⁶¹ pro Q. — ⁶² om. Q. — ⁶³ istis R.
⁶⁴ om. P. — ⁶⁵ sed add. Q. — ⁶⁶ quin R. — ⁶⁷ om. Q. — ⁶⁸ om. Q. — ⁶⁹ et in necessitate] om. VPRQ ; add. in marg. R et alia m. V. — ⁷⁰ proprio R. — ⁷¹ romane old. Q. — ⁷² etiam P. — ⁷³ in add. R. — ⁷⁴ sic add. P. — ⁷⁵ in add. Q ; postea del. — ⁷⁶ viderentur PVQ. — ⁷⁷ tam V. — ⁷⁸ illi Q ; ille corr. Q. — ⁷⁹ om. Q. — ⁸⁰ non add. Q ; postea del. — ⁸¹ inc. tum Q ; fratribus cor. Q. — ⁸² ngitur sicut] nentur Q. — ⁸³ e add. Q ; postea del. — ⁸⁴ prout Q. — ⁸⁵ d add. Q ; postea del. — ⁸⁶ quantum scilicet] om. Q. — ⁸⁷ curio — exclusionem] om. P. — ⁸⁸ om. Q. — ⁸⁹ alligatis minimis] afficiens R. — ⁹⁰ impediuntur V. — ⁹¹ om. Q ; deinde suppl. — ⁹² II add. Q ; postea del. — ⁹³ ideo R. — ⁹⁴ ista Q. — ⁹⁵ quia R. — ⁹⁶ om. Q. — ⁹⁷ ipsme V. — ⁹⁸ illarum add. R. — ⁹⁹ om. Q. — ¹⁰⁰ et P. — ¹⁰¹ om. Q ; deinde in marg. suppl. Q. — ¹⁰² tales add. Q. — ¹⁰³ habet RQ. — ¹⁰⁴ inutibili R. — ¹⁰⁵ papa ordinare] ordinare papa P. — ¹⁰⁶ quartus VPRQ. — ¹⁰⁷ perfectionum QR ; perfectionem corr. R. — ¹⁰⁸ mobilia Q ; immobilia corr. Q. — ¹⁰⁹ religiosos VP. — ¹¹⁰ usum add. Q ; postea del. — ¹¹¹ om. P. — ¹¹² t add. Q ; postea del. — ¹¹³ aliena quam — reputat] om. P. — ¹¹⁴ est etiam] etiam est PR. — ¹¹⁵ nisi add. Q. — ¹¹⁶ usi add. Q ; postea del. — ¹¹⁷ supra Q. — ¹¹⁸ om. R ; postea suppl. — ¹¹⁹ carum add. P. — ¹²⁰ om. P. — ¹²¹ sic ad PV ; circa corr. V. — ¹²² om. R. — ¹²³ in add. Q ; postea del. — ¹²⁴ habenda Q. — ¹²⁵ parcimonia R ; parcimus in marg. corr. R. — ¹²⁶ utrum perfectior add. Q. — ¹²⁷ indencens Q ; indecens corr. Q. — ¹²⁸ videtur add. P. — ¹²⁹ om. P. — ¹³⁰ om. R. — ¹³¹ supra tacta] supra dicta R. — ¹³² eos add. Q. — ¹³³ sit contentus — modicis] om. R. — ¹³⁴ habeant QR ; habeat corr. Q. — ¹³⁵ quidam Q. — ¹³⁶ pro add. Q ; postea del. — ¹³⁷ mobilibus Q. — ¹³⁸ in quibus] om. Q. — ¹³⁹ et add. R. — ¹⁴⁰ et ex Q ; ac corr. Q. — ¹⁴¹ esse add. P. — ¹⁴² perfectius Q ; parcimus corr. Q. — ¹⁴³ om. R. — ¹⁴⁴ forte plures] plures forte P. — ¹⁴⁵ licet add. Q. — ¹⁴⁶ perfectionis VP ; professio corr. V. — ¹⁴⁷ circa R. — ¹⁴⁸ magis — quidam] om. Q ; alii add. R. — ¹⁴⁹ parcimus possunt] parcimus post P ; parcimus om. V. — ¹⁵⁰ tales aliis] aliis tales P. — ¹⁵¹ perfectio PR ; del. et in marg. professio corr. R. — ¹⁵² perfectio R.

(1) MATTH., XIX, 21. — (2) I Thess., IV, 12. — (3) Id., ibid. — (4) Cfr. SANCTUS AUGUSTINUS, *De Operे Monachorum*, c. VI, ss. (PL., t. 40, col. 554 ss.). — (5) I Thess., IV, 11. — (6) I Thess., IV, 12. — (7) Id., ibid., IV, 11. — (8) Id., ibid. — (9) Id., ibid., IV, 12. — (10) Act., IV, 32. — (11) NICOLAUS III. Bulla : *Exit qui seminat* (cfr. H. SBARALEA, *Bullarium franciscanum*, t. III, p. 408. Ed. 1765). Litteraliter. — (12) Id., ibid. (*op. eit.*, loc. cit., p. 404-417). — (13) Id., ibid. (*op. eit.*, loc. cit., p. 408). — (14) ARISTOTELES, *Ethica Nicomachea*, I, I, c. 3 (II, 1096 a). — (15) Cfr. Bulla NICOLAII III : *Exit qui seminat*. (apud SBARALEA, *op. eit.*, t. III, p. 407).

QUAESTIO XX

Utrum nunc in Ecclesia est aliquis status perfectior statu apostolorum

Per praedicta patet quid est dicendum ad quaestionem quae iuxta hanc proponebatur ¹ et quae superius tacta fuit, videlicet : utrum in Ecclesia sit aliquis status perfectior statu apostolorum. Est enim dicendum quod, cum non sit licitum transire de statu magis perfecto ad statum minus perfectum saltem

sine dispensatione, non est autem aliquis status in Ecclesia adeo perfectus de quo non liceat transire ad statum papae et [Cod. P, fol. 294 R^a] aliorum episcoporum qui nunc in Ecclesia tenent locum Petri et aliorum apostolorum, ex hoc potest concludi quod in Ecclesia non est status perfectior statu apostolorum vel episcoporum, praesertim cum illum statum ipsi apostoli perfectius tenuerint in se ipsis quam nunc ab eorum successoribus teneatur.

Est tamen circa hoc plenius intelligendum quod cum, sicut dictum est in praecedenti ² quaestione, nullus status sive modus vivendi hominum sit qui sic possit dici perfectus quod appropriet sibi perfectionem ³ sic scilicet ⁴ quod solum in illo sint homines perfecti et non in ⁵ alio ; immo in quolibet modo vivendi hominum sive coniugatorum sive aliorum ⁶ potest quis esse perfectus, est tamen quidam status perfectionis sic quod licet non appropriet sibi perfectionem, appropriat sibi tamen quaedam instrumenta adiuvantia et disponentia ad perfectionem acquirendam et ad acquisitam conservandam ; et ille est status religiosorum qui obligant se ad observandum et faciendum talia per quae nata est perfectio acquiri, et non obligant se ad hoc quod debeant esse perfecti. Et talis status dicitur status perfectionis acquirendae, id est qui includit instrumenta per quae nata est perfectio acquiri ; unde talis status bene compatitur imperfectos. Sed tamen tendentes ad perfectionem per observationem talium instrumentorum quae, qui convenienter observant in ordine ad perfectionem dicuntur esse boni religiosi, licet nunquam ad perfectionem attingerent, supponendum est tamen quod eorum qui talibus instrumentis sic utuntur et adiutorio eorum in operibus virtuosis sic se exercent, plures ad perfectionem perveniunt ; et quod exercent se postea in operibus perfectis ⁷ et modo praedicto.

Est autem [Cod. Q, fol. 161 R^b] alias status perfectionis qui etiam, licet non appropriet sibi perfectionem, appropriat sibi tamen ⁸quaedam opera sic perfecta quod requirunt illum ⁹esse perfectum qui illa convenienter exercet ¹⁰, unde talis [Cod. P, fol. 294 R^b] status dicitur esse status ¹¹ perfectionis ¹², quia exigit hominem iam perfectum. Et dicitur esse status perfectionis exercendae, quia exigit exercitium in operibus perfectis non solum quantum ad se ipsum sed etiam quantum ad alios, illuminando, purgando et perficiendo. Talis autem est status praelatorum. Unde dicit **Glossa** (1) super illud **Iacobii** (2), tertio : si quis non offendit in verbo hic perfectus est vir ; imperitos deterreat ¹³ ne cupiant praeesse, quia qui cupid praeesse oportet aliis perfectiorem esse ne offendat ¹⁴ dum debet prodesse [Cod. R, fol. 208 R^a].

Constat autem quod ille status est perfectior qui ratione suae eminentiae exigit iam perfectum quam ille [Cod. V, fol. 207 R^b] qui non exigit iam perfectum ; ¹⁵ et status in quo non potest esse aliquis imperfectus si ¹⁶ sit conveniens statui suo illo in quo potest esse quis imperfectus, licet conveniens sit statui suo. Potest enim sic argui et concludi ; ille ¹⁷ est bonus praelatus ; ergo est vir perfectus. Sed non potest argui : iste est bonus religiosus ; ergo est vir

perfectus. Constat enim quod aliquis sacerdotalis¹⁸ potest eadem die intrare religionem¹⁹ et profiteri; et statim est religiosus verus et bonus; non tamen est vir perfectus²⁰. Sed qui aggreditur statum praclamationis iam debet esse perfectus; ergo; et cetera.

Est ergo dicendum quod non est status perfectior statu apostolorum et praelatorum, loquendo de statu qui dicitur status perfectionis, quia homines perfectos requirit; quia non est status qui²¹ de ratione sua requirat homines magis perfectos quam status praelatorum.

Sed loquendo de statu qui dicitur status perfectionis, non quia exigit homines perfectos sed quia includit instrumenta per quae homines disponuntur et habitantur²² ad acquirendam perfectionem et qui exigit homines qui continue tendere debent ad perfectionem acquirendam — et sic est status natus facere perfectos illos qui idonee illum²³ tenent — sic status religionis²⁴ [Cod. P., fol. 294 V^a] est perfectior statu praelatorum et maxime modernorum qui non servant paupertatem tantam sicut apostoli.

Licet ergo apostoli non observaverint huiusmodi paupertatem quam²⁵ dicunt se fratres minores servare omnino tali modo sicut dicunt fratres huiusmodi se servare, quia hoc non patitur status praelatorum, licet huiusmodi paupertatem tenerent ipsi apostoli quantum ad illud perfectionis quod est in ea quanto perfectius potuerunt secundum statum suum. ex hoc tamen non arguitur minor perfectio status ipsorum. Aliiquid enim est possibile et conveniens inferioribus quod non est possibile et conveniens²⁶ superioribus.

Si ergo circa temporalia respiciamus dominium et ius utendi ex ea parte qua sine imperfectione communiter non habentur²⁷, sic non potuerunt habere apostoli omnino talem et tantam paupertatem sicut tales religiosi nec omnino secundum illud genus esse perfecti²⁸. Cum enim Christus et apostoli essent praelati Ecclesiae²⁹ de ipsis non convenienter dicitur quod adeo erant pauperes quod in bonis temporalibus non habebant aliquid ius neque dominium. Hoc enim est de iure naturae quod superior sive praelatus curam habens inferiorum et ipsum salutem et profectum ratione sui officii de iure³⁰ et ex debito procurans, ius habeat³¹ in bonis inferiorum quantum congruit ad usum decen-tem statum ipsius praelati. Nec huic iuri etiam renuntiare potest praelatus manens praelatus.

Nec hoc derogat perfectioni essentiali ipsorum nec cuiuscumque alterius. videlicet habere ius et dominium in bonis temporalibus, cum etiam iusti viri etiam perfecti habuerint bona in proprio: quia, ut praedictum est, paupertas religiosorum instrumentaliter et dispositivo solum facit ad perfectionem. Quomodo enim poterit dici quod Christus et etiam apostoli tenuerint paupertatem omnino consimilem [Cod. Q, fol. 161 V^a] vel eandem quam modo tenent quidam religiosi? quis enim habuit ius et dominium in vestimentis Christi et apostolorum [Cod. P. fol. 294 V^b] et in bonis de quibus vivebant nisi ipsi? Cum enim apostoli indigentes cibo et potu³² haec a subditis recipiebant, non

accipiebant [Cod. R, fol. 208 R^b] alienum, sed quod suum erat et eis iure communi naturali et divino debitum. Non sic autem potest dici de talibus religiosis.

Est enim ille modus recipiendi et habendi necessaria vitae nobilissimus et perfectissimus quo praelati Ecclesiae et ministri altaris recipiunt a subditis vitae necessaria, quia recipere ab alio aliquid non gratis sed sibi de iure debitum pro aliquo [Cod. V, fol. 207 V^a] magis bono illi impenso est laudabile et honorabile. Si enim laborans manibus pro opere suo laudabiliter et honorabiliter, recipit pretium laboris et in illo habet ius ut ipsum recipiat et, cum receptum est, dominium et proprietalem habet in eodem, quanto magis praelatus laborans in executione sui officii in operibus spiritualibus ad utilitatem subditorum laudabiliter et honorabiliter recipit vitae necessaria pro stipendio, prout pertractat **Augustinus** (3) *In Psalmis*, capitulo tertio, super illud (4) : Producens foenum iumentis.

Si etiam praelati moderni temporis non solum necessaria vitae, sed etiam ultra necessitatem personalem a subditis recipiunt et etiam abundant in bonis communibus ³³ Ecclesiae et cum hoc etiam licet eis habere bona propria, hoc tamen non arguit statum modernorum praelatorum esse minus perfectum statu religiosorum. Quia ad hoc quod ³⁴ aliquis sit perfectus simpliciter et in statu perfectionis, qui scilicet requirit virum perfectum, non requiritur abrenuntiatio talium bonorum quae instrumentaliter et dispositivae et non essentialiter et per se facit ad perfectionem, cum constet multos viros eminentis perfectionis bona talia habuisse. Sed ad hoc quod aliquis sit non quidem perfectus, sed ad perfectionem tendens [Cod. P, fol. 295 R^a] per instrumenta commoditatis et quod sit ³⁵ in statu perfectionis acquirendae qui includit instrumenta quibus adiuvatur homo ut commodius et facilius ad perfectionem perveniat, talis abrenuntiatio requiritur. Si autem aliquis status ³⁶ sit perfectior aliquo alio in hoc quod habet aliquid quod est instrumentum et dispositio ad perfectionem quod non habet alius, puta talem paupertatem, non debet ex hoc argui quod sic sit perfectior simpliciter sed secundum ³⁷ quid. Immo ille alius potest esse multum perfectior simpliciter, licet habeat annexum ius et dominium in temporalibus saltem in communi sive in bonis communibus ³⁸; ita est in proposito.

Quia etiam status papae multo perfectior est simpliciter statu talium religiosorum, quamvis careat ³⁹ dicto instrumento perfectionis, cum habeat ius et dominium in bonis ⁴⁰ quibus dicti religiosi utuntur ⁴¹ et in pluribus aliis ad solam romanam Ecclesiam pro suo usu spectantibus.

Quod ⁴² etiam habere ius et dominium in bonis temporalibus non diminuat de perfectione possibili secundum cursum communem haberet patet ex hoc quod ⁴³ domino papa renuntiante ⁴⁴ dominio quod habet in bonis talium religiosorum et etiam nullo alio illarum rerum dominium sustinente tales ⁴⁵ perfectionem non haberent, supposito quod vellent habere ad usum tot et

tanta bona sicut nunc habent, nisi ponatur quod sine detimento perfectionis illarum rerum dominium habere ipsimet possent. Praeterea cum tales religiosi assumuntur ad statum praefatorum in quo habent ius et dominium in bonis temporalibus in communi, sicut pertinet ad praelatos, a perfectione non cadunt nec dicuntur transire de statu perfecto ad statum imperfectum.

Ad rationes est dicendum quod cum conclusio ad quam [Cod. R, fol. 208 V^a] priores rationes inducuntur, sit aliquo modo concedenda, tamen [Cod. Q, fol. 161 V^b] rationes illae hoc efficaciter non ostendunt.

Ad primam enim potest dici quod verum est quod ille status est perfectior cuius professores [Cod. P, fol. 293 R^b] perfectius imitantur Christum in his quac fecit et docuit. Sed, ut de apostolis dictum est, licet Christus tenuerit paupertatem quam dicuntur tenere huiusmodi religiosi quantum ad illud perfectionis quod est in ea, et hoc in quantum statui suo competebat, tamen Christus non potuit tenere talem paupertatem omnino eiusdem rationis, videlicet quod bonis temporalibus uteretur et tamen in illis dominium nec ius aliquod utendi haberet, sed alius. Cum enim Christus fuerit verus pastor omnium ab eis quos tanquam oves regebat et pascebat, sumptus non ex mendicitate sicut dicti religiosi sed ex potestate et de iure accipiebat.

Similiter etiam est intelligendum de apostolis et aliis Ecclesiae praelatis et ministris, prout dicit **Augustinus** (5) in libro *De Opere Monachorum* [Cod. V, fol. 207 V^b] ; et **Glossa** (6) super illud secundo, **Timotheum** (7), secundo : Laborantem agricolam oportet primum de ⁴⁶ fructibus percipere. Ubi dicitur : castum evangelistam securum facit apostolus ; et vult ut intelligat quod praedicatorem sunere sumptus ab his quos tanquam gregem pascit et tanquam vineam exercet, non est mendicitas sed potestas. Et sic, ut dictum est, in bonis subditorum habent praelati ius. Et cum de illis necessaria vitae recipiunt, sibi debitum de iure recipiunt t illis iure suo et non ex concessione alterius utuntur. Quod autem aliquis utatur bonis ab alio ex gratia et non de iure receptis et quod ex se non habeat ius utendi illis, sed solum ex alterius gratuita concessione, non videtur ⁴⁷ secundum se et absolute esse quid laudabile vel perfectum.

Cum arguitur ulterius ⁴⁸ quod sic nihil habentes perfectius implent doctrinam Christi et consilium quod dedit, (**Matthaei** (8), decimo nono) ; dicendum est quod illud consilium est intelligendum, sicut dictum ⁴⁹ est, regulariter et communiter, sic scilicet quod, cum non debeat aliquis sic bonis temporalibus renuntiare [Cod. P, fol. 295 V^a] totaliter quin remaneat sibi facultas habendi illa ad usum tempore necessitatis, hoc autem non videtur posse fieri simpliciter et absolute, scilicet absque gratuita concessione alterius nisi ille habeat in talibus aliquo modo dominium et ius utendi ; et ideo, ut dictum est, Christus talem modum renuntiandi verbo non expressit in dicto consilio nec etiam monstravit hoc facto omnino consimili et uniformi, quia hoc statui suo cum esset verissimus et perfectissimus praelatus non congruebat. Unde ipse et qui cum eo erant, vivebant de bonis quae sibi pro se et pro suis de iure debebantur.

Nec etiam a sacris doctoribus dictum domini consilium aliter est observatum nec aliter exponitur nisi quod relinquens bona propria vivat de bonis communibus Ecclesiae in quibus habeat ius et dominium in communi; aut si sit singularis persona et vivat de opere manuali; vel non potens laborare, vivat de acquisitis⁵⁰ per mendicitatem; et in talibus etiam habeat huiusmodi persona dominium⁵¹ et ius utendi. Nec invenitur sanctus doctor qui ad hoc quod dictum consilium perfecte servetur dicat quod in talibus bonis utens illis non debeat habere ius utendi.

Sicut tamen dictum est, non⁵² nego quin talis modus vivendi sic nihil habentium sub dicto consilio domini comprehendatur; nec dico quin supra dictis condicionibus adiectis in hoc perfectior sit ali [Cod. R, fol. 208 V^b] quo modo talis modus vivendi. Sed quia, ut dictum est, talis modus est quasi condicionalis et aliquo modo a voluntate et beneplacito alterius dependens, ideo per se et primo de hoc non datur consilium commune⁵³, quia consilium commune sic debet dari quod possit ab unoquoque simpliciter et absolute fieri et adimpleri.

Ad secundum est dicendum quod per recessum mentalem, scilicet per [Cod. P, fol. 295 V^b] subtractionem⁵⁵ amoris et affectionis a temporalibus per se magis accedit homo ad perfectionem in spiritualibus, non autem per recessum corporalem, alioquin expediret omnino non⁵⁶ uti temporalibus.

Et secundum hoc est [Cod. Q, fol. 162 R^a] dicendum quod potest esse quod aliquis habens multa bona temporalia quantum ad ius et dominium, sicut sibi secundum statum suum competere potest, et etiam⁵⁷ quantum ad usum perfectius recedit a temporalibus recessu qui per se facit ad perfectionem quam religiosus, etiam si sit bonus religiosus⁵⁸. Et secundum⁵⁹ hoc talis, secundum quod huiusmodi, debet dici esse melior et perfectior aliquo religioso secundum quod huiusmodi. Loquendo autem de recessu a temporalibus secundum actum vel de facto et quantum ad quantitatem ipsorum bonorum, in hoc scilicet quod aliquis pauca habeat; et quantum ad modum habendi, in hoc scilicet quod aliquis ius et dominium in illis non habeat in proprio sed solum in communi, vel nec in proprio⁶⁰ nec in communi⁶¹, et etiam quantum ad usum aliquo modo, in hoc scilicet⁶² quod aliquis bonis temporalibus parce utatur, in quo⁶³ recessu non per se et essentialiter consistit perfectio, sed instrumentaliter et dispositivo [Cod. V, fol. 208 V^a]; sic est dicendum quod, adhibitis supra dictis circumstanciis, perfectior est status nihil habentium nec in proprio nec in communi. Si enim sit maior recessus quantum ad modum habendi, in quantum scilicet in talibus non habent aliquando⁶⁴ aliqui ius et dominium, et tamen secundum quantitatem et qualitatem quantum ad usum bona temporalia habent sicut alii vel in maiori copia quam multi alii, non propter hoc est maior recessus a temporalibus qui⁶⁵ magis faciat ad perfectionem quam secundum quod in illis habent aliqui ius et dominium in communi. Sed placet eis quod sunt modica quantitate, vilia qualitate et sit etiam usus eorum parcus.

Ad tertium est dicendum quod si illi, qui nihil habent quantum ad ius et dominium, non haberent etiam aliquid quantum ad usum, scilicet quia⁶⁶ non indigerent, minor esset sollicitudo eorum circa bona temporalia quam⁶⁷ aliorum; sed cum indigeant bonis temporalibus quantum ad usum, si velint esse contenti usu magis parco quam habentes ius et dominium, tunc etiam minorem sollicitudinem oportet⁶⁸ eos habere circa talia; sed si velint uti ita abundantanter sicut alii vel abundantius quam alii, nec sit qui procuret eis talia nisi ipsi, quia ille qui dicitur in illis habere ius et dominium circa talia nullam sollicitudinem apponit sed tantum ipsi qui illis utuntur, non appetat unde tales habeant minorem⁶⁹ sollicitudinem circa temporalia quam alii; et in hoc etiam non⁷⁰ videntur habere maiorem dispositionem ad perfectionem.

Sed cum diversi sint modi vivendi et habendi temporalia ad usum, quidam enim non habentes annuos redditus acquirunt necessaria vitae per mendicitatem, et inter istos oportet illos qui paucioribus et minus pretiosis volunt uti minus sollicitos esse circa temporalia, sive in acquisitis sive per mendicitatem haec[**Cod. R, fol. 209 R^a**]beant ius et dominium, sive alius qui tamen circa talium acquisitionem, conservationem, dispensationem minime occupatur.

Similiter etiam quantum ad illos qui vivunt de annuis et perpetuis redditibus⁷¹ communibus, illos qui inter eos volunt esse paucioribus contenti et paucioribus et minus pretiosis volunt uti, minus sollicitos oportet esse circa temporalia. Si autem fiat comparatio viventium de bonis mendicatis ad viventes de redditibus annuis, tunc videtur dicendum quod si viventes de mendicitate volunt esse paucis contenti et modicum pretiosis, alii autem velint multa possidere et magnis et pretiosis velint uti, minus sollicitos oportet esse mendicantes circa modica quam alios circa multa et magna. E contrario autem, si viventes de redditibus annuis volunt sse contenti ita paucis et modicis vel forte paucioribus et minoribus quam mendicantes, videtur indigere sensu qui non [Cod. P, fol. 296 R^b] videt quod viventes de redditibus minus sollicitos oportet esse quam mendicantes.

Ad quartum est dicendum quod non est simile de voto⁷² paupertatis et de voto continentiae, secundum quod votum continentiae respicit delectabilia secundum tactum sive in venereis et non delectabilia secundum gustum in esibilibus et potabilibus; quia enim species humana potest sufficienter [**Cod. Q, fol. 162 R^b**] conservari et etiam individuum alicuius determinati hominis absque hoc quod actu generationis utatur, ideo potest aliquis totaliter talibus actibus renuntiare et perfectior est renuntiatio universalis talium actuum quam non universalis. Sed cum homo non possit in esse conservari sine usu alimentorum et vestimentorum, ideo non licet alicui renuntiare usui talium totaliter. Et quia habere talia ordinatur ad usum, ideo non debet homo sic omnino renuntiare temporalibus quod non⁷³ remaneat sibi convenienter facul-

tas habendi illa propter usum tempore opportuno. Et ideo, ut dictum est, non derogat simpliciter perfectioni talia habere et possidere modo decenti propter usum decentem [Cod. V, fol. 208 R^b]. Sicut etiam si non posset homo renuntiare totaliter actui generationis et usui mulieris, convenientius esset habere aliquam determinatam ad determinatum usum ⁷⁴ quam vase accedere ad quamcumque.

Per praedicta patet responsio ad aliam rationem secundum quod adducitur ad secundam questionem. Quia dicendum est quod non est status cuius professores, si boni sunt et ea quae status eorum requirit convenienter faciant, sint Deo propinquiores quam apostoli et illi qui illis succedunt; quia, ut dictum est, ille qui assumitur ad statum talem ⁷⁵ iam debet esse ceteris perfectior et sic Deo propinquior; non sic autem est de illo qui facit professionem in quacumque religione.

Ad minorem ergo est dicendum quod, sicut per habere temporalia ⁷⁶ aliquo modo recedit homo a Deo, ita per abdicare illa accedit aliquo modo ad Deum [Cod. P, fol. 296 V^a]. Sed accessus ad temporalia qui per se facit elongationem a Deo et impeditivus est ⁷⁷ per se perfectionis, non est accessus secundum actum et de facto, sed secundum mentem et affectionem; et ideo etiam recessus a temporalibus, qui per se facit ad accessum ad Deum et pertinere dicitur per se ad perfectionem, non est recessus secundum actum et de facto, sed secundum mentem et affectionem. Potest autem esse quod aliquis circa modica et vilia magis affici[*Cod. R, fol. 209 R^b*]tur inordinate quam alius circa multa magna et pretiosa; et quod aliquis magis afficitur inordinate ⁷⁸ et anxiatur circa non habita quam alius circa iam habita. Et secundum hoc non oportet quod qui sic magis recedit a temporalibus, scilicet secundum actum et de facto sive sit religiosus sive alius, sit perfectior alio qui sic non recedit; sed qui magis recedit ⁷⁹ secundum affectum mentis, ille secundum hoc est perfectior.

Loquendo autem de recessu a temporalibus qui facit instrumentaliter et dispositio ad perfectionem, quae consistit in non habere bona temporalia quantum ad ius et dominium in proprio sed in communi, aut sic quod nec in proprio nec ⁸⁰ in communi⁸¹, sic potest dici quod magis recedunt aliqui religiosi a bonis temporalibus quam apostoli et adhuc magis quam episcopi qui apostolis succedunt; quia, ut dictum est, apostoli ratione sui status et officii ⁸² habebant ius in bonis quae a subditis pro suis necessitatibus recipiebant nec huic iuri renuntiare poterant. Et ideo hoc in nullo erat diminutivum perfectionis eorum; immo perfectio status eorum hoc exigebat ⁸³.

Similiter etiam, cum episcopi nunc possideant bona ecclesiae in magna abundantia quae sunt bona communia et clericorum pro eorum sustentatione et etiam communium pauperum ad subveniendum eorum ⁸⁴ necessitatibus, nec illis episcopos potest ⁸⁵ renuntiare, sed illa [Cod. P, fol. 296 V^b] debet fideliter

dispensare, in nullo etiam derogat perfectioni status episcoporum talium bonorum possessio, alioquin sequeretur quod episcopus non posset esse perfectus.

Non est tamen negandum ⁸⁶ quin religiosi, non solum nihil habentes in proprio vel in communi, sed etiam habentes in communi mediocria et sic ⁸⁷ magis recedentes a temporalibus quam episcopi et in hoc habentes aliquid instrumentaliter et dispositivo faciens ad perfectionem sint in statu [Cod. Q, fol. 162 V^a] perfectiori quam episcopi habentes huiusmodi bona dicto modo : non quidem intelligendo talium ⁸⁸ statum esse perfectiorem, quia scilicet perfectiores exigat, sed quia in illo possunt homines facilius ad perfectionem pervenire, ut supra dictum est.

Et ex praemissis potest ⁸⁹ declarari quod, licet per hoc quod inventi sunt viri sancti multum perfecti qui habuerunt bona temporalia in magna abundantia non solum in communi sicut episcopi et abbates, sed etiam in proprio, puta : reges et principes et plures ⁹⁰ alii viri saeculares — possit argui quod abdicare bona temporalia in proprio vel etiam in proprio et communi non facit per se et essentialiter ⁹¹ ad perfectionem nec pertinet ad statum perfectionis qui appropriet ⁹² sibi perfectionem et in quo solum possit homo esse perfectus : non tamen potest per hoc argui ⁹³ quod [Cod. V, fol. 208 V^a] non faciat ad perfectionem instrumentaliter et dispositivo et quod non pertineat ad statum ⁹⁴ perfectionis, id est ad statum qui appropriat sibi instrumenta perfectionis ⁹⁵ et ⁹⁶ in quo potest quis per usum et exercitium ⁹⁷ in operibus virtuosis adiutorio talium instrumentorum facilius et commodius ad perfectionem pervenire.

Est etiam intelligendum quod, licet ⁹⁸ per habere bona communia in abundantia sicut habent perfecti praelati, aliquando occasione talium bonorum circa quae multiplices contingunt occupationes ad vitam minus perfectam, scilicet ad activam pertinentes, impe[**Cod. P, fol. 297 R^a**]diantur aliqui aetus perfectiores ad vitam perfectiorem, scilicet contemplativam pertinentes : tamen hoc non diminuit aliquid de illa perfectione quantum ad habitum et essentiam elicientem actus perfectos non solum ad activam pertinentes, sed etiam ad contemplativam tempore opportuno. Quia enim talia bona temporalia, quae perfectus praelatus possidet, non possidet ex voluntaria electione propter se ipsum sed ex quadam necessitate [**Cod. R, fol. 209 V^a**] propter utilitatem eommunem aliorum, ideo vere est pauper ⁹⁹ spiritu et voluntate ¹⁰⁰ ; et paupertatem sive parentiam talium et tantorum bonorum habet in desiderio et electione : possessionem autem et dispensationem eorum tolerat ex quadam necessitate ; nec eis renuntiare potest. Quomodo autem cederet ad imperfectionem alicuius si non renuntiet et bonis quibus renuntiare non potest ? Sed si praelatus cum bonis Ecclesiae ¹⁰¹ communibus ¹⁰² possideat bona propria vel etiam si quicumque aliis sive persona saecularis sive ecclesiastica habeat bona propria quibus posset renuntiare si vellet. si illa ex cupiditate aliqua retineat et non propter maiorem aliquam utilitatem quae ex hoc provenire posset, hoc ad imperfectionem ¹⁰³ pertinet et diminuit de perfectione

quantum ad essentiam et impedit hominem ne ad perfectionem perveniat ; et cetera.

Ad rationem in oppositum est dicendum quod intentio Apostoli non est generaliter reprobare tanquam malum quod aliquis rem alterius desideret et petat eam sibi dari, humiliter mendicando ; sed quod hoc est reprobandum in otiosis qui nec corporaliter nec spiritualiter curant laborare ; non in illis qui tempore opportuno ad utilitatem et propter salutem animarum fidelium sunt sic solliciti et occupati circa studium, praedicationem et alia¹⁰⁴ exercitia spiritualia quod non vacat eis¹⁰⁵ labore manuum victum acquirere. Et ista ad praesens quantum ad istas duas quaestiones sufficient.

Cum autem circa materiam istarum quaestionum et nunc et alias multa dixerim ; et in constitutione domini **Nicholai** (9) supra dicta edita super declaratione regulae fratrum minorum, plura scribuntur de quibus¹⁰⁶ in dictis meis mentio invenitur, in eademque constitutione praecipitur sub poena excommunicationis quod nullus doceat contrarium eorum quae ibi continentur, in multiloquio autem est difficile non peccare, si forte in praemissis videar alicui dixisse aliqua aliter quam fuissent dicenda, tamen in pura conscientia dico quod non credo me dixisse contra veritatem neque contrarium alicui eorum quae in dicta constitutione continentur. Unde a¹⁰⁷ dicta sententia sum immunis¹⁰⁸, quia in illos solum qui ex certa scientia vel conscientia et deliberate determinant¹⁰⁹ in scholis seu praedicant contra ea quae in dicta constitutione continentur excommunicationis sententia promulgatur, prout apparet in fine constitutionis supra dictae.

¹ ponebatur Q. — ² praedicta 1^a m. Q ; praesertim corr. 2^a m. Q. — ³ om. R ; in marg. add. R. — ⁴ quod appropriet — scilicet] om. Q. — ⁵ in add. Q ; postea del. — ⁶ aliorum add. Q. — ⁷ factis VR. — ⁸ cum R. — ⁹ illam VP. — ¹⁰ excercet coor. Q. — ¹¹ status add. Q. — ¹² exercendae add. R ; deinde del. — ¹³ de uit Q ; determinet PVR. — ¹⁴ offendat Q ; offendat corr. Q. — ¹⁵ quam ille — perfectum] om. P. — ¹⁶ sit Q ; si corr. Q. — ¹⁷ iste R. — ¹⁸ aliquis soecularis] soecularis aliquis P ; imperfectus add. R. — ¹⁹ eodem — religionem] intrare religionem eodem die P. — ²⁰ om. Q. — ²¹ homines add. Q ; postea del. — ²² trulituntur Q. — ²³ sm Q. — ²⁴ s add. Q ; postea del. — ²⁵ d add. Q ; postea del. — ²⁶ inferioribus — conveniens] om. R. — ²⁷ ex ea parte — habentur] om. PQVR ; in marg. scripts. alia m. VR. — ²⁸ nec omnino — perfecti] om. PQVR ; in marg. scrip. alia m. VR. — ²⁹ ecclesia Q. — ³⁰ om. Q. — ³¹ habeant Q. — ³² ponit Q. — ³³ convenientibus R. — ³⁴ om. Q. — ³⁵ quod sit] sit quod Q ; deinde quod sit corr. Q. — ³⁶ sit status add. Q. — ³⁷ quod Q. — ³⁸ bonis communibus] communibus bonis P ; in bonis communibus] bonis in communibus RQ. — ³⁹ om. Q. — ⁴⁰ communibus add. P. — ⁴¹ om. R. — ⁴² quia PR. — ⁴³ his P. — ⁴⁴ renunciare RQ. — ⁴⁵ om. Q. — ⁴⁶ pri-
mum add. Q ; postea del. — ⁴⁷ quantum R. — ⁴⁸ alterius Q. — ⁴⁹ non dictum Q ; deinde non del. Q. — ⁵⁰ haec quisitis Q. — ⁵¹ om. Q ; deinde suppl. — ⁵² quaestio Q. — ⁵³ sic debet dare add. Q ; postea del. — ⁵⁵ abstractionem Q. — ⁵⁶ uti add. Q ; postea del. — ⁵⁷ et etiam] etiam et P. — ⁵⁸ etiam si sit bonus religionis] om. P. — ⁵⁹ om. Q. — ⁶⁰ sed solum in proprio] om. Q. — ⁶¹ vel nec — in communi] om. P. — ⁶² om. Q. — ⁶³ recess add.

R ; *postea del.* — ⁶⁴ *om.* RQ. — ⁶⁵ *quoniam Q.* — ⁶⁶ *scilicet quia] quia scilicet R.* — ⁶⁷ *om. Q.* — ⁶⁸ *quia Q.* — ⁶⁹ *minoris Q ; minorem corr. Q.* — ⁷⁰ *om. Q ; postea suppl.* — ⁷¹ *illorum add. Q* ; *deinde del.* — ⁷² *bono R.* — ⁷³ *licet add. Q ; postea del.* — ⁷⁴ *susum Q.* — ⁷⁵ *statum talem* *talem statum P.* — ⁷⁶ *temporalium Q ; temporalia corr. Q.* — ⁷⁷ *deo add. Q ; postea del.* — ⁷⁸ *quam — inordinate] om. R.* — ⁷⁹ *sed — recedit] om. P.* — ⁸⁰ *sed Q.* — ⁸¹ *aut sic* — *communi] om. R* ; *aut sic quod nec in proprio nec in communi add. Q.* — ⁸² *ratione R* ; *postea del. et officii in marg. scriptis. R.* — ⁸³ *hoe exigebat add. R.* — ⁸⁴ *om. R.* — ⁸⁵ *re* *add. Q ; postea del.* — ⁸⁵ *quin add. Q ; postea del.* — ⁸⁷ *om. Q.* — ⁸⁸ *stalum Q ; talum* *corr. Q.* — ⁸⁹ *sive Q.* — ⁹⁰ *principes add. Q ; postea del.* — ⁹¹ *essentia Q ; deinde essentialiter* *corr. Q.* — ⁹² *propriet RQ.* — ⁹³ *ad perfectionem instrumentaliter add. Q ; postea del.* — ⁹⁴ *per add. Q.* — ⁹⁵ *id est — perfectionis] om. PRQ.* — ⁹⁶ *om. Q.* — ⁹⁷ *extremum R.* — ⁹⁸ *habere add. Q ; postea del.* — ⁹⁹ *sum add. Q ; postea del.* — ¹⁰⁰ *voluntatem PVQ.* — ¹⁰¹ *omnibus add. Q ; deinde del.* — ¹⁰² *quibus Q ;* — ¹⁰³ *pertinet add. Q ; postea del.* — ¹⁰⁴ *om. PVRQ ; in marg. add. VR.* — ¹⁰⁵ *ho add. Q ; postea del.* — ¹⁰⁶ *est add. Q.* — ¹⁰⁷ *au*
tem RQ ; del R et postea a scriptis. R. — ¹⁰⁸ *itineris Q ; tineris corr. Q ; i add. R ; postea* *del.* — ¹⁰⁹ *determinante Q.*

(1) *Glossa ordinaria* (PL., t. 114, col. 675). Fere verbotenus. — (2) IAC., III, 2. — (3) Resp. SANCTUS AUGUSTINUS. Enarratio in Psalmum CIII, sermo III, V, 14 (PL. t. 37, col. 1315). — (4) *Psal. CIII, 14.* — (5) Resp. SANCTUS AUGUSTINUS. *De Operc Mono*
chorum, c. VII (PL., t. 40, col. 554-555). — (6) *Glossa ordinaria*, apud LYRANUM, super II.
Tim., II, 6 (Douai, 1617, vol. VI, col. 736). Litteraliter. — (7) II Tim., II, 6. — (8) MATTH.,
XIX, 21. — (9) Cfr. Bulla NICOLAÏ III PAPAE : *Exiit qui seminat* (SBARALEA, *Bullarium*
francisc., t. III, p. 416).

CORRECTIONS ET ADDITIONS (1)

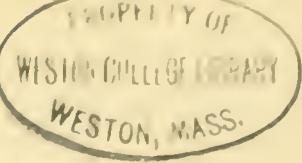
- P. 10, l. 27, *lisez* : pertinens. Licet
P. 21, l. 20, » : corporis ; unde
P. 22, l. 36, » : in voluntate
P. 24, l. 11, » : patet in intemperato
P. 28, l. 21, » : cognitione
P. 34, l. 7, » : deserenda est
P. 39, l. 29, *au lieu de* : babere, *lisez* : habere ; — et l. 33, *au lieu de* : actoritas, *lisez* : auctoritas
P. 41, l. 37-38, *lisez* : perfectionem.
P. 44, l. 7, *lisez* : et actus virtuosus.
P. 45, l. 21, *lisez* : conservando ; — l. 35, *lisez* : accidens ; — l. 16, *lisez* : conveniens.
P. 47, l. 31, *lisez* : importat, praecipue prout ; — l. 40, *lisez* : in illis
P. 49, q. IX, *lisez partout* : oboedire.
P. 63, l. 27, *lisez* : Etenim ; — l. 36, *lisez* : melior — talis ; — l. 37, *lisez* : similius,
et ; — l. 38, *lisez* : conferri — maius.
P. 66, l. 6, *lisez* : iste reducitur ad paucitatem clericorum. Alius.
P. 69, » : clericorum paucitas] paucitas clericorum RQ.
P. 70, l. 14, » : simpliciter et absolute
P. 71, l. 14, » : saecularem
P. 72, l. 8, » : veritatis
P. 101, l. 5, » : ad unam
P. 111, *entre les variantes* 8 et 11, *intercalez* : ⁹ quaerebantur 1^{ae} m. V *in quaerebatur*
corr. 2^a m. V. — ¹⁰ supponi R.
P. 112, l. 28, *lisez* : negociando
P. 114, l. 11, debitores. *Les manuscrits ont* : creditores.
P. 115, l. 5 et 8, *lisez* : Et cetera.
P. 117, l. 9, *lisez* : ceterum.
P. 119, l. 31, » : sacerdoti.
P. 123, l. 16, » : praelato.
P. 126, l. 13, » : pecuniae.
P. 128, l. 3, » : non tenetur ; quia ; et l. 36, *lisez* : Epistula.
P. 130, q. XVI, *lisez partout* : oboedire et oboedit.
P. 140, l. 22, *lisez* : religiosorum.
P. 149, l. 41, *au lieu de* appelando, *lisez* : appellando.
P. 157, l. 41, *corrigez* reliosi *en* religiosi.
P. 158, l. 22, dipositive ; *corrigez* dispositives.
P. 159, l. 11, *lisez* : [Cod. P., fol. 295 R^b] ; et l. 22, *au lieu de* illud secundo, *lisez* : illud,
Secunda.
P. 164, l. 13, *lisez* : Nicolai.

(1) La table des questions et la table alphabétique des auteurs cités seront publiées après le quodlibet XIV du volume V.

SIGLES

Cod. P = n° 15842, lat., Bibliothèque Nationale, Paris.
Cod. V = n° 14301, lat., Bibliothèque Nationale, Paris.
Cod. C = n° 170, Pembroke College, Cambridge.
Cod. R = n° 1032, lat. Bibliothèque Vaticane, Rome.
Cod. Q = n° 302, lat., Borghèse, Rome.

IMPRIMERIE
G. MICHELS-BROEDERS
TONGRES

DECIMUM TERTIUM QUODLIBETUM

QUAESTIO I

Utrum scientia theologiae sit scientia speculativa.

Quaerebantur ¹ quaedam circa ² scientiam theologiae secundum se, quaedam vero de his de quibus tractat ³ scientia theologiae.

Circa primum quaerebatur unum, videlicet; utrum scientia theologiae sit scientia speculativa. Et arguitur quod non: sed ⁴ est scientia practica factiva, quia scientia quae docet facere artificialia est factiva. Ista est huiusmodi ⁵; quia in *Genesi* (1) docet fabricare arcem; in *Exodo* (2) docet ⁶ construere tabernaculum et utensilia eius; in tertio *Regum* (3) [Cod. R, fol. 209 V^b] docet aedificare templum. Ergo. Et caetera. Item arguitur quod est practica activa, quia scientia [Cod. P, fol. 297 V^a] quae tractat de virtutibus moralibus et de moribus ⁷ humanis est practica activa. Sed ista est huiusmodi ⁸, sicut patet in maiori parte eius. Ergo. Et caetera. Item arguitur quod non sit proprie speculativa nec etiam practica. sed affectiva. A fine enim ⁹ denominatur scientia. Sicut ergo ¹⁰ scientia cuius finis principalis est speculari vel considerare est speculativa, et illa cuius finis est facere vel agere est practica, ita illa cuius finis principalis est diligere est affectiva. Sed ista scientia est huiusmodi, quia dicit **Augustinus** (4) in libro *De Doctrina christiana* ¹¹: legis et omnium divinarum ¹² scripturarum plenitudo ¹³ et finis est dilectio rei qua fruendum est, et rei quae nobiscum ea re frui potest.

Contra. Nobilissima scientiarum ¹⁴ est speculativa, primo *Metaphysicae* (5); sed theologia est nobilissima scientiarum. Ergo. Et caetera.

Responsio. Dicendum quod distinctio et diversitas scientiarum ¹⁵ per se et primo accipitur ex obiecto; et ex consequenti ex diversitate obiectorum consequitur diversitas ex fine. Cum enim obiectum scientiae sit ens quod cadit sub consideratione intellectus. entium autem quae ab intellectu sunt considerabilia quaedam sunt talia quod ¹⁶ respectu eorum intellectus ¹⁷

per actum intelligendi solum est illorum considerativus¹⁸; quaedam autem sunt talia quod etiam illorum intellectus per actum suum intelligendi est causativus et effectivus; talia autem sunt obiecta diversarum rationum; secundum hoc ergo principaliter distinguuntur scientiae, quia quaedam sunt speculativae, quaedam autem sunt practicae.

Nec in plura membra potest scientia in generali dividi prima divisione quae causatur secundum divisionem entium de quibus tractat, quia ens¹⁹ in comparatione ad intellectum prima divisione in plura membra non dividitur. Non enim potest esse ens aliquod in rerum natura quin cadere possit sub consideratione intellectus. Sed rerum quaedam sunt quarum intellectus non est causa vel [Cod. P, fol. 297 V^b] operativus, sed solum considerativus vel cognitivus. Et sic respectu illarum non potest dici practicus, sed²⁰ solum speculativus. Quaedam autem sunt²¹ quarum intelligens²² per intellectum est causa; et sic respectu illarum non solum est considerativus, sed etiam operativus. Et²³ ex hoc dicitur practicus, non quidem propter operationem quae est actus vel operatio²⁴ intelligendi, sed propter operationem aliam quae est transiens extra operantem, sicut est opus quod per artem dirigitur vel propter operationem intus manentem secundum aliam potentiam tamen quam sit intellectus, quod est opus virtutum moralium quod dirigitur per prudentiam²⁵.

Unde [Cod. Q, fol. 163 R^a] si theologia non est scientia proprie practica nec proprie speculativa, sed aliter debet denominari ut²⁶ dicatur affectiva, et non sit hoc idem quod practica praeter habitus intellectuales positos a **Philosopho** (6), sexto *Ethicorum*²⁷, oportet ponere aliud nomen²⁸ **Philosopho** ignotum. Sed quia non possunt plura genera entium reperiri quam praedicta, ideo omnis scientia debet dici speculativa vel practica. Unde secundum **Philosophum** (7), sexto *Metaphysicae*, scientia practica est quae est de his quorum principium effectivum est in ipso scientie. Theologica autem est illa quae est de tali ente cuius principium non [Cod. R, fol. 210 R^a] est in considerante.

Ex [Cod. V, fol. 209 R^b] huiusmodi autem diversitate obiecti sumitur etiam²⁹ diversitas finis, quia³⁰ ex hoc quod obiectum scientiae practicae est operabile a considerante³¹, quia eius principium est ipse considerans, constat quod consideratio eius perfecta secundum condicionem³² suae³³ naturae exigit quod consideretur in ordine ad opus. Illud autem quod non subicitur operationi considerantis solum consideratur ut³⁴ in eius consideratione perficiatur intellectus.

Est ergo considerandum quid³⁵ est³⁶ subiectum theologiae³⁷. Et secundum hoc est quaestio proposita determinanda. Si ergo theologia est solum sive principaliter³⁸ de rebus quae non subiacent operationi nostrae³⁹, est solum speculativa. Si autem [Cod. P, fol. 298 R^a] est solum sive principaliter de his quae subiacent operationi considerantis, est solum practica;

et est utroque modo simpliciter⁴⁰ una scientia. Si autem est de utrisque principaliter et per se, sic videlicet quod ea quae non sunt agibilia sed solum speculabilia consideraret propter se et propter perfectionem quae ex huiusmodi⁴¹ speculatione contingit, etiamsi de agibilibus non intenderet; et etiam e converso, quod ea quae agibilia sunt a nobis consideret⁴² propter se et propter finem ad quem per se ordinantur, alium quidem quam sit speculatio quae in hac vita potest⁴³ haberi quia ad illam per se non ordinantur, sicut infra⁴⁴ videbitur, et illa⁴⁵ consideraret etiamsi de speculabilibus non consideraret⁴⁶, sic non videtur esse una et⁴⁷ indistincta scientia simpliciter, sed aliquo modo plures. Et secundum hoc nec⁴⁸ est ei unus finis assignandus ut dicatur⁴⁹ simpliciter speculativa non⁵⁰ practica, vel e converso, sed dicenda est et practica et⁵¹ speculativa.

Circa hoc ergo est intelligendum quod si, prout magis communiter dicitur, Deus est subiectum theologicae scientiae⁵² (nam secundum quod dicit **Hugo** (8), secundo *Didascalicorum*, theologia dicitur esse sermo habitus de divinis; Theos enim⁵³ Deus, logos sermo vel ratio interpretatur⁵⁴ secundum hoc videtur aliquibus⁵⁵ (9) dicendum quod theologia est scientia simpliciter speculativa⁵⁶, non obstante quod tractat de moralibus et agibilibus, quia de illis non tractat propter se et⁵⁷ principaliter, sed propter ipsam speculationem: ut scilicet per virtutes morales de quibus tractat theologia, sedatis passionibus, serenetur oculus mentis et clarior et robustior fiat ad capiendum perfectius notitiam veritatis⁵⁸ circa speculabilia⁵⁹). Et ut sic, licet sit⁶⁰ simpliciter⁶¹ speculativa, potest tamen dici secundum quid practica.

Sed istud⁶² non videtur sufficere: quia videtur quod de moralibus in hac scientia tractetur principaliter et propter se et non solum per accidens et propter⁶³ aliud, scilicet ut per illa serenetur sic oculus ad⁶⁴ capiendum melius notitiam [Cod. P, fol. 298 R^b] veritatis speculativae quae⁶⁵ in hac vita et in scientia theologiae potest haberi. Immo de ipsis principaliter tractatur⁶⁶ ut per opera virtutum moralium mereatur quis assequi vitam aeternam, quae consistit in speculazione apertae⁶⁷ visionis divinae essentiae in beata⁶⁸ vita. Unde quando in theologia fit mentio de operibus moralibus virtuosis et exhortatio ad hoc quod homines illis intendant, non scribitur quod hoc faciendum sit principaliter nisi propter vitam aeternam consequendam, secundum illud **Matthaei** (10) decimo nono: « Si vis ad vitam ingredi serva mandata ». ita quod si in theologia de notitia speculabilium non traderetur nisi quantum sufficere posset ad habendam⁶⁹ notitiam vitae aeternae in⁷⁰ generali, quae [Cod. Q, fol. 163 R^b] est finis operum meritoriorum, scilicet⁷¹ quod⁷² ipsa est et quod consistit in cognitione Dei immediata in vita futura, absque hoc⁷³ quod traderetur notitia [Cod. R, fol. 210 R^r] de Deo secundum proprietates eius speciales et absque notitia plurium speculabilium conclusionum⁷⁴ specialium de⁷⁵ ipso etiam⁷⁶ in vita praesenti scibilium, nihilominus⁷⁷ esset tradenda notitia praceptorum et agi-

bilium moralium multum in speciali per quae posset homo vitam huiusmodi beatam promereri. Et sic ⁷⁸ videtur quod non ⁷⁹ debeat dici quod non tractetur in theologia de his quae ad mores pertinent principaliter et propter se, sed solum propter perfectiorem notitiam habendam speculabilium quae in hac scientia [Cod. V, fol. 209 V^a] traduntur.

Cum enim quantum ad hoc similiter valeant ad perfectam speculationem quae per scientias humanas speculativas habetur, quae ponitur a philosophis finis ultimus et principalis vitae humanae, consimiliter ⁸⁰ etiam de illis esset tractandum in scientiis speculativis humanis.

Et sicut in theologia speculativa fidelium cum speculabilibus ⁸¹ tractantur moralia ⁸², ita ⁸³ esset faciendum in metaphysica quae est theologia [Cod. P, fol. 298 V^a] hominum solo lumine utentium naturali, et non diceretur quod de ipsis principaliter et propter se esset habendus aliquis tractatus. Quae videntur inconvenientia.

Cum ergo tractare de moralibus principaliter et propter se sic quod non solum propter speculationem ⁸⁴ huius vitae non minus, immo magis pertineat ad fideles utentes ratione fide informata quam ad ⁸⁵ carentes fide utentes sola naturali ratione, tum quia ⁸⁶ perfectiori et eminentiori modo virtutes ⁸⁷ morales debent ⁸⁸ habere et illis perfectius uti, tum quia a fidelibus ad finem eminentiorem et perfectiorem, videlicet ad speculationem perfectam vitae aeternae, non quidem quasi removendo prohibens et per accidens et dispositive, sed per se et principaliter, quia ut ⁸⁹ illius meritorie ordinantur, constat quod fideles secundum quod huiusmodi ⁹⁰ debent habere aliquam ⁹¹ scientiam in qua principaliter tractetur de moribus ⁹², non est autem dare aliam nisi illam quae communiter theologia dicitur et in canone bibliae traditur. Ergo debet dici quod theologia principaliter tractat de moribus ⁹³.

Unde dicitur ⁹⁴ **Matthaei** (11), vigesimo tertio ⁹⁵ : Super cathedram Moysi ; — *Glossa* (12) id est, doctrinam quam docuit **Moyses**, — sederunt scribae et pharisei ; Omnia ergo quaecumque dixerint ⁹⁶ vobis ; — *Glossa* (13) : ad cathedram pertinentia, — « servate et facite » ⁹⁷. In eodem (14) dicitur quod, cum quidam legis doctor quasi fingens se velle discere a Christo tanquam a praecipuo legis doctore aliqua quae ad ipsam legem principaliter pertinent, dixit : Magister quod est mandatum magnum in lege? ait illi Jesus : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde ; et caetera. Secundum autem est simile huic : diliges proximum tuum sicut te ipsum : in his duobus mandatis tota lex pendet ⁹⁸ et prophetae ⁹⁹. Quia secundum *Glossam* (15), ad haec duo totus refertur ¹⁰⁰ decalogus vel decem praecepta quae [Cod. P, fol. 298 V^b] fuerunt scripta in duabus tabulis legis a Deo Moysi traditis, monita etiam prophetarum ibi ¹⁰¹ habent finem.

Unde cum secundum hoc theologia videatur esse quasi quaedam lex divina et scientia moralis de talibus principaliter tractans, videtur ¹⁰² aliis quibus quod ipsa est simpliciter practica, non obstante quod tractat de ¹⁰³

aliquibus puris speculabilibus, quia de illis non videtur tractare nisi in quantum per ea ostenditur esse finis aliquis per opera moralia per modum meriti acquirendus, et declaratur in quo consistit talis [Cod. R, fol. 210 V^a] finis, scilicet in visione ¹⁰⁴ aperta Dei in vita futura aeterna, prout **Philosophus** ¹⁰⁵ (16) in scientia morali, scilicet decimo *Ethicorum* ¹⁰⁶ aliqua tractat de felicitate ¹⁰⁷ contemplativa. Si autem ultra haec aliqua ¹⁰⁸ speculabilia tractantur quae sunt de Deo magis in speciali cognoscibilia, dicunt isti quod hoc fit ut ¹⁰⁹ illis [Cod. Q, fol. 163 V^a] plenus cognitis ¹¹⁰ affectus ¹¹¹ amplius inardescat ¹¹² ad desiderandum illa et ad operandum virtuose ut ¹¹³ illa ¹¹⁴ mereatur bene operans ¹¹⁵ obtinere ¹¹⁶. ut ¹¹⁷ sic etiam licet sit simpli- citer practica, potest tamen dici speculativa secundum quid.

Sed istud etiam non videtur sufficere : quia licet in scientia morali possint tractari aliqua ad speculabilia pertinentia, in quantum scilicet illa ¹¹⁸ valent ad pleniorum notitiam eorum quae ad moralia pertinent ¹¹⁹, puta : in libro primo *Ethicorum* (17) tractatur aliquo modo de potentiis animae quarum notitia ad naturalem scientiam per se pertinet ; sed in morali tractatur de eis non quidem principaliter et propter se sed ut ¹²⁰ per hoc melius cognoscatur natura virtutum et earum habitudo et distinctio ad invicem. Similiter etiam in decimo *Ethicorum* (18) tractatur aliqualiter de felicitate contemplativa in generali, in quo scilicet consistit subiective [Cod. V, fol. 209 V^b] scilicet in eminentiori potentia animae ; et obiective, quia respectu [Cod. P, fol. 299 R^a] primi intelligibilis, et caetera : quae ad metaphysicam pertinent per se et principaliter, ut ¹²¹ cognoscatur ¹²² differentia inter felicitatem practicam et speculativam : et sic ipsa practica felicitas melius et plenus cognoscatur. Quia tamen ¹²³ talia per se pertinent ad alias scientias speculativas a quibus moralis ea accipit, oportet ponere praeter scientiam moralem alias scientias speculativas in quibus de istis principaliter et propter se tractetur plenus et magis explicite.

Nec haec ad scientiam moralem saltem per se pertinent ¹²⁴, quia etiam non est hoc scientiae humanae quae proprie sit una, scilicet tractare propter se et principaliter de talibus sic distinctis. Ergo cum ¹²⁵ circa Deum sint ¹²⁶ fidei adiutorio luminis fidei et luminis naturalis multa speculabilia ¹²⁷ cognoscibilia etiam in hac vita, licet ad moralem scientiam fidelium ¹²⁸ bene pertineat notitia ¹²⁹ aliorum de illis non quidem principaliter et propter se nec in speciali sed, ut dictum est, quia moralia considerantur a theologo in quantum per ea potest quis ¹³⁰ assequi contemplationem beatam per modum meriti, requiritur quod habeatur in generali aliqualiter ¹³¹ notitia de huiusmodi ¹³² fine quid ¹³³ sit et in quo consistit. Istorum tamen notitia ¹³⁴ quia principaliter et per se pertinet ad aliquam ¹³⁵ scientiam speculativam a qua ¹³⁶ talis moralis hanc ¹³⁷ notitiam accipit ¹³⁸, oportet ponere praeter huiusmodi moralem scientiam ¹³⁹ aliquam scientiam speculativam in hac vita, in qua principaliter et propter se tractetur de speculabilibus sic natis

cognosci circa divina, alioquin essent minus sufficienter provisum quantum¹⁴⁰ ad scientiam fidelibus.

Item¹⁴¹ cum vita fidelium sicut etiam fide carentium dividatur in activam et contemplativam, constat quod alicuius scientiae fidelium est considerare principaliter ea quae de Deo a fidelibus sunt speculabilia et etiam cum hoc con- [Cod. P, fol. 299 R^b] siderare principaliter ea quae¹⁴² propter assequendam vitam futuram¹⁴³ sunt agibilia.

Item constat quod alicuius scientiae est, prout patitur status huius¹⁴⁴ vitae, considerare de illis quae¹⁴⁵ fide tenemus; fides autem principaliter est de speculabilibus¹⁴⁶ non de agibilibus; ea autem quae fide primo tene- [Cod. R, fol. 210 V^b] mus¹⁴⁷ aliquo modo intelligere et scire conari debemus. Et ad hoc intenderunt sancti doctores qui circa expositionem sacrae scripturae et ad declarationem eorum quae fidei [Cod. Q, fol. 163 V^b] sunt sollicite vigilaverunt. Unde dicit **Augustinus** (19) *Super Iohannem*, sermone secundo¹⁴⁸: « Discamus ut si ille dignum iudicat, quod verum est intelligamus. Ergo ante omnia id est¹⁴⁹ primo et principaliter conari debemus ut sciamus verba¹⁵⁰ Dei. Quare enim¹⁵¹ dicta sunt nisi ut¹⁵² sciantur? ¹⁵³ Quare sonuerunt nisi ut audiantur? quare audita sunt¹⁵⁴ nisi ut¹⁵⁵ intelligentur? » De ista etiam scientia, in quantum considerat principaliter ea quae sunt speculabilia huic scientiae propria, quia sunt ea quae fidei subsunt, dicit **Augustinus** (20), decimo quarto¹⁵⁶, *De Trinitate*, capitulo quarto: « Non utique quicquid sciri potest ab homine in¹⁵⁷ rebus humanis huic scientiae tribuendum est, sed illud solum saluberrima fides gignitur, nutritur, defenditur et roboratur, qua scientia non pollent fideles plurimi quamvis polleant ipsa fide. »

Et secundum praemissa patet quod ad¹⁵⁸ hoc quod homo fidelis secundum quod huiusmodi sit sufficienter perfectus scientiis quas natus est convenienter habere pro statu vitae praesentis, oportet ponere aliquam scientiam fidelium secundum quod fideles sunt quae tractet principaliter et de moralibus per quae homo acquirit¹⁵⁹ notitiam speculativam beatam¹⁶⁰ per modum meriti¹⁶¹ et quae¹⁶² etiam principaliter¹⁶³ tractet de speculabilibus in quibus consistit ipsa speculatio beata, licet multum imperfecta sit illorum speculatio¹⁶⁴ [Cod. P, fol. 299 V^a] in hac vita respectu futurae; quia neutrum per se sufficeret ad perfectionem possibilem et convenientem homini fidieli etiam viatori¹⁶⁵.

Si dicatur quod fideles sicut alii etiam¹⁶⁶ indigent artificiis et his quae per artes mechanicas fiunt nec tamen propter hoc dicitur quod ad theologiā, quae est scientia fidelium, pertineat principaliter tractare de talibus; ergo ita¹⁶⁷ etiam debet¹⁶⁸ dici de moralibus; dicendum quod non est simile. Quia licet fideles operibus artis indigeant sicut [Cod. V, fol. 210 R^a] alii, non tamen nisi eodem modo et ad illum finem ad quem¹⁶⁹ alii indigent¹⁷⁰ eisdem. Sicus autem est de moralibus, quia illis indigent propter alium¹⁷¹

finem ad quem per se inducunt; et¹⁷² quia eminentiori et perfectioni modo debet habere virtutes morales fidelis secundum quod¹⁷³ fidelis quam alii.

Sed cum ista ut¹⁷⁴ sic principaliter¹⁷⁵ considerantur, non possint¹⁷⁶ considerari sub una ratione speciali ut pertincent ad aliquam¹⁷⁷ scientiam specialem quae simpliciter et proprie sit una, nec etiam habeant sic attributionem¹⁷⁸ ad aliquid unum nec unum sic attribuatur alteri quod possint etiam proprie pertinere ad unam scientiam¹⁷⁹ communem sive aliquo modo universalem, sicut dicitur de metaphysica¹⁸⁰; quia et moralia et etiam speculabilia praedicta sub propriis et distinctis rationibus par se et principaliter considerantur; nec unum illorum habet attributionem ad aliud sicut entia communiter¹⁸¹ ad eus primum quod est substantia, secundum hoc videtur¹⁸² quod theologia in quantum comprehendit considerationem talium non possit esse vere et proprie sic una scientia sicut est una scientia¹⁸³ quaecumque alia scientia humana¹⁸⁴; sed erit¹⁸⁵ scientia aliquo modo vere plures habens sic plura subiecta¹⁸⁶ et etiam plures fines. Sed hoc non attestatur super¹⁸⁷ defectu¹⁸⁸ vel imperfectione eius: immo [Cod. P, fol. 299 V^b] potius super¹⁸⁹ sua eminentia et dignitate et plenitudine perfectionis suae, scilicet quod non determinatur ad alterum istorum tantum, quia considerat¹⁹⁰ quodlibet illorum non ut omnino distincta et inconnexa sunt, sed ut¹⁹¹ ad invicem talem habitudinem habentia, quod non sufficeret perfectioni suae considerare [Cod. R, fol. 211 R^a] tantum de altero illorum.

Et ideo ad huius evidentiam est¹⁹² intelligendum quod non videtur inconveniens quod theologia non sic sit scientia una proprie sicut aliae. Nec tamen est simpliciter plures sicut moralis¹⁹³ [Cod. Q, fol. 164 R^a] et metaphysica humana. Immo est una unitate quae congruit scientiae ordinatae ad perfectionem hominis fidelis secundum quod huiusmodi, secundum scientias in hae vita. Cum enim perfectio finalis hominis consistat in cognitione speculativa¹⁹⁴ primi veri¹⁹⁵ ultra cognitionem quae possibilis est ex naturalibus et homo fidelis non habeat hanc suam perfectionem finalem in hae vita sed in futura, quia consistit in speculatione primi veri¹⁹⁶ immediata; ad perveniendum ergo ad illam intendere habet sicut est¹⁹⁷ possibile viatori. Ad hoc autem quod ad illam possit pervenire requiritur quod habeat in hae vita illius aliquam¹⁹⁸ cognitionem primo per fidem, quia ut dicitur *Hebraeorum* (21) undecimo, «sime fide impossibile est placere Deo», qui est obiectum et efficiens et fidei et scientiae quae de his quae sunt fidei habetur. Et quia ultra simplicem notitiam fidei eorum quae fidei subsunt possibilis est in¹⁹⁹ via alia notitia perfectior quae scientia dici potest non nisi speculativa, quae etiam est ultima²⁰⁰ perfectio possibilis homini in hae vita et ordinatur ad aliam speculationem vitae futurae, sicut imperfectum vel minus perfectum ad perfectum²⁰¹, conveniens est quod etiam homo perficiatur tali cognitione in hae vita quia iste est ordo conveniens ut²⁰² ab uno extremo²⁰³ in aliud per aliquod medium procedatur, ideo conveniens est

quod homo in hac vita quasi ²⁰⁴ [Cod. P, fol. 300 R^a] per quoddam medium pertranseundo ab ignorantia sive a nescientia naturaliter innata divinorum ²⁰⁵ ad perfectam eorum notitiam in futuro transeat per scientiale cognitionem possibilem haberi in praesenti quae supponit notitiam simpli- cem fidei. Sed quia hoc non sufficit homini, quia ²⁰⁶ nec ²⁰⁷ in hoc habet perfectionem contemplativae quam natus est habere et in qua sua beatitudo consummatur ²⁰⁸, nec etiam habet in hoc sufficienter ea per ²⁰⁹ quae possit huiusmodi perfectam speculationem ²¹⁰ patriae ²¹¹ adipisci ²¹², quia neque ²¹³ per inventionem a se ipso neque per doctrinam ab alio magistro acquiritur, sed illis qui meruerunt per bonas operationes virtutum caritatis et caritate informatarum ²¹⁴ tribuitur a Deo secundum illud Prima *Corinthiorum* (22) decimo tertio ; si habuero omnem scientiam et omnem fidem ²¹⁵, caritatem non habuero, nihil sum ²¹⁶, nihil mihi prodest, — scilicet ad vitam ²¹⁷ aeternam promerendam secundum *Glossam* ²¹⁸ (23). Et etiam **Matthaeo** ²¹⁹ (24) decimo nono ²²⁰ dicitur : « Si vis ad vitam ingredi serva mandata » ; ubi enumeraunt praecepta decalogi. Illa autem vita est de qua dicitur **Johannis** (25) decimo septimo : « Haec est vita aeterna ut cognoscant te verum Deum ; et caetera. »

Sic ergo patet [Cod. V, fol. 210 R^b] quod scientia quae est propria fidelium secundum quod huiusmodi debet tractare principaliter de agibilibus et speculabilibus, non tamen sic per se vel propter se de quibuslibet ²²¹ illorum quin utraque consideret in ordine ad aliquem unum finem magis principalem ²²² non quidem intrinsecum sed extrinsecum. Et sic propter habitudinem et connexionem quam habent ea de quibus est theologia ad illum unum finem principalem et ²²³ ex hoc aliquo modo etiam inter ²²⁴ se non faciunt scientias omnino plures et disparatas, sed scientiam aliquo modo unam tali unitate connexionis et ordinis ad unum. Non sic autem potest dici de scientia morali et metaphysica humana ; quia non sic ²²⁵ [Cod. P, fol. 300 R^b] habent ordinem [Cod. R, fol. 211 R^b], habitudinem et connexionem inter se nec respectu tertii. Et ideo non possunt facere ²²⁶ scientiam tali modo unam.

Per praedicta patet quid est dicendum ad quaestionem. Quia non rece- dendo totaliter ab his quae communiter dicuntur, videtur esse dicendum quod theologia est aliquo modo et speculativa et ²²⁷ practica ; non sic [Cod. Q, fol. 164 R^b] quod sit speculativa simpliciter, practica vero ²²⁸ secundum quid, aut ²²⁹ e converso ; sed sic quod est dicenda aliquo modo utrumque simpliciter, scilicet speculativa et practica, ut ²³⁰ expositum est.

Sed quia non est ²³¹ omnino simpliciter scientia plures ratione initatis aliqualis quam secundum modum supra dictum habet, videtur etiam ei esse assignandus unus istorum finium tanquam magis principalis. Et potest dici quod magis est speculativa quam practica ; tum ²³² quia illud ad quod prin- cipaliter ordinatur ista scientia quantum ad ²³³ speculabilia et agibia ut ad

finem extrinsecum est speculatio; tum quia illud speculationis quod est in ista ut finis intra magis convenit²³⁴ cum illa²³⁵ speculatione finali, scilicet sicut perfectum et imperfectum quam illud quod est practicum; tum quia est nobilis et perfectius et sic prius dignitate speculatio in hac scientia secundum se²³⁶ quam praxis²³⁷; et ideo est²³⁸ principalius²³⁹ in intentione. Sicut enim illud quod omnino principaliter et finaliter desideramus est contemplatio beata visionis divinae essentiae immediate sive facie ad²⁴⁰ faciem, cui²⁴¹ ista, sicut est possibile in via, maxime assimilatur; ita etiam²⁴² illud quod in hac vita sub ratione finis magis principalis desideramus, ut scilicet finem sub fine est contemplatio et cognitio Dei speculativa quae nobis est possibilis in hac vita, ut quaedam imperfecta participatio illius perfectae speculationis. Sed quia, ut dictum est, talis speculatio²⁴³ non sic perficit quod quietet appetitum, nec etiam²⁴⁴ sufficit ut per eam solam adipisci possumus illam perfectissimam in vita futura. ideo etiam praeter illa quae²⁴⁵ ista scientia docet [Cod. P, fol. 300 V^a] de talibus speculabilibus debet cum illis docere de agibilibus per quae illam perfectam speculationem per modum meriti consequi valeamus²⁴⁶.

Quod autem magis principalis finis huius²⁴⁷ scientiae sit speculatio, patet etiam ex nominis²⁴⁸ sui proprietate. Dicitur enim theologia; theologia autem, ut dictum est, est²⁴⁹ sermo vel scientia de Deo. Unde cum Deus secundum se et absolute, non eius²⁵⁰ dilectio, qua scilicet ipsum diligimus nec eius²⁵¹ glorificatio vel beatificatio, qua scilicet nos glorificat vel beatificat, ponatur subiectum huiusmodi²⁵² scientiae, ipsa magis est speculativa quam practica.

Ad argumenta est²⁵³ dicendum quod illud per quod probatur quod theologia est practica activa et illud per quod probatur quod est²⁵⁴ speculativa sunt concedenda.

Ad aliud per quod probatur quod est practica factiva est dicendum quod scientia²⁵⁵ quae docet aliqua²⁵⁶ scibilia²⁵⁷ quantum ad materiam et formam et aliquem modum faciendi propter ipsum opus principaliter debet dici factiva. Sed si de talibus tractet²⁵⁸ principaliter propter aliqua²⁵⁹ speculabilia vel agibia quae per illa secundum eorum materiam et formam et modum agendi sunt intelligenda et propter quae sic de talibus tractatur, magis debet dici talis scientia speculativa vel activa quam factiva. Ita autem est in proposito; quia ea quae circa praedicta scibilia in theologia tractantur ordinantur ad mysticum intellectum et in eis accipienda sunt aliqua²⁶⁰ [Cod. V, fol. 210 V^a] aeterna speculabilia quae sunt credenda et speranda et aliqua²⁶¹ moralia quae sunt agenda²⁶². Et sic, licet quantum ad [Cod. R, fol. 211 V^a] nudum sensum litteralem, theologia in quantum de talibus tractat aliquo modo et²⁶³ secundum quid possit dici factiva, tamen secundum sensum mysticum quem principaliter intendit in illis, est simpliciter activa vel speculativa.

Ad aliud per quod probatur quod est affectiva non proprie activa, dicendum quod, ut ²⁶⁴ dictum est, non possunt poni plures fines scientiarum quam [Cod. P, fol. 300 V^b] praedicti. Unde dicunt ²⁶⁵ aliqui quod, licet tota speculatio ²⁶⁶ theologiae in vita ista et contem- [Cod. Q, fol. 164 V^a] platio etiam in vita beata, sint ²⁶⁷ propter dilectionem Dei finaliter, hoc tamen non facit scientiam ²⁶⁸ esse affectivam ²⁶⁹ nec practicam. Sed nihilominus debet dici ²⁷⁰ simpliciter speculativa dicentes quod quaedam est operatio voluntatis quae ab ipsa perficitur extra se in aliud extendendo vel transeundo, sicut est qualibet actio directa ²⁷¹ in finem. Alia est quae ipsam voluntatem perficit quam intra se ²⁷² elicit et per quam fini ultimo se coniungit. Scientia ergo quae considerat de operatione voluntatis primo modo est practica ; quia proprium est practicae dirigere talem actionem . Sed scientia quae considerat de ²⁷³ opere voluntatis secundo modo est speculativa, cuius est voluntati obiectum suae operationis praesentare ut in ipsum voluntas sua operatione tali solum tendat. Hoc modo operatio voluntatis bene est finis huiusmodi scientiae. Nec tamen per hoc ²⁷⁴ debet dici ²⁷⁵ practica vel etiam affectiva.

Sed istud non valet ; quia licet quae isti ponunt essent bene dicta ²⁷⁶, per illa tamen nullo modo declaratur quod non debet haec scientia dici affectiva ; sed solum quod non debet ²⁷⁷ dici proprie activa ²⁷⁸ ; quia, licet illa operatio quae est voluntatis eo quod a voluntate causata vel imperata magis proprie dicatur practicum vel agibile quoddam quam alia operatio voluntatis, qua voluntas intra perficitur, huiusmodi ²⁷⁹ tamen operatio voluntatis verissime et propriissime et formaliter affectio ²⁸⁰ potest dici. Et secundum hoc scientia considerativa talis operationis et aliorum quorumcumque propter ipsam affectiva posset dici ²⁸¹.

Praeterea talis distinctio non valet ad declarandum quod haec scientia ²⁸² non debet dici activa, posito quod ipsa principaliter consideret dilectionem ²⁸³ Dei et alia propter ipsam, quia ²⁸⁴ operatio voluntatis respectu obiecti non est nisi quoddam velle bonum amato cognito vel ipsum amare ²⁸⁵ vel complacere quoddam in cognito [Cod. P, fol. 301 R^a].

Aut ergo huiusmodi actus voluntatis sunt respectu Dei cogniti secundum quod cognitus vel secundum quod est aliquod bonum secundum se et propter se diligendum. Si primo modo sic potest dici quod propter tales actus non dicitur scientia nisi speculativa ; quia illi actus non sunt propter se nec ²⁸⁶ propter se condiderantur ; sed sunt propter cognitionem vel ad ipsam cognitionem consequentes ; et illud quod in talibus est de ratione amicitiae debet referri ad amorem concupiscentiae. Qui enim Deum diligit vel vult ei bonum secundum quod cognitus, vult ²⁸⁷ hoc ei propter ipsam cognitionem quae ab ipso habet esse et perfectum esse ²⁸⁸. Et ²⁸⁹ similiter si complacet alicui Deus secundum quod cognitus, complacentia talis est principaliter in ipsa cognitione.

Cum autem dicitur quod theologia tractat de virtute qua diligitur Deus quae²⁹⁰ est caritas et de operatione voluntatis qua Deus²⁹¹ principaliter²⁹² diligitur, non intelligitur de his quae ad huiusmodi actus voluntatis pertinent, sed de illis quae pertinent ad actus voluntatis²⁹³ quibus diligitur Deus secundum²⁹⁴ se ipsum et propter se ipsum, et hoc amore benevolentiae sive amicitiae; constat autem quod²⁹⁵ talis amor est aliquid [Cod. R, fol. 211 V^b] vere et proprie²⁹⁶ ad scientiam practicam pertinens, quia non est aliquis²⁹⁷ actus²⁹⁸ ab intellectu elicitus²⁹⁹ vel aliquid illi per se annexum³⁰⁰ sed³⁰¹ est quaedam operatio appetitus vel voluntatis per operationem intellectus³⁰² regulata³⁰³.

Item cum Deus³⁰⁴ consideratur ut sic amandus, vere sit illud in quod omnia sunt referenda et propter quod³⁰⁵ omnia sunt agenda et diligenda. voluntas ut sic diligens Deum quantum ad operationes ab ipsa imperatas³⁰⁶ est³⁰⁷ maxime operativa omnium quae ad eius honorem et gloriam pertinere possunt; et virtus per quam in ordine³⁰⁸ ad talem dilectionem voluntas perficitur³⁰⁹ est maxime practica et operativa. Unde simillima est virtuti morali quae iustitia legalis dicitur cuius, quia obiectum per [Cod. Q, fol. 164 V^b] se est bonum commune, ideo est quaedam virtus³¹⁰ generalis [Cod. P, fol. 301 R^b] et est quodam modo operativa secundum genus omnium virtutum particularium; quia bonum omnium ad bonum commune est ordinandum: et propter hoc est³¹¹ virtus maxime practica et operativa.

Ita etiam est de caritate cuius obiectum per se est bonum quod est³¹² Deus quod est maxime commune et universale non³¹³ per abstractionem intellectus vel praedicationem nec per aggregationem multorum bonorum realiter differentium, sed virtute et³¹⁴ perfectione eminenter³¹⁵ omne bonum in se continens; et est alpha et omega. quia est principium a quo omnia procedunt; et est finis in quem omnia sunt ordinanda et referenda³¹⁶. Ideo etiam caritas cuius est hoc bonum sic communis per se obiectum est maxime practica et operativa. Unde dicitur *Prima Corinthiorum* (26). decimo tertio: Caritas patiens est, benigna est, non aemulatur, non [Cod. V, fol. 210 V^b] agit perperam, non est ambitiosa, non quaerit quae sua sunt: et caetera. Et de ipsa dicit **Gregorius**³¹⁷ (27) quod operatur magna si est. si autem renuit operari caritas non est.

Quamvis ergo duplex possit dici operatio voluntatis, una extra ipsam voluntatem quae potest dici operatio voluntatis³¹⁸ quia a voluntate imperata et per alias potentias interiores vel per alia instrumenta exteriora exercita; et haec dicitur operatio quae a voluntate efficitur per alium actum voluntatis interiorem³¹⁹ qui dicitur voluntatis³²⁰. quia a voluntate elicitus et est subjective in voluntate; et ideo dicitur actus quo voluntas perficitur formaliter. Uterque tamen ad proxim³²¹ pertinet et utrumque³²² respicit virtus quae perficit voluntatem ut habet rationem principii practici. quia actus interior eius obiectum est actus exterior³²³ ab ipso³²⁴ actu³²⁵ exte-

riori habet suam actualitatem, bonitatem et perfectionem ut ab obiecto ³²⁶ movente et agente ; et ipse actus interior est principium exterioris quantum ad eius esse in se [Cod. P, fol. 301 V^a] in re extra in ratione efficientis ; et ideo hoc ³²⁷ totum ad proxim ³²⁸ pertinet et dicitur voluntas ut sic vere practica, quamvis ³²⁹ etiam voluntas respectu ³³⁰ obiecti per se diligibilis ³³¹ habeat actum dilectionis quo non causat esse dilecti nec quantum ad hoc ³³² sit voluntas practica, ipsa tamen dilectio dilecti ³³³ cum diligitur sic propter se est ³³⁴ quaedam operatio non intellectus sed voluntatis quae vere et proprie praxis ³³⁵ et non speculatio est et ³³⁶ vere et proprie ad scientiam practicam proprie dictam pertinet ; sicut etiam ³³⁷ recte concupiscere et recte audere ³³⁸ sunt quaedam operationes appetitus sensitivi ³³⁹, et consideratio talium ad scientiam ³⁴⁰ practicam pertinet ; propter quod etiam, licet huiusmodi operatio [Cod. R, fol. 212 R^a] voluntatis affectio ³⁴¹ quaedam vel amor specialiter nuncupetur, scientia tamen illius considerativa non debet dici affectiva vel amativa, sed simpliciter practica activa. Sicut etiam scientia quae considerat ³⁴² de praedictis operationibus appetitus sensitivi solum practica activa dicitur, non affectiva vel concupiscentiva ; licet tales operationes ³⁴³ non sint nisi quaedam affectiones vel ³⁴⁴ passiones appetitus est etiam talis dilectio ³⁴⁵ causa respectu omnium actuum in ipsum dilectum ³⁴⁶ ordinabilium sicut finis eorum quae sunt ad finem ; et ideo talis actus voluntatis ad proxim ³⁴⁷ illam quae consistit in actibus voluntatis ut imperatis ³⁴⁸ ab ³⁴⁹ ipsa pertinet sicut principium ad conclusiones ; et ideo scientia quae considerat de aliquo diligibili ³⁵⁰ secundum quod ³⁵¹ diligibile ³⁵² et de ipsa dilectione qua ³⁵³ sic diligitur propter se et de modo diligendi non potest esse ³⁵⁴ speculativa sed vere practica activa.

Si arguatur ulterius quod saltem ³⁵⁵ oportet ponere theologiam esse practicam alio modo quam scientiam moralem, quia dilectio finis sive Dei quae debet esse ³⁵⁶ principium respectu omnium agibilium ad scientiam practicam per- [Cod. P, fol. 301 V^b] tinentium est alterius rationis secundum quod consideratur a theologo et morali [Cod. Q, fol. 165 R^a] ; quia dilectio qua homo diligit Deum secundum quod consideratur a morali, quae scilicet ³⁵⁷ nata est haberi ex principiis naturalibus, est talis quod homo secundum illam diligit se plus quam Deum, secundum illud, nono *Ethicorum* (28) : Amicabilia ad alterum ex his quae sunt ad se ipsum. Dilectio autem qua diligitur Deus secundum quod a theologo consideratur, quae scilicet causatur ex principio supernaturali, scilicet ³⁵⁸ ex caritate, est talis quod secundum eam homo diligit Deum plus quam se ipsum. Ergo ; et cetera. Dicendum quod verum est hoc, scilicet quod ³⁵⁹ agibilia quae ad scientiam practicam pertinent alio modo considerantur a theologo et a morali philosopho aliquo modo ³⁶⁰, quia etiam agibilia quae pertinent ad virtutes pure morales aliquo modo considerantur aliter in theologia quam in morali scientia ; quia in theologia considerantur in ordine ad finale ³⁶¹ bonum ho-

minis in vita beata in ratione merendi. Similiter etiam ³⁶² amicitia quam potest homo habere ad Deum ex naturalibus consideratur in theologia in ordine etiam ad illud bonum finale. Et sicut ³⁶³ ponitur quaedam iustitia legalis per quam bonum omnium virtutum specialium ³⁶⁴ refertur ad bonum commune secundum quod est possibile ex uaturalibus, ita ³⁶⁵ etiam ponitur caritas quae ³⁶⁶, ut dictum est, est quaedam virtus generalis per quam ³⁶⁷ omnes ³⁶⁸ actus humani ordinantur et referuntur in Deum, ut scilicet omnia quae facit homo faciat in gloriam Dei et ad Deum ordinet sicut ad finem ultimum supernaturale ³⁶⁹.

Cum ergo dicitur quod immo multum aliter ³⁷⁰ quantum ad dilectionem qua diligitur Deus debet dici practica quam moralis propter differentiam ³⁷¹ quae est in dilectione Dei secundum quod est possibilis ex naturalibus quam considerat moralis et secundum quod causatur mediante caritate quam considerat ³⁷² theologus. dicendum quod verum est quod maior est differentia amicitiae quae pertinet ad considerationem scientiae [Cod. P, fol. 302 R^a] moralis et quae possibilis est ex naturalibus ad illam quae pertinet ad theologum et habetur per infusionem habitus supernaturalis quam ³⁷³ sit aliarum virtutum moralium quae ³⁷⁴ [Cod. V, fol. 211 R^a] considerantur a morali et theologo maxime secundum illos qui non ponunt virtutes morales alias sal- [Cod. R, fol. 212 R^b] tem a virtute amicitiae ³⁷⁵ infusas, quia per ea quae theologus considerat circa ³⁷⁶ actus quarumeumque virtutum moralium sive iustitiae legalis sive virtutis amicitiae quae haberi potest ad Deum ex naturalibus, ea quae homo agit non sufficienter per ipsam virtutem iustitiae legalis vel amicitiae referuntur ad finem praedictum quem considerat theologia.

Sed etiam ³⁷⁷ ultra illam est alia quae est alterius rationis. non sic quidem sicut accipitur in argumendo, sed alio modo. Caritas enim amicitiam quandam ³⁷⁸ importat ; amicitia autem fundatur super quandam ³⁷⁹ amantium communicationem ³⁸⁰; amicitia autem hominis ad Deum quae ad caritatem pertinet consistit non in communicatione ³⁸¹ secundum bona naturalia vel ex naturalibus possibilibus haberi, sed secundum gratuita quae principaliter attenduntur secundum illa in quibus consistit vita beata quae excedit facultatem naturae. Unde Deus est obiectum talis amicitiae in quantum est obiectum beatitudinis. Et sicut sub hac ³⁸² ratione non est cognoscibilis ex naturalibus et per sensibilia, sed per habitum fidei infusum. ita etiam ut sic non est diligibilis ³⁸³ per inclinationem affectus nostri ad ipsum ut per sensibilia et visibilia ex naturalibus apprehenditur. Sed ad hoc requiritur habitus supernaturalis infusus ut. sicut elevatur intellectus per habitum fidei infusum ³⁸⁴. ita etiam elevetur affectus vel voluntas per habitum fidei correspondentem qui est caritas.

Sed ex hoc non potest ostendi quod theologia non sit scientia practica. sed, magis quod sit scientia practica vere sed nobilior quam scientia humana

quae moralis dicitur ³⁸⁵; [Cod. P, fol. 302 R^b] quia ad ³⁸⁶ operationes nobiliori ³⁸⁷ modo [Cod. Q, fol. 165 R^b] exercendas et propter nobiliorem finem ³⁸⁸ dirigit. Et secundum hoc sicut ipsa caritas dirigit ³⁸⁹ vel ordinat actus omnium virtutum acquisitarum in suum finem et iustitiae particularis et generalis et ³⁹⁰ aliarum, ita etiam dirigit ³⁹¹ ad hunc finem ³⁹² suum actus ³⁹³ virtutis dilectivae per quam potest diligi Deus ex naturalibus.

Et ex hoc statim apparent quod inconveniens est dicere quod homo ex naturalibus suis rectis sine adiutorio gratiae diligat se plus quam Deum, quia supponitur quod gratia sic perficit naturam quod ea quae convenientur homini secundum naturam suam ordinat in finem suum supernaturalem et etiam elevat naturam hominis ad hoc quod possit attingere ad finem et ad actus ad quod ex puris naturalibus attingere non posset.

Cum ergo dilectio ³⁹⁴ qua diligitur homo plus ³⁹⁵ quam Deus non possit ordinari in Deum per dilectionem qua Deus diligitur plus quam homo, non potest poni quod talis dilectio conveniat homini secundum sua naturalia recta et ordinata. Non ergo est intelligendum quod gratias perficiat et elevet naturam in hoc quod per eam homo diligit Deum plus quam se ipsum; sed in hoc quod, licet ³⁹⁶ sine gratia possit homo hoc aliqualiter, non tamen ita perfecte potest nec sub tali ratione, in quantum scilicet habet rationem obiecti beatificantis et ut ³⁹⁷ nos nati sumus ³⁹⁸ habere communicationem cum ipso in beatitudine ³⁹⁹ perfecta. Si enim naturaliter diligeret homo se ipsum plus quam Deum, gratia quae faceret quod Deus plus diligeretur ⁴⁰⁰, naturam, id est naturalem inclinationem non perficeret, immo potius destrueret; quia tales actus non se habent sicut minus perfectum et ⁴⁰¹ maius perfectum ⁴⁰², sed sunt simpliciter contrarii.

Ex hoc etiam patet quod si diligere ⁴⁰³ Deum simpliciter super omnia est actus de se laudabilis et virtuosus; diligere aliquid supra Deum ⁴⁰⁴ [Cod. R, fol. 212 V^a] est actus vituperabilis ⁴⁰⁵ et viciosus, quia sunt actus simpliciter contrarii.

Nec obstat [Cod. P, fol. 302 V^a] si dicatur quod contrarietatem et repugnantiam inter illos impedit quod a diversis principiis procedunt, unus a principiis naturalibus, alias a supernaturalibus; quia talium dilectionum una est naturalis et alia supernaturalis. Hoc enim non impedit quia tales actus sint contrarii et repugnantes ⁴⁰⁶ secundum [Cod. V, fol. 211 R^b], id ⁴⁰⁷ quod sunt in natura sua, sicut etiam est in actibus cognitivis ⁴⁰⁸. Nam sicut sumus nati diligere Deum supernaturaliter per caritatem et naturaliter ⁴⁰⁹, ita etiam nati sumus ⁴¹⁰ ipsum cognoscere per ⁴¹¹ fidem supernaturaliter et per rationem naturalem, tamen non stant ista simul quod circa Deum cognoscam ipsum esse trinum ⁴¹² supernaturaliter et per fidem et quod cognoscam ipsum ⁴¹³ non ⁴¹⁴ esse trinum per naturalem rationem; nec cognitionis naturalis et supernaturalis repugnant. Quamvis enim modi vel viae deveniendi ⁴¹⁵ in has cognitiones sint diversarum rationum, hoc tamen non

excludit quin tales cognitiones sint sic⁴¹⁶ simpliciter repugnantes nec⁴¹⁷ simul stare possunt. Ita est in proposito.

Unde cum illud quod cognoscitur recta ratione naturali et illustratione fidei non possint esse contraria; sed per illustrationem fidei potest aliquid⁴¹⁸ cognosci ad quod non sufficeret ratio naturalis vel etiam⁴¹⁹ perfectius quam posset sine tali lumine, ita etiam⁴²⁰ impossibile est quod inclinatio voluntatis in dilectionem Dei⁴²¹ ex naturalibus et inclinatio etiam⁴²² in illum ex adiutorio caritatis sint contrariae; sed adiutorio caritatis potest fieri quod voluntas inclinetur in aliquod obiectum sub aliqua⁴²³ ratione et secundum aliquem modum secundum quem sine illa non posset sic⁴²⁴ inclinari.

Male ergo dicitur quod dilectio qua homo diligit se plus quam Deum naturaliter et qua diligit Deum plus quam se supernaturaliter⁴²⁵ non repugnant⁴²⁶ sed stant simul. Quod enim⁴²⁷ ratione naturali indicetur quod homo [Cod. Q, fol. 165 V^a] naturaliter debet se plus diligere quam Deum non potest poni. Hoc enim videtur esse erroneum. Quod etiam ratio naturalis dicit quod homo⁴²⁸ Deum debet plus⁴²⁹ diligere quam se ipsum et ad hoc [Cod. P, fol. 302 V^b] non respondeat inclinatio naturalis, est inconveniens, cum naturaliter voluntas nata sit inclinari in illud⁴³⁰ quod a ratione naturali iudicatur etiam si non sit necessarium quod eam sequatur in omnibus propter suam libertatem. Est ergo auctoritas Philosophi (29) expenda sicut alias fuit exposita.

Si dicatur quod amicitia fundatur super unione vel unionem quandam importat et maior est unio sive unitas eiusdem ad se ipsum. ergo naturaliter magis diligit se unumquodque ens⁴³¹ quam aliud: dicendum quod⁴³² si haec ratio concluderet tunc nullo⁴³³ agente⁴³⁴ posset fieri quod natura manente aliquid aliud plus diligenter secundum rectum iudicium rationis, quia semper manet huiusmodi maior unio quae est causa talis⁴³⁵ dilectionis. Et ideo circa hoc est intelligendum⁴³⁶ quod non diligit aliquid⁴³⁷ aliud⁴³⁸ nisi⁴³⁹ in quantum illi aliquo modo⁴⁴⁰ unum, quia quicquid diligitur ab⁴⁴¹ aliquo diligitur ab illo sub ratione qua est illi conveniens et sic aliquo modo unum⁴⁴². Quia⁴⁴³ ergo unumquodque ens particulare naturaliter est pars alieuius totius et Deus est quasi⁴⁴⁴ quoddam totum virtute et perfectione omnia entia in se continens et conservans. ideo unumquodque verius habet unionem vel unitatem⁴⁴⁵ sibi competentem in ordine ad illud totum cuius est pars vel quasi pars⁴⁴⁶ quam⁴⁴⁷ secundum id quod est secundum se aliquid per se existens; et ideo aliquis secundum quod pars diligens bonum commune totius naturaliter diligit illud secundum⁴⁴⁸ quod est sibi conveniens et unum. Quia ergo unio quae ad amicitiam per se requiritur non⁴⁴⁹ est unio quae solum consistit in coniunctione⁴⁵⁰ principiorum naturae alicuius entis [Cod. R, fol. 212 V^b] ut⁴⁵¹ est aliquid singulare secundum se existens. sed ut est pars quaedam alieuius totius, propter hoc etiam inclinatio naturalis hoc includit quod bonum partis ad⁴⁵² bonum totius ordinetur et quod unus-

quisque sic diligit se ipsum ut est aliquid ⁴⁵³ unum [Cod. P, fol. 303 R^a] ens singulare secundum naturam, sicut ⁴⁵⁴ expedit in ordine ad bonum communitatis quod est principale bonum et principale obiectum voluntatis ordinatae, ita quod in hoc includitur ⁴⁵⁵ quod pars magis diligit bonum commune ⁴⁵⁶ quam privatum [Cod. V, fol. 211 V^a] in quantum etiam ⁴⁵⁷ bonum privatum ordinat ad bonum commune, non autem e converso; licet etiam ⁴⁵⁸ in hoc bonum suum maximum includatur.

Unde licet bonum sit parti quod ⁴⁵⁹ sic se ordinet ⁴⁶⁰ ad bonum commune, immo in hoc consistit maximum bonum eius, non tamen debet dici quod in hoc magis diligit bonum suum quam commune. Non enim exponit se morti pro communitate propter bonum suum quod ⁴⁶¹ primo et principaliter in hoc attendat, sed propter ipsum bonum communitatis propter se ⁴⁶² quod est per se et primo obiectum sic agentis. Sed verum est quod in hoc etiam est ipse optimus, quia scilicet agit sicut agere debet se ipsum et sua ad bonum commune ordinando, non bonum totius ad se per se ⁴⁶³ et principaliter referendo, licet etiam in hoc, ut dictum est, suum bonum optimum consequatur.

¹ Incipit decimum tertium quolibet magistri Godefridi *praemisit* P. — ² om. Q. — ³ de quibus tractat *add.* Q. — ⁴ hoc P. — ⁵ huius Q. — ⁶ fabricare arcum in exodo docet] om. P. — ⁷ et moribus] om. R. — ⁸ huius Q. — ⁹ om. RQ. — ¹⁰ in *add.* Q; *postea del.* — ¹¹ christi RQ. — ¹² om. Q. — ¹³ scripturarum *add.* Q. — ¹⁴ scientia V. — ¹⁵ om. P. — ¹⁶ quae ex PRQ. — ¹⁷ intelligens VRQ. — ¹⁸ consideratio R. — ¹⁹ quia ens] ens autem V. — ²⁰ om. 1^a m. Q.; *sed supra scrips.* 2^a m. Q. — ²¹ autem sunt] sunt autem Q. — ²² intellectus P. — ²³ om. V. — ²⁴ vel operatio] om. 1^a m. V; *suppl. in marg.* 2^a m. V. — ²⁵ providentiam P. — ²⁶ nisi P. — ²⁷ sed *add.* R. — ²⁸ novum VR. — ²⁹ igitur P. — ³⁰ est P. — ³¹ ex huiusmodi — considerante] om. R; *in marg. suppl. alia m.* R. — ³² considerationem R. — ³³ om. PRQ. — ³⁴ nisi P. — ³⁵ quod P. — ³⁶ sit PRQ. — ³⁷ in theologia RQ. — ³⁸ simpliciter Q. — ³⁹ naturae PQ. — ⁴⁰ simul Q. — ⁴¹ huius Q. — ⁴² om. 1^a m. V; *suppl. in marg.* 2^a m. V. — ⁴³ propter P. — ⁴⁴ iam P. — ⁴⁵ et illa] om. V; *suppl. in marg.* 2^a m. V. — ⁴⁶ etiam si — consideraret] om. P. — ⁴⁷ etiam Q. — ⁴⁸ non P. — ⁴⁹ dicant Q. — ⁵⁰ nec Q; vel P. — ⁵¹ om. P. — ⁵² theologicae scientiae] scientiae theologiae V. — ⁵³ est P. — ⁵⁴ et interpres P. — ⁵⁵ a quodam P. — ⁵⁶ scientia simpliciter speculativa] simpliciter speculativa scientia PRQ. — ⁵⁷ om. PRQ. — ⁵⁸ mentis P. — ⁵⁹ speculativa P. — ⁶⁰ om. RQ. — ⁶¹ sit simpliciter] simpliciter sit P. — ⁶² illud P. — ⁶³ per R. — ⁶⁴ id. Q. — ⁶⁵ quia Q. — ⁶⁶ tractatus Q. — ⁶⁷ a parte P. — ⁶⁸ bona P. — ⁶⁹ humanam PQ. — ⁷⁰ om. R; *suppl. postea.* — ⁷¹ secundum PQ. — ⁷² om. 1^a m. Q; *supra scrips.* 2^a m. Q. — ⁷³ traderetur *add.* Q; *deinde del.* — ⁷⁴ cognitionum P. — ⁷⁵ se P. — ⁷⁶ om. PQ. — ⁷⁷ usus P. — ⁷⁸ non *add.* P. — ⁷⁹ om. P. — ⁸⁰ similiter P. — ⁸¹ speciebus P. — ⁸² moralium Q. — ⁸³ uti P. — ⁸⁴ propter speculationem] om. Q. — ⁸⁵ om. 1^a m. Q; *supra scrips.* 2^a m. Q. — ⁸⁶ om. 1^a m. Q; *supra scrips.* alia m. Q. — ⁸⁷ utentes P. — ⁸⁸ debet Q. — ⁸⁹ nisi P. — ⁹⁰ huius Q. — ⁹¹ aliam P. — ⁹² moralibus PQ. — ⁹³ moralibus P. — ⁹⁴ Matth. *add.* Q; *deinde del.* — ⁹⁵ decimo tertio P. — ⁹⁶ dixerunt RPQ. — ⁹⁷ et *add.* Q. — ⁹⁸ tota — dendet] pendet tota lex V. — ⁹⁹ propheta Q. — ¹⁰⁰ totus refertur] refertur totus V.; cuiuslibet Q; *litt. libet ras.* Q. — ¹⁰¹ om. Q. — ¹⁰² esse *add.* PR. — ¹⁰³ om. 1^a m. Q; *supra scrips.* 2^a m. Q. — ¹⁰⁴ in visione] invisibilis P. — ¹⁰⁵ om. RQ. — ¹⁰⁶ philosophus

add. R. — ¹⁰⁷ fidelitate P. — ¹⁰⁸ alia P. — hinc aliqua] hic aliqua R; ultra haec aliqua] hic. V. — ¹⁰⁹ ubi P. — ¹¹⁰ congnitis Q. — ¹¹¹ affectio P. — ¹¹² et ardorem P. — ¹¹³ bene operans add. R; add. etiam in marg. 1^a m. V. — ¹¹⁴ ista P. — ¹¹⁵ bene operans] om. V. — ¹¹⁶ om. P. — ¹¹⁷ nisi P. — ¹¹⁸ ista P. — ¹¹⁹ pertinet Q. — ¹²⁰ uti P. — ¹²¹ nisi P. — ¹²² cognoscitur VP. — ¹²³ om. 1^a m. V; suppl. in marg. 2^a m. V. — ¹²⁴ pertinet Q. — ¹²⁵ et PQ; om. R. — ¹²⁶ sicut P. — ¹²⁷ et add. P; etiam add. Q. — ¹²⁸ fideli R. — ¹²⁹ om. P. — ¹³⁰ aliquis P. — ¹³¹ digna P. — ¹³² huius Q. — ¹³³ quod P. — ¹³⁴ quod add. Q; del postea. — ¹³⁵ aliam P; om. 1^a m. V; suppl. in marg. 2^a m. V. — ¹³⁶ a qua] aliqua Q. — ¹³⁷ habeat P. — ¹³⁸ accepit Q. — ¹³⁹ moralern scientiam] scientiam moralem Q. — ¹⁴⁰ om 1^a m. Q; supra scrips. 2^a m. Q. — ¹⁴¹ ita 1^a m. Q in item corr. 2^a m. Q. — ¹⁴² deo a fidilibus sunt speculabilia add. R; deinde del. — ¹⁴³ propter assequendam vitam futuram] om. R; deinde in marg. suppl. R. — ¹⁴⁴ huiusmodi P. — ¹⁴⁵ fe add. Q; deinde del. — ¹⁴⁶ principaliter est de speculabilibus] est de speculabilibus principaliter Q. — ¹⁴⁷ fides — tenemus] om. P. — ¹⁴⁸ vigesimo primo P. — ¹⁴⁹ id est] et P. — ¹⁵⁰ vera P. — ¹⁵¹ om. P. — ¹⁵² nisi int] enim non nisi P. — ¹⁵³ quare enim dicta sunt add. PV. — ¹⁵⁴ sunt add. R. — ¹⁵⁵ om. V. — ¹⁵⁶ non RQ. — ¹⁵⁷ quae Q. — ¹⁵⁸ quod ad] ad quod Q. — ¹⁵⁹ ad requirit 1^a m. Q in adquirit corr. 2^a m. Q. — ¹⁶⁰ beatam add. Q. — ¹⁶¹ om. Q. — ¹⁶² quod P — ¹⁶³ quae etiam principaliter] om. Q. — ¹⁶⁴ beata — speculatio] om. P. — ¹⁶⁵ viatorii E. — ¹⁶⁶ alii etiam] etiam alii R. — ¹⁶⁷ om. P. — ¹⁶⁸ om. Q. — ¹⁶⁹ per se add. P. — ¹⁷⁰ alii indigent] indigent alii PQ. — ¹⁷¹ alii — alium] om. R. — ¹⁷² etiam P. — ¹⁷³ quem P. — ¹⁷⁴ ubi P. — ¹⁷⁵ principalior PQ. — ¹⁷⁶ possunt PQ. — ¹⁷⁷ aliam P. — ¹⁷⁸ attributive P. — ¹⁷⁹ scientiam add. Q. — ¹⁸⁰ mecanica P. — ¹⁸¹ convenienter P. — ¹⁸² dicitur Q. — ¹⁸³ sicut — scientia] om. Q. — ¹⁸⁴ scientia humana] humana scientia PR; scientia om. Q. — ¹⁸⁵ est P. — ¹⁸⁶ obiecta P. — ¹⁸⁷ similiter P. — ¹⁸⁸ defectum Q. — ¹⁸⁹ sunt Q. — ¹⁹⁰ considerant PQ. — ¹⁹¹ nisi P. — ¹⁹² om. P. — ¹⁹³ et metaphysica humana *intra parte folii* scrips. Q. — ¹⁹⁴ speculacemafi (?) R; litt. cemafi (?) expunxit et tiva in marg. scrips. R. — ¹⁹⁵ primi veri] primum sunt P. — ¹⁹⁶ primi veri] primum P. — ¹⁹⁷ viatori add. P; postea del. — ¹⁹⁸ aliam P. — ¹⁹⁹ om. RQ. — ²⁰⁰ est ultima] ultima est Q. — ²⁰¹ perfectio nem Q. — ²⁰² om. Q; nisi P. — ²⁰³ ad P. — ²⁰⁴ quod PRQ. — ²⁰⁵ divinabri (?) R. — ²⁰⁶ quod Q. — ²⁰⁷ om. Q. — ²⁰⁸ beatitudo consummatur] habitudo conservatur P; beatitudo consummatur Q. — ²⁰⁹ om. Q. — ²¹⁰ proprie add. R. — ²¹¹ proprie petere P; proprie patriae Q. — ²¹² om. Q. — ²¹³ nec P. — ²¹⁴ informatorum P. — ²¹⁵ et fidem] om. Q. — ²¹⁶ sive P. — ²¹⁷ aeternam add. Q; postea del. — ²¹⁸ Gregorium P. — ²¹⁹ Mattheum P. — ²²⁰ nonono P. — ²²¹ quilibet P. — ²²² principale P. — ²²³ ex Q. — ²²⁴ intus RP. — ²²⁵ non sic sic non P. — ²²⁶ sine P. — ²²⁷ om. P. — ²²⁸ autem P. — ²²⁹ et R; aut corr. R. — ²³⁰ ubi P. — ²³¹ sed — est] om. Q. — ²³² tamen P. — ²³³ est 1^a m. V, del et ad corr. in marg. 2^a m. V. — ²³⁴ eongruit P. — ²³⁵ ista P. — ²³⁶ et add. Q. — ²³⁷ proximis P. — ²³⁸ om. Q; etiam P. — ²³⁹ principaliter P. — ²⁴⁰ et P. — ²⁴¹ ante P. — ²⁴² et P. — ²⁴³ sed — speculatio] om. Q. — ²⁴⁴ nec etiam] etiam nec P. — ²⁴⁵ quod P. — ²⁴⁶ valemus R. — ²⁴⁷ huiusmodi P. — ²⁴⁸ nomine Q. — ²⁴⁹ om. R. — ²⁵⁰ est add. R. — ²⁵¹ est P. — ²⁵² huius R. — ²⁵³ om. P. — ²⁵⁴ practica factiva est dicendum add. Q; deinde del. — ²⁵⁵ om. Q. — ²⁵⁶ alia P. — ²⁵⁷ factibilia R. — ²⁵⁸ tractaret P. — ²⁵⁹ alia P. — ²⁶⁰ alia P. — ²⁶¹ alia P. — ²⁶² agendenda Q. — ²⁶³ om. Q. — ²⁶⁴ om. Q. — ²⁶⁵ dicti P. — ²⁶⁶ theologiae add. Q; deinde del. — ²⁶⁷ sicut P. — ²⁶⁸ om. Q. — ²⁶⁹ effectivum R; effectivitam 1^a m. Q in effectivam corr. 2^a m. Q. — ²⁷⁰ debet dici] dici debet R. — ²⁷¹ dictam Q. — ²⁷² intra sc] intrasse P. — ²⁷³ ex PRQ. — ²⁷⁴ potest add. P; postea del. — ²⁷⁵ debet dici] diei debet P. — ²⁷⁶ habenda P. — ²⁷⁷ om. Q. — ²⁷⁸ sed solum — activa] om. R. — ²⁷⁹ om. P. — ²⁸⁰ affectiva PQ. — ²⁸¹ si aliud dicatur add. P; si aliud non dicatur add. RQ. — ²⁸² etiam proprius add. PQ. — ²⁸³ delectionem Q. — ²⁸⁴ quod P. — ²⁸⁵ amore Q; om. R. — ²⁸⁶ neque RQ. — ²⁸⁷ vel P. — ²⁸⁸ et — esse] om. Q. — ²⁸⁹ sed P. — ²⁹⁰ qui RP. —

291 deus add. Q. — 292 om. 1^a m. V ; suppl. in marg. 2^a m. V. — 293 pertinent — voluntatis] om. Q. — 294 om. Q. — 295 sequentia verba : talis amor usque ad regulata item] om. 1^a m. V ; suppl. in marg. 2^a m. V. — 296 est aliquid vere et proprie] vere et proprie est aliquid V. — 297 om. PRQ. — 298 stactus 1^ae m. Q in actus corr. 2^a m. Q. — 299 eliciens R. — 300 per se annexum] annexum per se V. — 301 om. V. — 302 intelligitur RPQ. — 303 om. Q. — 304 amandus in marg. add. 2^a m. V. — 305 om. Q. — 306 quantum — imperatas] om. 1^a m. V ; quantum ad operationes imperatas ab ipsa add. in marg. 2^a m. V. — 307 et P. — 308 in ordine add. Q. — 309 perfecta P. — 310 om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — 311 om. P. — 312 om. 1^a m. Q ; supra scrips. 2^a m. Q. — 313 abstra add. Q ; postea del. — 314 in R ; im Q. — 315 eminentius P. — 316 et add. RQ. — 317 om. 1^a m. V ; add. in marg. 2³ m. V. — 318 operatio voluntatis] voluntatis operatio P. — 319 exteriorum RQ. — 320 exteriorum qui dicitur voluntatis add. Q. — 321 proximum P. — 322 utroque P. — 323 cuius obiectum est actus exterior in marg. add. alia m. R. — 324 cuius — ipso] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — 325 ab praemisit V. — 326 ipso R. — 327 om. P. — 328 proximum PQ. — 329 quam ut P. — 330 om. P. — 331 divisibilis P. — 332 om 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — 333 dei P. — 334 intra signa va — cat, sequentia verba : respectu omnium actuum in ipsum dilectum ordinabilium add. R ; postea ras. — 335 proximus P. — 336 om. P. — 337 enim PRQ. — 338 audire PQ. — 339 sentivi R ; sensitivi corr. 2^a m. R. — 340 ad scientiam] om. R ; deinde ad suppl. R. — 341 affectus P. — 342 consideratur Q. — 343 licet add. R. — 344 ut PR. — 345 quaedam operatio non intellectus — talis dilectio] om. 1^a m. V ; suppl. in marg. 2^a m. V. — 346 om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — 347 proximam P. — 348 imperans P. — 349 ad PR ; ut Q. — 350 divisibili P. — 351 om. Q. — 352 divisibile P. — 353 sic add. Q ; postea del. — 354 est Q. — 355 om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — 356 est Q. — 357 quae scilicet] scilicet quae PRQ. — 358 om. Q. — 359 per P. — 360 considerantur add. Q ; postea del. — 361 finalem P. — 362 et Q. — 363 sic Q. — 364 supernaturalium P. — 365 ita add. R ; postea del. — 366 quia P. — 367 om. Q ; postea supra scrips. Q. — 368 omnis Q. — 369 et — supernaturalem] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — 370 aut P. — 371 deum P. — 372 moralis — considerat] om. Q. — 373 quae P. — 374 secundum quod PRQ. — 375 om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — 376 actus P. — 377 om. Q. — 378 amicitiam quandam] quandam amicitiam PRQ. — 379 quam Q. — 380 communicationem Q ; litt. ea expunxit Q. — 381 communicationem Q ; litt. ea exp. Q. — 382 om. P. — 383 divisibilis P. — 384 ita etiam elevetur intellectus per habitum fidei infusum add. Q. — 385 quam — dicitur] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — 386 quia ad] quod P. — 387 non ex add. PRV. — 388 fige 1^ae m. Q in finem corr. 2^a m. Q ; finem add. R. — 389 et secundum hoc sicut ipsa caritas dirigit] om. PQ. — 390 om. P ; generalis et] om. Q. — 391 diligit P. — 392 finem add. Q. — 393 actus add. Q. — 394 dilatio P. — 395 diligitor homo plus] plush omo diligitor P. — 396 om. PQ. — 397 om. P. — 398 nati sumus] sumus nati P. — 399 habitudine P. — 400 diligenter P. — 401 minus — et] om. Q. — 402 et maius perfectum] om. R ; in marg. scrips. 2^a m. R. — 403 si diligere] sit intelligere R ; — si diligere] om. Q ; rem supra scrips. Q. — 404 supra deum] supradictum P. — 405 vituperalis Q. — 406 sed add. P. — 407 illud R. — 408 cognitis P. — 409 similiter P. — 410 nati sumus] sumus nati P. — 411 per add. R. — 412 naturaliter add. Q ; deinde del. — 413 esset rinum — ipsum] om. P. — 414 om. Q. — 415 videvin(?) add. Q ; deinde del. — 416 om. RQ ; diversarum rationum P. — 417 vel P. — 418 aliquis V. — 419 et Q. — 420 om. Q. — 421 om. P. — 422 om. Q. — 423 alia P. — 424 om. Q. — 425 naturaliter P. — 426 non repugnant] om. Q. — 427 ergo RQ ; quod enim] cum ergo P. — 428 naturaliter — homo] om. P. — 429 debet plus] plus debet P. — 430 id. P. — 431 om. P. — 432 si add. Q ; postea del. — 433 vero P ; modo add. R. — 434 agente add. Q. — 435 unionis add. P ; postea del. — 436 est intelligendum] intelligendum est Q ; est om. P. — 437 quid R. — 438 plus diligenter —

aliud] om. R ; in marg. script. alia m. R. — 439 om. P. — 440 om. Q. — 441 aliquo — ab] om. Q. — 442 quia quicquid diligitur ubi aliquo diligitur add. P ; postea del. scriptor. — 443 cum P. — 444 om. PQ. — 445 nitatem Iac m. R in unitatem corr. 2^a m. R. — 446 secundum id add. Q ; postea del. — 447 est add. Q ; deinde del. — 448 om. Q. — 449 om. Q. — 450 convictione P. — 451 nisi P. — 452 bonum — ad] om. Q. — 453 ad P. — 454 sic P. — 455 concluditur Q. — 456 quem add. Q. — 457 om. PRQ. — 458 autem P. — 459 vel P. — 460 ordinat Iac m. Q in ordinet corr. 2^a m. Q. — 461 quam PRQ. — 462 sed add. PQ. — 463 om. V.

- (1) *Gen.*, IV, 14-16. — (2) *Exod.*, XIV, 10 sq. — (3) *II Reg. c. VI et c. VII*. — (4) SANCTUS AUGUSTINUS, *De Doctrina Christiana*, I, X, c. 35 (PL., t. 34, col. 34). Litteraliter. — (5) ARISTOTELIS *Metaphysica*, A, 2 (II, 983, a). — (6) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, Z, 4. (II, 1140, a). — (7) ARISTOTELIS *Metaphysica*, Z, 1. (II, 1025, a). — (8) HUGO DE SANCTO VICTORE, *Eruditionis Didascaliceae*, I, II, c. 3. (PL., t. 176, col. 752). Litteraliter. — (9) THOMAS AQUINAS, P. I, q. 1, a. 4. — (10) MATTH., XIX, 17. — (11) Id., XXIII, 2-3. — (12) *Glossa saecorum librorum*, in MATTH., XXIII, 2. (Antwerpiae 1634, vol. V, p. 377-378). Litteraliter. — (13) *Glossa, ibid.* (loc. cit.). — (14) MATTH., XXII, 36-40. — (15) *Glossa, ibid.* (loc. cit.). Litteraliter. — (16) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, K, 7. (II, 1177, b. 1178, a). — (17) Id., *ibid.*, A, 13. (II, 1102). — (18) Id., *ibid.*, K, 7. (1177, a-b). — (19) Locum non inveni. — (20) SANCTUS AUGUSTINUS, *De Trinitate*, I, XIV, c. 1 (PL., t. 42, col. 1037). Fere litteraliter. — (21) *Hebr.*, XI, 6. — (22) I *Cor.*, XIII, 1-3. — (23) *Glossa apud Lyranum* (op. cit. Antwerpiae 1634, vol. VI, p. 311-312. 15). — (24) MATTH., XIX, 17. — (25) JOHANNIS *Evangelium*, XVII, 3. — (26) I *Cor.*, XIII, 4-5. — (27) Locum non inveni. — (28) Resp. ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, I, 7. (II, 1168, a). — (29) Id., *ibid.* (loc. cit. 1168, a).

QUAESTIO II

Utrum Christus fuerit mortuus vere.

Deinde circa ea de quibus est theologia quaerebantur quaedam pertinentia ad Christum secundum naturam humanam, quaedam circa puras creaturas. Circa primum quaerebatur unum, videlicet : utrum Christus fuerit mortuus vere. Et arguitur quod non ; quia in viventibus vivere est esse : ergo si in aliquo quod est de genere viventium et aliquando vivit semper remanet idem ¹ esse in illo, semper remanet vita et nunquam est in eo vera mors. Sed in Christo semper fuit unum et idem esse, quia semper fuit in eo esse suppositi unius. Ergo. Et cetera.

Con [Cod. Q, fol. 165 V^b] trarium tenet fides. Quia mortem nostram moriendo destruxit. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod sicut in Christo, prout dicit suppositum subsistens non solum in ² natura divina sed in humana, vere ³ fuit vita humana ex eo quod in eo fuit anima unita corpori in ratione formae dantis

esse primum substantiale [Cod. P, fol. 303 R^b], ita ⁴ etiam vere fuit mortuus ex huiusmodi ⁵ compositi dissolutione per animae separationem a corpore, supposito quod ⁶ partes et praecipue quantum ad naturam materialem a qua facta est huiusmodi ⁷ separatio principii vitae, scilicet animae, remanserint unitae supposito divino. Si enim dictae partes in nihilum decidissent aut a supposito divino separatae fuissent, ratione illarum Christus ut ⁸ dicit suppositum divinum nullam haberet denominationem.

Sed praedictis suppositis, sicut prius ⁹ Christus dicebatur homo vivus, ita ¹⁰ postea dicebatur homo mortuus. Et quaecumque essent nata verificari de illo homine secundum solam naturam humanam, si filius Dei ¹¹ naturam illius hominis non assumpsisset ¹² aut ¹³ si illam deposuisset ¹⁴, verificantur de Christo ut ¹⁵ dicit suppositum aeternum divinum in illa ¹⁶ natura subsistens ratione illius naturae.

Ad argumentum in oppositum est dicendum quod secundum illos (1) qui ponunt in viventibus plures formas substantiales, verum est quod vivere viventibus est esse naturae ¹⁷, tamen secundum formam ultimam et completam quae est anima in quantum dans esse primum sive substantiale corpori. Unde non ¹⁸ obstante quod vivo ¹⁹ cor [Cod. R, fol. 213 R^a] rupto quantum ad tale esse remaneat in actu aliquo secundum aliam ²⁰ formam esse habens, non oportet tamen ²¹ quod propter hoc sit vivens. Secundum alias autem cum vivo ²² corrupto secundum esse naturae quod habet principaliter per ²³ animam sic dantem totum esse substantiale in actu quod est in illo, nullum esse naturae quod prius fuit remaneat in subiecto a quo recedit anima sive per corruptionem ipsius formae sive per separationem, illud quod remanet non poterit dici vivens, quia neutro modo remanet illud esse ²⁴ a quo dicitur vivere homo, scilicet esse naturae ²⁵.

Si autem ulterius ²⁶ pertractetur illud quod in arguento sumebatur, scilicet quod remanet idem esse suppositi quod prius, nunc autem [Cod. P, fol. 303 V^a] suppositum sic videtur se habere ad naturam in genere [Cod. V, fol. 211 V^b] ²⁷ substantiae quod aut ²⁸ dicit solum illud quod dicit ipsa natura, scilicet homo et humanitas sub alio autem modo vel sub alia ratione ; aut si addit ²⁹ aliquid saltem ipsam naturam etiam includit ³⁰, ergo cum in Christo semper remanserit idem esse secundum suppositum, remansit etiam idem esse secundum naturam. Secundum esse vero naturae dicitur esse ³¹ vivere ; ergo ; et cetera ;

Dicendum quod suppositum et natura cui convenit secundum se subsistere non important ³² aliqua ³³ secundum rem differentia ³⁴; sed ³⁵ illud quod per utrumque horum per se et primo importatur, ut secundum se consideratur et absolute, sic non dicunt aliud et aliud secundum rem, sed unum et idem. Quod tamen, ubi ³⁶ consideratur ³⁷ secundum sc et abstracte, dicitur natura nihil aliud includens de principali significato nec etiam aliquid aliud ad quod habeat habitudinem aliquam ³⁸ connotando. Ubi ³⁹ autem conside-

ratur⁴⁰ ut in se subsistens et non alteri in existendo innitens⁴¹, sic connotat quoddam aliud; quia sic accipitur ut cum quodam alio connotato exclusive⁴², scilicet aliud cui innitatur⁴³ in existendo⁴⁴ excludendo; et sic dicitur suppositum.

Suppositum autem et natura cui non convenit secundum se subsistere, sed in alio cui in existendo innititur, sic se habent ad invicem quod illud quod per utrumque per se et principaliter importatur etiam non dicit⁴⁵ aliud et aliud secundum rem, sed unum et idem. Quod tamen ut⁴⁶ consideratur⁴⁷ secundum se et absolute et sic⁴⁸ quasi abstracte, dicitur natura: et nihil aliud connotat vel importat. Ubi⁴⁹ autem consideratur ut⁵⁰ subsistens et per modum⁵¹ concreti, quia non subsistit in se sed in alio cui innititur in existendo, sic connotat quoddam⁵² aliud; quia ut⁵³ sic consideratur cum quodam alio connotato inclusive, scilicet aliud cui⁵⁴ innititur in existendo includendo.

Et secundum hoc est dicendum quod in illis [Cod. P, fol. 303 V^b] quibus convenit secundum se subsistere, non potest poni quod in aliquo fiat variatio in natura vel in esse naturae et quod illud maneat sup [Cod. Q, fol. 166 R^a] positum idem⁵⁵ quod prius vel secundum esse suppositi. Et sic quando purus⁵⁶ homo moritur etsi sit corruptio secundum esse naturae humanae, non potest dici quod subiectum huiusmodi corruptionis vel sic⁵⁷ corruptum⁵⁸ maneat secundum aliquod eius⁵⁹ esse naturae actuale nec⁶⁰ secundum aliquod eius⁶¹ esse suppositi. Sed in illis⁶² quibus non convenit⁶³ secundum⁶⁴ se subsistere, sicut in omnibus accidentibus et in natura humana assumpta, potest fieri variatio⁶⁵ in natura vel in esse naturae, non facta variatione in supposito vel in esse suppositi, ut⁶⁶ scilicet sit aliud suppositum⁶⁷ post et prius. Propter quod, licet in puro homine, facta corruptione secundum esse naturae, non potest manere subiectum huiusmodi⁶⁸ corruptionis sive sit corruptum secundum suppositum⁶⁹ sive secundum esse suppositi quod prius erat, Immo est suppositum realiter aliud quam prius. Tamen, quia⁷⁰ in homine Christo natura humana non subsistebat secundum esse⁷¹ et in se ipsa absolute, sed in supposito divino substentabatur⁷², cui innitebatur in existendo, ideo potest fieri [Cod. R, fol. 213 R^b] variatio et corruptio⁷³ in ipsa⁷⁴ natura secundum suum esse naturae ratione cuius corruptionis de vivo fit mortuum non facta variatione in esse suppositi, quia illud convenit⁷⁵ ei secundum aliam naturam in eius supposito subsistit quod nullo modo realiter variatur. Et propter hoc dicitur quod, quia corpus Christi mortui⁷⁶ remansit unitum supposito⁷⁷ divino, nee⁷⁸ aliam rationem suppositi habebat secundum se, ideo est idem corpus quod prius quantum ad tale esse suppositi. Non tamen dicitur idem quantum ad esse naturae.

¹ illud P. — ² om. Q; *deinde suppl.* — ³ non P. — ⁴ om. Q. — ⁵ huius Q. — ⁶ om. P. — ⁷ huius Q. — ⁸ non P. — ⁹ om. Q. — ¹⁰ in Q. — ¹¹ filius Dei] om. 1^a m. V; *in marg.*

add. 2^a *m.* V. — ¹² autem *add.* Q ; *postea del.* — ¹³ ac RQ. — ¹⁴ disposuisset PQ. — ¹⁵ uti P. — ¹⁶ ista Q. — ¹⁷ non *add.* PQ. — ¹⁸ est *add.* Q. — ¹⁹ uno R. — ²⁰ aliud (?) Q. — ²¹ *om.* 1^a *m.* V ; *add. in marg.* 2^a *m.* V ; *opportet tamen*] tamen *opportet* PR. — ²² uno PRQ. — ²³ secundum PRQ. — ²⁴ esse *add.* Q. — ²⁵ *om.* 1^a *m.* V ; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ²⁶ alterius Q. — ²⁷ genere substantiae] substantiae genere Q. — ²⁸ autem PRQ. — ²⁹ fiat R. — ³⁰ cludit Q. — ³¹ *om.* V. — ³² impostent P. — ³³ alia PRQ. — ³⁴ differentiam Q ; differentia corr. Q. — ³⁵ secundum R. — ³⁶ tamen ubi] cum ut V. — ³⁷ ubi *add.* PQ. — ³⁸ aliqua VQ. — ³⁹ ut V. — ⁴⁰ aliquam — consideratur] *om.* 1^a *m.* V ; aliqua — consideratur *in marg.* *add.* 2^a *m.* V. — ⁴¹ invidens Q. — ⁴² exclusione P. — ⁴³ mutatur P. — ⁴⁴ tendo *cum tractu super litteras* en Q. — ⁴⁵ dicat PRQ. — ⁴⁶ *om.* PRQ. — ⁴⁷ tamen consideratur] *om.* Q. — ⁴⁸ sic *add.* V. — ⁴⁹ ut V. — ⁵⁰ ubi RQ. — ⁵¹ motum R. — ⁵² quod Q. — ⁵³ ubi PRQ. — ⁵⁴ *om.* Q. — ⁵⁵ illud PRQ. — ⁵⁶ prius P. — ⁵⁷ si P. — ⁵⁸ corpum Q. — ⁵⁹ *om.* PRQ. — ⁶⁰ vel PRQ. — ⁶¹ *om.* P. — ⁶² in *add.* P. — ⁶³ contingit P. — ⁶⁴ secundum *add.* P. — ⁶⁵ et in — variatio] *om.* Q. — ⁶⁶ nisi PQ ; uti R. — ⁶⁷ *om.* PRQ. — ⁶⁸ huius V. — ⁶⁹ sive *add.* P. — ⁷⁰ quod P. — ⁷¹ se V. — ⁷² sustentebatur R. — ⁷³ et corruptio] *om.* 1^a *m.* V ; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ⁷⁴ secundum *add.* Q ; *portea del.* — ⁷⁵ contingit P. — ⁷⁶ *om.* RQ. — ⁷⁷ div. *add.* Q ; *postea del.* — ⁷⁸ secundum P ; sed R.

(1) HENRICUS GANDAVENSIS, *Quodlibetum IV*, q. 13. (I, fol. CXII, verso).

QUAESTIO III

Utrum aliqua substantia creata per se ipsam absque aliquo alio sibi addito possit esse principium immediatum alicuius operationis et praecipue transeuntis extra.

Deinde circa puras creaturas quaerebantur quaedam circa creatam substantiam in generali, quaedam circa creaturam ¹ intellectualem angelicam, et quaedam circa naturam humanam rationalem. Circa primum [Cod. P, fol. 304 R^a] quaerebatur unum, videlicet : utrum aliqua [Cod. V, fol. 212 R^a] substantia creata per se ipsam absque aliquo alio sibi addito possit esse principium immediatum alicuius operationis et praecipue transeuntis extra. Et arguitur quod sic, ostendendo hoc specialiter respectu cuiusdam operationis transeuntis extra ; quia angelus est substantia potens agere operationem transeuntem extra ², puta : saltem movere substantiam corpoream. Sed in angelo ultra eius substantiam non ponitur aliquid nisi intellectus et voluntas. Per hoc autem non est principium operationis transeuntis extra, sed manentis intra cuius est actus intelligendi et volendi. Ergo illius operationis principium immediatum est angelus per suam substantiam.

Contra. Nulla substantia est principium alicuius operationis nisi existat.

Sed secundum quod supponunt multi (1), esse quo³ quaecumque substantia creata existit est aliquid realiter differens ab essentia substantiae; et sic est medium inter substantiam agentem et ipsam actionem. Ergo nulla substantia per suam substantiam est immediatum principium cuiuscumque operationis.

Responsio. Dicendum quod nulla substantia potest esse principium activum alieuius operationis⁴ vel etiam cuiuscumque perfectionis in ipsa existentis nec per se ipsam nec per aliquid additum; quoniam, cum ipsa substantia etiam cum aliquo sibi addito carens aliquo⁵ actu vel aliqua⁶ perfectione habeat rationem subiecti et sit aliquid in potentia respectu talis actus, respectu illius non potest habere rationem agentis, alioquin idem esset in actu et in potentia respectu eiusdem, et idem esset activum et passivum respectu sui ipsius, cum tamen debeat haec realiter esse distincta.

Si autem dicatur (2) quod immo universaliter subiectum quodecumque respectu cuiuscumque suae⁷ perfectionis vel actus habet rationem principii activi, et actione subiecti agentis constituitur omnis forma quae in subiecto aliquo nata est esse in actu in quantum ponitur quod, eum forma quaecumque quae dicitur educi de potentia materiae et subiecti non fiat de nihilo, oportet quod ante generationem habeat⁸ esse in materia vel in subiecto secundum aliquod eius esse realiter distinctum ab entita [Cod. P, fol. 304 R^b] te subiecti; et istud reale aliud a realitate materiae est tota realitas formae; sed non totaliter, quia non secundum eius esse actuale et completum, sed secundum esse potentiale et incompletum. Et dicitur esse quaedam aptitudo in materia vel in⁹ subiecto sive ipsa forma educenda in actu secundum suum esse¹⁰ potentiale, quae sic edueitur in actum quod per agens extrinsecum transmutatur subiectum cum huiusmodi aptitudine¹¹, secundum¹² rationem causae agentis et moventis efficienter. Et hoc dicunt esse aliqui quandam excitationem¹³ [Cod. Q, fol 166 R^b] licet¹⁴ subiectum eum tali aptitudine sit¹⁵ excitatum et motum ab extrinseco agente efficienter. ulterius agit se ipso ad educationem talis formae non efficienter¹⁶, sed formaliter. Inconveniens enim videtur quod subiecto cum tali aptitudine quae est ipsa forma essentialiter, licet secundum esse potentiale et incompletum, non conveniat aliquo modo [Cod. R, fol. 213 V^a] agere et movere. Et hoc inconveniens¹⁷ praecipue appetit in anima quantum ad eius potentias, in quibus **Anselmus** (3) ponit quasdam aptitudines per quas potest se¹⁸ movere anima ad actus suos formaliter, licet moveatur ab obiecto efficienter¹⁹. Distinguitur enim de actione, secundum **Simplicium**, quod quaedam est actio absoluta²⁰, quaedam autem respectiva: actionis autem respectivae est aliquod principium sub ratione efficientis sive efficienter agendo, scilicet in aliud secundum quod aliud; et illud quod est²¹ in alio a se agente efficienter est vere passio. Sed actionis absolutae est aliquid principium activum non sic efficienter, sed formaliter: et tale agens est agens aliquid a se simileiter et absolute; non in aliquo ut²² in passo, quia ut sic manet in agente. Et secun-

dum hoc videre sive visio est aliquid existens in visu²³ ab obiecto visibili efficienter, sic quod obiectum visibile praesens sic excitat potentiam visivam movendo [Cod. V, fol. 212 R^b] ipsam sub ista aptitudine existentem²⁴ in ratione efficientis sive efficienter²⁵ quod ipsa per suam aptitudinem ad visionem²⁶ in actu quae est etiam ipsa visio formaliter, [Cod. P, fol. 304 V^a] secundum esse potentiale movet et agit se ipsam in actu completo visionis formaliter. Similiter etiam in aliis se habet; quia generans calidum agit caliditatem in frigido efficienter ipsum²⁷ transmutando et²⁸ excitando; et ipsum frigidum sic excitatum per aptitudinem ad caliditatem²⁹ quam habet, quae est ipsa caliditas secundum esse potentiale, movet se ad caliditatem in actu completo formaliter; et sic agens actionem aliquam³⁰ respectivam efficienter agit in aliquid, quia actio respectiva de necessitate requirit aliquid in quo recipiatur ut in subiecto; sed agens formaliter agit actionem absolutam a se, sed non in aliquo secundum quod huiusmodi³¹, cum actio absoluta non sit in aliud secundum quod huiusmodi; quae dicitur absoluta non a privatione respectus, sed a privatione oppositae passionis sibi correspondentis. Non enim est de ratione actionis quod³² terminetur ad aliquid extra agens, sed solum quod habeat principium in agente³³ (4). Unde actio est respectus qui fundatur in agente et terminatur in eo quod per agens producitur, sive sit motus sive quid aliud. De ratione autem passionis est habere principium in paciente et etiam in agente. Unde passio³⁴ est respectus qui fundatur in paciente et terminatur ad illud quod producitur ab agente in passo³⁵. Et quia agens et patiens habent respectum ad tertium, scilicet ad illud quod producitur ab agente in passum³⁶, consurgit relatio mutua in utroque et dicitur agens ad patiens; et e converso.

Quidam autem³⁷ alii (5) dicunt quod aliquid est principium operationis in ipso existentis, non quidem per hoc quod forma aliqua³⁸ existens in aliquo secundum esse eius potentiale sit id³⁹ cuius virtute fiat⁴⁰ talis actio per quam forma educatur de potentia ad actum — hoc enim reputandum est impossibile — sed sic quod aliquid per formam secundum quam habet esse actuale est principium operationis in ipso manentis⁴¹ [Cod. P, fol. 304 V^b]. Cum enim agere attribuatur formae ut⁴² est illud quo aliquid agit, sicut formae attribuitur esse ut⁴³ est illud quo aliquid est; sicut ergo aliquid est id quod est in se ipso per formam, ita etiam agit suam operationem qua perficitur in se ipso per formam. Et secundum hoc ponitur quod, cum potentiae [Cod. R, fol. 213 V^b] animae sint⁴⁴ quaedam formae quarum sunt quaedam operationes intus manentes, huiusmodi operationes⁴⁵ sunt⁴⁶ ab ipsis⁴⁷ potentiarum sicut ab efficiente instrumentalis. Anima enim est⁴⁸ sicut principale agens. Et hoc habet fieri tali modo, quia intellectus primo recipit speciem determina [Cod. Q, fol. 166 V^a] tam⁴⁹ ab obiecto determinato et per eam intellectus determinatus ad determinatum obiectum effective elicit actum determinatum respectu illius obiecti; et ideo effective habet actus

intelligendi et entitatem suam et speciem in natura sua a potentia animae elicente. Et secundum hoc ⁵⁰ intellectio asini et intellectio hominis non differunt specie, sed sunt unus ⁵¹ actus secundum speciem, quia principium activum, scilicet potentia animae est ⁵² unum ⁵³; sed differunt numero propter interruptionem temporis quae est inter illas; et secundum hoc actus intellectus recipit speciem a potentia, sed ⁵⁴ specificationem, id est accidentalem determinationem ⁵⁵ solum ab obiecto, in quantum scilicet est terminus ⁵⁶ talis actus.

Sed iste modus posterior est irrationabilis nimis ⁵⁷. Verum est enim quod illud quod habet rationem formae in actu, sicut dat esse composito cuius est forma, ita potens est etiam compositum per eam agere et operationem sibi competentem efficere. Et sicut omne esse simpliciter et in actu quod convenit ⁵⁸ enti, convenit ⁵⁹ ei per formam, ita etiam omne agere quod sibi competit, competit ei per formam.

Impossibile tamen est quod hoc fiat in eo in quo est talis forma quia, licet illud quod est per formam etiam agere possit per ⁶⁰ formam, non tamen in se ipso sed in alio, prout patet per descriptionem potentiae [Cod. V, fol. 212 V^a] traditam a Philosopho (6) nono *Metaphysicae*.

Unde cum sit realis distinctio inter quatuor causas, illud ⁶¹ quod est forma respectu eius in quo est non potest esse activum respectu illius [Cod. P, fol. 305 R^a], sed solum respectu alterius ab ipso distincti: aliquin idem respectu eiusdem esset causa formalis et agens vel efficiens. Quod enim ⁶² est imperfectum respectu alicuius formae ad quam est in potentia, ab alio reduci potest de potentia in actum, et non a se ipso. Et quod est perfectum per aliquam ⁶³ formam, aliud ⁶⁴ quod est in potentia ad talem formam natum est reducere ad actum illius non se ipsum; sed si habita tali forma qua aliquid ⁶⁵ potest aliud reducere de potentia ad actum remanet in potentia ad quandam alium actum; sive dicatur forma sive operatio oportet quod per aliud educatur de tali potentia ad actum.

Et qui dicit contrarium hoc non probat et manifeste dicit contradictionia et contradicit primis principiis generalissimis fundatis super terminos generalissimos, scilicet super ens et non ens, et super actum et potentiam: et sic de aliis. Actio ergo quae docet formam est qua aliquid agit in aliud: non autem in se.

Cum dicatur quod immo ita appareat saltem in potentia animae. falsum est. Quia actus potentiarum animae qui dicuntur quaedam operationes non sunt effective a potentia animae in qua sunt, sed potius ab obiecto.

Cum dicatur, quod verum est, quod pro tanto efficiuntur ab obiecto, quia per ipsum causatur species et mediante illa ulterius agit anima per suam potentiam dicto modo. non valet. Quia quod dicatur de specie a multis supponitur esse falsum. Sed illud quod per se et primo causatur ab obiecto in intellectu non est nisi intellectio vel actus intelligendi ad quem intellectus

per se est in potentia, licet ex actibus possit aliquis habitus posterius denerlinqui. Cum ergo non appareat aliquid per quod posset declarari [Cod. R, fol. 214 R^a] quod talis species sit ponenda ⁶⁶, non tenet quod circa hoc ulterius tales dicunt.

Praeterea posito quod talis species causetur ab obiecto, non potest propter ⁶⁷ hoc poni quod intellectus per illam efficiat actum intelligendi. Immo potius obiectum; nam cum huiusmodi species non sit ipse actus intelligendi, sed ipsa ⁶⁸ specie posita ⁶⁹, sit intellectus ⁷⁰ [Cod. P, fol. 305 R^b] dispositus ⁷¹ ut habeat esse in actu quod non ⁷² erat sine huiusmodi specie, non videtur ⁷³ huiusmodi species esse nisi quaedam dispositio subiecti quae requiritur in subiecto propter ipsum actum principalem intelligendi. Ergo cum causetur propter actum ab ipso obiecto, obiectum debet dici principale agens et respectu speciei et respectu actus quem efficit in intellectu sic [Cod. Q, fol. 166 V^b] per speciem disposito et ⁷⁴ habilitato.

Item si a forma est actio ⁷⁵ intus manens sicut esse est ab ea, ergo sicut aliquid ⁷⁶ semper est per formam ⁷⁷, ita semper agit per eam, non tamen anima semper ⁷⁸ intelligit.

Item si aliqua ⁷⁹ entia ⁸⁰, cum sint ⁸¹ in actu per formam, semper habent ⁸² illam actionem, secundum hoc dicetur quid talis actio ⁸³ est ab illo a quo est ipsa forma. Si autem ⁸⁴ aliquando sic, aliquando non. Ergo ad hoc quod illam habeat, ab alio transmutatur ⁸⁵, et sic non habet a se. Aut aliud ⁸⁶ transmutetur ⁸⁷ ab ipso quod prius non transmutabatur; et sic est actio transiens extra. Quod enim aliquibus duobus existentibus praesentibus vel coniunctis insurgat actio tanquam a principiis per se ad hoc ordinatis et unum non agat in aliud, est omnino impossibile. Quia unum et idem manens ⁸⁸ idem et ⁸⁹ in se et ⁹⁰ respectu alterius non facit nisi idem.

Quod ergo dicitur quod actus intelligendi non habet entitatem et speciem ab obiecto sed ⁹¹ specificationem, id est quandam accidentalem determinationem, et quod omnes actus intelligendi differunt solo numero, quia una est potentia a qua causantur, nimis est irrationalabile. Constat enim ⁹² quod actus intelligendi non accidentaliter sed essentialiter dependet ab obiecto et ad illud refertur, non solum sicut aliquid causatum ⁹³ ad causam agentem ⁹⁴, sed ⁹⁵ sicut mensuratum ad mensuram, sicut dicit **Philosophus** (7) quinto *Metaphysicae*, quod scientia dicitur ⁹⁶ ad scibile per se, non autem e converso.

Sicut ergo omnia entia communiter ⁹⁷ habent suam entitatem et speciem a Deo qui est omnium substantiarum et entium mensura, ita etiam ⁹⁸ omnes actus potentiarum animae se habent respectu obiectorum. Ista enim mensuratio [Cod. V, fol. 212 V^b] debet intelligi in perfectione mensurati in sua entitate et natura secundum aliquem [Cod. P, fol. 305 V^a] gradum in habitudine ad suam mensuram a qua habet illam entitatem. Constat enim quod nobilior est actus quo cognoscitur vel amatitur Deus quam creatura;

quod contingit ex diversa perfectione talium obiectorum. Nec ⁹⁹ maior ¹⁰⁰ vel minor perfectio est unius actus intellectus respectu alterius ex potentia intellectiva, quae respectu omnium est eiusdem perfectionis, sed ex diversitate obiectorum hoc contingit.

Item si non differt actus quo intelligitur homo ab actu quo intelligitur asinus nisi numero, et hoc propter solam interruptionem temporis, tunc non plus differentia quam actus iteratus quo asinus bis intelligitur.

Item secundum hoc etiam ¹⁰¹ omnes habitus ¹⁰² intellectuales erunt unus habitus secundum speciem solo ¹⁰³ numero differentes ¹⁰⁴, scilicet habitus practici: ars et prudentia; et habitus speculativi, scilicet: sapientia, scientia et intellectus. Et non erunt scientiae specie differentes moralis et metaphysica; et peribit distinctio habituum et actuum quae ab omnibus usque nunc est dicta fieri secundum distinctionem formalem obiectorum a quibus dicuntur habere formam et speciem.

Item qui ponit speciem in intellectu causatam ab intelligibili et non ponit actum intelligendi etiam causari ab ipso intelligibili videtur sibi ¹⁰⁵ contradicere. Et similiter ¹⁰⁶ qui ponit huiusmodi speciem et non ponit distinctionem forma [Cod. R, fol. 214 R^b] lem in aetibus intellectus esse ex diversitate obiectorum etiam sibi ¹⁰⁷ contradicit. Constat enim quod respectu diversorum obiectorum ponuntur diversae species non solum numero differentes, et hanc differentiam habent ex diversitate obiectorum. Ergo secundum diversitatem specierum oportet ponere etiam diversitatem actuum; et obiectum illius diversitatis est causa vel immediate si species sit quasi dispositio materialis existens in intellectu ut sit susceptiva actus intelligendi ab obiecto, quod potest habere aliquam ¹⁰⁸ probabilitatem, vel immediate si species sit forma in intellectu quae sit ratio agendi ipsi ¹⁰⁹ intellectui ad causandum actum intelligendi in se ipso: quod [Cod. P, fol. 305 V^b] reproto irrationaliter ¹¹⁰.

Item praedicti generaliter ponunt quod omni existenti in actu perfecto per formam aliquam ¹¹¹ competit actio manens intra virtute suae formae, licet hoc solum conentur declarare ¹¹² circa animae operationes. Quaeratur ergo quomodo haec se habent in aliis quantum ad formas substantiales et quantum ad accidentales, puta: in igne qui est ignis a forma substantiali igneitatis ¹¹³ et est calidus a forma accidentalis caliditatis. Sed non videtur quod igni competit actio manens [Cod. Q, fol. 167 R^a] intra secundum formam substantialem qua est ignis per se et immediate, quae quidem ¹¹⁴ sit aliquid realiter differens ab ipsa forma substantiali cuius non est nisi informare et perficere materiam, sicut actus primus non agere aliquid in illam. Si autem igni competit aliqua ¹¹⁵ actio manens intra secundum aliquam ¹¹⁶ eius formam accidentalem, aut ista actio convenit igni secundum se absque alio agente: et sicut semper est a forma igneitatis ¹¹⁷ sic semper agit talem actionem per talis formam, debet dici quod talis actio non est ab ipsa forma

per modum agentis, sed ab agente principali quod agendo formam simul agit omnia quae illam naturaliter¹¹⁸ consequuntur. Et erit¹¹⁹ talis actio ab agente extrinseco, licet non de novo et post constitutionem ignis talem actionem agat, sed in ignis constitutione. Si autem sit actio quae convenit¹²⁰ igni sic¹²¹ quod aliquando habet esse talis actio et aliquando non esse, constat quod non potest esse ab igne ut ab agente, quia igne existente talis actio semper esset.

Item¹²² nihil potest se reducere de potentia ad actum, sed oportet quod sit ab alio agente etiam¹²³ differente ab illo quo ignis constituitur in esse.

Item si igni secundum suam formam accidentalem puta : secundum calorem¹²⁴, per se competit aliqua¹²⁵ actio manens intra, non videtur esse nisi illa quae significatur per calorem¹²⁶ vel per calefacere. Et similiter etiam si ei competit per se et essentialiter actio manens intra secundum suam [Cod. V, fol. 213 R^a] formam substantia- [Cod. P, fol. 306 R^a] lem, non videtur esse nisi illa quae significatur per ignire vel ignescere ; sed calere vel calescere ut in igne existunt¹²⁷ non intelligitur nisi calidum esse actu, quod nihil aliud est quam ipse calor in actu¹²⁸. Similiter etiam ignire vel ignescere, prout haec sunt in igne, nihil¹²⁹ aliud est quam esse ignem in actu, quod nihil aliud est formaliter quam ipsa forma substantialis ignis in actu. Ergo videtur quod nullo modo possit poni aliqua¹³⁰ actio manens intra in¹³¹ aliquo quae sit ab illo¹³² in quo est ut ab agente.

Quae etiam dicuntur circa primum modum praedictum, non valent. Ex hoc enim quod ponitur quod aliquid est passio respectu alicuius quod habet rationem agentis efficienter¹³³, cum non sit passio nisi secundum quod est in suscipiente, actio autem est secundum quod est ab agente, respectu eius in quo est nullo modo potest dici aliquid actio realiter ; unum enim [Cod. R, fol. 214 V^a] et¹³⁴ idem est secundum rem quod dicitur actio ut¹³⁵ ab agente a quo est efficienter¹³⁶, et passio ut in passo¹³⁷ in quo recipitur subiective. Ergo sicut respectu agentis efficienter¹³⁸ non potest aliquid dici passio sed tantum actio, ita etiam respectu eius in quo est aliquid subiective non potest dici actio sed tantum passio. Hactenus enim semper consuevit dici quod, secundum intentionem **Philosophi** (8) actio vera et passio dicunt habitudines non proprie agentis et patientis, sed unius motus vel transmutationis secundum rem ; quia motus unus et idem secundum quod est ab alio effective dicitur actio ; secundum quod est in alio subiective dicitur passio. Et ideo solet dici quod actio non est in agente, sed in passo¹³⁹ ; quia habitudo illa, secundum cuius rationem sumitur actio, fundatur in motu qui est in passo¹⁴⁰ ; non in agente, sed ab ipso. Dicere enim quod in motu non sit aliqua¹⁴¹ realis habitudo respectu agentis ut est aliquid ab agente in aliud, et etiam ad patiens ut est aliquid in passo ab alio, est inconveniens. Per hoc autem non importatur nisi actio et passio.

Si [Cod. P, fol. 306 R^b] autem praeter hoc sit¹⁴² aliqua¹⁴³ habitudo

relativa in agente respectu patientis et e converso, quae exigit motum medium et aliquid per agens constitutum in passum¹⁴⁴, prout in activo et passivo, antequam sit actio et passio dicitur esse potentia activa et passiva; et actione ac¹⁴⁵ passione terminata, illud quod habuit¹⁴⁶ rationem agentis in hominibus dicitur pater¹⁴⁷; et illud quod habet rationem constituti dicitur filius. Et in aliis forte aliquid simile. Non tamen debet¹⁴⁸ dici quod huiusmodi respectus habeant rationem actionis et passionis proprie loquendo; sed in ipso motu fundantur¹⁴⁹ immediate respectus qui ad rationem actionis et passionis immediate requiruntur.

Praeterea dicere quod est quaedam habitudo in agente ad illud¹⁵⁰ quod per ipsum producitur [Cod. Q, fol. 167 R^b] et illa dicitur actio; et quod est quaedam habitudo in paciente ad illud quod in ipso pruducitur, et illa est passio¹⁵¹; et negare¹⁵² praedictas habitudines unius motus¹⁵³ secundum rem ut se habet diversimode ad activum et passivum et secundum quas vere sumitur actio et passio, est omnino irrationaliter¹⁵⁴.

Non obstante ergo quod actio habet principium in agente, puta: potentiam activam, illud tamen principium non¹⁵⁵ est ipsa¹⁵⁶ actio, nec in illo per se et immediate fundatur; sed in illo quod ab agente per illud principium producitur. Et similiter intelligendum est de passione. Male ergo dicitur quod est quaedam actio absoluta sic dicta a privatione oppositae passionis; quia sicut impossibile est ab eo quod per agens producitur separare habitudinem relativam ut est ab agente in passum¹⁵⁷, quae ad¹⁵⁸ actionem pertinet, ita impossibile est¹⁵⁹ ab eodem separare habitudinem relativam ut est¹⁶⁰ in passo¹⁶¹ ab agente quae pertinet ad passionem.

Praeterea dicere quod aliquid [Cod. P, fol. 306 V^a] unum et idem secundum rem¹⁶² quod est vera actio, vere dicatur passio sic quod ut¹⁶³ respicit illud quod habet rationem agentis extrinseci efficienter¹⁶⁴ agentis quod respicit aliquid aliud ut passum¹⁶⁵, dicatur passio [Cod. V, fol. 213 R^b]: ut autem respicit illud¹⁶⁶ quod habet rationem agentis intrinseci agentis formaliter sit vere actio, non autem vera passio, est inconveniens. ut infra videbitur.

Praeterea dicere quod aliquid dicatur¹⁶⁷ vere et realiter actio absoluta¹⁶⁸ contradictria implicat, appellando actionem veram et realem aliquid existens in aliquo subiecto realiter ab illo differens et esse in actu accipiens exequendo de vera potentia in actu. De ratione enim agentis est quod importet¹⁶⁹ respectum ad aliquid [Cod. R, fol. 214 V^b] sub ratione passivi. et e converso. Sicut ergo non potest¹⁷⁰ ponи agens vel patiens¹⁷¹ absolutum, ita etiam nec potest¹⁷² ponи quod aliquid quod¹⁷³ realiter est vere actio vel passio sit actio vel passio absoluta.

Aut ergo oportet dicere quod omnes tales perfectiones per modum actionis vel passionis significatae respectu agentis extrinseci quod vere et proprie habet rationem agentis sive efficientis, sunt vere actiones et non

passiones ; et respectu subiecti ¹⁷⁴ sunt vere passiones et non actiones, prout dicunt omnes qui vere et proprie de activis et passivis et de actione et passione sunt locuti. Aut oportet dicere quod respectu agentis extrinseci non sunt ¹⁷⁵ vere actiones ; quia illud non agit ut causa efficiens per se, sed solum ut causa sine qua non. Sed sunt vere actiones et etiam vere passiones respectu subiecti in quo sunt ut in subiecto et a quo ¹⁷⁶ etiam habent esse effective.

Et secundum hoc quidam (9) doctores non minoris auctoritatis ponentes quod ¹⁷⁷ subiectum aliquod est ¹⁷⁸ principium activum respectu alicuius perfectionis vel operationis in se ipso, et praecipue ¹⁷⁹ hoc po- [Cod. P, fol. 306 V^b] nunt in voluntate minus ¹⁸⁰ irrationabiliter ¹⁸¹, circa hoc dixerunt quantum ad hoc quod, quia impossibile est ponere activum nisi respectu passivi et actionem veram sine vera passione, consequenter ponentes dicunt quod actus voluntatis qui est a voluntate ut ab agente et ¹⁸² est ¹⁸³ etiam ¹⁸⁴ in voluntate ut in paciente, est vere actio et passio ¹⁸⁵ et est unum et idem activum et passivum, scilicet ipsa voluntas ¹⁸⁶; et refertur idem ad se ipsum realiter ; in hoc non ponentes nisi unum impossibile per se, scilicet primum, hoc scilicet quod aliquid sit activum respectu alicuius existentis in ipso. Alia enim consequuntur ad istud. Sed isti in consequente ponunt aliud impossibile, scilicet quod actioni non respondeat ¹⁸⁷ passivum. Et in hoc etiam contradicunt ei quod primo posuerunt, scilicet quod ¹⁸⁸ tale quid est vere activum, cum negent correspondere passivum. Male ergo dicitur quod aliqua ¹⁸⁹ respectu subiecti in quo sunt habent rationem actionis in quantum ab illo habent esse. et quod non habent rationem passionis in quantum in illo habent esse ¹⁹⁰, sed sic ¹⁹¹ sunt actio absoluta et non habent poni in aliquo sub ratione passionis. Hoc enim includit contradictoria, quod scilicet aliquid habeat esse ab aliquo, et ut sic sit queadmodum actio, et non ¹⁹² habeat esse in alio ¹⁹³ et ¹⁹⁴ ut ¹⁹⁵ sic sit quaedam passio. Quia aut habet suam entitatem in se ipso ut aliquid per se subsistens, aut habet eam in alio ¹⁹⁶ ut alteri inhaerens. Cum ergo tale [Cod. Q, fol. 167 V^a] ens quod sic dicitur actio, ut est ab agente, suam entitatem habeat in ipso agente ¹⁹⁷, unum et idem ager in se ipsum et erit ¹⁹⁸ activum et passivum respectu eiusdem ; quod est inconveniens, et quod isti nituntur negare.

Cum ergo dicunt quod immo ita est ponendum quod quaedam est talis actio sic absoluta secundum Aristotelem ¹⁹⁹ (10) qui nono *Metaphysicae* dicit quod quaedam sunt actiones intus manentes in agente, et hae sunt actiones absolutae ; aliae vero sunt actiones ²⁰⁰ transeuntes extra agentem, et istae sunt respectivae ; non valet. Quia constat quod de intentione Philosophi (11) in eodem ²⁰¹ nono ²⁰², est quod nihil ²⁰³ agit nisi ²⁰⁴ in aliud secundum [Cod. P, fol. 307 R^a] quod aliud. Constat etiam ²⁰⁵ secundum ipsum in libro *De Anima* (12), ubi ²⁰⁶ principaliter tractat ²⁰⁷ de ipsis operationibus non secundum vulgarem famositatem sed secundum philosophiam et realem veritatem, quod videre, intelligere, et cetera, sunt ²⁰⁸ verae passio-

nes sensus et intellectus. Et ideo exponendum est hoc quod dicit talia esse actiones intus manentes sicut alibi expositum est²⁰⁹ et in parte²¹⁰ [Cod. R, fol. 215 R^a] inferius tangetur.

Praeterea ostenditur [Cod. V, fol. 213 Va] quod illud quod est passio respectu agentis extrinseci non possit esse actio respectu intrinseci: quia²¹¹ quamvis²¹² unum et idem possit habere rationem actionis respectu plurium agentium ordinate se habentium, quia²¹³ calefactio est actio²¹⁴ respectu ignis et respectu caeli et respectu Dei, et etiam passionis respectu plurium passivorum ordinatorum, sicut ipsa calefactio est passio respectu quanti et respectu substantiae in actu et respectu materiae, quod tamen aliquid quod est vere actio respectu agentis efficienter sit etiam²¹⁵ vere actio respectu subiecti suscipientis in quo est, non²¹⁶ videtur rationabile, cum non sint agentia ordinata. Immo magis sunt²¹⁷ principia quodam modo opposita, sicut²¹⁸ actus et potentia.

Item illud quod causatur ab agente efficienter et dicitur passio aut est id²¹⁹ ipsum quod est illud²²⁰ quod est a subiecto ut ab agente formaliter: et tunc non poterit dici habere esse a²²¹ pluribus agentibus nisi coordinatis, qualia non sunt efficiens et subiectum cum sint principia diversarum et oppositarum rationum; aut sunt diversa secundum rem: et tunc termini etiam²²² erunt diversi secundum rem, licet²²³, prout isti dicunt, tam talis actionis quam passionis terminus est ipsa forma secundum esse actuale. Ergo. Et cetera.

Praeterea sic dicentes incidunt in illud inconveniens manifestum quod aliquid²²⁴ gignit se ipsum ut sie; quia illud idem quod prius est sub esse solum potentiali est sibi causa activa ad hoc quod habeat esse in actu: quod nec in creatura nec in creatore intellectus capere potest, sicut dicit **Augustinus** (13) in libro *De Trinitate*, capitulo primo. Et ideo alii²²⁵ famosi doctores (14) ponentes quod aliquid est causa a- [Cod. P, fol. 307 R^b] gens respectu alicuius suae operationis vel perfectionis dicunt quod agens realiter differt ab actu, prout ponunt (15) in voluntate quod ipsa voluntas habens aliquo modo vim activam est causa agens suae volitionis, non ipsa volitio potentialis volitionis actualis, quia illud²²⁶ quod est causa alicuius procedentis de potentia²²⁷ ad actum secundum esse eius²²⁸ potentiale et incompletum est causa eiusdem²²⁹ secundum esse suum actuale et completum, cum haec²³⁰ non sint aliqua²³¹ plura²³², licet²³³ sint unum et idem realiter sub alio et alio modo essendi.

Quamvis ergo ad salvandum quod in quocumque composito sive substantiali sive accidentalni forma non educitur de nihilo sed ex aliquo, quidam antiqui philosophi et etiam aliqui²³⁴ doctores (16) posteriores videantur posuisse in materia vel in substantia in actu praeter essentiam materiae et substantiae ipsam formam praeesse secundum aliquam²³⁵ rationem seminalem sive secundum aliquod eius esse potentiale sive secundum quan-

dam aptitudinem quae cum materia facit quoddam compositum reale potentiale²³⁶; tamen sicut generatione completa constituitur quoddam compositum perfectum per esse actuale formae, quia, secundum quod dicit²³⁷ **Commentator** (17), generatio non²³⁸ largitur multitudinem, sed perfectionem, cum²³⁹ tamen propter hoc²⁴⁰ non posuit²⁴¹ fieri huiusmodi transmutationem ut²⁴² ab agente nisi ab eo quod distinctum est et habet rationem agentis [Cod. Q, fol. 167 V^b] efficienter²⁴³, unde dicit **Commentator** (18) frequenter quod agens sive generans extrahit quod erat in potentia de potentia²⁴⁴ in actum; similiter ergo²⁴⁵ posito quod in materia sit aliquid tale quod sic dicitur ratio seminalis vel inchoatio formae vel aptitudo vel quocumque modo aliter, tamen non videtur aliqua²⁴⁶ necessitas ponendi quod ultra actionem agentis efficienter²⁴⁷ sit actio ipsius subiecti cum tali aptitudine agentis formaliter. Et ideo quia, prout alias est declaratum, sufficienter salvatur quod forma non fit²⁴⁸ ex nihilo secundum viam quam dat **Philosophus** (19) et **Commentator** (20), absque hoc quod sic ponatur²⁴⁹ forma secundum [Cod. P, fol. 307 V^a] aliquod eius esse reale praecedere modo quo praedicti (21) ponunt; quia²⁵⁰ ipsa forma non fit²⁵¹ per se, sed compositum, satis²⁵² es- [Cod. R, fol. 215 R^b] set²⁵³ si aliqui vellet sustinere modum praedictum de inchoatione formarum, qui tamen rationabilis²⁵⁴ non videtur, absque hoc quod [Cod. V, fol. 213 V^b] manifestum inconveniens novum²⁵⁵ sine causa rationabili apponenter, scilicet quod subiectum cum tali²⁵⁶ aptitudine vere et proprie agat formaliter ad hoc quod potentialitas illa transeat in actualitatem; et hoc non solum quantum ad formas accidentales, sed etiam quantum ad substantiales²⁵⁷.

Quod autem hoc sit inconveniens aliter potest ostendi. Nam cum distinctio sit inter causas, sicut illud quod est causa in ratione agentis vel efficientis non potest dici causa in ratione materiae vel formae, ita illud quod est causa in ratione formae non potest esse causa in ratione agentis vel efficientis. Sicut ergo inconveniens est dicere quod aliquod efficiens respectu illius respectu²⁵⁸ cuius dicitur efficiens²⁵⁹, habet rationem subiecti vel formae efficienter, ita²⁶⁰ etiam inconveniens est dicere quod aliquid habens rationem formae²⁶¹ respectu illius respectu cuius habet rationem formae inhaerentis, habeat aliquo modo rationem principii agentis formaliter; hoc est enim confundere causas et tollere earum distinctionem. Et sicut inconveniens est dicere quod aliquid quod est efficiens respectu alicuius habeat rationem susceptivi vel subiecti efficienter²⁶² alicuius quod habeat esse in illo respectu cuius est efficiens, et quod illud quod est materia respectu alicuius habeat rationem agentis materialiter alicuius quod habeat esse in illo²⁶³ cuius est materia, ita impossibile est quod aliquid quod est forma alicuius vel ad essentiam formae alicuius pertinens, habeat rationem agentis formaliter respectu alicuius quod habeat esse in illo cuius est forma. Sed sicut agentis secundum quod huiusmodi non est²⁶⁴ nisi agere et hoc in aliud secundum

quod aliud, ita materiae non est nisi suscipere actum ab alio, et formae non est nisi informare et perficere illud in quo est²⁶⁵ et nullo modo agere respectu illius, licet bene sit ratio agendi respectu alterius. Et sicut inconveniens est²⁶⁶ quod aliquid habeat esse in aliquo non formaliter sed efficienter, ita inconveniens est²⁶⁷ dicere quod aliquid habeat esse ab aliquo non efficienter sed formaliter. Talia enim esse in²⁶⁸ et esse ab [Cod. P, fol. 307 V^b] dicunt proprias et distinctas circumstancias causarum. Et sicut inconveniens est dicere quod aliquid habeat rationem informantis efficienter²⁶⁹, ita inconveniens est dicere quod aliquid habeat rationem agentis vel moventis formaliter.

Item quod dicitur quod est quaedam actio absoluta, si alicubi verificatur, hoc est in illis quae exprimuntur per verba absoluta, sicut sunt calere, lucere, currere²⁷⁰ et alia huiusmodi; quia talibus non respondet aliquid passivum²⁷¹ quod respiciant ut²⁷² terminum vel passivum. Quia tamen talia sunt verba²⁷³ quae significant²⁷⁴ id quod significant²⁷⁵ per modum actus et fieri, videtur quod ea quae per ista verba importantur sunt quaedam actiones. Sed quia illis non respondet aliquid pro termino ad quem nec vere et realiter nec etiam secundum rationem et modum intelligendi, non possunt dici actiones respectivae sed absolutae. Non sic autem potest dici de videre, intelligere et sic de aliis. Propter quod cum actioni²⁷⁶ videndi²⁷⁷ ut²⁷⁸ significatur per verbum activum correspondeat obiectum in ratione²⁷⁹ termini de quo etiam potest enuntiari verbum passivum, ut sicut dicitur quod oculus videt lapidem ita dicitur quod lapis videtur ab oculo, qua²⁸⁰ ratione videre est actio vere et non²⁸¹ absoluta sed respectiva: videri etiam vere erit²⁸² passio; quod tamen non ponitur.

Item si solum propter modum significandi grammaticalem, scilicet quia verba quae significant illud quod significant²⁸³ per modum aetus et ut²⁸⁴ in fieri, dicatur quod [Cod. Q, fol. 168 R^a] omne illud quod verbaverbali significatur est vere actio vel passio, et illud²⁸⁵ quod significatur per verbum activum sive absolutum sive transitivum est vere actio: et similiter illud²⁸⁶ quod significatur per verbum passivum sit vere passio; tunc [Cod. R, fol. 215 V^a], appetere quo materia appetit formam est vere actio; et similiter recipere quo materia recipit formam. Similiter etiam videri et intelligi erunt vere passiones. Sie ergo est dicendum quod nullus actus est actio respectu eius in quo est²⁸⁷; sed sicut si habet esse in facto esse dicitur simpliciter quaedam qualitas absoluta [Cod. V, fol. 214 R^a], licet possit ipsam consequi [Cod. P, fol. 308 R^a] quaedam relatio ad aliud, licet etiam possit significari per verbum activum. sic etiam si habet esse in fieri, tunc²⁸⁸ in comparatione ad illud in quo est dicitur passio.

Sed circa²⁸⁹ hoc est intelligendum quod, quia illud quod vere habet rationem actionis dicit aliquid quod vere est in fieri, et propter hoc eontinue dependet in esse suo tali ab agente quem semper oportet esse praे-

sentem durante actione ; item est talis res cui necessario respondet aliquid pro termino ad quem et pro subiecto in quo ²⁹⁰. Quaedam autem sunt perfectiones quae licet non habeant esse vere ²⁹¹ in fieri sed in facto esse, totae simul semper tamen ²⁹² dependent a praesentia agentis in suo esse. Item ad illud ²⁹³ agens sic se habent ²⁹⁴ quod propter essentialem dependentiam quam habent ad illud, illud respiciunt ut terminum ad quem ; quod et facit vera actio licet non ut ²⁹⁵ subiectum in quo ; cuiusmodi sunt perfectiones potentiarum animae tam apprehensivarum quam appetitivarum. Ideo licet non ²⁹⁶ habent esse in subiecto, non sint vere actiones, immo potius passiones, tamen propter istas condiciones dicuntur quaedam operationes vel actiones quae realiter vere passiones sunt et tamen denominant subiectum in quo sunt per modum actionis propter huiusmodi habitudinem ad obiectum ut ad terminum ; et e converso, licet tales perfectiones non sint in obiecto tanquam verae passiones, quia tamen ipsum respiciunt ut verum terminum quod convenit ²⁹⁷ verae passioni, ideo licet respectu obiecti tales perfectiones sint verae actiones, significantur tamen per modum passionis ; et sic obiectum tanquam passivum denominant. Sicut enim percutiens respicit percussum ut terminum et etiam ut subiectum percussionis, ideo dicitur esse actio in quantum respicit aliud ut terminum ad quem ; et dicitur transiens extra in quantum respicit illud ut subiectum in quo. Ita etiam videns respicit per se obiectum ut terminum, et ²⁹⁸ ideo videre dicitur actio. Sed quia illud non respicit ut subiectum, sed eius subiectum est illud quod sub ratione agentis ²⁹⁹ denominat ³⁰⁰, ideo dicitur manens in agente, id est in eo quod per modum agen- [Cod. P, fol. 308 R^b] tis denominatur, licet non sit vere agens. Et quia haec aliis perfectionibus non convenient, ideo nec de ipsis talia debent dici.

Praeterea si solum vere ³⁰¹ dicitur actio ³⁰² exitus alicuius entis de potentia ad actum — nam cum forma est sub esse potentiali nude ³⁰³ antequam excitetur ³⁰⁴ ab agente efficienter, non dicitur vere actio — similiter ³⁰⁵ etiam cum est reducta ad actum completum non est vere actio : quaero, cum ignis in potentia factus est in actu ignis, utrum adhuc sit ibi aliqua ³⁰⁶ actio secundum ea quae ad transmutationem substantiae pertinent? Si sic ³⁰⁷, erit processus in infinitum.

Item cum illud quod erat ignis in potentia etiam esset aliquid calidum in potentia et cum ³⁰⁸ est ³⁰⁹ factus ignis in actu, factum est etiam calidum in actu : quaero utrum adhuc sit in igne aliqua ³¹⁰ actio secundum caliditatem quae sit aliud quam ipsa caliditas? Si sic, praecedit potentiale secundum quod fit ³¹¹ talis actio et est id ipsum quod caliditas ³¹² aut aliquid aliud, non caliditas ; quia est iam in actu. Si aliud, iterum quaero si illa ³¹³ potentia reducta ³¹⁴ in actum sit ibi adhuc alia actio [Cod. R, fol. 215 V^b] ; et sic in infinitum.

Inconveniens est ergo ponere quod in illo quod est reductum de potentia

aliqua³¹⁵ in actum sive substantiale sive accidentale sit aliqua³¹⁶ alia actio consequens manens in agente, sed [Cod. Q, fol. 168 R^b] per suam actualitatem actionem efficere potest in aliud. Et secundum hoc, cum potentia calidum est factum calidum, non potest dici quod calere dicat in ipso aliquam³¹⁷ actionem quae sit realiter aliud quam caliditas vel esse calidum.

Nec praedictis repugnat quod dicit **Simplicius**, *Super Praedicamenta*, capitulo : De Actione, dicens quod, licet facere³¹⁸ et pati in generali ad invicem dicantur et referantur et³¹⁹ non sint quaedam absoluta, non omnia tamen³²⁰ quae sub istis continentur [Cod. V, fol. 214 R^b] dicuntur ad invicem relative. Universaliter enim de omni agente facere³²¹ dicitur. Non omnis actio autem ad³²² patiens dicitur. Neque enim absolutae actiones, ut currere, am- [Cod. P, fol. 308 V^a] bulare, dicere, legere ad aliquid sunt, quamvis sint³²³ facere. Quamvis³²⁴ enim patiatur aliquid pavimentum ab ambulante, non tamen secundum hoc dicitur ipsum ambulare facere, sed secundum talem motum.

Ex istis enim quidam, licet³²⁵ male, nituntur ostendere quod est aliqua³²⁶ vera actio et est ab aliquo quod habet rationem vere agentis et tamen non respondet ei aliquod passivum³²⁷, nec est in aliquo ut in passo (22). Ex quo enim aliquid quod est ab agente de necessitate est actio quaedam absoluta quidem, quod patet ex modo significandi quo exprimitur ; et cum non significetur ut in alio vel ut ad aliud, non est aliquid quod sit in aliquo ut³²⁸ in passo. Et secundum hoc³²⁹ licet³³⁰ id quod talis actio est. realiter sit in ipso agente, quia tamen non est in illo ut in passo, dicitur quod idem³³¹ agit a se actionem in ipso manentem. Nec tamen idem agit³³² in se ipsum nec idem erit activum et passivum ; quia talis actio habet activum³³³ a quo est, sed³³⁴ non³³⁵ habet passivum in quo sit.

Sed istud non est bene dictum. Nec est dictum secundum intentionem **Simplicii**. Non est enim³³⁶ intentio eius quod sit³³⁷ res aliqua³³⁸ quae est actio vera et realis sic quod dicit aliquem actum ad quem subiectum aliquod est eductum de potentia ad actum quin tali rei quae actio³³⁹ dicitur sit assignare et verum activum et verum passivum realiter et³⁴⁰ subiecto ad³⁴¹ invicem differentia et distincta. Non enim ponit extra nisi de talibus secundum quae subiectum ens in potentia ad illa reducitur ad³⁴² actum secundum ipsa. Sed nec **Simplicius** nec isti supponunt quod id quod est realiter in potentia ad aliquem actum, reducat³⁴³ se ad illum per se ipsum solum absque alio vere³⁴⁴ agente efficienter vel saltem excitative : propter quod nec debet³⁴⁵ poni aliquid quod sit vere actio absoluta respectu agentis sive ut est ab agente quin illa realiter [Cod. P, fol. 308 V^b] sit passio vere ut est in aliquo alio ab agente efficienter. Ergo talibus debet³⁴⁶ vere tribui activum et passivum realiter differentia. Unde ipse ibi dicit quod ipsum ambulare dicitur quoddam facere secundum talem motum. id est : est vere actio ; quia est realiter id quod est talis motus. scilicet progressivus.

qui vere est actio et etiam ³⁴⁷ passio et ³⁴⁸ cui respondent praedicta, scilicet activum et passivum, distincta quae docet **Philosophus** (23) libro *De Motibus Animalium*.

Et similiter est intelligendum de quibuscumque aliis quae dicuntur actiones verae quantumcumque absolutae. Quia **Simplicius** ³⁴⁹ non dicit eas esse absolutas res quantum ad id quod sunt realiter. Constat enim quod ambu [Cod. R, fol. 216 R^a] latio secundum quod est realiter talis motus progressivus respicit et illud a quo agitur et in quo agitur. Sed prout talis res significatur per verbum sic absolutum et etiam aliquo modo ab intellectu apprehenditur absque actuali comparatione ad aliquid sub ratione passivi, ideo dicitur actio absoluta.

Item quia illud quod in tali motu, qui vere est actio et passio, habet rationem activi et passivi, licet different subiecto ; quia tamen sunt partes unius animalis propter quod talis actio, quae etiam est passio, manet in agente, quia animal ³⁵⁰ est et agens et patiens ³⁵¹ motum talem licet secundum aliud et aliud, et sic talis actio non respicit secundum modum significandi aliquid ut passum ³⁵² vel ³⁵³ terminum ; quia etiam non [Cod. Q, fol. 168 V^a] respicit aliquid extra animal etiam ut passum ³⁵⁴, sicut dicit **Simplicius** de pavimento — propter hoc ³⁵⁵ **Simplicius** talia dicit ³⁵⁶ esse actiones absolutas ; — est ergo dicendum quod nulla actio est sic secundum rem absoluta quin ei respondeat vere passivum in quo sit subiective differens ab eo quod est vere activum ; et quin secundum id quod est realiter et secundum quod induit etiam nomen commune sub quo ³⁵⁷ continetur, importet respectum ad patiens et includat veram passionem, sicut [Cod. V, fol. 214 V^a] patet ³⁵⁸ de ambulatione ; quae licet ³⁵⁹ ut [Cod. P, fol. 309 R^a] tali verbo speciali significatur ³⁶⁰, non dicat respectum ad patiens, id tamen quod est realiter habet respectum ad ³⁶¹ illud ; et etiam ambulatio ipsa cum hac reduplicatione : ambulatio in quantum motus progressivus. Similiter etiam in aliis. Nam si legere et dicere accipiuntur pro quibusdam actibus corporalibus qui consistunt in formatione et expressione vocis sensibilis, sunt etiam quidam motus reales continentes et tractum et pulsum vel compositi ex illis. Et similiter est intelligendum circa alia, scilicet talia ³⁶² quae in movere et moveri consistunt.

Item, sicut supra tactum est, dicere quod aliquid quod est vere actio sit ³⁶³ in agente, et tamen idem non agit in se ipsum nec habet rationem activi et passivi respectu eiusdem, implicat contradictionem. Oportet enim quod sicut dicitur esse actio, quia est ab illo, ita dicatur passio quia est in alio ; et cetera.

Sic ³⁶⁴ ergo supponendum est quod substantia non est principium activum nec mediatum nec immediatum alicuius operationis vel perfectionis quae sit ³⁶⁵ in ipsa, sed bene est principium passivum immediatum respectu alicuius suaे prioris perfectionis et mediatum respectu posterioris. Nam

materia est immediatum principium passivum et susceptivum respectu cuiuscunq[ue] ³⁶⁶ formae substantialis, quia ante formam substantialem, cum ipsa sit primum in genere actuum, non potest praecintelligi in materia aliquid aliud ab ipsa materia quae etiam est pura potentia per quod ipsa ad aliquam formam determinetur in esse subiectum eiuscumque formae sive ut forma quaenque informetur, licet in esse subiectum transmutationis ad aliquam formam determinatam bene determinetur per aliquam aliam formam et per determinatas dispositiones, prout dicitur quod non quodlibet fit ex quolibet, sed determinatum ex determinato et quod numerus potentiarum in materia est secundum numerum formarum substantialium sive specierum. Sed substantia creata existens in actu per formam aliquam substantialiem determinat sibi quaedam accidentia et quasdam proprietates ³⁶⁷ quodam ordine naturae et me- [Cod R, fol. 216 R^b] mediantibus [Cod. P, fol. 309 R^b] quibusdam est susceptiva aliorum. Et cum aliqua substantia est in potentia ad aliquas perfectiones circa ipsam variables et successibiles vel secundum ³⁶⁸ oppositionem contrarietatis vel secundum oppositionem habitus et ³⁶⁹ privationis, nullam autem talium specialiter ³⁷⁰ sibi determinat, oportet quod praecintelligatur determinata secundum aliquam aliam dispositionem vel proprietatem; sicut corpus mixtum quod est in potentia ad contrarios colores oportet esse superficiatum ad hoc quod illos suscipiat; et corpus quod est in potentia ad lucem et tenebram oportet esse determinatum per diaphaneitatem ³⁷¹. Et similiter animal, quae est in potentia ad videre et non videre, et ad videre hoc et ³⁷² aliud et similiter de aliis actibus eius, oportet esse determinatam per aliquam proprietatem vel dispositionem invariabilem quam aliquam determinatam potentiam dicimus.

Loquendo autem de operatione transeunte extra de qua quaestio principaliter proponitur, cum sint duo genera agentium, scilicet ars et natura. — rationalia ³⁷³ autem ³⁷⁴ sive intellectualia modo artis agere dicuntur. alia autem ³⁷⁵ modo naturae, — dicendum est [Cod. Q, fol. 168 V^b] quod substantia quae agit naturaliter, de necessitate agit per aliquam potentiam ipsi ³⁷⁶ substantialiae additam, videlicet per alias qualitates activas et passivas quae non sunt agentia principalia, sed ³⁷⁷ instrumenta et rationes agendi. Nunquam enim potest agens transmutare materiam ad formam nisi per huiusmodi qualitates activas et passivas, quia actio naturalis requirit contrarietatem in activo et passivo, quae proprie non est secundum formas substantialies; ideo forma substantialis immediate non agit.

Cum etiam rationalia et intellectualia agant per modum artis, ad quod necessario requiritur actus intellectus qui non sufficit nisi adsit etiam actus voluntatis; quia illud quod est ex parte intellectus est indifferens ad agendum contraria et aequa ageret illa nisi adsit quaedam determinatio ex appetitu alicuius ³⁷⁸ [Cod. P, fol. 309 V^a] finis, prout [Cod. V, fol. 214 V^b]

^{3*}

docet **Philosophus** (24) nono *Metaphysicae*; ideo cum in omni creatura tam rationali quam intellectuali actio transiens extra procedit ab actione existente intra, puta: ab actu intellectus et voluntatis; nunc autem et actus isti et potentiae determinatae quarum sunt actus dicunt aliquid additum substantiae animae vel angeli, ideo dicendum quod non agit aliquam talem operationem nec homo nec angelus per suam substantiam immediate.

Sed utrum in angelis ad causandum huiusmodi operationem sufficient intellectus et voluntas vel oporteat ibi ponere aliquam tertiam virtutem, quae virtus motiva dicatur, de hoc alias (25) tetigi duas opiniones. Videatur tamen quod, nisi obstaret quidam articulus (26) a Parisiensi Episcopo condemnatus³⁷⁹, posset dici quod ad causandum motum localem sufficit intellectus et voluntas in angelis; quia secundum intentionem **Philosophi** (27) in tertio *De Anima*, ad causandum motum progressivum in homine vel in animali non sunt necessaria nisi duo principia per se agentia, licet sint alia instrumentaliter facientia et cooperantia ad motum; quia expresse post³⁸⁰ multam circa hoc inquisitionem et ostensionem quod solus intellectus vel sola phantasia non est sufficiens principium talis motus [Cod. R, fol. 216 V^a], item nec etiam voluntas vel appetitus, concludit quod utrumque simul est sufficiens principium quorum est unum principium extrinsecum³⁸¹, scilicet appetibile apprehensum quod movet et non movetur. Unde desiderium secundum quod includit et actum intellectus vel phantasiae et actum appetitus vel voluntatis est principium per se causativum motus localis progressivi. Sed verum est quod ad illius executionem requiruntur instrumentaliter plura alia; quia sicut **Philosophus** (28) docet³⁸² in libro *De Causa motus animalium*, res apprehensae et appetitae mediantibus huiusmodi apprehensio- [Cod. P, fol. 309 V^b] ne et appetitu quae habent quandam vim ab ipsis rebus obiectis a quibus causantur, nata sunt causare quasdam transmutationes in organis corporalibus secundum qualitates sensibiles, ita quod organa corporalia post huiusmodi apprehensionem et appetitum transmutantur secundum caliditatem et frigiditatem; et ex hoc causatur bene motus quidam localis et dilatationis et constrictionis et impulsus³⁸³ quidam ab una parte in aliquam³⁸⁴ aliam partem. Ergo videtur quod in angelis sufficient etiam intellectus et voluntas ad movendum localiter aliquod corpus suae virtuti proportionatum. Et potest exponi dictus articulus (29) sicut alibi (30) est expositus.

Ad argumentum in oppositum est dicendum quod, licet actus intellectus et voluntatis sint intus manentes, sic scilicet quod sunt subjective in³⁸⁵ intellectu et voluntate, non autem in corpore extra, hoc tamen non impediat quia possint³⁸⁶ esse principium causativum actus exterioris. Illud enim per quod aliquid est principium alicuius effectus extrinseci, non oportet quod sit extra agentem; immo principale principium debet esse in ipso,

licet illud per quod instrumentaliter agit sit aliquid extrinsecum³⁸⁷ ubi sunt necessaria instrumenta praeципue separata.

Argumentum quod ad aliam partem inducitur non valet ; quia falsum supponit [Cod. Q, fol. 169 R^a], scilicet quod esse sit aliquid differens a substantia rei. Nec videtur unde accipiatur tam commune dictum quod esse et essentia relaliter different nisi ex hoc quod illud quod significatur³⁸⁸ nomine essentiae in abstracto³⁸⁹, significatur per modum entis existentis in quiete et per modum permanentis et fixi et quasi per modum habitus : illud vero quod significatur per esse significatur per modum entis existentis in fluxu et fieri et³⁹⁰ per modum actus quasi continuo exerciti. sicut [Cod. P, fol. 310 R^a] etiam contingit in terminis specialibus. Nam sic videntur se habere ad invicem calor et calere, et lux et lucere. albedo et albere ; intelligentia, non ut nominat potentiam animae sed actum. et ipsum intelligere ; sapientia etiam, non [Cod. V, fol. 215 R^a] prout dicit habitum sed actum, et sapere ; et sic de aliis ubi sunt imposita nomina et verba ad significandum unum et idem secundum rem sub alia et alia ratione et sub alio et alio modo significandi illud exprimentia.

Unde si ita est in terminis specialibus quod per eos sic diversa realiter significantur, ita etiam erit et in terminis generalibus. Et si hoc non conceditur in specialibus, nec etiam in generalibus est concedendum.

Hoc patet sic : quia constat quod isti termini generales : ens, essentia et esse, non sunt termini univoci ; nec respondet eis aliquid unum pro significato ; nec³⁹¹ unum quidem secundum rem ; nec unum etiam secundum conceptum ; quia non sunt nomina generum nec etiam specierum, sed sunt termini³⁹² aequivoici non plura significantia [Cod. R, fol. 216 V^b] casu quae nullam habent³⁹³ attributionem ad invicem ; et ideo dicuntur analogi. Unde istis nominibus non respondet aliquod unum significatum in communi ; sed unumquodque ens speciale est significatum per se per illa. Unde per hoc nomen ens in concreto et per modum subsistentis³⁹⁴ non significatur nisi Deus, homo, equus, album, nigrum, et cetera. Et per hoc nomen essentia per modum formae et abstracti significatur deitas, humanitas, equinitas, lux, albedo ; et sic de aliis. Ergo similiter per esse per modum fluxus et fieri significatur lucere, calere ; et sic de aliis.

Nou poterit ergo poni quod ista, ut per terminos generales significantur. dicant res diversas nisi illa quae eis respondent in terminis specialibus et quae per illos significantur etiam realiter different³⁹⁵. cum nullam aliam realitatem importent. Sicut ergo se habet esse ad essentiam in generali. ita se habet lux [Cod. P, fol. 310 R^b] ad lucem in speciali, ut si esse et essentia in generali³⁹⁶ dicunt diversas res, similiter³⁹⁷ differunt in luce. Et³⁹⁸ sicut essentia exprimitur per nomen lucis, ita etiam esse exprimetur per hoc verbum lucere. Quod enim dicatur quod esse lucis non possit exprimi per terminum speciale sicut ipsa essentia eius³⁹⁹, dicitur contra rationem.

Et consimiliter ⁴⁰⁰ etiam est intelligendum in omnibus aliis terminis significantibus substantiam quod si in illis substantiis differunt realiter esse et essentia, possent poni termini speciales per quos esse exprimerent, licet hoc magis convenienter fiat in terminis accidentalibus et formis substantiis aliquibus, quia accidentia sunt formae quaedam et actualitates. Et similiter etiam formae substantiales; et ideo per terminos verbales qui significant per modum actus possunt significari. Unde potest dici forma format vel informat in generali, et anima animat in speciali. Sed non videtur posse dici quod talia quae per huiusmodi terminos speciales importantur, sint aliqua realiter differentia. Ergo similiter dicendum est hoc in terminis quantumcumque generalibus. Quod enim una et eadem res non possit significari per tales terminos sic diversos [Cod. Q, fol. 169 R^b] non debet dici. Idem enim significant lectio, legere, lector, legens, et sic de aliis, quantum ad id quod per tales terminos primo et per se ut ⁴⁰¹ principale significatum importatur. Inconveniens ergo est ⁴⁰² dicere quod esse et essentia differant realiter.

Nec valet illud quo hoc arguant aliqui dicentes quod illud quod est indifferens ad aliquem habitum et eius privationem est aliud realiter a tali habitu; sed essentia est indifferens ad esse et non esse, quia neutrum istorum includit; ideo; et cetera.

Si enim accipiatur essentia ⁴⁰³ pro subiecto et ipsum esse pro aliquo habitu et non esse pro privatione, ita quod ipsa essentia dicat aliquam entitatem quae in hac sua [Cod. P, fol. 310 V^a] entitate manens nunc sit sub habitu illo, nunc sub privatione, sicut diaphanum respectu lucis et tenebrae; sic esset verum quod dicitur. Sed non est ita. Quia licet essentia, quando intelligitur sub esse, intelligatur verum ens in actu et non ens solum in potentia; tamen quando intelligitur sub non esse non intelligitur iam amplius essentia sub sua entitate actuali vel in actu ⁴⁰⁴, sed solum in potentia.

Ex quo patet quod non sunt aliud ipsa essentia et ipsum esse. Quia, cum intelligitur essentia sub non esse, non [Cod. V, fol. 215 R^b] sic etiam intelligitur esse in potentia. Et cum intelligitur essentia sub esse, intelligitur essentia in actu et etiam esse in actu ⁴⁰⁵.

Est ergo [Cod. R, fol. 217 R^a] intelligendum circa istam indifferentię essentiae ⁴⁰⁶ respectu esse et non esse, quod unumquodque quod nomine entis creati intelligitur, habet hanc indifferentię; quod ⁴⁰⁷ cum non sit quoddam necesse esse secundum suam essentiam et naturam et secundum suum esse, distinguitur in actum et potentiam, sic scilicet quod essentia angeli est indifferens ⁴⁰⁸ ad essentiam in potentia et ad essentiam in actu. Ab aeterno enim essentia angeli ⁴⁰⁹ fuit essentia in potentia non in actu; sed per creationem facta est essentia in actu. Et similiter est de esse angeli quod esse angeli ab aeterno fuit esse in potentia et per creationem factum est esse in actu. Quia ergo essentia est indifferens ad essentiam in actu et ad essentiam in potentia, ideo etiam dicitur indifferens ad esse in

actu et ad esse in potentia. Et quia esse in potentia non est esse⁴¹⁰ simpliciter, ideo dicitur quod est indifferens ad esse et non esse. Sed non potest hoc dici nisi secundum quod ipsa essentia est indifferens etiam ad essentiam in actu et ad essentiam in potentia; quia cum aliquid dicitur esse in actu⁴¹¹, dicitur habere essentiam in actu, et cum dicitur esse in potentia, dicitur habere essentiam in⁴¹² potentia. Non ergo potest dici quod essentia in actu sit indifferens ad esse et non esse. Immo includit esse, quia est id ipsum quod est illud sub alio modo intelligendi et [Cod. P, fol. 310 V^b] significandi. Nec etiam essentia in potentia est indifferens ad esse et non esse⁴¹³. Immo excludit esse et includit non esse. Quantum ergo convenit alicui enti de essentia, tantum competit ei de esse; et e converso. Et cum essentia in potentia fit essentia in actu, esse in potentia fit etiam esse in actu.

Item posito quod ita esset, non valeret ad ostendendum quod substantia rei non sit immediatum principium alicuius perfectionis vel operationis. Est enim intellectus quaestione utrum substantia existens praeter omnia alia quae sibi existenti in ratione solius substantiae posset esse sic principium alicuius actus. Cum enim substantia sine⁴¹⁴ suo esse nihil sit in actu⁴¹⁵, quia esset et non esset, non potest substantia esse principium alicuius actus nisi eius esse includatur non in ratione principii et causae agentis, sed aliquo modo in ratione formalis perfectionis eius quod est per se principium activum quod absque illo non existeret in rerum natura.

Ad argumentum in corpore solutionis inductum generaliter ad ostendendum quod sola substantia possit esse principium activum respectu actus substantialis et etiam quod omne subiectum est [Cod. Q, fol. 169 V^a] principium activum cuiuslibet perfectionis quae per principia naturalia educitur de potentia ad actum, est dicendum quod sicut iam aliqualiter tactum est et alias diffusius tractatum⁴¹⁶, ad evitandum dictum inconveniens de creatione formae, non oportet ponere formam praecedere secundum totum id quod est ut dicit aliquid realiter distinctum a materia, licet sub esse potentiali; ex hoc enim⁴¹⁷ sequuntur quam plurima ineconvenientia manifesta alibi explicata. Hoc autem⁴¹⁸ inconveniens de creatione⁴¹⁹ solum queretur si forma esset aliquid quod per se fieret; quia quod per se fit, si non⁴²⁰ creatur⁴²¹, ex aliquo sui fit. Sed non est ita; quia totum compositum per se fit in actu secundum formam ex aliquo sui secundum materiam. Et fit etiam compositum per se ex composito⁴²² per se. Nam sicut ignis in actu fit ex igne in potentia qui actu est aqua⁴²³, non [Cod. P, fol. 311 R^a] ratione formae sed ratione materiae, ratione cuius aqua in actu est ignis in potentia; ita etiam ignis in actu non fit ratione materiae per quam non est in actu, sed ratione formae per quam habet esse in actu⁴²⁴.

Practerea, sicut tactum est, posito quod forma sic praecedet secundum esse potentiale, per hoc tamen non posset dici compositum ex materia [Cod. R, fol. 217 R^b] teria et forma secundum tale esse habere rationem

activi respectu actualitatis formae eiusdem, tum quia idem secundum idem esset activum et passivum, in potentia et ⁴²⁵ in actu, et sic de aliis; quae solebant inconvenientia reputari a scientibus; tum quia forma quae sic ponitur praeesse in materia, ponitur ibi esse secundum esse potentiale sive secundum quod possibilis est [Cod. V, fol. 215 V^a] et ⁴²⁶ in potentia. Enti autem in potentia secundum quod huiusmodi non convenit agere sed solum agi.

Si dicatur, quod verum est, quod tali enti sic sub ratione ⁴²⁷ esse possibilis et potentialis non convenit agere secundum se, sed hoc convenit ei secundum quod excitatum ab agente principali, hoc non valet. Quia, aut talis excitatio ⁴²⁸ nihil est, aut non est aliud quam ipse exitus illius entis sub esse potentiali ad esse actuale completum. Non potest ergo poni alias quidam exitus eiusdem sic de esse potentiali ad esse actuale per se ipsum.

Quod ⁴²⁹ enim illud quod non est ⁴³⁰ ens nisi secundum esse potentiale et possibile habeat rationem activi respectu eius quod est ens simpliciter ⁴³¹ in actu completo, hoc est irrationabile. Immo ad hoc sufficit activum extrinsecum. Item si formae sic praeeexistenti ratione qua forma est conveniret aliquod agere ⁴³² impossibile est quod hoc ei conveniret respectu sui ipsius. Ponitur autem quod forma sic praecedens secundum esse potentiale et postea habens esse secundum esse actuale, sunt id ipsum indistincta secundum rem. Ergo. Et cetera.

¹ creatura R. — ² transeuntem extra] extra transeuntem PRQ. — ³ quaestio P. — ⁴ responsio — operationis] om. R; deinde in marg. scrips. R. — ⁵ sibi add. Q; postea del. — ⁶ alia PRQ. — ⁷ om. PQ. — ⁸ habeat add. P. — ⁹ om. V. — ¹⁰ suum esse] esse suum PRQ. — ¹¹ aptitudinem PRQ. — ¹² non add. Q; postea del. — ¹³ esxitationem P. — ¹⁴ sed V. — ¹⁵ sit P. — ¹⁶ efficaciter P. — ¹⁷ in om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁸ esse PRQ. — ¹⁹ efficaciter P. — ²⁰ quaedam respectiva add. Q; postea del. — ²¹ et 1^a m. V; del. et a in marg. add. 2^a m. V; et R. — ²² non R; nisi Q. — ²³ viso PR; visio 1^a m. Q in viso corr. 2^a m. Q. — ²⁴ existente P. — ²⁵ efficitur P; existentem in ratione efficientis sive efficienter add. Q. — ²⁶ ad visionem add. Q; postea del. et quae est etiam ipsam add. Q. — ²⁷ ipsam P. — ²⁸ ex add. Q. — ²⁹ causalitatem R. — ³⁰ aliam P; quam Q. — ³¹ quae dicitur absoluta add. Q. — ³² om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ³³ indigente PQ. — ³⁴ est add. Q; postea del. — ³⁵ passio Q. — ³⁶ passivum P. — ³⁷ om. PQ. — ³⁸ alia PQ. — ³⁹ illud PQ. — ⁴⁰ fiat add. Q. — ⁴¹ manens Q. — ⁴² ubi PRQ. — ⁴³ ubi PRQ. — ⁴⁴ sicut PRQ. — ⁴⁵ huiusmodi operationes] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ⁴⁶ huiusmodi — sunt] om. Q. — ⁴⁷ huiusmodi — ab ipsis] om. PR. — ⁴⁸ om. PRQ. — ⁴⁹ ut add. PR; ubi add. Q. — ⁵⁰ electio add. PR. — ⁵¹ unius P. — ⁵² animae add. Q; postea del. — ⁵³ una V. — ⁵⁴ secundum P. — ⁵⁵ terminationem PRQ. — ⁵⁶ om. PQ. — ⁵⁷ irrationabilis nimis] magis impossibilis quam primus PRQ. — ⁵⁸ contingit PR. — ⁵⁹ contingit P. — ⁶⁰ pers 1^a m. R, in per corr. 2^a m. R. — ⁶¹ id. PRQ. — ⁶² om. PRQ. — ⁶³ aliam PRQ. — ⁶⁴ ad PRQ. — ⁶⁵ om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ⁶⁶ posita P. — ⁶⁷ om. PRQ. — ⁶⁸ species — ipsa] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ⁶⁹ adhuc non add. 1^a m. V; del. 2^a m. V. — ⁷⁰ in actu sed solum magis add. 1^a m. V; del. 2^a m. V. — ⁷¹ sit intellectus dispositus] depositus est intellectus PRQ. — ⁷² quod

non] quod ^{iae} m. V, *del* et quod non *scrips.* in *marg.* 2^a m. V. — ⁷³ habetur P. — ⁷⁴ habilitato *add.* Q; *del.* *postea.* — ⁷⁵ actus PR; *occidens* Q. — ⁷⁶ om. 1^a m. V; *add.* in *marg.* 2^a m. V. — ⁷⁷ ergo — *formam*] om. RQP; in *marg.* *scrips.* 2^a m. R. — ⁷⁸ anima + imper semper anima V. — ⁷⁹ alia PQ. — ⁸⁰ aliqua entia] om. 1^a m. V; *add.* in *marg.* 2^a m. V. — ⁸¹ sunt V. — ⁸² semper habent] habent semper per R. — ⁸³ om. 1^a m. V; *add.* in *marg.* 2^a m. V. — ⁸⁴ om. RPQ. — ⁸⁵ transmutatus R. — ⁸⁶ alius P. — ⁸⁷ transmutatur PR. — ⁸⁸ magnete ^{iae} m. Q, in inanens corr. 2^a m. Q. — ⁸⁹ t R. — ⁹⁰ om. R. — ⁹¹ secundum PR. — ⁹² autem P. — ⁹³ catum Q. — ⁹⁴ om. PR; in *marg.* *scrips.* 2^a m. R. — ⁹⁵ non — *sed*, om. 1^a m. V; *add.* in *marg.* 2^a m. V. — ⁹⁶ scibile *add.* Q; *postea del.* — ⁹⁷ cuncta R; *commixta* PQ. — ⁹⁸ et Q. — ⁹⁹ ut PR. — ¹⁰⁰ amor PQ. — ¹⁰¹ om. P. — ¹⁰² omnes habitus] habitus omnes Q. — ¹⁰³ om. PRQ. — ¹⁰⁴ differens Q. — ¹⁰⁵ similiter PQ. — ¹⁰⁶ simpliciter Q. — ¹⁰⁷ similiter Q. — ¹⁰⁸ a materia PQ. — ¹⁰⁹ in intellectu — *ipsi*] om. Q. — ¹¹⁰ irrationale PQ. — ¹¹¹ a materia PRQ. — ¹¹² conentur declarare] communiter declaratur RQ; declaretur communiter P. — ¹¹³ igneitas PRQ. — ¹¹⁴ quaedam PQ. — ¹¹⁵ alia R; *qua* Q. — ¹¹⁶ aliam R: a materia PQ. — ¹¹⁷ igneitas PRQ. — ¹¹⁸ materialiter R. — ¹¹⁹ est P. — ¹²⁰ contingit P. — ¹²¹ quod *add.* Q. — ¹²² igne — item] om. 1^a m. V; *add.* in *marg.* 2^a m. V. — ¹²³ vel PRQ. — ¹²⁴ colorem PQ. — ¹²⁵ alia PQ. — ¹²⁶ calore V. — ¹²⁷ existere Q. — ¹²⁸ quod — *actu*] om. PRQ. — ¹²⁹ vel P. — ¹³⁰ alia PRQ. — ¹³¹ ab PRQ. — ¹³² isto R. — ¹³³ efficitur PQ. — ¹³⁴ enim et] om. 1^a m. Q; *add.* *postea* 2^a m. Q. — ¹³⁵ vel P. — ¹³⁶ efficaciter Q. — ¹³⁷ passio Q. — ¹³⁸ efficientis P. — ¹³⁹ passio Q. — ¹⁴⁰ passio Q. — ¹⁴¹ alia PRQ. — ¹⁴² om. Q. — ¹⁴³ alia PRQ. — ¹⁴⁴ passivum P. — ¹⁴⁵ et P. — ¹⁴⁶ habuerit P. — ¹⁴⁷ pati P. — ¹⁴⁸ tamen debet] debet tamen PRQ. — ¹⁴⁹ fundatur PR. — ¹⁵⁰ aliud PRQ. — ¹⁵¹ et illa est passio] om. R. — ¹⁵² vera re P; vere re Q — ¹⁵³ om. 1^a m. V; in *marg.* *add.* 2^a m. V. — ¹⁵⁴ rationale PRQ. — ¹⁵⁵ non add. Q. — ¹⁵⁶ illa PRQ. — ¹⁵⁷ in passum *add.* Q. — ¹⁵⁸ om. Q. — ¹⁵⁹ quod *add.* PQ. — ¹⁶⁰ ab agente — *ut est*] om. R. — ¹⁶¹ passio PRQ. — ¹⁶² secundum rem] om. PRQ. — ¹⁶³ ubi P. — ¹⁶⁴ efficitur Q. — ¹⁶⁵ passivum P; passim Q. — ¹⁶⁶ id PRQ. — ¹⁶⁷ om. R. — ¹⁶⁸ contradicton *add.* Q. — ¹⁶⁹ in parciat Q. — ¹⁷⁰ non potest *add.* Q. — ¹⁷¹ parciens ^{iae} m. Q in parciens corr. 2^a m. Q. — ¹⁷² om. PRQ; in *marg.* *add.* alia m. R. — ¹⁷³ om. 1^a Q; *deinde suppl.* 2^a m. Q. — ¹⁷⁴ obiecti RQ. — ¹⁷⁵ om. 1^a m. V; *add.* in *marg.* 2^a m. V. — ¹⁷⁶ a quo] aliquo Q. — ¹⁷⁷ om. Q. — ¹⁷⁸ etiam ^{iae} m. V; *del.* et est in *marg.* *scrips.* 2^a m. V. — ¹⁷⁹ praeceps V. — ¹⁸⁰ eius PRQ. — ¹⁸¹ rationabiliter RP. — ¹⁸² et 1³⁰ m. V. *del.* 2^a m. V. — ¹⁸³ om. 1^a m. V; *deinde in marg.* *add.* 2^a m. V. — ¹⁸⁴ om. PRQ. — ¹⁸⁵ est — *passio*] om. 1^a m. V, in *marg.* *add.* 2^a m. V. — ¹⁸⁶ activum et passivum, scilicet ipsa voluntas] scilicet ipsa voluntas activum et passivum PRQ. — *scilicet ipsa voluntas*] om. 1^a m. RV; *add.* in *marg.* 2^a m. VR. — ¹⁸⁷ responderet Q. — ¹⁸⁸ ad Q. — ¹⁸⁹ om. PRQ. — ¹⁹⁰ et quod — *esse*] om. PRQ. — ¹⁹¹ om. PRQ. — ¹⁹² om. Q. — ¹⁹³ alio PRQ. — ¹⁹⁴ om. V. — ¹⁹⁵ non R; nisi P. — ¹⁹⁶ eam in alio] in alio eam RQ; in alia eam P. — ¹⁹⁷ ipso agente] agente ipso P. — ¹⁹⁸ est P. — ¹⁹⁹ arum R. — ²⁰⁰ absolutae — *actiones*] om. PRQ. — ²⁰¹ om. Q. — ²⁰² metaphysicae *add.* RQ. — ²⁰³ om. RQ. — ²⁰⁴ nisi ^{iae} m. R. in *ni corr.* 2^a m. R. — ²⁰⁵ et R; constat etiam] et constat Q. — ²⁰⁶ ut ^{iae} m. R in *ubi corr.* 2^a m. R. — ²⁰⁷ principaliter tractat] tractat principaliter P. — ²⁰⁸ sicut P; sint Q. — ²⁰⁹ expostum est] est expositum V. — ²¹⁰ inferius tangetur *add.* *ima parte folii* R. — ²¹¹ quod P. — ²¹² quam ut PRQ. — ²¹³ quod P. — ²¹⁴ passio P. — ²¹⁵ efficienter sit etiam] efficientis sic est PRQ. — ²¹⁶ videtur *add.* Q; *postea del.* — ²¹⁷ sint PRQ. — ²¹⁸ et *add.* Q; *postea del.* — ²¹⁹ om. 1^a m. V; *add.* in *marg.* 2^a m. V; — illud P. — ²²⁰ id PRQ. — ²²¹ in PRQ. — ²²² et Q. — ²²³ sed V. — ²²⁴ illud R: *postea del.* et aliquid in *marg.* corr. 2^a m. R. — ²²⁵ aliquando VQ. — ²²⁶ ideo Q. — ²²⁷ in *add.* Q; *postea del.* — ²²⁸ esse eius] eius esse V. — ²²⁹ eius PRQ. — ²³⁰ om. PRQ. — ²³¹ sint aliqua] sunt alia PR; sunt qua Q. — ²³² unum non sit res differens ab alia *add.* 1^a m. V; *postea del.* 2^a m. V. *incipiendo a veribus*; haec non sint — plura. *Deinde* haec non sint aliqua plura *scrips.* in *marg.*

2^a m. V. — 2³³ sed P. — 2³⁴ etiam aliqui] aliqui etiam V. — 2³⁵ a materia PRQ. — 2³⁶ om. R. — 2³⁷ om. Q. — 2³⁸ vero PQ. — 2³⁹ om. PRQ. — 2⁴⁰ tamen propter hoc] propter hoc tamen PRQ. — 2⁴¹ posuerunt PRQ. — 2⁴² om. PRQ. — 2⁴³ effientis P. — 2⁴⁴ forma PRQ. — 2⁴⁵ similiter ergo] om. V. — 2⁴⁶ alia PRQ. — 2⁴⁷ effientis P. — 2⁴⁸ sit P. — 2⁴⁹ potentiatur P. — 2⁵⁰ quod P. — 2⁵¹ sit P. — 2⁵² om. PRQ. — 2⁵³ essent 1^{ae} m. R. in esset corr. 2^a m. R. — 2⁵⁴ rationalis PQ. — 2⁵⁵ vel add. R. — 2⁵⁶ om. R. — 2⁵⁷ sed — substantiales] om. PRQ. — 2⁵⁸ om. PRQ. — 2⁵⁹ di cetur efficiens] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — 2⁶⁰ efficenter ita] efficiens quod PRQ. — 2⁶¹ om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — 2⁶² efficientis PRQ. — 2⁶³ respectu cuius — in illo] om. PRQ. — 2⁶⁴ om. R; postea suppl. — 2⁶⁵ et nullo modo add. R. — 2⁶⁶ om. P. — 2⁶⁷ om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — 2⁶⁸ id est P. — 2⁶⁹ efficientis PRQ. — 2⁷⁰ carere PRQ. — 2⁷¹ aliquod passivum] aliquid PRQ. — 2⁷² respiciant ut] respiciat nisi PRQ. — 2⁷³ tamen talia sunt verba] cum clara verba sunt Q. — 2⁷⁴ significans PRQ. — 2⁷⁵ significatur PRQ. — 2⁷⁶ actionem RQ. — 2⁷⁷ vide Q. — 2⁷⁸ ubi P. — 2⁷⁹ obiectum in ratione] in ratione obiectum PRQ. — 2⁸⁰ quae PRQ. — 2⁸¹ om. Q. — 2⁸² vere erit] est P. — 2⁸³ significatur P. — 2⁸⁴ om. Q; postea suppl. — 2⁸⁵ id PRQ. — 2⁸⁶ id PRQ. — 2⁸⁷ om. Q. — 2⁸⁸ tantum P; om. Q. — 2⁸⁹ om. Q; postea suppl. — 2⁹⁰ est add. R; deinde del. — 2⁹¹ esse vere] vere esse PRQ. — 2⁹² cum PRQ — 2⁹³ id PQ. — 2⁹⁴ habet PRQ. — 2⁹⁵ sit PQ. — 2⁹⁶ ut V. — 2⁹⁷ contingit P. — 2⁹⁸ om. R. — 2⁹⁹ astentis RQ. — 3⁰⁰ denominat add. Q. — 3⁰¹ vero Q. — 3⁰² diciter aliter add. Q; postea del. — 3⁰³ unde P. — 3⁰⁴ exitetur Q. — 3⁰⁵ scilicet PRQ. — 3⁰⁶ alia PRQ. — 3⁰⁷ sit P. — 3⁰⁸ ita PRQ. — 3⁰⁹ om. P. — 3¹⁰ alia PRQ. — 3¹¹ sit P. — 3¹² vel add. V. — 3¹³ alia Q. — 3¹⁴ deducta 1^{ae} m. Q, in reducta corr. 2^a m. Q. — 3¹⁵ alia PRQ. — 3¹⁶ alia PR. — 3¹⁷ a materia PRQ. — 3¹⁸ ferre P. — 3¹⁹ etiam PQ. — 3²⁰ tamen add. Q, postea del. — 3²¹ ferre P. — 3²² autem adj aut PRQ. — 3²³ sicut PRQ. — 3²⁴ quam ut PRQ. — 3²⁵ quidam licet] licet quidam PRQ. — 3²⁶ alia PRQ. — 3²⁷ passum PQ. — 3²⁸ nisi PRQ. — 3²⁹ secundum hoc] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — 3³⁰ habet P. — 3³¹ aliquid PRQ. — 3³² om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — 3³³ quia talis actio habet activum add. Q. — 3³⁴ hoc PRQ. — 3³⁵ passivum add. Q; postea del. — 3³⁶ secundum — enim] om. Q. — 3³⁷ om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — 3³⁸ alia PRQ. — 3³⁹ dei add. PRQ. — 3⁴⁰ a R; in PQ. — 3⁴¹ ab RQ. — 3⁴² om. Q. — 3⁴³ deducat R. — 3⁴⁴ om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — 3⁴⁵ licet PRQ. — 3⁴⁶ sed P. — 3⁴⁷ om. P. — 3⁴⁸ om. Q. — 3⁴⁹ dicit add. Q. — 3⁵⁰ animali 1^{ae} m. R in animal corr. 2^a m. R. — 3⁵¹ et add. V. — 3⁵² passivum P. — 3⁵³ et P. — 3⁵⁴ passivum P. — 3⁵⁵ quod add. Q; postea del. — 3⁵⁶ sicut Q. — 3⁵⁷ quod add. Q; postea del. — 3⁵⁸ sicut patet] om. P. — 3⁵⁹ quae licet] quaelibet PQ. — 3⁶⁰ et add. P. — 3⁶¹ patiens — ad] om. P. — 3⁶² scilicet talia] om. PRQ. — 3⁶³ sui P. — 3⁶⁴ sicut P. — 3⁶⁵ ut Q. — 3⁶⁶ alieiuscumque 1^{ae} m. Q in cuiuscumque corr. 2^a m. Q. — 3⁶⁷ proprietas P. — 3⁶⁸ expositionem add. Q; deinde del. — 3⁶⁹ om. Q; suppl. postea. — 3⁷⁰ determinare 1^{ae} m. V, del. et in marg. specialiter scrips. 2^a m. V. — 3⁷¹ dyaphonitatem 1^{ae} m. Q in dyaphoneitatem corr. 2^a m. Q. — 3⁷² ad 1^{ae} m. Q in et corr. 2^a m. Q. — 3⁷³ rationablia 1^{ae} m. Q in rationalia corr. 2^a m. Q. — 3⁷⁴ autem add. P. — 3⁷⁵ sunt 1^{ae} m. Q in autem corr. 2^a m. Q. — 3⁷⁶ ipsi 1^{ae} m. R in ipsi corr. 2^a m. R. — 3⁷⁷ om. Q. — 3⁷⁸ alieius Q. — 3⁷⁹ dumpnatus Q. — 3⁸⁰ possit R. — 3⁸¹ extrinsecus P. — 3⁸² de causa add. Q. — 3⁸³ impulsis 1^{ae} m. Q in impulsus corr. 2^a m. Q. — 3⁸⁴ partem add. Q. — 3⁸⁵ om. Q. — 3⁸⁶ possit P. — 3⁸⁷ intrinsecum P. — 3⁸⁸ in abstracto add. PRQ. — 3⁸⁹ om. PRQV; add. in marg. 2^a m. V. — 3⁹⁰ om. PRQ. — 3⁹¹ et P. — 3⁹² om. R. — 3⁹³ habeant PRQ. — 3⁹⁴ subsistens Q. — 3⁹⁵ differunt VRQ. — 3⁹⁶ genera Q. — 3⁹⁷ in — similiter] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — 3⁹⁸ om. V. — 3⁹⁹ om. VR. — 4⁰⁰ cum similiter V. — 4⁰¹ om. Q; suppl. postea. — 4⁰² ergo est] est ergo P. — 4⁰³ esse PQ. — 4⁰⁴ in actu] om. 1^a m. Q. in marg. add. 2^a m. Q. — 4⁰⁵ esse in actu] in actu esse Q. — 4⁰⁶ esse P. — 4⁰⁷ quae P. — 4⁰⁸ differens Q. — 4⁰⁹ angelic Q. — 4¹⁰ sine 1^{ae} m. V, del. et esse in marg. scrips. 2^a m.

V. — ⁴¹¹ actus Q. — ⁴¹² acutum — essentium in] om. P. — ⁴¹³ immo — non esse] om. R. — ⁴¹⁴ cum PRQ. — ⁴¹⁵ in actu] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ⁴¹⁶ circa tac-
tum PQ. — ⁴¹⁷ non VP. ⁴¹⁸ enim V. — ⁴¹⁹ de creatione] om. Q et 1^a m. V ; add. in
marg. 2^a m. V. — ⁴²⁰ om. P — ⁴²¹ causatur R. — ⁴²² posito Q. — ⁴²³ quia Q. — ⁴²⁴ sed
ratione fortiae — in actu] om. R. — ⁴²⁵ om. Q. — ⁴²⁶ om. Q. — ⁴²⁷ idem 1^a m. V.
del. et ratione in marg. scripts. 2^a m. V. — ⁴²⁸ exitio V. — ⁴²⁹ oportet P. — ⁴³⁰ om. Q ;
postea suppl. — ⁴³¹ in actu add. Q ; deinde del. — ⁴³² impossibile est quod hoc ei conve-
niret aliquod agere add. P.

(1) Verbi gratia THOMAS AQUINAS, *De Ente et essentia*, c. V. — (2) Opinio contraria
Ia[cobi] augustinensis in marg. add. RV. — (3) Cfr. SANCTUS ANSELMUS CANTUARIENSIS,
De Coneordia praescientiae Dei eum libero arbitrio, c. XI [al. XXI]. (PL., t. 158, col. 537).
— (4) Contra ARISTOTELEM tertio physicorum, *serips.* in marg. VR. — (5) Alia opinio
scilicet fratris AMANDI, *serips.* in marg. VR. — (6) Cfr. ARISTOTELIS *Metaphysica*, Θ,
7 et 8. (II, 1048, b — 1049, b). — (7) Cfr. ARISTOTELIS *Metaphysica*, Α, 15. (II, 1021, a).
— (8) Id., *ibid.*, Θ, 1. (II, 1046, a). — (9) HENRICUS DE GANDAVO, *Quodl.* X, q. 9. (II,
fol. 427 recto) ; *Quodl.* XI, q. 6. (II, fol. 455 verso) ; *Quodl.* XIII, q. 11. (II, fol. 535 recto)
et alibi. — (10) Resp. ARISTOTELIS *Metaphysica*, Θ, 1. (II, 1046, a). — (11) Id., *ibid.*
(loc. cit.). — (12) ARISTOTELIS *De Anima*, Γ, 4. (II, 429, b). — (13) Locum non inveni.
— (14) HENRICUS DE GANDAVO, *Quodl.* X, q. 9. (II, fol. 427 recto). — (15) Id., *Quodl.*
XII, q. 26. (II, 504 recto). — (16) HENRICUS DE GANDAVO, *Quodl.* IV, q. 14. (I, fol. 115
verso). — (17) AVERROES CORDUBENSIS, *Metaphysica*, I. VIII, c. 8. (op. cit. vol. 8, fol.
224 Ra). — (18) Id., *ibid.* (op. cit., loc. cit.). — (19) Resp. ARISTOTELIS *Metaphysica*,
Θ, 8. (II, 1049, b). — (20) AVERROES CORDUBENSIS *Metaphysica*, I. VIII, c. 8 (op. cit.
vol. 8, fol. 224 Ra). — (21) HENRICUS GANDAVENSIS, *Quodl.* IV. q. 14. (I, fol. 115-116).
— (22) Responsio sumpta ex verbis Simplicii, *serips.* in marg. R. — (23) ARISTOTELIS
De Animalium motione, c. 8. (I, 702, a). — (24) ARISTOTELIS *Metaphysica*, Θ, 5. (II,
1048, a). — (25) Cf. *Quodl.* V, q. 6 (p. 22) et *Quodl.* VI, q. 13 (p. 238 ss.). — (26) DENIFLE
et CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, t. I. p. 554. Opiniones ducentae
undeviginti Sigeri de Brabantia etc... a Stephano episcopo Parisiensi de consilio docto-
rum Sacrae Scripturae condemnatae. 7 Martii , anno 1277... Prop. 212. — (27) ARISTO-
TELIS *De Anima*, Γ, 10. (I, 433, a-b). — (28) ARISTOTELIS *De motione animalium*, c. 8.
(I, 702, a). — (29) Ut supra, DENIFLE et CHATELAIN, *Chartularium*, Prop. 212 (loc. cit.)
— (30) Cf. *Quodl.* VI, q. 13 (p. 219-240).

QUAESTIO IV

Utrum posset fieri quod angelus aliquo modo simul esset in pluribus locis.

Deinde circa naturam angelicam quaerebatur unum, videlicet ¹ : utrum
posset fieri quod angelus aliquo modo simul esset in pluribus ² locis. Et
arguitur quod sic. Quia minus videtur possibile quod unum corpus simul
possit fieri in pluribus locis quam unus angelus, quia [Cod. P., fol. 311, R^b]
corpus magis limitatum est et magis a loco determinato dependens ³ et magis
determinatur ad locum quam angelus. Sed unum corpus potest aliquo modo

esse in pluribus locis sicut patet de corpore Christi in sacramento altaris. Ergo. Et cetera.

Contra. Illud quod non est natum esse ⁴ in loco non potest esse in pluribus locis ⁵. Sed angelus non est in loco, quia operatio angeli non potest esse ⁶ sibi ratio essendi in loco, ut dicit quidam articulus (1). Item nec etiam sua substantia est sibi ratio essendi in loco, ut dicit aliis articulus (2). Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod non videtur quod angelo conveniat esse in loco per se et ⁷ proprie univoce sicut corpori ⁸; quia ex adiacentia loci ad ipsum locatum quod per se et proprie est in loco, licet ⁹ locus sit aliquid extrinsecum et non in- [Cod. Q, fol. 169 V^b] haerens locato, derelinquitur tamen quoddam accidens ipsi locato ¹⁰ inhaerens quod dicitur ubi; non magis proprie autem potest convenire angelo simplici, qui nullo modo potest commensurari loco, nec in eo potest ex adiacentia loci aliquid derelinqui tale accidens quod est ubi, quam inaequalitas vel aequalitas ad locum vel ¹¹ etiam quam alia accidentia rerum materialium, puta : albedo vel alia huiusmodi.

Si dicatur quod licet angelus non habeat esse in loco per se et proprie univoce sicut corpus quantum ad hoc quod est circumscribi loco et ei commensurari vel adaequari, tamen competit ei esse in loco quantum ad hoc quod est diffiniri et determinari loco, sic videlicet quod est ita determinate in uno loco quod non in alio; quia cum sit aliquid ens in universo finitum [Cod. R, fol. 217 V^a] et determinatum, quia est naturae limitatae, oportet quod etiam diffinitive sic sit in loco quod in aliquo determinate; hoc non videtur necessarium. Nam cum sit duplex locus, scilicet naturalis ad quem quodlibet ens locabile habet secundum condicionem et ¹² ordinem naturae suae habitudinem prout aliquod corpus dicitur esse sursum vel deorsum in habitudine ad primum [Cod. P, fol. 311 V^a] corpus a quo omnia corpora dependent, et locus vas et hoc est corpus quodcumque immediate continens et circumscribens aliquod corpus, puta : cum lapis manens in eadem habitudine ad caelum, aliquando autem continetur aere, aliquando aqua, aliquando terra, dicitur esse in eodem loco qui dicitur naturalis [Cod. V, fol. 215 V^b] non autem in eodem loco qui dicitur vas. Sed angelus in loco qui dicitur vas non potest poni, quia sic aliquid esse in loco est ipsum praedicto modo circumscribi. Nec etiam in loco naturali, quia nullam habitudinem videtur habere ad talem locum, sicut locatum habet ad talem locum, cum ab ipso nullo modo dependeat. Illud autem quod per se habet esse in tali loco videtur sibi determinare et diffinire determinatam partem ¹³ in universo, ita quod extra illum non habeat esse secundum modum convenientem suae naturae sive naturaliter, sed per quandam violentiam. Sed angelus nullam partem sic sibi ¹⁴ determinat in universo; et ideo non videtur habere ordinem et connexionem ad alias partes universi cuius est pars nisi

secundum gradum perfectionis et naturae, et non secundum determinatum aliquam quam requirat natura sua ad aliquam partem secundum locum vel situm.

Et secundum hoc sicut non videtur esse quaerendum qualis sit angelus secundum qualitatem albedinis vel sanitatis, ita non debet quaeri in quo loco sit vel quale ubi habet esse in ipso. Et secundum hoc non esset ponendus angelus in loco per se, sed per accidens, sicut magni doctores dicere consueverunt quod angelus est in loco per operationem; quia enim corpus circa quod operatur est in loco per se et in illo corpore est operatio causata a virtute angeli illi applicata, ideo etiam ipse angelus per accidens sic potest dici esse in loco.

Sed quia praesens quaestio de hoc non quaerit, scilicet: utrum angelus per se sit in loco vel solum per accidens? Nec etiam quaerit modum secundum quem est in loco, sed quaerit utrum illo modo quo habet esse in loco quicumque ille sit [Cod. P, fol. 311 V^b], possit esse simul in pluribus locis: quia etiam quidam articuli (3) videntur dicere quod angelus per se habet esse in loco, quia in illo habet esse non solum per suam operationem sed etiam per suam substantiam, de hoc ad praesens nihil diffiniendo. ad quaestionem propositam videtur dicendum quod secundum quod aliquid sive angelus sive quocumque corpus habet esse in loco per se, non potest fieri quod simul habeat esse ¹⁵ illo modo, scilicet per se in pluribus locis: quia cum esse aliquid in aliquo loco in quo ¹⁶ prius non fuit, aliquam mutationem importet quod per se habet esse primo solum in uno aliquo loco, non potest habere esse in alio loco ¹⁷, nisi facta aliqua mutatione vel circa ipsum quod habet esse in loco vel circa aliud. Si ergo illud quod est in uno loco per se debeat habere esse in alio loco per se, oportet quod vel ipsum per se transmutetur ad illum locum, vel locus per se transmutetur ad ipsum locatum: quia ipso [Cod. Q, fol. 170 R^a] quod habet esse in loco et etiam ¹⁸ loco nullo modo mutatis [Cod. R, fol. 217 V^b], sed omnino eodem modo se habentibus posterius sicut prius se habebant, est omnino impossibile quod si prius non erat nisi in uno loco quod posterius sit in pluribus simul. Sed si id quod habet esse in aliquo loco per se transmutetur per se ad alium locum, iam non manet in loco priori eo modo quo prius, quia quod aliquid maneat sicut prius respectu alienius loci et tamen ab ipso vel respectu ipsius transmutetur, sunt incompossibilia. Ergo sua transmutatione per se hoc non potest fieri.

Item si locus aliis per se transmutetur ut transeat ad corpus remanens in priori loco, cum locus sit ultimum corporis continentis, si ponatur quod illud ultimum sic transeat sine eo cuius est ultimum, iam illud cuius est ultimum remanebit sine dimensionibus.

Item sic duo loca simul essent ¹⁹ et iam non manerent plura loca distincta in quibus immediate posset dici corpus unum esse. Ergo. Et cetera.

Praeterea impossibile est contraria aut etiam plura differentia [Cod. P, fol. 312 R^a] specie sed eiusdem generis, aut plura differentia solo numero simul esse in eodem, licet plura ²⁰ genere ²¹ differentia [Cod. V, fol. 216 R^a] simul esse possint in eodem ; album enim et nigrum ; aut album et rubeum ; aut duae albedines simul in eodem secundum idem esse non possunt, licet album et dulce simul possint esse ²². Differentia autem ²³ secundum contrarietatem est in loco secundum sursum et deorsum ; et etiam diversitas secundum numerum est in duobus locis eiusdem rationis in quibus ita ²⁴ potest esse unum corpus successive sicut in contrariis.

Si ergo unum ens simul sit in pluribus locis per se ²⁵, aut illa loca sunt contraria vel specie differentia ²⁶ aut solo numero differentia. Ergo cum illud quod ²⁷ ponitur in diversis locis sit unum numero, in uno secundum numerum ²⁸ erunt plura ubi ²⁹ derelicta ex adiacentia ³⁰ diversorum locorum et illa vel erunt contraria vel numero differentia. Utrumque autem est inconveniens. Quod enim aliquod ³¹ corpus simul et eodem modo sit sursum et deorsum et quod etiam sit ³² ante et retro et etiam quod sit in duobus locis etiam solo numero differentibus, hoc est omnino impossibile.

Praeterea, sicut corpus habet esse in loco per se per suas dimensiones et ex esse eius in loco derelinquitur ubi, ita per suam transmutationem vel motum habet esse in tempore et ex eius esse in tempore derelinquitur quando. Sed non potest fieri quod unum corpus per unum motum simul habeat esse in pluribus temporibus propter ordinem prioris et posterioris in tempore quae non possunt etiam esse simul inter se. Et ideo nec in alio nisi forte ponantur esse plura tempora simul ordinata secundum ordinem motuum corporum a quibus dependet corpus motum existens in tempore. Sed sic tamen non erit immediate nisi in uno. Ergo similiter non potest fieri quod unum corpus per eandem quantitatem simul habeat esse in pluribus locis immediate quamvis possit esse simul in pluribus locis ordinatis mediate, sicut terra est ³³ in aqua et in aere et in igne ; et sic de aliis.

Nec obstat [Cod. P, fol. 312 R^b] quod tempus non est res permanens ut aliquid unum simul posset esse pluribus partibus temporis, quia impossibilitas essendi aliquid simul in pluribus ³⁴ temporibus non est solum successio temporis secundum eius entitatem, sed successio ³⁵ ordinis secundum prius et posterius, quia impossibile est quod aliquid simul habeat prius et posterius [Cod. R, fol. 218 R^a] secundum durationem. Immo cum habet esse in parte posteriori temporis, impossibile est quod habeat ³⁶ in priori, quia impossibile est [Cod. Q, fol. 170 R^b] simul esse ista et ³⁷ inter se et in tertio ³⁸. Similiter etiam in loco est ordo partium qui causat situm qui includit ante et post sic quod impossibile est partem situatam in loco ante aliam partem situari post illam eandem et esse aliquid unum et idem ante et post respectu eiusdem. Hoc autem oportet ponere si ponatur quod unum corpus simul sit in diversis locis ; quia cum in illis locis sit ante et post, sursum et deorsum,

corpus existens in loco priori esset ante se ipsum in posteriori et pars prima corporis ut est in loco posteriori esset³⁹ post partem ultimam, ut est in priori. Et cetera.

Si autem dicatur ulterius quod contraria absoluta non possunt verificari de uno, sed respectiva, unde idem corpus non potest esse simul album et nigrum, sed potest esse simul in loco sursum et in loco deorsum, non valet. Quia licet unus locus possit diei sursum respectu unius loci et deorsum respectu alterius, quia⁴⁰ ista diversitas in uno est respectiva et respectu diversorum, ideo non importat contrarietatem et repugnantiam, tamen locus qui est sursum⁴¹ respectu alieuius non potest esse deorsum respectu illius; et sic est contrarietas et repugnantia inter illa. Hoc autem contingere, si poneatur quod unum corpus posset simul esse in pluribus locis localiter; ideo: et cetera.

Praeterea propter hoc ponitur⁴² quod oportet angelum esse in aliquo uno loco diffinitive, quia est ens naturae [Cod. P, fol. 312 V^a] limitatae et determinatae. Sed si angelus vel quodecumque corpus potest⁴³ esse in pluribus locis simul per se [Cod. V, fol. 216 R^b] iam tollitur huiusmodi limitatio et determinatio. Qua ratione enim posset esse in duobus, posset esse in infinitis, si infinita possent esse. Ergo. Et cetera.

Si dicatur quod hoc non potest esse virtute naturae, sed virtute miraculi, non valet. Quia licet per miraculum possit fieri aliquid quod excedit facultatem naturae, non potest tamen fieri quod ei repugnat sive quod repugnantia includit. Unde potest fieri de caeco⁴⁴ videns: sed non potest fieri quod caecus manens caecus videat. Ita etiam potest fieri quod aliquid sit in aliquo loco potestate⁴⁵ divina in quo non posset esse per naturam; sed quod sit in contrariis locis simul, quia hoc includit contradictionem. hoc nullo agente fieri potest.

Sed illud quod est in loco uno⁴⁶ per se etsi⁴⁷ simul cum hoc non possit esse in alio loco per se, potest tamen esse in alio loco per accidens transmutatione alterius in ipsum, sicut patet in corpore Christi in sacramento altaris per transmutationem alicuius existentis in alio loco in ipsum. Et similiter si angelo conveniat esse in loco per se et aliquid aliud existens in alio loco possit⁴⁸ etiam transmutari in ipsum, secundum hoc angelus poterit esse in pluribus locis, in uno tamen per se et in alio per accidens. Si autem angelo non conveniat esse in loco per se, sed solum per accidens, et plura corpora existentia in pluribus locis per se converterentur in unum angelum, dimensionibus tamen illorum corporum in diversis locis remanentibus. secundum hoc angelus unus esset simul in pluribus locis.

Unde cum aliqui volunt declarare quod unum corpus potest esse per se et localiter in pluribus locis, illud nituntur [Cod. R, fol. 218 R^b] declarare primo⁴⁹ per hoc quod dieunt quod non minori⁵⁰ miraculo videtur tribendum quod aliquod corpus quantum vere et re- [Cod. P, fol. 312 V^b] aliter

sit in ⁵¹ parte ⁵² aliqua ⁵³ universi sive in aliquo loco determinato, et tamen non dependeat a legibus loci, quia nec dimensionibus loci circumscribitur nec ipsum locum occupat, quamvis ⁵⁴ sit vere quantum et per suas dimensiones habet naturaliter locum occupare et dimensionibus [Cod. Q, fol. 170 V^a] loci circumscribi. Hoc autem fit in sacramento altaris; quia corpus Christi existens localiter in caelo habet esse sub speciebus sacramentalibus etiam vere et realiter, licet non localiter.

Item ⁵⁵ secundo per hoc ⁵⁶ quod duo corpora quanto ⁵⁷ per suas quantitates occupantia loci sunt in uno loco, sicut corpus glorificatum cum non glorificato, quod non videtur magis possibile ⁵⁸ quam quod unum corpus sit in duabus locis localiter.

Per talia autem magis potest oppositum declarari. Nam cum ponitur corpus Christi esse in pluribus locis, non ponitur per se nisi in uno loco, quia a loco illo non mutatur.

In alio autem loco dicitur esse per accidens vere ⁵⁹ tamen et realiter, sic scilicet quod, quia ⁶⁰ substantia panis, quae erat per se et localiter in aliquo loco determinato ⁶¹ mediantibus suis dimensionibus, est transsubstantiata in verum ⁶² corpus Christi, illis dimensionibus remanentibus et in aliquo loco per se existentibus, ideo sicut substantia panis per se habebat habitudinem ad huiusmodi dimensiones et per eas ⁶³ per se et localiter erat in loco illarum, sic corpus Christi in quod est huiusmodi substantia panis conversa non per se et primo, sed ratione panis sic conversi habet habitudinem ad easdem dimensiones et, mediantibus illis, ad locum qui est ⁶⁴ locus panis per se si conversus non esset, ut propter hoc dicatur corpus Christi vere et realiter esse in loco illo, sed sacramentaliter, non autem localiter; vere quidem et ⁶⁵ non solum figurative vel significative; quia non solum per institutionem vel impositionem voluntariam vel etiam propter aliquam similitudinem vel habitudinem realem [Cod. P, fol. 313 R^a] existentem in illis speciebus vel sub illis, dicitur esse corpus Christi ubi illae sunt; sed quia reali mutatione illa vera res et vera substantia, quae erat sub illis speciebus et mediantibus illis, erat per se in loco vere et realiter et localiter, transsubstantiata est in verum corpus Christi, vere et realiter dicitur ibi esse verum corpus Christi ⁶⁶ [Cod. V, fol. 216 V^a].

Non autem localiter quia non per se nec immediate per suas proprias dimensiones, sed sacramentaliter, quia per dimensiones alienas quibus non afficitur; quae quidem, licet sint alienae a corpore Christi sic quod ipsum non afficiunt, tamen quia habent determinatam habitudinem ad ipsum corpus Christi propter substantiam panis quae facta est corpus Christi et quam affiebant nec aliquid aliud afficiunt, non sunt sic alienae quin per eas modo praedicto corpus Christi possit dici vere et realiter esse in loco ipsarum.

Haec autem patent per hoc quod quam ⁶⁷ cito fit talis corruptio in talibus dimensionibus quod non essent natae afficere substantiam panis, vel

si cederent in nihil vel si cum substantia panis totaliter in corpus Christi converterentur, corpus Christi nullo modo diceretur per huiusmodi dimensiones vere esse [Cod. R, fol. 218 V^a] in loco.

Ex hoc ergo patet quod corpus Christi non habet esse in loco dictarum dimensionum per se, hoc est per suas proprias dimensiones, et sic localiter; sed solum per accidens, hoc est per dimensiones panis, et sic sacramentaliter.

Ex quo ulterius patet quod cum huiusmodi mutatione amota, nullo modo posset dici corpus Christi ibi esse vere, quia non posset ibi esse nisi per se et localiter, quod ⁶⁸ corpus Christi nullo modo potest esse in pluribus locis per se et localiter ⁶⁹.

Ex praedictis autem ⁷⁰ patet quod, quia corpus Christi a legibus loci dependet per se per suas proprias dimensiones, ideo ubi ⁷¹ ponitur corpus Christi esse vere et realiter per suas proprias dimensiones per se ⁷² ibi subiacet legibus loci praedictis, quia ibi est localiter. Sed non est sic in sacramento altaris, quia non habet per se habitudinem ad [Cod. P, fol. 313 R^b] loeum in quo fuit substantia panis nisi per dimensiones panis ⁷³ [Cod. Q, fol. 170 V^b] remanentes: per suas autem per accidens. Unde a legibus talis loci non dependet per se et immediate per suas proprias dimensiones, sed per dimensiones panis; et per illas convenit corpori Christi per accidens quod ⁷⁴ illis convenit per se quantum ad leges praedictas.

Item qui mituntur declarare quod duo corpora possunt esse in uno loco, ponunt quod in altero corpore suspenditur proprietas unius corporis ⁷⁵ sive usus eius secundum quam contingit occupatio et resistantia unius corporis ad aliud, et impedimentum quo ⁷⁶ impediri potest quod unum corpus non potest esse cum alio, puta: cum ordo partium in loco qui dicitur quidam situs vel ordo partium in toto qui dicitur positio, sint ⁷⁷ quasi quaedam proprietates corporis quanti ratione suarum dimensionum ipsum consequentes; et per istas contingit ⁷⁸ huiusmodi impedimentum quod unum corpus non potest esse cum ⁷⁹ alio. Deus autem potest res conservare in esse naturae suae sine suis proprietatibus vel sine usu earum in actu, ideo potest facere quod unum corpus scilicet aliud ⁸⁰ non habens dimensiones, potest esse simul in eodem loco cum aliquo corpore; ita substantia quanta non habens actu positionem vel situm sive non utens actu ⁸² talibus proprietatibus ⁸³ quod dicitur fieri per miraculum, potest esse simul eum alia substantia quanta. Et secundum hoc non est in tali ⁸⁴ loco per se et localiter proprie, licet sit ibi diffinitive et aliquo modo per accidens.

Per hoc autem licet sint difficilia intellectui, apparet quod duo corpora per se et localiter ⁸⁵, utendo scilicet propriis dimensionibus et proprietatibus earum, non possent esse simul. Ergo ex hoc potest concludi contrarium

[**Cod. P, fol. 313 V^a**] eius ad quod inducuntur talia, scilicet quod unum corpus per se et localiter non potest esse simul in pluribus locis.

Et per prædicta patet quid dicendum est de angelo. Quia qualitercumque possit intelligi quod angelus possit esse per se in loco, tamen eo modo quo sibi convenit esse in loco per se, non potest esse in pluribus [**Cod. V, fol. 216 V^b**] locis simul. Manifestum est enim quod, cum sit natura finita et limitata, per se non potest in pluribus locis esse ⁸⁶ diffinitive. Si autem ei conveniat esse in loco per accidens, scilicet per suam operationem, si potest simul operari in pluribus locis ⁸⁷ ut ⁸⁸ sunt plura et plures operationes ut plures causare, potest esse in pluribus locis simul ⁸⁹.

Sed quia ponitur [**Cod. R, fol. 218 V^b**] quod, cum est in loco per operationem, est ibi per applicationem suaे virtutis ad agendum aliquid circa illud quod ⁹⁰ per se est in loco et ratione limitationis suaе naturae et suaе virtutis determinatae applicat suaе virtutem determinatam ad locum et ad corpus determinatum; ideo etiam sic non dicitur esse in pluribus locis. Sed si possit esse in loco ⁹² per accidens propter conversionem alicuius existentis per se in loco in ipsum, sicut dictum est de corpore Christi, sic posset esse in pluribus locis simul.

Sed utrum hoc sit possibile alias circa hoc tetigi duas opiniones: unam dicentium quod, cum Deus sit infinitae potentiae cui omnis natura totaliter subest, nam et eam produxit de nihilo et potest redigere in nihilum et ex consequenti, ut videtur, magis potest quamcumque in aliam quamcumque transmutare, secundum hoc potest aliquod corpus existens in aliquo loco determinato convertere in substantiam alicuius angeli. Et secundum hoc, ut dictum est, posset angelus esse simul in pluribus locis, quia etiam ⁹² eadem ratione aliud corpus existens in alio loco in ⁹³ ipsum posset converti.

Et quia divinae potentiae non est derogandum [**Cod. Q, fol. 171 R^a**], non ne- [**Cod. P, fol. 313 V^b**] go simpliciter hoc esse possibile. Sed non video modum per quem hoc bene posset sustineri; et ideo nihil simpliciter circa hoc asserendo, sicut alias dixi, probabiliter coniecturando, dico quod magis videtur quod talis transmutatio entium, scilicet quae in aliquo reali nullo modo communicant ratione cuius unum natum sit aliquo modo esse id quod aliud, et e converso, non sit possibilis. Et ideo nec angelus potest converti in corpus nec corpus in angelum. Sed quodcumque corpus materiale in aliud corpus materiale ⁹⁴ virtute divina converti potest. Et secundum hoc non videtur quod angelus possit simul esse in pluribus locis.

Cum ergo dicitur quod unum corpus ⁹⁵ potest esse in pluribus locis, et tamen minus videtur de illo dicendum quod hoc est falsum. Quia licet corpus unum per se non possit esse in pluribus locis ⁹⁶ propter eius limitationem et dependentiam et commensurationem ad locum, tamen per accidens potest, quia aliud corpus potest converti in ipsum, ut dictum est. Hoc autem non videtur posse angelo convenire.

De argumento ad oppositum non est ad praesens multum curandum, declarando scilicet si angelus est in loco et quomodo est in loco; quia absque hoc patet responsio sufficienter ad quaestionem. Hoc etiam est difficile determinare propter articulos (4) circa hoc condemnatos, quia contrarii videntur ad invicem; et contra quos nihil intendo dicere propter periculum excommunicationis.

¹ unum add. VP. — ² meis add. Q; postea del. — ³ om. Q. — ⁴ om. Q; deinde suppl. — ⁵ sed angelus non potest esse in pluribus locis add. P. — ⁶ in pluribus — esse] om. ⁷ a m. V; add. in marg. ²a m. V. — ⁸ om. Q. — ⁹ communiter P. — ¹⁰ locus add. Q; del. postea. — ¹¹ ipsi locato] locato ipsi P. — ¹² et add. Q. — ¹³ condicionem et] om. ¹⁴ a m. V; in marg. add. ²a m. V. — ¹⁵ om. ¹a m. V; add. in marg. ²a m. V. — ¹⁶ igitur P. — ¹⁷ in add. Q. — ¹⁸ in quo] om. R. — ¹⁹ non potest — loco] om. R. — ²⁰ in add. Q. — ²¹ item — essent] tunc ¹a m. V; del et etiam essent in marg. scrips. ²a m. V. — ²² pura Q. — ²³ genera ¹a m. Q; genere corr. ²a m. Q. — ²⁴ om. Q. — ²⁵ aut P. — ²⁶ om. R. — ²⁷ per se add. Q. — ²⁸ om. RQ. — ²⁹ ponitur in margine add. R. — ³⁰ unum P; ex unt add. Q. — ³¹ ut P. — ³² iadiacentia R; adiacentia corr. R. — ³³ aliquid P. — ³⁴ surre add. Q; postea del. — ³⁵ et P. — ³⁶ temporis — pluribus] om. R. — ³⁷ temporis — successio] om. P. — ³⁸ esse add. V. — ³⁹ om. PRQ. — ⁴⁰ Augustinus et add. P; et add. RQ. — ⁴¹ est ¹a m. V; del. et esset in marg. scrips. ²a m. V. — ⁴² om. V. — ⁴³ est sursum] sursum est Q. — ⁴⁴ propter hoc ponitur] ponitur propter hoc P. — ⁴⁵ posset Q; potest corr. Q. — ⁴⁶ vi add. Q: postea del. — ⁴⁷ di add. Q; postea del. — ⁴⁸ loco uno] uno loco P. — ⁴⁹ om. Q. — ⁵⁰ possit add. Q. — ⁵¹ illud — primo] om. V ¹a m.; add. in marg. ²a m. V. — ⁵² periculo add. P. — ⁵³ hac add. P. — ⁵⁴ om. R. — ⁵⁵ parte aliqua] aliqua parte VQ. — ⁵⁶ quantum R. — ⁵⁷ item add. Q. — ⁵⁸ secundo — hoc] om. ¹a m. V; add. in marg. ²a m. V. — ⁵⁹ quantum R. — ⁶⁰ sicut — possibile] om. ¹a m. V; add. in marg. ²a m. V. — ⁶¹ videtur R. — ⁶² om. Q; suppl. postea. — ⁶³ declarato P. — ⁶⁴ naturam P. — ⁶⁵ eam R. — ⁶⁶ etiam V. — ⁶⁷ vere — christi] om. P. — ⁶⁸ quanto R; quam corr. R. — ⁶⁹ quia P. — ⁷⁰ quod corpus — localiter] om. R. — ⁷¹ om. PR. — ⁷² om. Q; postea suppl. — ⁷³ ideo — per se] om. R. — ⁷⁴ nisi — panis] om. ¹a m. V; in marg. add. ²a m. V. — ⁷⁵ quia P. — ⁷⁶ unius corporis] om. ¹a m. V; add. in marg. ²a m. V. — ⁷⁷ impeditum quo add. Q. — ⁷⁸ sicut P. — ⁷⁹ convenit R. — ⁸⁰ in P; om. R. — ⁸¹ om. Q: postea suppl. — ⁸² alium R. — ⁸³ actu Q; actus corr. Q. — ⁸⁴ proprio talibus VPQ. — ⁸⁵ actu R. — ⁸⁶ uten in marg. add. R. — ⁸⁷ om. Q; postea suppl. — ⁸⁸ simul add. PRQ. — ⁸⁹ om. R; post add. Q; deinde del. — ⁹⁰ om. PRQ. — ⁹¹ illud add. Q. — ⁹² propter add. Q. — ⁹³ quae Q. — ⁹⁴ ut P; ut add. Q; deinde del. — ⁹⁵ le — materiale] om. V; add. in marg. alia m. V. — ⁹⁶ om. R. — ⁹⁷ illos V.

(1) DENIFLE et CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, t. I. 543. Opiniones ducentae undeviginti Sigeri de Brabantia etc... n° 204. — (2) Ut supra, n° 219. — (3) Ut supra (loc. cit.), n°s 204 et 219. — (4) Ut supra. n°s 224, 212, 219.

QUAESTIO V

Utrum imminentे casu de periclitatione fidei christianaे propter quod necessarium sit adiutorium aliquorum hominum qui per rapinam vel usuram vel aliis modis iniustis habent bona quae aliis sunt restituenda papa possit cum illis dispensare quod talia non teneantur restituere.

Deinde circa hominem quaerebantur quaedam pertinentia ad praelatos, quaedam [Cod. C, fol. 144 R^a] pertinentia ad homines ¹ in communi. Circa primum quaerebantur quatuor : primum est ² pertinens ad praelatum sumnum, scilicet papam ; scilicet : si imminentे casu periculoso de periclitatione fidei christianaे propter quod necessarium sit adiutorium aliquorum hominum qui per rapinam vel usuram vel aliis modis iniustis habent bona quae aliis sunt restituenda, papa possit dispensare cum illis quod talia non teneantur restituere, sed de illis viventes subveniant necessitatibus ³ communi Ecclesiae.

Secundum est ⁴ pertinens ad praelatos mediocres, scilicet ad episcopos, posito [Cod. R, fol. 219 R^a] quod aliquis clericus [Cod. V, fol. 217 R^a] post concilium generale (1) celebratum tempore domini **Gregorii** ⁵ papae decimi ⁶, adeptus ⁷ ecclesiam parochialeм non fecit se promoveri infra ⁸ annum et nihilominus postea tenuit ⁹ dictam ecclesiam et fructus ex illa percepit ; quaerebatur utrum his non obstantibus talis possit huiusmodi fructus retinere ; vel si forte illos transtulit in aliquod collegium religiosorum, illi religiosi possint huiusmodi fructus retinere.

Deinde iuxta haec quaerebatur tertio : si nec ille clericus nec illi religiosi possunt dictos fructus auctoritate propria et iure eis tali modo acquisitos retinere, utrum episcopus possit cum eis dispensare quod dispensative et auctoritate ipsius episcopi illa retineant.

Quartum pertinet ¹⁰ ad praelatos minores, scilicet ad sacerdotes parochiales, posito tali casu quod sacerdos aliquis rector alicuius ecclesiae parochialis ¹¹ habens domicilium et feudum ¹² in ¹³ parochia alterius sacerdotis parochialis propter quod illi alteri sacerdoti solvit ¹⁴ decimas et pecorum et fructuum terrae, quaerebatur : utrum etiam teneatur ¹⁵ ab illo sacerdote cui ¹⁶ solvit decimas sacramenta ¹⁷ ecclesiastica suscipere.

Ad primum arguitur quod papa hoc non possit ; quia papa non potest id quod est contra iustitiam. Sed contra iustitiam est quod debitum non solvatur vel quod iniuste habitum est non restituatur ¹⁸. Ergo papa non potest dispensare quod hoc non fiat.

Contra. Casus necessitatis non videtur legi sic subiacere quin contra illam licet agere in ¹⁹ necessitate ²⁰. Unde super illud Matthaei (2) secundo: Cum [Cod. Q, fol. 171 R^b] Dominus sabbatis ambularet per sata, discipuli coeperunt vellere spicas, dicit *Glossa* (3): quod non est licitum in lege, necessitas licitum facit. Ergo in easu proposito, qui est casus necessitatis, licet extra illum casum non est ²¹ licitum sic habita non reddere, tamen propter casum necessitatis licitum poterit hoc esse, et praecipue auctoritate superioris talia poterunt ²² retineri.

Responsio. Dicendum quod de bonis exterioribus potest aliquis disponere, prout vel suo iure proprio vel ex commissione ²³ sibi facta auctoritatem ²⁴ habet super illa. Cum ergo bona exteriora omnibus sint communia quantum ad ius utendi illis ²⁵ libere tempore necessitatis, sed extra easum necessitatis non est ita; immo sunt temporalia bona quantum ad ius et dominium et quantum ad ius utendi distincta respectu diversorum, quaedam enim sunt bona pluribus sic communia quod nulla singularis persona habet proprietatem sive ius et dominium in illis, sed aliqua communitas. et talia sunt bona ecclesiastica sive personarum ecclesiasticarum in quantum huiusmodi; et quia una est Ecclesia in quantum etiam unum caput habens, sicut enim Ecclesia parisiensis ²⁶ est una quadam speciali unitate ²⁷ in quantum continet quasi ²⁸ unum corpus mysticum, scilicet congregationem plurium personarum in quibus est ordo ad unum principale membrum tanquam ad caput, scilicet ad episcopum, ita etiam ²⁹ omnes ecclesiae quadam generaliori unitate sunt una ecclesia, in quantum continent plura membra ordinata et connexa ad invicem ³⁰ et ad unum membrum principale sicut ad eaput regitivum ³¹ omnium, scilicet ad Papam; propter quod sicut bona ecclesiae parisiensis non sunt bona alicuius personae singularis de ecclesia parisiensi nec alicuius ³² nec ipsius episcopi, sed sunt bona communia toti corpori ita quod episcopus parisiensis secundum se non habet ius proprietarium in illis sed solum in quantum est pars talis corporis vel talis communitatis: sed quia est pars eminentior sicut caput habens ³³ dirigere alia commembra ³⁴ sua, ideo ipse est talium bonorum principalis [Cod. R, fol. 219 R^b] dispensator: ita etiam bona communia omnium ecclesiarum in ordine et connexione ad papam ³⁵ non sunt bona alicuius singularis personae, nec simpli- [Cod. V, fol. 217 R^b] cium personarum, nec episcoporum, nec etiam papae; sed sunt ³⁶ communia universalis ecclesiae, ita quod ipse papa per se sive ut est quaedam una persona, secundum se non habet ius et dominium in illis. sed in quantum est membrum talis communitatis vel corporis sic unius. Sed quia est [Cod. C, fol. 144 R^b] membrum eminentius sicut caput universalis Ecclesiae, ideo etiam ipse est omnium bonorum ecclesiasticorum principalis et generalis dispensator. Habet ergo communitas Ecclesiae ut comprehendit caput et alia membra, scilicet praelatos et simplices personas ecclesiasticas. ius et dominium vel proprietatem in bonis ecclesiasticis in communi; sed

praelati sunt illorum principales et generales dispensatores et praecipue summus praelatus.

Unde non videntur bene ³⁷ dicere qui dicunt quod nec persona singularis alia a papa, nec etiam aliquod collegium vel aliqua communitas habet ³⁸ ius et dominium in bonis Ecclesiae, sed solus papa qui, secundum illos, non solum est administrator et dispensator universalis, sed est verus dominus proprietarius talium bonorum. Si enim sic esset papa dominus proprietarius ³⁹ bonorum Ecclesiae, sic scilicet quod ipse, ut persona quaedam ⁴⁰ singularis a tota communitate Ecclesiae sequestrata, habeat liberum ius et dominium in illis potens ea libere alienare et de eis disponere sicut verus et solus dominus, et papa de ratione sui status tale ius haberet cum hoc esset verissime habere proprium, hoc autem ⁴¹ est ⁴² contra perfectionem evangelicam ubi consultitur paupertas qua saltem aliquis renuntiat bonis temporibus [Cod. Q, fol. 171 V^a] in proprio, licet non ⁴³ in communi, papa secundum suum statum non posset tenere evangelicam perfectionem praelatorum cum ipse haberet talia bona sicut ⁴⁴ proprietaria, quia non essent vere pluribus communia. ⁴⁵

Praeterea cum illa sic habeat quod ipsa non potest relinquere vel ab ecclesia alienare, quia in hoc communitati ⁴⁶ ecclesiasticae praeiudicaret, hoc videtur esse quia ⁴⁷ illa non sic sunt sua quin etiam communitas Ecclesiae ius habeat in illis quae etiam hoc ⁴⁸ posset impedire si papa pro voluntate sua in detrimentum Ecclesiae vellet bona talia alienare. Ergo videtur quod tota Ecclesia in communi hoc ius et dominium habeat ⁴⁹; sed dominus papa est omnium generalis dispensator vitae totius communitatis Ecclesiae, propter quod de illis non debet disponere nec potest potentia iuris, ita quod non ⁵⁰ peccet nisi secundum quod magis cedunt ad utilitatem Ecclesiae quod pertinet ad bonum et fidelem dispensatorem qui non est dominus sed dispensator et ⁵¹ quasi procurator generalis.

Praeterea si dicatur quod solus papa habet ⁵² ius et dominium vel proprietatem, sed non in quantum est persona privata sed publica, in quantum scilicet est vicarius Christi cuius sunt omnia talia bona ut domini principalis, et papae ut eius vicarii generalis, non valet ⁵³. Quia Christus secundum quod Deus aequa est dominus omnium aliorum bonorum sicut ecclesiastorum; ut autem homo non habet ⁵⁴ nunc ⁵⁵ communicationem et conversationem corporalem ⁵⁶ cum his qui sunt in Ecclesia; nec hi qui bona temporalia conferunt Ecclesiae intendunt ius quod habebant in illis transferre in Christum sive secundum quod est Deus, quia sic omnia sunt sua, nec in quantum est homo quia illis non habet ⁵⁷ nunc uti; sed per se et directe intendunt transferre ius et dominium talium bonorum in ministros Christi; et ideo bona talia sunt ipsius Ecclesiae quantum ad ius et proprietatem simpliciter et absolute, Et verum est quod papa est eius vicarius generalis in [Cod. R, fol. 219 V^a] regimine Ecclesiae; sed alii praelati etiam sunt eius vicarii

immediati, licet non ita generales. Et sic etiam⁶⁸ est dispensator generalis omnium bonorum quae sunt [Cod. V, fol. 217 V^a] Ecclesiae in communi. Sed alii⁶⁹ etiam praeclati sunt dispensatores, licet non ita generaliter. Est tamen sic generalis procurator vel dispensator⁷⁰ ratione sui officii cui hoc⁷¹ inseparabiliter est annexum. Nec potest ordinari quod non habeat huiusmodi potestatem generalem super omnia bona Ecclesiae, et tamen non est proprie dominus proprietarius alioquin, ut dictum est, non possent talia bona dici communia Ecclesiae, sed solum propria ipsi papae.

Secundum hoc⁷² etiam⁷³ personae ecclesiasticae nec in proprio nec in communi haberent ius in illis; et tunc⁷⁴ in nullo videretur differre modus⁷⁵ quo clerci et monachi habent bona temporalia ecclesiastica et modus quo illa habent fratres minores: quia⁷⁶ non haberent in eis aliquod ius, sed solum usum simplicem facti⁷⁷ de licentia papae, quia si haec vera essent omnium bonorum quae dantur ecclesiis vel ecclesiasticis personis secundum quod huiusmodi ius et dominium immediate transiret in solum papam: et videatur superflue esse scriptum in Constitutione (4) edita super declaracione regulae fratrum minorum, ubi dicitur quod, quia illi fratres iuris et proprietatis rerum quae eis donantur non sunt capaces [Cod. Q, fol. 171 V^b] ideo papa ne talium rerum ius et [Cod. C, fol. 144 V^a] dominium vagum remaneat et incertum⁷⁸, ius et dominium illarum suscipit in se, illud sedi sive romanae Ecclesiae adscribendo⁷⁹, declarans quomodo hoc habet fieri rationabiliter et decenter per hoc quod quasi⁸⁰ consimiliter acquirit ius et dominium in re aliqua monachus monasterio et servus⁸¹ domino.

Sed ista similia nihil valent si monasterium ius et proprietatem in re acquisita per monachum habere non possit, sed solus papa in omnibus rebus ecclesiasticis ius et proprietatem habet, cum tamen constet in alio⁸² exemplo⁸³ dominum habere verum ius et dominium in re acquisita per servum⁸⁴. Ex quo apparet quod monasterium vere habet ius et dominium in bonis quae per monachum acquiruntur.

Haec⁸⁵ etiam videntur⁸⁶ contra intentionem transferentium talia bona et contra ordinem quo ad papam videntur pervenire; quia constat quod cum aliquis fundat aliquod monasterium et illud bonis temporalibus dotat, intentio eius est primio et per se transferre ius et dominium illorum bonorum in collegium dicti monasterii ut illo⁸⁷ possideant⁸⁸ et de illis vivant, non autem expresse et immediate in papam, sed implicite et quodammodo immediate, in quantum scilicet ipse papa est etiam membrum principale sicut caput eiusdem collegii, immo etiam cuiuslibet collegii ecclesiastici⁸⁹. In quantum enim ius transit in aliquem qui secundum quod huiusmodi est pars alicuius communitatis, oportet quod transeat per illum⁹⁰ in ipsam communitatem totam et in quamilibet personam illius in quantum etiam est pars communitatis eiusdem⁹¹.

Unde cum monachi et clerci sint capaces iuris et dominii talium bono-

rum in communi, quia huic non renuntiaverunt sicut dicuntur fecisse fratres minores qui per votum quod ⁸² fecerunt sic omnia totaliter abdicaverunt quod non sunt talis iuris et dominii etiam in communi capaces, non potest dici quod ex tali forma donandi non consequatur collegium aliquod particulare ius et do- [Cod. R, fol. 219 V^b] minium et in hoc etiam ipse papa. Frustra enim et omnino inutilis esset huiusmodi habilitas et capacitas iuris et dominii in bonis ecclesiasticis si in talibus eis traditis tale ius non assererentur, sicut contingit in fratribus minoribus qui tali habilitate et capacitate carent, propter quod nec in ipsis tale ius et dominium transire potest [Cod. V, fol. 217 V^b]. Quantum ⁸³ ad modum autem specialem quo dominus papa consequitur dominium in rebus quae ad usum fratrum minorum trahuntur, videtur hoc esse intelligendum quod, cum aliquis intendit ⁸⁴ transferre dominium alicuius rei in aliquam personam ecclesiasticam sive praetextu eius et propter usum suum, et sic intendit quod res illa fiat ecclesiastica, transit ius talis rei in talem sicut capax est eius. Si ergo sit capax dominii ut est pars talis vel talis communitatis determinatae ⁸⁵ transit in ipsum ⁸⁶ quantum ad ius et dominium, non in quantum est persona singularis sed in quantum est pars talis communitatis ; et in hoc etiam in communitatem et in caput illius. Si vero ⁸⁷ propter ⁸⁸ votum speciale non sit capax dominii talis rei, sed solum usus simplicis ⁸⁹ facti quod est commune omnibus, tamen datur ei ut est persona ecclesiastica. Ex hoc efficitur talis res ecclesiastica et in illa acquirit Ecclesia in communi et papa sicut caput eius ius ac proprietatem et dominium ; et per talem personam acquirit Ecclesia ius sicut dominus per servum. Sed quia persona ⁹⁰ cuius praetextu talis res transfertur in Ecclesia, nec est communitas nec pars communitatis determinatae in quam possit [Cod. Q, fol. 172 R^a] talis res ⁹¹ transire quantum ad ius et proprietatem, ideo talis res transit in ius Ecclesiae in communi absque hoc quod aliqua ecclesia specialis in illis possit sibi ius vendicare, maxime si papa tales personas eximat a subiectione ordinariorum ⁹² et bona quae occasione ipsarum Ecclesiae in communi acquiruntur sibi specialiter quantum ad ius et dominium retineat, alioquin ordinarius loci in illis ius et proprietatem haberet. Hoc autem contingit ⁹³ in minoribus. Et ideo ad nullum caput speciale spectat ius talia dispensandi, sed ad papam solum. Unde talia bona debent dici totius Ecclesiae in communi quantum ad ius et proprietatem, sed solius papae quantum ad ⁹⁴ ministrationem et dispensationem. Non sic est dicendum de bonis ecclesiae parisiensis quarum dominium et ius non solum habet Ecclesia in communi, sed etiam ecclesia parisiensis in speciali et quorun dispensator et administrator non est solus [Cod. C, fol. 144 V^b] papa, sed episcopus et ipse ecclesia parisiensis.

Et secundum praedicta potest correcte concludi quod, licet ⁹⁵, sicut alias dixi, paupertas quae consistit in omnimoda abdicatione bonorum quantum ad ius et dominium et in proprio et in communi, non potest competere homi-

nibus qui multis indigent ultra⁹⁶ necessitatem secundum modum suum vivendi; quia si in talibus nullus vendicaret sibi ius, nec ipsi utentes nec transferentes in ipsos, tales res viderentur⁹⁷ habendae pro derelictis; et qui illis magis indigeret posset illas occupare. Sic etiam utentes rebus in quibus nec iure suo usum haberent⁹⁸, quia nullum ius⁹⁹ habent nec iure vel concessione alterius quia nullius essent, in talibus non viderentur habere iustum et rationabilem usum¹⁰⁰, maxime cum alias eius indigens [Cod. R, fol. 220 R^a] illa vellet occupare et secundum hoc status talium non posset stare nisi aliquis voluntarie talium rerum dominium retineret; et sic videretur talium talis perfectio ab alio dependere. Quod utique videtur verum de quibuslibet¹⁰¹ personis simpliciter et secundum se consideratis; tamen de personis ecclesiasticis secundum ordinationem et institutionem Ecclesiae ad statum ecclesiasticum et ad officiandum in Ecclesia modo religiosorum institutis non ita videtur; quia eo ipso in tali statu constituantur ab Ecclesia, omnia quae eis¹⁰², ut tales sunt, conferuntur, bona ecclesiastica efficiuntur¹⁰³ et in ius et dominium Ecclesiae saltem in communi, modo qui dictus est de fratribus minoribus, transeunt, et in tales etiam [Cod. V, fol. 218 R^a] ius transiret, si non obstaret votum speciale eorum. Et ideo ex concessione generalis administratoris bonorum Ecclesiae, tales talibus bonis licite possunt¹⁰⁴ uti; nec videntur ad usus aliorum talia convertenda de aequitate nisi casus aliis maioris necessitatis contingere et sic istis suppositis, non debet dici perfectio talium, postquam sunt tali modo ab Ecclesia instituti et approbati¹⁰⁵, a voluntate alterius proprie dependere. Et videtur quod illud ius, quod sibi dominus papa ibi vendicat in constitutione Domini **Nicholai** (5). ei debeat competere de iure.

Sunt autem alia bona quantum ad ius et dominium diversis personis appropriata, sicut bona saecularia saecularibus personis; sed quia communitas personarum saecularium non est sic unita in habendo talia bona nec inter se nec etiam in ordine ad caput unum, unde non est respectu talium aliquis unus dispensator constitutus sicut in ecclesiasticis [Cod. Q, fol. 172 R^b] sed unusquisque de illis disponit et ordinat sicut placet, dum tamen hoc in iniuriam aliorum non cedat, quia in hoc habent principes saeculares alios gubernare et impedimenta ac iniurias circa hoc contingentia corrigere. Ideo principes sive ecclesiastici sive saeculares non sic habent liberam dispositionem de bonis saecularibus, sicut ecclesiastici principes de ecclesiasticis. Propter quod licet imperator sit princeps summus et quasi caput inter saeculares, non tamen habet potestatem sic liberam dispensandi vel administrandi temporalia saecularia, sicut papa ecclesiastica. Licet etiam papa aliquo modo habeat auctoritatem et rationem capitum non solum respectu ecclesiasticorum¹⁰⁶ sed etiam respectu saecularium, non tamen sic libere potest disponere de saecularibus sicut de ecclesiasticis [Cod. V, fol. 218 R^a, l. 27].

Ad intellectum ergo propositae quaestionis dicendum quod licet papa

sit principaliter constitutus dispensator et princeps quantum ad spiritualia et quantum ad bona temporalia ecclesiastica¹⁰⁷ tamen habet etiam¹⁰⁸ auctoritatem et potestatem aliquo modo super alia bona temporalia et super illorum¹⁰⁹ dispensationem, quia primam et¹¹⁰ radicalem auctoritatem post Christum videtur habere, ut rector principalis Ecclesiae et in temporalibus et in spiritualibus; quod potest intelligi et per duas claves et per duos gladios. Unde dicitur *Distinctione* (6) *vigesima secunda*: Omnes: « ro- [Cod. R, fol. 220 R^b] manam ecclesiam solus ipse fundavit qui beato **Petro** aeternae vitae clavigero terreni simul et caelestis imperii iura concessit. » Quod verum est prima auctoritate et superiori, sed iurisdictionis executionem sive ius exequendi immediate habet in spiritualibus, non autem in temporalibus nisi in casibus, sed magis imperator, secundum quod dicitur *nongesima*¹¹¹ *sexta Distinctione* (7), *Cum ad verum*: « Mediator Dei et hominum homo Christus actibus propriis et dignitatibus distinctis officia potestatis utriusque propter ea discernit ut spiritualis actio a cornalibus distaret incurribus et Deo militans minime se saecularibus implicaret. » Et cetera.

Secundum hoc ergo est dicendum quod, si bona a talibus iniuste habita, sunt bona ecclesiastica sive personarum ecclesiasticarum, potest papa ex rationabili causa dispensare etiam extra casum merae necessitatis; et multo magis in casu evidentis necessitatis quod talia non reddantur¹¹². Sed ea in usus ad bonum Ecclesiae cedentes convertant vel expendant, sicut etiam si aliqui homines nihil a personis ecclesiasticis iniuste recepissent, posset¹¹³ tamen¹¹⁴ compellere personas ecclesiasticas quod eis de bonis ecclesiasticis ad utilitatem Ecclesiae providerent, sicut frequenter facit papa decimas Ecclesiae imponendo.

Si vero talia bona sint habita a saecularibus personis, cum unaquaeque persona singularis sive saecularis¹¹⁵ sive ecclesiastica in casu necessitatis teneatur ad conservationem [Cod. V, fol. 218 R^b] boni communitatis et maxime boni spiritualis fidei, et ad hoc teneatur quilibet¹¹⁶ et corpus et res exponere, si talis sit casus quod evidenter appareat quod tale bonum periclitabitur nisi per tales personas resistatur et tales personae non habent unde resistere possent, si talia bona restituerent¹¹⁷, alii de iure naturae tenebuntur eis talia bona dare si non haberent et ex quo iam habent, potest dispensari quod non reddant; immo in tali casu dispensatio non est nisi quae-dam iuris naturalis declaratio, quia iure¹¹⁸ naturae omnia bona exteriora, ut dictum est, sunt communia tempore necessitatis etiam pro sustentatione singularium personarum et multo magis [Cod. Q, fol. 172 V^a] pro tuitione¹¹⁹ vel defensione boni communis; et quicumque in talibus casibus denegaret communicare sua bona, immo potius bona communia in hoc casu, graviter peccaret. Ad papam autem qui habet curam animarum omnium fidelium pertinet illos dirigere ad salutem, ipsos cohibendo a peccatis et ab illis revocando errantes, et praecipere quod unus erga alium faciat et ei exhibeat¹²⁰

quod tenetur¹²¹, ideo ad papam bene pertinet declarare casus in quibus subditi talia facere tenentur et ad faciendum compellere potest eos.

Verumtamen quia omnes ad quos commode potest haberi recursus in tali casu tenentur in solidum proportionaliter contribuere ad subveniendum tali necessitati et non debent aliqui particulariter totum damnum in¹²² expensis portare si dispensetur cum talibus quod talia non restituant¹²³ debet ordinari per superiorem quod de bonis aliorum saltem in parte satisfiat illis a quibus talia bona iniuste sunt ablata ne ultra decentem proportionem aliqui [Cod. R, fol. 220 V^a] specialiter graventur. Et quia si aliqui essent in hoc rebelles, peccarent; ratione peccati possunt per papam compelli ad hoc faciendum et secundum hoc etiam posset imminere casus tantae necessitatis quod papa posset laicis indicere contributionem alicuius portionis bonorum suorum ad succurrendum Ecclesiæ in tali necessitate.

Sed cum ipse papa non habeat ius in bonis saecularium¹²⁴ nec in proprio sive ut proprietarius, neque etiam in communi ut caput corporis cuius per se sint talia bona sicut contingit in bonis ecclesiasticis, ut dictum est; et sic¹²⁵ etiam non est dispensator vel administrator illorum, sicut etiam respectu¹²⁶ bonorum Ecclesiæ, ideo videtur quod extra casum necessitatis non potest absolvere raptores, usurarios et alios huiusmodi a restitutione male habitorum a personis saecularibus, nec etiam a solutione quorumcumque debitorum nisi forte propter peccatum ipsorum, utpote si fiant haeretici et adversarii Ecclesiæ volentes eam per talia bona impugnare si haberent.

Est autem circa praemissa intelligendum quod quae dixi circa ius et dominium domini papæ in bonis temporalibus sive ecclesiasticis sive¹²⁷ saecularibus, determinando sic¹²⁸ esse, non dixi nec volo illa esse dicta cum assertione, sed recitata secundum aliquam probabilem coniecturam ad declarandum quod etiam¹²⁹ si in bonis temporalibus non haberet ius et dominium nisi modo hic recitato, tamen cum illis de quibus quaeritur posset rationaliter dispensare. Si autem in bonis temporalibus amplius ac¹³⁰ plenius ius habeat, quod non nego, patet evidentius quod cum illis potest libere dispensare.

Et sic concludendo in quaestione, est dicendum quocumque modo intelligatur ius et dominium quod habet dominus papa generaliter in omnibus bonis temporalibus quod potest in tali casu licite dispensare.

Per praedicta patet responsio ad obiectum in contrarium: quia suppositis supponendis, non est contra iustitiam, immo iustitiae conveniens quod talia non restituantur.

¹ omnes V. — ² erat C. — ³ ne cessitate V. — ⁴ erat C. — ⁵ om. Q: *deinde suppl.*
 — ⁶ celebratum — decimi] ultimum 1^a m. V; *del. et celebratum — decimi suprascrips.*
 2^a m. V. — ⁷ ademptus 1^a m. Q; *adeptus corr. 2^a m. Q.* — ⁸ ipsum C. — ⁹ renuit C. —
¹⁰ pertinens C. — ¹¹ posito — parochialis] om. R. — ¹² fondum R. — ¹³ om. C. — ¹⁴ et
 pecorum *add.* Q; *del. postea.* — ¹⁵ tenebatur R. — ¹⁶ qui R. — ¹⁷ sacra VCQ. — ¹⁸ vel

— restituatur] *om.* R. — ¹⁹ *del.* 2^a *m.* V. — ²⁰ imminentia *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ²¹ esset CRQ. — ²² poterint C. — ²³ amissione C. — ²⁴ auctoritate C. — ²⁵ vel C. — ²⁶ parum C. — ²⁷ virtute C. — ²⁸ continet quasi] continens C. — ²⁹ *om.* C. — ³⁰ ordinata — invicem] *om.* C. — ³¹ legitimum C. — ³² personae — alicuius] *om.* C. — ³³ *om.* Q; *suppl. postea.* — ³⁴ tamen membra C. — ³⁵ ipsam Q. — ³⁶ autem Q. — ³⁷ *om.* C; unde Q. — ³⁸ habent C; aliquod Q. — ³⁹ proprietatibus R. — ⁴⁰ persona quaedam] quaedam persona Q. — ⁴¹ *om.* C. — ⁴² *om.* C; autem est] est autem RQ. — ⁴³ *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ⁴⁴ sic C. — ⁴⁵ quia — communia] *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ⁴⁶ communitate Q. — ⁴⁷ quod C. — ⁴⁸ quae etiam hoc] aut etiam licet C. — ⁴⁹ *om.* C. — ⁵⁰ *om.* C. — ⁵¹ dispensator et] *om.* 1^a *m.* V; *add. marg.* 2^a *m.* V. — ⁵² *om.* 1^a *m.* V; *in marg. add.* 2^a *m.* V. — ⁵³ *om.* C. — ⁵⁴ *om.* Q. — ⁵⁵ minus C. — ⁵⁶ corporale Q. — ⁵⁷ habent C. — ⁵⁸ papa *add.* CRQ. — ⁵⁹ *om.* Q. — ⁶⁰ vel dispensator] *om.* S. — ⁶¹ licet C. — ⁶² secundum hoc] cum 1^a *m.* V; *del. et secundum hoc in marg. scripts.* 2^a *m.* V. — ⁶³ cum *add.* C; cum etiam *add.* Q. *sed postea cum ras.* Q. — ⁶⁴ nunc C. — ⁶⁵ modo C. — ⁶⁶ et C. — ⁶⁷ sive R. — ⁶⁸ in cunctum C. — ⁶⁹ assidendo C. — ⁷⁰ quia C. — ⁷¹ *om.* C. — ⁷² aliquo R. — ⁷³ in — exemplo] *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ⁷⁴ secundum C. — ⁷⁵ hoc RC. — ⁷⁶ videtur RC. — ⁷⁷ pos *add.* Q. — ⁷⁸ possiderant R. — ⁷⁹ immo — ecclesiastici] *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ⁸⁰ illud 1^a *m.* Q; illum *corr.* 2^a *m.* Q. — ⁸¹ alias 1^a *m.* V; *del. et eiusdem in marg. scripts.* 2^a *m.* V. — ⁸² sic omnia *add.* Q; *postea del.* — ⁸³ *om.* C. — ⁸⁴ intendat C. — ⁸⁵ *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ⁸⁶ immediate *add.* V. — ⁸⁷ ergo R. — ⁸⁸ *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ⁸⁹ usus simplicis] simplicis usus Q. — ⁹⁰ papa C. — ⁹¹ *om.* Q. — ⁹² a — ordinariorum] *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ⁹³ convenit R. — ⁹⁴ ad *add.* C. — ⁹⁵ dicit *add.* Q; *del. postea.* — ⁹⁶ intra C. — ⁹⁷ venderentur Q. — ⁹⁸ usum haberent] *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ⁹⁹ *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ¹⁰⁰ maxime *add.* Q; *postea del.* — ¹⁰¹ quibus licet R. — ¹⁰² *om.* Q. — ¹⁰³ afficiuntur Q. — ¹⁰⁴ devi *add.* Q; *postea del.* — ¹⁰⁵ postquam — approbati] *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ¹⁰⁶ respectu ecclesiasticorum] ecclesiasticorum respectu R. — ¹⁰⁷ et quantum — ecclesiastica] *om.* Q. — ¹⁰⁸ habet etiam] etiam habet RQ. — ¹⁰⁹ illos 1^a *m.* V in illorum *corr.* 2^a *m.* V. — ¹¹⁰ *om.* Q; *deinde suppl.* — ¹¹¹ decima RQ. — ¹¹² reddit RQ. — ¹¹³ possent Q; posset *corr.* 2^a *m.* Q. — ¹¹⁴ *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ¹¹⁵ singularis Q. — ¹¹⁶ *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ¹¹⁷ restituent 1^a *m.* V in restituerent *corr.* 2^a *m.* V. — ¹¹⁸ iur cum tractu supre litt. r Q. — ¹¹⁹ intuitione Q. — ¹²⁰ ei exhibeat] exhibeat ei R. — ¹²¹ et *add.* RQ. — ¹²² *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* alia m. V. — ¹²³ restuant 1^a *m.* Q; restituant *corr.* 2^a *m.* Q. — ¹²⁴ saecularibus R. — ¹²⁵ et sie] ideo 1^a *m.* V; *del. et et sic in marg. scripts.* 2^a *m.* V. — ¹²⁶ etiam respectu] *om.* Q. — ¹²⁷ *om.* 1^a *m.* V; *add. in marg.* 2^a *m.* V. — ¹²⁸ esse *add.* Q; *postea del.* — ¹²⁹ *om.* Q; *deinde suppl.* — ¹³⁰ cal Q; *del. et ac corr.* 2^a *m.* Q.

(1) Concilium Lugdunense, anno 1274 habitum, GREGORIO X pontifice. — (2) MATTH., XII, 1. — (3) *Glossa apud LYRANUM super MATTH.*, XII, 1. (Antw. 1634, vol. V, p. 217-218, *in Calce*). Sententialiter. — (4) NICHOLAUS IV, Bulla: *Exit qui seminat* (cfr. SBALEA, I. H., *Bullarium franciscanum*, t. III, n° 127. Ed. 1763). — (5) Id., *ibid.* (loc. cit.). — (6) *Decretum GRATIANI*, c. 1, Omnes, DIST. XXII (FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*, P. I, col. 73). Sententialiter. — (7) *Decretum GRATIANI*, c. 6, Cum ad verum, DIST. XCVI (*Ibid.*, I, col. 339). Partim de verbo ad verbum.

QUAESTIO VI

*Utrum talis possit huiusmodi fructus retinere
vel si forte illos transtulit in aliquod collegium religiosorum illi religiosi possint
huiusmodi fructus retinere.*

[**Cod. V, fol. 218 V^a**] Deinde ad secundum arguitur quod illud quod sic est receptum de fructibus talis ecclesiae a tali¹ clero non est restituendum. Quia quod habet aliquis ut verus possessor vel a vero possessore non oportet restituere. Sed ita est in pro- [**Cod. Q, fol. 172 V^b**] posito quod talis clericus ab initio legitime fuit in tali ecclesia institutus² et illius habuit iustum titulum. Ergo quamdiu sic ab ecclesia toleratur, verus possessor talium bonorum videtur. Ergo illos potest retinere. Et ex eodem arguitur quod si illos in alios transtulit quod illi possunt ipsos etiam licite retinere.

Contra. Qui non habet ius in aliquo³ beneficio nec habet ius in fructibus illius ; nec illos potest retinere ; et ex consequenti nec illi in quos illos forte transtulit. Sed ita est in proposito secundum illam novellam constitutionem **Gregorii decimi** (1) : Licet canon. Et cetera.

¹ a tali] om. Q. — ² institutis 1^a m. Q ; institutus corr. 2^a m. Q. — ³ contra — aliquo] in marg. script. 2^a m. R.

(1) c. 14, Licet Canon, SEXTO, I, VI. (FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*, P. II. col. 953).

QUAESTIO VII

*Utrum possit cum eis dispensare quod dispensative auctoritate ipsius
episcopi illa retineant.*

Deinde arguitur ad tertium articulum quod episcopus in tali casu non possit dispensare ; quia qui non habet potestatem dispensandi super aliquo principali ad quod consequitur aliquid annexum. non potest etiam dispensare in illo annexo. Sed episcopus in casu proposito non potest dispensare

cum tali clero quod retineat beneficium ¹. Ergo nec quod retineat fructus ². Et ex hoc sequitur quod non potest dispen- [Cod. R, fol. 220 V^b] sare quod illi in quos huiusmodi fructus ³ transtulit possint illos retinere.

Contra. Episcopus habet potestatem dispensandi in casibus in quibus papa dispensationem sibi non reservavit ; quia quod non est episcopis prohibitum, vel quod non est ipsi papae reservatum intelligitur episcopis concessum, ut dicitur **Extra** (1), *De Sententia excommunicationis* : A nobis. Sed non invenitur episcopis prohibitum dispensare in casu proposito. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum ⁴ ad primum quod, sicut personae de iure sunt inhabiles ad adipiscendum beneficia propter crima quae reddunt eas indignas, ita etiam ex statuto Ecclesiae possunt fieri inhabiles ad beneficia propter defectus non culpabiles ⁵ aliorum quae non sunt in hominis potestate, scilicet aetatis vel natalium. Similiter etiam ex statuto Ecclesiae potest quis reddi inhabilis ad retinendum beneficium adeptum propter aliquem defectum non culpabilem qui est in hominis potestate, puta : propter defectum ordinis quem ⁶ non vult suscipere sicut Ecclesia ordinavit. Sicut etiam aliquis propter culpam suam potest amoveri a beneficio, in quo aliquando iustum titulum habuit, per monitionem et iuris ordine servato et non est statim, commissa culpa, privatus ; ita potest fieri quod per statutum Ecclesiae aliquis ob culpam suam, illa commissa, absque aliqua monitione iure quod habuit sit privatus. Et similiter si incidat in aliquem defectum etiam non culpabilem ⁷ ortum ex statuto Ecclesiae, ex hoc potest sic esse inhabilis quod absque alia monitione sit beneficio de iure privatus.

Cum ergo per statutum concilii generalis (2) sit ordinatum quod qui admittitur ad ecclesiam parochiale faciat se infra annum ad sacerdotium promoveri, in eodem (3) etiam statutum est quod, si hoc non fecerit, sit inhabilis ad dictum beneficium retinendum, et statim cadat ab omni iure quod habuit in eodem absque alia monitione — constat autem quod qui non habet ius in ⁸ beneficio pro tempore illo etiam non potest habere ius in fructibus qui inde percipiuntur, ita autem est in proposito — patet quod talis huiusmodi fructus retinere non potest nec etiam illi in quos forte ⁹ illos transtulit.

Quantum ad secundum vero articulum praedictorum est dicendum quod huiusmodi fructus de iure communi deberent cedere ecclesiae illi determinatae a qua proveniunt convertendi in illius utilitatem [Cod. V, fol. 218 V^b]. Sed, ut dictum est, cum bona Ecclesiae sint bona communia quorum praeflati sunt principales dispensatores qui illa debent dispensare secundum quod viderint ecclesiae non tantum uni [Cod. Q, fol. 173 R^a] determinatae sed universaliter omnibus quibus praesunt melius expedire et summus et universalis dispensator respectu omnium ecclesiarum est papa ; quilibet vero episcopus in diocesi sua, quin ergo papa qui est ¹⁰ universalis dispensator

bonorum ecclesiae de talibus bonis quae de iure competit dictae ecclesiae speciali sed illorum possessionem nondum habet, possit libere dispensare, non est dubium.

Sed aliqualiter dubium videretur aliquibus utrum hoc competat episcopo. Secundum illos enim qui dicent, sed non bene, ut puto, quod potestas ecclesiastica a Christo immediate descendit in solum Petrum, et de ¹¹ ipso in suos successores, scilicet summos pontifices, ut ipse quasi solus ¹² sit praefectus [Cod. R, fol. 221 R^a] et pastor ordinarius, per Petrum autem transfusa est ulterius in alios apostolos et in eorum successores, id est in episcopos, ut sic quasi habeant potestatem eis a papa delegatam vel commissam, videatur quod episcopus in nullo casu habeat potestatem aliquid exercendi vel in aliquo casu dispensandi nisi in illo expresse sit ei concessum. Et quia in capitulo praeallegato (4) : Licet canon, ubi plures articuli continentur, quantum ad unum solum expresse conceditur episcopo potestas dispensandi, scilicet quantum ad residentiam faciendam ; de fructibus autem perceptis nulla fit mentio ; secundum hoc videretur quod episcopus non possit quantum ad fructus perceptos dispensare. Immo cum expresse prohibeatur ¹³ dispensare quantum ad retentionem beneficii quod est principale, videtur quod prohibitum sit ei in fructibus dispensare.

Sed melius videtur esse dicendum quod omnes apostoli suam potestatem et auctoritatem a Christo immediate suscepserunt et in ipsis apostolis omnes episcopi et papa qui est supremus et aliquo modo ¹³ quasi universalis ¹⁴, licet sit specialiter episcopus romanus in Petro et alii episcopi in aliis apostolis. Unde episcopi non sunt praefati sub papa ab ipso ut a vicario Christi instituti et delegati ; sed ¹⁵ sunt ordinarii a Christo ut a principali domino immediate instituti, prout dicitur *Distinctione secunda* (5) : « In novo testamento Petrus ligandi solvendique potestatem primus accepit. Ceteri vero ¹⁶ apostoli cum eodem non dicitur ab eodem pari consortio honorem et potestatem acceperunt. » Et in collatione huiusmodi non posuit ¹⁷ Christus ¹⁸ aliquam restrictionem respectu apostolorum aliorum a Petro, nec ampliationem in Petro.

Sed tamen ¹⁹ secundum modum loquendi satis appareret quod Petrum volebat esse superiorem et principaliorum et quasi caput Ecclesiae propter unitatem Ecclesiae conservandam. Unde in praedicto *Capitulo* (7) dicitur quod Petrus primus, id est tanquam principalior inter alios et maior dignitate et auctoritate, huiusmodi potestatem suscepit.

Et hoc est sic intelligendum quod, licet quantum ²⁰ ad primariam collationem potestatis factam apostolis et in hoc episcopis, quicquid poterat unus potuit alius, et quicquid potest papa potest quilibet episcopus simpliciter et absolute. Hoc tamen est sic restringendum quod potestas episcopi solum se extendit ad contentas in sua dioecesi, sed potestas papae ad omnes ²¹ generaliter.

Item papa huiusmodi potestatem quantum ad executionem et usum potest

restringere propter utilitatem Ecclesiae sibi casus aliquos reservando. Item non potest papa prohiberi ²² dispensare in quibuscumque statutis factis ab inferioribus episcopis, quia sua auctoritas tanquam maior in omnibus intelligitur excepta. Sed potest prohibere ne inferiores in his quae statuit dispensent. Si tamen aliqua statuat et alias sententias ferat et expresse non prohibeat inferioribus episcopis dispensare et [Cod. V, fol. 219 R^a] absolvere in illis, episcopi poterunt dispensare [Cod. Q, fol. 173 R^b] cum suis subditis ²³ et eos ²⁴ absolvere secundum quod communius tenent meliores ²⁵ iuristae.

Quia ergo circa casum propositum solum interdicitur episcopis dispensare quantum ad defectum aetatis vel quantum ad ordines ²⁶ non suscipiendos, videtur dicendum quod possunt episcopi de fructibus dispensare; non quidem quod non obstante quod talis clericus non habeat ius in beneficio, fructus nihilominus percipiat, sic enim peccatum peccato adderetur; sed quod ecclesia dimissa fructus per- [Cod. R, fol. 221 R^b] ceptos non restituat ecclesiae cui ²⁷ erant de iure communi debiti, si hoc episcopus viderit expedire. Quamvis enim in praedicto *Capitulo* (8) expresse concedat papa episcopis hoc solum quod possint dispensare quantum ad residentiam faciendam et sic de aliis videtur prohibere, dicendum quod verum est quantum ad illa quae in dicta constitutione continentur, videlicet quantum ad ordines et aetatem. De fructibus autem perceptis nulla mentio fit ibidem.

Si dicatur quod immo implice in quantum enim prohibetur episcopus ne dispensemset in hoc quod non obstante quod non promovetur, nihilominus retineat beneficium, videtur prohibere quod non dispensemset in hoc quod etiam non obstante quod non promovetur, possit fructus perceptos retinere; dicendum quod, ut dictum est, hoc est verum ²⁸, quod sicut episcopus non potest dispensare quod beneficium sic retineat nec potest dispensare ²⁹ in hoc quod talis fructus huiusmodi recipiat, vel quod receptos retineat eius praetextu sive ex eo quod sibi ex illo beneficio proveniunt, sed sicut episcopus si tales fructus sibi essent a tali clero restituti ut de illis disponeret convenienter secundum quod incumbit officio suo vel restituendo ecclesiae de qua sumpti sunt vel aliter de illis ³⁰ disponendo posset illos dare in pios usus, praecipue si ecclesia de qua recepti fuerunt non multum indigeret. Ita etiam si talis clericus sit poenitens et sit ³¹ habilis ad faciendum magnum fructum in Ecclesia, sed hoc ³² non posset facere si tales fructus restitueret, potest episcopus facere quod illos retineat, non iure sibi ex eo quod dictam ecclesiam tenuit acquisito quia nullum ius ex hoc acquisivit, sed nova et gratuita collatione.

Similiter etiam si talis clericus tales fructus religiosis aliquibus ³³ consultit et episcopus videat quod ecclesia de qua recepti sunt non multum indigent, illi vero religiosi sunt indigentes et in ecclesia fructuosi vel praedicationibus vel orationibus vel aliis bonis operibus, potest etiam episcopus dispensare quod illos retineant, cum ³⁴ etiam episcopus possit portionem fruc-

tuum alicuius ecclesiae abundantis religiosis honestis conferre in perpetuum saltem de consensu capituli, ut dicitur **Extra** (8) : de his quae fiunt a praelato sine consensu capituli pastoralis.

Per praedicta patet responsio ad obiecta. Ad primum enim est dicendum quod, licet talis clericus sit verus possessor talium bonorum, non est tamen iustus possessor ; quia non tenet nec possidet ea de iure sed de facto solum. Et ideo ex dono eius non potest aliquis consequi iustum titulum. Nec tolerantia Ecclesiae quae talem non amovit ab Ecclesia statim quando vocavit de iure dat ei aliquod ius in Ecclesia vel in ipsis fructibus. Ecclesia enim ²⁵ tolerat multa mala non corrigendo illa, licet non toleret aliqua mala approbando.

Ad aliud est dicendum quod, sicut ³⁶ episcopus non potest dispensare cum tali clero quantum ad principale, scilicet quod illam ecclesiam retineat et ad ordines non ³⁷ promoveatur, ita non [Cod. Q, fol. 173 V^a] potest dispensare quod non promotus fructus recipiat vel quod illos retineat praetextu beneficii habiti ; sed ³⁸ potest ³⁹ per viam aliam dispensare, ut dictum est.

¹ modo potest usque ad septem annos secundum Constitutionem BONIFACII papae octavi add. in marg. 3^a m. VR. — ² et ex hoc sequitur quod non potest dispensare cum tali clero quod retineat beneficium ; ergo nec quod retineat fructus add. R. — ³ fructos 1^a m. Q ; fructus corr. 2^a m. Q. — ⁴ quod add. Q ; postea del. — ⁵ sed propter defectum add. RQ. — ⁶ quod Q. — ⁷ etiam — culpabilem] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ⁸ ut Q. — ⁹ om. QR. — ¹⁰ om. Q. — ¹¹ in 1^{ae} m. V. del et de in marg. scripts. 2^a m. V. — ¹² om. Q. — ¹³ aliquo modo] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁴ sic add. R ; postea del. — ¹⁵ non add. Q. — ¹⁶ om. Q ; postea suppl. — ¹⁷ possuit Q. — ¹⁸ om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁹ om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ²⁰ om. R. — ²¹ gen. add. Q. — ²² ad haberi 1^{ae} m. V. pro in marg. add. 2^a m. V. — ²³ suis subditis] subditis suis Q. — ²⁴ cum — eos] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ²⁵ om. 1^a m. V ; suprascrips. 2^a m. V. — ²⁶ ordinis R ; ordines corr. R. — ²⁷ qui R. — ²⁸ est verum] verum est R. — ²⁹ quod — dispensare] om. R. — ³⁰ ius 1^{ae} m. Q ; illis corr. 2^a m. Q. — ³¹ sic Q. — ³² om. Q ; postea suppl. — ³³ religiosis aliquibus] aliquibus religiosis R. — ³⁴ non Q. — ³⁵ autem 1^{ae} m. V. del. et enim in marg. scripts. 2^a m. V. — ³⁶ om. Q. — ³⁷ om. 1^a m. V ; in marg. add. 2^a m. V. — ³⁸ non add. Q. — ³⁹ om. Q : suppl. postea.

(1) c. 19. Nuper a nobis, EXTRA, V, 39, *De sententia excommunicationis* (op. cit. II, col. 900). — (2) Concilium Lugdunense, anno 1274 habitum. Cfr. c. 14. Licet canon. SEXTO, I, VI (op. cit. II, col. 953). — (3) Id., *ibid.* (loc. cit. col. 954). — (4) Id., *ibid.* (loc. cit. col. 954). — (5) Id., *ibid.* (loc. cit.). — (6) *Decretum GRATIANI*, P. I, c. 2. In novo Testamento, DIST., XXI (op. cit. I, col. 69). Litteraliter. — (7) Id., *ibid.* (loc. cit.). — (8) c. 14, Licet Canon, SEXTO, I, VI, *De Electione* (op. cit. II, 953-954). — (9) c. IX. Pastoralis officii, EXTRA, III, 10 (op. cit. II, col. 505).

QUAESTIO VIII

Utrum curatus aliquis habens bona in parochia alterius de quibus ei solvit decimas teneatur ab illo sacramenta ecclesiastica suscipere.

[**Cod. V, fol. 219 R^b** ; — **Cod. P, fol. 318 R^b**] Ab quartum arguitur quod talis sacerdos debeat suscipere sacramenta ab alio sacerdote, quia decimae institutae sunt pro sustentatione ¹ praelatorum non nisi quia tenentur suis subditis ministrare sacramenta. Ergo ille cui dantur decimae de iure debet danti decimas ² ministrare sacramenta ³ et dans decimas habet ius recipiendi sacramenta ⁴ ab illo cui decimas dat. Sed dictus sacerdos alteri sacerdoti dat decimas ⁵. Ergo. Et cetera.

Contra. Tales sacerdotes ⁶ respectu administrationis sacramentorum sunt pares. Ergo unus non tenetur alteri [**Cod. P, fol. 318 V^a**] sacramenta ministrare ; nec unus ea tenetur ab ⁷ altero ⁸ recipere. Item hoc ⁹ potest aliter sic ostendi : subditus non habet ius recipiendi sacramenta ¹⁰ a praelato nisi sicut praelatus habet ius recipiendi ¹¹ temporalia a subditis. Sed praelati nullum ius habent in bonis subditorum, sed solum licentiam quandam ad petendum illa, ut videtur dicere quaedam *Glossa* (1), *Prima Corinthiorum* (2), nono. Ergo. Et cetera.

Responsio. Ad evidentiam quaestionis est considerandum qualis est habitudo inter praelatum qui habet sacramenta subdito dispensare et subditum qui habet illa a praelato suscipere ; et qualis est obligatio praelati ad subditum ad talia spiritualia ministrandum ¹² ; et qualis est obligatio subditi ad praelatum et quae ei tenetur quantum ad temporalia exhibere ratione bonorum spiritualium quae ab ipso habet recipere.

Et quia apostoli fuerunt primi et principales praelati in Ecclesia, non possunt haec declarari nisi ostendatur quomodo habuerunt vel non habuerunt ius in bonis temporalibus subditorum. Et quia ipsi tenuerunt perfectissime paupertatem evangelicam quae, secundum aliquos ¹³, videtur includere abdicationem omnimodam temporalium quantum ad ius et dominium, et in speciali et in communi, talia autem non possunt bene tractari quin aliquo modo tangi ¹⁴ videantur ea quae scribuntur in constitutione Domini **Nicholai** (3) papae ¹⁵ edita super declaratione regulae fratrum minorum, in qua constitutione innuitur quod apostoli omnino nihil habuerunt ; quod periculosem reputo propter ¹⁶ periculum excommunicationis latae sententiae et aliarum poenarum in fine dictae constitutionis comminatarum contra illos qui contenta in dicta constitutione exponunt aliter quam gram-

maticaliter et qui dicunt contra illa quae ibidem sunt contenta; et¹⁷ ideo quia in quaestione praesenti et in quibusdam aliis aliqualiter oportebit tangere aliquid quod [Cod. P, fol. 318 V^b] potest ad materiam dictae constitutionis aliquo modo pertinere, protestor quod ea quae¹⁸ in dicta constitutione continentur¹⁹ non²⁰ intendo exponere nec dicere aliquid contra contenta in eadem ex deliberatione et certa scientia.

Est ergo, istis praemissis, ad quaestionem dicendum quod de iure naturae est quod in omni communitate sit principans et subiectum et quod sit quaedam habitudo mutua et obligatio unius ad alterum. Et secundum hoc, ad hoc quod communitas Ecclesiae convenienter existat et conservetur, proficiat et promoveatur, oportet quod in ea sint subditi qui regantur et praelati qui regant. Et est quaedam habitudo et obligatio de iure naturae et essentialis inter istos talis quod praelatus, in quantum praelatus, ratione sui status et officii est obligatus subditis in his quae ad salutem ipsorum pertinent ut scilicet per doctrinam et praedicationem, per [Cod. Q, fol. 173 V^b] visitationem et correctionem, per sacramentorum dispensationem, per orationum suffragia et sic de aliis²¹ [Cod. R, fol. 221 V^b] salutem eorum procuret. Unde ad hoc tenetur non solum ex virtute caritatis²² ipsum ad talia ex amicitia et honestate²³ incli- [Cod. V, fol. 219 V^a] nantis, sed virtute iustitiae etiam proprie dictae²⁴ ipsum ad hoc ratione sui officii ex necessitate²⁵ obligantis. Subditi vero obligantur praelatis tanquam patribus spiritualibus ad obedientiam, reverentiam et honorem et ad necessariorum ministracionem; quia, ut dicitur, *Prima Timotheum* (4), quinto: qui bene praesunt presbyteri duplii honore digni habeantur. *Glossa* (5): ut eis etiam exteriora ministrent sicut etiam filii carnales suis parentibus corporalibus obligantur.

Unde sicut praelatus manens praelatus non potest absolvi ab hac obligatione et ab hoc debito, quin scilicet praedicta²⁶ debeat suis subditis exhibere — ad hoc enim se in susceptione curae obligavit. et quilibet subditus habet ius [Cod. P, fol. 319 R^a] talia a suo praelato tempore et loco exigendi — ita etiam subditi sie ad exhibendum²⁷ praedicta sunt praelato sie²⁸ obligati quod ipso manente praelato de iure non possunt talia denegare; et ipse praelatus habet ius talia exigendi et non solum licentiam petendi. Nec huic iuri et potestati praelatus manens praelatus potest renuntiare, licet possit huiusmodi potestate²⁹ aliquando ex causa non uti.

Quod enim praelatus sit subditis obligatus et ipsi ius habeant in praedictis eis per praelatum exhibendis, quae praelatus non potest eis denegare; praelatus autem in quantum praelatus nullum ius proprie dictum habeat in bonis subditorum. nec ipsi subditi sint praelato in quantum est praelatus in aliquo obligati, sed si ab³⁰ eis temporalia petunt praelati sine iniuria possunt denegare, quod contingit si praelati non habent ius exigendi sed solum licentiam humiliter petendi; hoc est omnino irrationaliter et hoc dicere est³¹

destruere naturalem et essentialem habitudinem quae debet esse in ecclesiastica politia.

Dicere etiam quod praelati non ³² habent ius in aliquibus bonis nisi sint eis gratuitē oblatā, et non habent ius exigendi aliqua tanquam eis de iure debita, includit quod in decimis Ecclesia non habet ius nec decimarum solutio pertinet ad praecēpta moralia, cum ³³ tamen hactenus ³⁴ sit suppositum quod solutio decimarum — accipiendo pro decima bona subditorum non quantum ad talem determinatam quotam, sed quantum sufficit ad decentem sustentationem praelatorum — sit de iure naturae et divino, et non ex statuto Ecclesiae nec ex voluntaria vel voluntarie facta obligatione.

Quod enim subditus sit certus quod praelatus de iure ministrabit ei spiritualia, et si praelatus denegaret ³⁵, subditus [Cod. P, fol. 319 R^b] de iure posset agere contra ipsum, quia ad hoc in susceptione curae se obligavit ³⁶; et praelatus non sit certus quod subditus ei vitae necessaria ministrabit nec ea de iure exigere possit, sed per mendicitatem, solum habendo licentiam petendi necessaria, sibi provideat de necessariis, est irrationalē; quia secundum hoc non esset differentia inter ipsos et quascumque alias ³⁷ communes personas indigentes quantum ad necessaria vitae habenda. Et inordinata esset inaequalitas [Cod. R, fol. 222 R^a] inter ipsos et subditos, si sic praelati essent subditis obligati, non autem e converso.

Quod autem ita sit, scilicet quod talis sit habitudo inter subditos et praelatos ³⁸ et quod praelati ius habent in bonis subditorum et potestatem illa petendi et exigendi etiam de rigore iustitiae vere et proprie dictae, hoc patet per textum sacrae scripturae et per glossas, et non solum naturali ratione.

Per exempla enim in quibus apparet huiusmodi obligatio esse naturalis ad tale ius [Cod. Q, fol. 174 R^a], hoc declarat **Apostolus** (6), *Prima Corinthiorum*, nono. Ibi enim dicit sic: Numquid non habemus potestatem manducandi et bibendi. Nostra *Glossa* (7); id est: vivendi de stipendiis nostris; quasi dicens: utique habemus potestatem. Infra (8): quis militat stipendiis suis? nunquam quis plantat vineam et de fructu eius non edit? quis pascit gregem et de lacte gregis non manducat? Quasi diceret: per ista exempla [Cod. V, fol. 219 V^b] manifesta in quibus invenitur ex una parte vere debitum tribuendi et ex alia ius petendi et recipiendi, evidenter patet quod si aliquis ratione sui officii obligatur ad talia opera et illa facit de iure, debitum est quod etiam ei ³⁹ talia tribuantur et fiant.

Immo quia talia exempla generalia sunt per quae innuitur ⁴⁰ esse obligatio naturalis subditorum ad praelatos ad hoc [Cod. P, fol. 319 V^a] quod eis tribuant vitae necessaria, quia etiam ipsi praelati tribuunt eis maiora bona quae ad regimen eorum pertinent — etenim per ista ita arguitur ⁴¹, et non aliter de saecularibus principibus per se, in quantum scilicet sunt principes vel praelati, quod eadem ratione ius ⁴² habent in bonis subditorum — patet quod necessario concludunt in praelatis ecclesiasticis ⁴³ etiam magis

evidenter quem in praelatis sacerularibus qui non exhibent tanta bona sicut ecclesiastici. Hoc etiam, ut dicitur in *Glossa* (9), arguit ulterius ratione. Quod ostendit praedictis exemplis⁴⁴ cum dicit infra (10) : Si nos vobis spiritualia seminamus, magnum non est si vestra carnalia nos metamus⁴⁵; sed non usi sumus hac potestate. Et infra (11) : Nescitis quoniam qui in sacrario. *Glossa* (12) : id est : in templo ; operantur ; *Glossa* (13) : ut artifices : quae de sacrario sunt, edunt⁴⁶ (14). Ita et dominus ordinavit⁴⁷ his qui evangelium annuntiant de evangelio vivere (15). *Glossa* (16) : naturalis etiam ratio hoc habet ut quis vivat inde ubi laborat, praecipue ex debito, et qui ad hoc ratione officii obligatur. Hac ergo ratione probat se potestatem habere accipiendi.

Item **Matthaei** (17) decimo : Nolite possidere aurum neque argentum neque pecuniam in zonis vestris, non peram in via ; et cetera. Dignus est enim operarius cibo suo. *Glossa* (18) : ecce quod praecepit nihil ferre, quia omnia debentur eis.

Item *Glossa* (19) dicit : Magister dicit non nisi virgam : « Quo nomine significatur potestas recipiendi necessaria, de qua dicit hic : dignus est operarius cibo suo. Qua⁴⁹ non uti possunt⁵⁰ nec tamen⁵¹ inobedienter sunt qui de suo iure cedunt. »

Ista enim inseparabiliter ad invicem referri videntur : debitum tribuendi ex parte unius et ius recipiendi et exigendi ex parte alterius. Unde sicut alius⁵² voluntas [Cod. P, fol. 319 V^b] rivo⁵³ remittens⁵⁴ alicui illud quod de iure iam sibi est debitum [Cod. R, fol. 222 R^b], ex tunc nihil iuris habet in illo nec ille in aliquo sibi tenetur nec est ei ex tunc in aliquo obligatus, ita etiam potest⁵⁵ aliquis uno actu voluntatis renuntiare⁵⁶ iuri omni quod sibi posset competere in quibuscumque bonis ex quaeunque causa ; et illi nullus videretur posse esse in aliquo obligatus, quia obligatio illa per talem actum praecedentem totaliter tolleretur. Si ergo non potest negari quin ex parte subditorum sit ius et debitum tribuendi necessaria vitae praelatis, non potest negari quin ipsi⁵⁷ praelati habeant ius in bonis subditorum et illa iure suo exigere possunt.

Item super⁵⁸ hoc (20) : Nolite possidere, **Chrysostomus** (21) : ut non dicant apostoli mendicantes ergo nos iubes⁵⁹ vivere⁶⁰ et in hoc verecundarentur, monstrat hoc eis debitum esse. operarios eos vocans : et quod datur, mercedem appellans, quia quod ab⁶¹ aliis eis datur debitum est.

Item **Augustinus** (22), secundo⁶² *De Concordia Evangelistarum*, exponens ista verba : Nolite pos- [Cod. Q, fol. 174 R^b] sidere aurum, et cetera, satis ostendit cur hoc eos possidere aut⁶³ ferre noluerit⁶⁴ : non quod⁶⁵ necessaria non sint sustentationi huius vitae ; sed quia sic⁶⁶ eos mittebat ut eis hoc deberi demonstraret ab illis quibus evangelium annuntiarent tanquam stipendia militantibus : hoc tamen non ita praecepit Deus quod evangelistae aliunde⁶⁷ vivere non possent nisi de his quae⁶⁸ praeberent quibus

evangelizarent alioquin contra hoc praeceptum fecit **Paulus Apostolus** qui victum de manuum suarum laboribus, [Cod. V, fol. 220 R^a] transigebat. Sed apparebat potestatem dedit Dominus apostolis in qua scirent sibi ista deberi. Cum autem potestas datur, licet cuique non uti et ⁶⁹ tanquam de iure suo cedere ⁷⁰.

Sed non obstantibus rationibus et exemplis [Cod. P, fol. 320 R^a] tam evidentibus ac auctoritatibus tam manifestis quidam nituntur ostendere contrarium dicentes quod praelatus in quantum praelatus nullum ius et nullam potestatem proprie dictam sive auctoritatem habet in bonis subditorum, nec de iure potest praelatus exigere aliquid a subditis nec aliquo modo compellere eos ad aliquid tribuendum eis ; sed tantum habent licentiam petendi humiliter necessaria vitae a subditis ⁷¹. Et hoc ostendunt de apostolis qui primi et verissimi paelati Ecclesiae fuerunt, hoc primo persuadentes auctoritate, quia qui omnia relinquunt nihil iuris in rebus retinere potuerunt ; quia qui omnia dicit, nihil excipit. Sed apostoli omnia relinquunt, ut patet **Matthaei** (23) decimo nono, ubi dixit **Petrus** : Ecce nos relinquimus omnia ; et cetera.

Practerea hoc arguitur ratione : qui habet ius et potestatem super aliquo, frusta hoc habet nisi etiam habeat potestatem compellendi ut illi qui ad talia tenentur illa tradant. Sed apostoli non videntur habuisse potestatem compellendi subditos ad ministrandum necessaria ; nam cum dixisset Dominus, **Matthaei** (24) decimo : dignus est operarius cibo suo, et subiunxit : quicumque non receperit vos ⁷², ministrando scilicet vobis ⁷³ cibum, non addidit : illum compellite vel excommunicate ; sed exeuntes foras de domo executite pulverem de pedibus vestris. Ergo. Et cetera.

Item hoc aliter ostendunt sic : aliquis potest esse verus episcopus et verus praelatus qui nullum ius habet in bonis suorum subditorum. Ergo habere ius in bonis subditorum [Cod. R, fol. 222 V^a] non pertinet per se ad statum paelatorum. Assumptum probatur : quia ⁷⁴ posset fieri frater minor episcopus cui non deputarentur aliqui subditi nisi fratres minores ; constat autem quod talis nullum ius haberet in bonis subditorum, quia illi nihil habent. Ergo. Et cetera.

Auctoritates etiam quantumcumque sint manifestae et expressae explicant ⁷⁵ Cod. P, fol. 320 R^b] sic dicendo quod, licet inveniatur scriptum quod habuerunt ius vel potestatem in bonis subditorum, per illa ⁷⁶ tamen non debet intelligi quod huiusmodi ius et potestas ut proprie dicta ⁷⁷ accipiuntur, sed magis ut improprie sunt dicta ; quia dicunt quod per omnia talia non intelligitur nisi quod habuerunt licentiam vel meritum vel dignitatem ad recipiendum. Ista autem non important ius proprie dictum vel potestatem exigendi tanquam debitum, sed solum quod licitum erat eis talia petere humiliter et recipere ; et quod erant personae sic dignae ⁷⁸ et sic bene meritae ⁷⁹ quod, licet ex debito rigoris et iustitiae talia non possent exigere

nec debitum erat eis talia exhiberi, tamen ex quadam honestatis decentia eis talia debebantur.

Quod autem per tale ius vel per talem auctoritatem vel potestatem quam habuerunt apostoli et quam nunc habent episcopi in quantum praefati quae-dam licentia vel concessio intelligatur, declarant per hoc quod dicitur in *Glossa* (25) super illud *prima Corinthiorum*, nono (26) : quis militat suis stipendiis? per similitudines humanas probat **Apostolus** [Cod. Q, fol. 174 V^a] sibi licere vivere de evangelio, id est de receptis ab his quibus evangelizabat ⁸⁰. Et infra *Glossa* (27) : manifestum est quod licet nobis accipere. Sed tamen non sumus usi hac potestate. Et infra, *Glossa* (28) : quam licentiam dedit eis dominus quando misit eos ad praedicandum dicens. **Lucae** (29) decimo : Ecce ego mitto vos ⁸¹. Et paulo post : in quamecumque ⁸² domum intraveritis in eadem doino manete ⁸³ edentes et bibentes quae apud illos sunt : dignus est operarius mercede sua. Ubi ⁸⁴ dicit *Glossa* (30) : ecce qui [Cod. V, fol. 220 R^b] saccum ⁸⁵ et peram prohibuit, sumptus ex praedicatione concedit.

Ex ⁸⁶ his ergo et consimilibus praedicti arguunt quod talis potestas vivendi de evangelio non fuit nisi quaedam concessio vel [Cod. P, fol. 320 V^a] licentia. Sed rationes ab istis induetae non valent. Auctoritates etiam praedictae ab eis male expoununtur. Quod enim dicitur quod apostoli omnia relinquunt, verum est quantum ad ea quae sub potestate sua propria et ut personae singulares ⁸⁷ habere poterant ; talia enim relinquere poterant ⁸⁸. Sed ea quae inseparabiliter annexa erant statui suo, in quantum scilicet erant praelati et personae publicae ad regimen communitatis deputati et instituti, manente tali statu, relinquere non potuerunt ⁸⁹. scilicet ius habere ⁹⁰ in bonis subditorum et ⁹¹ auctoritatem et potestatem proprie dictam ⁹² exigendi et accipiendi vitae necessaria. Nec hoc erat aliquid imperfectionis in eis, cum esset suo statui, qui est status perfectionis, annexum. Unde sicut frater minor, in quantum est persona ecclesiastica, non potest sie renuntiare iuri quod sibi in re aliqua ⁹³ acquirere posset labore manuum vel ⁹⁴ ex dono alterius quin Ecclesia universalis, sive in communi ⁹⁵ modo in alia quaestione declarato, et in hoc etiam ipse frater, aliquo modo sane intelligendo ut est persona ecclesiastica et ⁹⁶ pars totius universalis Ecclesiae ⁹⁷, cum non videatur se habere talis frater ad Ecclesiam universalem, cuius papa est caput ⁹⁸, omnino proprie sicut servus ad dominum sed aliquo modo sicut monachus ad monasterium ⁹⁹ [Cod. R, fol. 222 V^b], ius in illa acquirat, licet ipse frater ut est persona singularis et etiam ut est pars talis collegii vel ordinis determinati ; aut etiam tale collegium vel talis ordo ut ab aliis distinguitur ¹⁰⁰ nullum ius in hoc habeat personale ¹⁰¹ propter votum speciale ; ita etiam praelatus manens praelatus per votum vel alio modo non potest renuntiare iuri quod sibi competit in bonis temporalibus subditorum. Et ideo licet praelatus in sta- [Cod. P, fol. 320 V^b] tu praelati possit habere

illud perfectionis quod potest esse in omnimoda abdicatione ex desiderio et voluntate, in quantum hoc eligeret si status permitteret, tamen ¹⁰² in usu non potest illam perfectionem servare, quia hoc non ¹⁰³ patitur status eius, quia ¹⁰⁴ ex hoc nihil contrahit imperfectionis, respiciendo ad illa in quibus per se et essentialiter perfectio consistit.

Cum etiam non negetur de papa quin habeat huiusmodi ius in ¹⁰⁵ bonis Ecclesiae sine perfectionis derogatione, qui tamen debet esse perfectissimus, mirum est quod non conceditur aliis episcopis, cum tamen hoc non conveniat papae nisi in quantum praelatus et alii episcopi ita vere etiam sunt praelati, licet non ita universales neque tantum nec ita generalem in omnibus potestatem habentes. Immo secundum quod papa debet ¹⁰⁶ esse ceteris episcopis perfectior magis debet esse ab eo exclusum ratione status, quicquid potest ad imperfectionem saltem pertinere ¹⁰⁷ per se.

Si ergo praelati in quantum praelati non habent ius in bonis temporalibus subditorum, oportet dicere quod papa in quantum papa ¹⁰⁸ etiam ius non habeat. Ergo licet sit in Ecclesia quasi caput et aliquo [Cod. Q, fol. 174 V^b] modo fontale principium, et non solum respectu spiritualium bonorum, sed etiam respectu temporalium, hoc est in his quae ad Ecclesiam pertinent sive in quibus ius habet Ecclesia. Si ergo Ecclesia non habet ius in aliquibus bonis nisi quae gratuitate offeruntur, quod sane potest dici si hoc intelligatur de iure quo in Ecclesiam talia transferuntur pleno iure, quod includit plenam proprietatem et dominium et possessionem, prout infra tangetur, et respectu istorum bonorum non habet papa ius nisi in quantum etiam aliae personae ecclesiasticae quibus immediate et praetextu quorum talia conferuntur, cuiusmodi non sunt bona decimarum, sed alia; non repugnat etiam ¹¹⁰ perfectioni aliorum praelatorum [Cod. P, fol. 321 R^a], immo etiam quarumcumque personarum habere etiam ius in talibus bonis secundum quod sunt bona communia.

Sicut ergo pertinet ad episcopos per se non habere vel habere ius, ita ad papam, et e converso. Unde, cum et ipse Petrus tanquam principalior inter alios dixerit praedicta ¹¹¹ verba pro se et pro aliis, scilicet: Ecce ¹¹² nos relinquimus omnia (31); et cetera; per hoc non minus, immo efficacius debet argui quod Petrus nullum ius habuerit in talibus bonis quam quod ¹¹³ alii nullum ius haberent. Et ex consequenti magis efficaciter deberet argui quod papa, qui est successor Petri, in quantum praelatus et Petri successor, nullum ius habeat ¹¹⁴ [Cod. V, fol. 220 V^a] quam quod alii episcopi qui succedunt aliis apostolis nullum ius habeant.

Et circa hoc est intelligendum quod ¹¹⁵ hoc videtur tenendum communiter de papa et de omnibus aliis praelatis ad regimen populi necessarii quod ipsi in quantum praelati solum habent per se et primo ius et potestatem ex naturali obligatione in bonis subditorum quantum sufficit ad eorum decentem sustentationem. In aliis autem non videntur ius habere nisi eis gra-

tuite conferantur. De papa tamen [Cod. R, fol. 223 R^a], quantum ad istam materiam, nihil assertive vel diffinitive determino ¹¹⁶, sicut dixi etiam in alia quaestione (32).

Quod etiam argunt secundo non valet. Quia, ut patet per *Glossam* (33) ibidem, per talia verba non habetur ¹¹⁷, quod non haberent potestatem et ius recipiendi et etiam compellendi, sed ¹¹⁸ quod pro tempore illo non decebat ¹¹⁹ nec expediebat quod illa potestate ¹²⁰ uterentur, quia etiam non bene tune habuisset effectum compulsio ¹²¹ per excommunicationem, cum adhuc ¹²² fidem non suscepissent.

Item ¹²³ quia ¹²⁴ principaliter quaerebant personas non res ipsarum ¹²⁵, non decebat quod ubi non recipiebatur praedicatio eorum quod reciperent victualia etiam ¹²⁶ si illa commode a talibus habere potuissent. Unde ibi, scilicet **Matthaei** (34) decimo additur : neque ¹²⁷ audie- [Cod. P, fol. 321 R^b] rint sermones vestros, id est non receperint praedicationem evangelii, quod principaliter intendebant et propter quod principaliter temporalia debebantur. Per hoc autem ¹²⁸ non probatur quod non habuerint potestatem contradictores compellendi et excommunicandi, sed quod ad convincendam malitiam eorum aliter tunc erat agendum. Unde *Glossa* (35) super illud : Executite pulverem (36) : excutere iubet vel ad contestationem terreni laboris quem pro eis inaniter susceperant vel ut ostendant usque adeo se ab ipsis nihil terrenum quaerere, etiam ut pulverem de terra eorum non sibi patientur inhaerere. Ipsi enim in hoc ostendebant quod non quaerebant sua eos ; et cetera.

Item si non habebant potestatem compellendi per excommunicationem, unde modo illam habent? Si dicatur quod alii episcopi habent illam a papa, quaeratur a quo habet papa? Si dicatur quod ex successione qua succedit Christo tanquam eius vicarius, hoc verum est. Sed succedit Christo mediate, quia Petrus fuit primus summus pontifex. Sed nec Petrus nee papa eius successor, habet potestatem excommunicandi nisi secundum quod a Christo est tradita. Sed constat quod in traditione talis [Cod. Q, fol. 175 R^a] potestatis non sic tradidit eam Christus quod primo soli Petro ¹²⁹ et per Petrum aliis apostolis. Immo immediate illam tradidit omnibus simul, ut patet **Matthaei** (37) decimo octavo, ubi dicitur : Si peccaverit in te frater tuus, et cetera, dic Ecclesiae ; si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sieut ethnicus et publicanus. Amen dico vobis quaecumque alligaveritis ¹³⁰ super terram, erunt ¹³¹ ligata et in caelis ; et cetera. Ubi dicit *Glossa* (38) : « Potestatem tribuit apostolis ut sciant qui a talibus damnantur humanam sententiam divina sententia corroborari » [Cod. P, fol. 321 V^a].

Practerea ex quo conceditur quod papa illam habet potestatem, habet principali auctoritate inter homines, et alii episcopi illam habent a papa. oportet concedere quod saltem Petrus etiam illam habuit ¹³², etiam si eam alii apostoli non habuissent. Et tamen verba praemissa : excutite, et cetera,

ita diriguntur ad Petrum sicut ad alios apostolos. Arguere ergo ex illis ad propositum parum valet.

Quod dicitur quod potest esse episcopus qui nullum ¹³³ habet ius, et cetera, statim potest dici et replicari contra illos ¹³⁴ quod etiam talis episcopus non habet licentiam de qua isti dicunt respectu talium subditorum; sed dicendum quod officio et statui episcopi est sic inseparabiliter annexum ius habendi ¹³⁵ in bonis subditorum quod non potest esse quod aliquis episcopus habeat subditos qui habeant aliqua bona quin episcopus ius habeat in illis quantum ad suam sustentationem. Et semper est haec habitudo inter praelatum et subditum virtualiter et condicionaliter. Sed verum est quod aliquando contingit [Cod. V, fol. 220 V^b] quod deficit in usu et quantum ad actum [Cod. R, fol. 223 R^b] exteriorum impossibilem propter inopiam debitoris. Constat enim quod episcopus bene habet ¹³⁶ subditos aliquos qui omnino nihil habent; sed oportet quod de bonis aliorum sustentetur ¹³⁷. In bonis ergo illorum episcopus ius non habet in actu, sed sic in virtute quod si contingeret ¹³⁸ illos venire ¹³⁹ ad pinguiorem fortunam, in bonis eorum ius haberet. Et ex hoc contingit quod talis subditus nihil ¹⁴⁰ habens in bonis temporalibus, habet nihilominus ius in suo praelato exigendi sacramenta ab ipso, qui tenetur ei ministrare eo quod etiam talis nihil habens est sibi obligatus ad tribuendum necessaria vitae si illa haberet; et ideo non removetur propter ¹⁴¹ huiusmodi accidentalem paupertatem naturalis obligatio. Ita etiam in proposito. Si fratres minores subditi mutarent statum suum sic quod possent habere bona temporalia, episcopus eorum in illis etiam ¹⁴² ius haberet; sufficit [Cod. P, fol. 321 V^b] autem episcopo si ius habeat ¹⁴³ in bonis subditorum in quibus et ipsi ius habent; aliter enim non est possibile.

Item ¹⁴⁴ praedicta ¹⁴⁵ expositio est irrationalis. Si enim licentia respiciat ¹⁴⁶ praeceptum negativum, ut scilicet de illicito propter prohibitionem fiat licitum per licentiam vel concessionem faciendi aliquid quod ¹⁴⁷ erat malum et prohibitum, et sic per licentiam excludatur obligatio praecepti negativi, si aliquod super hoc sit factum vel importet rem talem esse sic licitam solum eo quod non cadit sub aliquo pracepto negativo quo praecipitur contrarium, male dicitur. Non enim evangelium annuntiantibus ¹⁴⁸ est licitum factum quod evangelizantes indigentes ¹⁴⁹ necessariis, illa petere possint ¹⁵⁰ per hoc quod licentia data est super hoc a Deo, ac si esset aliquo pracepto hoc prohibitum ¹⁵¹. Immo de iure naturae unusquisque indigens habet licentiam petendi necessaria ab aliis potentibus tribuere. Sed ad talem licentiam ¹⁵² non sequitur ius exigendi ex parte indigentium vel potentium, nec debitum iustitiae tribuendi ex parte tribuere potentium. Sic autem non potest dici quod per potestatem et per ius praelatorum intelligatur licentia talis. Ex hac enim licentia nihil esset eis datum vel acquisitum; quia hoc convenit eis, immo unicuique indigenti de iure naturae et ex ¹⁵³ hoc nullum debitum causaretur in subditis. Et secundum hoc praelati, in quantum praecip-

lati, viventes de bonis [Cod. Q, fol. 175 R^b] subditorum viverent de illis sicut alii pauperes mendicantes sive sacerdotes sive religiosi nullum ius ¹⁵⁴ in talibus habentes. Qui etiam fidelibus non sunt obligati ex debito officii ad aliqua ministrandum, quod est inconveniens manifestum et a Chrysostomo (39) ubi supra et ab Augustino *Super Psalmis* ¹⁵⁵ et in pluribus aliis locis reprobatum. Dicit enim *Super Psalmum CIII* ¹⁵⁶ (40) : quia ¹⁵⁷ Dominus dixit : qui ¹⁵⁸ evangelium annuntiant, de [Cod. P, fol. 322 R^a] evangelio vivant, dicens : quae apponuntur vobis, manducate ; ne illi, scilicet apostoli, dicerent : improbi ergo erimus ad mensas alienas ¹⁵⁹ cum ¹⁶⁰ indigebimus, vis nos esse ita frontosos ¹⁶¹? Non, inquit, non illa est donatio illorum ¹⁶², sed merces vestra. Et ¹⁶³ infra (41) : quaere ¹⁶⁴ ne quis, scilicet cuius est ex officio evangelizare, indigeat ; et noli dicere : si petierit, dabo. Sic pascis bovem Dei quomodo mendicum transeuntem? spiritualia accipis, redde carnalia. Debita sunt militi ; militi ¹⁶⁵ reddes.

Sic autem licentia ¹⁶⁶ respiciat praeceptum ¹⁶⁷ affirmativum ut dieatur aliquid licere, quod scilicet fiat vel non fiat, quia sic est licitum fieri quod quantocumque iure hoc possit fieri, tamen [Cod. R, fol. 223 V^a] non est praeceptum quod fiat, sic intelligitur licentia in proposito. Sed talis licentia non excludit ius et potestatem accipiendi necessaria, sed magis hoc includit. Nam apostoli sic habebant ius et potestatem petendi et reipiendi necessaria quod illa ¹⁶⁸ [Cod. V, fol. 221 R^a] petere et de illis vivere poterant, et quod subdit negare non poterant de iure si peterentur. Sed non erat apostolis praeceptum quod semper uterentur illo iure suo, sed poterant aliquando, non quidem renuntiare iuri, ut scilicet ius tale non haberent, sed de illo iure suo cedere poterant quantum ad usum ita quod aliquando illo in aetu non uterentur, sed labore manuum suarum necessaria sibi acquirere poterant, siue fecit Paulus. Unde dicit *Glossa* (42) super illud *Prima Corinthios*, nono (43) : numquid non habemus potestatem : permisit ¹⁶⁹ enim apostoli, sed non iussit apostolos recipere a subditis ut quisquis vellet uteretur eo ¹⁷⁰ iure quod sibi liceret ex domini constitutione, immo etiam talis constitutio fundatur in iure naturae. Deinde subditur (44) : si quis vero uti vellet non contra iussum faceret, sed de suo iure cederet. Sicut etiam operarius conductius habet ius petendi mercedem et de iure naturae et ex pacto habito cum eo in cuius vinea est operatus ; et tamen non est ei praeceptum vel iussum quod illam ¹⁷¹ mercedem ¹⁷² petat vel recipiat, sed habet licentiam petendi [Cod. P, fol. 322 R^b], quia sic habet ius hoc faciendi quod ¹⁷³ huic iuri suo quantum ad usum ¹⁷⁴ potest cedere si vult. Qui etiam mutuavit alicui certam summam pecuniae. ius habet repetendi et recipiendi ; et ille omnino tenetur reddere si repetatur : tamen habens hoc ¹⁷⁵ ius sic habet illud quod potest ei cedere et potest non repetere ; et pro tanto dicitur cadere non sub pracepto, sed sub licentia repetere. Sed nihilominus in talibus est verum ius et potestas propriissime dicta sine glossa ¹⁷⁶ necessaria.

Item si solum habebant licentiam apostoli sic dictam¹⁷⁷, unde poterat tantum gloriari **Apostolus** (45) qui dicit *Prima Corinthios*, nono : bonum est mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet. Ubi dicit *Glossa* (46) : quisquis enim eo quod sibi debetur uti non vult, amplius impendit ecclesiae. Maximam ergo habebat gloriam Apostolus apud Deum non exigendo stipendium debitum ab infirmis. Non est enim magnum nec multum gloriosum non petere vel non recipere aliquid in quo quis non habet ius et quod alius potest sine iniuria denegare. In hoc etiam non videtur aliquis impendere aliquid de suo. Et cetera. Et ideo¹⁷⁸ dicendum est quod non debet proprie dici [Cod. Q, fol. 175 V^a] quod habuerunt licentiam proprie dictam in recipiendo. Immo in hoc auctoritatem et ius et potestatem proprie dictam habebant. Quia enim per modum praeepti dictum erat eis quod nihil secum ferrent quia, ut dicit *Glossa* (57) super illud **Matthaei** (48) decimo : Nolite possidere aurum ; et cetera ; praecepit nihil ferre quia omnia debentur eis ; et prout dicitur **Lucae** (49) decimo, mandavit uti bonis subditorum dicens : « edentes et bibentes quae apud illos sunt », ne forte crederetur quod aliunde non possent victum sumere, sed oporteret eos uti hoc iure et hac potestate — quod tamen non fecit Paulus — ideo est intelligendum quod sic habuerunt potestatem et¹⁷⁹ ius recipiendi a subditis. Quia¹⁸⁰ tamen non habuerunt in [Cod. P, fol. 322 V^a] praeecepto semper recipere, sed habuerunt licentiam non recipiendi ita quod utendo nomine licentiae magis proprie videtur quod debeat¹⁸¹ dici quod habuerunt¹⁸² licentiam [Cod. R, fol. 223 V^b] respectu huius quod est non accipere et non petere quam¹⁸³ respectu eius quod est petere et accipere, respiciendo ad modum loquendi scripturae evangelicae, quae per modum praeepti loquitur in materia ista. Dicitur enim **Matthaei** (50) decimo : hos duodecim misit Jesus praedicare praecipiens et dicens : In viam gentium ne abieritis ; et cetera. Et ibidem (51) scribuntur praedicta verba : Nolite possidere aurum ; et cetera. **Chrysostomus** (52) autem illa exponens dicit : potestate sua non uti potuerunt, nec tamen inobedientes erant si de suo iure cedebant¹⁸⁴.

Sed quantum ad religiosos qui potentes labore manuum acquirere vitae necessaria non laborant, sed vivunt de bonis ab aliis per mendicationem acquisitis videtur esse dicendum quod, cum non habeant potestatem¹⁸⁵ et ius petendi vitae necessaria¹⁸⁶ ab aliis, habent tamen ad hoc licentiam proprie sumptam ; nam cum non habentes vitae necessaria ex praeepto et quasi de iure teneantur illa acquirere labore manuum, prout scribit **Apostolus**¹⁸⁷ (53) his qui nihil habent, *Prima Thessalonicensium*, quarto : Rogamus vos, fratres, ut operemini manibus vestris sicut praecipimus vobis, et cetera ; non videntur posse ab aliis talia¹⁸⁸ petere nisi per quandam indulgentiam vel¹⁸⁹ licentiam, hoc eis intelligatur concessum¹⁹⁰.

Si autem quaeratur quale ius est istud¹⁹¹ quod praelati et ecclesia ha-

bent in bonis temporalibus supradictis¹⁹² utrum scilicet ratione talis iuris ecclesia [Cod. V, fol. 221 R^b] possit dici habere proprietatem et dominium in talibus bonis, dicendum quod per talia bona intelligimus ea quae spectant ad sustentationem vitae praedicatorum Ecclesiae [Cod. P, fol. 322 V^b] et aliarum personarum quae in communitate Ecclesiae ad regimen populi in spiritualibus de necessitate¹⁹³ requiruntur et quae officium habent in Ecclesia ad talia quae ad salutem pertinent facienda. Sed ultra haec sunt in Ecclesia multa alia bona ecclesiastica in magna abundantia et apud clericos et apud religiosos tam praedatos quam non praedatos¹⁹⁴. Et est dicendum quod ecclesia respectu bonorum primorum habet ius aliquo modo magis efficaciter quam respectu aliorum in quantum tale ius est et naturale sive naturalem obligationem inseparabiliter consequens, et in quantum est etiam¹⁹⁵ ex divina institutione, et in quantum sine illis nec ordo ecclesiae nec bonum¹⁹⁶ commune quod in bono regimine¹⁹⁷ attenditur, potest consistere; secus autem est quantum ad alia quae ex gratuita oblatione fidelium vel modis aliis proveniunt. Et ex hoc contingit quod respectu talium habet Ecclesia ius magis liberum et potestatem liberiorem. Quia enim sine illis potest Ecclesia, quantum ad ea quae sunt necessitatis, consistere et sic potest illa non recipere, ita [Cod. Q, fol. 175 V^b] etiam iam habita saltem ex causa potest alienare; non sic autem quantum ad¹⁹⁸ prima. Unde non potest papa vel Ecclesia absolvere laicos a iure et debito solvendi decimas, prout per decimas intelligimus bona laicorum quantum ad portionem quae sufficere potest ad convenientem sustentationem praedictarum¹⁹⁹ personarum ecclesiasticarum. Nee potest ecclesia huic iuri renuntiare. Sed haec possunt²⁰⁰ fieri respectu aliorum²⁰¹.

Cum ergo quaeritur quale ius est istud, dicendum quod eum in rebus quibus utimur attendantur ista, videlicet simplex usus facti, item ius utendi, item usus fructus, item possessio, item proprietas, respectu nullorum praedictorum bonorum habet Ecclesia sic proprietatem quod aliquis de Ecclesia, nec papa nec aliis, habeat ius in illis sicut in bonis propriis dicitur aliquis sic²⁰² ius habere²⁰³ quod respectu [Cod. R, fol. 224 R^a] illorum potest [Cod. P, fol. 323 R^a] dici vere proprietarius. Sed nullum ius habet persona quaecumque in ecclesia respectu talium bonorum nisi in quantum est aliqua pars communitatis²⁰⁴ Ecclesiae, quae per se habet ius in illis.

Sed ipsa communitas Ecclesiae respectu praedictorum bonorum potest dici habere ius aliter et aliter quia respectu secundorum sic habet ius quod habet et proprietatem et possessionem et omnia consequentia ad hoc. quia et illa habet titulo pleni iuris, sicut quaecumque aliae personae singulares habent quaecumque sua bona. Unde et illa possunt pro utilitate Ecclesiae cuius sunt alienari et pro bonis aliis commutari, prout est secundum instituta ecclesiastica ordinatum. Et hoc quia, ut dictum est, talia bona non sunt

omnino necessaria ecclesiasticis personis in quantum ad regimen populi ex mera necessitate requiruntur.

Sed respectu aliorum non habent ²⁰⁵ huiusmodi proprietatem ²⁰⁶ quod sic scilicet possint de illis disponere, sicut possunt de aliis. Sed verum est quod non solum habent in illis usum facti simplicis, sed habent ius non solum utendi illis cum eis sunt tradita, sicut mendicus in eleemosyna sibi data ; sed etiam habent ius exigendi et recipiendi illa ut eis de iure vero debita, non obstante quod in bonis de quibus sic habent praelati ius sumendi necessaria, alii habent etiam ius quia et possessionem et proprietatem in illis habent. Ista enim bene stant simul, sicut videmus quod aliqui in aliquo nemore, cuius possessio et proprietas ad alium pertinet, habent ius quo dicuntur usurarii respectu illius nemoris, in quantum ius habent recipiendi in illo necessaria ad aedificia vel ad ignem ; nec potest dominus talis nemoris illud alienare vel in alium transferre quin transeat [Cod. V, fol. 221 V^a] cum onere quod alii habent in illo.

Est etiam ²⁰⁷ intelligendum quod ea quae ad manus praelatorum veniunt de talibus bonis subditorum in quibus prius habebant ius modo praedicto, ulterius transeunt in proprietatem et dominium ipsorum [Cod. P, fol. 323 R^b] praelatorum aut in nullius bonis talia remanerent. Propter quod etiam non est inconveniens dicere quod in his quae in loculis reponebantur Christus et apostoli proprietatem et dominium habuerunt.

Per praedicta patet quid dicendum ad quaestionem. Quia ratione praedictae obligationis [et] naturalis et ex divina ordinatione statutae, sacerdos ille in cuius parochia ²⁰⁸ alius moratur habet ius in decimis contentis ²⁰⁹ infra limites parochiae sua, eo quod ipse ratione officii sui est obligatus ad exhibendum, quantum in se est ²¹⁰ infra ²¹¹ dictos terminos omnibus commorantibus et bona temporalia ibidem habentibus, sacramenta et alia spiritualia. Unde licet aliqui in eius parochia bona possidentes non recipient talia ab illo sacerdote, quia ibi non morantur ²¹² vel quia alter ²¹³ est eis provisum, quia huiusmodi sacramenta aliter possunt ²¹⁴ habere, non propter hoc privatur talis sacerdos talibus ²¹⁵ bonis ; quia nec obligatio qua obligatus [Cod. Q, fol. 176 R^a] est talibus ad praemissa ²¹⁶ tollitur ²¹⁷, sed semper remanet ²¹⁸ in virtute ²¹⁹, et ²²⁰ tenetur ²²¹ sacerdos semper ²²² ad praedicta ²²³ et sub condicione, cum etiam intelligi debeat quod si possidens talia bona sacramentis indigeret nec ei per alium ²²⁴ provisum esset, talis sacerdos ei teneretur ministrare. Si ergo alius sacerdos habens [Cod. R, fol. 224 R^b] curam alterius parochiae officium curae ²²⁵ non exerceat in illa alia parochia nec ad illam accedat, debet sacramenta recipere ab illo in cuius parochia moratur. Si autem officium suum personaliter exerceat, cum ex institutione Ecclesiae parochias ²²⁶ distinguentis eo quod habet missam ²²⁷ dicere in alia parochia ibi habet etiam sacramentum eucharistiae recipere, alia vero sacramenta habet recipere ab illo a quo sacerdotes curati ²²⁸ suum officium exer-

centes recipere consueverunt; et etiam sacramentum eucharistiae si esset in aegritudine constitutus recipere deberet ab illo a [Cod. P., fol. 233 V^a] quo sacerdotes officium curae ²²⁹ sibi commissae personaliter ²³⁰ exercentes recipere consueverunt.

Per praedicta patet responsio ad obiecta. Quia verum est quod sacerdos in cuius ²³¹ parochia alius moratur simpliciter et absolute est obligatus ad ministrandum sacramenta illi sacerdoti, et illa ei ministraret si ille suam alias ecclesiam non officiaret aut si alias indigeret et peteret; et hoc sufficit ad hoc quod sic possit decimas ab illo recipere, verum est etiam quod ille sacerdos in quantum habet curam et illam exerceat et per hoc aliter provisum est ²³² sibi de sacramentis, quia ²³³ eodem modo quantum ad hoc sicut sacerdoti in cuius parochia moratur, secundum hoc non tenetur ab illo recipere sacramenta.

¹ pro sustentatione] per sustentationem P. — ² deci Q. — ³ ergo — sacramenta] om. P. — ⁴ sacramenta 1^ae m. Q in sacramenta corr. 2^a m. Q. — ⁵ sed — decimas] om. P. — ⁶ sacerdotes add. Q. — ⁷ om. Q; deinde suppl. — ⁸ tenetur ab altero] ab altero tene-
tur Q. — ⁹ om. Q; deinde suppl. — ¹⁰ sacra Q. — ¹¹ sacramenta — recipiendi] om. R. — ¹² ministranda P. — ¹³ secundum aliquos] om. 1^a m. V, add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁴ tan-
gere V. — ¹⁵ proprio P. — ¹⁶ quod add. R; quod aliqui huiusmodi constitutionem Noli
me tangere nuncupant, non in contemptum vel despectum eius vel regulae quam expo-
nunt, sed propter periculum quod tangentи materiam quae in illa constitutione conti-
netur imminet, scilicet propter add. V. — ¹⁷ om. PR. — ¹⁸ ea quae] nihil 1^a m. V; del.
et ea quao in marg. scripts. 2^a m. V. — ¹⁹ continetur 1^ae m. V in continentur corr. 2^a m. V.
— ²⁰ om. V; add. 2^a m. V. — ²¹ sie de aliis] de aliis sic Q. — ²² claritatis Q; — virtute
charitatis] virtutes claritatis R. — ²³ honeste RQ. — ²⁴ dictam P. — ²⁵ necessitatis
1^ae m. R in necessitate corr. 2^a m. R. — ²⁶ debita R; litt. debi del. et praedic in marg.
scripts. 2^a m. R. — ²⁷ om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V; — ad exhibendum] adhiben-
dum RQ. — ²⁸ om. V. — ²⁹ potestatem R. — ³⁰ in RQ. — ³¹ dicere est] est dicere Q. —
32 habent add. Q; postea del. — ³³ om. P. — ³⁴ acethenus R. — ³⁵ ei add. PRQ. — ³⁶ obli-
gant P. — ³⁷ quoscumque alios 1^ae m. V. in quascumque alias corr. 2^a m. V. — ³⁸ pre-
lati R. — ³⁹ etiam ej] ei etiam PR. — ⁴⁰ innuitur 1^ae m. R in innuitur corr. 2^a m. R. —
41 arguit P. — ⁴² om. Q; postea suppl. — ⁴³ etiam add. Q; deinde del. — ⁴⁴ ratione —
exemplis] om. P. — ⁴⁵ et add. V. — ⁴⁶ metamur R. — ⁴⁷ hoc scribere edunt et dominus
edunt add. Q; — ita et dominus add. R. — ⁴⁸ ordinavis P. — ⁴⁹ quare P; quia RQ. —
50 posset P. — ⁵¹ in add. Q; postea del. — ⁵² voluntarie add. Q. — ⁵³ voluntare 1^ae m.
Q in voluntarie corr. 2^a m. Q. — ⁵⁴ remittere 1^ae m. Q in remittens corr. 2^a m. Q. —
55 esset add. Q; del. postea. — ⁵⁶ in add. Q; postea del. — ⁵⁷ ipsis R. — ⁵⁸ item super]
insuper R. — ⁵⁹ viles P. — ⁶⁰ nos iubes vivere] iubes vivere nos Q. — ⁶¹ om. 1^a m. V;
in marg. add. 2^a m. V. — ⁶² libro V. — ⁶³ autem P. — ⁶⁴ noluerunt 1^ae m. Q in noluerit
corr. 2^a m. Q. — ⁶⁵ quo VPRQ. — ⁶⁶ om. P. — ⁶⁷ abunde P. — ⁶⁸ om. R. — ⁶⁹ om. 1^a m.
V; suprascrips. 2^a m. V. — ⁷⁰ recedere PRQ. — ⁷¹ sed — subditis] om. 1^a m. V; add.
in marg. 2^a m. V. — ⁷² nos R. — ⁷³ nobis R. — ⁷⁴ quod V. — ⁷⁵ ponunt Q. — ⁷⁶ illam
1^ae m. Q in illa corr. 2^a m. Q. — ⁷⁷ om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ⁷⁸ erant
personae sic dignae] erat petere sic digne P. — ⁷⁹ bene meritae] bene unde P. — ⁸⁰ evan-
gelizatur V. — ⁸¹ sicut oves inter lupos do add. R; deinde expunxit. — ⁸² et paulo —

quamecumque] om. R ; in marg. scrips. alia m. R. — ⁸³ manente Q. — ⁸⁴ ibi V. — ⁸⁵ sartum Q. — ⁸⁶ h add. Q ; postea del. — ⁸⁷ singula 1^{ae} m. V in singulares corr. 2^a m. V ; — saeculares add. Q ; postea del. — ⁸⁸ talia — poterant] om. P. — ⁸⁹ poterunt VR. — ⁹⁰ ius habere] habere ius P. — ⁹¹ auditorum add. Q. — ⁹² om. RQ. — ⁹³ re aliqua] reliqua Q. — ⁹⁴ et PR. — ⁹⁵ consequenti P. — ⁹⁶ om. P. — ⁹⁷ universalis ecclesiae] ecclesiae unis versalis RQ. — ⁹⁸ caput add. Q. — ⁹⁹ universalis sive in — monasterium] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁰⁰ ut est persona singulari — distinguitur] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁰¹ om. PRQ. — ¹⁰² etiam non 1^{ae} m. V del. et tamen in marg. scrips. 2^a m. V. — ¹⁰³ om. RQ. — ¹⁰⁴ qui V. — ¹⁰⁵ etiam 1^{ae} m. V del. et in in marg. scrips. 2^a m. V. — ¹⁰⁶ potest 1^{ae} m. V del. et debet in marg. scrips. 2^a m. V. — ¹⁰⁷ saltem pertinere] pertinere saltem P. — ¹⁰⁸ in — praelati] om. PRQ. — ¹⁰⁹ in quantum papa] om. PRQ. — ¹¹⁰ et Q. — ¹¹¹ per dicta Q. — ¹¹² ecclesiae PR. — ¹¹³ om. Q ; deinde suppl. — ¹¹⁴ nullum — habeat] om. Q. — ¹¹⁵ circa hoc — quod] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹¹⁶ desimo Q. — ¹¹⁷ habet RQ. — ¹¹⁸ secundum 1^{ae} m. V in sed corr. 2^a m. V. — ¹¹⁹ decebant 1^{ae} m. R in decebat corr. 2^a m. R. — ¹²⁰ potestatem R. — ¹²¹ expulsio 1^{ae} m. R in compulsio corr. alia m. R. — ¹²² ad hoc 1^a m. Q ; hoc del. et huic in marg. scrips. 2^a m. Q. — ¹²³ iterum P. — ¹²⁴ om. Q. — ¹²⁵ personarum P ; res ipsarum add. R. — ¹²⁶ et P — ¹²⁷ nec R. — ¹²⁸ etiam PRQ. — ¹²⁹ soli petro add. Q. — ¹³⁰ allegaveritis Q. — ¹³¹ erit P. — ¹³² habuerit P. — ¹³³ nulliu Q. — ¹³⁴ et — illos] om. 1^a m. V ; in marg. scrips. 2^a m. V. — ¹³⁵ habere PRQ. — ¹³⁶ sib add. Q ; postea del. — ¹³⁷ sustententur PR et 1^a m. V ; sustentetur corr. in marg. 2^a m. V ; sustentatur 1^{ae} m. Q in sustentetur corr. 2^a m. Q. — ¹³⁸ quod si contengeneret] om. Q. — ¹³⁹ de iure R. — ¹⁴⁰ contingit — nihil] om. Q. — ¹⁴¹ papa P. — ¹⁴² om. P. — ¹⁴³ huiusmodi Q. — ¹⁴⁴ quod add. Q ; deinde del. — ¹⁴⁵ positio add. R ; postea del. — ¹⁴⁶ respicciat 1^{ae} m. Q in respiciat corr. 2^a m. Q. — ¹⁴⁷ om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁴⁸ enunciantibus R. — ¹⁴⁹ indigentes 1^{ae} m. Q in indigentes corr. 2^a m. Q. — ¹⁵⁰ possunt R. — ¹⁵¹ per habitum P. — ¹⁵² necessaria — licentiam] om. 1^a m. V ; in marg. scrips. 2^a m. V. — ¹⁵³ om. Q ; suppl. postea. — ¹⁵⁴ ius add. Q. — ¹⁵⁵ psalmum RQ. — ¹⁵⁶ psalmum CIII] psalmis capitulo tertio VPQ. — ¹⁵⁷ quod 1^a m. R ; del et quia in marg. scrips. 2^a m. R. — ¹⁵⁸ om. VP. — ¹⁵⁹ alcienas 1^{ae} m. Q in alienas corr. 2^a m. Q. — ¹⁶⁰ om. VPRQ. — ¹⁶¹ frontoso RQ. — ¹⁶² eorum RQ. — ¹⁶³ om. P. — ¹⁶⁴ quare P. — ¹⁶⁵ om. RQ. — ¹⁶⁶ litiat Q. — ¹⁶⁷ praecipit add. Q. — ¹⁶⁸ om. Q ; postea suppl. — ¹⁶⁹ promisit P. — ¹⁷⁰ de add. R. — ¹⁷¹ illa RQ. — ¹⁷² et de iure — mercedem] om. P. — ¹⁷³ quia R. — ¹⁷⁴ quantum ad usum] om. PRQ. — ¹⁷⁵ om. P. — ¹⁷⁶ gloria V. — ¹⁷⁷ sicut isti exponunt add. P. — ¹⁷⁸ etiam add. Q. — ¹⁷⁹ ius add. Q ; deinde del. — ¹⁸⁰ quod RQ. — ¹⁸¹ debebat R. — ¹⁸² habuerint P. — ¹⁸³ quia P. — ¹⁸⁴ debebant Q. — ¹⁸⁵ om. Q. — ¹⁸⁶ vitae necessaria] necessaria vitae Q. — ¹⁸⁷ om. V. — ¹⁸⁸ ita ad P. — ¹⁸⁸ ab aliis talia] talia ab aliis V. — ¹⁸⁹ et 1^{ae} m. Q in vel corr. 2^a m. Q. — ¹⁹⁰ sed quantum ad religiosos — intelligatur concessum] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁹¹ illud PRQ. — ¹⁹² quod praelati — supradictis] om. VRQ. — ¹⁹³ de necessitate] om. Q. — ¹⁹⁴ quam — praelatos] om. Q. — ¹⁹⁵ est etiam] etiam est P. — ¹⁹⁶ ecclesiae add. RQ. — ¹⁹⁷ regemine Q. — ¹⁹⁸ ex 1^{ae} m. Q. in ad corr. 2^a m. Q. — ¹⁹⁹ praedactarum 1^{ae} m. Q in praedictarum corr. 2^a m. Q. — ²⁰⁰ haec possunt] hoc posset P. — ²⁰¹ bonorum add. P. — ²⁰² nec RQ. — ²⁰³ respectu ad add. Q ; deinde del. — ²⁰⁴ om. P. — ²⁰⁵ ius et add. P. — ²⁰⁶ huiusmodi proprietatem] proprietatem huiusmodi P. — ²⁰⁷ om. P. — ²⁰⁸ paroecchia 1^{ae} m. Q in parochia corr. 2^a m. Q. — ²⁰⁹ et add. Q. — ²¹⁰ et Q. — ²¹¹ ita PQ. — ²¹² moretur Q. — ²¹³ alter P. — ²¹⁴ posset P. — ²¹⁵ talis Q. — ²¹⁶ qua obligatus — praemissa] om. 1^a m. V ; in marg. scrips. 2^a m. V ; — totaliter add. R. — ²¹⁷ in virtute add. R. — ²¹⁸ sed semper remanet]om. 1^a m. V ; in marg. add. 2^a m. V. — ²¹⁹ in virtute] om. 1^a m. R ; in marg. scrips. 2^a m. R. — ²²⁰ om. P. — ²²¹ sacerdos add. Q ; postea del. — ²²² om. R. — ²²³ et — praedicta] om. 1^a m. V ; add. in marg.

28^a m. V. — 224 aliam P. — 225 illius add. R. — 226 in add. Q. — 227 nullam P. — 228 om. V. — 229 iure P. — 230 principaliter P. — 231 in eius] intus PR. — 232 om. P. — 233 in add. Q.

- (1) *Glossa ordinaria* (Antwerpiae 1634, vol. VI, col. 265 sunt verba BEDEA). — (2) I Cor., IX, 4 et 7. — (3) NICOLAI papae IV Bulla : *Exiit qui seminat* (1279). (Apud SBARALEA, *Bullarium franciscanum*, t. III, p. 404-417. Ed. 1765). — (4) I Tim., V, 17. — (5) *Glossa ordinaria* (op. cit., vol. VI, 715-716). — (6) I Cor., IX, 4. — (7) *Glossa ord.* (op. cit., loc. cit., 265-266). — (8) I Cor., IX, 7. — (9) *Glossa ordin.* (op. cit., loc. cit., col. 267, d. CHRYSOSTOMUS). — (10) I Cor., IX, 11. — (11) I Cor., IX, 13. — (12) *Glossa ordin.* (op. cit., loc. cit., col. 267-268). — (13) *Id.* (loc. cit.). — (14) I Cor., IX, 13. — (15) I Cor., IX, 14. — (16) *Glossa ordin.* (op. cit., loc. cit., col. 268, g. Nescitie). — (17) MATTH., X, 9-10. — (18) *Glossa ordin.* (op. cit., t. V, col. 191-192). Litteraliter. — (19) *Glossa ordin.* (ibid., loc. cit., col. 191, AB). Litteraliter. — (20) MATTH., X, 9-10. — (21) SANCTUS IOHANNES CHRYSOSTOMUS, *In Matth. evang., Homilia XXXII* [al. xxxiii] (PG., t. 57, col. 382, 5). — (22) SANCTUS AUGUSTINUS, *De Consensu Evangelistarum*, I, II, c. 30 (PL., t. 34, col. 1115, 73). Litteraliter. — (23) MATTH., XIX, 27. — (24) MATTH., X, 10. — (25) *Glossa ordin.* (op. cit., vol. VI, col. 265-266). — (26) I Cor., X, 7. — (27) *Glossa ordin.* op. cit., loc. cit., col. 267-268). — (28) *Id.* (loc. cit.). — (29) LUCAE Evang., X, 13. — (30) *Glossa ordin.*, Lucae evang. X, 3-7 (op. cit., vol. V, col. 828, e. In eadem autem domo). — (31) MATTH., XIX, 27. — (32) *Quodl.* XII, q. 20, p. 164. — (33) *Glossa ordin.* In LUC. evang., X, 3-7 (op. cit., t. V, col. 878 c). — (34) MATTH., X, 14. — (35) *Glossa ordin.* MATTH., X, 14 (op. cit., vol. V, col. 193, A). — (36) MATTH., X, 15. — (37) MATTH., XVIII, 15-18. — (38) *Glossa ordin.*, (op. cit., t. V, col. 396). Litteraliter. — (39) SANCTUS IOHANNES CHRYSOSTOMUS, *In MATTH. evang., Homilia XXXII* [al. xxxiii] (PG., t. 57, col. 382, 5). — (40) SANCTUS AUGUSTINUS, *Enarratio in Psalmis* (PL, t. 37, col. 1365). Ad litteram. — (41) *Id.*, IBID. (op. cit., loc. cit., col. 1367). De verbo ad verbum. — (42) *Glossa ordin.* (op. cit., t. VI, col. 265). Sunt verba BEDEAE fere litteraliter resumpta. — (43) I Cor., IX, 4. — (44) *Id.*, ibid. (loc. cit.). — (45) I Cor., IX, 15. — (46) *Glossa ordin.* (op. cit., loc. cit., col. 269). Ad litteram. — (47) *Id.*, ibid. (op. cit., loc. cit., t. VI, col. 191-192). — (48) MATTH., X, 10. — (49) LUCAE Evang.. X, 7. — (50) MATTH., X, 5. — (51) *Id.*, ibid., X, 9-10. — (52) Locum non inveni. — (53) I Thess., IV, 10-11.

QUAESTIO IX

Utrum laudabilius sit quod homo se habeat in prosperis quam in adversis.

Deinde circa pertinentia ad homines generaliter quaerebantur quaedam¹ pertinentia ad actus virtuosos quibus homo moraliter perficitur et quaedam pertinentia ad praecepta per quae ad faciendum bonum quantum ad affirmativa et ad declinandum a malo quantum ad negativa obligatur. Circa primum quaerebantur duo. Primum est utrum laudabilius sit quod

homo bene se habeat in prosperis quam in adversis. Secundum est utrum vivere de receptis ab aliis sit perfectionis moralis vel infirmitatis.

Ad primum arguitur quod laudabilius sit homini quod bene se habeat in prosperis, quia laudabilius est quod aliquis bene se habeat in eo quod magis est timendum quam in eo quod minus est timendum. Sed prospera magis sunt homini timenda quam adversa; quia dicit **Boethius** (1) secundo *De Consolatione*, quod cum omnis fortuna sit timenda magis tamen prospera quam adversa [Cod. V, fol. 221 V^b].

Contra. Magis est laudandus qui pro Deo plura patitur quam ille qui pauciora. Sed talis est qui bene se habet in adversis² respectu illius qui bene se habet in prosperis. Ergo. Et cetera³.

Responsio. Dicendum quod large loquendo de bonis fortunae⁴, sub bonis fortunae quae dicuntur prospera comprehenduntur exteriora bona, ut divitiae, honores et delectabilia. Item quaedam interiora, scilicet pulchritudo, fortitudo et sanitas corporalis et alia huiusmodi, quae⁵ proprie dicuntur bona naturae⁶. Quae⁷ autem sunt his contraria comprehenduntur sub malis fortunae et dicuntur adversa, et habent ista cum sunt in abundantia rationem extermorum quorum unum est bonum non moris sed commodum, aliud autem est malum etiam non moris vel culpae sed poenae; quae sic se⁸ habent ad virtutem quod utrumque est aliquo modo impeditivum virtutis. Et ideo utrumque est fugiendum. Et quia non est aliquid fugiendum [Cod. R, fol. 224 Va] nisi malum vel sub ratione mali, prospera autem non sunt mala secundum se quia nec culpae nec poenae, sed sunt mala in genere [Cod. Q, fol. 176 R^b] moris per accidens, in quantum scilicet impeditiva virtutis non per se et ex natura sua secundum se, sed in comparatione ad infirmitatem volentis agere virtuose; adversa autem sunt mala secundum se, scilicet poenae et etiam sunt mala moris per accidens in quantum sunt impeditiva virtutis etiam in comparatione ad infirmitatem volentis⁹ agere virtuose; ex hoc apparet quod adversa magis sunt fugienda tanquam magis mala quam prospera.

Cum ergo utrumque istorum extermorum sit fugiendum volenti vivere virtuose, quia aliquo modo possunt esse impeditiva virtutum vel usus ipsarum; medium in ipsis est per se eligendum, prout dicitur *Proverbiis* (2), trigesimo: « Mendicitatem et divitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo¹⁰ necessaria ne forte satiatus illiciar ad negandum et dicam quis est dominus et egestate compulsus furer et periurem nomen Dei mei. » Et sicut dicitur hoc circa materiam divitarum, ita etiam est intelligendum in aliis quae ad prosperitatem et¹¹ eius contrarium¹² pertinent. Et secundum hoc etiam dicit **Philosophus** (3) quarto *Politicorum* quod bene fortitorum¹³ possessio quae media omnia¹⁴ optima. Et hoc etiam ostendit per hoc quod illud secundum quod homo magis et facilius est natus oboedi rationi est melius; sed mediocritas in talibus est huiusmodi, quia super-

pulebrum aut superforte¹⁵ aut superingenuum aut superdives aut contraria his : superegemini aut superdebile aut valde vile difficile rationem sequi. Fiunt enim hi quidem iniuriosi et in magnis nequam magis ; hi autem astuti et in parvis nequam valde.

Sed considerandum quid horum difficilius et magis fngiendum. Et est dicendum quod loquendo de difficultate quae est ex parte operis quam per se respicit virtus quae est circa difficile, sic difficiliora sunt adversa¹⁶ quam prospera et ideo unicuique secundum se magis fugienda. Et¹⁷ ex hoc sequitur quod laudabilius est per se, quia virtuosius, quod aliquis bene se habeat in adversis¹⁸. Etenim magis vituperatur et minus est venia digniss qui male se habet in prosperis quam in adversis, quia quod aliquis male se habeat circa illa non est propter malum sive poenae sive culpae quod per se efficiant, sed solum per accidens ; et hoc in male disposito, in hoc quod caret non aliquo sibi impossibili et non imputabili, sed aliquo sibi possibili et debiti inesse, quo habito facile sibi esset huiusmodi bonas fortunas bene ferre. Et ideo quoniam¹⁹ respectu talium male se²⁰ habet, merito est culpandus, quia huiusmodi malum quod ex eis contingit oritur ex malitia sive mala dispositione habentis talia bona. Unde virtuoso facilius est quod bene se habeat in prosperis quam in adversis, quia per bonum virtutis faciliter talibus quae secundum se [Cod. V, fol. 222 R^a] sunt quaerenda bona, potest bene uti ; sed non obstante bono virtutis, ita vere sunt adversa sibi mala quantum ad malum poenae, quia ipsum loedunt sicut sunt ipsi malo. Et sic patet quod difficultas quae contingit ad hoc quod aliquis bene se habeat in prosperis est ex infirmitate operantis, non ex parte ma- [Cod. R, fol. 224 V^b] teriae. Sed e contra²¹, difficultas quae contingit ad hoc quod aliquis bene se habeat in adversis oritur ex parte materiae principaliter. Cum enim, ut dictum est, mediocritas, id est sufficientia in talibus sit per se quaerenda, et illud est id²² secundum quod homo facilius bene se habet respectu talium bonorum, illud per quod magis receditur a tali medio simpleiter est peius et difficilius ad hoc quod homo bene se habeat circa illud. Sed per adversitatem totaliter tollitur illud medium secundum rem [Cod. Q, fol. 176 V^a], tanquam per contrarium realiter. Per abundantiam non tollitur, quia abundantia alicuius boni illud bonum non tollit, sed includit cum additamento. Unde non se habet sicut contrarium vel privatio ad tale medium, sed sicut²³ magis sive maius ad minus. Maius malum autem est exclusio talis medii tali modo. scilicet per contrarietatem qua perimitur realiter, quam exclusio eius non secundum esse reale, sed quantum ad determinatum gradum et sub ratione praecisa medii propter appositionem ad illud alicuius gradus in quo gradus medius secundum rem etiam²⁴ continetur ; et ideo difficilius est bene se habere in adversis quam prosperis. Unde qui vult experiri virtutem alicuius et qui vult aliquem avertere ab aliquo cui firmiter inhaeret sive sit bonum sive malum, magis hoc facit per adversa quam prospera.

Item difficilis est bene se habere in his quae nata sunt virum perfectum a bono virtutis impedire et etiam a virtute deicere, et ad cuius tolerantiam perfectior virtus requiritur et ubi magis relucet excellentia virtutis, quam illa quae non sunt talia, sed magis sunt nata in pluribus iuvare virtuosum, ut quaedam instrumenta ²⁵ bona per se in genere instrumentorum, prout autem dicit **Philosophus** (4) primo *Ethicorum* : perfectus in virtutibus fortunas feret optime ; multis autem factis secundum fortunam differentibus magnitudine et parvitate ; parva autem prosperitatum, similiter autem et oppositorum non faciunt mutationem vitae ; magna autem facta et multa facta quidem bene beatorem vitam faciunt ; etenim cum decorare ²⁶ nata sunt et usus eorum bonus et studiosus fit ; e converso autem facta tribulant et conturbant beatum ; tristitias enim inferunt et impediunt multis operationibus ; verumtamen et in his refulget bonum, quia utique feret quis faciliter et magna infortunia, non propter doloris insensibilitatem, sed virilis existens et magnanimus. **Commentator** (5) : in his bonum refulget, quando aliquis ex stabilitate in virtute fert magna infortunia.

Item infra in eodem ²⁷, **Philosophus** (6) : felix non est facile transmutabilis a felicitate et virtute neque a contingentibus infortuniis, sed multis et magnis. Item quarto *Ethicorum* (7) : sine virtute non facile moderate ferre bonas fortunas. **Commentator** (8) : quoniam neque aegrotanti talia conferunt sana sed sano ; et sicut iustus omnibus bene utitur tam prosperis quam adversis, ita etiam iniustus male. Unde per prospera efficitur despector ²⁸ et iniuriator, et cetera ; per adversa fur, mendax et blasphemus et cetera. Unde malo sunt mala omnia, et quae de natura sua mala sunt, scilicet adversa, et quae de se bona sunt, scilicet prospera. Propter quod dicit **Philosophus** (9) quinto *Ethicorum* : bona [Cod. R, fol. 225 R^a] circa quae fortunia ²⁹ et infortunia ³⁰ sunt simpliciter [Cod. V, fol. 222 R^b] semper bona ; alicui autem non semper.

Per praedicta patet quid dicendum est ad quaestionem ; quia simpliciter laudabilius est et magis virtuosum quod aliquis bene se habeat in adversitate quam in prosperitate. Et e converso, simpliciter vituperabilius et magis viciosum est quod aliquis male se habeat in prosperitate quam in adversitate.

Si autem quaeratur quid est melius et eligilius esse in adversis vel prosperis, dicendum quod, cum in adversis non sit aliquid per se bonum, non est ibi aliquid per se eligibile. In prosperis autem non est aliquid per se malum, ideo etiam illa per se non sunt fugienda. Si ergo aliquis sit bene dispositus secundum virtutes, cum ea quae secundum naturam suam sunt bona, sint ei etiam bona, scilicet prospera ; quia virtuose et bene illis utitur ; quae autem secundum naturam suam sunt mala, scilicet adversa, et ³¹ sunt ei mala ³² [Cod. Q, fol. 176 V^b] poenae, sed non sunt ei mala malitia moris ; nec etiam sunt ei bona per se bonitate moris, sed per accidens et per occa-

sionein, in quantum scilicet illa patienter sic tolerat quod non recedit a bono virtutis, magis bonum est simpliciter et ³³ magis eligibile viro iusto esse in prosperis quam in adversis.

Sed si arguitur quod laudabilius est quod aliquis ³⁴ bene se habeat in adversis et sic est melius et virtuosius, ergo magis eligendum, dicendum quod illud quod de se est melius et laudabilius est eligibilius quam illud quod non est tale; sed non oportet quod illud quod per accidens et ex bonitate agentis est melius ipsi agenti sit eligibilius. Et ideo talia bona, quae scilicet non sunt bona secundum se, sed sic per accidens, non sunt eligenda: immo secundum se debent esse involuntaria. Patientia enim non videntur habere locum nisi in his quae contingunt involuntarie et non in his quae per se cadunt sub electione. Unde non est per se eligendum iusto quod habeat adversa, alioquin cum illa posset in se ipso efficere, hoc deberet facere. Immo ³⁵ etiam ipsam mortem et quae illius sunt inductiva, scilicet infirmitates, et cetera, quilibet iustus deberet sibi inferre ³⁶; quod est falsum. Quia qui talia faceret non exhiberet obsequium rationabile Deo, quod tamen praecipitur ³⁷ *Romanorum* (10) duodecimo. Sed debet velle et eligere quod si involuntarie contingant quod sic permaneat in vigore virtutis quod resistere possit.

Veruntamen quia in adversitatibus virtus probatur et elucescit et est adversitas materia exercendae et augmentandae et manifestandae virtutis, quod contingit quia, ut dictum est, difficilius est in adversitate bene se habere, et ideo virtuosius et laudabilius ³⁸ et secundum hoc etiam melius, cum sic contingit, pro tanto etiam est adversa fortuna viro iusto utilior, quia ei proveuirent ista bona per accidens ut ad ipsa aduersa referuntur quae nullum bonum important, et ex suppositione, scilicet quod iustus in illis viriliter persistat. Sed propter hoc non debet dici quod iustus talia debeat eligere. Et exponendum est illud **Iacobi** (11) primo: « Omne gaudium existimate, fratres », et cetera; « quoniam probatio ³⁹ fidei nostrae ⁴⁰ », id est tribulatio fidem nostram ⁴¹ probans, si voluntarie sustinetur, « patientiam operatur », id est exerceat et ostendit. « Patientia autem opus perfectum habet » [Cod. R, fol. 225 R^b]; quia per hoc non debet argui quod eligendum sit et appetendum secundum se quod tentationes per adversitates incidunt secundum se et absolute, sed ex suppositione eius quod sequitur, scilicet quod vir iustus in illis perfecte se habeat. Quod tamen, quia est dubium et incertum, non debet quis talia per se appetere. Si autem haec ⁴² ad iniustum referantur, eum nihil sit iniusto existenti iniusto ⁴³ eligendum tanquam bonum de genere moris, nec bonum est ei habere prospera nec ad- [Cod. V, fol. 222 V^a] versa; sed omnia sunt ei mala in genere moris, quia illis male utitur et in illis male se habet. Unde dicit **Philosophus** (12) quinto *Ethicorum*, quod nulla particula bonorum, scilicet fortunae utilis insanabilibus et valde malis, sed omnia eis nocent. Quibusdam autem non est superabundantia circa talia, sed semper optime utuntur talibus bonis, sicut contingit homi-

nibus divinis, id est perfectis in virtute ; quibusdam vero non omnia nocent, sed usque ad aliquem terminum determinatum.

Si ergo quaeratur quid est malo⁴⁴ melius et utilius⁴⁵, potest dici quod ipso in tali statu existente melius, id est minus malum et utilius est esse in statu adversitatis, non quidem, ut dictum est, per se, sed per accidens⁴⁶, in quantum scilicet per adversa occasionaliter potest habere incitamenta recedendi ad bonum virtutis, et in prosperis [Cod. Q, fol. 177 R^a] habet allicitiva ad persistendum in malitia ; et sic sicut melius est⁴⁷ eligibilius simpliciter vinum quam absinthium, tamen aegrotanti absinthium⁴⁸ potest⁴⁹ esse melius. Ita etiam in proposito, sano mente melius et magis eligendum est habere prospera quam adversa ; habenti autem animum aegrotum melius sive utilius est habere adversa. Et haec videtur intentio **Boethii** (13) in secundo libro *De Consolatione* unde sumptum fuit unum argumentum. Non enim dicit ibi quod magis timenda sit fortuna prospera quam adversa ; sed sic dicit (13) ibi : « plus hominibus reor⁵⁰ prodesse fortunam adversam quam⁵¹ prosperam⁵² ». Et hoc sic declarat, « illa sub spe⁵³ felicitatis, cum videtur blanda mentitur, haec vero semper vera est, cum se instabilem mutatione demonstrat⁵⁴ illa saepe fallit, ista instruit, itaque videoas illam semper sui ignaram, hanc ipsius adversitatis exhortatione prudentem⁵⁵ porro illa blanditiis a vero bono devios abstrahit adversa plerumque ad vera bona reducit ». Per ista enim patet quod in quantum prospera nata sunt allicere animum praecipue infirnum ut illis insistat per amorem fruendo et sic obliviscitur verorum et perfectorum bonorum, quasi reputans se frui optimis bonis, non potest autem sanari nisi per conversionem intellectus ad vera bona a quibus prospera sic avertunt⁵⁶, quod nec homo de talibus vult cogitare secundum illud **Iob** (14), vigesimo primo : « quare impii vivunt, sublimati sunt, confortatique dixitiis ». Et multis et magnis bonis fortunae enumeratis, sequitur : ducunt in bonis dies suos et in peccato⁵⁷ ad⁵⁸ inferna descendunt qui dixerunt Deo : recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus » ; et cetera. Ideo sic prospera⁵⁹ sunt mala per occasionem, e converso vero quia in adversis non invenit aliquis bonum propter quod in ipsis sistere debeat, sed magis excitatur⁶⁰ ad cogitandum quod alia sunt bona maiora et magis sta [Cod. R, fol. 225 V^a] bilia quam sint bona fortunae quibus contraria sunt adversa et recognoscit suam indigentiam et inducitur ad⁶¹ humiliationem propter quae indiget adiutorio ad quod est recurrendum, ex hoc habet excitationem ut ad bonum revertatur secundum illud **Psaltis** (15) multipli- catae sunt infirmitates eorum ; postea acceleraverunt.

Per praedicta patet responsio ad obiecta.

¹ quaedam 1^a m. Q in quaedam corr. 2^a m. Q. — ² res add. Q. — ³ ergo et cetera] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ⁴ large — fortunae] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ⁵ tamen add. RQ. — ⁶ vere V ; vera Q. — ⁷ proprie — quae] om. 1^a m. V ;

add. in marg. 2^a m. V. — ⁸ om. Q. — ⁹ agentis 1^{ae} m. R *in volens corr. in marg.* 2^a m. R. — ¹⁰ modo R. — ¹¹ et *add.* RQ. — ¹² et eius contrarium] om. 1^a m. V; *add. in marg.* 2^a m. V. — ¹³ fortuitotorum R. — ¹⁴ omnium RQ. — ¹⁵ unt — forte] om. Q. — ¹⁶ ad. vi sa 1^{ae} m. Q *in adversa corr.* 2^a m. Q. — ¹⁷ om. Q. — ¹⁸ diversis 1^{ae} m. Q *in adversa corr.* 2^a m. Q. — ¹⁹ qui R. — ²⁰ om. Q. — ²¹ e contra] e converso R. — ²² illud Q. — ²³ sic Q. — ²⁴ om. 1^a m. Q; *suprascripts. alia m. Q.* — ²⁵ iusta Q. — ²⁶ cum decorare] concordare R. — ²⁷ pars *add.* Q; *deinde dcl.* — ²⁸ despictor R. — ²⁹ fortuna RQ. — ³⁰ infortunum Q; infortunium R. — ³¹ etiam Q. — ³² sunt ei mala] ei sunt mala Q. — ³³ magis — et] om. Q. — ³⁴ om. 1^a m. V; *add. in marg.* 2^a m. V. — ³⁵ om. 1^a m. V; *add. in marg.* 2^a m. V. — ³⁶ talia *add.* V. — ³⁷ deo *add.* Q; *postea del.* — ³⁸ laubidabilis 1^{ae} m. Q *in laudabilius corr.* 2^a m. Q. — ³⁹ pro bono V. — ⁴⁰ vestrac Q. — ⁴¹ vestrarum Q. — ⁴² hoc R. — ⁴³ iusto V. — ⁴⁴ est malo] eis 1^{ae} m. V *in est corr.* 2^a m. V *et malo add.* *in marg.* 2^a m. V. — ⁴⁵ malo — utilius] melius et utilius est malo RQ. — ⁴⁶ in quantum sed per accidens *add.* Q. — ⁴⁷ eligendum 1^{ae} m. Q *in accidens corr.* 2^a m. Q. — ⁴⁸ om. 1^a m. V; *add. in marg.* 2^a m. V. — ⁴⁹ absinthium potest] potest absinthium RQ. — ⁵⁰ res Q; reor *suprascripts. alia m. Q.* — ⁵¹ om. 1^a m. V; *add. in marg.* 2^a m. V. — ⁵² prospera R. — ⁵³ illa sub spe] sub illa spe R; — ⁵⁴ decurant RQ. — ⁵⁵ puro *add.* Q; *postea del.* — ⁵⁶ aver- tant V. — ⁵⁷ puneto RQ. — ⁵⁸ in Q. — ⁵⁹ sic prospera] prospera sic Q; prospera sicut R. — ⁶⁰ exitatur Q. — ⁶¹ inducitur ad] om. 1^a m. V; *add. in marg.* 2^a m. V.

- (1) Cfr BOETHIUS, *De Consolatione Philosophiae*, I. II, Prosa VIII (PL., t. 63, col. 717). — (2) *Prov.*, XXX, 8-9. — (3) ARISTOTELIS *Politica*, 4, 11 (BEKKER, II, 1295, a). — (4) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, A, 11 (II, 1101, a). — (5) AVERROIS, *Ethica Nicom.*, I, c. 10 (vol. 3, fol. 14 Va). — (6) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, A, 11 (II, 1101, a). — (7) Id. *ibid.*, 4, 8 (II, 1124, a). — (8) Locum non inventi. — (9) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, E, 2 (II, 1129, a). — (10) *Rom.*, XII, 1. — (11) LAC., I, 2-4. — (12) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachca*, E, 13 (II, 1137, a). — (13) BOETHIUS, *De Consolatione Philosophiae*, I. II, Prosa VIII (PL., t. 63, col. 716-717). Fere litteraliter. — (14) IOB, XXI, 7, 13, 14, 15. — (15) *Psalm.* XV, 4.

QUAESTIO X

*Utrum vivere de receptis ab aliis sit perfectionis moralis
vel infirmitatis.*

Deinde ad secundum arguitur et ostenditur quod vivere de bonis receptis ab aliis non sit infirmitatis moralis, sed magis perfectionis. Quia quod est perfectiorum secundum quod sunt perfecti non est infirmitatis sed perfectionis. Sed vivere de bonis ab aliis receptis est perfectiorum secundum quod sunt perfecti. Ergo. Et caetera. Maior patet. Minor probatur : quia vivere de bonis ab aliis receptis est illorum qui omnia reliquerunt [Cod. V, fol. 222 V^b] propter Deum nihil sibi retinendo ; nam, cum a se nihil habeant

et eos vivere oportet, necesse habent ab aliis recipere. Sed tales in quantum huiusmodi sunt perfecti quia sunt pauperes paupertate evangelica quae per se ad perfectionem pertinet, secundum [Cod. P, fol. 325 V^b] illud **Matthaei** (1), decimo nono : Si vis perfectus esse ; et caetera.

Praeterea inter pauperes evangelicos illi qui ¹ perfectius observant paupertatem evangelicam sunt talis condicionis quod in bonis quibuscumque ² utuntur, nullum ius habere possunt ; et sic oportet quod non solum sint ab aliis recepta, sed etiam quod semper manent aliorum bona. Si ergo vivere de bonis ab aliis receptis est infirmitatis vel imperfectionis, tales inter alios pauperes evangelicos essent imperfectiores [Cod. Q, fol. 177 R^b]. Hoc autem est inconveniens. Ergo. Et caetera.

Praeterea si vivere de receptis ab aliis esset imperfectionis vel infirmitatis moralis, nullus homo esset perfectus, quia illi qui magis videntur esse perfecti magis vivunt de receptis ab aliis, puta : clerici et religiosi. Hoc autem est inconveniens. Ergo. Et caetera.

Contra. Illud quod Christus fecit gerens personam infirmorum est infirmitatis. Sed Christus habuit loculos in quibus reponebantur quae ab aliis recipiebantur, ut dicit **Augustinus** (2) *super Psaltes* ³ et *super Ioannem*, in hoc gerens personam infirmorum. Ergo. Et caetera.

Responsio. Dicendum quod infirmitas vel imperfectio potest accipi negative vel privative. Negative, prout scilicet per negationem quam isti termini important, excluditur et negatur perfectio quaecumque simpliciter et absolute. Secundum hoc autem manifestum est quod omnis creatura est infirma vel imperfecta respectu Dei qui solus est omnino perfectus ; et sic etiam una creatura minus perfecta est infirma vel imperfecta respectu alterius perfectioris ; sic enim materialia sunt imperfecta respectu separatorum ; et infirmitatis vel imperfectionis est in homine quod habet materiam respectu angeli qui non habet. Hoc modo loquendo de imperfectione vel infirmitate, constat quod vivere vita ⁴ animali quae indiget [Cod. P, fol. 326 R^a] cibo est infirmitatis et imperfectionis respectu vitae angelicae. Item quod aliquis in his quae sibi sunt necessaria sibi per se non sufficit, est hoc modo infirmitatis et imperfectionis.

Privative vero accipitur infirmitas vel imperfectio duplice : uno modo largius, prout scilicet negatio excludit et negat perfectionem non quamcumque sed natam inesse ; et sic imperfectum vel [Cod. R, fol. 225 V^b] infirmum dicitur esse quod caret perfectione quam posset habere. Et potest hoc esse sine vitio et peccato et in materialibus, quia absque vitio naturae est quod agens producat effectum cui nihil ⁵ deficit de his quae ad perfectionem eius pertinent in natura sua, licet non habeat illa in gradu ita perfecto ⁶ sicut est possibile in natura suae speciei ; sicut unus pater ⁷ potest generare duos filios omnia naturalia habentes quorum tamen unus est fortior, pulchrior, ingeniosior, et caetera ; et unus artifex duo artificialia tali modo se habentia.

Similiter etiam est intelligendum in moralibus. Quia licet status perfectior ⁸ sit status religiosorum quam saecularium, absque vitio tamen vel peccato in moribus potest quis esse bonus saecularis licet non habeat perfectionem religiosi.

Strictius dicitur infirmitas vel imperfectio privative ⁹ secundum quod negatio excludit perfectionem natam et debitam secundum naturam speciei inesse; et sic infirmitas non est sine vitio; ut ¹⁰ in naturalibus esse caccum, claudum et sic de aliis; et in moralibus agere aliquid contra rectam rationem quae est regula in operationibus et ideo omnis actus discordans ab illa est vitiosus.

Cum ergo quaeritur utrum vivere de bonis ab aliis receptis sit infirmitas vel imperfectio in genere moris, est intelligendum quod sicut Deus qui est perfectissimus in genere entium quia nullius indigens et a nullo dependens: e converso omnis creatura respectu [Cod. V, fol. 223 R^a] eius est infirma vel imperfecta, ita etiam creatura [Cod. P, fol. 326 R^b] quanto ¹¹ minus est ¹² indigens et independens ab alia et sibi per se sufficiens, tanto est perfectior in genere naturae ¹³ quantum ad ea quae ad esse naturae pertinent, et in genere moris quantum ad ea quae ad agibilia spectant et voluntati ac potestati hominis subsunt. Qui ergo quantum ad ea quae ad necessitatem vitae pertinent sic sibi providet in illis, quod ¹⁴ minus in hoc dependet ab aliis, sed illa habet magis a se ipso vel per se ipsum, in hoc perfectius ¹⁵ agit. In talibus autem sic a se habitis, talis [Cod. Q, fol. 177 V^a] nobiliori modo videtur ius habere et talia nobiliori modo ¹⁶ videntur esse sua quam quae aliquis ab aliis sic habet quod non est sic et in tantum cum causa. Ab alio autem potest dici aliquis habere aliquid pluribus modis, scilicet: ex successione iure haereditario, sicut haeres legitimus a patre; item ex contractu emptionis secundum quod unus habet rem aliquam pro qua dedit aequivalentem vel propter opus vel servitium ¹⁷ impensum, vel ratione rei locatae vel huiusmodi; item ex donatione libera et gratuita. Quia ergo in omnibus istis modis, ille qui recipit aliquid quod fuit alterius ex libera donatione ex se ipso minus iuris habet in eo quod sie recipit, quia nec ille qui dat ei in aliquo tenebatur, ideo inter ¹⁸ omnes modos videtur ille secundum se minus laudabilis. Qui enim habet rem aliquam ¹⁹ ex successione iuris ²⁰ haereditarii quodammodo habet suum et sibi debitum, quia illud quod fuit patris in quo fuit filius in virtute et ipse pater etiam virtute remanet in filio et sie pater et filius et ita consequenter omnes secundum successionem respectu talium bonorum sunt quasi una persona et omnes in [Cod. R, fol. 226 R^a] illis ratione naturalis propaginis ius habent. Unde in talibus quilibet recipit quod suum est et quod iure sibi debitum est. In aliis etiam modis patet quod qui recipit ab alio in eo quod recipit ex se ius habet, quia tantum [Cod. P, fol. 326 V^a] dat quantum recipit et ex paeto. Sed in donatione libera non est ita; quia donans non recipit aliquid a donatorio et secundum hoc vivere

de bonis ab aliis receptis donatione libera ²² secundum se est imperfectionis et infirmitatis in genere moris respectu aliorum modorum praenominatorum, quantum est ex parte modi habendi vel acquirendi talia bona de quibus homines vivunt. Sed in hoc non comparo viventes de bonis temporalibus ad invicem secundum modum habendi ius in receptis ²³ cum illa habent, utrum scilicet perfectius sit habere ius vel non habere ius ²⁴ in talibus bonis quia qualitercumque res se habeat, in hoc videtur tamen esse tenendum quod perfectius est aliquem vivere de aliquo sibi debito de iure et in quo aliis sibi debitor existat quam de eo in quo non habet aliquid iuris sive in quo aliis in nullo est sibi obligatus. Et hoc patet per ea quae supra dicta sunt per **Apostolum** (3), *prima Corinthiorum*, nono ²⁵. Immo etiam in hoc aliquo modo gloriari videntur et non male ²⁶ religiosi mendicantes qui fidelibus bona spiritualia per praedicationem et aliis modis exhibent quod vivunt de his quae recipiunt ab his quibus ²⁷ exhibent talia spiritualia, licet non ex debito officii saltem ex affectu caritatis, quia in ²⁸ hoc non manducant ²⁹ panem aliorum otiosi nec omnino gratuitum, sed aliquo modo eis debitum ex vinculo et quadam obligatione decentiae et honestatis. Et in hoc etiam modo praedicto gloriantur ³⁰ hi qui licet sic sunt pauperes quod in receptis sibi ius et proprietatem non vendicant ³¹ sicut et alii tamen faciunt et exhibent fidelibus talia ³² propter quae dignum est quod eis ³³ huiusmodi temporalia ministrentur ³⁴ eo modo quo illorum sunt capa- [**Cod. V, fol. 223 V^b**] ces. Et ³⁵ in hoc etiam non manducant ³⁶ omnino ³⁷ otiosi panem aliorum.

Sed ulterius est considerandum quod tales religiosi ex his quae agunt non sic [**Cod. P, fol. 326 V^b**] acquirunt sibi ius proprie dictum, sicut praelati qui hoc ex officio suo faciunt ratione cuius ³⁸, ut supra dictum est, sunt subditis obligati; et e converso. Propter quod vivere de sic receptis ab aliis, sicut tales religiosi recipiunt, est imperfectionis et infirmitatis respectu modi quo praelati vivunt [**Cod. Q, fol. 177 V^b**] de receptis ab aliis.

Est etiam circa hoc ulterius intelligendum quod sicut dare aliquid ³⁹ liberaliter ei cui dans non tenetur nec est ⁴⁰ de iure obligatus, est perfectionis respectu eius quod est recipere aliquid ab eo qui ei est obligatus. Ita etiam non recipere illud ad ⁴¹ quod aliis est obligatus ⁴² est perfectionis respectu eius quod est recipere illud, quia qui sibi debitum non recipit vel remittit donare indebitum intelligitur. Et quia in his quae alicui dantur ab aliis ⁴³ datum ⁴⁴ efficitur eius cui ⁴⁵ datur quantum est ⁴⁶ ex parte dantis per consensum et voluntatem ipsius secundum quod liberior et magis gratuitus ⁴⁷ est huiusmodi consensus in donando secundum hoc etiam perfectiori et eminentiori [**Cod. R, fol. 226 R^b**] modo ius acquiritur donatario. Cum autem aliquis dat aliquid non exactus vel rogatus, intelligitur illud dare magis libere et gratuitate quam si illud det exactus vel rogatus praecipue cum aliqua instantia vel importunitate. Nam per praedicta aliquo modo involuntarie plures inducuntur ad dandum. Ideo vivere de alienis ab aliis quaesitis vel mendi-

catis in quantum huiusmodi est imperfectionis et infirmitatis respectu modi quo vivunt aliqui de bonis omnino gratuitè oblati.

Ad evidentiam ergo quaestionis est intelligendum quod inter modos habendi necessaria ad vitam ille modus est perfectior quo quis habens ius illa recipiendi ab aliis ita quod alii de iure negare non possunt, illa non recipit, sed remittit et acquirit sibi necessaria labore⁴⁸ manuum, quia in hoc supererrogare dieitur [Cod. P, fol. 327 R^a] et indebitum donare: vivere vero de talibus quae sic alicui⁴⁹ debentur si vitae necessaria aliter⁵⁰ possint⁵¹ haberi⁵², scilicet de labore, est infirmitatis moralis non quae sit vitiosa, sed quae est quidam defectus alicuius maioris perfectionis. Loquendo ergo de modis vivendi personarum perfectarum, scilicet ecclesiasticarum, quae sunt in statu perfectionis respectu sacerdotalium, quae quidem personae ecclesiasticae communiter omnes vivunt de bonis ab aliis receptis et quae debent in spiritualibus bonis ad utilitatem populi occupari, quantum ad modum illa acquirendi vel recipiendi, est intelligendum quod quidam vivunt sic de bonis illis quod ea possunt exigere et recipere tanquam sua de iure proprie dicto eis debita: et sic vivunt praelati et ministri Ecclesiae in officiis necessariis ad salutem populi deputati; quidam autem sic quod licet non habent ius in talibus antequam eis donentur, ut scilicet illa de iure possint exigere vel recipere⁵³. illa tamen nec petunt nec exigunt, sed eis pure liberaliter et gratuitè offeruntur: alii autem sic vivunt quod talia in quibus ius praedictum non habent, petunt de gratia humiliter mendicando. Item sunt vel possunt esse alii qui, licet multa bona spiritualia aliis impendant⁵⁴ sic tamen gratuitè quod ad hoc ex officio non sunt adstricti vel obligati, nihil tamen ab eis petunt vel exigunt. Item sunt vel esse possunt alii qui, propter spiritualia quae impendunt aliis, habent ius exigendi et recipiendi necessaria vitae ab illis, tamen nec petunt [Cod. V, fol. 223 V^a] nec recipiunt.

Et dicendum quod licet nullus istorum sic agendo⁵⁵ faciat aliquid imperfectionis et infirmitatis moralis vitiouse tamen omnes respectu ultimorum faciunt id quod est infirmitatis vel imperfectionis modo praedicto, in quantum sic agendo deficiunt a quodam gradu [Cod. P, fol. 327 R^b] perfectiori.

Et inter omnes hi qui non habentes in illis ius nihilominus illa petunt et exigunt, secundum hoc per se faciunt id quod est maioris infirmitatis. Non nego tamen quin in sic recipiendo necessaria mendicando possint⁵⁶ aliqua esse annexa [Cod. Q, fol. 178 R^a] quae cooperantur⁵⁷ saltem per accidens ad bonum viritudinis, scilicet verecundia et humiliatio exterior et aliqua alia huiusmodi. Supponendum est [Cod. R, fol. 226 V^a] tamen⁵⁸ in omnibus praedictis quod ad hoc quod recipiens ab aliis necessaria vitae in hoc faciat aliquid imperfectionis vel infirmitatis quod illa possit acquirere alio modo absque detrimento perfectionis et utilitatis spiritualis: illi vero inter praedictos qui habent ius et ideo illa exigunt et recipiunt, faciunt id quod est minoris infirmitatis.

Et secundum praemissa, est intelligendum quod Paulus dicitur ⁵⁹ perfectius egisse quam alii apostoli et alii apostoli ⁶⁰ dicuntur fuisse aliquo modo infirmi moraliter respectu Pauli, in quantum scilicet alii recipiebant sumptus ab his quibus evangelizabant ⁶¹ habentes tamen ius exigendi et recipiendi. Paulus tamen aliquando hoc ⁶² non fecit; et ideo dicitur supererogasse in quantum scilicet debitum non recepit sed remisit et sic de suo et sibi debito supererogavit. Et ex hoc patet quod illud infirmitatis et imperfectionis quod per se intelligitur in loculis non est tam ⁶³ ex reservatione eorum quae ibi erant sed magis ⁶⁴ ex hoc quod illa ab aliis recipiebantur et non labore manuum acquirebantur, prout patet per **Augustinum** super Psalmos et ⁶⁵ super Johannem. Sic enim dicit **Augustinus** ⁶⁶ (4), *Super Psalmum centesimum tertium*: Dominus loculos habuit in usus eorum qui cum eo erant et suos et mulieres religiosas in comitatu quae ministrabant ei de substantia sua, in his infirmorum personam magis suscipiens. Praevidit enim multos [Cod. P, fol. 327 V^a] infirmos futuros ⁶⁷ ista quaesituros etiam ⁶⁸ licet Paulus talia a suis non quaereret quibus praebuit exemplum, id est licentiam non praceptum necessaria sumendi a subditis.

Et ex hoc etiam patet quod religiosi qui vivunt de his quae ab aliis petunt quantum ad hoc comprehenduntur sub imperfectis quorum personam Christus gessit in habendo loculos, etiam si ius non habeant ⁶⁹ in receptis. Si enim non esset imperfectionis ⁷⁰ ab alio recipere, sed solum ius in ⁷¹ recepto habere, tunc secundum illos qui dicunt quod nec Christus nec apostoli ius habuerunt in ⁷² his quae in loculis erant, quia perfectio eorum ⁷³ hoc non patiebatur, nullo modo deberet dici hoc factum de genere suo fuisse alicuius infirmitatis vel imperfectionis; quin immo nisi ipsum vivere de bonis alienis etiam si non reserventur ad tempus sit illud imperfectionis quod in dictis loculis intelligitur, tunc non diceretur fuisse infirmitatis et imperfectionis quod Christus et discipuli vivebant de bonis quae ministrabant eis ⁷⁴ mulieres quae ipsos sequebantur, cum tamen hoc sub eadem imperfectione ab **Augustino** (5) reponatur ⁷⁵, ut patet in locis praedictis. Est tamen circa dictos loculos quantum ad illa quae in ipsis ⁷⁶ reponebantur et conservabantur per aliquantulum temporis, intelligendum quod sicut infirmitatis fuit illa recipere si commode et convenienter possibile fuisse secundum conditionem illius temporis et personarum aliter, scilicet labore manuum necessaria acquirere, ita etiam ⁷⁷ quantum ad reservationem infirmitatis fuit illa reservare si probabiliter apparebat quod modo [Cod. V, fol. 223 V^b] convenienti absque talium reservatione pro alio ⁷⁸ tempore sequenti haberi poterant vitae necessaria. Sed licet recipere necessaria ⁷⁹ ab alio ⁸⁰ ex natura sua secundum se et absolute sit infirmitas [Cod. P, fol. 327 V^b] tis et imperfectionis, quia tamen hoc intelligitur quando possunt aliter modo convenienti, scilicet labore manuum acquiri absque detimento in maiori bono. Si autem ⁸¹ hoc non contingat, tunc recipere ⁸² ab alio et maxime illi qui in

recepto ius habet in casu cum non potest commode et convenienter manibus laborare aut cum ex hoc maius bonum impediretur non esset in hoc ⁸³ aliqua [Cod. Q, fol. 178 R^b] in- [Cod. R, fol. 226 V^b] firmitas vel imperfectio moralis privativa ipsi ⁸⁴ sic agenti, quia tunc non esset carentia perfectionis quae pro illo tempore nata esset inesse sicut contingit in illo qui omnino impotens est ad laborandum quod absque aliqua infirmitate vel imperfectione morali recipit ab alio licet recipere secundum se modo praedicto aliquid imperfectionis et infirmitatis importet.

Similiter etiam si pro tempore illo ⁸⁵ non apparebat probabiliter quod pro tempore futuro posset habentibus loculos ⁸⁶ convenienter provideri de necessariis aliter quam de illis quae ⁸⁷ in loculis reservabant, licet reservare secundum se et absolute aliquid infirmitatis importet, non tamen reservare tali modo. Et videtur esse supponendum quod Christus qui fuit perfectissimus in vita talibus condicionibus concurrentibus ab aliis recepit et recepta conservavit, et ita in facto Christi ⁸⁸ circumstancionato ⁸⁹ nec fuit ⁹⁰ imperfectio in comparatione ad facientem ⁹¹ nec fuit exemplum infirmitatis vel imperfectionis aliis post ipsum futuris in consimilibus casibus ⁹², scilicet huiusmodi condicionibus concurrentibus quas puto fuisse in facto Christi. Sed verum est quod et ipsum recipere et ipsum conservare de genere suo sunt aliquo modo infirmitatis et imperfectionis : et ideo secundum hoc Christus fecit ⁹³ aliquid imperfectum secundum genus suum et secundum substantiam facti et in hoc etiam exemplum imperfectionis et infirmitatis ⁹⁴ dedit talibus [Cod. P, fol. 328 R^a] qui non existentibus dictis condicionibus in recipiendo et conservando ⁹⁵ nihilominus illa faciunt. Unde cum etiam Paulus aliquando receperisset, quia non expediebat eum ⁹⁶ pro tunc laborare, opus imperfectionis de genere suo et secundum se faciebat ; sed tamen sic circumstancionatum pro tunc non erat imperfectum vel infirmum si etiam aliquando de ⁹⁷ receptis ex ⁹⁸ lucro aliquid reservasset in crastinum vident quod tunc alias non posset convenienter habere necessaria. Similiter ipsum conservare, licet secundum se aliquo modo fuisse imperfectum, non tamen ⁹⁹ sic circumstancionatum. Et potest esse quod si Paulus fuisse in societate Christi quod ipse etiam non laborasset tunc manibus, nec propter hoc omisisset aliquid perfectionis propter praedictas circumstancias et condiciones. Nunc autem tota infirmitas et imperfectio quae secundum **Augustinum** (6) ponitur circa loculos Christi, ponitur in comparatione ad Paulum. Per praedicta patet quomodo vivere de bonis ab aliis receptis est infirmitatis et imperfectionis et quomodo non est ita.

Cum arguitur quod est simpliciter perfectionis et non infirmitatis, quia pertinet ad illos qui sunt perfecti ratione paupertatis quae ad perfectionem per se dicitur pertinere ¹⁰⁰, et cetera : dicendum quod de ista perfectione ¹⁰¹ paupertatis, sicut alias (7) dictum est, videtur esse tenendum quod ipsa paupertas in quantum dicit nudam abiectionem ¹⁰² et abdicationem bono-

rum temporalium ¹⁰³ non potest esse bona nec ad perfectionem pertinens. Quia cum ut sic non dicat nisi meram privationem, tunc omnis privatio per se esset bona. Nec etiam est bona sicut privationes [Cod. V, fol. 224 R^a] quae privant ea quae per se sunt mala et in hoc sunt etiam ¹⁰⁴ ipsae privationes tales per se bonae sicut verae positiones quas per se includunt, sicut privatio infirmitatis est per se bonum corporale, quia non privatur nisi per contrarium quod est per se bonum ; et privatio vi- [Cod. P, fol. 328 R^b] tii quae includit positionem virtutis. Privatio vero ¹⁰⁵ bonorum temporalium non est alicuius quod sit per se malum ; immo magis est bonum secundum se, malum autem [Cod. R, fol. 227 R^a] per accidens, in quantum potest esse per occasionem alicuius boni impeditivum ¹⁰⁶ ; et secundum hoc privatio talium non est bona nisi per accidens, in quantum scilicet removet impeditivum ¹⁰⁷ alicuius boni modo praedicto.

Ex hoc tamen non debet argui quod paupertas evangelica etiam non sit bonum nisi per accidens, quia paupertas evangelica ¹⁰⁸ non dicit solum privationem nudam talium bonorum, sed includit finem bonum propter quem debet talis ¹⁰⁹ privatio esse volita et assumpta. Unde quando Dominus ¹¹⁰ dedit consilium de paupertate (8) non dixit solum : Vende [Cod. Q, fol. 178 V^a] omnia ; hoc enim secundum se non est aliquod ¹¹¹ bonum nec aliquod ¹¹² bonum includit et etiam ¹¹³ posset fieri ad malum finem et mala intentione et etiam ¹¹⁴ intentione minoris boni et finis quam sit finis quem docet Evangelium ; prout Socrates abiecit divitias ut liberius vacaret contemplationi homini ¹¹⁵ possibili ex naturalibus. Sed adiungit Christus finem evangelicum, propter quem consultit ¹¹⁶ talem abiectionem dicens : et veni ¹¹⁷ sequere me. Et quia sequi Christum et ei perfecte inhaerere est bonum perfectum, ideo etiam sic abicere temporalia propter hanc sequelam et adhaesionem est etiam ¹¹⁸ bonum et perfectum non solum per accidens, sed etiam per se ; cum includat illud quod est per se bonum ; et sic licet paupertas ut dicit nudam abdicationem non sit aliquod bonum per se sed magis est malum quoddam per se non culpae sed poenae, scilicet malum damni, et ut sic est solum aliquod bonum per accidens, hoc totum tamen ¹¹⁹ paupertas evangelica quae illa duo, scilicet et ipsam abdicationem et finem propter quem fit includit, est aliquod bonum per se et ad perfectionem per se faciens vel pertinens ¹²⁰, ita tamen quod ista propositio : paupertas evangelica [Cod. P, fol. 328 V^a] secundum quod evangelica ¹²¹ sive propter Deum perfectius secundum voluntarie assumpta est per se bona et per se ad perfectionem pertinens, potest habere duplarem sensum ; quia potest fieri reduplicatio sub hac forma : paupertas evangelica sive assumpta propter Deum secundum quod est paupertas sive parentia vel privatio bonorum temporalium est per se bona et per se facit ad ¹²² perfectionem ; sic est propositio falsa ¹²³, quia sic solum facit ad perfectionem per accidens. Si autem sic fiat ¹²⁴ reduplicatio : paupertas evangelica sive voluntarie assumpta propter Deum, in quantum

voluntarie est assumpta propter Deum¹²⁵, est per se bona et facit per se ad perfectionem, — sic est vera.

Cum arguitur ulterius quod tales cum secundum quod tales sint perfecti et secundum quod sic perfecti habent vivere de receptis ab aliis et specialiter qui summe sunt perfecti inter illos, qui scilicet nihil habent iuris in his quibus utuntur, vivunt potissimum de bonis alienis, cum nullo modo possint vivere de talibus quae possint¹²⁶ dici sua, dicendum quod non est de ratione perfectionis [Cod. V, fol. 224 R^b] istorum quod vivant de receptis ab aliis eo modo quo hoc ad infirmitatem pertinet, cum alias possunt¹²⁷ convenienter aequirere necessaria vitae labore¹²⁸ manuum, sicut fecit Paulus. Hoc tamen verum est quod si huiusmodi laborem omittentes vivunt de receptis ab aliis, faciunt opus quod de genere suo simpliciter et absolute est opus infirmitatis et si huiusmodi laborem omittunt nisi in easu in quo per talem laborem maiora bona spiritualia impedirentur, est etiam ipsis sic viventibus opus infirmitatis et sic viventes vere sunt de numero illorum infirmorum quorum Christus personam gessit in usu loculorum. Si autem huiusmodi laborem omittant vivendo de his quae ab aliis petunt et recipiunt [Cod. P, fol. 328 V^b] in easu in quo maiora bona spiritu- [Cod. R, fol. 227 R^b] alia impedirentur, licet faciant opus quod de genere suo est opus¹²⁹ infirmitatis, tamen ipsis in tali easu non est opus infirmitatis¹³⁰ nee ipsi in hoc¹³¹ sunt infirmi.

Quando dicitur quod immo etiam¹³² de acquisitis labore manuum suarum vivant, nihilominus de receptis ab aliis sive de¹³³ bonis alienis vivunt, quia in illis nullum ius habere possunt, dicendum quod pro tanto dieuntur aliqui vivere de loeulis et in hoc facere opus infirmitatis quod, licet ratione evangelii quod annuntiant et praecipue quia ex officio suo ad hoc sunt obligati¹³⁴, ius habeant in bonis temporalibus subditorum. Quia tamen¹³⁵ iure suo utentes et nihil ultra gratuitate impendentes cum possent¹³⁶, recipiunt earnalia quasi pro spiritualibus quod est aliquid imperfectum respectu illius qui huic [Cod. Q, fol. 178 V^b] iuri¹³⁷ suo quantum ad usum cedens debitum huiusmodi remitteret vivendo de bonis suo labore¹³⁸ acquisitis.

Sed dicetur¹³⁹ quod secundum hoc etiam vivens de labore facit opus infirmum, quia ratione laboris impensi recipit pretium¹⁴⁰, et in hoc etiam nihil ultra¹⁴¹ impendit, quia pretium debitum non remittit¹⁴². Non minus vere autem¹⁴³ debitum est¹⁴⁴ quod dentur temporalia ministrantibus spiritualia quam quod detur unum temporale pro alio temporali. Ergo non magis debet dici opus infirmum ex parte una quam ex¹⁴⁵ alia¹⁴⁶, dicendum quod licet praetium¹⁴⁷ recipiens¹⁴⁸ pro labore corporali vel temporali¹⁴⁹ nihil ultra impendet, quia tamen bonum quod consequitur aliquis ex labore sibi impenso est quasi eiusdem generis cum pretio ipsius quia utrumque censetur¹⁵⁰ temporale, dans pretium pro labore in nulla re damnum vel detrimentum patitur, quia de re eiusdem genevis tantum recepit quantum donat, sicut contingit in contractu emptionis et venditionis. Et ideo non potest hoc importare opus quod

de suo genere sic sit infirmum [Cod. P, fol. 329 R^a] saltem reputatione ¹⁵¹ quamvis si aliquis non indigens recipere aliquid ab aliis et potens aliis fructum vel utilitatem in bonis temporalibus facere per laborem suum corporalem absque detimento suo et quantum ad temporalia et quantum ad spiritualia perfectius ageret, quia de suo impenderet, immo liberaliter daret, quam si praetium laboris reciperet. Sed quia subditi qui post fructum spiritualem quem consequuntur per evangelizationem praelatorum ultra dant sua temporalia, licet sint praelatis debita damnificantur et detrimentum patiuntur in bonis suis temporalibus absque hoc quod bonum aliquod temporale aequivalens recipient. Licet autem fructus spiritualis ex evangelio proveniens sit multo pretiosior, quia tamen ab hominibus communiter ¹⁵² infirmis ¹⁵³, non sic attenditur sicut temporalis, quia etiam videtur esse res quae ratione suae spiritualitatis et dignitatis debet gratis dari et non aliquo praetio aestimari [Cod. V, fol. 224 V^a]. Unde super illud **Matthaei** (9) decimo : gratis accepistis, gratis date, dicit *Glossa* (10) : dona vel bona spiritualia praetio vilescent ¹⁵⁴. Ideo homines qui communiter sunt infirmi magis reputant se laedi vel gravari quando pro spiritualibus reddunt ¹⁵⁵ temporalia quam ¹⁵⁶ quando pro temporalibus temporalia ¹⁵⁷ reddunt ; et ideo secundum talem apparentiam magis videtur opud infirmum cum aliquis post evangelizatiōnem recipit aliquid temporale quam ¹⁵⁸ post laborem corporalem ; et ideo qui indiget vitae necessariis [Cod. R, fol. 227 V^a] et oportet quod illa recipiat vel de evangelio vel de labore manuum potens utroque modo licite habere, perfectius agit si recipiat de labore et opus infirmum et imperfectum agit recipiendo de evangelio in tali casu. Sed recipiendo de labore cum aliquis non possit habere nisi altero istorum modorum et necessariis indiget in hoc nullo modo facit opus infirmum, quia per ¹⁵⁹ hoc quod non potest aliter vitae necessaria habere [Cod. P, fol. 329 R^b] nisi illa recipiat ex labore cum ex evangelio illa recipere non velit in hoc casu excusatur propter necessitatē quod non facit opus imperfectum respectu illorum quibus exhibet laborem. Respectu autem illorum quibus evalingezat et tamen ab eis nihil recipit, opus magnae perfectionis facit ¹⁶⁰.

Et ex praemissis patet quod si ille qui ratione voti ¹⁶¹ nihil iuris potest habere in praetio quod pro labore ei de iure debetur si votum non obstaret et sic ex sua voluntate factum est quod in illa re ¹⁶² ius non habet et pro tanto vivendo de illa re in qua ¹⁶³ hoc modo ¹⁶⁴ ius non habet, vivit aliquo modo de alieno, tamen non minus perfecte immo magis perfecte videtur vivere de tali alieno quam viveret de eodem si ius in illo haberet. Secus est de illo qui vivit sic de alieno, non quidem alieno facto sua spontanea voluntate, sed est sic de natura sua alienum quod ¹⁶⁵ ille qui recipit non fecit aliquid propter quod sibi de iure absolute deberetur ¹⁶⁶. Et secundum hoc qui sic ratione voti ¹⁶⁷ non possunt [Cod. Q, fol. 179 R^a] vivere nisi de bonis alienis non coguntur

tamen propter hoc vivere de illis secundum modum illum qui reputatur esse infirmitatis.

Ad aliud est dicendum quod respiciendo ad illud quod dicitur esse infirmitatis in vivendo de bonis ab aliis receptis secundum se et absolute cum omnes religiosi nobis noti sic vivant, secundum hoc omnes faciunt id quod est infirmitatis. Sed quia illud non est infirmitatis in faciente quando non posset habere vitae necessaria per laborem manuum absque hoc quod continget ex hoc detrimentum in bonis maioribus spiritualibus. secundum hoc est dicendum quod illi qui vivunt de bonis ab aliis receptis absque labore manuum et tamen eum labore manuum victum acquirere possent absque detimento in praedictis bonis spiritualibus [Cod. P., fol. 329 V^a] saltem notabili, in hoc¹⁶⁸ sunt infirmi et imperfecti. Sed alii qui non possent laborare nisi ex hoc in spiritualibus contingere notabile detrimentum. si vivant de bonis ab aliis receptis sine labore ex hoc nullo modo sunt imperfecti vel infirmi, licet in hoc faciant illud quod de suo genere est infirmum.

¹ illi qui] ; qui illi R. — ² quibus PRQ. — ³ personas P. — ⁴ vi Q. — ⁵ vel P. — ⁶ perfectio 1^{ae} m. R in perfecto corr. 2^a m. R. — ⁷ unus pater] pater unus P. — ⁸ perfectus R. — ⁹ privatio V. — ¹⁰ non — ut] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ¹¹ magis add. Q. — ¹² om. Q; postea suppl. — ¹³ genere naturae] naturae genere Q. — ¹⁴ qui P. — ¹⁵ in talibus add. Q; postea dcl. — ¹⁶ videtur — modo] om. P. — ¹⁷ secundum vitium P. — ¹⁸ intus P. — ¹⁹ aliquid V. — ²⁰ videtur P. — ²¹ quod suum — recipit] om. P. — ²² libera add. Q. — ²³ praeceptis Q. — ²⁴ vel — ius] om. Q. — ²⁵ decimo nono P. — ²⁶ mali VPQ. — ²⁷ exhibent — quibus] om. Q. — ²⁸ ex P. — ²⁹ manducat Q. — ³⁰ glorificantur P. — ³¹ vendicat P. — ³² om. Q. — ³³ ei P. — ³⁴ illo add. Q. — ³⁵ om. P. — ³⁶ mandicantes V et 1^a m. Q; manducant corr. 2^a m. Q. — ³⁷ omnes P. — ³⁸ eius P. — ³⁹ dare aliquid] m. P. — ⁴⁰ ei add. V. — ⁴¹ aliud P. — ⁴² ita etiam — obligatus] om. R. — ⁴³ alio V. — ⁴⁴ datur R. — ⁴⁵ cuius R. — ⁴⁶ om. P. — ⁴⁷ gratuita V; gratuitas R. — ⁴⁸ laborare P. — ⁴⁹ aliqui 1^{ae} m. Q in aliqui corr. 2^a m. Q. — ⁵⁰ alieuis R. — ⁵¹ possit R. — ⁵² possint haberij possit habere V. — ⁵³ vel recipere] om. RQ. — ⁵⁴ impendunt V. — ⁵⁵ sic agendo add. Q. — ⁵⁶ possint PRQ. — ⁵⁷ comparantur P. — ⁵⁸ est tamen] tamen est P. — ⁵⁹ dicit Q. — ⁶⁰ et alii apostoli] om. PR. — ⁶¹ sumptus — evangelizabunt] om. R. — ⁶² aliquando hoc] hoc aliquando P. — ⁶³ tantum PQ. — ⁶⁴ sed magis] sicut V. — ⁶⁵ om. Q. — ⁶⁶ et super — dicit Augustinus] om. R. — ⁶⁷ futura P. — ⁶⁸ etiam expunxit Q; etiam] et R. — ⁶⁹ habeat P. — ⁷⁰ imperfectis V; imperfectionis. m. in marg. V. — ⁷¹ om. Q. — ⁷² in add. Q. — ⁷³ om. Q. — ⁷⁴ ei P. — ⁷⁵ reponebatur Q. — ⁷⁶ ipsos V. — ⁷⁷ in add. P. — ⁷⁸ alia 1^{ae} m. Q in alio corr. 2^a m. Q. — ⁷⁹ om. 1^a m. V; in marg. add. 2^a m. V; sed — ab alio] om. Q; — necessaria ab alio] ab alio necessaria V. — ⁸⁰ necessaria add. alia m. R. — ⁸¹ ergo 1^{ae} m. V. del. et autem in marg. scrips. 2^a m. V. — ⁸² hoc non contingat — recipere] non contingat hoc etiam recipere Q. — ⁸³ in hoc] om. PRQ. — ⁸⁴ om. Q. — ⁸⁵ illo add. Q. — ⁸⁶ habentibus loculos] eis 1^{ae} m. V. dcl. et habentibus loculos in marg. scrips. 2^a m. V. — ⁸⁷ qui Q. — ⁸⁸ et add. Q. — ⁸⁹ circumstancionata 1^{ae} m. Q in circumnatu corr. 2^a m. Q. — ⁹⁰ om. R. — ⁹¹ faciendum 1^{ae} m. R in facientem in marg. corr. 2^a m. R. — ⁹² talibus P. — ⁹³ fecisset P. — ⁹⁴ imperfectionis et infirmitatis] infirmitatis imperfectionis Q. — ⁹⁵ servando Q. — ⁹⁶ om. 1^a m. Q; in marg. scrips. 2^a m. Q. — ⁹⁷ ex Q. — ⁹⁸ de Q. — ⁹⁹ sed 1^{ae} m. V. dcl. et

tamen in marg. *scrips.* 2^a m. V. — ¹⁰⁰ dicitur *add.* Q. — ¹⁰¹ pa*add.* Q; *postea del.* — ¹⁰² temporalium *add.* RQ. — ¹⁰³ om. R. — ¹⁰⁴ sunt etiam] etiam sunt V. — ¹⁰⁵ vor 1^{ae} m. Q in vero corr. 2^a m. Q. — ¹⁰⁶ impedimentum P. — ¹⁰⁷ impedimentum P. — ¹⁰⁸ etiam — evangelica] om. P. — ¹⁰⁹ aliquis R. — ¹¹⁰ om. R. — ¹¹¹ aliquid P. — ¹¹² aliquid P. — ¹¹³ om. Q. — ¹¹⁴ in P. — ¹¹⁵ boni P. — ¹¹⁶ consistit P. — ¹¹⁷ et *add.* Q. — ¹¹⁸ simpli- citer Q. — ¹¹⁹ fra *add.* Q; *postea del.* — ¹²⁰ pertinet Q. — ¹²¹ secundum quod evangelica] om. P. — ¹²² om. P. — ¹²³ facta P. — ¹²⁴ faciat Q. — ¹²⁵ in quantum — Deum] om. Q. — ¹²⁶ possunt 1^{ae} m. Q. in possint corr. 2^a m. Q. — ¹²⁷ possit VP; possint Q. — ¹²⁸ labo- rare PR. — ¹²⁹ quod — opus] om. P. — ¹³⁰ tamen — infirmitatis] om. Q. — ¹³¹ nihil PQ. — ¹³² om. Q. — ¹³³ receptis — sive de] om. PRQ. — ¹³⁴ obligata 1^{ae} m. Q in obligati corr. 2^a m. Q; quod *add.* Q. — ¹³⁵ quia tamen] om. 1^a m. V; in marg. *scrips.* 2^a m. V. — ¹³⁶ cum possent] om. 1^a m. V; in marg. *scrips.* 2^a m. V. — ¹³⁷ uni P. — ¹³⁸ acquisitis add. Q; *deinde litt.* tis del. Q. — ¹³⁹ etiam *add.* Q. — ¹⁴⁰ partium P. — ¹⁴¹ ultrum Q. — ¹⁴² remittitur RQ; remittat P. — ¹⁴³ vere autem] autem vere Q. — ¹⁴⁴ autem *add.* P. — ¹⁴⁵ parte *add.* P. — ¹⁴⁶ non minus — alia] om. 1^a m. V, *add.* in marg. 2^a m. V. — ¹⁴⁷ quod *add.* V. — ¹⁴⁸ pretium *add.* Q; *deinde del.* — ¹⁴⁹ corporali — temporali] om. 1^a m. V, in marg. *add.* 2^a m. V; — temporalia 1^{ae} m. Q in tempore corr. 2^a m. Q; — ¹⁵⁰ causetur R. — ¹⁵¹ reputandum Q; reputandum R; litt. ndum expunxit R et tione *scrips.* in marg. R alia m; — saltem reputatione] om. 1^a m. V, *add.* in marg. 2^a m. V. — ¹⁵² convenientia 1^{ae} m. Q in communiter corr. 2^a m. Q. — ¹⁵³ communiter infirmis] contingit infirmus R. — ¹⁵⁴ valescunt RQ. — ¹⁵⁵ quam quando pro *add.* Q; *deinde del.* — ¹⁵⁶ quod P. — ¹⁵⁷ quam — temporalia] om. 1^a m. V, *add.* in marg. 2^a m. V. — ¹⁵⁸ quod Q. — ¹⁵⁹ in Q. — ¹⁶⁰ quia per hoc quod — facit] om. 1^a m. V, *add.* in marg. 2^a m. V. — ¹⁶¹ noli Q. — ¹⁶² et *add.* Q. — ¹⁶³ quo R. — ¹⁶⁴ et *add.* Q. — ¹⁶⁵ quia P. — ¹⁶⁶ abso- lute deberetur] deberetur absolute Q. — ¹⁶⁷ voluntari P. — ¹⁶⁸ nihil P.

(1) MATTH., XIX, 21. — (2) SANCTUS AUGUSTINUS, *Enarratio super Psalmum CIII* (PL., t. 37, col. 1367-1368, 11). — (3) I Cor. IX, 4 ss. — (4) SANCTUS AUGUSTINUS, *Enar- ratio super Psalmum CIII* (PL., t. 37, col. 1367-1368, 11). Sententialiter. — (5) Id., *ibid.* (loc. cit.). — (6) Id., *ibid.* (loc. cit.). — (7) Quodl. XII, q. 19, p. 142-143. — (8) MATTH., XIX, 21. — (9) MATTH., X, 8. — (10) *Glossa ordin.* (PL., t. 114, col. 118, vers. 8). Litte- raliter.

QUAESTIO XI

Utrum maior et efficacior sit obligatio praecepti quam voti.

Deinde circa praecepta quaerebantur quaedam pertinentia ad obliga- tionem quam efficiunt, quaedam pertinentia ad modum observandi quem requirunt, quaedam pertinentia ad ipsa ¹ quantum ad ea quae eis repugnant, illa autem sunt peccata.

Circa primum quaerebatur unum : videlicet : utrum maior et efficacior sit obligatio praecepti quam voti. Et arguitur quod obligatio voti ² est effi- caciōr et maior ; quia illa obligatio est maior cuius transgressio est peior

et gravior. Sed transgressio [Cod. R, fol. 227 V^b] religiosi qui tenetur ad observationem votorum per quae [Cod. V, fol. 224 V^b] constituitur in statu altiori et perfectiori est gravior quam transgressio saecularis qui tenetur solum ad observationem praceptorum et ideo remanet in statu inferiori. Ratio autem quare est huiusmodi transgressio gravior in religioso non est nisi obligatio votorum per quam in perfectiori et altiori statu constituitur et a statu saecularium distinguitur. Ergo. Et cetera.

Contra. Illa obligatio est maior quae fit auctoritate divina quam humana. Sed obligatio praceptorum divinorum fit auctoritate Dei; obligatio autem votorum fit per voluntariam electionem voventis. Erga. Et cetera.

¹ ad ea ipsa quantum ad add. Q; deinde verba ad ea ipsa del. Q. — ² om. Q.

QUAESTIO XII

Utrum aliquis ingressus religionem habens debitum aliquod nec in religione existens possit operari et lucrari unde solvat teneatur exire ut per lucrum suae artis satisfaciat.

Deinde iuxta hoc quaerebatur si aliquis sciens artem per quam posset satisfacere de aliquo debito nec habens aliter unde solvet, sit ingressus religionem et professus in ea ¹, nec in religione existens possit operari et lucrari unde solvat, utrum ² teneatur exire ut per lucrum artis satisfaciat. Et arguitur quod non; quia, qui non impeditur intrare religionem propter solutionem debitorum quam non posset efficere in religione, si intravit non tenetur etiam ³ propter hoc exire; immo minus. Sed secundum magnos doctores obligatus debitis non impeditur intrare religionem, etiam si debita non solvat. Ergo. Et cetera.

Contra. Obligatio voluntarie inducta non removet obligationem naturalem et immobilem. Sed obligatio religionis voluntarie introducitur: obligatio autem secundum pracepta iustitiae naturaliter est indita, inter quae cadit satisfactio debitorum. Ergo. Et cetera.

Responsio. Ad primam quaestionem est intelligendum quod obligatio praecepsi praeceps decalogi est maior et efficacior simpliciter. Et hoc potest declarari si comparentur votum et praeceps ad materiam circa quam sunt sive ad obiectum: item ad modum et vim obligationis quam important: item ad auctoritatem eius a quo vim obligandi sumunt.

Quantum ad primum enim est intelligendum quod ⁴ pracepta sunt de

his quae per se bona sunt et in qnibus per se consistit perfectio ; quia nec ⁵ hoc convenit eis per accidens sive per aliud vel ex ⁶ ordine et habitudine ad aliud, sed ex eo quod in natura sua includunt, quia sunt ⁷ de dilectione Dei et proximi ex quibus eliciuntur [Cod. Q, fol. 179 R^b] alia praecepta quae ordinant hominem secundum opera virtutum et ad Deum et ad proximum ; quae quidem sunt talia quod illis habitis simpliciter est ⁸ homo bonus et virtuosus simpliciter ; habitis autem eisdem perfecte est homo perfecte virtuosus et perfectus simpliciter. Praecepta enim dantur de ⁹ actibus omnium virtutum simpliciter et non secundum aliquem gradum determinatum, ut videlicet ¹⁰ praecepta ordinant ¹¹ homines ad esse bonum et virtuosum secundum ¹² modum et gradum. Sed materia votorum bene ¹³ est de talibus quae vel ¹⁴ per se non sunt bona virtutum, quia de genere suo sunt talia quod non sunt necessaria ad salutem nec etiam ad perfectionem vitae humanae essentialiem ; sed secundum substantiam sunt indifferentia sic quod sive fiant sive non fiant, tamen per hoc bonum virtutis et perfectionis non excluditur, alioquin nullus sine illis posset esse bonus nec perfectus. Sed verum est quod vota quantum ¹⁵ ad materiam talem sunt de aliquibus quae sunt instrumenta ad bonum virtutis et perfectionis ¹⁶ vel ut removentia impeditivum vel retardativum [Cod. R, fol. 228 R^a] perfectionis vel ut ¹⁷ disponentia et promoventia ¹⁸ ad ipsam perfectionem [Cod. V, fol. 225 R^a] ; ad quae ¹⁹ homo non obligat se propter se sive propter illa quae cadunt per se sub voto, sed propter ipsa praecepta, ut scilicet illorum adiutorio praecepta ²⁰ sive ea quae cadunt sub praecepto in quibus per se consistit perfectio, melius et facilius ac ²¹ securius observentur. Et ista quae sic sunt materia voti sunt illa quae dicuntur proprie consilia super ²² quae cadunt tria vota principalia religiosorum. Et sic materia voti per se non habet rationem boni moralis, sed ex bonitate eius quod includitur sub praecepto.

Constat autem quod maior est obligatio qua quis obligatur ad illud quod per se est de genere bonorum et bonitatem suam ex alio non sortitur et est homini necessarium ad salutem quam qua obligatur ad illud quod non est tale ²³. Sed ita est de praeceptis respectu talium votorum. Ergo. Et cetera.

Est ²⁴ etiam materia voti de aliquibus talibus ²⁵ quae sunt quidem per se bona et actus virtutum importantia secundum aliquem gradum perfectionis qui non est necessarius ad salutem, puta : si aliquis sic sit ²⁶ affectus ad colendum et adorandum Deum quod ²⁷ obliget se ad dicendum quasdam laudes aut quasdam orationes speciales ad quas ex praecepto non tenetur. Quamvis autem perfectius sit illud quod sub huiusmodi voto cadit, quia illud quod ad observationem praecepti sufficit, maior tamen et efficacior est obligatio ad ea quae sunt necessaria ad salutem quam ad alia. Unde etiam magis peccat qui omittit illud ad quod de iure naturae sic tenetur de necessitate quam ad illud ad quod secundum se et absolute non sic tenetur. Et

magis peccat qui illud²⁸ omittit, quia per hoc quasi totum bonum destruitur, quam qui aliud omittit, quia potest omitti et non totum bonum sive totaliter propter hoc destruitur. Ideo. Et cetera.

Hoc idem²⁹ patet si consideretur modus obligandi utriusque. Quia obligatio naturalis etiam immutabilis est maior et efficacior quam voluntaria et mutabilis. Constat autem³⁰ quod in praecepsis ad quae obligatur homo per se et absolute iure naturae nec aliunde habent³¹ vim obligandi, homo non potest dispensare, nec ab³² observatione eorum potest aliquis excusari. Nec subintelligitur casus aliquis excipiendus in quo non sint observanda. Sed in omnibus his quae sub voto cadunt, cum non obligent hominem naturaliter sed voluntarie et sunt de talibus quae non sunt necessaria ad salutem, potest homo dispensare, et ab eorum observatione in casu potest homo³³ excusari; quia possunt esse casus in quibus non tenetur homo ad observandum illa et in quibus non expedit quod talia observentur.

Item vota³⁴ non habent vim obligandi ex natura sua simpliciter et absolute, sed virtute praceptorum quae necessario et de iure naturali habent obligare. Illud enim ad quod quis est voluntarie obligatus. sive scilicet [Cod. Q, fol. 179 V^a] promisso, tenetur adimplere³⁵ virtute praecepti iuris naturae quo praecipitur quod promissa solvantur propter fidelitatem quae debet de iure naturae servari; quae requirit quod verificemus illud quod promittimus. Sed efficacior et maior est obligatio per quam aliquis³⁶ naturaliter obligatur et quae quantum ad vim obligandi ab alio non de- [Cod. R, fol. 228 R^b] pendet, quam illa per³⁷ quam³⁸ non nisi voluntarie aliquis obligatur, potens obligari et non obliga- [Cod. V, fol. 225 R^b] ri, et quae vim obligandi sumit ex alio.

Quod etiam patet per hoc quod in his quae cadunt sub praecepsis decalogi non potest fieri dispensatio; sed in omnibus votis hoc est possibile. Maior autem et efficacior est obligatio quae est indissolubilis³⁹ quam quae est dissolubilis. Ergo. Et cetera.

Item hoc patet si comparentur ad auctorem⁴⁰ a quo vim obligandi contrahunt. Quia praecpta habent vim obligandi auctoritate Dei praecipientis; et huiusmodi praecpta scribentur⁴¹ non solum in libro legis exterioris vel in tabulis⁴² lapideis, sed etiam interioris, scilicet in corde humano in quantum dieuntur obligare ex dictamine rationis naturalis quae a ratione legis aeternae derivatur secundum illud *Ieremiae*⁴³ (1) trigesimo primo: Dabo legem meam in visceribus eorum et in corde eorum scribam eam. Sed votum habet vim obligandi ex voluntaria electione voventis qui hanc obligationem potest⁴⁴ sibi ipsi imponere vel non imponere.

Praedicta patent per *Anselmum* (2) dicentem in libro *De Similitudinibus*: Duo quippe ordinis genera sunt viro religioso convenientia. Unum exteriorum quo religiosus videtur. Aliud vero interiorum quo religiosus habetur. Et illud quidem exteriorum factitii; quod vero⁴⁵ interiorum naturalis ordinis

est. Factitius quippe ordo factitiae sunt consuetudines, ut in ordine monachorum reperiuntur plures. Has etenim homines adinvenerunt et quibusdam de causis rationabilibus servandas instituerunt ; naturalis vero ordinis naturales sunt virtutes, ut humilitas, caritas et aliae plurcs. Has enim Deus ipse naturaliter⁴⁶ indidit homini suaque causa salutis servandas mandavit. Ille itaque factitius ordo sine isto nihil homini prodest. Iste vero sine illo etiam salvare hominem potest. Ut tamen servari valeat iste, valde est sibi necessarius ille, id est utilis.

Quantum ad praecepta vero communia Ecclesiac, est intelligendum⁴⁷ quod etiam obligatio illorum⁴⁸ est maior et efficacior quam votorum quantum ad illa quae convenienter possunt se extendere ad religiosos ; quia cum omnes personae ecclesiasticae, immo etiam omnes⁴⁹ fideles sint quaedam membra unius Ecclesiae universalis in ordine ad principale caput Ecclesiae, scilicet ad papam, et personae unius dioecesis sunt una ecclesia magis specialis respectu episcopi, et personae unius collegii religiosorum respectu sui proprii praelati ; speciale autem non debet derogare generali nec pars a toto suo⁵⁰ debet discordare ; quia turpis est pars quae suo non congruit universo ; ideo in omni voto semper debet⁵¹ sic illo⁵² supposito⁵³ illud⁵⁴ quod ad totum sive ad omnes fideles communiter pertinet et addi aliquid non contrarium, sed quod faciat ad maiorem perfectionem. Unde⁵⁵ vota religiosorum non sunt rationabilia si sint in praeiudicium praeceptorum communium⁵⁶ Ecclesiae, quae ad bonum magis commune ordinantur.

Propter solutionem autem argumenti, est intelligendum quod loquendo de votis principalibus⁵⁷ religiosorum per quae ad statum altiorem videntur transferri, nec ipsum votum nec illud super quod cadit⁵⁸ votum tale, per se non facit voventem⁵⁹ perfectiorem nec constituit votum hominem in statu perfectionis qui per se requirat hominem perfectum statim facto voto, sed fa [Cod. R, fol. 228 V^a] cit ad perfectionem dispositive et instrumentaliter, in quantum observatio eorum super quae [Cod. Q, fol. 179 V^b] cadit votum⁶⁰ cooperatur ad hoc quod praecepta in quibus per se consistit⁶¹ perfectio melius⁶² observentur. Ex quo, ut dictum est, patet quod maior est obligatio praeceptorum. Sed hoc verum est quod⁶³ per huiusmodi votum [Cod. V, fol. 225 V^a] constituitur quis in statu eminentiori, in quantum ratione voti obligatur quis ad tendendum ad perfectionem et ad perfectius servandum praecepta quae naturaliter obligant.

Et tunc est dicendum quod si comparetur transgressio praeceptorum ad transgressionem votorum in eodem, non obstante quod per votum tali modo constituitur quis in statu eminentiori, tamen transgressio qua transgreditur praeceptum prior est quam qua transgreditur votum. Magis enim peccat religiosus si agat contra praeceptum Dei quam si exeat portam claustris contra praeceptum praelati, vel quam si transgrediatur quocumque praeceptum⁶⁴ praelati in aliquo casu in quo teneretur sibi oboedire ratione voti.

Similiter etiam si comparetur transgressio voti in religioso ad transgressio-nem praeepti in ⁶⁶ non religioso, idem erit dicendum. De hoc autem est quaestio principaliter.

Sed si comparetur transgressio praeepti in religioso ad ⁶⁶ transgressio-nem praeepti in non religioso, sic est peior transgressio ⁶⁷ religiosi quam non religiosi : sicut etiam alienius [personae] sacerdotalis ⁶⁸ perfecti quam ⁶⁹ non perfecti. Et hoc ⁷⁰ contingit per accidens vel ratione scandali vel ratione ingratitudinis et ratione ⁷¹ majoris contemptus ; quia in hoc videtur esse magis ingratus divinis ⁷² beneficiis quibus est ad statum perfectionis subli-matus ; sicut fidelis gravius peccat quam infidelis, cum tamen in hoc non dicatur quis esse transgressor ⁷³ voti per se, licet verum sit quod ⁷⁴ aliquo modo religiosus sit magis obligatus ad servandum praeeceptum ⁷⁵ quocumque decalogi quam non religiosus in quantum ea quae votet, votet ⁷⁶ in ordine ad hunc finem, ut scilicet melius et perfectius valeat praeepta omnia obser-vare. Fortior est autem obligatio praeepti cum huiusmodi aliqualiter addita obligatione voti quam nuda.

Specialiter autem hoc apparet in transgressione votorum quae magis respiciunt determinatam materiam aliquorum praeeceptorum, puta : votum virginitatis, quod respicit illud praeeceptum : Non moechaberis (3) : et votum paupertatis quod ⁷⁷ respicit illud praeeceptum (4) : Non furtum facies ; non concupisces rem proximi tui. Propter hoc enim gravius peccat religiosus for-nicando vel furando quam non religiosus, quia ad hoc est duplii vinculo per se obligatus, scilicet praeepti et voti.

Ad argumentum ergo est dicendum quod in quocumque peior et gravior ⁷⁸ est transgressio praeepti per se quam voti in quocumque. Cum dicitur quod transgressio religiosi gravior est et peior quam non religiosi, verum est quando utraque transgressio est transgressio praeepti, secundum quod dictum ⁷⁹ est. Et cum dicitur quod ratione voti hoc contingit, quia ratione eius consti-tuitur in statu altiori, hoc est quia, ut dictum est, ratione voti quodam modo obligatur firmius ⁸⁰ ad observationem praeeceptorum, ut dictum est. Et ex hoc ut dictum est, non sequitur quod transgressio voti sit peior quam praee-cepti ; sed hoc solum quod transgressio praeeceptorum et etiam votorum in religioso est peior quam transgressio praeeceptorum et votorum in non reli-gioso [Cod. R, fol. 228 V^b].

Per praedicta patet quid dicendum est ad secundam quaestionein. Nam cum obligatio praeeceptorum sit efficacior et maior quam voti, et votum non habet vim obligandi nisi virtute [Cod. V, fol. 225 V^b] obligationis praee-cepti et in ordine ad perfectiorem observationem praeeceptorum. ideo per votum religionis non absolvitur aliquis ab eo ad quod tenebatur ex praee-cepto decalogi ; immo ad illud magis intelligitur obligatus. Quia ⁸¹ ergo in casu proposito, sic ingressus ex praeecepto iustitiae tenebatur alteri satis-facere de debito, per votum sequens non est ab ⁸² illo exemptus si habere

possit unde solvat ; sed, ut possum est, per lucrum quod ex arte posset consequi, satisfacere [Cod. Q, fol. 180 R^a] posset. Et ideo vel religio tenetur pro ipso satisfacere, si videlicet ipsum sic obligatum scienter recepit et habet bona de quibus posset satisfacere ; aut debet permittere illum uti arte sua in religione, si hoc convenienter fieri possit ; aut de licentia ordinis illa debet uti extra. Aut ⁸³ etiam si praeciperetur sibi quod hoc non faceret, nihilominus hoc facere teneretur propter maiorem obligationem praecedentem et maiorem auctoritatem contrarium praecipientis quam hoc prohibentis.

Ex quibus ⁸⁴ sequitur quod in hoc etiam non debet dici transgressor voti, quia nullo voto potuit se ad hoc adstringere ⁸⁵ quin semper intelligeretur quod non ligaretur ⁸⁶ nisi predictis suppositis. Immo quia, ut dictum est, religiosus in ⁸⁷ quantum ⁸⁸ huiusmodi est in statu perfectiori non religioso, perfectio autem principaliter consistit in operibus per se virtuosis de quibus dantur praecepta, ipse magis intelligitur obligatus ad praecepta servanda quam alius. Et ideo quocumque casu ⁸⁹ posito in quo religiosus, si non esset professus, teneretur ad observationem alicuius praecepti decalogi, in illo magis tenetur praeceptum huiusmodi servare quam si non esset religiosus.

Si dicatur quod verum est si est sibi possibile, sed per votum religionis fit hoc sibi impossibile, quia per votum paupertatis fit nihil habens unde solvere possit, per votum oboedientiae fit impotens ad ⁹⁰ agendum aliquid contra praceptum superioris, et cetera ; non valet. Quia verum est quod impotentia involuntaria in quam homo incidit involuntarie excusat ; sed si voluntarie aliquis faciat se impotentem ad solvendum, puta : si bona unde solvere posset abiciat vel manus de quibus posset operari absindat, hoc non excusat illum, sic scilicet quod in hoc a debito sit absolutus sic quod nec peccet non solvendo postea propter huiusmodi impotentiam. Immo graviter peccat in faciendo sic se ⁹¹ impotentem. Sed si postea doleat ⁹² de hoc quod sic se reddidit impotentem et quod est factus non solvendo et habet voluntatem satisfaciendi si posset ⁹³, excusat eum ⁹⁴ impossibilitas a peccato de non satisfaciendo. Sed in proposito casu ⁹⁵ non contingit huiusmodi impossibilitas vera et proprie dicta. Quia, ut dictum est, cum renuntiat omnibus praesentibus et futuris, intelligitur hoc facere quantum ⁹⁶ ad ea quae simpliciter sua sunt et in quibus nulli est obligatus. Similiter ⁹⁷ cum obligat se ad oboediendum superiori, intelligitur sine praeiudicio alterius. Et ideo obligatio religionis de iure non potest ⁹⁸ talem proprie reddere impotentem. Similiter ⁹⁹ [Cod. Q, fol. 180 R^b] etiam est intelligendum in omnibus aliis casibus praceptorum quod religiosus magis tenetur illa observare quam si non esset religiosus et gravius peccat non observando.

Nec [Cod. R, fol. 229 R^a] tamen propter hoc est dicendum quod in talibus casibus debeat talis dimittere religionem vel fieri non religiosus, redeundo scilicet ad saeculum sive ad ¹⁰⁰ statum saecularem ; immo in hoc [Cod. V, fol. 226 R^a] ostendit se bonum et perfectum religiosum, si ad tem-

pus intermittat aliquas observantias regulares propter alias operationes meliores praeceptorum quae¹⁰¹ non sunt contrariae vel repugnantes¹⁰² bono religioso, sed multum convenientes. Unde licet religiosus dicatur mortuus in mundo sive saeculo, non debet tamen propter hoc intelligi exclusus ab exercitio talium operationum; immo ex hoc magis ad illas intelligitur obligatus, quia nec sunt operationes mundanae vel carnales, sicut sunt militia, negotiatio vel alia huiusmodi quae sunt impedimentum bonorum spiritualium; sed sunt operationes religiosae et¹⁰³ spirituales, quia sunt operationes virtuosae per se.

Et ex his patet quod non convenienter nec consequenter¹⁰⁴ dicunt aliqui quod propter necessitatem parentum praeecedentem est omittendus ingressus religionis; sed si post ingressum superveniat non sunt ea quae ad religionem pertinent omittenda propter subventionem parentum: quia ratio propter quam existente necessitate parentum cui aliter non potest commode subveniri nisi per filium volentem ingredi, ipse filius non potest ingredi. est quia non potest se obligare ad illud per quod ab¹⁰⁵ hoc debito impediatur. Et si de facto se obligaret, talis obligatio de iure pro illo tempore non teneret. Ex hoc autem patet quod quocumque tempore fiat obligatio talis, semper subintelligitur quod solum tenet cum potest impleri sine praeiudicio obligationis naturalis ad parentes. Et cetera.

Ad argumentum dicendum quod obligatus debitibus, si in actu habeat unde solvere possit, peccat ingrediendo si non solvat. Si etiam actu non habeat, apparet tamen satis¹⁰⁶ probabiliter quod habet¹⁰⁷ in potentia et virtute unde poterit acquirere bona de quibus satisfacere poterit. quia per artem vel per aliquem alium modum licitum, etiam male facit si intrat et non solvat; nisi probabiliter supponat quod post ingressum solvere poterit undecumque¹⁰⁸.

Si autem sit impotens ad solvendum [Cod. Q, fol. 180 V^a] nec magis apparet sibi quod debeat venire ad pinguiorem fortunam in saeculo quam in religione, cum talis facta cessione absolvatur ab Ecclesia, remanet tamen obligatus ad hoc quod si veniat ad pinguiorem fortunam quod satisfacieat. in tali casu potest ingredi.

Et si in religione existens possit quocumque modo licito procurare quod satisfiat¹⁰⁹ ad hoc tenetur efficaciter laborare. Talis autem non est casus propositus. Ideo¹¹⁰. Et cetera.

¹ quod add. Q; postea del. — ² om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ³ et Q. — ⁴ prae add. Q; postea del. — ⁵ neque Q. — ⁶ om. V. — ⁷ de add. Q; deinde del. — ⁸ ut Q. — ⁹ in Q. — ¹⁰ ut videlicet] et Q. — ¹¹ ordinant Q. — ¹² omnem add. Q. — ¹³ om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁴ om. Q. — ¹⁵ qui Q. — ¹⁶ ad — perfectionis] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁷ om. Q. — ¹⁸ et promoventia] om. 1^a m. V: add. in marg. 2^a m. V; propuemoventia 1^a m. Q in promoventia corr. 2^a m. Q. — ¹⁹ quam

Q. — ²⁰ praecepto Q. — ²¹ et RQ. — ²² sed Q. — ²³ quam qua — tale] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V . — ²⁴ et VR. — ²⁵ talibus add. Q. — ²⁶ sic sit] sit sic Q. — ²⁷ om. Q. — ²⁸ illum 1^{ae} m. Q in illud corr. 2^a m. Q. — ²⁹ dicendum add. Q ; postea del. — ³⁰ om. R ; suppl. postea. — ³¹ habuerit RQ. — ³² om. Q ; deinde suprascripts. alia m. Q. — ³³ observari add. Q ; deinde del. — ³⁴ nota Q. — ³⁵ scilicet add. Q. — ³⁶ alias Q. — ³⁷ per add. Q ; postea del. — ³⁸ quam Q. — ³⁹ dissolubilis 1^{ae} m. Q in indissolubilis corr. 2^a m. Q. — ⁴⁰ actorem VR. — ⁴¹ scribentis VRQ. — ⁴² tali vel R. — ⁴³ Isaiae V. — ⁴⁴ nec Q. — ⁴⁵ quod vero] hoc non Q. — ⁴⁶ om. Q. — ⁴⁷ et add. Q. — ⁴⁸ eorum Q. — ⁴⁹ immo — omnes] sive 1^a m. V ; del. ; et immo etiam omnes scrips. in marg. 2^a m. V. — ⁵⁰ suo add. Q ; deinde del. — ⁵¹ ideo — debet] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ⁵² sic illo] om. R ; in marg. add. R ; om. Q. — ⁵³ supponi Q. — ⁵⁴ om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ⁵⁵ ideo 1^{ae} m. V, del. et unde in marg. scrips. 2^a m. V. — ⁵⁶ communi Q. — ⁵⁷ principibus Q. — ⁵⁸ nede ipsum — cadit] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ⁵⁹ viventem Q. — ⁶⁰ observatio — votum] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ⁶¹ etiam add. Q. — ⁶² operetur add. Q. — ⁶³ om. Q. — ⁶⁴ praeceptum add. Q. — ⁶⁵ et RQ. — ⁶⁶ re add. Q ; postea del. — ⁶⁷ transgressor Q. — ⁶⁸ singularis 1^{ae} m. R in saecularis corr. in marg. R. — ⁶⁹ et Q. — ⁷⁰ om. Q. — ⁷¹ om. Q. — ⁷² du add. Q ; postea del. — ⁷³ transgressor Q. — ⁷⁴ om. Q ; suppl. postea. — ⁷⁵ servandum praeceptum] praeceptum servandum Q. — ⁷⁶ ad add. Q ; del. postea. — ⁷⁷ illud add. Q ; deinde del. — ⁷⁸ peior et gravior] gravior et peior RQ. — ⁷⁹ om. Q. — ⁸⁰ firmus VRQ. — ⁸¹ om. Q. — ⁸² est ab] ex Q. — ⁸³ autem Q. — ⁸⁴ etiam add. R. — ⁸⁵ aanergere Q. — ⁸⁶ ligaret V. — ⁸⁷ qe add. Q ; postea del. — ⁸⁸ quem Q. — ⁸⁹ om. Q. — ⁹⁰ audiendum add. Q ; deinde del. — ⁹¹ om. Q. — ⁹² deleat RQ. — ⁹³ et — posset] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ⁹⁴ se Q. — ⁹⁵ proposito casu] casu proposito RQ. — ⁹⁶ quem Q. — ⁹⁷ simpliciter Q. — ⁹⁸ postest 1^{ae} m. Q in potest corr. 2^a m. Q. — ⁹⁹ simpliciter Q. — ¹⁰⁰ sive ad] vel Q. — ¹⁰¹ quod Q. — ¹⁰² repugnantes Q. — ¹⁰³ su add. R ; postea del. — ¹⁰⁴ nec consequenter] om. Q. — ¹⁰⁵ ob Q. — ¹⁰⁶ om. Q. — ¹⁰⁷ habeat Q. — ¹⁰⁸ unumquemque Q. — ¹⁰⁹ satisfaciat RQ. — ¹¹⁰ ergo. RQ.

(1) IEREMIAE, XXXI, 33. — (2) SANCTUS ANSELMUS CANTUARIENSIS, *Liber De Similitudinibus*, c. XC (PL., t. 159, col. 660). Fere litteraliter. — (3) Exod., XX, 14 ; et Deut., V, 8. — (4) Exod., XX, 15, et Deut., V, 19.

QUAESTIO XIII

Utrum observans aliquod praeceptum decalogi timore alicuius mali temporalis vitandi vel amore boni temporalis adipiscendi peccet.

Deinde circa ¹ pracepta ² quantum ³ ad modum observandi quem requirunt, quaerebatur unum, videlicet : utrum observans aliquod praeceptum decalogi timore alicuius mali temporalis vitandi vel amore boni ⁴ temporalis adipiscendi peccet. Et arguitur quod non. Quia qui ⁵ oboedit superiori non peccat, immo potius bene agit et meretur. Sed qui servat praeceptum superioris ei oboedit. Ergo. Et cetera.

Contra. Qui transgreditur praeceptum peccat. Sed talis transgreditur praeceptum de dilectione Dei, quia plus diligit bonum creatum et tempore quam bonum spirituale et divinum. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod bonum virtutis et [Cod. R, fol. 229 R^b] malum vitii principaliter consistit in actu interioris voluntatis, qui dicitur voluntatis [Cod. V, fol. 226 R^b], quia a voluntate elicitus et in voluntate existens subiective. Hanc tamen bonitatem habet ex bonitate et condicione obiecti quod bene⁶ est aliquis actus exterior, qui etiam dicitur actus voluntatis, quia a voluntate imperatus. Unde actus voluntatis interior qui causatur in voluntate ab obiecto vel actu exteriori est bonus et laudabilis quando⁷ causatur ab actu exteriori non ut exerciti in actu: sic enim⁸ non causat actum voluntatis, sed ab illo causatur: sed ut apprehensi sub ratione boni et convenientis qui ad hoc quod sit conveniens et bonus includit materiam debitam ut sit bonus ex genere et debitas⁹ circumstancias quarum¹⁰ principalior¹¹ est circumstancia finis. Si autem debitae circumstanciae deficiant, et praeceps circumstancia finis, non est bonus sed¹² malus: et per consequens etiam actus interior voluntatis.

Quando ergo aliquis simpliciter et absolute vult et eligit transgredi praeceptum divinum in opere exteriori¹³, sed vult ipsum non transgredi in actu¹⁴ [Cod. Q, fol. 180 V^b] non propter se vel propter finem propter quem est¹⁵ huiusmodi praeceptum servandum, sed propter aliud, puta¹⁶: qui vult simpliciter et absolute interficere hominem et hoc faceret si non timeret poenam temporalem, sed hoc omittit facere volens huiusmodi poenam evitare, constat quod talis est vere homicida¹⁷ in mente et apud Deum; quia non est in eo mens simpliciter cohibita¹⁸ a malo, sed manus. Similiter etiam, cum homo ex praecepto teneatur veritatem fidei corde credere¹⁹ et ore confiteri, si²⁰ timore poenae temporalis sive damni sive sensus ore confiteatur habens voluntatem absolutam negandi, si propter huiusmodi poenam non neget ore, sed confiteatur, est vere infidelis quantum ad actum interiorum. Cum ergo²¹ aliquis²² eligit facere actum secundum se²³ malum contra praecepta²⁴ negativa, amota poena temporali, illud tamen non facit in actu timore huius²⁵ peccat, non propter hoc quod²⁶ non facit talem actum, quia illum non facere non est malum²⁷, immo est bonum, sicut omittere malum est bonum²⁸; sed quia non eligit illud non facere simpliciter et absolute et propter se sive propter illud propter quod est malum, sed propter aliquid aliud contrarium simpliciter et absolute eligendo et volendo. Similiter qui eligit omittere actum secundum se bonum ad quem²⁹ tenetur virtute praecepti affirmativi, amota poena, illum tamen non omittit sed facit in actu, peccat: non propter hoc quod facit talem actum qui secundum se non est malus, immo est bonus: sed quia non eligit³⁰ illum facere simpliciter et propter se sive propter id propter quod est bonus et faciendus, sed potius contrarium. Qui enim sic observat praeceptum, observat illud ex timore servili: et cum talis magis

timeat malum poenae quam malum culpae, licet timere poenam non sit malum culpae³¹, tamen omittere malum culpae quantum ad actum exteriorem reinanente culpa quantum ad actum interiore ad evitandum³² malum poenae, quod quidem malum culpae non omittetur si poena non³³ timeretur, hoc est malum culpae.

Sed secundum hoc videretur quod nullus servaret praecepta, omittendo scilicet actus exteriores malos³⁴ timore³⁵ poenae aeternae quia [Cod. R, fol. 229 V^a] licet sic observando praeceptum possit vitari poena temporalis³⁶ ab homine infligenda³⁷ quae non respicit nisi ad actum exteriorem, non tamen poena aeterna. Cum enim aliquis eligit et vult simpliciter et absolute hominem interficere, hoc tamen omittit ne faciendo incurrat poenam aeternam, sed, ut praedictum est [Cod. V, fol. 226 V^a], in sic omittendo³⁸ peccat; ergo per hoc poenam aeternam non evitat; frustra ergo propter hoc omitteret, immo ex quo sive faciendo³⁹ sive non faciendo illam poenam incurrire debet, omnino illud⁴⁰ ageret⁴¹, quia non esset aliquid ipsum retrahens, quia nec malum culpae in qua⁴² iam dicitur esse, nec timor mali poenae, quia ad illam evitandam⁴³ omissio talis actus non valet; et cetera⁴⁴.

Dicendum quod licet⁴⁵ per hoc non evadat talis⁴⁶ aeternam poenam totaliter, evadit⁴⁷ tamen aliqualiter; quia non in tantum punitur. Item licet secundum rei veritatem poenam huiusmodi non evadat, secundum suam tamen aestimationem omittens sic peccare ex timore illam evadit, in quantum scilicet quadam aestimatione confusa non omnino explicita⁴⁸ estimat se poenam huinsmodi evasurum, cum scilicet advertit principaliter et in actu de illo actu exterioris peccati non de actu interiori, et attendens⁴⁹ quod per illum poenam aeternam incurreret, ex hoc etiam iuxta hoc attendit etiam⁵⁰ solum circa illum actum exteriorem cogitando quod illum omittendo poenam aeternam evitabit, sicut⁵¹ etiam hi qui se ipsos interim volentes fugere male esse in poenas et quieteni quae est contraria poenis volunt adipsisci, ad hoc solum attendentes quod hi qui poenis carent sunt in quiete et ex hoc estimantes quod per cessationem huiusmodi poenarum aliqualiter consequuntur bene et⁵² in quiete esse, ideo se perimunt ut poenas cessare faciant propter futuram quietem a estimatam, quam tamen non acquirunt.

Sed quid dicetur de praeceptis Ecclesiae sive quorumcumque praelatorum, si observentur tali timore alicuius poenae⁵³ temporalis adiectae, utrum etiam in sic servando sit peccatum, videtur quod non. Quia si transgredienti sufficit poenam statutam⁵⁴ sufferre, ergo in servando sufficit quod ad vitationem poenae intentio habeatur. Sed ita contingit in aliquibus praeceptis de quibus dicitur quod sunt vere praecepta et tamen non obligant nisi ad poenam.

Sed ad hoc est intelligendum quod omne praeceptum potens iuste⁵⁵ [Cod. Q, fol. 181 R^b] obligare est praeceptum iuris naturalis aliquo modo vel per se et immediate sicut praecepta decalogi vel per deductionem ex illis

vel per reductionem ad illa in quantum valent ad illorum meliorem et faciliorem observationem sicut omnis lex iusta consistit in lege naturali vel ex illa deducitur⁵⁶ et derivatur. Unde praecepta posteriora habent vim obligandi ex prioribus, sicut dictum est de votis respectu praceptorum; et ideo etiam minus sunt obligatoria et⁵⁷ minus peccant transgressores illorum.

Est ergo dicendum quod omne praeceptum habens proprie rationem praecepti sic obligat quod debet observari propter se, id est secundum rationem secundum⁵⁸ quam est institutum; et si observetur timore alicuius mali temporalis vel amore talis boni, in casu scilicet in quo habet vim obligans [Cod. R, fol. 229 V^b] di, sic observans peccat, sicut dictum est de aliis, ex quo habet voluntatem simpliciter non observandi illud non obstante peccato inobedientiae, si non timeret poenam. Si ergo praeceptum sit quod quilibet audiat certa die missam in ecclesia propter Dei honorem qui est a nobis collendus et propter auditentis salutem et ista per se cadant sub intentione praecipientis et eadem debeant etiam cadere sub intentione observantis, sed ut melius observetur apponitur poena temporalis quod qui hoc omittit absque causa⁵⁹ legitima tali poena temporali puniatur, qui habet voluntatem simpliciter et absolute contrarium faciendi non obstante pracepto nisi [Cod. V, fol. 226 V^b] timeret poenam temporalem, videtur esse transgressor praecepti mente et actu interiori voluntatis, licet non exteriori sicut⁶⁰ qui servat iejunium Ecclesiae solum propter timorem confusionis vel propter aliquid aliud⁶¹ tale, videtur peccare. Et secundum hoc videtur quod qui sic servaret praeceptum timore talis poenae deberet confiteri de tali transgressione mentali; et qui transgrederetur et solveret poenam appositam non propter hoc esset liberatus a⁶² culpa; immo nihilominus de illa deberet conteri et etiam confiteri.

In talibus ergo praeceptis⁶³ de quibus dicitur quod obligant ad poenam non autem ad culpam, intelligendum quod non habent proprie rationem praecepti determinate respectu alicuius eorum quae respiciunt. Sed videtur quod respectu utriusque⁶⁴ sub indifferentia quadam; verbi gratia: si dicatur: sic praecipimus quod nullus loquatur post completorium; qui autem locutus fuerit dicat tres psalmos vel aliquid⁶⁵ huiusmodi; si per se et principaliter praecipiens intenderet bonum taciturnitatis et ob hoc daret tale praeceptum quod esset servandum propter se dicto modo etiam⁶⁶ etsi nulla poena apponetur, sed apponitur⁶⁷ poena ut melius servetur, obligaret non solum ad poenam, sed etiam ad culpam sic quod non obstante quod transgrediens solveret poenam, tamen transgrediendo etiam sub proposito sustinendi poenam⁶⁸, peccaret; et de hoc dolere et confiteri deberet. Sed⁶⁹ si intendat sub quadam indifferentia obligare ad hoc bonum quod est taciturnitas vel ad aliud bonum quod est dicere tres psalmos, licet magis intendat unum quam alterum, videtur quod tale praeceptum non habeat rationem praecepti determinate respectu alterius, sed respectu ntriusque sub indifferentia. Nec debet

intelligi transgressor talis praecepti nisi qui loquitur nec dicit tres⁷⁰ psalmos. Et talis solum debet poenitere de transgressione, cum scilicet quantum ad utrumque fuerit⁷¹ transgressus.

Ad argumentum⁷² in oppositum est dicendum quod talis non servat praeceptum superioris vere et proprie, quia secundum praedicta ad hoc quod vere et proprie servetur, requiritur quod hoc fiat ex libera electione voluntatis. Sed in proposito electio [Cod. Q, fol. 181 V^a] voluntatis secundum se et absolute est contraria ei quod cadit sub praecepto; et ideo. Et cetera.

¹ ad Q. — ² praedicta R. — ³ quem Q. — ⁴ et add. Q; postea del. — ⁵ non 1^{ae} m. Q in qui corr. 2^a m. Q. — ⁶ est add. Q; deinde del. — ⁷ tantum Q. — ⁸ om. Q; postea suppl. — ⁹ debitibus 1^{ae} m. Q. in debitas corr. alia m. Q. — ¹⁰ quas Q. — ¹¹ principior 1^{ae} m. Q in principalior corr. 2^a m. Q. — ¹² est add. Q; postea del. — ¹³ et add. Q; postea del. — ¹⁴ non add. Q. — ¹⁵ finem — quem] quod P. — ¹⁶ principia 1^{ae} m. Q, del. et puta in marg. scripts. alia m. Q. — ¹⁷ omicida 1^{ae} m. R in homicida corr. alia m. R. — ¹⁸ cohabita 1^{ae} m. Q in cohibita corr. Q. 2^a m. — ¹⁹ et add. Q; postea del. — ²⁰ sed RQ; t add. Q; postea del. — ²¹ aliquid add. Q; deinde del. — ²² ille qui 1^{ae} m. V del. et aliquis scripts. in marg. 2^a m. V. — ²³ et add. Q; postea del. — ²⁴ praeceptum 1^{ae} m. Q in praecepta corr. 2^a m. Q. — ²⁵ timore huius] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V; — huiusmodi RQ. — ²⁶ om. Q. — ²⁷ malis Q. — ²⁸ est bonum] bonum est RQ; — sed quia non eligit istud non facere simpliciter et absolute et propter se sive propter istud propter quod est malum set propter aliquid aliud contrarium simpliciter et absolute eligendo et uolendo simpliciter qui eligit omittere actum secundum se bonum ad quem tenetur uirtute — uirtute precepti affirmatiui ammota pena illum tamen non omittit. set facit in actu peccat non propter hoc quod facit talem actum qui secundum se [bonum ad quem add. Q; postea del.] non est malus. Immo est bonus. set quia non eligit illum facere simpliciter et propter se. siue propter illud propter quod est bonus et faciens set potius contrarium. qui enim sic obseruat preceptum obseruat illud ex timore seruili. et cum talis magis timeat malum pene. quam malum culpe Itamen omittere add. Q; postea del.] licet timere penam non sit malum culpe tamen omittere malum culpe. quem ad actum exteriorem. remanente culpa quem ad actum interiorem ad euentum malum pene quod quidem malum culpe non omitteretur si pena non timeretur hoc est malum culpe. sed secundum hoc videretur quod nullus seruaret precepta omitendo scilicet actus exteiiores malos timore eterne. quia inter signa vacationis add. Q; — omittere malum ima parte folii scripts. Q; [Cod. Q, fol. 181 R^a] omittere malum bonum est add. Q. — ²⁹ quod P. — ³⁰ elicit R. — ³¹ licet — culpae] om. Q. — ³² evidum R. — ³³ om. Q. — ³⁴ malum 1^{ae} m. Q in malos corr. alia m. Q. — ³⁵ om. Q. — ³⁶ temporali Q. — ³⁷ inglinda 1^{ae} m. Q in infligenda corr. 2^a m. Q. — ³⁸ obseruando P; obmittendo Q. — ³⁹ non faciendo] om. Q. — ⁴⁰ aliud PV. — ⁴¹ agere Q. — ⁴² quam RQ. — ⁴³ omitteandam V. — ⁴⁴ est Q. — ⁴⁵ quod licet] om. R. — ⁴⁶ talem P. — ⁴⁷ evadat Q. — ⁴⁸ explicata P. — ⁴⁹ auetendens 1^{ae} m. Q in attendens corr. 2^a m. Q. — ⁵⁰ om. Q. — ⁵¹ si autem P. — ⁵² om. 1^a m. Q; suppl. 2^a m. — ⁵³ et add. Q; postea del. — ⁵⁴ futuram P. — ⁵⁵ obli add. Q; postea del. — ⁵⁶ ducitur Q. — ⁵⁷ minus — obligatoria et] om. Q. — ⁵⁸ om. Q. — ⁵⁹ cum P. — ⁶⁰ sint R. — ⁶¹ illud Q. — ⁶² om. P. — ⁶³ praecep- tum Q. — ⁶⁴ ulteriusque 1^{ae} m. R; utrius in marg. scripts. 2^a m. R. — ⁶⁵ aliud add. Q. — ⁶⁶ et P. — ⁶⁷ apposita P. — ⁶⁸ et add. VP. — ⁶⁹ om. R. — ⁷⁰ om. Q. — ⁷¹ ad utrumque fuerit] fuerit ad utrumque RQ. — ⁷³ tamen add. RQ.

QUAESTIO XIV

Utrum mutuans alicui episcopo certam summam pecuniae sperans ab hoc aliquod beneficium ecclesiasticum obtinere sit simoniacus.

Deinde circa praeepta quantum ad ea per quae fit transgressio ipsorum quae non sunt nisi peccata, quaerebantur quinque. Primum est : utrum mutuans alicui episcopo aliquam certam summam pecuniae sperans [Cod. R, fol. 229a R^a] ab hoc aliquod beneficium ecclesiasticum obtinere alias non mutuaturus, si illud beneficium assequitur, sit simoniacus et beneficium sic adeptum resignare teneatur. Secundum est : utrum in pecunia recepta per usuram transferatur dominium in recipientem. Tertium est : utrum aliquis qui constitutus procurator ad procurandum alieni aliquod beneficium ecclesiasticum sive confirmationem alicuius beneficii ad quod est electus, si hoc praetermissio procuret illud pro ¹ se ipso, peccet et infideliter agat. Quartum est : si aliqui subditi domini habentis bellum contra aliquos non vocati a domino immiscent se exercitui dicti domini et rapiant aliqua de bonis inimicorum possint illa retinere et si tenentur restituere cui est restitutio facienda. Quintum est : si aliquis elegit sepulturam in aliquo loco et iuramento firmavit quod hoc non revocaret, inductus ab aliis possit mutare absque transgressione iuramenti.

Ad primum arguitur quod sic mutuans non committat ² simonia, quia simonia ³ importat [Cod. V, fol. 227 R^a] aliquam pactionem ; sed in tali contractu nulla incidit pactio. Ergo nec simonia.

Contra. Si aliquis mutuat pecuniam spe recipiendi aliquid ultra sortem etiam absque pacto, committit usuram et si aliquid recipit restituere tenetur. Ergo ita erit in proposito.

Responsio. Dicendum quod cum sint quaedam mala et simoniaca quia prohibita ab Ecclesia ; quaedam autem sunt mala et simoniaca de se et sunt prohibita quia mala, de simonia secundo modo dicta est quaestio intelligenda. Et secundum hoc ad evidentiam quaestionis intelligendum est ⁴ quod pluribus modis committitur simonia quam usura ; quia usura simpliciter dicitur committi respectu bonorum pure corporalium, simonia autem respectu ⁵ bonorum spiritualium vel spiritualibus annexorum.

Sed si pro aliquo bono temporali detur aliquod temporale. puta : pro vino panis vel pro equo pecunia, quantum ad substantiam facti ⁶ non committitur peccatum vel usura. Similiter si aliquis sine pacto concedat rem suam alteri ⁷ utilem retinendo sibi dominium, spe tamen aliquid recipiendi in restitutione talis rei ; vel si aliquis exhibeat alicui servitium aliquod sine

pacto, spe recipiendi aliquod beneficium occasione illius, non oportet quod committatur ⁸ peccatum vel usura, quia cum in talibus illud quod traditur possit esse appretiabile secundum iustitiam respectu eius quod recipitur, sive cum aliquid transfertur secundum substantiam et secundum usum propter aliquid aliud, ut in contractu emptionis et venditionis ; sive cum traditur usus sine translatione substantiae ex pacto in casu locati sive sine pacto in casu ⁹ commodati, ideo talia sunt licita.

Sed quia in contractu mutui transfertur totaliter et usus et substantia, non remanet aliquid appretiabile ad aliquid ultra sortem recipiendum ; et ideo qui ex mutuo recipit aliquid ultra ex pacto peccat et committit usuram proprie dictam.

Qui autem mutuat spe recipiendi aliquid ultra sortem ratione mutui, peccat aliquo peccato iniustitiae. Nec tamen proprie committit usuram [Cod. Q, fol. 181 V^b] proprie [Cod. R, fol. 229^a R^b] dictam ¹⁰, quia, ut alias (1) dictum est, usura proprie dicta non committitur nisi ille qui tradit aliquid ultra sortem, aliquo modo involuntarie illud tradat et ad hoc aliquo modo ex parte recipientis sit inductus. Peccat tamen aliter et etiam pro tanto dicitur ¹¹ usurarius, quia sic receptum ultra sortem ex causa mutui recipitur et sic receptum ¹² restituere tenetur ¹³, sicut usurarius tenetur. Quod tamen contingit ob causam alias quam propter hoc quod alias illud tradidit involuntarie, quae fuit alias (2) declarata et iterum nunc tangetur.

Si autem pro aliquo bono spirituali detur aliquod bonum temporale sive ex pacto sive sine pacto, sic videlicet quod bonum aliquod tale alicui commendetur principaliter spe habendi bonum spirituale, aut si servitium aliquod exhibeat sub tali spe, committitur peccatum simoniae eo quod, licet talia possint esse appretiabilia respectu aliquorum bonorum temporalium, non tamen respectu bonorum spiritualium quae nullo ¹⁴ bono temporali ¹⁵ comparari possunt. Et secundum hoc, licet praetextu talium bonorum exhibitorum sive ex pacto sive sine pacto, sine peccato usurae possit quis acquirere iustum titulum in bonis aliis temporalibus quaecumque possunt appretiari respectu aliorum, non tamen in bonis spiritualibus quae sub tali pretio cadere non possunt, nec ¹⁶ ecclesiasticis in quibus ius quoddam spirituale sive ad spiritualia includitur.

Non est ergo dubium quin ex tali mutuo [Cod. V, fol. 227 R^b] peccatum simoniae committatur ; quia hoc est de ratione mutui quod ratione eius nihil ultra accipiatur et quod fiat absque spe aliquid ultra recipiendi. Et ideo qui ex huiusmodi mutuo sperans aliquid ultra recipere, aliquid ultra recipit ob hoc sibi titulum in recepto ascribens ratione huiusmodi mutui, ratione cuius nullus titulus ¹⁷ potest sibi competere, in sic recepto nullum titulum acquirit, sed illud restituere tenetur quantum est de iure naturae, sive illud sit res simpliciter spiritualis ¹⁸ sive sit res ecclesiastica et aliquo modo spiritualis vel spirituali annexa ¹⁹. Immo si illud quod in contractu mutui in quo

committi dicitur usura mentalis recipitur cum peccato et est restituendum, multo magis illud quod ex contractu mutui in quo committi dicitur²⁹ simonia mentalis recipitur, cum peccato recipitur et est quantum est de se et de iure naturae restituendum.

Si autem arguitur quod nec in isto contractu nec in illo receptum ultra sortem est restituendum³⁰, quia cum non sit ibi aliquod pactum et³¹ qualiscumque sit intentio mutuantis, cum tamen dans ultra sortem libere det non coactus vel aliquo modo ab alio involuntarie inductus, dominium rei quam dat in aliud transfertur et ille iustum titulum acquirit et sic restituere non tenetur; dicendum quod ad hoc quod in talibus instus titulus recipiendi³² acquiratur, ex parte dantis requiritur quod det simpliciter voluntarie et liberaliter, non involuntarie, ab alio scilicet aliquo modo coactus.

Item ex parte recipientis requiritur quod illud ratione cuius³³ recipit ex natura [Cod. R, fol. 229^a V^a] sua sit conveniens ut ob hoc rationabiliter recipere possi. Ergo cum in casibus propositis recipiens recipere intendat illud quod recipit ob³⁴ id quod nullo modo potest esse causa rationabilis recipiendi qualiscumque sit dantis intentio, licet propter aliquid ad ipsum dantem pertinens non impediatur translatio dominii³⁵ et acquisitio iusti tituli in recipientem, tamen propter indispositionem ipsius recipientis hoc impeditur, sicut etiam contingit in his quae fratibus minoribus conferuntur, quia licet conferens intendat libere et [Cod. Q, fol. 182 R^a] absolute et totaliter transferre ius quod habet in re collata in fratres, tamen ex hoc ipsi fratres ius et titulum non acquirunt propter defectum³⁶ ex parte ipsorum, quia ratione voti voluntarii talium non sunt capaces. Ita etiam in proposito, qui ob causam indebitam et illicitam et insufficientem intendit recipere aliquid et si ob³⁷ aliquam aliam causam³⁸ posset esse capax sibi dati, tamen recipiens secundum hanc rationem vel causam non est iudicandus habilis vel capax talis doni, et ex hoc ulterius videtur quod si receptum de bonis temporalibus ultra sortem occasione mutui est³⁹ restituendum quod etiam in proposito ita debet esse, immo magis.

Sed in contrarium videatur esse plura iura dicentia quod in simonia mentali sufficit poenitentia per quam satisfit Deo, nec oportet beneficium per simoniām acceptum resignare. **E x t r a** (3) *De Simonia*. capitulo : Mandato; et in pluribus aliis locis. Ad quae forte posset responderi quod⁴⁰ hoc est intelligendum pro tanto quia⁴¹ cum talis simonia sistat infra⁴² limites mentis interius nec possit probari exterius, sufficit pro tanto quod per Ecclesiam ulterius non puniuntur⁴³ in foro exteriori.

Sed istud non videtur sufficere, quia eadem ratione posset dici quod in usura mentali sufficit poenitere et non oporteret restituere receptum ultra sortem, cuius tamen contrarium ab omnibus tenetur. Unde⁴⁴ dicitur a pluribus iuristis⁴⁵ quod inter usuram et [Cod. V, fol. 227 V^a] simoniām inter alias differentias est haec una quod usura sola mente committitur sic quod

in tali facto contrahitur peccatum, et quod inde est receptum est restituendum. In simonia autem mentali etiam peccatum contrahitur, sed receptum restitu non oportet.

Sed istud dictum videtur irrationalis, quia si in altero istorum casuum non requiritur restitutio recepti, multo magis hoc videtur dicendum de usura mentali in quo etiam minus peccatum committitur. Item cum non ³⁷ appareat esse ³⁸ ratio quare receptum per usuram mentalem est restituendum quin eadem ratio in simonia mentali reperiatur ³⁹. Si enim aliquis mutuat alicui episcopo mille libras spe recipiendi centum libras ultra sortem, alius vero tantum mutuat eidem ⁴⁰ spe recipiendi beneficium viginti librarum, non apparet ⁴¹ ratio propter ⁴² quam recipiens beneficium sic acquirat iustum titulum quod illud restituere non oportet, recipiens vero centum libras ⁴³ iustum titulum non acquirit, et ideo oportet quod restituat.

Et ideo quidam alii iuristae dicunt et melius, distinguendo quod iura quae videntur dicere quod in mentali simonia sufficit poenitentia interior absque resignatione recepti, intelligenda sunt in illis quae sunt simoniaca quia prohibita ; quia [Cod. R, fol. 229^a V^b] cum talia totaliter ex statuto Ecclesiae dependeant ⁴⁴ quantum ad id quod est in eis simoniacum, statuto Ecclesiae potest fieri quod sufficiat huiusmodi poenitentia ; sed secus est in aliis ubi debitum resignandi non est poena apposita per Ecclesiam, sed consequitur ex natura rei ; et istud videtur melius dictum.

Potest tamen ulterius dici quod, licet quantum est ex natura rei et de iure naturae sicut receptum per usuram mentalem est restituendum, ita etiam beneficium receptum per simoniam mentalem ; tamen per statutum ⁴⁵ et concessionem Ecclesiae potest esse indultum vel posset indulgeri quod receptum per simoniam mentalem non restituatur ; non autem quod receptum ultra sortem per usuram mentalem. Cum enim Ecclesia habeat plenam et liberam dispensationem et dispositionem in beneficiis ecclesiasticis et possit habentes titulos illos privare et non habentibus titulos illos possit conferre, per statutum ⁴⁶ ecclesiae potest esse factum vel posset fieri ⁴⁷ quod licet committens simoniaca mentalem non plus acquirat sibi titulum in beneficio quam committens ⁴⁸ usuram mentalem in recepto ultra sortem ; talis nihilominus post peractam poenitentiam ⁴⁹ super hoc ex liberalitate Ecclesiae quasi nova collatione titulum assequatur. Non [Cod. Q, fol. 182 R^b] sic autem rationabiliter potest fieri in mentali usura, ⁵⁰ quia in sic habito per simoniaca nullus alius habet ius qui laedatur, si ille qui adeptus est illud simoniaca non resignet. Sed de illo potest Ecclesia sicut vult disponere sine iniuria alieuius. Non sic autem in usura mentali ; quia cum in recipiente non sit ⁵¹ dominium translatum, remanet ius implieite et in virtute in dante qui dedit ei qui non erat habilis ad iuste recipiendum.

Item quia per mentalem usuram ita habet quis bona temporalia a saecularibus sicut et a personis ecclesiasticis, Ecclesia autem non sic potest

vel saltem non consuevit disponere sic de bonis ad saeculares pertinentibus, sicut de bonis personarum ecclesiasticarum, ideo et cetera.

Ad argumentum in oppositum est dicendum quod ad simoniā omnino perfectam et completam et de qua Ecclesia habet cognoscere et indicare, requiritur pactio, nihilominus [Cod. V, fol. 227 V^b] tamen vera simonia contrahitur ex intentione mala interiori cum opere subsecendo etiam sine pacto. Sed verum est quod, licet in tali facto sit vera simonia quantum ad rationem peccati, non oportet tamen quantum ad poenam consequentem quae est resignatio recepti vel quantum ad ⁵² irregularitatem quia, ut dictum est, potest esse factum vel potest fieri per statutum Ecclesiae quod tales poenae non habeant locum nisi in simonia quae fit pacto ⁵³ aliquo mediante.

¹ per Q. — ² committet Q. — ³ om. Q. — ⁴ intelligendum est] est intelligendum RQ. — ⁵ pure corporalium — respectu] om. Q. — ⁶ quantum — facti] om. 1^a m. V; add. 2^a m. V. — ⁷ om. Q. — ⁸ committator Q. — ⁹ locati — casu] om. Q. — ¹⁰ proprie dicttam] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ¹¹ ns add. Q; postea del. — ¹² ultra sortem add. Q; deinde del. — ¹³ recipiens add. Q; del. postea. — ¹⁴ modo add. R. — ¹⁵ bono temporali] temporali bono RQ. — ¹⁶ sine V: neque Q. — ¹⁷ potest add. R: del. postea. — ¹⁸ corporalis V. — ¹⁹ uel — annexa add. in marg. 2^a m. V. — ²⁰ sy add. Q; postea del. — ²¹ multo magis id quod ex contractu add. Q; postea del. — ²² etiam RQ. — ²³ om. RQ. — ²⁴ ratione add. Q; postea del. — ²⁵ illud R. — ²⁶ om. Q; dumci R. — ²⁷ defecfuctum 1^ae m. Q in defectum corr. 2^a m. Q. — ²⁸ obl. 1^ae m. Q in ob corr. 2^a m. Q. — ²⁹ tam add. Q; aliquam aliam causam] causam aliam aliquam R. — ³⁰ om. Q. — ³¹ ad add. Q. — ³² quod Q. — ³³ ita R. — ³⁴ punitur R. — ³⁵ propter quod R; propter Q. — ³⁶ scilicet add. RQ. — ³⁷ item cum non] nec RQ. — ³⁸ om. RQ. — ³⁹ recipiatur R. — ⁴⁰ spe recipiendi — eidem] om. Q. — ⁴¹ apparet 1^ae m. R in apparet corr. 2^a m. R. — ⁴² ratio propter] non app. 1^ae m. R in ratio propter in marg. corr. 2^a m. R. — ⁴³ om. Q. — ⁴⁴ dispendeant RQ. — ⁴⁵ statum R. — ⁴⁶ esse add. Q; postea del. — ⁴⁷ vel — fieri] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ⁴⁸ om. Q. — ⁴⁹ om. Q. — ⁵⁰ tamen add. V. — ⁵¹ siti 1^ae m. R in sit corr. 2^a m. R. — ⁵² quantum ad] ad quantum Q. — ⁵³ et add. Q; postea del.

(1) Cfr *Quodl.* X, q. 19, p. 398. — (2) *Ibid.*, p. 400. — (3) c. 46, Mandato nostro, EXTRA, *De Simonia*, V, 3 (FRIEDBERG, *Corpus Iuris Can.*, P. II, col. 767).

QUAESTIO XV

Utrum in pecunia recepta per usuram transferatur dominium in recipientem.

Deinde ad secundum arguitur quod in recipientem pecuniam usurariam dominium transferatur. Quia per voluntatem eius qui habet dominium alicuius rei potest transferri dominium illius¹ rei in alterum. Sed ille qui dat pecuniam usurariam usurario actu qui² est voluntarius simpliciter, quia voluntarius in actu et in particulari licet non sit voluntarius secundum quid, scilicet in universalis et in habitu, rem illam transfert in alium. Ergo. Et cetera.

Praeterea arguitur [Cod. R, fol. 230 R^a] quod saltem in [Cod. P, fol. 335 V^a] aliquo casu dominium³ pecuniae usurariae transferatur⁴ in usurarium ostendendo⁵ quod aliqua usura est licita; quia illud quod secundum iura permittitur, licitum videtur. Sed solum prohiberi videtur usura quam exercent usurarii alienigenae (**E x t r a** (1), *De Usurariis*: Usurarum voraginem) et non prohibetur usura quae exercetur per usurarios de terris in quibus morantur oriendos. Ergo. Et cetera.

Contrarium arguitur ostendendo quod non obstante quod simpliciter voluntarie transferatur pecunia usuraria in usurarium, nihilominus potest vere remanere dominium pecuniae in transferente; quia quando est realis distinctio⁶ inter aliqua duo, potest aliquis transferre ius⁷ in uno, ita quod non transferat ius in alio. Sed usus pecuniae et substantia eius sunt quae-dam diversa realiter. Ergo potest⁸ aliquis simpliciter voluntarie transferre pecuniam in alium propter usum⁹, sibi tamen dominium in illa retinendo, sicut appareat in bonis quae dantur fratribus minoribus in quibus dans transfert usum in dictos fratres sine dominio, cum ipsi capaces sint usus rerum non autem dominii ipsarum.

Responsio. Dicendum quod ad hoc quod alicuius rei dominium ab uno in alterum transferatur, requiritur quod in personis sit habilitas ad habendum dominium rei sic transferendae, ita quod transferens habeat ius et dominium in illa re quam¹⁰ transferre vult et quod accipiens sit talis condicionis quod ipse etiam sit capax dominii rei in ipsum transferendae.

Item requiritur consensus liber ex utraque parte, scilicet quod transferens libera voluntate rem in alium transferre intendit pleno iure, nihil sibi in illa retinendo¹¹ ut sic ille in quem res huiusmodi transfertur illum possit consumere, alie- [Cod. Q, fol. 182 V^a] nare, et¹² ea uti absque iniuria transfrentis¹³; et quod ipse recipi- [Cod. P, fol. 335 V^b] ens intendat recipere et occupare illam rem tanquam suam in illa plenum ius¹⁴ sibi vendicando. Involuntarie enim non potest aliquis perdere vel¹⁵ consequi ius in re¹⁶.

Et quia sicut¹⁷ de eo quod nihil est non potest aliquis de iure lucrum aliquod vendicare, res autem eius dominium ab uno in alterum est translatum respectu transferentis nihil est; ideo ex re translata sic non potest aliquis de iure lucrum aliquod vendicare. Et haec¹⁸ est ratio quare usura est peccatum; nam usura proprie non habet locum nisi in contractu mutui. Et quia hoc¹⁹ est de natura mutui quod²⁰ mutuans totaliter transfert rem quam mutuat in alterum et quantum ad usum et quantum ad proprietatem, eo quod usus talis rei est consumptio ipsius et ideo transferens usum talis rei transfert etiam proprietatem ipsius [Cod. V, fol. 228 R^a]; et habens ius utendi illa re tali usu habet etiam²¹ ius proprietatis in illa, ideo sic transferens non potest aliquid²² exigere occasione rei sic translatae, quia nihil in re tali retinet. Sed ille qui recipit, solum debet debito iustitiae legalis²³ restituere quantum ipse recepit.

Ulterius est considerandum quod in re aliqua²⁴ potest aliquis habere possessionem sine iure, dominio²⁵ et proprietate: et e converso. Et ideo potest etiam in transferendo rem aliquam transferens consentire quod ille in quem transfert habeat²⁶ nudam possessionem absque omni iure [Cod. R, fol. 230 R^b] et proprietate vel in re ipsa vel²⁷ in usufructu eiusdem, sicut patet in re deposita²⁸. Et etiam e converso, potest quis transferre in alium ius et proprietatem in aliqua re et saltem ad tempus alteri possessionem eiusdem rei conferre vel illam sibi retinere.

Ad propositam ergo quaestionem²⁹ est dicendum quod qui transfert pecuniam usurariam in alterum ex pacto, hoc non facit omnino involuntarie, sed³⁰ aliquo modo facit involuntarie³¹ [Cod. P, fol. 236 R^a]. Sed istud involuntarium³² non videtur respicere per se et directe³³ nisi translationem quantum ad possessionem nudam non quantum ad ius et proprietatem, quia etiam usurarius solum hoc intendit³⁴ et in pactum deducit et ad hoc agere potest. Et de hoc potest se facere certum ad animum et consensum interiorem³⁵ transferentis principaliter non respiciens, quia etiam si in pactum deduceret quod transferens pecuniam usurariam, illam transferrat non solum quantum ad possessionem, sed etiam quantum ad ius et proprietatem, sic scilicet quod libere consentiret quod usurarius illa licite uti posset³⁶, et transferens³⁷ hoc promitteret, nihil valeret usurario: quia ad hoc quod vere fiat translatio iuris³⁸ et proprietatis non sufficit expressio verborum, sed mentis consensus interior de quo nullus potest esse certus nisi Deus. Sed ad hoc quod acquirat sibi aliquis possessionem alicuius rei, sufficit quod ab eo cuius est in ipsum manualiter transferetur et quod alius manucipiat et occupet eam.

Et secundum hoc est dicendum quod cum ex consensu animi fiat translatio rei ab uno in alterum, si³⁹ dans usuram consentit per se et directe⁴⁰ solum in hoc quod alius habeat nudam possessionem rei sua absque aliquo iure proprietatis vel usus in⁴¹ illa re etiam ad horam, et hoc facit voluntarie.

licet voluntario non puro sed mixto, quod tamen est simpliciter voluntarium, debet dici quod nullo modo dominium rei talis ⁴² transit ⁴³ in illum.

Sed quia possessionem illius rei voluntarie transtulit auctoritate propria, non debet illum ⁴⁴ huiusmodi possessione spoliare propter ius [Cod. Q, fol. 182 V^b] et proprietatem quae penes ipsum remanserunt; sed per iudicem debet compelli usurarius ad restituendum eandem rem numero si extat vel aequivalentem si est consumpta, sicut etiam ⁴⁵ contingit circa rem depositam.

Sed si ⁴⁶ transferens pecuniam ultra trans- [Cod. P, fol. 336 R^b] latiōnē quantum ad possessionem quam facit voluntarie aliquo modo, sed voluntario mixto, consimili voluntario ⁴⁷ consentiat per se et directe ⁴⁸ quod transferatur quantum ad ius et proprietatem, videtur quod ius ⁴⁹ et dominium transeat in usurarium si aliud non obsistat; quia nec ex parte transferentis, istis suppositis, est obsistens. Unde rem sic usurario traditam non potest tradens repetere proprie tanquam suam, quia in illa per se et directe nihil intendebat, cum transtulit, retinere. Aliud ⁵⁰ tamen obsistit in usurario, propter quod sic acceptum tenetur restituere tanquam rem non suam ⁵¹.

Et ista possunt aliqualiter declarari per ea quae in contractu matrimonii contingunt. Quia enim matrimonium per se non contrahitur per translationem corporalem secundum quam unus corpus suum transfert in possessionem alterius, sed ex consensu animorum quo unus consentit alteri cohabitare affectu maritali amicabiliter et socialiter, si forte aliquis propter aliquem [Cod. R, fol. 230 V^a] metum non etiam tantum qui posset cadere in constantem virum vel ob quamecumque necessitatem involuntariam evitandam, iudicatur ut contrahat cum aliqua voluntarie non voluntario puro sed mix- [Cod. V, fol. 228 R^b] to, si talis consentiat solum in translationem corporalem quantum ad praedictam possessionem exteriorem et non consentiat animo coabitare affectu maritali, est matrimonium ⁵² praesumptum ab his qui vident quae patent, non verum apud Deum qui intuetur interiora. Sed si sic inductus consentiat etiam animo coabitare affectu matrimoniali non impeditur ⁵³ quin sit verum matrimonium ex parte sic consentientis.

Est tamen ⁵⁴ circa praedicta intelligendum quod, licet, ut dictum est, transferens rem usurariam explicite per se et directe non consentiat quod usurarius [Cod. P, fol. 336 V^a] habeat ius et dominium in illa re vel in usu eius, tamen implicite per accidens et indirecte ⁵⁵ in hoc etiam consentit in quantum supponit quod usurarius re cuius possessionem adipiscitur ⁵⁶ modo supra dicto utetur et eam ⁵⁷ alienabit si voluerit et consumet, et quod illam rem ⁵⁸ forsitan nunquam restituet; et tamen istis non obstantibus per se et directe consentit quod usurarius habeat talis ⁵⁹ rei possessionem ex qua praedicta consequuntur; et in hoc intelligitur consentire praedicto modo in praedictis ⁶⁰: tamen ⁶¹ quia talis res nullo iure usurario est debita et talis consensus est debitus et imperfectus ⁶², quia cum involuntario multum ⁶³ permixtus ⁶⁴;

ideo ex ⁶⁵ ipso non causatur translatio talis rei plene et perfecte quod recipiens in illa ⁶⁶ verum et proprium dictum ⁶⁷ dominium consequatur; quia, ut dictum est, huiusmodi consensus sic debilis etiam per se et directe non cadit super hoc, scilicet quod usurarius tali re sic utatur ⁶⁸.

Sed utrum ex parte usurarii in quem ⁶⁹ transfertur pecunia modo supradicto et ex parte illius in quam sic inductus consentit affectu maritali, sit aliquid impediens ne ibi transferatur vere dominium et ne hoc sit verum matrimonium, circa hoc intelligendum quod ⁷⁰ differentia est inter ista, quia contractus mutui ex quo oritur talis translatio differt a matrimonio in quo etiam videtur esse quidam contractus, sed ⁷¹ alterius rationis: et ideo etiam multum differt translatio pecuniae usurariae a translatione personarum in matrimonio.

Et est dicendum quod ad hoc quod ex translatione alicuius rei ab aliquo in aliud transferatur vere dominium in illum in quem transfertur, ex parte transferentis requiritur quod dictum ⁷² est. Item ex parte eius in quem transfertur requiritur idoneitas, scilicet quod in eo sit ratio ob quam sit capax dominii talis rei. Si [Cod. P, fol. 336 V^b] enim non sit capax alicuius dominii, sicut dicitur de aliquo fratre ⁷³ minore qualitercumque ⁷⁴ [Cod. Q, fol. 183 R^a] se habeat transferens, tamen ⁷⁵ in talem non transit ⁷⁶ dominium: aut si secundum aliquam considerationem et rationem sit capax, secundum aliam autem non, si ipse intendat illud recipere secundum illam condicionem secundum quam ⁷⁷ illius non est capax, similiter etiam qualitercumque se habeat transferens, tamen aliis talis rei dominium vere non assequitur. Ita est in translatione pecuniae usurariae. Quia enim usurarius illam recipit ratione mutui facti ratione cuius [Cod. R, fol. 230 V^b] non est habilis ad recipiendum, videtur quod titulum non acquirat, nec dominium ex hoc talis rei vere ⁷⁸ habeat; sed tenetur semper et ad semper restituere sic acceptum. In re autem qua non potest aliquis licite uti tanquam sua ⁷⁹ sed semper et ad semper illam ut rem alienam ⁸⁰ restituere tenetur ⁸¹ nullum ius proprietatis et dominii ⁸² habet. Propter quod si res habita per usuram sit talis quod eius usus non sit ipsius consumptio sed habet usufructum sicut ager ⁸³ et domus ⁸⁴ et alia huiusmodi, et usurarius de facto tali re utatur, non solum tenetur restituere rem ipsam sed etiam fructus inde ⁸⁵ perceptos ⁸⁶, non nisi quia sunt fructus rei eius alius est ⁸⁷ dominus. Quantum ad hoc autem quod est transferri vel non transferri dominium rei habitac per usuram, idem iudicium est in praedictis rebus et in omnibus aliis quae usura extorquentur ⁸⁸. Unde ex hoc bene arguitur a posteriori quod in pecunia usuraria non transfertur dominium, quia scilicet illam semper et ad semper usurarius restituere tenetur. Sed hoc non est causa huius quod dominium in usurarium non transferatur. Immo defectus translationis iuris et dominii est causa quare pro nulla hora debet pecuniam retinere, sed causa huius quod dominium in ipsum non transferatur non videtur esse nisi quae dicta est ⁸⁹. Sed [Cod. P, fol. 337 R^a]

in matrimonio aliter res se habet. Nam matrimonium videtur quidam contractus non mutui sed cuiusdam commutationis secundum quam res in rem quodam modo commutatur, in quantum scilicet unus coniugum potestatem corporis sui transfert in aliud, et e converso. Et ideo cum ex parte sic inducti non sit defectus quare non habeat esse verum matrimonium, si ⁹⁰ etiam alter coniugum consentiat in cohabitationem coniugalem non est inhabilitas ⁹¹ ex parte sua, quia secundum veritatem tantum transfert in aliud sicut aliud in ipsum ; et in hoc etiam ⁹² consentit ille alias, scilicet quod ipse ⁹³ idem ius habeat in corpore illius ⁹⁴ sicut ille ⁹⁵ habet in suo corpore ⁹⁶. Haec enim inseparabilia sunt, quia matrimonium claudicare non potest et ex hoc quod unus consentit cohabitare cum alio coniugaliter, est habilis ad hoc quod si alias similiter consentiat quod verum sit matrimonium nec solus [Cod. V, fol. 228 V^a] consensus unius potest facere habilitatem ⁹⁷ in alio. Sed in alio easu ille in quem transfertur pecunia usuraria nihil ⁹⁸ rependit transferenti ratione cuius possit accipi aequalitas quae ad contractum commutationis ⁹⁹ requiritur. Mutuum enim praecedens non potest esse ratio propter quam possit exigere aliquid ultra ; consensus enim ¹⁰⁰ transferentis non potest recipientem habilitare. Nec ipse recipiens, ut dictum est, facit aliquid unde sit habilis ¹⁰¹ ; et ideo non est simile.

Sed remanet circa hoc unum dubium talc. Secundum praedicta enim non solum matrimonium contractum per metum qui cadit in constantem virum, sed etiam per alium levem metum, si non adsit consensus interior, non est verum matrimonium ; sed contractum per metum qui cadit in constantem ¹⁰² virum non solum non est verum ¹⁰³, sed etiam non est praesumptum. Sed ab Ecclesia separantur sic coniuncti. Sed contractum per alium metum, licet non sit verum, est tamen sic praesumptum quod Ecclesia reputat [Cod. R, fol. 231 R^a] ipsum esse verum nec separat sic coniuctos. Sed in pecunia tradita usurario ¹⁰⁴ metus modicus de sustinendo mo- [Cod. P, fol. 337 R^b] dico damno temporali intervenit ; et tamen reci- [Cod. Q, fol. 183 R^b] piens ab Ecclesia compellitur ad restituendum, quod non videtur rationabile.

Sed ad hoc est dicendum quod matrimonium est res multum favorabilis et usura est res odiosa. Cohabitare enim virum cum muliere vel e converso in perpetuum corporaliter cum tali servitute quod ¹⁰⁵ unus habeat possessionem in corpore alterius et e converso, et praecipue sine affectu ¹⁰⁶ amicabili et coniugali est res ita ardua quod nullus in hoc consentit nisi simpliciter voluntarie propter aliqua quae in hoc sibi per se complaceant aut si involuntarie per metum vel aliqualem violentiam ad hoc inducatur, oportet esse metum vel violentiam non levem sed magnum sive gravem ad hoc quod aliquis consentiat sic cohabitare corporaliter. Et ideo cum aliquis consentit sic cohabitare cum alio per levem metum, supponendum est quod simpliciter voluntarie consentiat in cohabitationem perfectam non solum corporalem, sed etiam secundum affectum coniugalem, licet aliquo modo per

huiusmodi metum ab initio attrahatur, nec ab initio simpliciter voluntarins fuerit. Et quia qui¹⁰⁷ voluntarie consentit in talem corporalem cohabitationem non transitoriam, sed perpetuam, per levem metum, satis intelligitur consentire in eam secundum¹⁰⁸ rationem affectus coniugalis, quainvis forte ex pusillanimitate sic contrahentis qui¹⁰⁹ nimis faciliter¹¹⁰ deicitur tali metu aliquando contingat¹¹¹ ut consentiat in cohabitationem corporalem: et non sit talis consensus interior, ut scilicet consentiat secundum affectum coniugalem¹¹² Ecclesia tamen iudicat illum esse.

Sed non sic est ex alia¹¹³ parte, quia¹¹⁴ consentire quod pecunia alicuius transeat in aliud quantum ad eius¹¹⁵ possessionem, etiam sic quod nunquam aestimet se illam rehabiturum absque hoc quod consentiat quod hoc fiat amicabiliter et cum consensu [Cod. P, fol. 337 V^a] liberae voluntatis¹¹⁶ quod transeat quantum ad ius et proprietatem praeципue quando ille¹¹⁷ alius non amicabiliter nec decenter se habet ad ipsum, non est res ita ardua quin aliquis, licet in hoc modicum detrimentum sentiat¹¹⁸, in hoc possit satis faciliter consentire timore¹¹⁹ alicuius alterius damni maioris vel amore alicuius alterius boni¹²⁰. Et ideo ad hoc sufficit modica coactio vel¹²¹ violentia quae inducitur et manifestatur per pactionem quam alius extorquet involuntarie aliquo modo¹²² ab eo cui fit¹²³ mutuum. Et ideo quando constat de tali violentia levi, per huiusmodi pactionem constat quod talis translatio etiam quantum ad solam nudam possessionem non fit simpliciter voluntaria. Ex quo manifestum fit¹²⁴ quod non adfuit¹²⁵ voluntas transferendi rem talem quantum ad ius et proprieta [Cod. V, fol. 228 V^b] tem sed solum quantum ad nudam possessionem¹²⁶. Et ideo Ecclesia compellit restituere sic receptum; sed non dissolvit matrimonium sic contractum.

Ad hoc etiam est alia ratio propter quam etiam matrimonium est res favorabilis respectu contractus usurarii¹²⁷. Quia scilicet¹²⁸ quantum¹²⁹ unus coniugum transfert in aliud tantum etiam alius rependit illi, unde qui transfert possessionem sui corporis sive voluntarie sive per talem metum in aliud, consequitur etiam possessionem corporis alterius. Nec de facili debent [Cod. R, fol. 231 R^b] ab¹³⁰ invicem separari qui sic usi sunt mutuo corporibus suis, quod scilicet unus exhibuit corpus suum alteri ad talem usum et e converso. Sed in alio casu qui transfert pecuniam usurariam non recipit ab usurario aliquid aequale. Et ideo res odiosa est usura propter iniustiam quae est ibi ex defectu aequalitatis quae deberet esse¹³¹.

Per praedicta patet responsio ad obiecta.

Ad primum argumentum enim in contrarium est dicendum quod, licet voluntarie transferat talis pecuniam in aliud etiam voluntario mixto quantum ad nudam possessionem, non tamen quantum ad ius et [Cod. Q, fol. 183 V^a] proprietatem.

Ad aliud est dicendum quod nulli usurarii secundum iura praecipue canonica permittuntur: sed usura universaliter et in vetere et in novo testa-

mento reprobatur. Sed verum est quod ad expellendum extraneos magis invigilant novissima iura propter plurima mala quae per eos magis fiunt quam per alios, ut alias (2) fuit declaratum. Unde ista decretalis facta est propter adiectionem poenarum quae ponuntur ¹³² respectu extraneorum non autem respectu aliorum. Sed tamen sunt alii compellendi desistere ab usuraria pravitate per censuram ecclesiasticam et aliis viis iuris communis [Cod. V, fol. 228 V^b] secundum quod ordinariis visum fuerit expedire. Sed sicut alias dictum fuit, circa poenas in dicta nova decretali (4) statutas aliqui dubitant quomodo ab illis ¹³³ multi praelati possint esse immunes in quorum terris adhuc huiusmodi usurarii alienigenae commorantur.

Sed quibusdam videtur ¹³⁴ quod, quia poenae sunt restringendae et in dicta constitutione ante sententiam latam ¹³⁵ plures articuli exprimuntur et prohibentur inter quos ultimus quasi per se et modo quodam speciali vel singulariter ¹³⁶ videtur poni, cum scilicet dicitur (5) : nemo illis domos locet. Et ideo secundum istos ¹³⁸ solum tales ligare videtur.

Sed aliis videtur et forte melius quod sententia ad omnes praecedentes articulos refertur. Et tunc ad evadendum dicunt aliqui quod illi contra quos videtur facta constitutio contractuum suorum actus nunc sic exercent quod, ut dicunt, non debent usurarii iudicari, sed mercatores ; quia non exercent contractus mutui, sed emptionis et venditionis, puta : eum aliquis volens recipere mutuum viginti solidorum et ad hoc offert pignus valens decem libras, dicit talis mercator : nihil mutuabo ¹³⁹, sed talem rem quam offers pro pignore emam pro ¹⁴⁰ viginti solidis et eam pro lucro modico reddam ; et cetera.

Sed cum in hoc appareat fraus manifesta, non video quomodo valeant per hoc praelati in quorum terris tales morantur ¹⁴¹ sufficienter excusari, nisi aliud praetendatur. Et ideo quia de hoc et de multis aliis peccatis prohibendis et extirpandis ¹⁴² praelati parum curant et modicum sunt solliciti quod extirpentur ¹⁴³, super hoc Deo iudicium relinquatur.

Ad arguendum inductum ad aliam partem, quia non bene procedit, est respondendum et dicendum quod causa quare dominium non transfertur in pecunia usuraria non est haec ¹⁴⁴, scilicet quod ¹⁴⁵ quia usus pecuniae et substantia eius sint vel non sint ab ¹⁴⁶ invicem separabilia. Sed qualitercumque hoc sit vel non sit possibile, causa est defectus consensus ; quia tradens pecuniam ¹⁴⁸ [Cod. R, fol. 231 V^a] usurariam non consentit animo ¹⁴⁹ quod ille cui ¹⁵⁰ tradit dominium vel etiam usum illius pecuniae habeat quia non [Cod. V, fol. 229 R^a] consentit quod aliquid iuris habeat in illa ¹⁵¹, sed solum nudam et iniuriosam quia ¹⁵² involuntariam et aliquo modo extortam possessionem. Sed quia per virtutem medii dicti argumenti posset argui quod usura non esset peccatum sub hae forma ; quia si ita sit quod usus eiuslibet rei potest ¹⁵³ separari a substantia ipsius sic quod ab eo cuius est res possit transferri usus eius remanente sibi iure et dominio in substantia, tunc cum licitum sit alicui recipere pretium aliquod pro usu ¹⁵⁴ rei sua quae sua re-

manet quando alius illa utitur, ille qui in mutuando pecuniam alieni intendit transferre usum pecuniae in alium iure et dominio sibi retento in ipsa pecunia pro usu licite poterit aliquid exigere et recipere et non dicetur quod recipiat aliquid de nihilo vel de non suo, sed de aliquo quod est suum.

Ad hoc autem ¹⁵⁵ est dicendum quod rerum quae veniunt in usum [Cod. Q, fol. 183 V^b] hominis et quae propter usum quaeruntur, quaedam sunt quae statim actu quo veniunt in usum primo consumuntur; quaedam autem quae non immo aetu et statim, sed pluribus et per diuturnitatem temporis, quaedam autem sunt quarum substantia est perpetua nec usu continuo ¹⁵⁶ consumuntur. Et de istis in generali videtur dicendum quod non potest concedi vel transferri usus alicuius rei usque ad illius consumptionem quantum ad res quae usu consumuntur eiusmodi ¹⁵⁷ sunt res mobiles quin etiam talis rei dominium transferatur, nec usus rei quae usu non consumuntur eiusmodi ¹⁵⁸ sunt res immobiles, potest in alium transferri in perpetuum quin etiam ius et dominium talis rei transferatur. Cum enim tales res ¹⁵⁹ non quaerantur nisi propter usum ad quem sunt, abdicans a ¹⁶⁰ se usum talium totaliter et totalem nihil in illis intelligitur retinere; et qui habet eas ad ommem usum ad quem possunt ordinari sic quod ab illo non potest per alium impediri, habet eas pleno iure. Unde non stant ista simul quod aliquis habeat ius et dominium in aliqua domo mobili vel etiam in aliquo fondo immobili et in illo in perpetuum nullum usum possit habere nec per se nec per alium. Ita etiam manifestum est de aliis rebus quae non statim primo actu usus consumuntur quod nullus potest transferre usum alicuius ¹⁶¹ talis rei quin etiam pro tanto transferat dominium et ius in illa quantum ad substantiam.

Et quia in pecunia quae per mutuum transfertur mutuans transfert illam simpliciter et absolute propter eius usum qui est consumptio eius, quia ad hoc recipit eam, alius sic transferendo necessario etiam transfertur ius et cominium in illa, licet ille in quem transfertur ¹⁶² remaneat transferenti obligatus ad tantundem ¹⁶³. Et ideo cum in illa pecunia nihil retineat ratione talis translationis non potest sibi de iure aliquid vindicare ¹⁶⁴. Et similiter qui transfert panem in aliquem simpliciter propter usum eius, qui est eius esus per quem consumitur, transfert etiam ius et dominium in illo. Et similiter est in aliis.

Quando dicitur quod immo hoc est possibile quod separetur unum istorum ab alio, quia ille cuius est res aliqua potest transferre usum illius in fratres minores, quia illius sunt capaces, non tamen ius et dominium in illa, quia illius [Cod. R, fol. 231 V^b] non sunt capaces, sed remanet penes transferentem; dicendum quod si transferens rem aliquam in fratres minores illam transfert simpliciter et absolute et in ommem eventum, intendens omne ius quod sibi competere potest in illa re a se totaliter abdieare, tunc non remanet aliquid ¹⁶⁵ ius vel ¹⁶⁶ dominium in transferente.

Item nec in fratres minores potest transire ius aliquod in tali re ; et ideo talis [Cod. V, fol. 229 R^b] res quantum ad ius et dominium nullius esset, sed pro derelictra aliquo modo ¹⁶⁷ deberet haberri, si dominus papa quasi pro ipsis fratribus in rebus ab aliis sic eis collatis non haberet ius praedictum, in quantum ipse praecipue intes omnes personas ecclesiasticas principalius ¹⁶⁸ habet ius in omnibus rebus ecclesiasticis ; quae autem conferantur fratribus minoribus fiunt bona ecclesiastica in quantum ipsi fratres sunt personae ecclesiasticae constituentes collegium religiosorum ab ecclesia approbatum. Si ¹⁶⁹ autem papa sic dictis fratribus aliquid daret quod in illo nihil penitus retineret, tunc sequeretur quod dictum est, videlicet quod tale quid ad nullius ius et dominium determinate pertineret.

Sed non est supponendum quod dantes fratribus dent eis nisi modo quo eis valere possint, ut scilicet in illis sic habeant usum necessarium quod dominium illarum rerum vagum non [Cod. Q, fol. 184 R^a] remaneat vel incertum. Unde cum talia dent ad utilitatem fratrum, eorum intentio est supponenda talis quod rem eis datam nullus occupet contra ipsorum fratrum voluntatem ; et sic nullus sic dat eis quod datum sit habendum simpliciter pro derelicto, sed remanet penes dantem saltem implicite et sub condicione, vel transit in dominium domini papae.

Sed adhuc remanet dubium quomodo hoc sit possibile, scilicet quod usus alicuius rei quo res ipsa statim consumitur transfertur ¹⁷⁰ in aliquem et tamen ius et dominium illius rei in illum non transfertur, cum haec inseparabilia videantur ¹⁷¹. Et est dicendum ad hoc quod transferens rem aliquam talem quae transfertur propter eius usum, ipse in transferendo potest legem in modo transferendi sive explicite sive implicite ¹⁷² imponere ; quia transferens in hoc consentire potest quod ille in quem transfert suam rem utatur ea, quandocumque ¹⁷³ sibi placet, usu etiam quo ipsa res totaliter consumitur et ¹⁷⁴ usu quo in alium per alienationem transfertur ¹⁷⁵ sub his forma et modo quod quamdiu res illa in rerum natura exstabit et usu consumpta non fuerit ipse transferens ius et dominium habeat in illa sic quod ipsam ad se possit totaliter revocare.

Et tunc dicendum est quod ille, in quem res sic transfertur ¹⁷⁶, in illa re ius et dominium nullum habet, sed de consensu eius cuius est potest habere in illa usum simplicem facti. Licet enim contra iura civilia, immo contra ius naturae et rectam rationem videatur quod aliquis possit habere verum ius et dominium et proprietatem in aliqua re sive ¹⁷⁷ mobili sive immobili et nunquam usum illius habere possit, quod contingit si usum et potentiam utendi in perpetuum a se abdicaret ¹⁷⁸, tamen non est impossibile quod aliquis huiusmodi ¹⁷⁹ ius habeat in re cuius nsum nunquam habere proponit, et forte etiam de facto ¹⁸⁰ nunquam habebit, Potest tamen usum illius habere quandocumque ¹⁸¹ sibi placuerit quamdiu res extiterit in sua natura, nec per illum

cui est concessa ad usum fuerit [Cod. R, fol. 232 R^a] consumpta per usum ipsius aut translata in alium vel alienata.

Sed cum possit aloquo modo intelligi quod sic transferens habeat in re translata ius et dominium antequam per eius usum consumatur, adhuc remanet dubium quis habeat dominium illius in actu usus exerciti per quem actualiter consumitur et adhuc habet ¹⁸² esse secundum eius ¹⁸³ aliquam entitatem ¹⁸⁴, puta : cum panis ori impositus masticatur et vinum etiam transglutitur.

Et videtur dicendum quod, quamdiu remanet in eo loco et in tali forma substantiae quod convenienter ¹⁸⁵ potest reddi transferenti si repetat, ius remanet penes transferentem, et ei est reddenda res translata. Si autem [Cod. V, fol. 229 V^a] ulterius sit processum, pro consumpta debet rēs huiusmodi reputari. Et est manifestum quod tali modo retinens ¹⁸⁶ ius et dominium in tali re et concedens usum illius ratione talis dominii retenti ¹⁸⁷ non potest aliquid exigere, eo quod per usum in quem simpliciter consentit totaliter consumitur talis res.

Similiter etiam si mutuans pecuniam illam mutuaret sub hac forma quod in mutando talem apponaret condicione quod quamdiu illa remaneret non consumpta, in illa sibi ius retineret et illam recipere posset ¹⁸⁸. ille alias in huiusmodi pecunia solum usum simplicis facti videretur habere. Quia tamen de licentia mutuantis per usum facti simplicem quando esset in actu exercito usus ¹⁸⁹ consumeretur ratione retentionis dominii tali modo nullum ius posset sibi vindicare in aliquo sibi debito ultra sortem.

¹ illie 1^{ae} m. Q in illius corr. 2^a m. Q. — ² om. PRQ. — ³ p add. Q; postea del. — ⁴ transferantur 1^{ae} m. Q in transferatur corr. 2^a m. Q. — ⁵ transferendo 1^{ae} m. R. del. et ostendendo in marg. corr. 2^a m. R. — ⁶ in add. Q; deinde del. — ⁷ om. Q; suppl. postea. — ⁸ aliquid add. Q; postea del. — ⁹ susum 1^{ae} m. R in usum corr. 2^a m. R. — ¹⁰ quid R. — ¹¹ transferendo 1^{ae} m. R. del et ritinendo in marg. corr. 2^a m. R. — ¹² etiam P. — ¹³ ut sic — transferentis] om. 1^a m. V: add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁴ plenum ius] plenius P. — ¹⁵ perdere om. P; perdere vel] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁶ in re] iure VP. — ¹⁷ dicitur P. — ¹⁸ hoc PRQ. — ¹⁹ haec V. — ²⁰ quia PRQ. — ²¹ et R. — ²² aliquis P. — ²³ debito — legatis] om. Q et 1^a m. VR; add. in marg. 2^a m. VR. — ²⁴ alia P. — ²⁵ om. 1^a m. V; in marg. add. 2^a m. V. — ²⁶ hanc P. — ²⁷ etiam add. RP. — ²⁸ vel in re — deposita] om. 1^a m. V; in marg. add. 2^a m. V. — ²⁹ ergo quaestionem] quaestionem ergo Q. — ³⁰ non — sed] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ³¹ voluntarie PQ. — ³² voluntarium PQ. — ³³ respicere per se et directe] om. 1^a m. V: per se et directe respicere add. in marg. 2^a m. V. — ³⁴ intenti R. — ³⁵ et — interiorem] om. 1^a m. V: in marg. add. 2^a m. V. — ³⁶ sic — posset] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ³⁷ ad add. R: postea del. — ³⁸ videtur P. — ³⁹ sed R. — ⁴⁰ per se et directe] om. 1^a m. V: add. in marg. 2^a m. V. — ⁴¹ usus in] om. 1^a m. V; in marg. add. 2^a m. V. — ⁴² rei talis] talis rei P. — ⁴³ transtulit R: — translatio Q. — ⁴⁴ soillum 1^{ae} m. Q in illum corr., 2^a m. Q. — ⁴⁵ hoc add. R. — ⁴⁶ sit 1^{ae} m. Q in si corr. 2^a m. Q. — ⁴⁷ consimili voluntario] om. 1^a m. V; in marg. add. 2^a m. V. — ⁴⁸ per — directe] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ⁴⁹ om. Q; suppl. postea. — ⁵⁰ non ob add. Q; deinde del. — ⁵¹ unde rem sie — non

suam] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ⁵² manifestum P. — ⁵³ impedit P. — ⁵⁴ cum add. Q ; del. postea. — ⁵⁵ directe 1^ae m. Q in indirecte corr. 2^a m. Q. — ⁵⁶ adipiscatur P. — ⁵⁷ illam PQ. — ⁵⁸ om. PRQ. — ⁵⁹ habeat talis] hanc talem P. — ⁶⁰ intelligitur consentire praedicto modo in praedictis] praedicto modo in praedictis intelligitur consentire PRQ. — ⁶¹ om. P. — ⁶² imperfectos Q. — ⁶³ multis PV. — ⁶⁴ permixtum 1^ae m. Q in permixtis corr. 2^a m. Q. — ⁶⁵ in 1^ae m. R del. et ex corr. 2^a m. R. — ⁶⁶ illam V. — ⁶⁷ om. V. — ⁶⁸ Est tamen circa praedicta intelligendum — tali re sic utatur] om. V, sed ponit paulo in ferius post verba : non videtur esse nisi quae dicta est (p. 289, in fine). — ⁶⁹ in quam] in quantum P. — ⁷⁰ et di add. Q ; postea del. — ⁷¹ oportet R. — ⁷² dictum add. Q ; postea del. — ⁷³ facere P. — ⁷⁴ et add. R ; deinde del. — ⁷⁵ cum P. — ⁷⁶ non transit add. Q, deinde del. — ⁷⁷ alm alicuius add. Q ; postea del. — ⁷⁸ nec P. — ⁷⁹ tanquam sua] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ⁸⁰ ut rem alienam] om. V ; add. in marg. alia m. V. — ⁸¹ ut rem alienam add. in marg. alia m. R. — ⁸² dominium P. — ⁸³ agens P. — ⁸⁴ dominus P. — ⁸⁵ tamen RQ. — ⁸⁶ perceptratos 1^ae m. Q in perceptos corr. 2^a m. Q. — ⁸⁷ quae R. — ⁸⁸ extorquerentur P ; — Propter quod si res habita — in omnibus aliis quae per usurum extorquentur] om. V, sed ponit infra immediate post verba : quod usurarius tali re sic utatur, quae prius omissa fuerant a V (vide notulam 68). — ⁸⁹ Hic ponuntur in marg. V (2^a m.) ea que supra omittebantur a V, quorum initia sunt (p. 288) : Est tamen circa praedicta intelligendum quod licet, ut dictum est, transferens rem usurariam etc, et extrema (p. 289) : et in omnibus aliis quae per usuram extorquentur (cfr. notula 68) ; — eadem hoc loco iterantur in Codice R, ab alia m., ima parte folii 230 v, quae supra retulimus (p. 288-289) concorditer cum aliis codicibus, Codice V excepto. — ⁹⁰ sed Q. — ⁹¹ habilitas R. — ⁹² et Q. — ⁹³ om. PRQ. — ⁹⁴ suo PRQ. — ⁹⁵ ipse PQ. — ⁹⁶ in suo corpore] in corpore illius PRQ. — ⁹⁷ humilitatem Q. — ⁹⁸ in add. Q ; postea del. — ⁹⁹ communicationis VP. — ¹⁰⁰ etiam VRQ. — ¹⁰¹ humili Q. — ¹⁰² contestantem Q. — ¹⁰³ matrimonium — verum] om. P. — ¹⁰⁴ tradita usurario] usurario tradita P. — ¹⁰⁵ quod add. Q. — ¹⁰⁶ om. Q. — ¹⁰⁷ om. Q. — ¹⁰⁸ secundum add. P. — ¹⁰⁹ quod Q. — ¹¹⁰ dicitur add. Q ; postea del. — ¹¹¹ aliquando contingat] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹¹² ut — coniugalem] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹¹³ illa PRQ. — ¹¹⁴ om. P. — ¹¹⁵ ad eius] om. Q. — ¹¹⁶ liberae voluntatis] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹¹⁷ om. 1^a m. R ; add. in marg. 2^a m. R. — ¹¹⁸ sentiate Q ; consentiat P. — ¹¹⁹ non re R. — ¹²⁰ vel — boni] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹²¹ coactio vel] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹²² aliquo modo] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V ; — involuntarie aliquo modo] aliquo modo involuntarie P ; alio modo involuntarie RQ. — ¹²³ vel add. Q ; postea del. — ¹²⁴ fiti 1^ae m. R in fit corr. 2^a m. R. — ¹²⁵ fuit Q ; abfuit P. — ¹²⁶ non fuit simpliciter — ad nudam possessionem] om. P. — ¹²⁷ respectu — usurarii] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹²⁸ si P ; om. Q. — ¹²⁹ quem Q. — ¹³⁰ ad Q. — ¹³¹ Iterantur hoc loco in Cod. P ea quae retulimus supra (p. 288) quorum prima sunt : Est tamen circa praedicta intelligendum... explicite per se et [Cod. P. fol. 337 V^b] directe non consentiat ; et extrema : tali re sic utatur (p. 289), his tamen aliis pro aliis verbis interpositis :(p. 288, l. 36) eius, tamen] eius, cum tamen P ; — (p. 288, l. 37) adipiscitur] adipiscatur P ; — (ibid.) eam] illam P ; — (p. 288, l. 39), rem] om. P ; forsitan] forsitan P ; — (ibid., l. 41) et in hoc] praedicto modo in praedictis add. P ; — (ibid.) praedicto modo in praedictis] om. P. — ¹³² restringuntur V. — ¹³³ aliis Q. — ¹³⁴ dicitur Q. — ¹³⁵ latum Q. — ¹³⁶ vel singulariter] om. RQ. — ¹³⁷ secundum add. R ; del. postea. — ¹³⁸ sententia lata] lata sententia RQ ; — et add. Q ; postea del. — ¹³⁹ mutabo Q. — ¹⁴⁰ om. Q. — ¹⁴¹ moruntur P ; in — morantur] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁴² excrepandis P. — ¹⁴³ excrepentur P. — ¹⁴⁴ hoc P. — ¹⁴⁵ haec scilicet quod] om. RQ. — ¹⁴⁶ ad Q. — ¹⁴⁷ haec V. — ¹⁴⁸ per add. Q. — ¹⁴⁹ libere et plene voluntario add. RQ. — ¹⁵⁰ qui Q. — ¹⁵¹ quia — illa] om. R ; — per se et directe Q. — ¹⁵² etiam aliquo modo add. RQ. — ¹⁵³ se add. Q ; deinde del. —

¹⁵⁴ per usum P. — ¹⁵⁵ laetem 1^a m. Q. in nutein corr. 2^a m. Q. — ¹⁵⁶ continuo add. R; — consu add. Q; postea del. — ¹⁵⁷ cuius VP; — concuinmodi Q. — ¹⁵⁸ cuius VP. — ¹⁵⁹ transferuntur add. Q; postea del. — ¹⁶⁰ ndl Q. — ¹⁶¹ om. P. — ¹⁶² ius et dominium illa licet in quem transfertur add. Q. — ¹⁶³ tantidem P. — ¹⁶⁴ vendicare P. — ¹⁶⁵ om. PRQ. — ¹⁶⁶ et R. — ¹⁶⁷ aliquo modo] om. RQ. — ¹⁶⁸ praecipue [principaliter] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁶⁹ sed Q. — ¹⁷⁰ transferatur P. — ¹⁷¹ videntur Q. — ¹⁷² sive explicite — implicite] om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁷³ quantumcumque P. — ¹⁷⁴ in Q. — ¹⁷⁵ et — transfertur] om. 1^a m. V. add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁷⁶ transferuntur P. — ¹⁷⁷ re add. Q; del. postea. — ¹⁷⁸ abdicare RQ. — ¹⁷⁹ huius R. — ¹⁸⁰ de facto] om. V; add. in marg. alia m. V. — ¹⁸¹ quantumcumque RPQ. — ¹⁸² potest R. — ¹⁸³ ali add. Q. — ¹⁸⁴ aliquam entitatem] entitatem aliquam P. — ¹⁸⁵ potest add. Q; deinde del. — ¹⁸⁶ retinens 1^a m. Q in retinens corr. 2^a m. Q. — ¹⁸⁷ pro huiusmodi usu add. QR. — ¹⁸⁸ et add. Q. — ¹⁸⁹ om. PV.

- (1) c. I, Usurarum voraginem, SEXTO, V, 5, *De Usuris* (FRIEDBERG, *op. cit.*, II, col. 1081). — (2) Cfr. *Quodl.* XII, q. 9 (p. 116 ss.). — (3) c. I, Usurarum voraginem, in SEXTO, V, 5, *De Usuris* (*op. cit.*, loc. cit.). — (4) *Ibid.* (*op. cit.*, loc. cit.). — (5) *Ibid.* (*op. cit.*, loc. cit.).

QUAESTIO XVI

Utrum quis qui constitutus procurator ad procurandum alicui aliquod beneficium ecclesiasticum procurat illud pro se ipso peccet.

Deinde arguitur ad tertium quod talis procurator non male agit, quia unusquisque magis debet se ipsum diligere quam alterum et bonum suum diligentius procurare quam alterius. Ergo talis procurator non male, immo bene facit sibi tale beneficium proeurrando.

Contra. Qui non facit quod promisit, peccat et infideliter agit. Ita est in proposito. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod si talis sub haec forma suscepit uegotium tale quod nullo modo beneficium tale pro se ipso nec pro quocumque alio procuraret nisi pro illo per quem ad hoc constituebatur, dum tamen hoc esset possibile fieri, et ad hoc procurandum promisit se fideliter laboratum. planum est quod non potest pro se procurare nisi ¹ contingat quod ille cuius procurator existit ab illo beneficio totaliter repellatur. Illo enim repulso ² potest pro se laborare ad obtinendum illud sicut quocumque aliud suppositis quae requiruntur in illo qui vult pro se beneficium procurare. quae tamen modicum hodie a pluribus attenduntur. Sed de illis nihil ad propositum ³.

Ad argumentum in oppositum est dicendum quod quantumcumque aliquis plus se debeat ⁴ diligere quam alterum et sibi diligentius bona procu-

rare, tamen in omnibus semper intelligendum est quod sine praeiudicio alterius agat. Et quia praeiudicaret illi, per quem⁵ est constitutus procurator, ideo praedicta sibi facere non licet.

¹ om. Q; suppl. postea. — ² expulso Q. — ³ oppositum Q. — ⁴ debat R. — ⁵ om.
1^a m. V; in marg. script. 2^a m. V.

QUAESTIO XVII

Si aliqui subditi habentis bellum contra aliquos non vocati a domino immiscent se exercitui dicti domini et rapiant aliqua de bonis inimicorum possint illa retinere et si tenentur restituere.

Deinde ad quartum arguitur quod tales non teneantur restituere quae sic rapue [Cod. R, fol. 232 R^b] runt; quia¹ qui gravat et laedit sive in corpore sive in rebus inimicos principis habentis iustum bellum agit illud quod principaliter intendit ipse princeps et sic agit illud quod debet principi esse gratum et acceptum. Et secundum hoc, cum videatur agere negotium principis et pro ipso, non videtur peccare; ideo nec illa tenetur restituere.

Contra. Qui habet aliquid in quo non habet iustum titulum, illud teneatur restituere. Sed ita est in proposito. Quia tales non habent huiusmodi bona auctoritate principis, quia ab² ipso non sunt vocati; nec auctoritate eorum quorum fuerunt. Ergo. Et cetera.

Responsio. Dicendum quod ad hoc quod aliquis habeat iustum bellum, sic scilicet quod posset animadvertere et in personas et in res omnium illorum qui morantur in terra principis contra quem talis habet bellum, multa requiruntur. Supposito³ autem quod haec omnia in casu proposito concurrant, est dicendum quod loquendo de illis qui sic sunt inimici principis habentis bellum facto et animo, quod merito princeps potest acquirere ius in bonis ipsorum de quibus im-[Cod. V, fol. 229 V^b] pugnant ipsum vel impediunt, et sic habet ius ad illa bona; non autem proprie in ipsis, quia nec habet possessionem ipsorum. De ipsis potest sic disponere quod ius illud voluntarie in alios transferendo consentit, quod solum illi qui ab ipso sunt vocati habent bona inimicorum suorum si illa possint acquirere, quia etiam talibus merito magis favet. Et secundum hoc illi qui non sunt a rege vocati⁴ nullum ius in dictis bonis acquirere possunt, quia non auctoritate regis; quia nec eius auctoritate pugnant, sed ex propria libidine. Et si aliquos interficiant,

peccant vero peccato homicidii. Et si aliqua bona capiant, peccant vero peccato iniustitiae, scilicet rapina.

Si autem non obstante quod vocat non omnes generaliter, sed aliquos de populo suo determinate, quia non expediret quod terram suam nimis vacuam relinqueret vel non vult populum suum nimis gravare, placet sibi tamen [Cod. Q, fol. 184 V^a] ut melius et citius sui inimici opprimantur quod quicumque veniunt in sui adiutorium quod gravent inimicos et in corporibus et in rebus, et quod illa quae capere poterunt sint sua, cum tales quodam modo implicite sint a rege vocati, videtur quod illud quod tales capere poterunt restituere non tenebuntur⁵. Et hoc videtur praeceps si tales venientes qui possent non⁶ venire in favorem principis cuius homines sunt et propter bonum commune cuius pars sunt, ad domini bellum accedunt.

De extraneis autem hoc⁷ non videtur, maxime si non sint multum indigentes⁸. Si enim bonis temporalibus non multum indigent⁹, et tamen¹⁰ causa lucri et ex cupiditate accedunt ad tale bellum, non propter affectum vel amorem quem habeant ad bonum principis vel iustitiae, videntur peccare graviter, licet titulum acquirant in bonis, quae tamen mala et libidinosa voluntate acceperunt.

De illis autem praedictis qui in talibus ius non acquirunt et ideo restituere illa tenentur, videtur quod magis debent restituere illis a¹¹ quibus receperunt, quia in illis per regem nullum ius habere possunt; rex etiam¹² non erat in possessione illorum¹³. Et ideo illi in sua possessione [Cod. R, fol. 232 V^a] sunt restituendi; quia tales ipsos non regis auctoritate sed sua mala voluntate spoliaverunt¹⁴.

Per praedicta patet responsio ad obiecta¹⁵.

¹ et RQ. — ² om. Q. — ³ sub posito Q. — ⁴ a rege vocati] vocati a rege R. — ⁵ tenebunt RQ. — ⁶ nos 1^{ae} m. Q in non corr. 2^a m. Q. — ⁷ videtur add. Q. — ⁸ bonis temporalibus add. RQ. — ⁹ si — indigent] om. RQ. — ¹⁰ eum Q. — ¹¹ illis a] illa RQ. — ¹² in illis — etiam] nondum sic erant regis quod in ipsis plenum ius haberet quia RQ. — ¹³ om. 1^a m. Q; suppl. postea 2^a m. Q. — ¹⁴ spoliaverunt Q. — ¹⁵ per praedicta — obiecta] om. V.

QUAESTIO XVIII

Si aliquis elegit sepulturam in aliquo loco et iuramento firmavit quod hoc non revocaret possit mutare absque transgressione iuramenti.

Deinde ad quintum arguitur quod talis possit mutare promissum factum circa sepulturam non obstante iuramento, quia iuramentum factum contra bonum spirituale iurantis non tenet. Sed ita est in proposito. Ergo. Et cetera.

Contra. Simplex promissum est servandum, ergo promissum iuramento firmatum est firmiter¹ adimplendum.

Responsio. Dicendum quod ea quae dependent a simplici hominis proposito et voluntate, quamdiu voluntas hominis in vita ista est ambulatoria, mutari possunt. Talia sunt quae sub ordinatione simplicis legati in testamento cadunt.

Et ideo si aliquis fecit aliquem legatum alicui ecclesiae de rebus suis, si ulterius non est processum, potest illud libere mutare. Si autem ultra simplex propositum procedatur ad promissum rei quae cedit ad utilitatem eorum quibus fit et fiat promissum per modum simplicis donationis inter vivos alicuius rei, nec tamen statim fiat translatio rei promissae in donatione [Cod. V, fol. 230 R^a], promittens simpliciter obligatur, nec potest illud mutare.

Si tamen rem promissam in alios transferat, illi ex translatione talis rei cuius transferens adhuc habebat dominium et possessionem, ius et titulum acquirunt; nec competit actio contra eos.

Sed transferens peccat et tenetur aequivalens dare si potest et contra ipsum actionem possunt habere illi quibus promisit. Si autem sit aliquod² promissum tale quod³ non exeat totaliter limites propositi, ut scilicet fiat donatio simpliciter et perfecte, si tamen iuramento sit firmatum, cum iuramentum videatur aliquid addere⁴ ultra propositum et de simplici proposito videatur per iuramentum⁵ assertorium fieri simpliciter promissio, ab illo non licet discedere nisi in melius notabiliter commutetur, sicut patet de volente ingredi religionem. Nam si aliquis considerans de statu suo ex deliberatione firmet in corde suo propositum ingrediendi religionem dicendo sibi ipsi⁶ intus in corde: status saecularis non [Cod. Q, fol. 184 V^b] est securus, bonum est intrare religionem; et ideo⁷ ego omnino propono intrare et intrabo utique Domino concedente; talis conceptus non habet nisi rationem propositi; et istud propositum potest mutari. Si autem ultra procedatur ad votum vel iuramentum, quia sic de proposito videtur fieri promissum, sic non videtur licitum mutare nisi in melius notabile. Si autem sit de re quae solum respicit bonum et profectum sic promittentis, quando occurrit melius potest mutari, quia in meliori quod⁸ minus bonum est includitur. Si autem

in illo etiam attendatur aliorum profectus⁹ et ad profectum eorum notabiliter¹⁰ cedit talis promissio unde fieret eis praecidicium si revocaretur, videtur quod talis promissio mutari non possit in quantum hoc cederet¹¹ in praecidicium illorum¹². [Cod. R, fol. 232 V^a]

Sic autem potest esse de sepultura sic electa et inramento firmata. Et ideo si aliquis cum discretione elegit sepulturam, pinta in loco decenti et honesto, et ex hoc illi in quorum loco¹³ elegit sepulturam temporale commodum consequuntur et hoc bene intendebat eligens, non videtur quod licet¹⁴ mutare; et praecipue quando probabiliter potest apparere quod invitantes ad mutationem attendunt etiam ad commodum temporale.

Sed si appareret multum notabilis profectus spiritualis¹⁵ eligentis quem in eligendo non praevidebat aut notabilis necessitas aliarum religiosarum¹⁶ personarum cui per sepulturam talem poterit notabiliter¹⁷ subveniri et aliis modicium hoc nocebit, potest dici quod in tali casu licitum sit mutare; quia sicut reus fraeti voti non habetur qui illud in melius commutat, ita etiam non dicetur iuramenti transgressor qui illud quod iuravit modo supradicto in melius commutat. Unde in tali casu, qui iuravit non indiget absolutione vel dispensatione super iuramento [Cod. V, fol. 230 R^b] nisi sicut ille qui prinsquam¹⁸ iuravit se intraturum aliquam¹⁹ religionem laxiorem²⁰ et non alias vult intrare arctiore, quia non debet dici quod talis in hoc faciat aliquid proprium quod sit in praecidicium illorum in quorum loco elegerat sepulturam: nam licet tales ex huiusmodi mutatione damnum in bonis temporalibus consequantur, quia tamen illa per se et immediate non cadebant sub promissione sed praetextu sepulturae quae principaliter debet respicere²¹ bonum spirituale sepeliendi. Cum autem occurrit maius bonum spirituale, licitum est in illud mutare promissum de minori bono; nee in hoc alteri praecidicium fieri debet dici²² sicut patet in illo qui promisit se et sua alicui religioni laxiori²³ qui nihilominus potest se et sua transferre in religionem arctiorem sine praecidicio aliorum; ideo consimiliter potest fieri in casu proposto.

Per praedicta patet responsio ad obiecta.

Explicit decimum tertium quodlibet magistri Godefridi²⁴ de Fontibus²⁵.

. . .
¹ ad add. R. — ² sit aliquod] aliquod sit R; om. V, add. in marg. 2^a m. V. — ³ om.
^{1a} m. V, add. in marg. 2^a m. V. — ⁴ reddere R. — ⁵ tamen add. in marg. 2^a m. V. —
⁶ om. Q. — ⁷ est securus — ideo] om. Q. — ⁸ quia R. — ⁹ etiam attendatur aliorum
 profectus add. RQ. — ¹⁰ om. 1^a m. V. add. in marg. 2^a m. V. — ¹¹ hoc cederet] om. RQ:
 in — cederet] om. 1^a m. V, add. in marg. 2^a m. V. — ¹² hoc cederet absque notabili
 profectu spirituali mutantis add. RQ. — ¹³ decenti — loco] om. Q. — ¹⁴ in add. Q; postea
 del. — ¹⁵ om. 1^a m. V, add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁶ religiosorum Q. — ¹⁷ om. 1^a m. V.
 add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁸ postquam RQ. — ¹⁹ aliqua R. — ²⁰ latiorem V. — ²¹ debet
 respicere] respicere RQ. — ²² om. R; debet dici] dici debet Q. — ²³ latiori V. — ²⁴ explicit
 decimum tertium magistri Godefridi de Fontibus] om. V; de fontibus] om. RQ.

DECIMUM QUARTUM QUODLIBETUM

QUAESTIO I

Utrum iustitia sit virtus generalis ab aliis virtutibus moralibus distincta.

[Cod. P, fol. 340 V^b; Cod. Q, fol. 185 R^a; Cod. K, fol. 75 V^b] ¹. Circa iustitiam quaerebatur primo: utrum iustitia sit virtus generalis ab aliis ² virtutibus moralibus distincta. Secundo utrum praeter iustitiam sit aliqua alia virtus appetitiva ³ generalis. Circa quas quidem ⁴ quaestiones inductae sunt quacdam rationes ad materiam ipsarum quaestionum directe pertinentes et veritatem earum principaliter inquirentes; quaedam autem materiam ⁵ plurium aliarum quaestionum tangentes et ⁶ propter solutionem illarum inducebantur. Et secundum hoc ea quae inducta sunt ad praesentes quaestiones tam directe quam indirecte requirunt solutionem [Cod. R, fol. 233 R^a] multarum quaestionum; propter quod de singulis aliquid est dicendum. Sed primo tractanda sunt circa ⁷ praesentes quaestiones ea quae ad ipsas pertinent magis principaliter et directe. Deinde tractabuntur illa quae magis principaliter pertinent ad alias quaestiones.

Circa primum primo est declarandum quantum ad primam quaestionem quod inter virtutes acquisitas politicas, id est ad bonam ⁸ conversationem ⁹ hominis in ordine ad se ipsum et ¹⁰ in ordine ad alios, prout est sibi possibile et conveniens ex naturalibus pertinentes, ponenda est virtus aliqua generalis. Secundo quod huiusmodi virtus est iustitia quaedam. Tertio est declarandum qualis est generalitas talis virtutis. Quarto quomodo est distincta ab aliis virtutibus ¹¹ specialibus. Deinde quantum ad secundam quaestionem est declarandum quod est quaedam alia virtus generalis et quomodo ab invicem distinguuntur huiusmodi virtutes generales.

I.—Circa primum est intelligendum quod, prout dicit **Philosophus** (1) in fine primi *Ethicorum*, « habitus ¹² laudabilis virtus est ¹³ ». et in secundo *Ethicorum* dicit (2) « quod hominis virtus est quae hominem bonum facit et

suum opus bonum reddit ». Constat autem quod passiones [**Cod. P, fol. 341 R^a**] quae sunt hominis secundum se ipsum et operationes eius quae insurgunt ex condicione et dispositione passionum praecipue pro statu hominis lapsi ¹⁴, sive huiusmodi ¹⁵ operationes sint hominis secundum se ipsum sive hominis unius ad alterum ¹⁶, ex natura sua absolute non sunt regulatae et mensuratae, sic scilicet ut non insurgant passiones vel eliciantur nec etiam imperentur ¹⁷ operationes secundum excessum ¹⁸ vel defectum, sed solum secundum quod attingunt regulam rectae ¹⁹ rationis per quam homo est homo et secundum quam ²⁰ humani actus regulantur et rectificantur. Et secundum hoc ²¹ actus hominis non quicunque ²² est laudabilis, sed qui elicitor ut convenienter se habens ad rectam rationem. Hoc autem non potest fieri faciliter et firmiter nisi sit in appetitu habitus sic disponens ipsum nunc ²³ secundum apprehensionem et iudicium rectae ²⁴ rationis ut insurgant passiones debite mensuratae et eliciant ²⁵ operationes regulae rectae [**Cod. V, fol. 230 V^a**] rationis convenientes ; et habitus sic disponens hominem est ²⁶ laudabilis et virtuosus.

Est etiam intelligendum quod quaelibet pars id quod est totius est et bonum ipsius ad bonum totius est referibile ²⁷ ; quilibet autem homo est pars alicuius communitatis politicae conviventium, cum, secundum quod dicit **Philosophus** (3) primo *Politicorum*, « eorum quae natura civitas ²⁸ est, et homo natura civile animal ²⁹ est ». Unde non est ³⁰ aliquid ita proprium alicui homini quin illud sit ad bonum commune et ad rem publicam sive ad eius obsequium vel utilitatem aliquo modo referibile ³¹. Et secundum hoc ad hoc ³² quod homo sit convenienter dispositus et perfectus secundum habitus laudabiles, ita scilicet quod in eo insurgant passiones et ab ipso eliciantur operationes sibi secundum rectam rationem convenientes, oportet ponere aliquos habitus ipsum hominem convenienter ³³ disponentes et perficientes respectu huiusmodi passionum et operationum, et hoc in ordine ad se ipsum et in ordine ad alterum aliquem [**Cod. P, fol. 341 R^b**] singulariter consideratum et in ³⁴ ordine ad communitatem ³⁵ sive ad alterum quemcumque consideratum ut ³⁶ sub communitate continetur ; et quilibet talis habitus est laudabilis [**Cod. R, fol. 233 R^b**] et virtuosus. Habitum enim quo sic disponitur aliquis temperatus quod propter bonum [**Cod. Q, fol. 185 R^b**] temperantiae secundum se consideratum quod propter se ut quidam specialis finis bonus ab aliquo in ordine ad se ipsum praecise quaeritur, non insurgunt ³⁷ passiones inordinatae in ipso nec eliciuntur operationes rationi non convenientes, etsi nihil aliud ulterius intendatur ; quia sic passionari et sic agere ³⁸ est passionari et agere recte ³⁹ secundum quod convenit homini ⁴⁰ secundum quod homo vel secundum rectam rationem, est habitus laudabilis et virtuosus ; sed non est habitus generalis sed specialis et ratione materiae et ratione finis, ut patet de se. Et sic potest induci in aliis virtutibus consimilibus : habitus [etiam] quo disponitur aliquis convenienter in ordine ad aliquem alterum consideratum ut est quaedam singularis persona habens aliquam determina-

tam habitudinem ad ipsum ratione aliquarum rerum quibus [Cod. K, fol. 76 R^a] homines ad invicem communicant, ut scilicet in eo non insurgant passiones nec ab eo eliciantur operationes non convenientes in ordine et habitudine ad illum, est etiam habitus ⁴¹ laudabilis et virtuosus, sed specialis tam ratione materiae quam finis, ut patet intuenti et inferius ⁴² amplius declarabitur.

Et ex his ultius apparet quod, cum non solum sit laudabile hominem sic bene disponi ⁴³ respectu passionum et operationum ⁴⁴ in ordine ad se ipsum vel ⁴⁵ etiam in ordine ad alterum secundum quod est quaedam persona determinata, immo magis laudabile est quod homo sit convenienter dispositus respectu passionum et operationum in ordine ad bonum commune sive quemcumque alium in quantum sub communitate comprehenditur ratione boni communi- [Cod. P, fol. 341 V^a] tatis ⁴⁶ quod quaeritur et intenditur, secundum hoc habitus hominem sic disponens ⁴⁷ est habitus laudabilis ⁴⁸ et virtuosus ; quia prout dicit **Philosophus** (4) primo *Ethicorum* : « si amabile ⁴⁹ est bonum quod est bonum uni soli, melius et divinus est quod est bonum ⁵⁰ genti et civitatibus » ⁵¹. Et est habitus iste non sic specialis ut alii, sed generalis et ratione materiae et ratione finis, quia non determinat sibi materiam specialem ut aliae virtutes ; immo materia et actibus omnium virtutum specialium utitur pro materia ⁵² ; et est ⁵³ finis suus ⁵⁴ sic communis quod bonum totius communitatis sive omni de communitate comprehendit et ad ipsum omnes actus aliarum virtutum referuntur.

II. — Cum autem omnes virtutes ⁵⁵ morales politicae sub iustitia, fortitudine et temperantia comprehendantur, quia virtutes aliae istis sunt annexae ⁵⁶ vel ad ipsas ⁵⁷ reducuntur, virtus generalis quam quaerimus non potest esse temperantia nec fortitudo nec virtus aliqua his aucta, non quia sunt in appetitu sensitivo, scilicet in irascibili et concupisibili, (appetitus autem sensitivus non est appetitus nisi quorundam ⁵⁸ bonorum particula- [Cod. V, fol. 230 V^b] rum sicut sensus est cognoscitivus particularium, virtus autem generalis est respectu universalis boni ⁵⁹ cuius intellectus est apprehensivus et voluntas appetitiva) quia falsum implicatur, in hoc ⁶⁰ scilicet quod temperantia et fortitudo non possunt esse virtutes generales, quia finis et bonum quod in ipsis attenditur et ad quod per se et immediate ordinantur est bonum aliquod particulare non universale. Nam licet huiusmodi virtutes sint [Cod. R, fol. 233 V^a] non generales, immo speciales et particulares, habent tamen profine et obiecto principali aliquod bonum non singulare sive particulare proprie dictum, sed commune et universale, licet per operationes sin- [Cod. P, fol. 341 V^b] gulares attingatur ⁶¹. Sunt enim operationes cuiuscumque virtutis particulares et circa particulare conclusum per syllogismum practicum. Sed finis propter quem aguntur non est simpliciter singularis, sed secundum se acceptus est ⁶² aliquid commune. Bonum enim temperantiae non est bonum

aliquid ⁶³ singulare a sensu apprehensum, sed universale quod est obiectum ⁶⁴ intellectus quod multis particularibus natum est convenire et per multas operationes est attingible. Est enim prudentia, quae est regula qua rectificantur operationes virtutum moralium, virtus intellectualis considerativa et ⁶⁵ universalium principiorum, scilicet quae a fine universali sumuntur, et particularium ⁶⁶ conclusionum quae operationi subduntur. Non oportet ergo propter hoc ⁶⁷ fortitudinem et temperantiam dicere non posse esse virtutes [Cod. Q, fol. 185 V^a] generales, quia non respiciunt aliquid generale vel commune quod est obiectum intellectus, id est universale pro principali obiecto vel pro fine.

Item falsum implicatur in hoc quod dicitur quod propter causam praedictam, ad hoc quod alia virtus a ⁶⁸ fortitudine et temperantia sit generalis, oportet eam esse in voluntate ut ⁶⁹ in subiecto cui respondet aliquid commune pro obiecto ; quia, ut alias est declaratum, nulla virtus politica moralis ponenda est in voluntate ; quia etiam non obstante quod finis vel obiectum principale virtutis generalis est bonum commune sive universale quod apprehenditur ⁷⁰ a ratione et in quod inclinat voluntas si non fuerit ⁷¹ impedimentum ex parte appetitus sensitivi, tamen virtus quae disponit appetitum ad hoc quod prompte et firmiter elicantur operationes per quas bonum huiusmodi attingitur erit ⁷² in appetitu sensitivo, quia ex parte eius contingit huiusmodi impedimentum ne voluntas in illud secundum quod dictat ⁷³ recta ratio prompte et firmiter inclinetur.

Intelligendum etiam illud commune [Cod. P, fol. 342 R^a] quod respicit virtus generalis, in quantum distinguitur ab aliis quae respiciunt bonum particulare, non est commune vel generale per abstractionem a particularibus ; sed est aliquod unum totum ⁷⁴ singulare, quia unum ⁷⁵ secundum numerum ⁷⁶ commune quidem sic, quia multa singularia ut partes quasi integrales continens, sicut contingit in civitate vel provincia vel ⁷⁷ regno ; prout etiam totus mundus est quoddam unum singulare ⁷⁸ aliquo tamen modo commune, quia omnia entia singularia comprehendens ⁷⁹, bonum [Cod. K, fol. 76 R^b] etiam commune quod habens huiusmodi virtutem generalem vult et operatur tali communi vel in ordine ad tale commune, etiam est commune non per abstractionem sed est bonum commune communitate alterius rationis quam ⁸⁰ bonum ⁸¹ specialium virtutum, in quantum virtute et quadam congregatione per modum cuiusdam totius integralis continet bonum cuiuslibet specialis virtutis ; sicut etiam felicitas dicit quoddam bonum commune comprehensens ⁸² bonum omnium virtutum.

Quod ergo fortitudo et temperantia non possunt esse virtutes generales ⁸³, sed iustitia vel aliqua alia virtus ei annexa et consimilis est virtus generalis, hoc non contingit eis propter diversitatem ⁸⁴ subiectorum in quibus sunt, sed propter diversitatem obiectorum sive subiectorum circa quae sunt, et propter

diversitatem finium propter quos vel ad quos sunt. Quia enim per ea quae ad fortitudinem et temperantiam per se et primo pertinent [Cod. R, fol. 233 V^b] non ordinatur homo nisi ad se ipsum et sic ad bonum quodam modo sibi ⁸⁵ proprium, per ea autem quae ad virtutem generalem per se pertinent [Cod. V, fol. 231 R^a] ordinatur homo maxime ad alterum, quia de ratione eius est ⁸⁶ quod non solum sibi sed alteri velit et operetur bona et utilia; unde virtus quae proprie generalis dicitur est non solum ad alterum ut aliquam determinatam habitudinem ad ipsum habentem, sed ad alterum quantumcumque extraneum in quantum sub communitate eius bonum per se intendit, comprehenditur; propter quod, ut dicitur quinto *Ethicorum* (5) « bonum quod huiusmodi virtus generalis respicit ⁸⁷ bonum alienum »; videtur autem quod hoc ⁸⁸, scilicet disponere hominem convenienter in ordine ad alterum cuius bonum velit et opcretur, est proprium iustitiae; ideo inter praedictas virtutes generalis non nisi iustitia esse potest.

Sed non omnis iustitia, puta particularis cum sibi annexis, sed illa quae legalis dicitur; quia iustitia particularis licet sit ad alterum, in hoc tamen per se non respicit bonum aliquod commune, quia non est ad alterum quemcumque, sed ad alterum aliquem ⁸⁹ determinate secundum aliquam determinatam habitudinem quam habet ad agentem vel ad materiam quae actioni agentis subieitur. Est ergo quaedam virtus generalis ⁹⁰ et haec ⁹¹ iustitia dicitur.

III. — Ad videndum autem qualis est ista generalitas huius ⁹² virtutis quae iustitia dicitur, est intelligendum quod cum iustitia quoddam debitum includat, iustitia uno modo dicitur rectitudo quaedam; per quam intelligitur dispositio in homine secundum quam inclinatur per appetitum in actiones vel operationes sibi secundum quod homo vel secundum rectam rationem convenientes, cui omnia quae sunt in potestate hominis [Cod. Q, fol. 185 V^b] debent ⁹³ concordare, ut videlicet sit homo sic dispositus quod non faciat nisi quod debet facere et sicut debet facere et propter quod debet facere. Et hoc modo diffinit **A n s e l m u s** (6) iustitiam libro *De Veritate*, capitulo duodecimo, dicens « quod iustitia est rectitudo voluntatis propter se servata ». Et sic iustitia non dicit habitum unum secundum essentiam; nec dicit determinate habitum perficientem hominem circa operationes quae sunt ad alterum, sed ⁹⁴ perficientem ⁹⁵ ipsum ad agendum convenienter operationes quascumque ⁹⁶ homini secundum quod homo debitas et convenientes; et ideo est generalis per praedicationem et est eadem in essentia ⁹⁷ cum omni virtute speciali, sicut genus cum unaquaque specie est idem essentialiter [Cod. P, fol. 342 V^a].

Alio modo dicitur iustitia habitus secundum quem homo perficitur ad convenienter agendum determinate operationes quae convenienter uni in ordine ad alterum; et sic iustitia ⁹⁸ non est etiam una secundum essentiam, sed est generalis per praedicationem. Generalitas tamen ista non est secundum praedicationem pure univocam, sed analogam vel aequivocam ⁹⁹ prout

dicit **Philosophus** (7) quinto *Ethicorum* : « quod videtur multipliciter dici iustitia¹⁰⁰ et iniustitia, sed propter propinquam esse acquivocationem¹⁰¹ ipsorum latet » ; videlicet, quia utraque iustitia disponit hominem ad recte agendum operationes quae convenienter uni in ordine ad alterum, in hoc convenientiam quae requiritur ad univocationem habent ; sed quia per modum cuiusdam oppositionis contrariae vel disparatae sub eodem communi diversitatem specificam¹⁰² non important quia, ut infra videbitur, una respicit¹⁰³ pro materia totam materiam moralem¹⁰⁴ et omnes virtutes morales, et respicit finem communem in quem¹⁰⁵ omnes alii¹⁰⁶ referuntur et sic etiam aliam aliquo modo continet. Illa vero quia est circa materiam [Cod. R, fol. 234 R^a] determinatam¹⁰⁷, scilicet circa¹⁰⁸ res quae secundum suam substantiam veniunt in usum hominum, et respicit bonum determinatum tanquam finem qui est etiam¹⁰⁹ sub fine praedicto, propter quod etiam sub alia aliquo modo continetur et sic non ex aequo sub nomine iustitiae cum alia iustitia comprehenditur ; ideo nomen iustitiae non dicitur de utraque proprie univoce.

Tertio modo dicitur iustitia habitus secundum quem homo perficitur ad convenienter¹¹⁰ [Cod. K, fol. 76 V^a] agendum operationes quae sunt ad alterum in ordine ad alterum non quemcumque, sed ut est quaedam persona singularis et determinatam habitudinem habens ad illud quod agitur [Cod. V, fol. 231 R^b] vel secundum commutationem¹¹¹ communem vel secundum distributionem ; et sic est iustitia¹¹² virtus una secundum essentiam, non quidem unitate singularis individui sed unitate speciei ; [Cod. P, fol. 342 V^b] et est una virtus specialis, sicut fortitudo et temperantia, non habens generalitatem respectu aliarum.

Quarto modo dicitur iustitia habitus secundum quem¹¹³ homo perficitur ad convenienter agendum omnia quorum usus¹¹⁴ est referibilis¹¹⁵ ad bonum¹¹⁶ commune et omnium pertinentium ad communitatem in ordine ad huiusmodi bonum commune ; et sic est una virtus¹¹⁷ secundum essentiam habens formam et speciem secundum quam essentialiter a qualibet¹¹⁸ alia virtute distinguitur, ut infra videbitur.

Est tamen generalis respectu aliarum non praedicatione nec solum¹¹⁹ efficacia et virtute, sicut causa universalis quae est una secundum essentiam dicitur generalis ad multos effectus quos virtute continet ; prout etiam caritas una virtus existens secundum essentiam est nihilominus generalis virtute in quantum ordinat actus omnium virtutum ad bonum divinum¹²⁰ ; sed est etiam generalis generalitate cuiusdam aggregationis et continentiae multorum per modum cuiusdam totius integralis, in quantum obiectum eius comprehendit communitatem hominum¹²¹ quibus¹²² vult et operatur bonum¹²³ et¹²⁴ in quantum comprehendit communitatem bonorum quae illis vult et operatur ; in qua communitate bonorum quae¹²⁵ habens huiusmodi virtutem¹²⁶ vult et operatur aliis¹²⁷, bona¹²⁸ secundum omnes virtutes congregantur et continentur ; sicut in illa alia communitate cui vult et operatur habens huiusmodi

virtutem tale bonum, omnes homines ad talem communitatem pertinentes aggregantur et continentur.

Est ergo huiusmodi virtus generalis virtute et huiusmodi aggregatione multorum in quantum quodam modo in se¹²⁹ omnes virtutes comprehendit¹²⁹ et eis utitur; quod convenit ei [Cod. Q, fol. 186 R^a] soli respectu aliarum virtutum¹³¹ praedictarum in quantum pro fine et¹³² obiecto principali habet bonum commune ad quod actus omnium aliarum virtutum sunt referribiles¹³². In hoc enim materia et actus omnium aliarum virtutum¹³¹ sunt huic virtuti etiam pro materia.

Haec videntur importari per hoc quod dicit [Cod. P, fol. 343 R^a] **Philosophus** (8) quinto *Ethicorum* « quod¹³⁵ ista iustitia est eadem omni virtuti, esse autem non idem ». Item (9) quod « huiusmodi iustitia non est pars virtutis, sed est tota virtus »; quia respiciendo ad materiam et subiectum materiale circa quod est virtus, sic iustitia est eadem omni virtuti speciali, quia materiam et actus cuiuslibet virtutis pro materia respicit in quantum sunt quaedam referribilia¹³⁶ in suum obiectum formale sive finem. Immo in quantum per illa huiusmodi suus finis attingitur, pertinent¹³⁷ ad essentiam huiusmodi¹³⁸ virtutis, sed secundum esse formale et specificum non est eadem, sed distincta a qualibet virtute speciali. Habet enim obiectum principale et finem proprium sibi, scilicet bonum commune propter quod intendit agere quaecumque¹³⁹ agit, et ab isto habet formam et speciem secundum quam [Cod. R, fol. 234 R^b] ab omnibus aliis virtutibus essentialiter distinguitur.

Sed quia in¹⁴⁰ operando propter hunc finem non habet materiam qua utatur nisi materiam et actus aliarum virtutum, quae¹⁴¹ naturali ordine sibi subsunt ratione¹⁴² sui obiecti ad quod naturali ordine sunt referribiles¹⁴³; ideo non solum quadam continentia virtuali ratione sui finis aliquo modo est omnis virtus virtualiter, sed etiam quadam continentia reali et substantiali. Et secundum hoc actus legalis iustitiae comprehendens aetum alicuius virtutis specialis relatus¹⁴⁴ ad bonum commune ut ad finem suum proprium et obiectum principale, est unus actus et unius virtutis actus formaliter. Sed materialiter in hoc includuntur¹⁴⁵ duae virtutes et duo actus duarum virtutum. In quantum enim¹⁴⁶ talis actus agitur in ordine ad finem proprium virtutis cuius est actus¹⁴⁷ proprius, scilicet liberalitatis vel temperantiae, ut ad finem sub fine, sic est unus actus [Cod. V, fol. 231 V^a] virtuosus et talis¹⁴⁸ virtutis unius¹⁴⁹ specialis. In quantum autem in hoc fine non sistitur, sed agitur etiam in ordine ad ulteriorem finem magis principalem virtutis generalis eniū est materia, sic etiam est¹⁵⁰ unus actus [Cod. P, fol. 343 R^b] virtuosus unius alterius virtutis¹⁵¹, scilicet iustitiae legalis. Est tamen hoc totum, ut simul utrumque continet, una virtus formalis, scilicet iustitia legalis habens virtutem specialem sive actum¹⁵² eius pro materia. Et ideo sic agens magis dicitur iustus¹⁵³ quam largus vel temperatus; et dicitur iustus¹⁵⁴ formaliter, largus autem aut temperatus materialiter. Sicut etiam in actu quo quis moe-

chatur ut furetur, materialiter concurrunt¹⁵⁵ actus duarum malitiarum et duae malitiae materialiter committuntur; tamen sic agens magis dicitur fur quam moechus; et est fur formaliter, moechus autem materialiter; quia moechia utitur ut materia vel instrumento ut ad furtum quod principaliter intendit, valeat¹⁵⁶ pervenire.

Circa hoc tamen intelligendum¹⁵⁷ quod, cum assumitur actus unius malitiae vel virtutis specialis in ordine ad [Cod. K, fol. 76 V^b] finem alterius malitiae vel virtutis etiam specialis¹⁵⁸, aliter est ibi duplex actus moraliter sive quantum ad esse materiale quam quando assumitur actus alicuius virtutis specialis in ordine ad finem iustitiae legalis; quia cum propria materia iustitiae legalis non sit nisi actus¹⁵⁹ specialium virtutum, cum assumitur aliquis talis actus¹⁶⁰ in ordine ad talem finem, non possunt ibi assignari duo actus materialiter sic quod seorsum possint accipi ut sunt realiter et secundum se essentialiter differentes, sed solum sic quod unus et idem actus secundum rem et substantiam potest accipi ut materia determinata¹⁶¹ utrius specialis virtutis tantum. Et ultra hoc etiam potest accipi ut materia ad finem superiorem et principaliorum ordinata; secus autem in aliis malitiis et virtutibus specialibus ubi¹⁶² unaquaeque habet materiam propriam et distinctam. Et secundum hoc unus et idem actus secundum rem et substantiam diversificatus solum ratione ut consideratur secundum quod sic ad diversos fines refertur, est plures realiter realitate [Cod. P, fol. 343 V^a] moris, secundum quod utrumque simul comprehenditur a¹⁶³ ratione iudicante et a voluntate eligente¹⁶⁴, scilicet¹⁶⁵ ipse actus et finis ad quem ordinatur sive ordo talis actus ad talem et talem¹⁶⁶ finem; sicut etiam homo in domo et in theatro secundum quod consideratur in ordine ad esse quod habet in domo et [Cod. Q, fol. 186 R^b] theatro est unum et idem secundum¹⁶⁷ rem et diversificatur solum ratione; sed secundum quod simul comprehenditur homo cum esse in domo sive cum ubi¹⁶⁸ quod habet existens¹⁶⁹ in domo et cum esse in theatro [Cod. R, fol. 234 V^a] sive cum ubi quod¹⁷⁰ habet in theatro, sic sunt plures res realiter differentes, scilicet realitate accidentis, non substantiae; prout ab omnibus philosophis et sapientibus hactenus fuit suppositum quod decem praedicationes de quorum numero ubi est unum, sunt vere res et vere quantum ad entitatem realem numerum cum substantia facientia.

Hoc etiam eodem modo potest declarari si comparetur homo ad esse quod habet sub albedine et nigredine de quibus adhuc¹⁷¹ non ponitur quod non sint vere res. Sed forte venient qui hoc ponant¹⁷² eadem facilitate qua hoc ponitur de septem generibus accidentis a quibusdam modernis.

IV. — Ex praedictis potest patere quod huiusmodi virtus generalis ab aliis virtutibus specialibus est distincta. Et hoc patet ratione¹⁷³ materiae vel obiecti circa quod operatur; quia quaelibet alia virtus habet aliquam materiam specialem, et hoc patet in singulis inducendo; ista autem pro

objeto materiali habet materiam et actum cuiuslibet virtutis specialis et nullam habet [Cod. V, fol. 231 V^b] separatam operationem¹⁷⁴ a materia et actibus virtutum specialium, ut patet indecendo. Unde dicit **Philosophus** (9) quinto *Ethicorum*: « iusta dicimus factiva et conservativa felicitatis et particularium eius politica communicatione », id est in ordine ad communicationem politicam vel ad bonum commune. Hoc autem fit per actus omnium virtutum specialium. Ubi dicit **Commentator** (10), « quod legis po- [Cod. P, fol. 343 V^b] sitores de his quae secundum virtutes diversa dicunt¹⁷⁵ non¹⁷⁶ simpliciter naturam¹⁷⁷ virtutum intendentis sed coniectantes communiter conferens et ad illud relationem facientes, praecipiunt¹⁷⁸ quae secundum virtutes operari¹⁷⁹. Item ibi dicit **Philosophus** (11) « quod in iustitia simul », id est comprehensive secundum **Commentatorem** (12) « omnis virtus est ». Ubi dicit **Commentator** (13) « quod iustitia perficitur ex omni virtutum congregazione », in quantum scilicet una forma generalis iustitiae omnes informantur « et in quantum scilicet habens hanc virtutem », ut ibi dicit **Philosophus** (14), « potest uti qualibet virtute speciali, non solum ad ad se ipsum, sed ad alterum ». Item **Philosophus** (15) quinto *Ethicorum*, assignat distinctionem iustitiae legalis a particulari ex parte materiae dicens de contrario eius, scilicet de iniustitia « quod iniustitia particularis est circa illa secundum quae attenditur commercium¹⁸⁰ inter homines. scilicet circa bona circa quae fortuna et infortunium quorum ipse usus est communis ut circa honorem vel circa ea quae pertinent ad salutem et bonam¹⁸¹ dispositionem corporis, vel si quod¹⁸² habeamus uno nomine comprehendere haec omnia ». « Est enim circa omnia ordinata ad lucrum et hoc propter delectationem quae est a lucro » in quo avarus finaliter requiescit¹⁸³. « Iustitia autem legalis et iniustitia est universaliter circa totam materiam moralem qualitercumque potest aliquis¹⁸⁴ dici¹⁸⁵ studiosus » quia consistit in omnibus quae ad communitatem sive ad bonum communitatis secundum aliquem modum usus referri possunt¹⁸⁶, licet etiam quaedam illorum secundum essentiam et naturam communia esse¹⁸⁷ non possunt. Intendit ergo **Philosophus** (16) dare distinctionem iustitiae legalis et particularis per diversitatem materiae. Constat autem quod si iustitia generalis non esset aliqua virtus una distincta¹⁸⁸ essentialiter a virtutibus specialibus, non differret etiam a iustitia particulari realiter cum qua maiorem videtur¹⁸⁹ habere convenientiam. Cum ergo ponendo differentiam [Cod. P, fol. 344 R^a] inter legalem iustitiam et particularem non ponit eam solum secundum diversitatem ordinis actus [Cod. K, fol. 77 R^a] eiusdem ad diversos fines quia, scilicet actus aliquis [Cod. R, fol. 234 V^b] ut est iustitiae particularis est actus secundum quem homo convenienter ordinatur ad alterum aliquem ut ad determinatam personam. Ut autem secundum ipsum ordinatur homo convenienter ad bonum commune et ad quemcumque pertinentem ad communiam est actus iustitiae legalis. Sed ponit huiusmodi differentiam esse realem

penes materiam, dicens quod ad iustitiam legalem ut [Cod. Q, fol. 186 V^a] distinguitur a particulari non solum pertinet talis finis et ordo materiae vel actus iustitiae particularis in ipsum, sed per se pertinet ad ipsam materiam cuiuslibet ¹⁹⁰ alterius virtutis.

Manifestum ¹⁹¹ est ergo quod differentiam essentialem intendit dare inter istas virtutes, scilicet ¹⁹² inter iustitiam legalem et alias virtutes speciales. Eodem enim modo quo arguit quod iustitia legalis realiter ¹⁹³ differt a iustitia ¹⁹⁴ particulari, potest argui de illa in comparatione ad temperantiam et ad alias, sic : temperantia est tantum circa passiones et operationes [Cod. V, fol 232 R^a] secundum concupiscentiam carnalem ; sed iustitia legalis, licet sit etiam ¹⁹⁵ circa illas, non est tamen tantum circa illas, sed est etiam circa passiones et operationes quae contingunt secundum ¹⁹⁶ timores et audacias ; et sic de aliis. Ergo realiter et essentialiter differt per se ab unaquaque virtute speciali sic seorsum considerata et comparata ad iustitiam legalem, secundum quod omnes virtutes simul in se ¹⁹⁷ comprehendit. Si autem consideratur iustitia legalis omnes virtutes in se comprehendens in comparatione ad temperantiam in se comprehensam, sic differt ab illa non per se sed per accidens, in quantum scilicet ipsa iustitia legalis etiam simul cum temperantia comprehendit fortitudinem a qua per se differt ipsa temperantia, sicut dicitur totum differre a suis partibus per accidens [Cod. P, fol. 344 R^b].

Hoc etiam ¹⁹⁸ patet ex parte finis qui principaliter et per se intenditur ¹⁹⁹ in virtute, quia finis et bonum virtutis specialis quantum ad temperantiam et fortitudinem ²⁰⁰ consistit in convenienter aliquem se habere in his quae pertinent ²⁰¹ ad materiam talis virtutis in ordine ad se ipsum absolute ; puta in convenienter passionari secundum delectationes et tristitias carnales. Item in convenienter passionari secundum timores et audacias et in convenienter operari secundum huiusmodi passiones quantum spectat ad illum in quo sunt huiusmodi passiones. Finis autem et bonum virtutis specialis quae est iustitia particularis consistit in convenienter aliquem se habere in his quae pertinent ad materiam illius virtutis in ordine ad se ipsum non absolute, sed in habitudine ad alterum non quemcumque, sed ut est aliqua persona singularis secundum aliquam specialem rationem et habitudinem quam habet ad agentem et ad materiam actionis, ut scilicet aliquis recte ²⁰² se habeat in restituendo vel in distribuendo aliquid alteri personae determinatae quod est sibi debitum. In hoc tamen per se et directe non intenditur bonum illius ad quem huiusmodi actus ordinatur, loquendo proprie de bono morali ; et ideo dictum est quod ²⁰³ agens agit id quod agit in ordine ad se ipsum , id est in ordine ad bonum suum morale, non tamen in ordine ad se ipsum ²⁰⁴ absolute, quia hoc bonum non convenit ²⁰⁵ ei nisi secundum quod per tale opus convenienter se habet ad alium ; propter quod etiam licet huiusmodi iustitia sit ad alterum non dicitur tamen ²⁰⁶ bonum alienum. Bonum autem generalis iustitiae consistit in convenienter aliquem se ²⁰⁷ habere in his quae pertinent

ad totam materiam [Cod. R, fol. 235 R^a] moralem non solum in ordine ad se ipsum absolute vel etiam in habitudine ad aliquem alium ut quaedam determinata persona, sed in ordine ad se ipsum, id est ad bonum suum non absolute sed in habitudine ad [Cod. P, fol. 344 V^a] alium, sic quod in ordine ad bonum ipsius non quidem in ordine ad aliquem unum determinatum, sicut contingit in iustitia proprie dicta, sed in ordine ad quenquamque alium in quantum est aliquid communis cuius bonum per se intendit.

Unde **Philosophus** (17) quinto *Ethicorum* de hac virtute specialiter quantum ad eius finem et dignitatem ex ²⁰⁸ hoc sibi convenientem, dicit « quod iustitia haec virtus quidem est perfecta, sed non simpliciter, sed ad alterum. Perfecta enim est quoniam habens eam et ²⁰⁹ ad alterum potest virtute uti et non solum ad se ipsum ; et propter hoc praeclarissima virtutum esse videatur ²¹⁰ ; multi enim in propriis quidem virtute [Cod. Q, fol. 186 V^b] uti possunt ²¹¹, in his autem quae ad alterum non possunt ».

Ex ²¹² his ergo potest sic argui : virtus quae ponit aliquid in aliquo solum in ordine ad se ipsum absolute vel in ordine [Cod. V, fol. 232 R^b] ad se ipsum ²¹³ in habitudine tamen ad aliquem alium singulariter consideratum, est alia realiter a virtute quae ponit aliquid in aliquo in ordine ad se ipsum in habitudine ad alterum quemcumque ; quia in ordine ad totum bonum commune et omnium quae ad ipsam pertinent quantumcumque sint extranei et ignoti. Sed tales sunt virtutes speciales respectu iustitiae generalis. Ergo. Et caetera. In hoc ergo videtur consistere formalis ratio differentiae quae accipitur ex parte finis inter iustitiam generalem et alias quod ²¹⁴ iustitia generalis illud quod agit [Cod. K, fol. 77 R^b] agit in ordine ad alterum vel in habitudine ad alterum ²¹⁵.

Si dicatur quod non est ita cum iustitia particularis etiam dicatur virtus quae est ad alterum, dicendum quod quamvis iustitia particularis sit ad alterum, non tamen sic est ²¹⁶ proprie ²¹⁷ ad alterum sicut ²¹⁸ iustitia generalis. propter quod etiam quinto *Ethicorum* (18) : « Iustitia legalis specialiter et sola dicitur alienum bonum quoniam [Cod. P, fol. 344 V^b] ad alterum est ; alii enim conferentia operatur ». Nam licet iustitia particularis sit ad alterum et non ad se ipsum, pro tanto quia est conservativa aequalitatis inter aliquos diversos et reductiva inaequalitatis ad aequalitatem quod non habet locum nisi inter diversos, quia tamen alter ad quem respicit huiusmodi iustitia non est nisi quaedam persona determinata determinatam ²¹⁹ habitudinem ²²⁰ habens ad materiam operationis quae fit ad aequalitatis conservationem vel inaequalitatis rectificationem. ideo talis persona non dicit aliquid proprie alterum ut pro alieno vel extraneo sumi possit, talis enim persona non reputatur aliena respectu eius qui agit secundum hanc virtutem aliquid in ordine ad ipsum quantum ad materiam quae sua actioni subicitur. sive secundum commutationem ²²¹ sive secundum distributionem : talis enim iustitia sic respicit alterum non ut quenquamque sed ut determinatam personam et res-

picit ita unam personam determinatam quod non aliam. Unde quando emptor reddit venditori iustum pretium pro re empta, non respicit illum venditorem ut hominem quemcumque, sed ut venditorem talis rei et quantum ad hoc nullum alium respiceret²²² et illud quod dat illi dat ipsi non ut²²³ bonum commune sive nulli appropriatum, sed ut bonum suum ut sibi et non alteri debitum. Non sic autem²²⁴ est in iustitia legali ; quia cum illa per se respiciat bonum totius communitatis, in hoc etiam intendit bonum uniuscuiusque personae quantumque [Cod. R, fol. 235 R^b] extraneae in quantum est pertinens ad communitatem.

Item licet iustitia particularis intendat bonum morale in eo quod agit, tamen per se non intendit bonum morale²²⁵ illius ad quem est ut ad alterum, quia solum intendit quod servetur aequalitas et medium realiter inter aliquos in bonis quibus ad invicem communicant ; hoc autem bonum huiusmodi²²⁶ aequalitalis intendere est quoddam bonum moris ipsius sic agen- [Cod. P, fol. 345 R^a] tis ; non autem illius alterius aliquod bonum intenditur, quia circa ipsum ultra huiusmodi bonum²²⁷ aequalitatis nihil attenditur ; sed agens secundum iustitiam legalem, licet operetur bonum morale sibi, operatur etiam ad profectum²²⁸ alterius ; nam in hoc intendit concordiam²²⁹ et²³⁰ tranquillitatem temporalem in communitate propter bonum virtutis principaliter. In hoc etiam intendit bonum simpliciter cuiuslibet²³¹ de communitate et²³² temporale et morale.

Si dicatur etiam²³³ quod amicitia politica est sic ad alterum quod intendit facere aliquid quod sit illi bonum simpliciter et sic est bonum alienum et praeclarissima virtus²³⁴ sicut legalis [Cod. V, fol. 232 V^a] iustitia, quia prout dicitur quinto *Ethicorum* (19) : « pessimus est qui malitia utitur ad se ipsum et ad amicos, ergo e contrario optimus²³⁵ est qui virtute bene utitur ad se ipsum et ad amicos » ; dicendum quod qui utitur virtute²³⁶ ad amicum non utitur proprie ut ad alterum vel alienum ; immo utitur quodam modo ut ad se ipsum²³⁷ in quantum amicus unus est respectu alterius ut alter ipse ; et ideo etiam, [Cod. Q, fol. 187 R^a] ut dicit ibi **Commentator** (20) [non] « proprie est optimus qui virtute utitur ad se ipsum et ad amicos quemadmodum²³⁸ qui utitur malitia ad se ipsum et ad amicos²³⁹, est pessimus » ; quia qui utitur virtute ad amicos secundum quendam modum²⁴⁰ ad se ipsum utitur ; sed optimus qui ad se ipsum et ad alteros qualescumque existentes virtute utitur non solum qui ad se ipsum et quae ipsius ; ipsius enim amici et²⁴¹ quae amicorum.

Praeterea licet amicus aliquo modo sit alter ab amico qui sibi vult bonum quod²⁴² etiam pertinet ad rationem iustitiae generalis, scilicet alteri velle et operari bonum, nihilominus tamen manet differentia essentialis inter istas virtutes ex differentia²⁴³ finis vel principalis obiecti, quia bonum quod respicit huiusmodi amicitia est aliqua determinata persona sive bonum alicuius unius

personae determinatae. Bonum [Cod. P, fol. 345 R^b] autem quod respicit legalis iustitia est tota communitas sive bonum totius communitatis.

Ex praedictis ergo potest colligi differentia realis et secundum essentiam iustitiae generalis et actum ²⁴⁴ eius ab aliis virtutibus ²⁴⁵ specialibus ²⁴⁶ ex condicione obiecti principalis vel finis ipsius iustitiae legalis; quia in genere moris realiter differt actus rationis et voluntatis, prout solum comprehendit actum aliquem ordinatum in finem aliquem speciale et ipsum finem, quo quidem actu rationis et voluntatis aliquis actus alicuius virtutis ordinatur solum in finem proprium talis virtutis ²⁴⁷ qui est bonum alicuius secundum se ipsum vel in ordine ad aliquem alium determinate: et actus rationis et voluntatis, prout comprehendit taleni actum [Cod. K, fol. 77 V^a] secundum quod ordinatur ultra hoc ad finem communem sive qui est ²⁴⁸ bonum commune vel communitatis et ipsum talem finem. Sicut enim in genere moris non nihil ²⁴⁹ est talis finis proprius sive tale bonum speciale ²⁵⁰ immo est formale in rebus illius generis, ita etiam est dicendum de fine vel bono communi. Unde actus [Cod. R, fol. 235 V^a] rationis et voluntatis sive a ratione et voluntate elicitus quo actus alicuius virtutis ordinatur ad huiusmodi finem proprium talis virtutis sive hoc totum quod est actus sic ordinatus et finis ad quem ordinatur ut comprehenditur simul sub actu rationis et voluntatis ratione talis ordinis, est unus actus realis et secundum essentiam in genere moris; et actus rationis et voluntatis ²⁵¹ quo actus talis ²⁵² virtutis ordinatur ²⁵³ ad finem illius ²⁵⁴ specialis virtutis, ulterius ordinatur ad finem superiorem et communem sive hoc totum quod est actus sic ordinatus et finis ad quem ordinatur, prout hoc totum comprehenditur simul ratione talis ordinis est unus actus alius realis et ²⁵⁵ secundum essentiam in genere moris.

Si autem dicatur quod tales [Cod. P, fol. 345 V^a] actus non differant realiter et essentialiter in genere moris, sic scilicet quod pertineant ad diversas virtutes, sed ²⁵⁶ accidentaliter ²⁵⁷ secundum diversos gradus ad eandem virtutem pertinentes, ut dicatur quod actus alicuius virtutis relatus ad finem specialem ²⁵⁸ est bonus simpliciter et actus virtutis etiam ²⁵⁹ simpliciter non tamen perfectus, nec est actus virtutis perfectae, quia sibi defieit ²⁶⁰ ordo et relatio perfectorum ²⁶¹ et ad perfectiorem finem, et ut sic est actus alieuius virtutis quae ²⁶² ut sic [Cod. V, fol. 232 V^b] habet rationem virtutis simpliciter licet imperfecte; idem autem actus relatus ad finem communem perfectum est perfectus, quia in hoc consecutus est perfectionem ad quam ²⁶³ natus est, sed sic etiam est actus eiusdem virtutis, quae ²⁶⁴ tamen ut sic habet rationem virtutis perfectae ²⁶⁵, et hoc videntur importare verba **Philosophi** (21) quinto *Ethicorum* dicentis quod « virtus simpliciter sumpta est eadem cum iustitia generali, esse autem non idem; sed secundum quod ad alterum quidem iustitia est, secundum autem quod talis habitus simpliciter virtus est »:

Dicendum quod hoc non valet: quia cum huiusmodi finis communis sit quoddam bonum in genere moris per se et essentialiter ad bonum virtutis

pertinens sicut et finis quicumque specialis cum ex bonitate huiusmodi finis quandam [Cod. Q, fol. 187 R^b] perfectionem consequantur actus virtutum specialium, oportet quod ad aliquam virtutem aliam ²⁶⁶ a virtutibus specialibus per se et primo pertineat, sicut quicumque aliis finis specialis ad aliquam virtutem pertinet, quia ad nullam specialem per se et primo potest pertinere; eodem enim modo pertinet ad unam sicut ad aliam; et ideo sicut huiusmodi finis est ²⁶⁷ communis vel generalis, ita etiam oportet quod ad aliquam aliam virtutem ²⁶⁸ etiam communem pertineat; nec potest talis diversitas in actu ex diverso ordine ad diversos fines facere diversitatem solum accidentalem secundum perfectum et [Cod. P, fol. 345 V^b] imperfectum et in eadem specie, quia talis diversitas secundum perfectius ²⁶⁹ et imperfectius ²⁷⁰ in eadem specie sive secundum magis et minus est secundum intensius vel remissius ²⁷¹ quae non sumuntur ex habitudine ad diversos fines sed alio modo, fine tamen non sic variato.

Item non potest dici quod huiusmodi finis ²⁷² communis per se pertineat ad actum alicuius virtutis specialis ut completivum ²⁷³ et perfectivum ²⁷⁴ illius in esse specifico morali, quod oportet ponere si ²⁷⁵ sit finis eius intrinsecus, sicut ponitur de fine ²⁷⁶ proprio, quia cum actus virtutis habeat formam et speciem in genere moris principaliter a fine, nullus actus virtutis specialis esset virtuosus simpliciter nisi illum finem communem includeret, et sic omnes virtutes essent una virtus secundum speciem ²⁷⁷, et non different ²⁷⁸ virtutes speciales ab ²⁷⁹ invicem essentialiter et differentia specifica, sed solum materialiter; sicut ponitur de iustitia legali, si bene intelligatur, quod est una virtus secundum essentiam et speciem, [Cod. R, fol. 235 V^b] est tamen omnes ²⁸⁰ virtutes sive omnis virtus materialiter. Cum ergo ab omnibus ponantur virtutes speciales habere fines speciales intrinsecos specie differentes, non potest ponи quod ab huiusmodi fine communi eis extrinseco speciem habeant secundum quod ad invicem specie distinguuntur; sed quia fines speciales virtutum specialium sunt fines sub fine, quia ad illum finem communem extrinsecum ordinabiles ²⁸¹ non quidem virtute propria ipsarum virtutum specialium, quia nulla earum transcendit ex se finem sibi proprium, hoc ²⁸² fiet virtute alicuius virtutis superioris et potentioris et cui huiusmodi finis communis est proprius et qui nulli speciali virtuti proprius esse potest; sunt enim isti ²⁸³ fines diversarum rationum.

Et ad hoc quod homo bene se ²⁸⁴ habeat respectu illorum sunt diversae difficultates. Quod patet quia amota [Cod. K, fol. 77 V^b] una per exercitium actuum alicuius virtutis specialis in ordine ad [Cod. P, fol. 346 R^a] bonum hominis secundum se ipsum, quam amoveri ²⁸⁵ nihil ²⁸⁶ aliud est quam virtutem specialem secundum eius propriam rationem in aliquo propter bonum ipsius acquiri, non amovetur alia quae ²⁸⁷ est respectu boni alieni sive in ordine ad bonum commune, nisi homo etiam exerceat actus illius virtutis specialis in ordine ad talem finem, sicut [Cod. V, fol. 233 R^a] per experientiam pa-

tere²⁸⁸ potest, et sicut dicit **Philosophus** (22) «quod multi in propriis bene utuntur virtute, in his autem quae ad alterum non ». verum est tamen²⁸⁹ quod pro tanto sie est finis talis communis²⁹⁰ pertinens ad quaecumque specialem virtutem²⁹¹, ut finis tamen extrinsecus quod²⁹² habens virtutem specialem, non ita virtuose utitur actu illius virtutis cum²⁹³ utitur eo per huiusmodi virtutem in ordine ad se ipsum vel ad bonum suum proprium, sicut eum²⁹⁴ utitur eo in ordine ad bonum commune, quod fit²⁹⁵ per virtutem superiorem et communem. Nec tamen huiusmodi virtus specialis, cum sic²⁹⁶ actus eius ordinatur ad finem altiorem, transit in speciem virtutis communis; non enim sic virtutes specie differentes commiscentur; nec ipsa virtus specialis ex hoc perfectior secundum se redditur, sed²⁹⁷ in sua specifica perfectione²⁹⁸ et entitate secundum se manet. Sed verum est quod virtus generalis hunc aetum cum suo fine comprehendens²⁹⁹ est virtus perfectior et ille actus etiam virtutis specialis in quantum est actu materia virtutis perfectioris [Cod. Q, fol. 187 V^a] potest diei perfectior perfectione talis virtutis communis quam habet ex perfectione finis.

Ex praedictis igitur patet quomodo intelligenda sunt verba **Philosophi** (23) praeallegata. Patet etiam quomodo est ponenda aliqua virtus quae est iustitia generalis.

¹ Incipit decimum quartum quolibet magistri Godefridi praemisit V; om. R. sed in margine scripsit R; — incipit decimum quartum quolibet eiusdem praemisit PQK.
—² illis Q. —³ a penitentia Q. —⁴ quaedam R. —⁵ per add. K. —⁶ quae K. —⁷ om. Q; suppl. postea. —⁸ bonarum P. —⁹ conversationum P. —¹⁰ macula R. —¹¹ generalibus add. 1^a m. K; del. —¹² la add. Q; delev. postea. —¹³ virtus est] est virtus K. —¹⁴ lapsii 1^a m. Q, del, et lapsi corr. 2^a m. K. —¹⁵ hominis P. —¹⁶ ad add. Q; del. postea. —¹⁷ operentur K. —¹⁸ extensem R. —¹⁹ ratione P. —²⁰ quod P. —²¹ om. Q. —²² convenientior PRQ. —²³ ut VK. —²⁴ ratione PQ; hominis add. Q; deinde del. —²⁵ eliciantur R. —²⁶ om. Q. —²⁷ refectibile P; referibile 1^a m. R. in referibile corr. 2^a m. R. —²⁸ natura civitas] necessitas 1^a m. V, in natura civitas corr. 2^a m. V. —²⁹ simul P; — civile animal] naturale animal K. —³⁰ om. 1^a m. V, add. in marg. 2^a m. V. —³¹ refectibile P. —³² ad hoc] om. Q. —³³ om. K. —³⁴ om. Q; postea suppl. —³⁵ convenientem R. —³⁶ et P. —³⁷ per add. P. —³⁸ sic agere] agere sic K. —³⁹ est passionari et agere recte] quod est idem K. —⁴⁰ om. K. —⁴¹ om. Q. —⁴² om. K. —⁴³ dispositum P. —⁴⁴ operatione P. —⁴⁵ et R. —⁴⁶ sive — communitatibus] om. Q. —⁴⁷ dispositiones Q. —⁴⁸ secundum — laudabilis] om. R. —⁴⁹ quod add. K. —⁵⁰ et add. Q.; del postea. —⁵¹ genti et civitatibus] civitatibus et genti Q. —⁵² pro materia] om. K. —⁵³ finis add. K; deinde del. —⁵⁴ om. K. —⁵⁵ omnes virtutes] virtutes omnes Q. —⁵⁶ sunt annexae] annexae sunt K. —⁵⁷ istas K. —⁵⁸ quorum causa R. —⁵⁹ universalis boni] boni universalis K. —⁶⁰ his P. —⁶¹ attingantur VK. —⁶² om. K. —⁶³ bonum aliquod] aliquod bonum K. —⁶⁴ bonum V. —⁶⁵ scilicet K. —⁶⁶ oj add. K; del postea. —⁶⁷ om. Q. —⁶⁸ et PRQ; — om. 1^a m. V. in marg. scrips. 2^a m. V. —⁶⁹ om. Q; suppl. postea. —⁷⁰ om. Q. —⁷¹ fuit P. —⁷² est P. —⁷³ determinat P. —⁷⁴ commune K. —⁷⁵ commune add. K; deinde del. —⁷⁶ unum P. —⁷⁷ provincia vel] provinciali P. —⁷⁸ quoddam unum singulare] unum singulare quoddam K. —⁷⁹ comprehendentia K. —⁸⁰ quia P. —⁸¹ om. Q.

—⁸² comprehendere K. —⁸³ generalis add. R. —⁸⁴ obiectorum sive add. R. —⁸⁵ proprium add. Q; deinde del. —⁸⁶ om. Q. —⁸⁷ respiut 1^{ae} m. R, in respicit corr. 2^a m. R. —⁸⁸ autem quod hoc] hoc autem PVR. —⁸⁹ sed ad alterum aliquem] om. R. —⁹⁰ om. Q. —⁹¹ ius add. Q; del. postea. —⁹² huiusmodi R. —⁹³ dicitur PRQ; dicuntur K. —⁹⁴ opportet K. —⁹⁵ perficientes P. —⁹⁶ quaslibet V. —⁹⁷ esse V. —⁹⁸ etiam add. K. —⁹⁹ sed analogicam add. K. —¹⁰⁰ iustitiam Q. —¹⁰¹ videlicet add. P. —¹⁰² specificatum P. —¹⁰³ finem communem omnes alii referuntur virtutes add. Q; deinde finem — alii del. —¹⁰⁴ om. Q. —¹⁰⁵ quantum P; quam K. —¹⁰⁶ aliae K. —¹⁰⁷ est add. K. —¹⁰⁸ quia 1^{ae} m. V, del. et circa in marg. scripts. 2^a m. V. —¹⁰⁹ om. Q; est etiam] etiam est K. —¹¹⁰ ad convenienter] convenienter ad K. —¹¹¹ om. 1^a m. V, add. in marg. 2^a m. V; om. RQ; commutationem communem] communicationem P. —¹¹² est iustitia] iustitia est K. —¹¹³ om. Q; postea suppl. —¹¹⁴ ulterius P. —¹¹⁵ refectibilis P. —¹¹⁶ locum Q. —¹¹⁷ sic est una virtus add. Q. —¹¹⁸ a qualibet] ab alia K. —¹¹⁹ nec solum] sed solum K. —¹²⁰ virtutem R; del. et divinum in marg. scripts. R. —¹²¹ omnium K. —¹²² homo add. K. —¹²³ om. R. —¹²⁴ om. P. —¹²⁵ illis — quae] om. Q. —¹²⁶ vult et operatur add. Q; del. et illis vult et operatur in qua communitate bonorum quae habens huiusmodi virtutem add. Q. —¹²⁷ operatur aliis] aliis operatur K. —¹²⁸ quae add. K. —¹²⁹ om. Q; postea suppl. —¹³⁰ virtutes comprehendit] comprehendit virtutes Q. —¹³¹ virtutem Q; deinde virtute corr. Q. —¹³² in Q. —¹³³ refectibilis P. —¹³⁴ aliarum virtutum] virtutum aliarum PQRK. —¹³⁵ om. Q. —¹³⁶ refectibilia P. —¹³⁷ pertinet K. —¹³⁸ huius P. —¹³⁹ quem cumque P. —¹⁴⁰ om. K; suppl. postea. —¹⁴¹ tertia K. —¹⁴² rationem Q. —¹⁴³ refec- tibiles P. —¹⁴⁴ relat P; relati QRK. —¹⁴⁵ in hoc includuntur] includuntur in hoc K. —¹⁴⁶ scilicet R. —¹⁴⁷ agitur — actus] om. Q. —¹⁴⁸ et talis] unino alterius R; del. et talis in marg. scripts. 2^a m. R. —¹⁴⁹ unius specialis] specialis unius K. —¹⁵⁰ om. Q; deinde suppl. —¹⁵¹ om. V. —¹⁵² actus K. —¹⁵³ dicitur iustus] iustus dicitur K. —¹⁵⁴ quam — iustus] om. R. —¹⁵⁵ concurrent K. —¹⁵⁶ ut vult K. —¹⁵⁷ est add. K. —¹⁵⁸ specialiter R. —¹⁵⁹ virtutum add. K. —¹⁶⁰ aliquis talis actus] talis actus aliquis K. —¹⁶¹ om. K; in marg. scripts. K. —¹⁶² nisi V. —¹⁶³ om. 1^a m. V, add. in marg. 2^a m. V. —¹⁶⁴ ligente Q. —¹⁶⁵ sed K. —¹⁶⁶ alem 1^{ae} m. K, in talem corr. 2^a m. K. —¹⁶⁷ om. 1^a m. Q; suppl. 2^a m. Q. —¹⁶⁸ ut P. —¹⁶⁹ exexecitens Q. —¹⁷⁰ quidem PRQ; quoddam V. —¹⁷¹ adhuc 1^{ae} m. Q, in ad hoc corr. 2^a m. Q. —¹⁷² ponent K. —¹⁷³ om. 1^a m. V, add. in marg. 2^a m. V. —¹⁷⁴ separatam operationem] operationem separatam PQ; — habet separatam operationem] operationem separatam habet K. —¹⁷⁵ sunt K. —¹⁷⁶ vero P. —¹⁷⁷ materiam RK. —¹⁷⁸ percipiunt P. —¹⁷⁹ praecipiunt — operari] quae — praecipiunt operari K. —¹⁸⁰ communicatio PQ; commercio RK. —¹⁸¹ bona P. —¹⁸² si quod] quod si Q. —¹⁸³ requiescat PQ. —¹⁸⁴ ab add. Q; postea del. —¹⁸⁵ disci V. —¹⁸⁶ potest P. —¹⁸⁷ communia esse] esse communia K. —¹⁸⁸ et add. Q; postea del. —¹⁸⁹ maiorem videtur] videtur maiorem V. —¹⁹⁰ cuiilibet P. —¹⁹¹ quam K. —¹⁹² secundum K. —¹⁹³ om. K. —¹⁹⁴ a iustitia] om. K. —¹⁹⁵ sit etiam] etiam sit K. —¹⁹⁶ circa 1^{ae} m. K. in secundum corr. 2^a m. K. —¹⁹⁷ simul in se] in se simul K. —¹⁹⁸ autem 1^{ae} m. V; vel etiam supra- scriptsit 2^a m. V. —¹⁹⁹ includitur K. —²⁰⁰ fortio Q. —²⁰¹ quae per add. Q. —²⁰² idem K. —²⁰³ sic V. —²⁰⁴ id est — se ipsum] om. Q. —²⁰⁵ contingit P. —²⁰⁶ dicitur tamen] tamen dicitur K. —²⁰⁷ aliquem se] se aliquem K. —²⁰⁸ et K. —²⁰⁹ om. V. —²¹⁰ esse videtur] videtur esse K. —²¹¹ potest K. —²¹² quod 1^{ae} m. Q; del. et ex corr. 2^a m. Q. —²¹³ absolute — ipsum] om. Q. —²¹⁴ quia K. —²¹⁵ vel — alterum] om. R. —²¹⁶ esse P. —²¹⁷ est proprio] proprio est K. —²¹⁸ om. 1^a m. Q; suppl. 2^a m. Q. —²¹⁹ om. K. —²²⁰ om. Q. —²²¹ communicationem P. —²²² respicit P. —²²³ non ut] ut non PQRK. —²²⁴ quae Q. —²²⁵ in eo — morale] om. 1^a m. V, add. in marg. 2^a m. V. —²²⁶ huius P. —²²⁷ huiusmodi bonum] bonum huiusmodi K. —²²⁸ perfectum PK. —²²⁹ concordantium P. —²³⁰ tranquillitate add. Q; del. postea. —²³¹ cuiilibet P. —²³² om. K. —²³³ om. PKQ;

*et 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V ; — dicatur etiam] etiam dicatur R. — ²²⁴ sicut add. K ; postea del. — ²²⁵ optimus Q. — ²²⁶ utitur virtute] virtute utitur K. — ²²⁷ *sc. ipsum*] sep ipsum 1^a m. Q. *in se ipsum corr.* 2^a m. Q. — ²²⁸ om. V. — ²²⁹ quem ad modum — amieos] om. PK ; — quemadmodum qui utitur malitiae ad *se ipsum et ad nimicos add.* Q. — ²³⁰ quendam modum] quem ad modum Q. — ²³¹ om. K. — ²³² et K. — ²³³ essentialis — differentia] om. 1^a m. V, add. in marg. 2^a m. V. — ²³⁴ activum P. — ²³⁵ et add. Q. ; del. postea. — ²³⁶ specialibus add. Q. — ²³⁷ ordinatur solum add. Q. del postea. — ²³⁸ qui est] om. K. — ²³⁹ non nihil] nihil non K. — ²⁴⁰ sphæra P. — ²⁴¹ ratione — voluntatis] om. K. — ²⁴² talis add. Q ; actus talis] talis actus K. — ²⁴³ ordinatus PRQ. — ²⁴⁴ finem illius] illius finem R. — ²⁴⁵ om. 1^a m. V, add. in marg. 2^a m. V ; om. Q. — ²⁴⁶ om. K. — ²⁴⁷ accidentia habet Q. — ²⁴⁸ substantiam K. — ²⁴⁹ actus virtutis etiam] etiam actus virtutis K. — ²⁵⁰ sibi deficit] deficit sibi PRQK. — ²⁵¹ perfectior PQK. — ²⁵² qui P. — ²⁵³ quem P. — ²⁵⁴ qui P. — ²⁵⁵ virtutis perfectae] perfectae virtutis K. — ²⁵⁶ aliquam virtutem aliam] aliam aliquam virtutem K. — ²⁵⁷ huiusmodi finis est] unius est finis K. — ²⁵⁸ om. K. — ²⁵⁹ perfectivus 1^a m. Q *in perfectius corr.* 2^a m. Q. — ²⁶⁰ imperfectivus 1^a m. Q *in imperfectius corr.* 2^a m. Q. — ²⁶¹ remissius⁹ 1^a m. Q *in remissius corr.* 2^a m. Q. — ²⁶² huiusmodi finis] finis huiusmodi K. — ²⁶³ complementum P. — ²⁶⁴ perfectum P. — ²⁶⁵ sie 1^a m. K *in si corr.* 2^a m. K. — ²⁶⁶ intrinseeo add. PK. — ²⁶⁷ essent una virtus secundum speciem secundum speciem essent una virtus K. — ²⁶⁸ different K. — ²⁶⁹ ad VK. — ²⁷⁰ omnes 1^a m. K *in omnis corr.* 2^a m. K. — ²⁷¹ ordinales P. — ²⁷² licet K. — ²⁷³ illi K. — ²⁷⁴ se add. Q. — ²⁷⁵ quod add. K ; del. postea. — ²⁷⁶ vel P. — ²⁷⁷ qua PVQ. — ²⁷⁸ patriae 1^a m. V, del et patere *in marg. script.* 2^a m. V ; — patriae R. — ²⁷⁹ tantum P. — ²⁸⁰ omnino K. — ²⁸¹ speciale virtutem] virtutem speciale K. — ²⁸² quo P. — ²⁸³ tamen (?) RK. — ²⁸⁴ tamen (?) K. — ²⁸⁵ sicut K. — ²⁸⁶ sit PK. — ²⁸⁷ si K. — ²⁸⁸ specifica perfectione] perfectione specifica K. — ²⁸⁹ apprehendens R ; — cum suo fine comprehendens cum suo fine P.*

(1) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, A, 13 (II, 1103, a). — (2) ID., *ibid.* B. 5 (II, 1106, a). — (3) ID., *Politica*, A, 2 (II, 1252, b — 1253, a). — (4) ID., *Ethica Nicomachea*. A, 1 (II, 1094, b). — (5) ID., *ibid.*, E, 3 (II, 1130, a). — (6) SANCTUS ANSELMUS CANTUARIENSIS, *De Veritate*, c. XII [al. XIII] (PL., t. 158, col. 482). — (7) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, E, 2 (II, 1129, a). — (8) ID., *ibid.*, E, 3 (II, 1129, b). — (9) ID., *ibid.* loc. cit.. p. 1130, a. — (10) Fortasse allud. ad AVERROIS *Ethicam Nicomacheam*, I. V. c. 2 (vol. 3, fol. 67 Ra). — (11) Resp. ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, E, 3 (II, 1129, b). — (12) Allud. ad AVERROIS *Ethicam Nicomacheam*, I. V. c. 1 (vol. 3, fol. 65 Rb). — (13) ID., *ibid.* (loc. cit.). — (14) Resp. ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, E, 3 (II, 1130, a). — (15) Resp. ID., *ibid.* E, 5 (II, 1130, b). — (16) ID., *ibid.* (loc. cit.). — (17) ID., *ibid.* E, 3 (II, 1130, a). — (18) ID., *ibid.*, E, 3 (II, 1130, a). — (19) ID., *ibid.* (loc. cit.). — (20) AVERROIS *Ethica Nicomachea*, I. V. c. 2 (vol. 3, fol. 65 Va). — (21) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, E, 3 (II, p. 1130, a). — (22) ID., *ibid.* (loc. cit., p. 1129, b). — (23) ID., *ibid.* (loc. cit.).

QUAESTIO II

Utrum praeter iustitiam sit aliqua alia virtus appetitiva generalis.

Deinde ad evidentiam secundae quaestioneis est intelligendum quod secundum viam **Philosophi**, in virtutibus moralibus non est alia virtus generalis neque ¹ etiam perfectior quam iustitia legalis; nec est, secundum ipsum, ponenda aliqua virtus generalis quae amicitia dici ² possit, sicut [Cod. P, fol. 346 R^b] tamen aliqui dicere videntur. Et hoc patet si considerentur ea quae ab ipso circa amicitiam sunt tractata.

Ut autem ³ plenius intelligatur si praeter iustitiam est aliqua alia virtus appetitiva generalis, quia si aliqua est talis, illa est aliqua amicitia quae etiam iustitiae magis assimilatur, considerandum ⁴ est primo si amicitia proprie possit esse virtus; et deinde quomodo potest aliqua amicitia esse virtus generalis.

I. — Quantum ad primum est intelligendum quod videtur aliquibus quod amicitia secundum **Philosophum** (1) non sit virtus, sed aliquid consequens ad virtutem et ex parte amantis et ex parte amati; quia amicitia virtuosa quae est propter bonum honestum videtur esse in amante ex eo quod per ⁵ virtutes quae sunt ipsum bonum ho [Cod. R, fol. 236 R^a] nestum secundum habitum, appetitus eius sic convenienter est dispositus quod bene afficitur ⁶ ad omne ⁷ bonum honestum et inclinatur ad operationes honestas; et sic amare aliquem propter bonum honestum quod est ⁸ in amato videtur esse quoddam consequens ad bonum honestum virtutis quod est in utroque ⁹; et sic verificatur disiunctiva **Philosophi** (2) in principio ¹⁰, octavo *Ethicorum*, solum pro altera parte, scilicet quod amicitia proprie non est virtus secundum essentiam ab aliis distincta, sed est cum virtute quia bonum virtutis exigit et illud sequitur, sicut dictum est.

Sed melius videtur dicendum quod dicta disiunctiva vim copulativaem ¹¹ habens pro utraque parte verificetur et quod amicitia vere et proprie est virtus specialis ab aliis virtutibus essentialiter distincta, et quod etiam est cum virtute alia, scilicet quam coexigit ¹² et requirit in amicis. Ista tamen amicitia non est sic consequens ad virtutem sive cum virtute quod in omni habente bonum virtutis respectu cuiuscumque ¹³ bonum virtutis ¹⁴ habentis sit talis amicitia et quod etiam inter illos [Cod. P, fol. 346 V^a] inter quos huiusmodi amicitia invenitur statim cum habetur bonum virtutis secundum alias virtutes quas requirit, simul etiam ipsa amicitia habeatur. Sed si sit aliqua amicitia sic consequens ad bonum virtutis ¹⁵ quod omnis ille qui

habet bonum virtutis¹⁶ inclinatur sic ad [Cod. V, fol. 233 R^b] omnem alium in quo etiam est bonum virtutis quod cum diligit propter se et quod¹⁷ vult ei bonum, talis amicitia non dicit aliquem habitum secundum essentiam distinctum ab aliis virtutibus; sed est sic consequens alias virtutes quod statim insurgit actus talis amoris inter tales quasi modo quodam¹⁸ naturali absque aliquo habitu speciali.

Quod¹⁹ autem, ut dictum est, sit quaedam amicitia quae est virtus specialis secundum intentionem **Philosophi**, potest patere ex dictis **Philosophi** et **Commentatoris** circa principium octavi *Ethicorum*, ubi dicit **Philosophus** (3) « quod amicitia videtur continere civitates propter quod legis positores magis circa ipsam student quam circa iustitiam [Cod. K, fol. 78 R^a] quia etiam iusti existentes indigent amicitia ». Hoc enim et multa alia huiusmodi de amicita non verificantur si ipsa non esset quaedam virtus essentialiter ab aliis²⁰ distincta, quoniam si sic non esset aliis habitis haberetur.

Item hoc²¹ declarat ibi **Commentator**²² (4) dieens « est autem amicitia una virtutum moralium sicut fortitudo et temperantia ». Et hoc probat : « quia ipsa est circa actiones et passiones ut reliquae ; etenim amare²³ quaedam passio est : et actiones sunt amabiles vel amicabiles », docens²⁴ quod in hoc quod est amare ut pro passione accipitur est aeeipere superabundantiam et defectum, et ideo etiam [Cod. Q, fol. 187 V^b] medium : aliqui²⁵ enim superabundanter et quasi²⁶ maniae²⁷ utuntur amore, qualiter²⁸ dicitur quidam **Tamyrus**²⁹ nomine ad patrem faetus fuis- [Cod. P, fol. 346 V^b] se qui neque³⁰ vivere volebat mortuo patre : alius autem sie deficit³¹ et sic est severus³² quod quasi impassibilis existens neque³³ volens neque³⁴ potens est amare³⁵; alius autem medio modo utens eo quod est amare amicus est³⁶.

Quod autem ita sit videtur : quia omnis habitus³⁷ laudabilis virtus est ; amicitia autem³⁸ est habitus laudabilis. Quod autem illud quod nomine amicitiae importatur sit laudabile, hoc est manifestum. Quod autem sit habitus videtur, quia³⁹ non statim est homo virtuosus sic dispositus erga aliam aliquam determinatam personam⁴⁰ quod ei specialiter prae aliis convivere sit delectabile et amicabilia opera, quae scilicet non ex debito sed mere liberaliter exhibentur erga⁴¹ ipsi delectabiliter [Cod. R, fol. 326 R^b] exercere. Sed talis dispositio consuetudine acquiritur et firmatur. Unde dicit **Philosophus** (5) in octavo *Ethicorum*, « quod amicitia indiget tempore⁴² et consuetudine ut se invicem possint cognoscere quod sint amicabiles ». id est virtuosi, « et quod sint amici ».

Item dicit (6) « quod licet⁴³ loca non dissolvant per se amicitiam sed operationem, si tamen diuturna absentia fiat, amicitiae videtur oblivionem facere. Unde dictum est multas amicitias⁴⁴ non⁴⁵ appellatio dissolvit, quia nihil⁴⁶ ita est amicorum sicut convivere »: non tamen propter hoc, scilicet

si amicitia dissolvatur, « aliae virtutes ⁴⁷ pereunt ». Et ex istis patet quod amicitia est quidam habitus ex consuetudine et frequentia actuum acquisitus.

Quod etiam declarat **Philosophus** in (7) in eodem. Distinguens enim inter amicitiam et amationem, dicit « quod amatio assimilatur passioni, amicitia autem habitui ». Amatio autem simplex potest esse ad inanimata. Amici autem redamant ⁴⁸ cum electione. Redamare ⁴⁹ enim quod pertinet ad rationem amicitiae, quia non est nisi rationabilium ad invicem, non fit nisi ex electione ; electio autem ab habitu fit, et bonum vo- [Cod. P, fol. 347 R^a] lunt amatis ⁵⁰ illorum gratia ⁵¹, non secundum passionem sed secundum habitum ; et cetera.

Et de tali quidem virtute amicitiae planum est quod non est generalis a generalitate vel communitate obiecti et finis principalis ; quia non respicit bonum multitudinis sive communitatis, sed tantum bonum unius vel paucorum ; quia [Cod. V, fol. 233 V^a] in eodem octavo ⁵² dicit **Philosophus** (8) « quod multis esse amicum secundum perfectam amicitiam ⁵³ non contingit » ; quia cum talis amicitia, quae scilicet est propter bonum virtutis et ad quam ⁵⁴, ut praedictum, plura requiruntur de quibus non potest haberi certitudo respectu multorum ; ipsa enim est perfecta et quasi maxima quae potest esse inter homines secundum cursum naturalem et cuidam superabundantiae ⁵⁵ in amando assimilatur ; superabundans autem amor non est natus fieri ad multos ; ideo ⁵⁶, et caetera. Est tamen sic generalis, sicut amor quo aliquis amat se ipsum dici potest generalis non ⁵⁷ generalitate finis communis, ut dictum est ; quia non disponit vel perficit hominem in ordine ad multitudinem cuius sit pars, sed in ordine ad se ipsum et sic in ordine ad bonum unius tantum. Sed quia istud unius bonum quod amans vult sic ⁵⁸ amato non consistit in bono unius virtutis tantum, sed sub quadam generalitate indeterminate includit omne bonum possibile ille cuius bonum respicit iste amor, ideo quadam generalitate alicuius totius quasi integralis multa in se aggregantis est huiusmodi virtus generalis non secundum suam essentiam et naturam sed quantum ad obiectum ⁵⁹ materiale quod respicit, scilicet quantum ad bonum quod amans vult illi ⁶⁰ qui per se et propter se amatur. Sicut enim in iustitia legali per se obiectum eius et principale est communitas continens multos [Cod. K, fol. 78 R^b] quibus per iustitiam iustus vult et operatur non solum bonum unum ⁶¹ determinatum ⁶², sed omne bonum quod cedit ⁶³ ad profectum ⁶⁴ illius ; et sic est generalis respectu ⁶⁵ duorum, scilicet respectu eius cui vult et operatur bonum, et res- [Cod. P, fol. 347 R^b] pectu boni quod vult [Cod. Q, fol. 188 R^a] et operatur ; ita etiam in proposito obiectum primum et principale amicitiae proprie dictae, scilicet quod propter se amatur, non est aliquod bonum ⁶⁶ commune, sed aliquid determinatum. Sed ⁶⁷ obiectum secundarium, quod scilicet amans vult amico, habet communitatem modo supradicto. Non sic autem est de aliis vir [Cod. R, fol. 236 V^a]

tutibus specialibus; quia illud bonum unius quod respiciunt consistit per se in bono quodam determinato unius virtutis tantum, sicut patet in temperantia et in aliis. Temperatus enim intendens operari secundum temperantiam non intendit agere nisi quae sunt bona sibi et ⁶⁸ quae convenient sibi ⁶⁹ secundum ea quae ad virtutem temperantiae solum pertinent. Amicus autem intendens operari secundum virtutem amicitiae qua diligit se ipsum vel alium amicum non intendit agere determinate quae sunt bona sibi vel quae convenient sibi secundum ea quae ad virtutem temperantiae pertinent. sed quae pertinent ad omne genus virtutis qua perfici potest is ⁷⁰ qui se ipsum amat, et secundum hoc amicitia qua quis diligit se ipsum ⁷¹ vel alteram personam ⁷² determinatam considerata in ordine ad bonum quod amatur amore amicitiae non est aliquo modo generalis virtus, quia illud est homo ⁷³ aliquis determinatus. Respiciendo tamen ad bonum quod amatur amore concupiscentiae, scilicet ad bonum quod amans vult amico, sic est aliquo modo virtus generalis, quia bonum tali modo amatum continet quadam generalitate omnia bona quibus convenienter potest perfici amicus.

Et ex his patet quomodo huiusmodi amicitia est virtus realiter differens ab aliis considerando illud quod ad obiectum virtutis pertinet: quia obiectum eius primum et principale est persona rationalis alia a persona amante in qua [Cod. P, fol. 347 V^a] est bonum honestum ratione cuius est propter se amabilis; et obiectum quasi secundarium est omne bonum possibile illi inesse salva habitudine et proportione ad amantem ipsius ⁷⁴, secundum rationem talis amicitiae; et amicitia est virtus qua perficitur homo in ordine ad alium non quemcumque sed determinate ad talem ut modo praedicto, non ex debito ⁷⁵ iustitiae in [Cod. V, fol. 233 V^b] clinatus, sed ex honestatis complacentia libere se inclinans, illi ⁷⁶ velit ⁷⁷ et operetur bonum non aliquod ⁷⁸ quidem determinatum, sed quodam modo omne ⁷⁹ bonum sibi conveniens. Patet autem per virtutes alias discurrendo quomodo se habent alia obiecta.

Praeter hanc autem ⁸⁰ amicitiam sic ⁸¹ propriissime dictam ⁸², determinat **Philosophus** (9) de aliis multis modis amicitiarum quae fundantur ⁸³ super communicationibus diversis secundum quas invenitur inter amantes habitudo secundum rationem alicuius debiti et iusti; et ideo magis proprie ad iustitiam reducuntur quam praedicta amicitia. Propter quod etiam in illis non invenitur unde debeat dici virtutes generales, quia quaelibet habet determinatum obiectum.

Item nec in eis invenitur etiam illa generalitas quae est in amicitia praedicta magis proprie dicta ⁸⁴, quia amicus alterius secundum illos modos amicitiae non amat alium sicut se ipsum sive sicut alterum se. Amicitia enim de cuius ratione est sic amare ⁸⁵ non est nisi una et unius ⁸⁶ rationis, sed amat alium sicut quandam alterum aliquo tamen modo secundum aliquam habitudinem determinatam sibi coniunctum, sicut patet in singulis inducendo. Et ideo etiam amans alicui secundum aliquem modum dictarum amicitiarum

per se et ratione huiusmodi amicitiae non vult nec operatur tali amico oinmia bona quae sibi ipsi vult, sieut contingit in alia amicita proprie dicta ; sed bona [Cod. P, fol. 347 V^b] determinata secundum exigentiam habitudinis et communicationis super quam huiusmodi amicitia fundatur, quia talia bona vult amans amico secundum huiusmodi amicitiam, in quantum hoc exigit ut debitum talis coniunctio et habitudo quae est inter tales.

Ex [Cod. R, fol. 236 V^b] hoc autem quod sic est realis et formalis distinctio inter amicitiam proprie dictam et alias, et etiam inter diversos modos amicitiarum non sic proprie dictarum potest concludi quod amicitia est vere [Cod. Q, fol. 188 R^b] virtus essentialiter distincta ab aliis et non est solum aliquid consequens ad bonum ⁸⁷ honestum aliarum virtutum statim cum habentur ; quia licet ex bona [Cod. K, fol. 78 V^a] dispositione secundum alias virtutes prompte et faciliter inclinetur virtuosus ad aliquem actum amoris ⁸⁸ respectu virtuosi, tamen ad hoc quod talis inclinatio fiat per modum habitus non sufficiunt virtutes aliae ; sed oportet quod habeatur per acquisitionem aliquis habitus qui amicitia dicitur. Unde dicit **Philosophus** (10) octavo *Ethicorum* : « qui cito ad invicem amicabilia faciunt volunt quidem amici ⁸⁹ esse ⁹⁰, non sunt autem statim ; quia non ⁹¹ sunt amici nisi sciant se invicem amabiles », id est virtuosos, « et amicos ⁹². Voluntas quidem igitur amicitiae ⁹³ velox fit ». Sicut etiam dicit **Philosophus** (11) nono *Ethicorum* : « quod benevolentia amicabili assimilatur et amicitia videtur ; non tamen est amicitia, quia etiam fit ex repento, amicitia autem non » ; quia, ut dicit **Philosophus** (12) in octavo, « indiget tempore et consuetudine amicitia ».

Item est intelligendum quod, sicut dictum est, amicitia communiter ⁹⁴ dicta quae consequenter quodam modo se habet secundum quandam generalitatem ad bonum honestum virtutis, quod sub quadam generalitate respicit, in quocumque inveniatur, illa quidem habetur statim habitus aliis virtutibus ⁹⁵ cum actu interiori cuiusdam benevolentiae simplicis et non sub ratione habitus et virtutis.

Et similiter dicendum de iustitia legali, quae etiam respicit bonum [Cod. P, fol. 348 R^a] cuiuslibet virtutis, quod quia obiectum eius est bonum commune et alienum quod non statim habitus aliis virtutibus habeatur tali modo quod ex hoc homo sic sit dispositus quod velit ⁹⁶ bonum alteri cuiuscumque quantumcumque extraneo in ordine ⁹⁷ ad bonum [Cod. V, fol. 234 R^a] commune et sit promptus ad hoc cooperari cum effectu ; licet etiam quodam actu voluntatis cuiusdam simplicis benevolentiae velit ⁹⁸ cuicunque extraneo bonum in ordine ad bonum commune, quia bonum commune in quo, ut dictum est, includitur bonum alienum quia bonum quantumcumque extraneorum in ordine ad illud bonum commune quandam arduitatem et difficultatem specialem importat, quae non tollitur sufficienter per habitus aliarum virtutum nec per eas sufficienter habetur facilitas et promptitudo respectu

huius boni; immo requiritur consuetudo et frequentia multorum actuum ad hoc quod talis habilitas acquiratur. Ex praemissis patet quod secundum **Philosophum** videtur ponenda quaedam amicitia quae vere et proprie est virtus ab aliis essentialiter distincta; sed haec non est virtus generalis.

Est etiam intelligendum quod nou est secundum **Philosophum** ponenda talis amicitia qualis est caritas: quia, ut dictum est, amicitia fundatur super aliqua communicatione: « nihil enim sic est amicorum ut convivere », octavo *Ethicorum* (13). **Philosophus** autem ⁹⁹ non novit ¹⁰⁰ aliquam communicationem specialem cum Deo et substantiis spiritualibus nec praesentem nec futuram. Non enim supponit ¹⁰¹ quod Deus immediate nobis communiceat aliqua bona gratuita per infusionem vel alio modo: nec quod immediate communionem hanc habeamus ad Ipsum quod nostras orationes ¹⁰² et meditationes [Cod. R, fol. 237 R^a] audiatur vel attendat. Non supponit etiam quod post hanc vitam expressiorem communicationem cum eo habeamus. Unde cum **Philosophus** (14) diffuse tractaverit de amicitia et amicitiae modis pluribus octavo et nono *Ethicorum*. [Cod. P, fol. 348 R^t] nullam tamen posuit amicitiam quam diceret virtutem generalem. Immo cum practer amicitiam quae magis proprie est virtus essentialiter et per se ab aliis distincta, quae est unius ad unum vel ad paucos et est ¹⁰³ inter homines extraneos, id est non coniunctos secundum generationem naturalem, tractet ¹⁰⁴ etiam ibi de diversis modis amicitiae fundatis super aliqua habitudine speciali inter aliquos, puta parentum ad filios et e converso: viri ad ¹⁰⁵ uxorem, et generaliter imperantibus ¹⁰⁶ ad imperatum: et sic de aliis. In talibus tamen non est amicitia proprie dicta quae ¹⁰⁷ non respicit per se aliquod debitum ¹⁰⁸ [Cod. Q, fol. 188 Va] sed gratuitam et liberalem ¹⁰⁹ communicationem eorum quae pertinent ad amantes. Nec aliqua talium habet rationem virtutis generalis, sed pertinet ad virtutem aliquam specialem quae secundum aliquem modum specialem iustitia dicitur vel ad ipsam reducitur, licet in talibus etiam secundum aliquem modum specialem secundum ¹¹⁰ aliquam participationem ratio amicitiae et benevolentiae ¹¹¹ inveniri possit, quia tales inclinationes voluntatis respectu talium personarum secundum ¹¹² aliquam talem amicitiam videntur fundari super obligatione naturali quae est inter tales secundum habitudinem naturalem inter ipsos. Unde **Philosophus** (15) quinto *Ethicorum* dicit quod iustum simpliciter et proprie dictum est inter homines simpliciter distinctos et qui simpliciter sunt alteri ad invicem ¹¹³, sicut contingit in duobus hominibus quorum unus non est sub altero sed ambo sunt sub uno principe. Inter alios autem qui non sunt simpliciter alteri, sed unus est quasi aliquid alterius existens, prout filius est aliquid patris et servus aliquid domini, non est simpliciter iustum, sed quoddam [Cod. K, fol. 78 V^b] iustum, scilicet paternum vel dominantium ¹¹⁴; et sic potest [Cod. V, fol. 234 R^t] intellegi in aliis et inter istos modos amicitiae comprehenditur amor Dei eo modo [Cod. P, fol. 348 Va] quo secundum **Philosophum**, Deus tali amicitia

est amandus, in quantum scilicet principium et causa essendi omnibus aliis entibus. Unde dicit **Philosophus** (16) octavo *Ethicorum* : « Est autem ad parentes amicitia filiis et hominibus ad deos ut ad bonum et superexcellens¹¹⁴ essendi enim causae » ; et caetera. Et sic patet quod non videtur secundum intentionem **Philosophi** quod proprie dicta amicitia sit quaedam virtus generalis. Nec tales modi amicitiarum proprie loquendo pertinent ad amicitiam proprie dictam, sed magis ad iustitiam, ut dictum est. Unde dicit **Philosophus** (17) in octavo *Ethicorum* : « Amicitia non est ad inanimata nec iustum sed neque¹¹⁵ ad bruta animalia neque¹¹⁶ ad servum secundum quod servus sed secundum quod homo. Videtur enim quoddam iustum esse omni homini ad omnem potentem cum ipso communicare lege compositione seu conventione. Servus ergo secundum quod¹¹⁷ homo communicare poterit amicitia cum domino. »

Praeterea si secundum **Philosophum** ponenda sit aliqua amicitia quae sit una virtus communis, quaeritur quid sit obiectum eius quod debet esse generale vel commune. Aut enim illud est bonum totius communitatis et sic non est nisi iustitia legalis ; nam et si bonum commune et bonum uniuscuiusque¹¹⁸ ut ad communitatem pertinet, a virtuoso ametur et promoveatur cum hoc habeat rationem debiti, ut patet ex praedictis, et cum in¹¹⁹ hoc non [Cod. R, fol. 237 R^a] attendatur¹²⁰ principaliter ad aliquam determinatam personam quae principaliter ametur et cuius bonum principaliter quaeratur, ideo hoc ad iustitiam pertinet non ad amicitiam proprie dictam. Cum enim dicitur quod amicitia generalis est respectu boni honesti vel respectu finis ultimi naturaliter diligibilis quod volumus unicuique secundum modum et condicionem suam et¹²¹ quantum in nobis est¹²² ad hoc¹²³ agimus ut illud quilibet assequatur, constat quod talis amicitia non habet proprie [Cod. P, fol. 348 V^b] rationem amicitiae qua amatur aliquid amore amicitiae sed concupiscentiae, quia bonum honestum et finem ultimum sive assecutionem finis ultimi amamus¹²⁴ nobis¹²⁵ et proximis¹²⁶, amore¹²⁷ autem amicitiae amamus directe proximos volendo et faciendo eis bona. Sic autem¹²⁸ amare proximos sub ratione boni communis in quantum scilicet volumus unicuique bonum et honestum et bonum commodum secundum quod est aliquid communitatis cui per se hoc bonum volumus, quia hoc bonum sic proximis volitum licet non sit per se obiectum amicitiae, id est¹²⁹ aliquid quod per se et propter se ametur, est tamen obiectum iustitiae ; ideo pertinere videtur ad iustitiam legalem proprie et non ad amicitiam proprie dictam ; tali enim virtuti maxime convenit quod dicitur [Cod. Q, fol. 188 V^b] de iustitia legali, scilicet quod est alienum bonum quoniam ad alterum est, alii enim conferentia operatur.

Patet ergo quod secundum **Philosophum** non ponitur aliqua amicitia quae sit amicitia¹³⁰ proprie dicta a iustitia essentialiter et perfecte distincta nisi illa qua diligitur unus, aut si plures diliguntur¹³¹, pauci sunt ; et requirit

talis amicitia quandam acqualitatem inter amantem et amatum ; quia, prout dicit **Philosophus**¹³² in octavo *Ethicorum* (18) : « Si multa distantia sit, non adhuc sunt amici ». Et ideo omnes aliae amicitiae de quibus tractat **Philosophus** in illo libro sunt quaedam iustitiae sive ad iustitiam pertinent. Unde dicit ibidem¹³³ **Philosophus** (19) [Cod. V, fol. 234 V^a] quod omnes communicationes speciales continentur sub politica sicut quaedam partes eius, in quantum ordinantur ad quaedam particularia commoda ; politica vero ad communem utilitatem. Et quia amicitiae consequenter se habent ad tales¹³⁴ communicationes¹³⁵, consequens est etiam quod amicitarum distinctio secundum diversas communicationes politicas attenditur et secundum unamquamque urbanitatem, id est¹³⁶ politicæ ordinem¹³⁷, videtur esse quaedam amicitiae species accipi [Cod. P, fol. 349 R^a] enda, in quantum et iustum ; et sic¹³⁸ non potest secundum **Philosophum** inveniri aliqua virtus generalis nisi¹³⁹ iustitia legalis.

Si autem dicatur quod cum finis ultimus hominis¹⁴⁰ etiam ex naturilibus possibilis haberi secundum quod in vita contemplativa ponitur ultimum hominis bonum consistat¹⁴¹ in cognitione¹⁴² Dei et amore eius sive in execuzione cognitionis et amoris Dei, et hoc est bonum commune quod volumus nobis et proximis ad quod licet¹⁴³ amorem amicitiae proprie non habeamus, sed concupiscentiae, quia tamen Deus qui est obiectum talium actuum quibus homo finaliter perficitur¹⁴⁴ est aliquid¹⁴⁵ per se et propter se amabile, et¹⁴⁶ sic etiam talis amicitia quae est respectu boni communis habet obiectum quod est obiectum amicitiae proprie dictae, et in hoc haberet videtur propositum, scilicet quod est¹⁴⁷ amicitia quaedam quae vere et proprie est amicitia, et est virtus communis : non valet.

Quia licet ita sit quod tale obiectum de se natum sit esse obiectum amicitiae proprie dictae saltem [Cod. R, fol. 237 V^a] fidelibus et beatis hoc tamen non contingit ei¹⁴⁸ secundum quod¹⁴⁹ [Cod. K, fol. 79 R^a] est obiectum actus quo volumus nobis et proximis ultimum finem qui est Dei cognitio et dilectio ; immo obiectum per se huiusmodi actus est Dei¹⁵⁰ cognitio et dilectio quam nobis et proximis volumus propter se et sic nos et proximis¹⁵¹ sumus qui amamur per se et¹⁵² directe et non Deus ipse secundum se vel secundum quod est aliquod bonum secundum se et in se ipso cui velimus¹⁵³ bonum propter se, sed solum in quantum est cognitus sive¹⁵⁴ causa huiusmodi¹⁵⁵ perfectionis nostrae.

Sed quia secundum veritatem fidei alia est quaedam¹⁵⁶ communicatio substantiarum¹⁵⁷ spiritualium¹⁵⁸ et hominum inter se et cum Deo qui est summum bonum et bonum omnis boni, quia bonum cuiuscumque¹⁵⁹ in se perfectiori modo continens¹⁶⁰ quam¹⁶¹ creatura continetur¹⁶², qua communicatione¹⁶³ iam participant beati¹⁶⁴ perfecte¹⁶⁵, fideles autem¹⁶⁶ imperfecte, sed perfectam habent in spe ; ideo secundum veritatem fidei respectu talis boni communis est aliqua virtus generalis ponenda. Sed illa proprie non

[Cod. P, fol. 349 R^b] dicetur iustitia sed amicitia quaedam sive caritas ; quia iustitia generalis pro primo et principali obiecto ¹⁶⁷ habet bonum commune sive totius communitatis, quod non respicit amicitia proprie dicta, quia amicitia pro obiecto habet aliquam determinatam personam intellectualem vel rationalem amatam propter bonum honestum ipsius personae dilectae, cum qua persona diligens ¹⁶⁸ habet aliquam communicationem et conversationem familiarem ; et ideo virtus generalis politica amicitia non potest dici ; quia non habet pro obiecto principali aliquam personam intellectualem determinatam, sed ipsum bonum commune totius civitatis et ¹⁶⁹ omnium quorumcumque in quantum ad illam communitatem pertinent. Si ergo sit aliqua virtus quae ¹⁷⁰ habet pro obiecto aliquam personam intellectualem determinatam, talis tamen [Cod. Q, fol. 189 Ra] condicioneis quod non possit convenienter amari nisi simul cum ipsa et propter ipsam ¹⁷¹ bonum commune sive tota communitas ametur ; et ideo ¹⁷² etiam habens talem amicitiam et principaliter ¹⁷³ amato primo ¹⁷⁴ et principaliter velit ¹⁷⁵ et operetur bonum et propter ipsum ¹⁷⁶ etiam toti communitati, talis virtus [Cod. V, fol. 234 V^b] potest dici vere amicitia in quantum est ad determinatam personam intellectualem primo et principaliter propter se amatam ; potest autem dici generalis in quantum est ad totam communitatem propter illam personam ¹⁷⁷ amatam. Sed virtus theologica, scilicet caritas, pro obiecto principali habet aliquam personam determinatam intellectualem, scilicet Deum ipsum qui propter se et propter bonum honestum quod ipse est, summe est ¹⁷⁸ diligendus et qui ¹⁷⁹ nobiscum aliquam communicationem habet secundum quod nobis ¹⁸⁰ suam habitudinem communicat perfecte in alia vita, imperfecte in hac vita in qua etiam ¹⁸¹ communicat iam nobis ¹⁸² beneficia spiritualia per quae iam aliquo modo imperfecte cum ipso communicationem habemus ¹⁸³ secundum actus vitae contemplative quae [Cod. P, fol. 349 Va] multum differt a contemplatione philosophorum, circa Deum meditando, ipsum orando et ab ipso immediate influentias spirituales ¹⁸⁴ recipiendo ¹⁸⁵ per quas et disponimur et adiuvamur ¹⁸⁶ ut illam quae erit in alia vita perfecte assequamur. Super huiusmodi ¹⁸⁷ ergo communicatione vel conversatione ¹⁸⁸ quae est et nata est esse inter creaturas spirituales et Deum et inter ipsas creaturas rationales ad invicem in Deo et propter ¹⁸⁹ ipsum, fundatur virtus quae amicitia vel caritas dicitur ; de qua communicatione potest exponi illud *prima Corinthiorum* (20) ¹⁹⁰ primo : « Fidelis Deus propter quem vocati estis in societatem » ; **Glossa** (21) : ¹⁹¹ non solum angelorum vel apostolorum, sed « filii eius ». Est etiam [Cod. R, fol. 237 V^b] possibilis unicuique conversatio sive communicatio familiaris cum ipso ¹⁹² et aliis substantiis spiritualibus, non quidem secundum vitam exteriorem corporalem et sensibilem « quia spiritus est Deus » (22), sed secundum vitam spiritualem et secundum mentem, in praesenti ¹⁹³ statu quidem imperfecte secundum ¹⁹⁴ illud **Philippienses** ¹⁹⁵ (23) tertio : « Nostra conversatio in caelis ¹⁹⁶ est ». Perficietur

autem in futuro « quando videbimus Deum facie ad faciem », secundum illud **L u c a e** (24), vigesimo secundo : « Vos estis qui permansistis¹⁹⁷ mecum in tribulationibus¹⁹⁸ meis ; et ego dispono vobis¹⁹⁹ sicut disposuit mihi pater meus regnum²⁰⁰ ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo ». **Glossa** (25) : « hoc est invitatio²⁰¹ dextrae excelsi, ut qui humiles nunc gaudent ministrare cum servis, tunc sublimes super mensam Domini perpetuis dapibus alantur. Mensa autem quae omnibus sanctis est²⁰² ad frumentum proposita²⁰³ est cœlestis vitae gloria in qua saturabuntur, fruendo scilicet olim desiderato et amato gaudio veri²⁰⁴ boni ». Per hoc autem patet quod talis virtus vere est amicitia in quantum primum et principale obiectum eius est una [Cod. P, fol. 349 V^b] persona intellectualis.

Sed quia licet huiusmodi principale obiectum²⁰⁵ huius²⁰⁶ virtutis²⁰⁷ amicitiae sit quoddam bonum singulare in quantum est quaeradum essentia et natura in se subsistens, ab omni alia natura distineta, quandam²⁰⁸ tamen²⁰⁹ habet bonitatem communem virtute in quantum in ipso ratio omnis boni perfecte continetur et²¹⁰ in quantum bonum quodlibet creaturae²¹¹ non est nisi quaeradum participatio talis boni et est Deus. illud bonum solum quod propter se et primo est amandum et in quo quodam modo omnia alia amantur, prout enim tractans **A u g u s t i n u s** (26) de hac materia octavo *De Trinitate*, capitulo octavo, et ita dicit²¹² [Cod. K, fol. 79 R^b] : « Non amat aliquis²¹³ aliquid nisi quia bonum » ; et sic non est per se et primo obiectum amoris nisi illud quod est quasi omne bonum ; si enim aliquod particulare bonum esset per se et primo obiectum amoris, bonum illud quod est quasi omne bonum non amaretur nisi in ordine ad illud vel [Cod. V, fol. 235 R^a] propter illud. Unde dicit ibi **A u g u s t i n u s** (27) : « bonum hoc et bonum illud, tolle hoc et tolle illud, quae²¹⁴ participatione boni bona sunt et vide²¹⁵ ipsum bonum si potes ; ita Deum videbis non alio bono bonum, sed bonum omnis [Cod. Q, fol. 189 R^b] boni et cuius participatione bona sunt alia²¹⁶. Sic amandus est Deus, non hoc et illud bonum, sed ipsum bonum²¹⁷. Infra²¹⁸ (28) : « pudeat autem cum alia non amantur nisi quia bona sunt eis inhaerendo non amare bonum ipsum unde omnia bona sunt ». Illud²¹⁹ ergo est primo²²⁰ et per se obiectum perfecti amoris, sed in²²¹ hoc²²³ etiam omnia alia in ipso et propter ipsum amantur.

Sed quia, ut dictum est, amor amicitiae proprie habetur ad naturam intellectualis vel rationalem, amicitia²²³ quae per se et primo habetur ad summum bonum quod est Deus²²⁴ ex consequenti et propter ipsum habetur etiam ad omnem²²⁵ creaturam intellectualis et rationalem, in quantum sunt quasi de familia eius, cum ipso scilicet amicabiliter conviventes²²⁶ vel convivere potentes²²⁷. Quia enim amicitia [Cod. P, fol. 350 R^a] fundatur super aliqua communicatione vitae, nec Deus proprie habet amicitiam nisi ad illos cum quibus quasi delectabiliter convivit, nec nos debemus habere amicitiam propter Deum nisi ad illos²²⁸ qui sic convivunt vel in quantum convivere apti nati

sunt ; ideo talis virtus, qua scilicet amamus primam substantiam intellectualem primo et principaliter propter ²²⁹ [Cod. R, fol. 238 R^a] se ipsam et omnes alias propter illam, vere est amicitia ; et est virtus generalis, quia proprium est ei quod se extendit ²³⁰ ad totam communitatem sive ad omnes personas ²³¹ quae pertinent ad communicationem beatitudinis aeternae super qua haec amicitia principaliter fundatur ²³².

Patet ergo ex praedictis quod loquendo de virtutibus moralibus ²³³, id est ²³⁴ appetitivis, duo sunt genera virtutum generalium, scilicet : una quae respicit bonum commune secundum communicationem quae attenditur solum in vita praesenti et secundum ea quae solum ²³⁵ ex naturalibus nobis possibilia et convenientia reputantur nec ad aliud ulterius ordinatur ²³⁶ et quae ad conversationem philosophorum pertinet ; et haec est iustitia legalis. Alia vero est caritas, et quia bonum quanto communius tanto divinius et dignius ; bonum autem quod attenditur in caritate est communius et ideo divinius, immo est etiam ipse Deus ut obiectum principale, et in hoc etiam omnia alia cum illo communicationem habentia, oportet ponere quod inter morales virtutes ²³⁷ de quibus tractare habent ²³⁸ philosophi, iustitia legalis est perfectissima. Propter quod de ipsa solum ²³⁹ dicit **Philosophus** (29) quinto *Ethicorum* « quod est praeclarissima virtutum et perfecta maxime ²⁴⁰ virtus est ²⁴¹ quoniam perfectae virtutis usus est » ; et caetera.

Sed caritas inter omnes simpliciter est perfectior et nobilior, de qua dicit **Augustinus** (30), decimo quinto *De Trinitate*, capitulo nonagesimo nono : « nullum isto dono Dei excellentius ²⁴² est, solum est ²⁴³ quod dividit inter filios regni aeterni et filios perditionis ²⁴⁴ aeternae » [Cod. P, fol. 350 R^b].

Differunt autem istae duae virtutes generales quantum ad modum generalitatis in hoc quod illa quae vere et proprie est iustitia est generalis primo et per se non solum generalitate causalitatis et virtutis et solum quasi per modum imperii, quae scilicet non habeat aliis per se uti sive actus earum exercere, sed solum imperare ut sibi in ordine ad finem suum magis principalem subministrantibus et aliqua sibi necessaria ad hunc finem suum respectu cuius habet actus proprios et distinctos ab aliis exercere praeparantibus, prout vel ars ²⁴⁵ ad quam pertinet finis ultimus imperat virtutibus et artibus ad [Cod. V, fol. 235 R^b] quas pertinent alii fines secundarii, sicut militare ²⁴⁶ imperat equestri ²⁴⁷, ut dicitur primo *Ethicorum* (31), sed est generalis generalitate cuiusdam continentiae per modum totius quasi integralis et ratione finis et ratione materiae in se multa ut partes suas aggregantis, sicut dictum est ; propter quod aliis virtutibus non solum habet imperare, sed habet pro materia uti actibus earum sic quod habet ipsos exercere ; — alia vero quae vere et proprie est amicitia cuius primum et principale obiectum non est aliquod commune formaliter, sed aliquo modo virtute est [Cod. Q, fol. 189 V^a] generalis primo et per se generalitate causalitatis et virtutis, quia in quantum ²⁴⁸ illud suum primum et principale obiectum est summum bonum et est ultimus

finis²⁴⁹ totius humanae vitae, ideo²⁵⁰ extendit se ad actus totius humanae vitae²⁵¹ per modum cuiusdam imperii, non quasi eliciens omnes actus specia- lium virtutum, sed eis quasi quibusdam instrumentis utens ut bono²⁵² amato magis placeat et in amore eius amplius roboretur et mercatur quod ad eius praesentiam ut eo perfruatur valeat pervenire²⁵³. Sed in quantum eius obiectum²⁵⁴ secundarium est communie [Cod. P, fol. 350 V^a] formaliter ex conse- quenti etiam²⁵⁵ est generalis consimili generalitate qua iustitia praedicta dicitur generalis et²⁵⁶ in hoc etiam virtualiter est quodam modo iustitia generalis in quantum vim et efficaciam [Cod. K, fol. 79 V^a; Cod. R, fol. 238 R^b] consimilem illi habet.

Et ex praemissis patet quod aliter se habet caritas respectu aliarum virtutum²⁵⁷ quibus utitur²⁵⁸ materialiter et institia legalis; quia iustitia legalis sic respicit alias virtutes et actus earum²⁵⁹ ut materiam, quia²⁶⁰ respectu sui obiecti principalis sive finis²⁶¹ communis non²⁶² habet aliquam materiam propriam²⁶³ vel proprias operationes alias a materia et ab actibus virtutum²⁶⁴ specialium. Unde sic est inseparabilis²⁶⁵ ab aliis virtutibus ut a sua materia quod nou habet suam essentiam et suos actus proprios secun- dum²⁶⁶ se: quibus suppositis nihilominus actus specialium virtutum ad finem²⁶⁷ huius²⁶⁸ generalis²⁶⁹ virtutis ordinentur per actum proprium et separatum ab actibus aliarum virtutum ipsius virtutis generalis; sicut contingit²⁷⁰ de caritate et aliis virtutibus, quia caritas non solum habet finem et obiectum principale sibi proprium, sed respectu illius habet etiam²⁷¹ pro- prias operationes quae non sunt operationes aliarum virtutum. scilicet amare Deum²⁷² et velle bonum sibi²⁷³ propter se; et ideo caritas sic est virtus distineta²⁷⁴ essentialiter ab aliis quod²⁷⁵ potest esse in actu suo primo et principali absque hoc quod adsit²⁷⁶ actus alterius virtutis, ita quod quando assumitur²⁷⁷ actus alterius virtutis²⁷⁸ specialis in ordine ad finem caritatis. ocurrunt ibi duae virtutes et duae operationes duarum virtutum. quae sunt ab invicem separabiles sic quod utraque per se erit quaedam virtus habens suam propriam operationem, sicut patet inducendo; prout etiam appetit in duobus etiam²⁷⁹ vitiis quorum unum cum suo actu ad finem alterius ordi- natur.

Ratio autem huius diversi- Cod. P, fol. 350 V^b] tatis potest esse quod²⁸⁰ illud quod est principale obiectum et finis iustitiae legalis. scilicet bonum commune sive bonum²⁸¹ communitatis. est²⁸² bonum quod non diligitur amore amicitiae sed concupiscentiae: sicut etiam contingit²⁸³ in obiectis principalibus²⁸⁴ aliarum virtutum specialium praeter amicitiam. Et ideo sicut speciales virtutes aliae ab amicitia non habent alias proprias opera- tiones respectu suorum priorum obiectorum alias ab illis²⁸⁵ per quas tales res attinguntur, ita etiam est in iustitia legali respectu materiae vel actuum specialium virtutum: secus [Cod. V, fol. 235 V^a] autem est in caritate: et caetera.

II. — Est autem adhuc ulterius quantum ad secundam quaestionem considerandum quod cum virtus generalis, ut patet ex praedictis, non possit dici nisi quae habet bonum commune ²⁸⁶ pro obiecto ²⁸⁷ principali et pro fine, non est autem bonum commune ²⁸⁸ ad quod respicere possit homo ex puris naturalibus nisi quod ²⁸⁹ consistit ²⁹⁰ in communi conversatione hominis in hac vita ; tale autem ²⁹¹ bonum commune ²⁹² cst obiectum iustitiae legalis, ideo considerantibus de virtutibus secundum dictamen rationis naturalis, non habet ponere aliam virtutem generalem quam iustitiam legalem.

Loquendo autem de virtute morali magis communiter ²⁹³ connumerando in virtutibus moralibus intellectualem practicam quae moralibus propriis dictis et actibus earum imponit modum debitum et mensuram debitam secundum rectam rationem secundum quam humani actus rectificantur, sic oportet ponere [Cod. Q, fol. 189 V^b] aliquam virtutem generalem aliam a praedictis quae prudentia dicitur ; ita tamen quod licet sint plures morales proprie dictae, scilicet quaedam speciales et quaedam generalis, non sunt tamen ²⁹⁴ plures prudentiae ponendae ut sint quaedam prudentiae ²⁹⁵ speciales respectu specialium virtutum moralium, et quaedam generalis respectu virtutis generalis ²⁹⁶, sed est una sola prudentia proprie dicta [Cod. P, fol. 351 R^a] respectu omnium virtutum moralium ²⁹⁷ quarum consideratio ad philiosophum pertinet ; haec ²⁹⁸ autem est generalis [Cod. R, fol. 238 V^a] generalitate obiecti et considerationis, quia eius est considerare fines omnium virtutum et specialium et generalium ; et etiam ²⁹⁹ actus omnium virtutum rectificare et dirigere sub una communi ratione, in quantum scilicet sunt hominis bona vel mala ; et sic est generalior in genere suo quacumque praedictarum virtutum moralium. Et ideo etiam nobilior et ratione obiecti quod per se respicit quodam modo generaliori ³⁰⁰, et ratione subiecti in quo existit quod ³⁰¹ est dignius subiecto in quo sunt virtutes morales praedictae, quae secundum **Philosophum** sunt in appetitu sensitivo.

Et similiter est dicendum quod caritati respondet aliqua virtus intellectualis practica adeo generalis sicut est ipsa caritas ; quia eius est obiectum principale et finem communem illius virtutis attendere ³⁰² et actus omnes qui ad illam referuntur regulare ³⁰³.

Est tamen circa hoc intelligendum quod tales virtutes intellectuales non sic proprie dicuntur ³⁰⁴ generales respectu appetitivarum praedictarum, sicut iustitia legalis et caritas ; quia generalitas quae competit istis virtutibus appetitivis respectu aliarum est, ut dictum est ³⁰⁵, generalitas causalitatis vel virtutis et cuiusdam regiminis et dominii convenientis eis ex ratione formalis obiecti et finis ad quem fines aliarum ordinantur ; et ideo ad illum virtute dictarum virtutum generalium actus omnium aliarum referuntur. Generalitas autem aliarum est quaedam continentia materialis ³⁰⁶ sub ratione communi obiecti, in quantum scilicet omnia quae ad alias ³⁰⁷ virtutes pertinent subsunt considerationi istarum [Cod. K, fol. 79 V^b] virtutum. Considerant etiam et ³⁰⁸

fines³⁰⁹ virtutum et operationes carum in ordine ad huiusmodi fines convenientes, et ordinem et proportionem eorum quae ordinantur in fines ad ipsos fines. Sed nulla ipsarum pro [Cod. P, fol. 351 R^b] materia sibi principalius alia referantur; quia quaelibet illarum virtutum intellectualium una existens totam [Cod. V, fol. 235 V^b] materiam moralis habet per se pro materia vel obiecto; et ideo etiam non est ponere prudentiam generalem et specialem sicut ponitur in virtutibus appetitivis³¹⁰ vel moralibus.

Est etiam circa predicta ulterius intelligendum quod, sicut respectu praedictarum virtutum³¹¹ moralium, est quaedam virtus intellectualis practica quae prudentia dicitur, ad quam pertinet consideratio quorundam universalium et particularium circa agibilia etiam particularia, non scientifice sed magis experimentaliter; et haec³¹² vere est prudentia etiam connexa virtutibus moralibus. Et praeter istam virtutem intellectualis practicam est alia virtus intellectualis non proprie practica³¹³ sive³¹⁴ operativa, immo sie speculativa; quia tradens notitiam³¹⁵ agibilium scientifice³¹⁶ principaliter, licet ad hoc etiam requiratur quaedam cognitio experimentalis circa singularia et aliqua exercitatio³¹⁷ in actibus virtutum moralium per modum dispositionis, ut addiscens sit habilis³¹⁸ ad³¹⁹ addiscendum, prout docet **Philosophus** (32) primo³²⁰ *Ethicorum*: « Quod politicae non est proprius auditor iuvenis; inexpertus enim est eorum quae secundum vitam actuam³²¹ »; rationes autem de his et ex his; quia tamen propter³²² talem notitiam scientificam non redditur habens eam sufficienter cognoscitivus eorum quae ad operationem sunt necessaria, talis habitus non dicitur virtus practica, id est operativa, quae dividitur in artem et prudentiam: sed est habitus qui dicitur virtus intellectualis comprehensus [Cod. R, fol. 238 V^b] sub habitu³²³ qui scientia³²⁴ dicitur³²⁵: quae dividitur in practicam et speculativam; et haec³²⁶ est scientia moralis tradita in libro *Ethicorum* praecipue quantum ad virtutes morales speciales: quia videtur esse quaedam [Cod. P, fol. 351 V^a] alia scientia quae legis positiva dicitur, quae [Cod. Q, fol. 190 R^a] magis respicit iustitiam legalem quae debet³²⁷ tradi in libro *Politicae*.

Ita etiam respectu caritatis est ponenda quaedam virtus intellectualis practica, quae etiam prudentia dici potest: quae etiam est connexa caritati. Et praeter illam est etiam ponenda quaedam alia virtus intellectualis tradens modum cognoscendi obiectum suum principale et eorum quae circa hoc sunt consideranda secundum modum sibi convenientem. Et ista virtus sub habitu intellectuali qui dicitur scientia, comprehenditur³²⁸ non quidem speculativa sed vere et proprie practica; et illa³²⁹ non videtur alia nisi scientia fidelium quae theologia dicitur.

Unde non bene videntur dicere qui ponunt quod illud quod principalius intenditur in theologia est dilectio Dei: et tamen ponunt³³⁰ eam simpliciter speculativam et non practicam. Et etiam illi³³¹ qui ponunt eam, ut dictum

est, principaliter intendere dilectionem Dei, et tamen ponunt subiectum theologiae Deum ; et etiam dicunt eam non esse practicam sed affectivam.

Si enim dilectio Dei est principale quod in hac scientia intenditur, hoc non est principaliter dilectio Dei ³³² activa qua ³³³ nos diligit, sed quasi passiva qua ipsum diligimus. Scientia autem principaliter tractans de dilectione alicuius cuius ³³⁴ ipse diligens est non ³³⁵ obiectum vel ³³⁶ terminus, sed subiectum quia est eius perfectio ³³⁷, debet dici de dilectione talis diligentis, non autem de dilectione talis ³³⁸ dilecti ; et debet dici subiectum talis scientiae, vel ipsa dilectio talis subiecti respectu talis obiecti vel tale subiectum secundum quod est perfectibile tali ³³⁹ dilectione, non autem ipsum obiectum talis dilectionis. Et secundum hoc Deus non debet ³⁴⁰ per se cadere in [Cod. V, fol. 236 R^a] ratione subiecti scientiae, quae principaliter tractat de dilectione qua diligitur ab homine sed per accidens. Dilectio autem ipsa primo et per se ut est hominis respectu tamen talis [Cod. P, fol. 351 V^b] obiecti et ipse homo ut est natus perfici tali dilectione etiam per se, licet non primo, debet dici subiectum ; et cum non possit dici scientia practica nisi quae considerat de agibilibus vel factibilibus ³⁴² a sciente. Nam si sciemus aliqua circa operationes et mores aliquorum animalium respectu quorum nihil agere possumus, licet talis scientia sit de aliquibus ³⁴³ operationibus, non est tamen scientia practica. Circa Deum autem nihil agere vel facere possumus cuius ipse sit subiectum, prout potest homo habere scientiam practicam de aegro et sano aliquorum animalium, quia illorum potest esse causa effectiva, et cetera ³⁴⁴ ; ideo in nullo ³⁴⁵ scientiae nostrae practicae ³⁴⁶ potest esse Deus subiectum ; immo si aliquas operationes ³⁴⁷ Deo in se ipso vel in comparatione ad creaturas convenientes in aliqua scientia consideramus ³⁴⁸, non propter hoc illa scientia dici ³⁴⁹ debet ³⁵⁰ practica, sed omnino speculativa. Scientia ³⁵¹ ergo quae tractat principaliter solum de dilectione qua Deus ab homine diligitur et de aliis virtutibus ³⁵² quibus Deus colitur, in quantum talia sub eius consideratione cadunt, non potest dici nisi vere practica ; et non potest dici de Deo tanquam de subiecto ; et sic non debet dici ³⁵³ theologica ; immo quaedam scientia simpliciter moralis appellando scientiam moralem quae ³⁵⁴ tractat de his quae convenient ³⁵⁵ [Cod. R, fol. 239 R^a] homini secundum appetitum [Cod. K, fol. 80 R^a] sive de actionibus quae eliciuntur vel imperantur ab hominis appetitu.

Si dicatur quod scientia tractans de dilectione qua Deus ab homine diligitur, non solum habet tractare de ipsa dilectione hominis vel de homine secundum quod sit natus diligere, sed etiam de ipso diligibili secundum quod est diligibilis ³⁵⁶ vel natus diligi ; hoc autem convenit ei secundum suam perfectionem et bonitatem essentiale et secundum beneficia quae ab illa bonitate ad nos derivantur, et secundum hoc haec ³⁵⁷ scientia poterit dici speculativa et de Deo tanquam de subiecto ;

Dicendum quod si loquamur ³⁵⁸ [Cod. P, fol. 352 R^a] de Deo et de consi-

deratione Dei secundum quod³⁵⁹ diligibilis, id est secundum quod cadit sub actu dilectionis, quod nihil quomodo et propter quid diligitur et qualis est dilectio qua diligitur, et sic de aliis; et hae omnia non³⁶⁰ considerentur nisi ut³⁶¹ ipse Deus convenienter et convenienti dilectione diligatur, sic considerare de Deo diligibili non pertinet ad scientiam speculativam sed solum practicam; nec Deus simpliciter et secundum se in illa potest esse [Cod. Q, fol. 190 R^b] subiectum³⁶². Sed si loquamur de Deo et de consideratione eius secundum quod diligibilis, hoc est secundum condiciones sibi convenientes per quas redditur diligibilis principaliter propter ipsum scire, sive ut Deus, et talia circa ipsum cognoscantur, considerare sic de Deo diligibili non pertinet ad scientiam practicam sed³⁶³ speculativam; et in tali scientia dilectio et quae ad ipsam pertinent per se non est subiectum, quia nec in illa de dilectione³⁶⁴ saltem per se³⁶⁵ consideratur. Propter quod oportet dicere vel quod sunt simpliciter plures et distinctae scientiae, quarum una considerat de Deo speculative quae ad eius perfectionem pertinent, ex quibus nihilominus redatur³⁶⁶ diligibilis, ut dictum est; alia vero considerat de Deo practice, scilicet quod conside [Cod. V, fol. 236 R^b] rat de dilectione et de aliis virtutibus et actibus virtutum quibus Deus diligitur et colitur; aut quod scientia aliquo modo realiter una sit considerativa talium et illa in quantum non omnino perfecte una, sed aliquo modo plures vere erit practica et speculativa; sed in quantum una vel erit magis principaliter practica vel magis principaliter speculativa.

Ex supra dictis ergo patet quantum³⁶⁷ spectat ad primam quaestionem quod est quaedam virtus quae quidem est specialis, in quantum est una secundum speciem propter unitatem obiecti principalis et formalis respectu cuius vel propter quod operatur, a quo [Cod. P, fol. 352 R^b] habet formam et speciem; et secundum hoc est etiam essentialiter ab aliis distincta. Est autem generalis quantum ad obiectum materiale circa quod operatur; quia materia et actus cuiuslibet virtutis alterius specialis est sibi pro materia; quod tamen convenit³⁶⁸ ei ratione sui principalis obiecti³⁶⁹ quod est bonum commune: et est finis in quem omnes actus aliarum virtutum sunt referribiles³⁷⁰. Propter hoc enim omnibus aliis virtutibus et actibus earum ut³⁷¹ sua materia habet uti: et sic est aliquo modo ab aliis virtutibus indistincta, in quantum scilicet, ut superius est declaratum³⁷², in ipsa simul³⁷³ est omnis virtus; et ipsa ut sic non est pars virtutis, sed est tota virtus.

Et per praedicta potest responderi ad obiecta inducta³⁷⁴ ad praedictas quaestiones. Et primo respondendum³⁷⁵ ad ea quae inducebantur ad primam quaestionem.

¹ nec PR. — ² dei P. — ³ quae P. — ⁴ ergo K. — ⁵ om. Q: suppl. postea. — ⁶ afficiatur 1^{ae} m. Q; in afficitur corr. 2^a m. Q; — perficitur K. — ⁷ commune P. — ⁸ om. Q: suppl. postea. — ⁹ utraque P. — ¹⁰ in principio] om. K. — ¹¹ complacentiae P. — ¹² exigit

K. — ¹³ cuiuslibet K. — ¹⁴ respectu — virtutis] om. PQ. — ¹⁵ om. P. — ¹⁶ omnis ille qui habet bonum virtutis] eum diligit Q. — ¹⁷ om. K. — ¹⁸ modo quodam] quodam modo K. — ¹⁹ quia PK. — ²⁰ ab alius] om. Q. — ²¹ om. K. — ²² ibi commentator] commentator ibi P. — ²³ passio add. K ; del. postea. — ²⁴ dictiones K. — ²⁵ aliquid K. — ²⁶ manice add. Q. — ²⁷ inamate P ; inamate K. — ²⁸ qualis PV. — ²⁹ tayius P ; taxus K ; tayrus R. — ³⁰ nec P. — ³¹ diffinit K. — ³² sensus K. — ³³ nec P. — ³⁴ nec PR. — ³⁵ amara P. — ³⁶ om. Q ; suppl. postea. — ³⁷ virtus est add. R ; deinde del. — ³⁸ que add. Q ; del. postea. — ³⁹ quod P. — ⁴⁰ determinatam personam] aliam personam determinatam K. — ⁴¹ circa K. — ⁴² tempus K. — ⁴³ loca add. Q. — ⁴⁴ om. Q. — ⁴⁵ om. R. — ⁴⁶ vel P. — ⁴⁷ amicitie P. — ⁴⁸ reamant K. — ⁴⁹ reamare K. — ⁵⁰ amantis K. — ⁵¹ genera P. — ⁵² gener R. — ⁵³ om. 1^a m. V, in marg. scripsit 2^a m. V. — ⁵⁴ ad quam] dicendum quod K. — ⁵⁵ superhabundantiam Iae m. K, in superhabundantie corr. 2^a m. K. — ⁵⁶ ergo K. — ⁵⁷ vero add. P. — ⁵⁸ vult sic] vult K. — ⁵⁹ generale add. K ; del. postea. — ⁶⁰ sibi K. — ⁶¹ determin add. Q ; postea del. — ⁶² et add. Q. — ⁶³ procedit VQ. — ⁶⁴ perfectum P. — ⁶⁵ du add. Q ; postea del. — ⁶⁶ aliquod bonum] bonum aliquod Q. — ⁶⁷ secundum Q. — ⁶⁸ vel 1^a m. K ; del. ; et suprascript. 2^a m. K. — ⁶⁹ om. Q ; — secundum ea quae ad virtutem temperantie pertinent *intra signa vacationis* (va — cat) add. K. — ⁷⁰ aliquis K. — ⁷¹ et secundum — se ipsum] om. R. — ⁷² per add. Q ; postea del. — ⁷³ illud est homo] homo iste est aliquis K. — ⁷⁴ ad amantem ipsius] ipsius ad amantem RQ ; illius ad amantem K. — ⁷⁵ non add. Q. — ⁷⁶ om. R ; lacuna. — ⁷⁷ velid K. — ⁷⁸ quod Q. — ⁷⁹ commune P. — ⁸⁰ etiam P ; om. K ; — ⁸¹ om. K. — ⁸² sic add. K. — ⁸³ fundatur V. — ⁸⁴ magis — dicta] om. R. — ⁸⁵ sic amare] quod sic (est add. 2^a m. K) amatus com. add. K. — ⁸⁶ uns K. — ⁸⁷ om. Q. — ⁸⁸ actum amoris add. Q. — ⁸⁹ quidem amici] amici quidem K. — ⁹⁰ et add. Q ; postea del. — ⁹¹ vera P. — ⁹² quod benivolentia amicabili assimilatur *intra signa vacationis* (va — cat) add. K. — ⁹³ om. K. — ⁹⁴ communi RPQ. — ⁹⁵ habitis aliis virtutibus] aliis virtutibus habitis K. — ⁹⁶ velid K. — ⁹⁷ in ordine] om. K. — ⁹⁸ velid K. — ⁹⁹ om. K. — ¹⁰⁰ ponit K. — ¹⁰¹ om. Q. — ¹⁰² rortiones 1^a m. Q, in actiones corr. 2^a m. Q. — ¹⁰³ et est] est etiam K. — ¹⁰⁴ tractat K. — ¹⁰⁵ et K. — ¹⁰⁶ parentis K ; imperantes R. — ¹⁰⁷ quia K. — ¹⁰⁸ sed grat add. Q ; grat del. postea Q ; — proprium add. K, deinde del. — ¹⁰⁹ libertatem R. — ¹¹⁰ vel K. — ¹¹¹ benivolentie R. — ¹¹² scilicet K. — ¹¹³ dominativum PK. — ¹¹⁴ superexcellenti K. — ¹¹⁵ nec P. — ¹¹⁶ nec PR. — ¹¹⁷ secundum quod secundum V. — ¹¹⁸ unius cuiuscumque P. — ¹¹⁹ om. K. — ¹²⁰ intendatur K. — ¹²¹ in K. — ¹²² sint K. — ¹²³ ad hoc] et quod K. — ¹²⁴ directe add. Q ; del. postea. — ¹²⁵ nos K. — ¹²⁶ proximos amore concupiscentie K. — ¹²⁷ amare 1^a m. K, in amore corr. 2^a m. K. — ¹²⁸ etiam P. — ¹²⁹ id est] scilicet K. — ¹³⁰ om. P. — ¹³¹ tamen add. K. — ¹³² om. VPRQ. — ¹³³ idem VPRQ. — ¹³⁴ et ad tales add. K. — ¹³⁵ communitates P. — ¹³⁶ id est] om. Q ; suppl. postea. — ¹³⁷ ordine Q. — ¹³⁸ ut K. — ¹³⁹ sit P. — ¹⁴⁰ ultimus hominis] hominis ultimus K. — ¹⁴¹ consistit K. — ¹⁴² congregazione Q. — ¹⁴³ quod licet] quemlibet PQ ; quos licet K ; quemlibet 1^a m. V in quod licet corr. 2^a m. V. — ¹⁴⁴ percipitur K. — ¹⁴⁵ vero P. — ¹⁴⁶ om. K. — ¹⁴⁷ om. V. — ¹⁴⁸ esse K. — ¹⁴⁹ est obiectum actus quo volumus *ima parte folii* scripsit K. — ¹⁵⁰ om. K. — ¹⁵¹ proximi K. — ¹⁵² directe add. Q ; del. postea. — ¹⁵³ volumus K. — ¹⁵⁴ sine P. — ¹⁵⁵ huius VPQ. — ¹⁵⁶ alia est quae-dam] quaedam est alia K. — ¹⁵⁷ substantialium K. — ¹⁵⁸ specialium P. — ¹⁵⁹ cuicumque P. — ¹⁶⁰ continet K. — ¹⁶¹ om. Q. — ¹⁶² contineatur K. — ¹⁶³ quia communicatione] quem communicationem K. — ¹⁶⁴ boni P. — ¹⁶⁵ participant beati perfecte] perfecte beati perspiciunt K ; deinde perspiciunt in percipiunt corr. 2^a m. K. — ¹⁶⁶ om. K. — ¹⁶⁷ obiectum K. — ¹⁶⁸ dilectus P. — ¹⁶⁹ om. R. — ¹⁷⁰ 9r Q. — ¹⁷¹ ipsum QK. — ¹⁷² etiam add. Q. — ¹⁷³ principaliter primo K. — ¹⁷⁴ om. K. — ¹⁷⁵ velid K. — ¹⁷⁶ bonum add. Q. — ¹⁷⁷ primam P. — ¹⁷⁸ om. QK ; summe est] est summe PR. — ¹⁷⁹ om. K. — ¹⁸⁰ secundum add. Q. — ¹⁸¹ etiam add. Q. — ¹⁸² nos P. — ¹⁸³ haberemus P. — ¹⁸⁴ influentias spirituales]

spirituales influentias K. — ¹⁸⁵ respicioendo P. — ¹⁸⁶ invanum K. — ¹⁸⁷ huiusmodi K
 — ¹⁸⁸ diversione Q. — ¹⁸⁹ super K. — ¹⁹⁰ ad cornithios K. — ¹⁹¹ om. K. — ¹⁹² familiaris
 cum ipso] cum ipso familiaris K. — ¹⁹³ in add. P. — ¹⁹⁴ mentem in ipsam add. Q.
 — ¹⁹⁵ philosophi VP. — ¹⁹⁶ celo P. — ¹⁹⁷ permanensisitatis Iae m. Q. in permanesti corr. 2^a m.
 Q. — ¹⁹⁸ temptationibus K. — ¹⁹⁹ regnum add. K. — ²⁰⁰ om. K. — ²⁰¹ immutatio R;
 mutatio K; — vel immutatio *scrips.* in marg. 2^a m. V. — ²⁰² iacet Iae m. Q. in est corr.
 2^a m. Q. — ²⁰³ perpetuo K. — ²⁰⁴ verbi PRQK et 1^a m. V; veri corr. 2^a m. V. — ²⁰⁵ prin-
 cipale obiectum] obiectum principale K. — ²⁰⁶ est Q; huiusmodi K. — ²⁰⁷ virtus PRO
 et 1^a m. V; virtutis corr. 2^a m. V. — ²⁰⁸ quoddam Q. — ²⁰⁹ om. Q. — ²¹⁰ om. P. — ²¹¹ na-
 turae K. — ²¹² de hoc add. K; del. postea. — ²¹³ quis K. — ²¹⁴ et per add. K. — ²¹⁵ inde
 PK. — ²¹⁶ bona sunt alia] alia sunt bona K. — ²¹⁷ sed ipsam bonum] om. R. — ²¹⁸ ita
 PRQR. — ²¹⁹ idem P. — ²²⁰ primum K. — ²²¹ om. Q; suppl. postea. — ²²² hoc add. K.
 — ²²³ autem add. K. — ²²⁴ sed add. K. — ²²⁵ communem VPR. — ²²⁶ convenientes P.
 — ²²⁷ ponentes Iae m. Q. in potentes corr. 2^a m. Q; — vel convivere potentes] om. R.
 — ²²⁸ alias VPRQ. — ²²⁹ se ipsam et omnes *ima parte folii* *scrips.* K. — ²³⁰ extendat K.
 — ²³¹ partes K. — ²³² principaliter fundatur] fundatur principaliter K. — ²³³ om. R.
 — ²³⁴ id est] om. K. — ²³⁵ quae solum] solum quae K. — ²³⁶ ordinantur K. — ²³⁷ om. VPK.
 — ²³⁸ tractare habent] tractare K. — ²³⁹ de ipsa solum] solum de ipsa K. —
²⁴⁰ perfecta maxime] maxime perfecta K. — ²⁴¹ om. R. — ²⁴² perfectius K. — ²⁴³ solum
 est] nisi solum K. — ²⁴⁴ dampnationis K. — ²⁴⁵ vel ars] universalis K. — ²⁴⁶ militare
 Iae m. V. in militaris corr. 2^a m. V. — ²⁴⁷ equester PK. — ²⁴⁸ quem Q. — ²⁴⁹ ultimus
 finis] finis ultimus Q. — ²⁵⁰ et K. — ²⁵¹ ideo — *vita*] om. V. — ²⁵² modo add. R. —
²⁵³ ut eo perfruatur valeat pervenire] pervenire valeat ut eo perfruatur K. — ²⁵⁴ eius
 obiectum] obiectum eius K. — ²⁵⁵ et PRQ. — ²⁵⁶ etiam K. — ²⁵⁷ moralium add. K. —
²⁵⁸ utitus Iae m. Q. in utitur corr. 2^a m. Q. — ²⁵⁹ corum RP. — ²⁶⁰ quod PQK. — ²⁶¹ om.
 K. — ²⁶² om. K. — ²⁶³ materiam propriam] propriam materiam K. — ²⁶⁴ virtutibus
 Iae m. Q. in virtutum corr. 2^a m. Q. — ²⁶⁵ in separabilibus PR. — ²⁶⁶ per K. — ²⁶⁷ fine
 P. — ²⁶⁸ huiusmodi R. — ²⁶⁹ essentialis K. — ²⁷⁰ convenit P. et 1^a m. V; contingit corr.
 2^a m. V. — ²⁷¹ habet etiam] etiam habet K. — ²⁷² amare deum] deum amare K. — ²⁷³ bo-
 num sibi] sibi bonum K. — ²⁷⁴ distinctus Q. — ²⁷⁵ quae P. — ²⁷⁶ assit K. — ²⁷⁷ assumitur
 Iae m. Q. in assumitur corr. 2^a m. Q. — ²⁷⁸ om. K; — ita quod — *virtutis*] om. R. —
²⁷⁹ om. PQK. — ²⁸⁰ quia PK. — ²⁸¹ communi add. P. — ²⁸² et K. — ²⁸³ etiam contingit]
 contingit etiam Q. — ²⁸⁴ principibus PQ; del. Q et in marg. principibus *scrips.* Q; —
 principibus Iae m. V. in principalibus corr. 2^a m. V. — ²⁸⁵ alius R. — ²⁸⁶ om. K. — ²⁸⁷ pro
 obiecto] prob' o Q. — ²⁸⁸ om. V. — ²⁸⁹ om. K. — ²⁹⁰ consistat K. — ²⁹¹ om. K. — ²⁹² om.
 Q. — ²⁹³ communi P et 1^a m. V; communiter corr. 2^a m. V. — ²⁹⁴ om. 1^a m. Q; suppl.
 postea. — ²⁹⁵ ut sint quaedam prudentiae ponendae add. Q. — ²⁹⁶ virtutis generalis]
 virtutum generalium K. — ²⁹⁷ et quaedam generalis — moralium] om. V. — ²⁹⁸ hoc PQ.
 — ²⁹⁹ est P. — ³⁰⁰ modo add. K. — ³⁰¹ quia K. — ³⁰² om. K. — ³⁰³ et dirigere add. K.
 — ³⁰⁴ proprie dicuntur] dicuntur proprie K. — ³⁰⁵ et add. K. — ³⁰⁶ om. V. — ³⁰⁷ illas K.
 — ³⁰⁸ om. K. — ³⁰⁹ finies Iae m. Q. in fines corr. 2^a m. Q. — ³¹⁰ et add. Q. — ³¹¹ om.
 VPRQ. — ³¹² hoc PQ. — ³¹³ non proprie *practica*] *practica* non proprie
 K. — ³¹⁴ siue K. — ³¹⁵ om. K. — ³¹⁶ cognitionem et in marg. add. K. — ³¹⁷ exercitio
 PRQ et 1^a m. V. corr. 2^a m. V. — ³¹⁸ sit habilis] sic hilaris P; sit humilis K. — ³¹⁹ om.
 1^a m. Q; suppl. postea. — ³²⁰ septimo K. — ³²¹ activam sunt K. — ³²² proprie K.
 — ³²³ sub habitu] om. R. — ³²⁴ dicitur add. Q; del. postea. — ³²⁵ scientia dicitur] dicitur
 scientia K. — ³²⁶ hoc PQ. — ³²⁷ dicitur PK. — ³²⁸ apprehenditur R. — ³²⁹ om. VPRQ.
 — ³³⁰ ponit K. — ³³¹ om. K. — ³³² est principale — Dei] om. 1^a m. V. add. in marg.
 2^a m. V. — ³³³ quas R. — ³³⁴ eus K. — ³³⁵ est *suprascript.* 2^a m. K. — ³³⁶ in K.
 — ³³⁷ et add. K. — ³³⁸ diligentis — talis] om. P. — ³³⁹ perfectione add. Q; del. postea. —

³⁴⁰ habet K. — ³⁴¹ non add. Q ; del. *postea*. — ³⁴² scibilibus PR. — ³⁴³ alibus K. — ³⁴⁴ etiam P. — ³⁴⁵ nulla K. — ³⁴⁶ nostrae practicæ] practica nostra K. — ³⁴⁷ de add. K ; *deinde del.* — ³⁴⁸ in aliqua scientia consideramus] consideramus in aliqua scientia K. — ³⁴⁹ potest add. Q ; *postea del.* — ³⁵⁰ dici debet] debet dici K. — ³⁵¹ speculativa scientia] scientia speculativa K. — ³⁵² om. Q. — ³⁵³ de deo — dici] om. Q. — ³⁵⁴ qua VPRQ. — ³⁵⁵ convenienter PRQ. — ³⁵⁶ est diligibilis] diligibilis est K. — ³⁵⁷ om. V. — ³⁵⁸ quaeratur K. — ³⁵⁹ om. Q. — ³⁶⁰ om. V, *add. in marg.* 2^a m. V ; om. PRQ. — ³⁶¹ om. 1^a m. R ; *deinde suppl.* — ³⁶² in illa — subiectum] potest esse subiectum in illa K. — ³⁶³ pra add. Q ; del. *postea*. — ³⁶⁴ in illa de dilectione] de dilectione in illa K. — ³⁶⁵ non add. K. — ³⁶⁶ tradatur K. — ³⁶⁷ quantumque P. — ³⁶⁸ contingit P. — ³⁶⁹ principalis obiecti] obiecti principalis K. — ³⁷⁰ refectibiles P. — ³⁷¹ in K. — ³⁷² in quantum — declaratum] ut superius declaratum est in quantum scilicet K. — ³⁷³ similis P. — ³⁷⁴ om. Q. — ³⁷⁵ om. K ; respondi Q ; responderi PR et 1^a m. V ; respondendum *corr.* 2^a m. V.

(1) Videtur alludi ad ARISTOTELIS *Ethicam Nicomacheam*, Θ, 1 (II, 1155, a, in fine). — (2) Id., *ibid.* (loc. cit. in principio). — (3) Id., *ibid.* (loc. cit.). — (4) AVERROIS CORDUBENSIS *Ethica Nicomachea*, I, VIII, c. 1 (vol. 3, fol. 110 V^a). — (5) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, Θ, 4 (II, 1156, b). — (6) Id., *ibid.*, Θ, 6, (II, 1157, b). — (7) Id., *ibid.*, Θ, 7 (II, 1157, b). — (8) Id., *ibid.*, Θ, 7 (II, 1158, a). — (9) Id., *ibid.*, Θ, 13 (II, 1161, a). — (10) Id., *ibid.*, Θ, 4 (II, 1156, b). — (11) Id., *ibid.*, I, 5 (II, 1166, b). — (12) Id., *ibid.*, Θ, 4 (II, 1156, b). — (13) Id., *ibid.*, Θ, 6 (II, 1157, b). — (14) Id., *ibid.* (Θ et I). — (15) Allud. ad ARISTOTELIS *Ethicam Nicomacheam*, E, 3 (II, 1129 a-b). — (16) Id., *ibid.*, Θ, 14 (II, 1162, a). — (17) Id., *ibid.*, Θ, 13 (II, 1161, a). — (18) Id., *ibid.*, Θ, 9 (II, 1158, a-b). — (19) Resp. Id., *ibid.*, Θ, 11 (II, 1160, a). — (20) I Cor., I, 9. — (21) *Glossa ordin.*, I Cor., I, 9 (op. cit., t. VI, p. 197-198). — (22) Ioh. *Evang.* IV, 24. — (23) Ad. Phil., III, 20. — (24) LUC. *Evang.* XII., 28-30. — (25) *Glossa ordinaria* (super LUC. *Evang.* XXII, 28-30 (PL. t. 114, col. 339, 30). Litteraliter. — (26) SANCTUS AUGUSTINUS, *De Trinitate*, I, VIII, c. 8, 12 (PL., t. 42, col. 958). — (27) Allud. ad SANCTUM ANGUSTINUM, *De Trinitate*, I, VIII, c. 3, (PL., t. 42, col. 950, 5). — (28) Resp. Id., *ibid.* (op. cit., loc. cit.). — (29) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, E, 3 (II, 1130, a). — (30) SANCTUS ANGUSTINUS, *De Trinitate*, I, XV, c. 18 (PL., t. 42, col. 1082, 32). — (31) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, A, 1 (II, 1094, a). — (32) Id., *ibid.*, A, 1 (II, 1095, a).

QUAESTIO III.

Utrum iustitia legalis sit virtus generalis.

Ad primum ¹, cum dicitur quod ² virtuti generali debet respondere operatio generalis et circa materiam generalem, sicut virtuti [Cod. R, fol. 239 R^b] speciali respondet operatio specialis et circa materiam specialem; sed iustitiae legali non potest attribui operatio vel materia alia ab operationibus et materia specialium virtutum quae non sunt operatio vel materia generalis; ergo; et cetera;

Est dicendum³ quod huius virtuti eo modo quo est virtus generalis et respondet ei finis generalis et operatio generalis et circa materiam generalem, finis generalis, quia bonum commune et generale supradicta generalitate⁴ sub quo fines speciales⁵ virtutum specialium virtualiter continentur⁶; operatio generalis quia ratione huius⁷ finis qui in illa principaliter intenditur et⁸ qui attingitur non solum per operationem determinatam aliquius virtutis specialis, sed per operationes omnium, non determinat sibi aliquam operationem specialem, sed operationes omnium virtutum sunt suae operationes, quae quidem ut insimul quasi sub quodam toto⁹ integrali congregatae¹⁰ intelliguntur, non dicunt operationem aliquam specialem, sed potius generalem. In [Cod. P, fol. 352 V^a] hoc ergo quod non exerceat solam operationem aliquius unius virtutis sed omnes¹¹ circuit, eius operatio non est specialis sicut alterius virtutis, sed est generalis modo praedicto; materia etiam¹² circa quam operatur est generalis, quia propter eandem causam ad nullam materiam specialem determinatur, sed ratione huius sui obiecti principalis¹³ et finis¹⁴ circuit totam materiam et omnes¹⁵ actus¹⁶ aliarum virtutum.

Ad secundum cum arguitur quod non est virtus ab aliis distineta¹⁸¹⁹ quia non²⁰ habet operationes sibi proprias [Cod. Q, fol. 190 V^a] sed operationes²¹ suae sunt operationes aliarum virtutum²², est²³ dicendum quod ipsa sic est generalis quod tamen est virtus quaedam secundum speciem et formam²⁴ essentialiter ab aliis distincta²⁵. Virtus autem [Cod. V, fol. 236 V^a] secundum formam et speciem ab aliis distineta habet operationes sibi proprias ab²⁶ operationibus aliarum virtutum formaliter et essentialiter distinctas. Et ideo concedendum quod ita est in proposito. Nam licet eadem sint²⁷ operationes huius²⁸ virtutis et aliarum²⁹ materialiter, non tamen sunt eadem [Cod. K, fol. 80 R^b] formaliter. Sicut enim communisci mulieri non suae est operatio vel actus unus materialiter et secundum rem ut est actus luxuriosi et furis³⁰ sive eius qui moechatur ut³¹ furetur³², differt tamen formaliter³³ secundum quod refertur ad finem qui est delectatio in concupiscibilibus carnis et ad alium finem qui est delectatio in³⁴ lucro inordinato; differunt ergo dicta vitia essentialiter; et habet quodlibet³⁵ actum sibi proprium; et differt actus ille³⁶ ut est unius vitii a se ipso ut est alterius vitii formaliter et in genere moris, licet materialiter et in genere naturae sint³⁷ unus secundum rem; ita etiam actus aliquis secundum virtutem temperantiae ut ordinatur³⁸ ad finem proprium³⁹ temperantiae et ut ordinatur ad bonum communem quod⁴⁰ est finis iustitiae legalis est unus actus materialiter et in genere naturae, est tamen alius et alius formaliter et in genere moris: et uno modo [Cod. P, fol. 352 V^b] est actus proprius temperantiae et alio modo est actus proprius iustitiae legalis.

Ad illud ergo quo arguitur postea, istud idem, scilicet quod idem et unus actus est virtutis⁴¹ specialis et huius⁴² virtutis, puta cum miles in bello fortiter⁴³ persistit et propter bonum fortitudinis et propter bonum commune.

dicendum quod verum est quod ille actus secundum substantiam et materialiter non diversificatur, ut scilicet consideratur in ordine ad hos diversos fines. Verumtamen ut accipitur cum utroque dicto fine, dicendum quod ille acceptus cum uno fine et iterum acceptus cum alio fine, prout intelligitur quod totum quoddam, scilicet actus cum ipso fine, est aliquid unum in genere moris ratione ordinis unius⁴⁴ sub quo utrumque⁴⁵ horum compre — [Cod. R, fol. 239 V^a] henditur, sic realiter differt actus militis ut comprehenditur sub fine fortitudinis et ut comprehenditur⁴⁶ sub fine iustitiae generalis⁴⁷; et secundum hoc fortitudo et iustitia legalis habent actus formaliter differentes et sunt virtutes differentes.

Ad quartum cum arguitur quod non est alia virtus, ab aliis scilicet distincta, quia virtus quae non ponit in numerum cum illis non est distincta ab eis; sed iustitia legalis non ponit in numerum cum aliis virtutibus, quia dicit **Philosophus** (1)⁴⁸ quinto *Ethicorum* quod iustitia legalis non est pars virtutis, sed est tota virtus⁵⁰; item ibidem (2) dicit quod haec iustitia simul⁵¹ est omnis virtus; ergo; et cetera; dicendum quod iustitia secundum quod consideratur ut est quaedam virtus una secundum formam et speciem et ut sic⁵³ etiam considerantur aliae virtutes, sic ponit in numerum cum aliis virtutibus et non est tota, id est⁵⁴ quaelibet virtus secundum essentiam, sed est pars virtutis, haec⁵⁵ est quaedam specialis virtus contenta sub uno quodam toto universalis quod dicitur virtus moralis⁵⁶, quia ut sic consideratus habet et materiam et actum et finem sibi propria et a materia et⁵⁷ actu ac⁵⁸ fine aliarum virtutum formaliter in genere moris distincta. Consideran- [Cod. P, fol. 253 R^a] do autem ipsam ut ratione⁵⁹ sui finis⁶⁰ generalis virtualiter fines aliarum virtutum comprehendens ratione cuius est sic generalis quod⁶¹ potest [Cod. Q, fol. 190 V^b] actus omnium aliarum⁶² virtutum exercere et referre ad hunc finem et actibus aliarum virtutum uti [Cod. V, fol. 236 V^b] pro materia; sic est dicendum quod in quantum iustitia legalis includit hunc suum finem quasi formam et alias virtutes et actus earum tanquam suam materiam, sic non est pars virtutis sive virtus aliqua specialis finem aliquem speciale et actus circa materiam determinatam importans, sed est tota⁶³ vel omnis virtus modo praedicto⁶⁴, omnes⁶⁵ virtutes speciales et materias earum virtute sui finis communis qua omnes⁶⁶ quodam modo informat comprehendens.

Ad quintum cum arguitur quod non potest esse generalis ratione finis vel obiecti communis, quia est in appetitu sensitivo; sed ille non se extendit ad bonum generale vel commune, sed solum ad bonum aliquod particulare; dicendum est⁶⁷ quod generale vel commune potest accipi pro toto. Multiplex⁶⁸ autem est totum, scilicet universale, integrale, potentiale, et cetera. Bonum ergo commune quod per iustitiam legalem intenditur non est unus homo singularis, sed est ipsa tota communitas sive bonum totius communitatis sive omnium in communitate contentorum secundum quod sunt aliquid communis.

tatis et ad ipsam pertinent ; et sic est aliquid commune quod tamen singulare quoddam⁶⁰ in quantum est quoddam totum integrale multos homines alienus communitatis in illa continens congregatos. Cum ergo arguitur quod iustitia non potest respicere bonum communem si est in⁷⁰ appetitu sensitivo, posset dici quod⁷¹ hoc intelligitur de communi quod est totum universale non de alio communi.

Ad huiusmodi tamen pleniorum⁷² evidentiam est intelligendum quod virtutes omnes⁷³ morales sunt in appetitu sensitivo qui per se et directe non est appetitus nisi quorundam bonorum particuliarum et tamen virtutum illarum obiectum⁷⁴ [Cod. P, fol. 353 R^b] per se non est aliquod bonum particulare sed aliquod⁷⁶ bonum universale sive generale⁷⁷ per praedicationem sive sit vere univocum sive analogum. Cum enim finis in agilibus sit sicut principium in speculabilibus, quia a fine sumitur principium universale totius processus syllogistici intellectus practici circa [Cod. R, fol. 239 V^b] omnia quae ad finem⁷⁸ illum sunt ordinabilia et per quae potest huiusmodi finis attiugi ; ergo oportet ponere quod hic finis non est aliquod bonum particulare. Hoc etiam patet ex hoc quod prudentia est habitus intellectivus cognoscitivus circa morales virtutes⁷⁹ [Cod. K, fol. 80 V^a] eorum ad quae inclinat appetitus secundum habitum virtutis moralis. Constat autem quod prudentia principaliter est⁸⁰ in intellectu ; et ad prudentiam, in quantum est virtus intellectualis, principaliter⁸¹ pertinet cognitio universalium, sed in quantum est⁸² directiva in actibus particularibus ad quos⁸³ universalia applicantur, pertinet ad ipsam cognitio particularium. Cum enim finis virtutum moralium sit bonum⁸⁴ humanum quod est secundum rationem esse⁸⁵ secundum **Dyonisium** (3) quarto⁸⁶ *De Divinis Nominibus* oportet quod finis moralium virtutum⁸⁷ praeexistat in ratione a quo, ut dictum est⁸⁸, sumitur principium universale.

Nec obstat quod dicitur sexto *Ethicorum* (4) quod «virtus moralis existens in appetitu sensitivo facit intentionem finis rectam» : quia per hoc non intelligitur quod virtutes quae sunt⁸⁹ in appetitu sensitivo praestituant ipsum⁹⁰ finem ut habet modo praedicto rationem boni communis vel universalis : sed quia ex bona dispositione appetitus quae fit⁹¹ per habitum consequitur homo⁹² conformitatem ad illa quae sibi convenient secundum rectam rationem. Et ex hoc contingit quod cum offeruntur talia intellectui apparent ut⁹³ bona et homini secundum rationem convenientia, prout dicit **Philosophus** tertio *Ethicorum* (5) «quod qualis est unusquisque, talis finis videtur ei». Habitus ergo virtuosus [Cod. P, fol. 353 V^a] non facit quod appetitus [Cod. V, fol. 237 R^a] inclinetur in aliquid sub ratione communi vel universalis⁹⁴. Facit tamen aliquo modo ut aliquid apprehendatur sub ratione boni in universalis. Deinde conclusio per syllogismum practicum de aliquo operabili particulari per quod [Cod. Q, fol. 191 R^a] huiusmodi finis attingitur ad habitum in appetitu existente⁹⁵ pertinet quod⁹⁶ appetitus ille convenienter dispositus

in illud particulare operabile prompte et immobiliter inclinetur. Si ergo propter hoc iustitia non posset esse in appetitu sensitivo quia ⁹⁷ haberet obiectum principale commune communitate praedicationis, nulla virtus alia etiam posset esse in appetitu sensitivo.

Sed quia in argumento videtur inquiri in quo debet poni iustitia ut in subiecto, scilicet utrum sit in voluntate vel in appetitu sensitivo, licet autem de hoc alibi aliquid sit tactum, ad eius evidentiam tamen est intelligendum quod sicut alias pluries dictum est, iterum ⁹⁸ dico quod respectu eorum quae nobis sunt possibilia et convenientia ex naturalibus per se ⁹⁹ primo et principaliter non requiritur aliquis habitus disponens ¹⁰⁰ et habilitans ¹⁰¹ voluntatem ad hoc quod prompte et recte ¹⁰² inclinetur in illud ¹⁰³ quod apprehenditur a recta ratione ; quia hoc convenit ¹⁰⁴ ei ex condicione naturae suae ¹⁰⁵ cum sit appetitus in ratione intellectui tamen est in actu perfecte ¹⁰⁶ proportionatus ut in actu consimili conformiter ¹⁰⁷ fiat sicut in brutis ad hoc quod appetitus sensitivus prompte inclinetur in illud quod a sensu apprehenditur, non requiritur aliquis habitus ipsum habilitans et disponens, quia cum sit appetitus ¹⁰⁸ in sensualitate hoc ei contingit ¹⁰⁹ ex condicione naturae suae ¹¹⁰. Sed quia in homine ¹¹¹ isti duo appetitus sunt coniuncti et inferior ¹¹² natus est oboedire superiori, non tamen prompte propter [Cod. P, fol. 353 V^b] hoc quod frequenter alliciendo trahit ¹¹³ contra illud quod apprehenditur [Cod. R, fol. 240 R^a] a ratione per aliquid apprehensum a sensu et sic est ibi repugnantia non voluntatis ad intellectum, sed carnis, id est ¹¹⁴ carnalis affectionis appetitus sensitivi ad spiritum quae non contingit ex parte appetitus ¹¹⁵ rationalis, sed ipsius appetitus sensitivi ; ideo ¹¹⁶ ad hoc quod voluntas non impediatur quin prompte et faciliter sequatur rationem quae non impeditur nisi ex inordinata dispositione appetitus et etiam quod ipse appetitus inferior moveatur prompte et faciliter concorditer rationi, primo ¹¹⁷ per se et principaliter requiritur habitus disponens ¹¹⁸ et habilitans appetitum et reducens ad medium excessum vel defectum circa passiones appetitus per quas causatur huismodi repugnantia vel resistantia. Et ideo necesse est ponere per se et primo ¹¹⁹ et principaliter habitum in appetitu et non in voluntate, tamen cum virtus sit habitus laudabilis et potentiam in qua est perficit et nobilitat, hoc quod in appetitu sensitivo sic ponitur habitus virtuosus non autem in voluntate, in nullo deroget dignitati voluntatis nec perfectioni sui ¹²⁰ actus qui non elicetur mediante habitu virtuoso. Immo super illam attestatur, quia nobilis est illud quod habet suam nobilitatem, perfectionem et dignitatem ex condicione suae naturae quam quod illud ex aliquo adventitio et coniuncto ¹²¹ naturae suae consequatur. Et ideo licet actus voluntatis conformis rectae rationi non eliciatur a voluntate informata habitu virtuoso, sed actus appetitus conformis rectae rationi elicetur ab ipso ut est habitu virtuoso dispositus, tamen non propter hoc actus appetitus est perfectior ¹²² et laudabilior quam actus voluntatis ; immo est e converso. Quamvis [Cod. P, fol. 354 R^a] autem, ut dictum

est, dignitati voluntatis non [Cod. V, fol. 237 R^b] derogat ¹²³ quod exeat in actu suum ¹²⁴ convenienter praeter habitum virtuosum, et intellectus secundum aliquos est potentia nobilior quam voluntas, tamen ad hoc quod in actu suum convenienter exeat requiritur habitus virtuosus in ipso, quia cum non fiat in actu nisi ministerio potentiarum sensitivarum materialiter variabilium, intellectus non est determinatus ad hoc quod semper convenienter in actu suum exeat ¹²⁵. Et ideo oportet quod ad hoc aliquo habitu perficiatur, qui, licet ¹²⁶ secundum aliquos philosophos, ponatur [Cod. Q, fol. 191 R^b] in viribus inferioribus sensitivis, tamen magis [Cod. K, fol. 80 V^b] communiuter ponitur ¹²⁷ in intellectu. Hoc tamen verum est quod si sufficeret talis habitus in viribus sensitivis ad hoc quod intellectus posset convenienter moveri ab obiecto suo non oporteret habitum ponere in intellectu. Constat autem quod voluntas movetur ab intellectu sic quod obiectum intellectus est obiectum voluntatis, quia bonum secundum quod apprehensum; et ideo planum est quod supposito quod intellectus sit sic dispositus quod convenienter possit exire in actu suum amoto etiam impedimento quod praestatur ¹²⁸ ex parte appetitus inferioris, primo per se ¹²⁹ et principaliter non requiritur aliquis habitus in voluntate ad hoc quod convenienter exeat in actu conformiter ¹³⁰ rationi. Est ergo iustitia et omnis virtus moralis ponenda in appetitu sensitivo. Et hoc expressissime patet per **Philosophum** (5) et eius expositores (6) in [Cod. R, fol. 240 R^b] pluribus locis in libro *Ethicorum*, sicut alias fuit evidenter declaratum.

Sed quia appetitus sensitivus dividitur in duas partes, scilicet in irascibilem et concupisibilem, dubium videtur quomodo in appetitu sensitivo potest poni iustitia; quia cum sit una virtus essentialiter secundum formam et speciem, non debet poni nisi ¹³¹ in uno [Cod. P, fol. 354 R^b] tanquam in subiecto. Videtur autem quod conveniens dispositio tam irascibilis quam concupisibilis requiritur ad hoc quod virtus iustitiae habeatur. Et sic iustitiae duo subiecta responderent. Et prout alias dicebatur loquendo de iustitia in generali, videtur quod appetitum secundum utramque vim ¹³² aliquo modo pro subiecto respicit. Et hoc confirmabitur per **Commentatorem** (7) dicentem ¹³³ sexto *Ethicorum* super illud (8): « opus perficitur secundum prudentiam et secundum virtutem moralē ». « Omnis autem ¹³⁴ virtus moralis alieuius est vel aliquarum particularium habitus passivi ¹³⁵ animae; puta irascibilis quidem fortitudo, concupisibilis temperantia. iustitia autem utramque utriusque harum dignum ¹³⁶ tribuens et ad invivem et ad rationem ».

Sed magis exquisite et ¹³⁶ magis explicite ¹³⁸ loquendo et in speciali descendendo ad hanc duplēm iustitiam, scilicet generalem et particularem, videtur dicendum quod iustitia particularis principalius est in appetitu secundum vim concupisibilem, iustitia vero generalis est in appetitu secundum vim irascibilem, quia iustitia et iniustitia particularis principaliter versantur circa bona et mala circa quae etiam est liberalitas et avaritia. Propter quod

etiam iniustus iniustitia particulari avarus dicitur, in ¹³⁰ quantum plus vult habere de bonis fortunae ¹⁴⁰ et minus de malis quam debeat, prout patet ex quinto *Ethicorum* ubi dicit **Philosophus** (9) « quod iniustitia particularis est circa honores et dvitias et generaliter circa talia circa quae contingit delectatio ¹⁵¹ quae est ¹⁴² a lucro, circa eadem autem ¹⁴³ est virtus et malitia, licet alio modo. Ergo circa talia est etiam iustitia. Et sic videtur quod sit in concupiscibili.

Quamvis ergo ad hoc quod aliquis agat bene secundum iustitiam particularem requiratur quod sit bene [Cod. P, fol. 354 V^a; Cod. V, fol. 237 V^a] dispositus non solum secundum concupiscibilem sed etiam secundum irascibilem ¹⁴⁴, hoc tamen ¹⁴⁵ non arguit quod per se habeat esse in irascibili; quia consimiliter etiam ad hoc quod aliquis bene agat secundum temperantiam vel liberalitatem quam constat esse in concupiscibili, hoc requiritur. Sicut etiam ¹⁴⁷ iratus iniuste agit alium laedendo in corpore vel in rebus, ita etiam continens timore agit contra bonum continentiae; sed agendo magis dicitur ille iracundus ¹⁴⁸ quam iniustus et iste magis dicitur timidus quam incontinentis.

De iustitia autem legali videtur dicendum quod est in irascibili; quia irascibilis respicit aliquid sub ratione ardui et difficilis. Illud autem quod iustitia legalis principaliter respicit habet rationem ardui et difficilis, quia est bonum alienum. Propter quod dicit **Philosophus** (10) quinto ¹⁴⁹ *Ethicorum*, « quod est perfecta virtus quoniam habens eam non solum [Cod. Q, fol. 191 V^a] ad se ipsum sed etiam ¹⁵⁰ ad alterum potest virtute uti; in propriis quidem enim multi possunt virtute ¹⁵¹ [Cod. R, fol. 240 V^a] uti qui non possunt in his quae sunt ad alterum. Propter quod dicit bene **Bias** ¹⁵² quod principatus ostendit virum ».

Nec est inconveniens sic ponere iustitiam generalem ¹⁵³ in alia vi quam sit illa in qua est iustitia particularis, cum etiam contingat hoc in virtutibus quae ¹⁵⁴ respiciunt quasi unam materiam, licet sub ¹⁵⁵ alia et alia ratione. Nam liberalitas quae est circa mediocres sumptus ponitur in concupiscibili sicut in subiecto; et similiter virtus quae est circa mediocres honores. Magnificentia autem et magnanimitas ponuntur in irascibili, quia sunt circa magnos honores respectu quorum quaedam specialis attenditur difficultas ¹⁵⁶.

Cum ergo adhuc aliter aliqui arguant ¹⁵⁷ quod iustitia non potest esse in appetitu sensitivo, quia ius- [Cod. P, fol. 354 V^b] titia est ad alterum; iustitiae enim est reddere unicuique quod suum est; hoc autem non potest procedere ex appetitu sensitivo, quia apprehensio sensitiva non se extendit [Cod. K, fol. 81 R^a] ad hoc quod considerare possit proportionem unius ad alterum; sed hoc est proprium rationis; ideo videtur quod iustitia non est nisi in appetitu qui movetur a ¹⁵⁸ ratione, scilicet in voluntate;

dicendum quod hoc non valet: quia, ut ex supra dictis patet, quamvis virtutes morales ponantur in appetitu sensitivo et actus earum sint particu-

lares et circa particularia, tamen ad hoc quod habeant rationem boni humani, ut scilicet habitus appetitus sensitivi virtutes humanae dicantur et actus in quos inclinant appetitum sint virtutis, non¹⁵⁹ sufficit apprehensio sensitiva a qua immediate et per se movetur appetitus; sed supponitur quod apprehensiva rationalis sit perfecta habitu cognitivo¹⁶⁰ universalium¹⁶¹ et particularium quae ad eliciendum convenienter¹⁶² operationem secundum talem virtutem requiruntur et quod¹⁶³ ipse appetitus sensitivus sic sit¹⁶⁴ convenienter dispositus per habitum virtuosum quod ratione sic existente in actu rectae cognitionis tam universalium quam particularium ad quam quidem cognitionem intellectus quantum ad particularia concurrit apprehensio sensitiva ad quam quodam modo reflexus intellectus huiusmodi particularia apprehendit, ipse appetitus inclinatur oboedienter et absque repugnantia in operationes convenienter¹⁶⁵ sic per rationem rectam indicatas¹⁶⁶. Verum est ergo quod ad virtutem iustitiae quae est ad alterum, ut dictum est, requiritur apprehensio proportionis unius ad alterum; et hoc quidem est per se rationis, non autem [Cod. V, fol. 237 V^b] appetitus neque¹⁶⁷ rationalis neque¹⁶⁸ sensitivi; sed prout haec apprehensio debet esse principium alicuius operationis particularis qua alteri reddatur¹⁶⁹ [Cod. P, fol. 355 R^a] quod suum est, oportet adesse cognitionem sensitivam particularem: et appetitui sensitivo in homine convenit quod, cum sit rationalis per participationem. [quod] in illud quod apprehensum est et¹⁷⁰ iudicatum¹⁷¹ secundum rectam rationem continere¹⁷² convenientem proportionem unius ad alterum, cum pertractatum est¹⁷³ ad cognitionem particularem quae est principium operationis, in huiusmodi operationem particularem prompte et delectabiliter inclinetur. Et non pertinet ad appetitum quemicumque quod huiusmodi proportionem apprehendat ad hoc quod in illud in quo iudicata est huiusmodi proportio eonsistere¹⁷⁴ inclinetur, sed quod ab eo a quo sic apprehenditur¹⁷⁵ aliquo modo [Cod. R, fol. 240 V^b] natus sit moveri ad illud in quo talis proportio est iudicata. Prout enim tactum est supra, non magis debet appropriari¹⁷⁶ uni virtuti morali quam alteri quod in operationibus quae sunt secundum unam virtutem, appetitus consequatur apprehensionem rationis; immo sicut non ponitur alias modus apprehensionis rationis secundum prudentiam in his quae pertinent¹⁷⁷ ad unam virtutem et in his quae perti- [Cod. Q, fol. 191 V^b] nent ad aliam quin respectu cuiuslibet virtutis ad eam pertineat cognitione universalium et particularium, ita etiam non ponitur alio modo fieri inclinatio appetitus in operationes virtutum moralium secundum unam virtutem quam secundum aliam, quin scilicet¹⁷⁸ in omnibus vel secundum omnes inclinetur in aliquod opus particulare qualis inclinatio convenienter ad appetitum sensitivum potest pertinere.

Quod etiam dicitur ab aliquibus quod sicut iustitia est virtus quae est ad alterum ita opus iustitiae est ad alterum¹⁷⁹; sed appetitus sensitivus non inclinatur ad alterum¹⁸⁰, appareat esse falsum: quia etiam bruta per suos

appetitus ad alterum inclinantur ¹⁸⁸, prout brutum aliquod lactat foetum proprium et non alienum ; et caetera. Sed [Cod. P, fol. 355 R^b] verum est quod, licet in bruto per aliquam aestimationem apprehendatur determinate illud ad quod determinate inclinatur et aliud ¹⁸² quod ab ipso repellitur, tamen huiusmodi inclinatio non est virtuosa ; quia in bruto non est apprehensio huius ordinis et proportionis quae est unius ad alterum et ex huiusmodi apprehensione non inclinatur appetitus bruti ¹⁸⁴ sic in alterum ¹⁸⁵, cum non sit animal rationale ; nec eius appetitus est natus moveri a ratione, quia nec est rationalis per participationem, sed quodam instinctu naturali taliter inclinatur ¹⁸⁶.

Ad aliud cum arguitur quod virtus generalis ex eo quod per eam homo unus ad bonum multitudinis vel multorum hominum ordinatur non differt realiter et secundum speciem ab illa per quam homo unus ad unum hominem ordinatur ¹⁸⁷, quia penes unum et multa non videtur ponenda differentia formalis et specifica ; est dicendum ¹⁸⁸ quod si loquamur de bono singulari unius et de bono communi multitudinis sive multorum praecise secundum quod illud bonum ¹⁸⁹ unum secundum rationem eandem invenitur in uno vel ¹⁹⁰ in multis, sic non contingit ex hoc aliqua diversitas formalis et essentialis, sicut bonum temperantiae prout consideratur ut habet esse in aliqua una singulari persona et prout habet esse in pluribus. Sed si loquamur de bono singulari unius prout per hoc convenienter ordinatur aliquis ad se ipsum et prout convenienter ordinatur per illud ad alterum et ad multos sive ad totum aliquod alicuius communitatis, sic est ibi differentia secundum formam et essentiam [Cod. V, fol. 238 R^a].

Sic etiam dicendum est quod, licet penes unum et multos non sumatur diversitas secundum formam in bono ipsorum, scilicet unius et multorum, prout scilicet unusquisque multorum et bonum suum secundum se ut [Cod. K, fol. 81 R^b] singularis persona et prout bonum talium simul collectorum consideratur, tamen prout unusquisque illorum et bonum suum consideratur in ordine [Cod. R, fol. 241 R^a] ad quemlibet ¹⁹¹ alium [Cod. P, fol. 355 V^a] sic scilicet ut toti communitati bonum eveniat ex his quae agit aliquis, et non solum in ordine ad se ipsum et ut ex eo quod agit bonum sibi secundum se eveniat, sic invenitur differentia secundum formam inter unum et multos. Et hoc modo verum est quod dicitur quod bonum commune civitatis vel regni et bonum unius personae non differunt ¹⁹² solum secundum multum et paucum sed secundum formalem differentiam, prout **Philosophus** (11) dicit primo *Politicorum* ¹⁹³ quod non bene dicunt qui dicunt civitatem et domum et alia huiusmodi differre solum multitudine et paucitate, et non specie.

Ad aliud cum arguitur quod iustitia generalis non potest distingui ab aliis virtutibus per hoc quod illas ad alium finem, scilicet ad obiectum suum sive finem ordinat et refert, quia quando hoc contingit quod actus unius

virtutis refertur ad finem alterius, ibi reperiuntur duo actus materialiter; sicut e contra patet in vitiis¹⁹⁴ cum aliquis moechatur ut furetur, et in caritate cum aliquis dat eleemosynam indigenti propter Deum; sed hoc in proposito non invenitur, ergo et cetera¹⁹⁵;

Dicendum quod quando per unam aliquam virtutem refertur alia virtus ad aliam¹⁹⁶ virtutem per modum eiusdem imperii, tenet quod assumitur. Sed hoc non oportet quando hoc¹⁹⁷ fit propter hoc quod virtus referens continentia eiusdem totius integralis [Cod. Q, fol. 192 R^a] congregat in se virtutem relatam ratione sui finis et obiecti principalis, quia hoc modo videtur virtus relata ad essentiam virtutis referentis ut eius materia sic per se pertinere¹⁹⁸ quod aliam materiam non habet quam materiam talis virtutis. Pro tanto etiam dicitur virtus generalis alias¹⁹⁹ per modum eiusdem totius integralis in se comprehendere²⁰⁰ non quidem formaliter, quoniam sic essent²⁰¹ plures virtutes formaliter; sed materialiter quia materia cuius- [Cod. P, fol. 355 V^b] libet virtutis utitur sicut virtus²⁰² specialis sua propria tantum.

Dicendum ergo quod verum est quod ad hoc aliqua virtus essentialiter ab alia distinguatur, oportet quod habeat finem alium sibi proprium. quia hoc est formale a quo in moribus sumitur diversitas formalis. Sed non oportet quod habeat operationes quibus hic finis attingatur sibi sic proprias quod non possint esse operationes²⁰³ alterius virtutis; quia huiusmodi operationes et ea circa quae sunt, sunt²⁰⁴ materialia in moribus. Nec penes talia sumitur per se differentia formalis in moribus, quia una et eadem operatio secundum substantiam et genus potest esse actus plurium virtutum vel²⁰⁵ vitiorum²⁰⁶ materialiter; sed diversitatem in genere moris sortitur ex diversa habitudine ad diversos fines. Et secundum hoc dicendum quod non oportet quod²⁰⁷ iustitia legalis respectu sui finis, qui est bonum commune, habeat actum sibi proprium qui non sit actus alicuius virtutis specialis: quia de ratione suae communitatis est quod sic comprehendit bonum omnium virtutum et actus earum²⁰⁸ quod²⁰⁹ non nisi per actus illarum ad ipsum convenienter relatarum attingitur. Non est ergo ponendum quod iustitia legalis quae est virtus communis habens finem sibi proprium circa illum habeat aliquam operationem propriam praeter operationes [Cod. V, fol. 238 R^b] specialium virtutum. puta: amare ipsum bonum commune vel aliquid huiusmodi; sicut²¹⁰ etiam virtus specialis respectu sui finis sibi proprii²¹¹, puta: temperantia [Cod. R, fol. 241 R^b] vel fortitudo, non habet aliquem actum speciale. puta: amare bonum ipsum²¹² temperantiae vel aliquid huiusmodi; quia non amatur amore amicitiae qui est actus virtutis amicitiae²¹³, sed amore concupiscentiae; sed habet actus²¹⁴ alios quibus hoc bonum attingitur et habetur. Ita etiam in iustitia legali est respectu sui finis et actuum aliarum virtutum.

Ad aliud eum²¹⁵ arguitur quod iustitia generalis non differt rea- [Cod. P, fol. 356 R^a] liter a particulari propter unitatem obiecti, quia sicut amicitia

respicit bonum sub ratione boni simpliciter, ita iustitia respicit aliquid sub ratione debiti; sed amicitia non distinguitur per hoc quod est respectu boni communis vel particularis; ergo justitia non distinguetur per hoc quod est respectu boni communis vel particularis;

Est dicendum quod loquendo philosophice de amicitia quae est respectu boni honesti, verum est quod non distinguitur amicitia proprie dicta in communem respectu²¹⁶ boni communis²¹⁷ et in speciale respectu boni determinati, quia ad²¹⁸ bonum commune quod respicit philosophus tanquam finem communem non habetur amicitia proprie dicta ut est quaedam virtus ab aliis distincta, propter causam supra dictam. Verum est tamen quod diversi modi amicitiarum ponuntur²¹⁹ a **Philosopho** (12) respectu diversarum personarum²²⁰ secundum diversas communicationes quae inter aliquos diversimode inveniuntur. Sed, ut dictum est, amicitia proprie dicta et²²¹ perfectissime ab aliis virtutibus distincta²²² non est nisi una secundum speciem, quia ibi non invenitur nisi una ratio formalis, ut patet ex his quae circa hoc traduntur²²³ octavo et nono *Ethicorum*; et sic quia respectu boni communis ratio boni amabilis virtute amicitiae proprie dictae non invenitur nec²²⁴ virtus²²⁵ amicitiae respectu eius ponitur. Sed quia respectu²²⁶ boni communis ratio debiti proprie invenitur et alia est ratio boni communis quod consistit in ordine omnium quae ad communitatem pertinent ad se invicem ut sunt aliquid totius communitatis et alia est ratio boni specialis quod consistit in ordine unius hominis ad alium aliquem hominem secundum quod est [Cod. Q, fol. 192 R^b] aliqua persona determinata secundum [Cod. K, fol. 81 V^a] aliqua bona quibus homines ad invicem communicant respectu cuius etiam²²⁷ ratio debiti invenitur, ideo virtus quae perficit hominem in ordine ad ta-[Cod. P, fol. 355 R^b] lia bona diversa erit iustitia et essentia-liter erit una diversa ab altera.

Est tamen circa hoc amplius intelligendum quod praeter illam virtutem amicitiae de qua philosophi habent considerare, est quaedam alia quae etiam est generalis, qua sic diligitur omne diligibile sub ratione boni, quod non dividitur huiusmodi amicitia secundum quod ea diligitur aliqua persona specialiter et secundum quod diliguntur omnes diligibiles communiter. Cuius ratio patet ex²²⁸ his quae circa eius generalitatem sunt supradicta.

Ad aliud cum arguitur quod non oportet ponere virtutem generalem quae sit iustitia, sed solum quandam amicitiam generalem acquisitam, quia sicut²²⁹ caritas quae est amicitia supernaturalis sufficienter ordinat omnes alias virtutes²³⁰ morales in suum finem supernaturalem. Nec ad hoc [Cod. R, fol. 241 V^a] quod hoc fieri possit requiruntur²³¹ virtutes morales alias ab acquisitis infusae, ita etiam videtur quod amicitia acquisita ex naturalibus sufficienter refert omnes alias virtutes in finem hominis naturalem; nec requiritur ad hoc faciendum aliqua virtus quae [Cod. V, fol. 238 V^a] iustitia legalis dicatur.

Ad hoc est dicendum quod similitudo quae assumitur non est conveniens ; quia licet respectu finis supernaturalis sit quaedam virtus generalis ad omnes²³² alias virtutes quae amicitia dicitur et quae sufficit ad hoc quod omnes virtutes alias referat in finem suum, tamen respectu²³³ finis naturalis non est aliqua virtus generalis quae²³⁴ amicitia proprie dicitur, sed alia quae iustitia legalis dicitur. Posito etiam quod verum sit quod praeter virtutem generalem quae caritas dicitur, non requiritur²³⁵ quod infundantur aliae virtutes morales²³⁶ similes temperantiae, fortitudini et aliis acquisitis quia ipsa caritas sufficiebat ad hoc²³⁷ quod per eam actus [Cod. P, fol. 356 V^a] omnium aliarum virtutum referantur ad suum finem, prout sufficit ad salutem, tamen quia est alia ratio²³⁸ boni communis²³⁹ et etiam alia est ratio communicationis super quibus fundatur ista amicitia caritatis a bono communi et a²⁴⁰ modo quo ad invicem communicant contenti sub illa communitate cuius bonum commune intendit iustitia generalis quae est virtus acquisita : ideo non obstante quod caritas est virtus generalis, tamen²⁴¹ requirit etiam²⁴² iustitiam generalem acquisitam cuius actus habet etiam in suum finem referre, sicut requirit alias virtutes morales acquisitas ad hoc quod prompte et delectabiliter²⁴³ possit actus omnium²⁴⁴ moralium virtutum²⁴⁵ ad finem suum proprium²⁴⁶ referre. Nec est hoc²⁴⁷ inconveniens nec superfluum quod virtus caritatis quae est generalis exigit aliam virtutem moralem quae etiam est²⁴⁸ generalis, quia²⁴⁹ sunt diversarum rationum et una ad aliam ut ad superiorem ordinatur. Ad hoc ergo quod per virtutem supernaturalis caritatis actus omnium moralium virtutum²⁵⁰ in finem ultimum et supernaturalem referantur, non requiritur quod aliae virtutes morales fundantur ; requiritur tamen quod iustitia legalis quae est etiam²⁵¹ virtus generalis cum aliis habeatur.

Ad aliud cum arguitur quod iustitia generalis et particularis non differunt secundum rem sed solum secundum rationem, immo etiam quod²⁵² iustitia generalis et quaecumque virtus specialis non differunt nisi secundum rationem, quia homo consideratus in ordine ad alterum aliquem singulariter quod pertinet ad iustitiam particularem, et consideratus in ordine ad quemcumque generaliter²⁵³ quod pertinet ad iustitiam generalem non²⁵⁴ differt nisi ratione ; similiter etiam actus alicuius virtutis specialis ut relatus ad bonum particulare virtutis particula- [Cod. P, fol. 356 V^b] ris et ut relatus ad bonum commune quod respicit virtus generalis non differt nisi ratione :

Est dicendum²⁵⁵ quod [Cod. Q, fol. 192 V^a] licet homo singularis et actus eius ut relatus ad bonum aliquod particulare et²⁵⁶ ut relatus ad bonum commune differat sola ratione, tamen hoc totum quod est homo singularis et actus eius ordinatus ad bonum particulare, et hoc totum quod est homo singularis et actus eius ordinatus ad bonum commune sunt quaedam plura realiter et essentialiter in genere moris differentia ; iustitia autem particularis et iustitia legalis et actus²⁵⁷ virtutis specialis et actus ille ut est actus virtutis generalis non respiciunt solum hominem singularem [Cod. R, fol. 241 V^b]

et actum eius ut sic²⁵⁸ relatum ad diversos fines, sed hoc totum prout²⁵⁹ complectitur actum particularis virtutis et praedictos fines plures et ordines plures²⁶⁰ ad ipsos; et ideo differunt non solum ratione sed essentialiter.

Ex his patet quod non est intelligendum ex auctoritate illa **Philosophi** (13): «Quod autem differt²⁶¹ virtus a iustitia manifestum est. Est²⁶² quidem eadem, esse autem non idem; et secundum quod ad alterum iustitia, secundum autem quod talis habitus simpliciter²⁶³ virtus», — [Cod. V, fol. 238 V^b] quod²⁶⁴ iustitia legalis essentialiter non differt ab alia virtute, sed quod illud quod est specialis virtus secundum formam et speciem consideratum²⁶⁵ ut comprehendit actum proprium²⁶⁶ solum in ordine ad finem sibi proprium. Item ipsa eadem virtus ut [Cod. K, fol. 81 V^b] consideratur secundum quod a superiori virtute²⁶⁷, scilicet a iustitia legali in finem communem superiorem ordinatur, sic est unum et idem simpliciter et essentialiter, differens solum secundum quid et secundum rationem; sicut homo consideratus secundum se et consideratus secundum quod in theatro. Sed si consideretur praedicta specialis virtus modo praedicto secundum se, item consideretur non solum in ordine ad finem praedictum communem, sed hoc totum simul, scilicet ipsa virtus specialis aut²⁶⁸ [Cod. P, fol. 357 R^a] actus eius simul cum fine²⁶⁹ alio communi ad quem per aliam virtutem ordinantur ut simul comprehendantur²⁷⁰ et actus virtutis specialis et finis communis, sic differunt haec simpliciter et essentialiter et non solum ratione. Et sicut talis actus ut comprehenditur simul cum fine proprio specialis virtutis constituit unam virtutem secundum formam et essentiam quae specialis est²⁷¹ ratione finis specialis, ita etiam prout comprehenditur simul cum fine communi constituit aliam virtutem secundum formam et essentiam quae²⁷² generalis est ratione finis²⁷³; sicut etiam hoc totum quod est homo in theatro differt realiter ab²⁷⁴ hoc simplici quod est homo.

Et secundum praedicta, dictum **Philosophi** praedictum, scilicet²⁷⁵ «quod virtus et iustitia legalis est eadem, esse autem non idem», uno modo sic exponitur quod per identitatem secundum substantiam intelligatur identitas²⁷⁶ secundum materiam, sic scilicet quod aliquid unum secundum rem est quod sic²⁷⁷ ordinem habet²⁷⁸ ad diversa; et per diversitatem in esse intelligatur diversitas secundum rationem quae dicit solum ens rationis, in quantum scilicet per hoc²⁷⁹ intelligitur diversa consideratio unius et eiusdem secundum rem, ut sic diversimode relatum. Alio vero modo sic exponitur quod per diversitatem in esse intelligatur diversitas secundum rationem differentiam²⁸⁰ quae est realis differentia secundum essentiam et formam a qua est esse; et secundum hoc actus unius virtutis ut²⁸¹ relatus ad finem proprium solum²⁸² et ut comprehensus²⁸³ sub dicto toto in quo includitur ipse actus virtutis specialis simul cum fine communi²⁸⁴ est unum et idem secundum substantiam vel²⁸⁵ materiam et subiectum, differens tamen secundum esse formale et specificum.

Per hoc patet responsio ad rationem quae fundabatur super subsequenti dicto **Philosophi**²⁸⁶ (13) « quod secundum quod ad alterum iustitia est. secundum autem quod est talis habitus simpliciter virtus est »²⁸⁷. Ex quo sic arguitur : quando virtus vel actus alienius virtutis ordinatur ad diversos fines quorum unus [Cod. P, fol. 357 R^b] est perfectior alio, ex hoc non videtur diversificari talis virtus vel actus secundum essentiam et realiter, sed solum secundum rationem et secundum esse magis perfectum²⁸⁸ et minus perfectum. Sed secundum dictum praedictum **Philosophi**²⁸⁹ (14), ita videtur esse in proposito. Ergo ; et cetera. Verum est enim quod quando [Cod. Q, fol. 192 V^b] unus actus materialiter vel secundum [Cod. R, fol. 242 R^a] substantiam ordinatur ad diversos fines, talis actus ut sic consideratus non includit diversitatem realem nec secundum speciem nec etiam secundum²⁹⁰ perfectius vel²⁹¹ minus perfectum, sed solum diversitatem secundum rationem. Sed si consideretur talis actus ordinatus ad diversos fines, prout simul comprehenditur a ratione apprehendente talis actus cum tali fine ita quod ratione ordinis utrumque, scilicet et actus ordinatus et finis ad quem ordinatur simul comprehendatur, sic actus relatus²⁹² ad diversos fines²⁹³ non solum differt [Cod. V, fol. 239 R^a] secundum rationem, sed essentialiter et secundum formam in genere moris ; et si unus finis est altero perfectior, ille actus secundum quod includitur ratione talis ordinis cum illo fine perfectiori erit perfectior realiter se ipso ut includitur ratione talis ordinis²⁹⁴ cum fine alio minus perfecto²⁹⁵, sed perfectio haec et imperfectio haec²⁹⁶ referuntur ad virtutes specie differentes²⁹⁷, ut dictum est.

Ad aliud cum arguitur quod non sunt diversae, quia²⁹⁸ non sunt connexae. quia aliae virtutes possunt haberi sine iustitia legali ; nam, prout dicit **Philosophus** (15), « aliquis bene utitur virtute²⁹⁹ aliqua speciali ad se ipsum qui illa non bene uteretur ad alterum » ; quod fit per iustitiam legalem . Ergo ; et cetera ;

Dicendum quod virtutes quae essentialiter sunt distinctae. ad³⁰⁰ invicem sunt connexae, non sic quod per se et essentialiter habeant habitudinem inter se et una alteram per se et directe coexigat et requirat, sed aliquo modo per accidens et indirecte³⁰¹ in quantum uni prudentiae coexistunt et secundum quod prudentia habetur [Cod. P, fol. 357 V^a] simpliciter et perfecte vel secundum quid et diminute ; ita etiam et³⁰² virtutes morales et etiam e converso. Dicendum ergo quod ille qui bene se habet in his quae ad se ipsum, non autem in his quae ad alterum, non habet prudentiam simpliciter et perfecte sed secundum partem et diminute. Quia enim per ea quae ad unam virtutem pertinent, si non convenienter se habeat homo secundum habitum illius virtutis, potest alia virtus in suis³⁰³ operationibus impediri, ideo ad hoc quod aliquis habeat virtutem aliquam sic perfecte quod absque impedimento valeat convenientes operationes illi proprias exercere, oportet quod habeat alias virtutes. Si enim aliquis sit temperatus nisi etiam sit liberalis, sed sit

avarus propter cupiditatem lucri ab ³⁰⁴ operationibus temperantiae impeditur; et e converso. Propter quod oportet quod qui debet ³⁰⁵ habere prudentiam sufficienter dirigentem in his quae ad temperantiam pertinent secundum quod in temperantia consistit [Cod. K, fol. 82 R^a] bonum humanum, debet etiam eam habere ut est directiva in hiis quae ad alias virtutes pertinent. Unde eius obiectum per se est bonum humanum in generali. Huiusmodi tamen connexionio virtutum specialium inter se magis manifeste apparet in virtutibus quae habent habitudinem cuiusdam disparationis ³⁰⁶, scilicet temperantia, fortitudine ³⁰⁷, et cetera. Et aliquo modo aliter se habet quam in virtutibus habentibus ordinem secundum quosdam gradus, quorum unus est altior et perfectior alio, quia etiam homines perficiunt ³⁰⁸ secundum diversos status, ita quod una perficit hominem secundum aliquem eminentem statum et alia perficit hominem secundum communem hominis statum ³⁰⁹, sicut se habent magnificentia et magnanimitas [Cod. R, fol. 242 R^b] respectu liberalitatis et virtutis innominatae, et iustitia generalis respectu cuiuscumque virtutis specia- [Cod. P, fol. 357 V^b] lis, quae quidem iustitia legalis est magis proprie principis, id est hominis secundum modum illum ³¹⁰ dispositi quod convenienter se habet ad hoc quod principari possit. Etenim secundum hoc est talis virtus in principe principaliter et quasi architectonice; in subditis autem secundario et quasi ministrative. Magis enim impeditur temperantia per defectum fortitudinis quam liberalitas ³¹¹ per defectum ³¹² magnificentiae et etiam quam virtus aliqua specialis propter defectum iustitiae legalis.

Et secundum praedicta dicendum est in proposito quod qui habet virtutem aliquam specialem qua bene potest se habere ad se ipsum, nisi cum hoc habeat virtutem generalem qua sciat [Cod. V, fol. 239 R^b] se bene habere ad alterum, non habet prudentiam simpliciter et perfecte; sicut etiam contingit respectu aliarum, scilicet quod qui habet virtutem ³¹³ liberalitatis secundum quam [Cod. Q, fol. 193 R^a] circa mediocres sumptus et expensas et non habet virtutem magnificentiae qua possit bene se habere circa magnos sumptus, talis, inquam, non habet virtutem prudentiae simpliciter et perfecte.

Alio tamen modo se habent huiusmodi virtutes in quibus attenditur ordo praedictus secundum diversos status hominum quantum ad earum connexionem inter se quae attenditur in eis ex comparatione earum ad invicem praeter ³¹⁴ connexionem quam habent in prudentia et aliter aliae virtutes speciales et proprie disparatae; quia propter ordinem et habitudinem quam habent istae virtutes inter se, una, puta inferior, a defectu ³¹⁵ alterius non sic impeditur sicut contingit in aliis. Item propter convenientiam quam habent ex hoc quod habent tales ordinem secundum tales gradus habens unam, scilicet inferiorem, magis est dispositus ut habeat aliam, scilicet superiorem quam in aliis virtutibus. Quamvis ergo possint esse speciales virtutes ³¹⁶ modo praedicto sine ista generali etiam magis [Cod. P, fol. 358 R^a] quam

una specialis sine alia speciali, quae non sunt ad invicem coordinatae, et alio modo minus sunt ad invicem connexae quantum ad unum modum connexionis minus principalem; ex hoc tamen non sequitur quod non sint diversae virtutes essentialiter differentes, sed quod pertineant ad eandem virtutem differentem secundum gradum magis perfectum³¹⁷ et minus perfectum; quia, ut dictum est, isti gradus non sunt secundum diversos gradus³¹⁸ intentionales qui exprimuntur³¹⁹ per³²⁰ magis et minus sed secundum diversas rationes formales, scilicet secundum diversos fines; alia enim est diversitas in temperato cum dicitur sic esse dispositus quod bene se habet in his quae sunt temperantiae cum est solitarius et etiam cum inter mulieres conversatur et cum dicitur sic esse dispositus quod bene se habet solum cum est solitarius, ab illa qua dicitur quod temperatus bene se habet in his quae sunt temperantiae in ordine ad se ipsum et non bene se habet in talibus in ordine ad bonum commune; et cum dicitur quod bene se habet in talibus non solum in ordine ad se ipsum³²¹ sed etiam in ordine ad bonum commune. Et secundum hoc non debet³²² intelligi quod temperantia secundum quod per eam sic est homo bene dispositus quod bene se habet in his quae sunt temperantiae in ordine ad se ipsum, sit³²³ virtus simpliciter dicta, non autem sit³²⁴ virtus perfecta; ipsa autem secundum quod per eam homo est sic³²⁵ dispositus quod bene se habet in his quae sunt temperantiae in ordine ad bonum commune, est³²⁶ secundum hoc virtus non³²⁷ alia quam³²⁸ prius³²⁹ sed eadem, secundum hoc³³⁰ tamen perfecta et ipsa ut sic dicatur esse iustitia [Cod. R, fol. 242 V^a] generalis de qua dicit **Philosophus** (16) quinto *Ethicorum* « quod est virtus perfecta quia perfectae virtutis usus »; et cetera. Immo quantumcumque homo sit bene dispositus secundum temperantiam ut possit dici perfectissime habere virtutem temperantiae ex hoc non habebit virtutem qua [Cod. P, fol. 358 R^b] possit uti³³¹ actibus temperantiae convenienter³³² et perfecte in ordine ad alterum nisi³³³ cum hoc³³⁴ habeat aliam virtutem generalem quae est alia essentialiter propter supradicta, et quae simpliciter est perfecta eminenti perfectione respectu omnium aliarum virtutum moralium quantumcumque perfectarum.

Ad aliud³³⁵ cum arguitur quod illa virtus est generalis quae salvat omnem [Cod. V, fol. 239 V^a] virtutem, talis est temperantia quae, secundum **Philosophum** (17) sexto *Ethicorum*, salvat prudentiam, qua³³⁶ salvata, omnis virtus salvatur; ergo temperantia est virtus generalis;

Est dicendum³³⁷ quod verum est quod prudentia quae est virtus intellectualis aliquo modo est virtus generalis, ut supra dictum est: et³³⁸ qua existente omnes aliae salvantur. Sed temperantia quae est virtus [Cod. K, fol. 82 R^b] moralis non est virtus generalis. Cum ergo dicitur quod immo quia salvat prudentiam, dicendum quod posito quod una esset³³⁹ temperantia quae salvat³⁴⁰ prudentiam quae³⁴¹ generalis est³⁴², tamen illa temperantia proprie non esset generalis, quia temperantia in salvando prudentiam non

habet rationem alicuius³⁴³ actualitatis virtutis et perfectionis ratione sua nobili- [Cod. Q, fol. 193 R^b] oris et perfectioris formae ratione cuius habeat regulare vel ordinare prudentiam et ex consequenti alias virtutes, sed tantum dispositio sive ut removens prohibens in subiecto habet salvare prudentiam, in quantum scilicet removet excessum et inordinationem passionum quae impediunt rationis usum praecipue in agibilibus de quibus est prudentia.

Praeterea, prout declarat **C o m m e n t a t o r** (18) ibidem, « tres virtutes morales, scilicet temperantia, fortitudo et iustitia aliquo modo sunt³⁴⁴ circa delectationes et tristitias, licet specificam differentiam habeant haec inter se [Cod. P, fol. 358 V^a] et virtus quae respicit praecipuas delectationes et tristitias quae sunt, scilicet³⁴⁵ circa tactum et gustum, temperantia dicitur appropriate»; sed hoc nomen extendi potest ad unamquamque aliarum pro quanto habet esse etiam circa delectationes et tristitias; et ideo dicit quod **P h i l o s o - p h u s** hoc³⁴⁶ non accipit temperantiam³⁴⁷ salvantem prudentiam pro temperantia quae est una specialis virtus distineta contra alias morales; sed de temperantia communiter dicta, prout se extendit ad omnes alias virtutes morales. Verum est tamen quod temperantiae proprie dictae magis convenit salvare prudentiam quam euicunque alteri virtuti, eo quod inordinatio passionum sive passiones quas respicit magis impediunt usum rationis quam passiones quas respiciunt aliae³⁴⁸.

¹ ergo add. K. — ² om. V. — ³ est dicendum] dicendum est K. — ⁴ supradicta generalitate] generalitate supradicta K. — ⁵ fines speciales] finis specialis K. — ⁶ continetur K. — ⁷ huiusmodi K. — ⁸ om. VPRQ. — ⁹ totam 1^ae m. Q, in toto corr. 2^a m. Q. — ¹⁰ congregante P; aggregatae K. — ¹¹ omnis P. — ¹² et PRQ. — ¹³ huiusmodi K. — ¹⁴ sui obiecti principalis] principalis obiecti sui K. — ¹⁵ et finis] om. K. — ¹⁶ om. K. — ¹⁷ omnium add. K. — ¹⁸ quia R. — ¹⁹ ab aliis distincta] distincta ab aliis K. — ²⁰ est — non] om. P. — ²¹ sibi — operationes] om. 1^a m. V, add. in marg. 2^a m. V. — ²² ad secundum — virtutum] om. 1^a m. R, in marg. add. 2^a m. R. — ²³ om. K. — ²⁴ et add. K. — ²⁵ ab aliis distincta] distincta ab aliis K. — ²⁷ om. 1^a m. V, in marg. add. 2^a m. V. — ²⁷ operationes add. P. — ²⁸ huiusmodi PRK. — ²⁹ virtutum add. Q, del postea. — ³⁰ furi R. — ³¹ furetur add. Q, deinde del. — ³² fures R. — ³³ materialiter Q. — ³⁴ in — delectatio] om. P. — ³⁵ habet quodlibet] quodlibet habet K. — ³⁶ differt actus ille] differunt actus illi K. — ³⁷ sicut P. — ³⁸ ordinantur Q. — ³⁹ finem proprium] proprium finem K. — ⁴⁰ ut K. — ⁴¹ virtus V. — ⁴² huiusmodi K. — ⁴³ in bello fortiter] fortiter in bello K. — ⁴⁴ ordinis unius] unius ordinis K. — ⁴⁵ uterque P. — ⁴⁶ sub — comprehenditur] om. P. — ⁴⁷ iustitiae add. Q, deinde del. — ⁴⁸ non est — virtutibus] om. 1^a m. V, add. in marg. 2^a m. V; — non est distincta ab eis sed iustitia legalis non ponit in numerum cum aliis virtutibus add. in marg. alia m. R. — ⁴⁹ in add. K. — ⁵⁰ tota virtus] virtus tota Q. — ⁵¹ om. K; in marg. scrips. K. — ⁵² om. K. — ⁵³ et ut sic] sicut K. — ⁵⁴ id est] in Q. — ⁵⁵ et K. — ⁵⁶ hoc add. K, del. postea. — ⁵⁷ in add. Q, del. postea. — ⁵⁸ et a K. — ⁵⁹ rationem P. — ⁶⁰ sui finis] finis sui P; — fini Q. — ⁶¹ et K. — ⁶² irt add. Q, deinde del. — ⁶³ virtus add. K. — ⁶⁴ scilicet add. K. — ⁶⁵ ostendens P. — ⁶⁶ omnis P. — ⁶⁷ om. K. — ⁶⁸ mentalis PQ. — ⁶⁹ quod tamen singulare quoddam] est K. — ⁷⁰ om. 1^a m. Q;

deinde suppl. — ⁷¹ in *add.* V. — ⁷² tamen pleniorum] pleniorum tamen K. — ⁷³ virtutes omnes] omnes virtutes K. — ⁷⁴ virtutum illarum obiectum] obiectum illarum virtutum K. — ⁷⁵ per se non est] non est per se K. — ⁷⁶ aliud PR. — ⁷⁷ sed generalis] om. ^{1a} m. V. *add.* in *marg.* ^{2a} m. V. — ⁷⁸ fines ^{1a} m. Q. in finem corr. ^{2a} m. Q. — ⁷⁹ morales virtutes] virtutes morales P. — ⁸⁰ om. ^{1a} m. VK. *add.* in *marg.* ^{2a} m. VK : — principaliiter est] est principaliiter PRQ. — ⁸¹ om. K. — ⁸² de *add.* Q. *deinde del.* — ⁸³ nlla c *add.* Q ; *deinde del.* — ⁸⁴ commune *add.* QK. — ⁸⁵ om. K. — ⁸⁶ decimo P. — ⁸⁷ moralium virtutum] virtutum moralium bene K. — ⁸⁸ nisi *add.* Q ; *del. postea.* — ⁸⁹ quae sunt] om. K. — ⁹⁰ ipsum *add.* Q. — ⁹¹ sit VK. — ⁹² per *add.* R. — ⁹³ om. ^{1a} m. K ; *suppl.* ^{2a} m. K. — ⁹⁴ deinde conclusio per syllogismum practicum *inter va-* — *cat add.* K. — ⁹⁵ existenti K. — ⁹⁶ quia ^{1a} m. R. ; *del et quod in marg. scripsit* ^{2a} m. R. — ⁹⁷ quod P. — ⁹⁸ item P. — ⁹⁹ et *add.* K. — ¹⁰⁰ dispones Q. — ¹⁰¹ habilitas K. — ¹⁰² et recte] om. RK. — ¹⁰³ id RV. — ¹⁰⁴ contingit P. — ¹⁰⁵ naturae suae] suae naturae K. — ¹⁰⁶ perfectione P ; p *add.* K ; *postea del.* — ¹⁰⁷ confirmiter ^{1a} m. Q. in conformiter corr. ^{2a} m. Q. — ¹⁰⁸ sit appetitus] appetitus sit K. — ¹⁰⁹ convenit V. — ¹¹⁰ naturae sunt] suae naturae K. — ¹¹¹ isti homine *add.* Q. — ¹¹² inferior] in f' ioe Q ; in f' cum lacuna in albo R. — ¹¹³ est hic PQ. — ¹¹⁴ id est] scilicet P ; respectu RQ. — ¹¹⁵ om. K. — ¹¹⁶ om. Q ; *suppl. postea.* — ¹¹⁷ et *add.* K. — ¹¹⁸ dispositiones Q. — ¹¹⁹ per se et primo] primo per se VPQR. — ¹²⁰ perfectioni sui imperfector est suus K. — ¹²¹ coniunctio P. — ¹²² est perfectior] conformis rectae rationi elicitor R ; *del. et est perfectior in marg. scrips.* ^{2a} m. R. — ¹²³ deroget K. — ¹²⁴ om. K. — ¹²⁵ convenienter in actum suum] in actum suum convenienter K. — ¹²⁶ qui licet] quilibet PRQ. — ¹²⁷ ponuntur VPRQ ; communiter ponitur] secundum alios ponitur K. — ¹²⁸ principaliter K. — ¹²⁹ primo per se] per se et primo K. — ¹³⁰ conformem rectae K. — ¹³¹ om. K. — ¹³² naturam K. — ¹³³ om. K. — ¹³⁴ dicit enim sic Commentator *add.* K. — ^{134bis} enim VR ; est Q. — ¹³⁵ om. K. — ¹³⁶ dignitatem P. — ¹³⁷ om. V. — ¹³⁸ exquisite et magis explicite] explicite et exquisite K. — ¹³⁹ et K. — ¹⁴⁰ fortitudinis Q. — ¹⁴¹ delectando Q *in delectatio corr.* ^{2a} m. Q. — ¹⁴² om. VPRQ. — ¹⁴³ quae K. — ¹⁴⁴ sed — irascibilem] om. Q. — ¹⁴⁵ hoc tamen] habitum P. — ¹⁴⁶ quae P. — ¹⁴⁷ etiam ^{1a} m. V. *del et enim scrips. in marg.* ^{2a} m. V. — ¹⁴⁸ iratus K. — ¹⁴⁹ om. V. — ¹⁵⁰ om. VPRQ. — ¹⁵¹ uti — virtute] om. Q. — ¹⁵² Byans VRQK ; Hilarius P. — ¹⁵³ legalem K. — ¹⁵⁴ quae *add.* P. — ¹⁵⁵ sub *add.* K. *deinde del.* — ¹⁵⁶ attenditur difficultas] difficultas attenditur K. — ¹⁵⁷ arguant K. — ¹⁵⁸ voluntate *add.* ^{1a} m. K. *postea del.* — ¹⁵⁹ tamen *add.* K. — ¹⁶⁰ cognitio PK et ^{1a} m. V ; cognitivo corr. ^{2a} m. V. — ¹⁶¹ universalis mus Q. — ¹⁶² convenientem *add.* Q. — ¹⁶³ quae P. — ¹⁶⁴ om. ^{1a} m. V ; *add. in marg.* ^{2a} m. V. — ¹⁶⁵ convenientes PRQ. — ¹⁶⁶ iudicans K. — ¹⁶⁷ nec R. — ¹⁶⁸ nec R. — ¹⁶⁹ redditur RK. — ¹⁷⁰ om. ^{1a} m. V. *add. in marg.* ^{2a} m. V. — ¹⁷¹ iudicium PRQ et ^{1a} m. V : iudicatum corr. ^{2a} m. V. — ¹⁷² continentem K. — ¹⁷³ sit quod K. — ¹⁷⁴ insistere K. — ¹⁷⁵ comprehenditur K. — ¹⁷⁶ appellari P. — ¹⁷⁷ pertinet K. — ¹⁷⁸ similem P ; si licet QK. — ¹⁷⁹ ita — alterum] om. P. — ¹⁸⁰ hoc *suprascripts.* alia m. K. — ¹⁸¹ inclinant P. — ¹⁸² ad Q. — ¹⁸³ huiusmodi PR ; om. K. — ¹⁸⁴ bruta P. — ¹⁸⁵ et ex huiusmodi — alterum] om. K. — ¹⁸⁶ taliter inclinatur] inclinatur taliter K. — ¹⁸⁷ non — ordinatur] om. P. — ¹⁸⁸ est dicendum] dicendum est K. — ¹⁸⁹ secundum unam *add.* Q : *postea del.* — ¹⁹⁰ om. ^{1a} m. K : *suppl. postea.* — ¹⁹¹ aliquem ^{1a} m. R, *del et quemlibet suprascripts.* ^{2a} m. R. — ¹⁹² differant K. — ¹⁹³ politieac K. — ¹⁹⁴ in vitiis] invitius P. — ¹⁹⁵ ergo — cetera] om. VPRQ. — ¹⁹⁶ illam R. — ¹⁹⁷ non *add.* K. — ¹⁹⁸ videtur *add.* K. — ¹⁹⁹ aliter K. — ²⁰⁰ comprehendens materiam aliarum virtutum specialium *add.* K. — ²⁰¹ essent ^{1a} m. V. *in esset corr.* ^{2a} m. V. — ²⁰² generalis *add.* Q. — ²⁰³ esse operationes] operationes esse P. — ²⁰⁴ sive P. — ²⁰⁵ nec K. — ²⁰⁶ virorum Q. — ²⁰⁷ quia P. — ²⁰⁸ eorum P. — ²⁰⁹ quae P. — ²¹⁰ sic RK ; sit P. — ²¹¹ sibi proprii] proprii sibi K. — ²¹² bonum ipsum] bonum K. — ²¹³ qui — amicitiae] om. K. — ²¹⁴ om. K. — ²¹⁵ om. — K. — ²¹⁶ boni determinati *add.* Q. — ²¹⁷ boni

communis] communis boni K. — ²¹⁸ om. Q. — ²¹⁹ ponuntur add. R. — ²²⁰ diversarum personarum] personarum diversarum K. — ²²¹ est K. — ²²² et add. K. — ²²³ tractantur K. — ²²⁴ nisi R. — ²²⁵ proprie — virtus] om. Q. — ²²⁶ quia respectu] ratio K. — ²²⁷ om. K. — ²²⁸ de R. — ²²⁹ sic Q. — ²³⁰ alias virtutes] virtutes alias R. — ²³¹ om. K. — ²³² om. K. — ²³³ idem Q. — ²³⁴ om. Q. — ²³⁵ requiratur K. — ²³⁶ om. K. — ²³⁷ ad hoc] om. Q. — ²³⁸ boni add. K. — ²³⁹ boni communis] communis boni VP. — ²⁴⁰ alio K. — ²⁴¹ causa PQ. — ²⁴² om. K. — ²⁴³ delectabiliter br 1^{ae} m. Q. in delectabiliter corr. 2^a m. Q. — ²⁴⁴ omnes P. — ²⁴⁵ moralium virtutum] virtutum moralium K. — ²⁴⁶ finem suum proprium] proprium suum finem K. — ²⁴⁷ est hoc] hoc est K. — ²⁴⁸ om. VPRQ. — ²⁴⁹ quae P. — ²⁵⁰ moralium virtutum] virtutum moralium RK. — ²⁵¹ est etiam] etiam est K. — ²⁵² om. K. — ²⁵³ quod pertinet — generaliter] om. 1^{ae} m. V. add. in marg. 2^a m. V. — ²⁵⁴ om. P. — ²⁵⁵ om. K. — ²⁵⁶ ut — et] om. R. — ²⁵⁷ et actus add. Q. — ²⁵⁸ sit P. — ²⁵⁹ ut K. — ²⁶⁰ ordines plures] ordinem K. — ²⁶¹ autem differt] differt autem K. — ²⁶² om. K. — ²⁶³ est add. K. — ²⁶⁴ autem add. K. — ²⁶⁵ consideratam K. — ²⁶⁶ om. Q; suppl. postea. — ²⁶⁷ superiori virtute] virtute superiori K. — ²⁶⁸ ac P. — ²⁶⁹ fuit PR. — ²⁷⁰ insimul add. P. — ²⁷¹ dicitur K. — ²⁷² om. K. — ²⁷³ communis add. K. — ²⁷⁴ ad VPR. — ²⁷⁵ om. K. — ²⁷⁶ diversitas 1^{ae} m. R. del. et ydem p[er]itas in marg. scrips. 2^a m. R. — ²⁷⁷ est quod sic] et K. — ²⁷⁸ habeat K. — ²⁷⁹ om. P. — ²⁸⁰ diffinitivam K. — ²⁸¹ est P. — ²⁸² ad finem proprium solum] solum ad finem proprium K. — ²⁸³ comprehenditur P. — ²⁸⁴ et add. K. — ²⁸⁵ om. Q. postea suppl. — ²⁸⁶ subsequenti dicto philosophi] dicto philosophi subsequenti K. — ²⁸⁷ virtus est] est virtus K. — ²⁸⁸ nec om. K. — ²⁸⁹ praedictum philosophi] dictum philosophi praedictum K. — ²⁹⁰ nec — secundum] om. R. — ²⁹¹ etiam secundum perfectius vel] secundum magis et K. — ²⁹² ordinatus K. — ²⁹³ om. K. — ²⁹⁴ cum illo — ordinis] om. K. — ²⁹⁵ perfectio V. — ²⁹⁶ om. VRK. — ²⁹⁷ secundum diversos fines specie differentes add. K. — ²⁹⁸ cum add. R., postea del. — ²⁹⁹ etiam add. K. — ³⁰⁰ ab K. — ³⁰¹ directe Q. — ³⁰² om. K. — ³⁰³ in suis om. R. — ³⁰⁴ est 1^{ae} m. V. del et ab in marg. scrips. 2^a m. V. — ³⁰⁵ quod qui debet] eum habere K.; — qui debet] quidem P. — ³⁰⁶ disparacionis K. — ³⁰⁷ et fortitudinem K. — ³⁰⁸ perficiuntur P. — ³⁰⁹ hominis statum] statum hominis K. — ³¹⁰ modum illum] illum modum K. — ³¹¹ liberalitatis VPR. — ³¹² fortitudinis — defectum] om. 1^{ae} m. V. add. in marg. 2^a m. V.; — fortitudinis quam liberalitas per defectum add. in marg. R. — ³¹³ virtute P. — ³¹⁴ propter P. — ³¹⁵ a defectu] ad effectum K. — ³¹⁶ om. K. — ³¹⁷ om. K. — ³¹⁸ om. Q. — ³¹⁹ exprimentur 1^{ae} m. V. in exprimuntur corr. 2^a m. V.; exprimentur RQ. — ³²⁰ om. R. — ³²¹ et non — se ipsum] om. R. — ³²² dicitur P. — ³²³ sit] sic est K. — ³²⁴ est K. — ³²⁵ est sic] sic est K. — ³²⁶ et K. — ³²⁷ est add. K. — ³²⁸ om. R. — ³²⁹ sed eadem quam prius add. Q. — ³³⁰ secundum hoc] sed K. — ³³¹ duti 1^{ae} m. R. in uti corr. 2^a m. R. — ³³² convenientes 1^{ae} m. Q. in convenienter corr. 2^a m. Q. — ³³³ ut P. — ³³⁴ om. K. — ³³⁵ illud P. — ³³⁶ quae PR et 1^{ae} m. V.; qua corr. 2^a m. V. — ³³⁷ est dicendum] dicendum est K. — ³³⁸ om. VQ. — ³³⁹ prudentia add. K. postea del. — ³⁴⁰ salvaret K. — ³⁴¹ om. Q. — ³⁴² generalis est] est generalis K. — ³⁴³ alicuius add. Q. — ³⁴⁴ om. 1^{ae} m. V. add. in marg. 2^a m. V. — ³⁴⁵ om. K. — ³⁴⁶ hic R. — ³⁴⁷ properantiam Q. — ³⁴⁸ virtutes add. K.

(1) Resp. ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, E, 3 (II, 1130, a). — (2) Id., *ibid.* (loc. cit., 1129, b). — (3) Locum non inveni. — (4) Allud. ad ARISTOTELEM *Ethicam Nicomacheam*, Z, 13 (II, 1144, a). — (5) Id., *ibid.*, Γ, 7 (II, 1114, a. b.). — (6) Verbi gratia, *Ethica Nicomachea*, E, 5 (II, 1130, b); Z, 13 per totum (II, 1144). — (7) Verbi gratia AVERROËS *Ethica Nicomachea*, I. VII, c. 4 (vol. 3, fol. 99 Va, I); et l. VI, 13 (vol. 3, fol. 93 Ra). — (8) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, Z, 13 (II, 1144, a). — (9) Id., *ibid.*, E, 5 (II, 1130 b). — (10) Id., *ibid.*, E, 3 (II, 1130, a). — (11) ARISTOTELIS *Politica*, A, 1 (II, 1252, a).

- (12) Resp. ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, Θ, 3 (II, 1154 ss.). — (13) Id., *ibid.*, E, 3 (II, 1130, a). — (14) Id., *ibid.* (loc. cit.). — (15) Resp. Id., *ibid.*, E, 3 (II, 1130, a). — (16) Id., *ibid.* (loc. cit.). — (17) Resp. Id., *ibid.*, Z, 13 (II, 1144). — (18) Allud. ad Averroës *Ethicam Nicomacheam*, I, VII, c. 4 (vol. 3, fol. 99 Va, 1).

QUAESTIO IV

Utrum praeter iustitiam sit alia virtus appetitiva generalis.

Deinde accedendum ad solutionem rationum quae inducebantur ad aliam quaestionem qua quaeritur¹ utrum praeter iustitiam sit alia virtus appetitiva² generalis. Circa quod est intelligendum quod ad hanc quaestionem inducebantur quaedam rationes generales quarum quaedam ostendebant quod non est aliqua virtus appetitiva generalis; quaedam vero quod non est aliqua virtus appetitiva³ quae non sit generalis. Et istae⁴ etiam possunt ad primam quaestio- [Cod. R, fol. 242 V^b] nem aliqualiter applicari. Sic enim procedebatur in disputando circa huiusmodi quaestiones quod quaedam rationes inducebantur ad unam quae induci poterant ad aliam. et e converso.

Cum ergo arguitur primo quod nulla virtus appetitiva est generalis sic: sicut virtus appetitiva specialis dicitur quae est respectu alicuius appetibilis specialis, ita etiam virtus generalis debet dici quae est generaliter respectu cuiuscumque appetibilis. Sed nulla virtus una [Cod. P, fol. 358 V^b] appetitiva potest esse generaliter respectu cuiuscumque appetibilis. Ergo nulla virtus appetitiva potest esse virtus generalis. Maior patet. Minor probatur: quia maior⁵ est ambitus potentiae quam cuiuscumque habitus existentis in ea praecipue quando est subiectum plurium habituum; cum ergo potentia appetitiva in qua ponuntur plures habitus respectu appetibilium extendat se ad omnia appetibilia, [Cod. V, fol. 239 V^b] non est aliquis habitus appetitivus qui ad omnia se extendat;

Dicendum quod⁶ quamvis in intellectu possit esse una virtus cognoscitiva respectu omnium appetibilium⁷, scilicet prudentia⁸, tamen in appetitu⁹ non potest poni aliqua virtus¹⁰ appetitiva¹¹ quae per se directe et immediate et tanquam in obiectum formale sit inclinativa respectu omnium appetibilium: quia sub una communi ratione possunt omnia appetibilia cadere sub cognitione intellectus, prout etiam contrariorum¹² eadem est disciplina, quia secundum esse quod habent in apprehensione apud animam non habent contrarietatem: immo unum contrarium potest esse ratio cognoscendi alterum licet in essendo in rerum natura repugnantiam habeant et unum non est ratio essendi alterum, immo potius est ratio non essendi illud¹³. Sed cum appetitus inclinetur in

rem appetibilem ¹⁴ secundum condicionem appetibilitatis ex parte ipsius rei, sive quae ¹⁵ est in ipsa re secundum se, prout dicitur quod bonum est in rebus, ideo non potest esse inclinatio appetitus una vel unius rationis respectu obiectorum formaliter in ratione appetibilitatis differentium; et secundum hoc etiam nec ¹⁶ habitus disponens [Cod. Q, fol. 193 V^a] appetitum ¹⁷ per se et immediate in ordine ad tales inclinationes respectu diversorum appetibilium poterit esse unus et unius rationis, tamen una virtus appetitiva potest perficere [Cod. P, fol. 359 R^a] appetitum in ordine ad omne bonum appetibile, non quidem per se et directe ¹⁸ et immediate tanquam in obiectum formale ¹⁹, sed materialiter et sic per accidens, quia consequenter et mediate ²⁰ in quantum scilicet per se et primo huiusmodi virtus respicit aliquod bonum commune vel generale non communitate praedicationis, ratione cuius quia non est essentialiter aliquid nisi quod pertinet ad bonum speciale cuiuslibet virtutis ²¹, per se omne bonum appetibile respiciat, secunduum ²² generalitatem cuiusdam totalitatis integralis, in quantum scilicet respicit aliquod bonum unum ²³ commune in quo ²⁴ quasi toto ²⁵ integrali plurimi ²⁶ continentur ²⁷ quibus habens talēm habitum in quantum sub ²⁸ huiusmodi communitate comprehenduntur, vult et operatur ²⁹ omne bonum ordinabile ad utilitatem et perfectionem talis boni communis; et quia ad bonum totius et communis ordinabilia sunt bona specialia omnium vir [Cod. K, fol. 82 V^a] tutum, ideo talis virtus se extendit ad omnia bona secundum speciales virtutes; [Cod. R, fol. 243 R^a] et secundum hoc potest dici quod virtus generalis potest esse illa quae, licet non sit ³⁰ respectu omnis boni appetibilis per se et formaliter sed respectu ³¹ alicuius unius — quia tamen in illo virtualiter et materialiter multa specialia includuntur, ad illa autem se attendit non quidem per se et immediate, sic scilicet quod ad hoc non indigeat virtutibus specialibus quae per se et immediate ³² illa bona respiciunt et in illa inclinant, immo mediantibus illis hoc agit, et pro tanto etiam dictum est supra quod huiusmodi virtus generalis per modum cuiusdam totius integralis in se continet omnes virtutes speciales, quia sine illarum actibus ³³ finem suum non attingit. Unde ipsa est talis virtus sic generalis et sic sua generalitate alias continens quod ad sui [Cod. P, fol. 359 R^b] entitatem et ad hoc quod suas operationes exercat, exigit alias virtutes alio modo quem ³⁴ una specialis aliam specialem coexigit ³⁵ in quantum illi connexa dicitur.

Per praedicta patet responsio ad aliud. Cum arguitur quod non est virtus appetitiva nisi generalis, quia ad hoc quod aliquis sit perfectus in esse moris duo [Cod. V, fol. 240 R^a] genera virtutum requiruntur et sufficere videntur, scilicet: virtus directiva in bonum in intellectu, et virtus ³⁶ inclinativa in illud in appetitu ³⁷; sed virtus directiva existens in intellectu non est nisi una, scilicet prudentia quae est una et est virtus generalis, quia ad omnia agibilia se extendit; ergo similiter virtus inclinativa ³⁸ in appetitu ³⁹ non est nisi una ⁴⁰; et illa est etiam ⁴¹ generalis; dicendum est enim quod propter

causam supra dictam una est tantum virtus directiva in intellectu, non autem ⁴² potest esse una ⁴³ in appetitu quia per se et immediate inclinetur appetitus in omnia appetibilia sed hoc est plenius ⁴⁴ declaratum in illa quaestione disputata : utrum sit una tantum prudentia.

Ad alind cum arguitur quod praeter iustitiam non est aliqua alia virtus moralis sive appetitiva generalis, sed ⁴⁵ solum illa virtus est generalis quae perficit ⁴⁶ hominem in ordine ad bonum commune sive in ordine ⁴⁷ ad alterum quemcumque ut est pars communitatis et quae non est determinata ad actus determinatos secundum aliquam determinatam materiam ; sed nulla alia virtus est huiusmodi ; et hoc declaratur specialiter de caritate, de qua tamen magis videtur quod sit generalis, quia virtus quae perficit hominem per se et determinate vel directe in ordine ad aliquod bonum proprium vel speciale et ab aliis distinctum et quae respectu illius habet operationes proprias ab actibus aliarum virtutum distinctas, [Cod. P, fol. 359 V^a] non perficit hominem in ordine ad bonum commune. Sed bonum quod respicit caritas per se et [Cod. Q, fol. 193 V^b] directe est bonum divinum sive Deus ipse qui est bonum quoddam speciale essentialiter ab omni alio bono distinctum et respectu illius elicit operationes proprias, scilicet actus amoris ab actibus aliarum virtutum distinctas ⁴⁸ ; ergo ; et coetera ;

Dicendum quod verum est quod virtus generalis proprie loquendo habet pro obiecto aliquod bonum commune communitate cuiusdam aggregationis ⁴⁹ plurium insimul, non communitate praedicationis vel solius causalitatis. Sed hoc contingit duplice ⁵⁰ : quaedam enim sic habet tale bonum commune pro obiecto quod illud eius obiectum primum et principale, scilicet quod primo et per se ⁵¹ respicit ; et talis est proprie et per se ⁵² virtus generalis et talis est iustitia generalis ; propter quod etiam, ut supra dictum est, respectu talis obiecti non habet alias operationes proprias circa materiam aliquam propriam alias ab actibus virtutum ⁵³ specialium. Alia [Cod. R, fol. 243 R^b] autem ⁵⁴ habet tale ⁵⁵ obiectum commune non quidem sic per se quod ut primum et principale ; sed primum et principalius ⁵⁶ obiectum est aliquod bonum determinatum secundum essentiam, commune tamen causalitate et virtute quale est Deus, sicut supra declaratum est. Bonum autem commune modo supradicto habet pro obiecto non quidem simpliciter ⁵⁷ per accidens sive accidentaliter, sed pro obiecto secundario sic tamen quod respicit illud ⁵⁸ aliquo modo per se, quia essentiali et inseparabili consequentia : et talis est caritas cuius obiectum primum et principale est bonum ⁵⁹ divinum sive Deus ipse, secundarium autem et minus principale est omnis creatura rationalis sive intellectualis sub ratione cuiusdam communitatis cuiusdam totius integralis in habitudine ad Deum comprehensa, prout est superius declaratum. Propter quod convenit huic virtuti quod respectu sui obiecti pri- [Cod. P, fol. 359 V^b] mi et principalis habet operationes proprias praeter ⁶⁰ actus aliarum virtutum, scilicet amare convenienter, et huiusmodi : et sic est virtus quae vere est amicitia : et praeter hoc habet pro materia

actus omnium aliarum virtutum in quantum ordinantur ad hoc bonum primum, scilicet ad hono- [Cod. V, fol. 240 R^b] rem Dei et ad secundarium bonum, id est ad utilitatem et profectum ⁶¹ omnium proximorum ; et sic potest dici virtus generalis secundum efficaciam et virtutem.

Simili modo potest responderi ad aliud, cum arguitur quod « virtus generalis non est pars virtutis vel aliqua virtus ⁶², sed est tota virtus vel omnis virtus ⁶³ », prout **Philosophus** (1) de iustitia dicit ⁶⁴ quinto *Ethicorum* ; sed caritas non est tota virtus vel omnis virtus ⁶⁵, sed est pars virtutis vel aliqua virtus, quia habet obiectum non commune sed determinatum, scilicet Deum, et operationes proprias respectu illius, scilicet amare Deum, et huiusmodi ⁶⁶ ; ergo ; et cetera :

Dicendum est enim quod caritas est aliquo modo tota virtus vel omnis virtus et ⁶⁷ aliquo modo est pars virtutis et aliqua virtus, id est quaedam virtus specialis. In quantum [Cod. K, fol. 82 V^b] enim, ut dictum est, habet obiectum primum et principale determinatum secundum essentiam et non commune, et respectu illius exercet operationes proprias, est quaedam specialis virtus et pars virtutis ita quod non solum est essentialiter alia et distincta ab aliis sicut est iustitia generalis respectu virtutum specialium, sed etiam super alias ; sed est quaedam virtus specialis sicut aliae. Sed quia istud obiectum ratione suae summae perfectionis habet generalitatem causalitatis et virtutis ad quod sunt omnia referenda et cum quo habent vel nata sunt habere communicationem omnes naturae rationales vel intellectuales amore amicitiae diligibiles, ideo talis ratio specialitatis quam contrahit ex huiusmodi primo et principali obiecto non impedit quin etiam ⁶⁸ sit [Cod. P, fol. 360 R^a] generalis etiam ⁶⁹ proprie ratione ⁷⁰ communitatis obiecti secundarii et minus principalis. Et hoc modo dicendum quod est tota virtus vel etiam omnis virtus, sicut dicitur de iustitia generali.

Ad aliud cum arguebatur ⁷¹ contra respondentem qui dicebat ⁷² quod caritas est virtus generalis respectu aliarum, quia alias habet referre in finem suum, quod hoc ⁷³ non sufficiebat, tamen quia talis generalitas non est nisi cuiusdam causalitatis, in quantum scilicet per modum imperii alias refert ⁷⁴ in suum finem ⁷⁵ ; nunc autem non quaeritur principaliter de tali generalitate [Cod. Q, fol. 194 R^a] vel communitate ; sed magis de generalitate ⁷⁶ quae fundatur super quadam communitate cuiusdam totalitatis multa bona insimul aggregantis, sicut patet in iustitia legali ;

Praeterea si hoc sufficeret ad ponendum caritatem esse virtutem generalem ⁷⁷, amicitia proprie dicta quae ⁷⁸ est una virtutum particularium esset virtus generalis, qua habens amicum per virtutem [Cod. R, fol. 243 V^a] amicitiae qua vere diligit illum propter bonum honestum, et vult et ⁷⁹ operatur ei omne bonum honestum et alias virtutes refert in ipsum amicum, ut patet in singulis inducendo ;

Praeterea quaelibet virtus etiam posset dici generalis, quia quaelibet

virtus potest referre actus aliarum virtutum ad finem suum, puta temperatus propter bonum temperantiae quod vult conservare eligit liberalis esse et fortis esse et operari convenienter secundum has virtutes ne a bono temperantiae per istarum carentiam impediatur; et ita est in aliis; ergo; et cetera⁸⁰;

Dicendum ad primum horum quod verum est quod ex hoc quod caritas⁸¹ sic habet referre actus omnium aliarum virtutum in finem suum qui est obiectum suum primum et principale, scilicet in⁸² Deum vel in bonum divinum, habet quandam rationem⁸³ vere et proprie dictae generalitatis, licet non illius cuins est [Cod. V, fol. 240 V^a] generalitas iustitiae generalis. Quia enim, ut dictum est, illud obiectum primum et [Cod. P, fol. 360 R^b] principale quod est determinatum secundum essentiam est⁸⁴ nihilominus commune vel generale et indeterminatum secundum eansalitatem et virtutem cuius⁸⁵ bonitas⁸⁶ infinita continet omnem rationem amabilitatis et exigit ut super omnia ametur et omnia ad ipsum referantur, quod in nullo alio invenitur. ideo virtus quae sic respicit tale bonum pro suo tali obiecto habet huiusmodi generalitatem respectu omnium aliarum virtutum, scilicet cuiusdam causalitatis⁸⁷ et virtutis et per modum imperii. Sed huiusmodi generalitas non excludit ab ipsa aliam generalitatem consimilem generalitati iustitiae generalis: immo potius illam includit, quia ad communitatem hanc primam⁸⁸ huiusmodi obiecti principalis consequitur alia communitas in obiecto eiusdem virtutis secundario et minus principali, ratione cuius eadem virtus quae illud⁸⁹ respicit potest etiam dici vere generalis alia generalitate consimili illi⁹⁰ qua est iustitia generalis.

Est etiam ulterius dicendum⁹¹ quod huiusmodi generalitatem causalitatis non habet aliqua alia⁹² virtus specialis proprie loquendo, quia ista generalitas fundatur in hoc quod obiectum huius⁹³ virtutis ratione suae eminentis bonitatis et perfectionis summae ad nullam aliam rem ordinabilis⁹⁴ est; sed omnes aliae referribiles⁹⁵ sunt in ipsam tanquam minora et inferiora et imperfecta bona in⁹⁶ maius superiorius et perfectius⁹⁷ bonum quod virtualiter et causaliter ex natura sua continet omnia bona specialia quae nata sunt⁹⁸ illi tanquam digniori quasi instrumentaliter subservire⁹⁹. Hoe autem inventur in obiecto caritatis et ideo talis¹⁰⁰ generalitas qua contingit¹⁰¹ alicui¹⁰² aliis imperare¹⁰³ merito attribuitur caritati prout¹⁰⁴ virtus vel ars ad quem¹⁰⁵ pertinet finis superior imperat virtutibus vel artibus ad quos pertinent alii fines inferiores vel¹⁰⁶ secundarii, [Cod. P, fol. 360 V^a] sicut militaris imperat equestri¹⁰⁷. Si ergo contingat quod habens amicitiam virtuosam et propter bonum honestum ad aliquam personam determinatam ordinet actus aliarum virtutum ad bonum amici, quia tamen hoc non fit propter hoc quod bonitas amici ratione suae eminentiae hoc magis includat quam bonitas alterius, immo forte minus, nec propter hoc quod¹⁰⁸ alia bona tanquam minora inferiora et imperfecta bona in quoconque inveniantur ad bonum amici tanquam ad bonum¹⁰⁹ maius superiorius et perfectius referantur; immo ipse amicus qui

amatur non amatur ut bonum sic generale vel commune ¹¹⁰ causalitate et ¹¹¹ virtute prae omnibus et super omnia quantum est ex natura rei a- [Cod. R, fol. 243 V^b] mabile [Cod. Q, fol. 194 R^b] sed solum ut quoddam ens determinatum determinatam ¹¹² habens unionem et habitudinem ad diligentem ex speciali communicatione ¹¹³ quam habent inter se invicem, quamvis ¹¹⁴ ea quae amans vult amico non sint ¹¹⁵ determinata in quantum vult ei omne bonum sicut sibi ¹¹⁶ ipsi, ex hoc non debet [Cod. K, fol. 83 R^a] talis virtus habere talem generalitatem proprie loquendo.

Similiter etiam est dicendum quod licet una virtus specialis aliis aliquo modo imperet illas ad bonum suum referendo, ex hoc tamen non ¹¹⁷ habet generalitatem causalitatis et virtutis proprie loquendo respectu illarum ¹¹⁸, quia hoc non facit ratione eminentiae bonitatis et dignitatis quam ¹¹⁹ per se respicit ad quam per se ordinetur bonitas aliarum, cum illa quae sic aliis imperet etiam supra se respiciat imperium ab aliis et ad bonum earum consimiliter referatur. Sed talis [Cod. V, fol. 240 V^b] ordo et relatio est non per se, sed per accidens in quantum una virtus instrumentaliter potest ad aliam ordinari vel removendo prohibens vel praestan- [Cod. P, fol. 360 V^b] do aliquid iuvamentum. Patet ergo quod aliae virtutes non possunt dici generales ratione finis ratione cuius actus multarum virtutum ad aliquam virtutem unam pertinere possunt, quia ad finem quem respicit una virtus specialis possunt actus aliarum virtutum referri. Nam sicut in vitiis actus unius vitii ad finem alterius potest ordinari, ita etiam contingit in virtutibus.

Dicendum enim quod talis finis non est aliquid secundum se commune ¹²⁰, quia omnia quae sic ¹²¹ agens facit ¹²², agit in ordine ad se ipsum et ad bonum suum ad quem ordinat primo et per se bonum alicuius virtutis magis determinate et ¹²³ propter illud bonum aliarum virtutum relatio etiam ¹²⁴ ad talem finem non est per se, quia scilicet sub illo virtualiter ¹²⁵ comprehensus, sed per accidens, quia etiam talis finis non est per se finis actuum alterius virtutis. Quod patet per hoc quod etiam eodem modo finis virtutum quarum ¹²⁶ actus ad hunc finem referuntur, potest accipi pro fine respectu actuum talis virtutis ; nam liberalis propter bonum liberalitatis firmius ¹²⁷ conservandum ¹²⁸ potest eligere opera continentiae ne propter incontinentiam ¹²⁹ ad agendum illiberaliter inducatur, et e converso. Et ¹³⁰ ideo nulla huiusmodi virtus habet ex ratione et natura sui obiecti vel finis generalitatem respectu alterius, sed sunt virtutes ad invicem oppositae sive ¹³¹ disparatae, quia taliter sunt etiam eorum obiecta diversa et distincta. Sed finis iustitiae legalis et etiam caritatis est ex natura sua communior et superior sic quod ad ipsum actus aliarum virtutum per se referuntur sicut specialia quaedam et inferiora ¹³² bona ¹³³ et sic ad iustitiam legalem in quantum ordinat hominem ad bonum commune omnes virtutes speciales et actus earum in quantum proficere ¹³⁴ possunt ad bonum commune pertinent sive sint practicae sive speculativae et illas in

[Cod. P, fol. 361 R^a] se quodam modo comprehendit. Consimiliter etiam est intelligendum circa caritatem.

Ad aliud cum arguitur quod alia virtus est ¹³⁵ generalis praeter iustitiam quam caritas et hoc communitate generis universalis quod est idem per essentiam cum illis respectu quarum habet generalitatem, ostendendo hoc de perseverantia secundum **Augustinum** (2) in libro *De Praedestinatione Sanctorum*, qui videtur dicere quod perseverantia quae est virtus est eadem ¹³⁶ per essentiam cum omni [Cod. R, fol. 244 R^a] virtute speciali : item ostendendo ¹³⁷ hoc de virtute heroica quae, secundum **Philosophum** (3) septimo *Ethicorum*, est eadem per essentiam cum omni virtute speciali ; — dicendum quod talia non sunt ad propositum. Quia cum quaeritur ¹³⁸ utrum praeter iustitiam sit alia virtus generalis, non intelligitur de generalitate qua ¹³⁹ genus praedicabile est generale respectu specierum, cum iustitia generalis non sit generalis tali generalitate. Sed quaeritur utrum [Cod. Q, fol. 194 V^a] aliqua virtus essentialiter distineta ab aliis respectu illarum sit generalis alia a iustitia quae supponitur in hac quaestione esse distincta ab aliis per essentiam et nihilominus generalis.

Sie autem intelligendo quaestionem, dicendum ad ¹⁴⁰ id quod arguitur de perseverantia quod ipsa, ut consideratur sub ratione sub qua circuit omnem virtutem specialem, non dicit aliquam virtutem essentialiter ab aliis distinctam quae respectu earum sit generalis ; sed magis dicit quandam condicionem cuiuslibet virtutis, quia non [Cod. V, fol. 241 R^a] dicit nisi immobiliter persistere in bono opere virtutis quod pertinet ad omnem virtutem quae est habitus quo quis prompte et immobiliter bene operatur. Unde ¹⁴¹ ad unam quamcumque virtutem pertinet ut per eam aliquis perseveret usque ad ¹⁴² finem operis. Cum autem praeter hunc finem specialem qui est finis operis sit aliis finis vitae humanae et actus virtutum dicuntur durare per totam vitam et debet homo persistere in operibus virtutum quamdiu vivit, prout perseverantia accipi- [Cod. P, fol. 361 R^b] tur pro eo quo est ¹⁴³ non deficere ab operibus virtuosis in tota vita, sic ¹⁴⁴ est ¹⁴⁵ circumstancia cuiuslibet virtutis sicut finalis impenitentia, quae aliquando ¹⁴⁶ dieitur peccatum in Spiritum Sanctum. est circumstancia cuiuslibet peccati in quo homo discedit.

De virtute etiam ¹⁴⁷ heroica est dicendum quod est aliqua virtus essentialiter distincta ab aliis, quae scilicet non sit temperantia vel fortitudo vel iustitia et coetera, habens generalitatem super illas, immo non est nisi quidam excessus in qualibet virtute, propter quod dicitur divina quia perficit hominem ultra gradum secundum quem ¹⁴⁸ homines ¹⁴⁹ communiter ¹⁵⁰ assequuntur bonum virtutis. Item si etiam virtus heroica essentialiter esset alia a virtutibus secundum quod communiter ¹⁵¹ habentur ab hominibus, non esset tamen distincta ab illis ¹⁵² quae habentur super humano modo, prout dicit **Commentator** (4) septimo *Ethicorum* « quod virtus heroica est illa quae dirigit omnem virtutem super omnem hominem » ; nec esset [Cod. K, fol. 83

R^b] in illis ponere aliam a iustitia heroica generalem quantum ad virtutas acquisitas quae esset essentialiter distineta ab aliis quia, prout ibi pertractat **Commentator** (5), « cum quis dirigit temperantiam super omnem temperatum, dicitur talis virtus heroica et divina ». Similiter ¹⁵³ si quis fortis fiat super omnem hominem fortem, talis fortitudo dicitur heroica et divina. Et sic etiam in aliis ¹⁵⁴ est intelligendum, scilicet quod est quaedam virtus heroica quae est iustitia, et quaedam quae est liberalitas et quod quaelibet harum est quaedam virtus specialis per se ¹⁵⁵ essentialiter ab aliis distineta ¹⁵⁶; et non est ponenda inter heroicas aliqua generalis nisi ¹⁵⁷ heroica, quae est iustitia legalis.

Ad aliud cum arguitur quod non solum caritas vel amicitia praeter iustitiam est virtus generalis, sed etiam ¹⁵⁸ magnanimitas, quia virtus quae in omnibus [Cod. P, fol. 361 V^a] specialibus virtutibus operatur est virtus generalis; sed magnanimitas est huiusmodi secundum quod dicit **Philosophus** (6) quarto *Ethicorum* « quod ad magnanimum pertinet quod est in unaquaque virtute magnum »; dicendum quod magnanimitas non est generalis aliqua generalitate praedictarum genera- [Cod. R, fol. 244 R^b] litatum quia habet speciale obiectum, scilicet bonum honoris magni et actus eius proprius et immediatus est convenienter passionari et affici respectu bonorum magnorum et convenienter operari in ordine ad bonum quod est in illis; nec est honor bonum aliquod ¹⁵⁹ commune vel generale totalitate alicuius ¹⁶⁰ continentiae multorum quasi totius integralis; nec etiam generalitate causalitatis et virtutis, licet sit quoddam magnum bonum in genere exteriorum bonorum ¹⁶¹; et ideo illud quod agit magnanimus non agit in ordine ad alterum etiam ut est aliqua persona determinata et multo minus [Cod. Q, fol. 194 V^b] in ordine ad ¹⁶² aliquod bonum [Cod. V, fol. 241 R^b] commune modo praedicto; sed in ordine ad se ipsum, scilicet ut bene se habeat respectu magnorum honorum ¹⁶³. Sed quia honor est ¹⁶⁴ maximum bonorum exteriorum ¹⁶⁵ quae in usum ¹⁶⁶ hominis veniunt et est propinquissimum virtuti in quantum est quaedam rectificatio de virtute alicuius; quia etiam ¹⁶⁷ Deo et optimis exhibetur et propter honorem consequendum et vituperium vitandum ¹⁶⁸, homines omnia ¹⁶⁹ alia bona postponunt; et ideo etiam dicitur praemium virtutis, quia non invenitur maius bonum quod possit pro bono virtutis recompensari; ideo etiam materialiter respicit omnes virtutes; et ideo magnanimus ¹⁷⁰ intendit magna operari in qualibet virtute, non quidem in ordine ad aliquod bonum ¹⁷¹ alterius, sed in ordine ad se ipsum in quantum ¹⁷² vult se dignum esse magno honore; virtus autem generalis non solum debet operari in omni vir- [Cod. P, fol. 361 V^b] tute vel opere omnium ¹⁷³ virtutum, sed hoc debet facere in ordine ad aliquod bonum commune modo supra dicto.

Ad aliud cum arguitur quod non solum caritas sed etiam amicitia acquisita sit virtus generalis, quia virtus ¹⁷⁴ qua in genere moris non invenitur ¹⁷⁵ melius et excellentius et quae plures virtutes continet

est generalis ; talia enim dicit **Philosophus** (7) de virtute quam ¹⁷⁶ ponit generalem in quinto *Ethicorum*. Sed amicitia acquisita est talis, quia de illa dicit **Tullius** (8) in libro *De Amicitia* : « amicitia nihil aliud est quam omnium rerum divinarum humanarumque summa cum benevolentia consensio nec sine amicitia ¹⁷⁷ illa pactio ¹⁷⁸ esse potest. Virtutum enim adin-trix amicitia data est, ut quando solitaria non posset virtus ad summa per-venire, coniuncta et sociata cum alia perveniret. Solem ¹⁷⁹ de mundo ¹⁸⁰ tollere videntur ¹⁸¹ qui amicitiam de vita tollunt, qui populos universos tueri eis consilere solebat ¹⁸² optime » ; et cetera.

Dicendum quod loquendo de amicitia prout de ea loqui pertinet ad philosophos, quae scilicet per se respicit aliquam personam determinatam quae prae aliis et propter se diligitur et maius bonum propter se vult et operatur amans, sic nulla ¹⁸³ amicitia potest esse virtus generalis, ut supra dictum est. Amicitia enim talis non est ad quemcumque ¹⁸⁴ indifferenter ; nec operatur bonum uniuersique ¹⁸⁵ indifferenter. Quae ergo ¹⁸⁶ dicit **Tullius** ¹⁸⁷ (9), si debent intelligi ut dicta philisophice loquentis. exponenda sunt et dicendum quod accipit amicitiam pro iustitia generali. Ad illam enim convenienter possunt sua dicta adaptari. Cum enim per iustitiam generalem iustus conve-nienter afficiatur ad unumquemque ¹⁸⁸ de communitate non ¹⁸⁹ in speciali, sed in quantum ¹⁹⁰ est aliquid communitatis. et omnes nati sunt amari amore amicitiae et per huiusmodi iustitiam iustus [Cod. P, fol. 362 R^a] eis vult bonum quod amatur ¹⁹¹ amico amore concupiscentiae ¹⁹², talis iustitia non inconvenienter potest dici amicitia communiter ¹⁹³ sumpta.

Ad aliud cum arguitur quod caritas non sit virtus generalis, quia non inveni- [Cod. R, fol. 244 V^a] tur caritas particularis ei correspondens, quia caritas ¹⁹⁴ est una virtus non plures, sicut invenitur iustitia generalis et parti-cularis ; sicut tamen per iustitiam perficitur homo in ordine ad alterum, sie etiam par amicitiam ; ergo ; et cetera ;

Dicendum quod operari ¹⁹⁵ debet caritas non ad iustitiam in communi quae ¹⁹⁶ dividitur in generalem et particularem, sed solum ad iustitiam lega-lem, cum caritas [Cod. V, fol. 241 V^a] dicatur generalis virtus ¹⁹⁷ sicut etiam iustitia legalis. Sicut autem virtus quae est iustitia legalis non potest esse iusti-tia particularis, ita etiam caritas cum [Cod. K, fol. 83 V^a] virtus generalis non est virtus particularis, quia sicut iustitia legalis est ad alterum non sub ratione speciali, scilicet ut est aliqua determinata persona ¹⁹⁸ aliquam deter-minatam habitudinem habens ad alterum, sed sub ratione communi. in quantum scilicet est aliquid communitatis, ita etiam caritas in quantum est generalis ratione sui obiecti ¹⁹⁹ secundarii est ad alterum non sub ratione propria et ut est aliqua persona determinata. sed sub ratione hac generali. in quantum scilicet habens habitudinem ad Deum [Cod. Q, fol. 195 R^a] et ad communitatem quae cum ipso habet communionem : et sicut iusti-tia non plurificatur secundum ²⁰⁰ quod per eam vult aliquis bonum totius

communitatis et secundum quod per eam vult bonum cuiuscumque de communitate in quantum ad communitatem pertinens²⁰¹, ita etiam est in proposito.

Sed si loquamur non de amicitia contracta ad illam quae proprie caritas dicitur, sed de amicitia in communi et etiam loquamur non de iustitia ad particularem contracta sed de iustitia communi ad particularem et generalem²⁰², potest dici quod duplex amicitia invenitur in ordine ad alterum.

Unde generalitate amicitiae quae est [Cod. P, fol. 362 R^b] caritas non obstante bene est alia virtus moralis acquisita specialis quae dicitur amicitia qua quis vult bonum alicui ut est²⁰³ determinata persona, quae tamen non est²⁰⁴ caritas essentialiter, sed²⁰⁵ per caritatem ordinatur et refertur ad finem et bonum caritatis, sicut et aliae virtutes morales acquisitae.

Cum arguitur quod praeter caritatem est alia²⁰⁶ virtus appetitiva acquisita generalis quae amicitia dicitur, quia quando aliquae virtutes sic se habent ad invicem quod eis respondet unus et idem actus realiter, si una est generalis alia etiam est generalis. Sed praeter amicitiam quae caritas dicitur est quaedam alia amicitia acquisita similis caritati, ut communiter supponitur; et istis respondet unus et idem actus. Quod probatur: quia²⁰⁷ habet unum et idem obiectum et sub eadem ratione, scilicet bonum divinum sub ratione supernaturali, ut scilicet supernaturaliter beatificans; ergo; et cetera.

Dicendum quod non est inconveniens ponere quod in habentibus in intellectu aliquem habitum fidei, sit amicitia generalis acquisita consimilis caritati, quae in non habentibus talem habitum fidei esse non potest. Sicut enim supponitur quod potest aliquis habere fidem acquisitam etiam qui infusam non habet, ita etiam est de amicitia huiusmodi.

Sed circa²⁰⁸ hoc est intelligendum quod habitus tales tam fidei quam dictae amicitiae, secundum quod sunt habitus acquisiti, non possunt habere proprie rationem virtutis. Quantum²⁰⁹ ad fidem enim hoc est manifestum; quia ex naturalibus et assuetudine de his quae sunt supernaturalia non potest acquiri habitus veridicans, id est cui non subsit vel non possit de facili subesse falsum quantum est ex ratione talis habitus respectu talis obiecti et modi quo acquiritur; quia respectu talis obiecti²¹⁰ a rebus creatis non possunt accipi rationes sufficientem evidentiam [Cod. P, fol. 362 V^a] de [Cod. R, fol. 244 V^b] illo facientes. Immo ad partem falsam aliquando inventiuntur rationes quae ex lumine naturali intellectus a rebus creatis assumuntur [Cod. V, fol. 241 V^b] probabiliores quam ad veram; et ideo qui innititur talibus credibilibus supernaturalibus virtute talium rationum decipi potest; et propter hoc talis²¹¹ habitus ut innititur talibus rationibus non potest esse habitus virtuosus.

Similiter etiam hoc habet ex modo acquirendi talem habitum ab aliis, scilicet ex consuetudine audiendi talia a viris authenticis, in quantum homo²¹² quasi continue committitur cum talibus a quibus talia semper audit. Cum enim non sit certum quin tales mentiri et decipi possint, ex hoc non acquiritur

certitudo de credibilibus cui²¹³ non possit subesse falsum. Quod ergo habens talem habitum aliquando assentit veris, hoc accidit quia ex natura eius potest etiam falsis assentire.

Ad hoc ergo quod homo absque periculo falsitatis et erroris certam et veram habeat cognitionem respectu supernaturalium ad quorum cognitionem ex naturalibus attingere et quorum veritatem in statu viae per se et immediate videre non potest, oportet quod ab illo qui est veritas per essentiam et qui certissime novit veritatem circa talia aliquid in anima infundatur et quod aliquam dispositionem efficiat in anima per quam inclinetur ad assentiendum²¹⁴ veridice eis²¹⁵ quae supernaturaliter²¹⁶ sunt²¹⁷ credenda et contraria reicit. Si enim hoc est possibile quod ex mala doctrina et consuetudine perversa aliquis²¹⁸ [Cod. Q, fol. 195 R^b] acquirat²¹⁹ talem dispositionem malam in anima ratione cuius circa supernaturalia assentit falsitati tanquam certissimae veritati sibi per rationem evidentem nullatenus apparenti. multo minus²²⁰ debet hoc impossibile reputari quin in anima possit Dens [Cod. P, fol. 362 V^b] imprimere aliquam dispositionem bonam ratione cuius assentiat non falsitati sed solum veritati sibi²²¹ tamen per rationem evidentem non apparenti: et talis dispositio erit habitus intellectualis qui vere²²² virtus dici debet²²³, quia habentem perficit et opus eius²²⁴ bonum reddit quantum ad hoc quod licet non faciat perfectam evidentiam, tamen semper est veridicus.

Et ex hoc patet quod habitus qui habetur ex acquisitione [Cod. K, fol. 83 V^b] respectu supernaturalium essentialiter differt ab habitu qui respectu illorum habetur ex infusione. Et videntur formaliter in hoc²²⁵ differre, quia licet materiale obiectum, scilicet illud quod materialiter cognoscitur, puta aliquis articulus fidei secundum quod consistit in aliqua complexione terminorum, puta quod mortui resurgent. sit unum secundum substantiam et materialiter respectu cuiuscumque cognitionis secundum dictos habitus, tamen secundum formalem rationem²²⁶ differre²²⁷ videtur. quia id per²²⁸ quod cognoscitur quod est formalis ratio²²⁹ obiecti differt essentialiter, sicut contingit in scientiis quod una et eadem conclusio secundum substantiam potest sciri per diversa media diversarum demonstrationum²³⁰ et rationum²³¹; et secundum hoc erit²³² una materialiter²³³ differens et plures formaliter. Formalis enim ratio sciendi conclusionem quae est obiectum scitum²³⁴ sunt media rationum per quae conclusiones cognoscuntur. Huiusmodi autem media differentia respectu obiecti supernaturalis secundum istos habitus videntur esse haec, scilicet auctoritas humana fallibilis sive veritas realiter in aliquo cognoscibili supposita ex²³⁵ dispositione acquisita per doctrinam et per²³⁶ consuetudinem talia audiendi. licet hoc supponatur veritati divinae inniti sive a Deo esse revelata; et auctoritas divina infallibilis [Cod. V, fol. 242 R^a] sive veritas prima non solum secundum suppositionem sed realiter et²³⁷ existens secundum rem ex dispositione infusa ratione cuius sit dispositus²³⁸. non solum supponit se²³⁹ inniti primae veritati²⁴⁰ sed ei²⁴¹ realiter inni-

titur, licet hoc sibi non appareat evidenter [Cod. P, fol. 363 R^a]. Habens ergo fidem acquisitam [Cod. R, fol. 245 R^a] supponit quod illud ²⁴² cui assentit est a Deo revelatum et quod propter hoc assentit. Sed non est ita. Immo habens habitum talem in quantum ratione talis dispositionis assentit realiter, non assentit illi nisi quia sic communiter tenetur ab his ²⁴³ a ²⁴⁴ quibus est instructus et cum quibus consuevit conversari. Sed aliter se habet in habente ²⁴⁵ habitum infusum ; et ideo quia illud virtute cuius sive cuius adiutorio aliquid cognoscitur lumen dicitur, propter hoc ²⁴⁶ talis habitus dicitur quoddam ²⁴⁷ lumen supernaturale respectu supernaturaliter cognoscibilium, sic ²⁴⁸ etiam habitus gloriae quo disponitur et elevatur intellectus ad capiendum veritatem supernaturalium, talis ²⁴⁹ dispositio convenienter lumen quoddam dicitur. Unde **Augustinus** (10), *Contra Epistolam Fundamenti* : « quod ereditus et quod de ²⁵⁰ creditis intelligimus contingit non tantum homine sed ipso Deo intrinsecus mentem nostram illuminante atque firmante ».

Et licet talis habitus qui sic lumen quoddam dicitur non habeat rationem potentiae simpliciter et proprie dictae, immo eiusdem dispositionis ipsam potentiam perficientis et elevantis, tamen hoc consequitur ex huiusmodi dispositione, ipsa potentia sic disposita quod assentit alicui veritati certitudinaliter cui sine illa non assentiret, prout etiam habens fidem acquisitam assentit aliquibus quibus non habens illam non assentiret, licet terminos eosdem apprehenderet ²⁵¹ et complexionem eandem formaret.

Similiter etiam ²⁵² videtur dicendum ²⁵³ de amicitia acquisita simili caritati quod etsi ²⁵⁴ sit quidam ²⁵⁵ habitus, non tamen est virtus proprie loquendo. Si enim est ²⁵⁶ virtus, est ²⁵⁷ virtus moralis ; ad virtutes autem ²⁵⁸ morales pertinet quod ²⁵⁹ connexionem habent cum in [Cod. Q, fol. 195 V^a] tellectuali quae est ²⁶⁰ prudentia ; propter quod in diffinitione illarum ponitur illud ²⁶¹ quod ad rationem pertinet, quia virtus moralis est habitus electivus immediate [Cod. P, fol. 363 R^b] consistens determinata ratione, prout dicit **Philosophus** (11) ²⁶² secundo *Ethicorum*. Et sexto *Ethicorum* (12) dicit quod « virtus moralis est habitus cum recta ratione, » Quia ergo habitus in voluntate vel appetitu acquisitus respectu supernaturalium non includit in intellectu nisi cognitionem quae ex naturalibus potest haberi et illa respectu supernaturalium ²⁶³, ut iam dictum est, non est talis quod semper veritati initiat ; propter quod non potest habere rationem virtutis intellectualis ; Ideo etiam nec habitus voluntatis vel appetitus cui proportionatur habet rationem virtutis moralis.

Si dicatur quod virtus intellectualis sufficienter dirigens in cognitione ²⁶⁴ supernaturalium est fides saltem infusa quae est habitus veridicans ; ergo illa sufficiet ex parte intellectus ad hoc quod acquiratur in voluntate habitus qui vere et proprie possit dici virtus ; dicendum quod si per fidem intelligatur habitus quo habetur quaedam cognitio generalis circa supernaturalia, puta

circa articulos fidei et circa ea quae communiter sunt credenda, sic dicit habitum quasi speculativum sive notitia speculativam non proprie practicam, in quantum scilicet non est sufficiens²⁶⁵ principium [Cod. V, fol. 242 R^b] operandi virtuose secundum voluntatem vel appetitum nisi adsit quaedam cognitio magis particularis. Sicut etiam²⁶⁶ patet in cognitione generali agibilium modo naturali quae non sufficit ad recte agendum nisi adsit²⁶⁷ cognitio particularis quae habetur secundum alium habitum qui prudentia dicitur et qui non est sine virtutibus moralibus²⁶⁸. Et licet talis habitus vere sit virtus intellectualis, quia tamen non est sufficiens principium ad operationes supernaturales²⁶⁹ virtu- [Cod. R, fol. 245 R^b] osas voluntatis vel appetitus, ideo habens talem habitum intellectualem per illum²⁷⁰ virtutem moralem non acquirit in voluntate nisi adsit alia cognitio²⁷¹ magis specialis, quae etiam erit ad habitum [Cod. P, fol. 363 V^a] supernaturalem pertinens et quae erit proprie practica et habitui existenti in voluntate connexa : et poterit non esse in habente²⁷² habitum fidei infusum, sicut et²⁷³ caritas quae connexionem habet cum huiusmodi practica²⁷⁴ speciali, sicut virtutes [Cod. K, fol. 84 R^a] morales et prudentia sunt connexae.

Et huiusmodi specialis cognitio²⁷⁵ potest esse illud quo²⁷⁶ dicitur fides formari, sicut generalis cognitio et confusio dicitur formari per speciale et determinatam in qua formaliter explicantur quae in generali²⁷⁷ quasi materialiter et indistincte continentur ; quae nihilominus dicitur formari per caritatem cui huiusmodi notitia est connexa. Et potest poni exemplum : quia temperatus et intemperatus vel²⁷⁸ incontinentis quantum ad cognitionem universalium in agibilibus possunt²⁷⁹ convenire sic quod uterque habet rectum iudicium circa illa, in quantum²⁸⁰ talis cognitio respicit finem communem agibilium sive sub ratione communi differunt, tamen in cognitione particuliari, in quantum cognitio particularis includit finem particularem de quo non²⁸¹ habet rectum iudicium, immo perversum intemperatus : et potest dici habitus quo habetur rectum iudicium circa agibia in²⁸² universal modo naturali habitus informis respectu illius quo habetur cognitio illorum in speciali, ita etiam potest dici in proposito circa cognitionem supernaturalium²⁸³ per²⁸⁴ fidem infusam, quae²⁸⁵ quantum ad cognitionem generalem²⁸⁶ et universalium eiusdem rationis potest esse in fideli iusto et peccatore, non autem quantum ad cognitionem particularem.

Et sicut in habitibus acquisitis [Cod. Q, fol. 195 V^b] nunquam separantur ab invicem habitus in appetitu et habitus talis in intellectu, ita etiam est in infusionibus quod habitus voluntatis qui dicitur caritas non separatur a tali cognitione particulari in intellectu, secundum illud, *Prima 287 Johannis* (13), secundo : « Unctio²⁸⁸ docet de omnibus » : [Cod. P, fol. 363 V^b] *Glossa* (14) : quae tenenda sunt : et cetera. Et sicut nunquam potest esse virtus appetitiva²⁸⁹ acquisita nisi adsit vere talis virtus cognitiva acquisita, ita etiam est intelligentium in proposito circa infusos²⁹⁰. Et ideo nec ex puris naturalibus nec

adiutorio solius fidei etiam infusae primo modo acceptae potest acquiri habitus in voluntate qui sit vere et proprie virtus ; quia nec cognitio naturalis nec cognitio ²⁹¹ fidei sufficiunt ad esse ²⁹² talis virtutis ²⁹³, quia istis habitis non habetur certa ²⁹⁴ cognitio ²⁹⁵ particularis ; sed potest errare intellectus ²⁹⁶ circa talia, prout patet in peccatore habente fidem informem. Et secundum hoc in ²⁹⁷ intellectu [Cod. V, fol. 242 V^a] respectu supernaturalium erit duplex habitus : unus quasi generalis fidei infusae ; alius magis specialis, quasi cuiusdam prudentiae infusae. Quae tamen non consuevit distingui et seorsum poni, quia semper est connexa cum caritate ; et ideo sub caritate comprehenditur et ratione illius dicitur aliquo modo fides prius informis per caritatem ²⁹⁸ hunc habitum includentem formari. Aut ²⁹⁹ forte posset dici quod talis habitus cognoscitivus quasi particularis qui requiritur ad esse caritatis est ³⁰⁰ aliquod donorum Spiritus Sancti ; et cetera. Et secundum praedicta est dicendum quod, licet actus amicitiae acquisitae et caritatis possint esse unum et idem materialiter sive secundum substantiam, non tamen formaliter sive secundum speciem et [Cod. R, fol. 245 V^a] in esse moris, sicut est dictum ³⁰¹ circa fidem acquisitam et infusam.

Per praedicta potest responderi ad argumentum. Quia, cum primo accipiatur quod amicitia acquisita ³⁰² et caritas ³⁰³ sunt unus habitus secundum essentiam, hoc est negandum. Cum probatur per unitatem actus, dicendum quod formaliter differunt non obstante identitate obiecti unius secundum materiam ; quia secundum diversam rationem formalem cadit sub cognitione intellectus informati habitu fidei et alio habitu speciali praedicto ; et secundum aliam [Cod. P, fol. 364 R^a] secundum quod informatus est habitu fidei acquisitae et quocumque alio habitu acquisito.

Et ex hoc ulterius est dicendum quod, cum obiectum voluntatis sit bonum apprehensum secundum quod apprehensum secundum aliam rationem sit aliquid obiectum voluntatis secundum quod est informata habitu caritatis et secundum quod est informata ³⁰⁴ alio habitu acquisito. Item amicitia acquisita consimilis ³⁰⁵ caritati, etsi ³⁰⁶ sit quidem habitus, non est tamen habitus qui debeat dici virtus ; et ideo non ³⁰⁷ est ³⁰⁸ virtus generalis. Posset etiam dici quod non videtur inconveniens quod eo modo quo est quidam ³⁰⁹ habitus, dicatur habitus ³¹⁰ generalis consimili generalitate qua generalis est caritas ³¹¹.

¹ arguitur R. — ² appetit tiva 1^{ae} m. Q, *in appetitiva corr.* 2^a m. Q. — ³ generalis quaedam — appetitiva] om. V. — ⁴ unde K. — ⁵ patet add. Q ; del. postea. — ⁶ om. Q. — ⁷ cognoscibilium K. — ⁸ scilicet prudentia] om. K. — ⁹ in appetitu] respectu omnium appetibilium K. — ¹⁰ cognoscitiva respectu omnium appetibilium add. R. — ¹¹ om. R. — ¹² contrarior P. — ¹³ alterum K. — ¹⁴ nixi irre (?) *suprascripts.* alia m. K. — ¹⁵ sive quae] sine qua P. — ¹⁶ om. 1^a m. V, add. *in marg.* 2^a m. V. — ¹⁷ appetitus 1^{ae} m. Q, *in appetitum corr.* 2^a m. Q. — ¹⁸ indirekte P. — ¹⁹ formales Q. — ²⁰ mediato P ; indirekte Q. — ²¹ et sic add. K. — ²² sed 1^{ae} m. V ; secundum magister *scripts. in marg.* 2^a m. V ; sed RQ. — ²³ om. K. — ²⁴ quodam PRQK et 1^a m. V ; quo quasi *corr.* 2^a m. V. —

²⁵ quasi toto] toto quasi PRQK ; quasi add. 1^a m. V, del. postea 2^a m. V. — ²⁶ plenum PK. — ²⁷ contentorum K. — ²⁸ om. P. — ²⁹ operantur 1^a m. Q, in operatur corr. 2^a m. Q. — ³⁰ non sit] om. K ; suppl. postea. — ³¹ secundum 1^a m. R ; del. et sed in marg. scrips. 2^a m. R. — ³² sic — immediate] om. K. — ³³ illarum actibus] actibus illarum K. — ³⁴ quam Q. — ³⁵ coagit PRQ et 1^a m. V ; coexigit corr. 2^a m. V. — ³⁶ virtutis V. — ³⁷ sed virtus inclinativa in illud in appetitu add. Q. — ³⁸ inclinata PRQ. — ³⁹ in appetitu] om. K. — ⁴⁰ in appetitu add. K. — ⁴¹ est etiam] etiam est K. — ⁴² non add. PRQ. — ⁴³ solum add. K. — ⁴⁴ plene P. — ⁴⁵ sit PQ. — ⁴⁶ perficiens K. — ⁴⁷ ad bonum — ordine] om. Q. — ⁴⁸ distinctos K. — ⁴⁹ congregationis Q. — ⁵⁰ differenter P. — ⁵¹ per se] potest scire 1^a m. K, in praescise corr. 2^a m. K. — ⁵² respicit — per se] om. K. — ⁵³ virtutibus 1^a m. Q, in virtutum corr. 2^a m. Q. — ⁵⁴ quae P ; est quae K. — ⁵⁵ esse R. — ⁵⁶ principale K. — ⁵⁷ sed add. K. — ⁵⁸ respicit illud] illud respicit K. — ⁵⁹ objectum V ; omne Q. — ⁶⁰ propter K. — ⁶¹ perfectionem P ; perfectum V ; perfectum R ; perfectum 1^a m. K, in perfectionem corr. 2^a m. K. — ⁶² vel omnis virtus add. P. — ⁶³ vel — virtus] om. P. — ⁶⁴ de iustitia dicit] dicit de iustitia K. — ⁶⁵ prout — virtus] om. 1^a m. R ; in marg. scrips. eadem m. R ; — om. Q ; ima parte folii scrips. 2^a m. Q. — ⁶⁶ et huius modij] om. K. — ⁶⁷ vel K. — ⁶⁸ quin etiam] om. Q. — ⁶⁹ et P. — ⁷⁰ proprie ratione] ratione proprie K. — ⁷¹ arbuebatur K. — ⁷² qui dicebat] om. K. — ⁷³ homo P. — ⁷⁴ referret PRQK. — ⁷⁵ suum finem] finem suum K. — ⁷⁶ vel communitate add. Q. — ⁷⁷ tunc add. K. — ⁷⁸ qua PV. — ⁷⁹ op. add. K ; del. postea. — ⁸⁰ ergo — et cetera] om. K. — ⁸¹ om. Q. — ⁸² om. K. — ⁸³ quandam rationem] rationem quandam K. — ⁸⁴ ut K. — ⁸⁵ eiusmodi K. — ⁸⁶ unitas K. — ⁸⁷ cuiusdam causalitatis] causalitatis cuiusdam R. — ⁸⁸ communitatem hanc primam] hanc primam communitatem K. — ⁸⁹ illam VK. — ⁹⁰ om. 1^a m. Q ; suppl. postea. — ⁹¹ ulterius dicendum] dicendum ulterius KQ. — ⁹² aliqua alia] alia aliqua K. — ⁹³ huiusmodi RK. — ⁹⁴ ordinalis P. — ⁹⁵ refectibiles P. — ⁹⁶ et Q. — ⁹⁷ vel add. Q. — ⁹⁸ sunt add. Q. — ⁹⁹ subvenire K. — ¹⁰⁰ om. K. — ¹⁰¹ convenit R. — ¹⁰² aliter P. — ¹⁰³ virtus vel ars add. Q ; deinde del. ; — aliis imperare] imperare aliis K. — ¹⁰⁴ merito — prout] om. P. — ¹⁰⁵ quam PK. — ¹⁰⁶ et K. — ¹⁰⁷ equester P. — ¹⁰⁸ om. V. — ¹⁰⁹ om. K. — ¹¹⁰ et add. Q ; del. postea. — ¹¹¹ om. Q. — ¹¹² determinatum V. — ¹¹³ communitate P. — ¹¹⁴ quatinus Q. — ¹¹⁵ sicut 1^a m. V, in sint corr. 2^a m. V ; — non sint] vero sicut P ; non sieut K. — ¹¹⁶ sive 1^a m. Q, in sibi corr. 2^a m. Q. — ¹¹⁷ om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ¹¹⁸ aliarum K. — ¹¹⁹ quae P ; quem R ; et quam K. — ¹²⁰ secundum se commune] commune secundum se K. — ¹²¹ se Q. — ¹²² agit K. — ¹²³ om. 1^a m. V, add. 2^a m. V ; om. PRQK. — ¹²⁴ et Q. — ¹²⁵ est add. K. — ¹²⁶ aliarum K. — ¹²⁷ finis P. — ¹²⁸ conservando P. — ¹²⁹ continentiam P. — ¹³⁰ h add. Q ; del. postea. — ¹³¹ vel K : etiam add. K. deinde del. — ¹³² om. 1^a m. Q ; suppl. 2^a m. Q. — ¹³³ et inferiora bona] bona et inferiora K. — ¹³⁴ perficere PQ. — ¹³⁵ virtus est] est virtus K. — ¹³⁶ est eadem add. K. — ¹³⁷ ostendit K. — ¹³⁸ arguitur R. — ¹³⁹ quae P. — ¹⁴⁰ quod K. — ¹⁴¹ unum P. — ¹⁴² in PRK. — ¹⁴³ om. P. — ¹⁴⁴ sicut K. — ¹⁴⁵ sic est add. P. — ¹⁴⁶ aliunde P. — ¹⁴⁷ autem K. — ¹⁴⁸ quod P. — ¹⁴⁹ omnes R. — ¹⁵⁰ om. K. — ¹⁵¹ om. K. — ¹⁵² nec add. K. — ¹⁵³ simpliciter K. — ¹⁵⁴ fortitudo add. Q ; postea del. — ¹⁵⁵ et add. K. — ¹⁵⁶ ab aliis distincta] distincta ab aliis K. — ¹⁵⁷ ut P. — ¹⁵⁸ et Q. — ¹⁵⁹ bonum aliquod] aliquod bonum K. — ¹⁶⁰ totalitate alieuius] alieuius totalitate K. — ¹⁶¹ exteriorum bonorum] bonorum exteriorum K. — ¹⁶² alterum add. PK. — ¹⁶³ bonorum R ; magnorum honorum] bonorum magnorum K. — ¹⁶⁴ honor est] honorem PRQ. — ¹⁶⁵ bonorum exteriorum] exteriorum bonorum K. — ¹⁶⁶ usu P. — ¹⁶⁷ in P. — ¹⁶⁸ fugiendum K. — ¹⁶⁹ homines omnia] omnes homines K. — ¹⁷⁰ magnis K. — ¹⁷¹ om. K. — ¹⁷² quem Q. — ¹⁷³ opere omnium] operationum 1^a m. V, in opere omnium corr. 2^a m. ; operationum PRQK. — ¹⁷⁴ generalis add. Q ; del. postea. — ¹⁷⁵ invenitus R. — ¹⁷⁶ quoniam P. — ¹⁷⁷ sine amicitia] amicitia sine Q. — ¹⁷⁸ proportio K. — ¹⁷⁹ sollem 1^a m. R, in solem corr. 2^a m. R. — ¹⁸⁰ tale add. Q. — ¹⁸¹ videretur P :

viderebatur Q. — ¹⁸² solebat PRKQ. — ¹⁸³ tunc add. K. — ¹⁸⁴ quamcumque P. — ¹⁸⁵ nec — unice] om. R. — ¹⁸⁶ autem K. — ¹⁸⁷ dicit Tullius] tullius dicit P. — ¹⁸⁸ unum-
quodque P. — ¹⁸⁹ om. R. — ¹⁹⁰ quem Q. — ¹⁹¹ quod amat] et amat K. — ¹⁹² et ideo
add. K. — ¹⁹³ convenienter P. — ¹⁹⁴ non add. PR. — ¹⁹⁵ ordinari K. — ¹⁹⁶ die add. Q ;
del. postea. — ¹⁹⁷ generalis virtus] virtus generalis K. — ¹⁹⁸ determinata persona] persona
determinata K. — ¹⁹⁹ subiecti Q. — ²⁰⁰ se add. K ; deinde del. — ²⁰¹ pertinet K. — ²⁰² ad par-
ticularem et generalem] ad generalem et particularem K. — ²⁰³ om. 1^a m. Q ; suppl. 2^a m.
Q. — ²⁰⁴ sit K. — ²⁰⁵ om. K. — ²⁰⁶ aliqua 1^ae m. Q ; in alia corr. 2^a m. Q. — ²⁰⁷ quod
add. K. et 1^a m. Q ; del. 2^a m. Q. — ²⁰⁸ contra VPRQ. — ²⁰⁹ quem Q. — ²¹⁰ et — obiecti] om.
1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ²¹¹ talibus K ; talis corr. 2^a K. — ²¹² hoc K. —
213 cum P. — ²¹⁴ senciendum R. — ²¹⁵ veridice eis] veritati eorum K. — ²¹⁶ naturaliter
R. — ²¹⁷ cognita add. K ; del. postea. — ²¹⁸ quis K. — ²¹⁹ acquiret K. — ²²⁰ mi R. —
221 sic K. — ²²² veritas add. K ; del. postea. — ²²³ virtus dici debet] dici debet virtus K.
— ²²⁴ om. R ; suppl. postea. — ²²⁵ formaliter in hoc] in hoc formaliter K. — ²²⁶ formalem
rationem] rationem formalem K. — ²²⁷ dicitur add. Q ; del. postea. — ²²⁸ om. 1^a m. Q ;
suppl. postea. — ²²⁹ formalis ratio] ratio formalis K. — ²³⁰ denominationum P. — ²³¹ de-
monstrationum et rationum] rationum et demonstrationum K. — ²³² est P. — ²³³ sed
add. K. — ²³⁴ situm R. — ²³⁵ om. K. — ²³⁶ om. K. — ²³⁷ om. K. — ²³⁸ diponimur K. —
239 sic K. — ²⁴⁰ inniti — veritat] om. K. — ²⁴¹ si est Q ; est del. Q. — ²⁴² om. R. —
243 aliis 1^ae m. Q, in his corr. 2^a m. Q. — ²⁴⁴ in K. — ²⁴⁵ habentem Q. — ²⁴⁶ quod K. —
247 om. K. — ²⁴⁸ sicut Q. — ²⁴⁹ dispositione add. Q ; del. postea. — ²⁵⁰ om. K. — ²⁵¹ appre-
henderit K. — ²⁵² om. P. — ²⁵³ etiam add. P. — ²⁵⁴ etsi] si K. — ²⁵⁵ quidem V. — ²⁵⁶ esset
K. — ²⁵⁷ esset K. — ²⁵⁸ om. 1^a m. Q ; suppl. postea. — ²⁵⁹ per PRQK. — ²⁶⁰ propria
add. Q. — ²⁶¹ illud Q. — ²⁶² dicit Philosophus] philosophus dicit K. — ²⁶³ non includit
— supernaturalium] om. P. — ²⁶⁴ cognitionem, K. — ²⁶⁵ efficiens K. — ²⁶⁶ et Q. —
267 assit quaedam K. — ²⁶⁸ moralis P. — ²⁶⁹ speciales add. PRK. — ²⁷⁰ illam PRQK. —
271 cognitio Q. — ²⁷² habentem 1^ae m. Q, in habente corr. 2^a m. Q. — ²⁷³ etiam P. —
274 prudentia K. — ²⁷⁵ specialis add. Q ; deinde del. — ²⁷⁶ quod P. — ²⁷⁷ et add. K. —
278 om. K. — ²⁷⁹ potest P. — ²⁸⁰ quem Q. — ²⁸¹ non add. Q. — ²⁸² autem Q. — ²⁸³ super-
naturalis K. — ²⁸⁴ propter K. — ²⁸⁵ quod P. — ²⁸⁶ naturalem K. — ²⁸⁷ om. K. — ²⁸⁸ unde
K. — ²⁸⁹ appetibilia Q. — ²⁹⁰ infusam K. — ²⁹¹ cogitatio Q. — ²⁹² inquantum add. K.
293 om. K. — ²⁹⁴ circa R. — ²⁹⁵ cognitio Q. — ²⁹⁶ errare intellectus] intellectus errare K.
— ²⁹⁷ om. Q. — ²⁹⁸ formari add. Q ; del. postea. — ²⁹⁹ et P ; aliter K. — ³⁰⁰ om. 1^a m. Q,
deinde suppl. ; ad add. Q ; del. postea. — ³⁰¹ tactum P. — ³⁰² om. K. — ³⁰³ acquisita add.
K. — ³⁰⁴ habitu — informata] om. P. — ³⁰⁵ est add. K. — ³⁰⁶ non R. — ³⁰⁷ etsi — non]
om. K. — ³⁰⁸ et K. — ³⁰⁹ quidem PVRQ. — ³¹⁰ virtus K. — ³¹¹ generalis est caritas]
caritas est generalis K.

(1) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, E, 3 (II, 1129, b). — (2) Id., ibid. (loc. cit.) —
(3) Resp. ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, H, 1 (1145, a). — (4) Allud. ad AVERROËS
Ethicam Nicomacheam, I. VII, c. 1 (vol. 3, fol. 94 Ra, C). — (5) Videtur alludi ad AVERROËS
Ethica Nicomachea, I. VII, c. 1 (vol. 3, fol. 94 Ra, C). — (6) ARISTOTELIS *Ethica Nicoma-
chea*, A, 7 (II, 1123, b). — (7) Id., *ibid.*, E, 3 (II, 1130, b). — (8) Cfr. C. F. W. MUELLER,
M. Tulli Ciceronis *scripta quae manserunt omnia*, P. IV, vol. III, p. 169, 6 (Lipsiae.
TEUBNERII 1904). Fere litteraliter. — (9) *Op. cit.* (loc. cit.). — (10) SANCTUS AUGUSTINUS,
Contra Epistolam Fundamenti liber unus, c. XIV, 17 (PL., t. 42, col. 183). — (11) Resp.
ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, B, 6 (II, 1106, b). — (12) Id., *ibid.*, Z, 13. (II, 1144, b).
— (13) Allud. ad I Ioh. II, 20.

QUAESTIO V.

Utrum sit amicitia aliqua generalis similis caritati.

I. — Deinde respondendum¹ ad rationes quae inducebantur² propter difficultates quarundam aliarum quaestionum. Cum ergo arguitur contra generalitatem amicitiae similis³ caritati, scilicet quod non est ponendum aliquo modo quod sit amicitia aliqua generalis alia⁴ a caritate, quae scilicet sit similis caritati, differens tamen essentialiter ab illa, quia **Philosophus** qui reputatur sufficienter tractasse de omnibus virtutibus moralibus acquisitis et praeceps de magis principalibus et excellentioribus, de tali amicitia non tractavit.

Praeterea de similibus simile est iudicium; sed si talis generalis amicitia⁵ acquisita ponatur, cum ipsa sit similis caritati, ipsa autem potest augeri⁶ et diminui, earitas etiam⁷ potest sic⁸ augeri et diminui⁹; hoc autem falsum videtur, quia licet concedatur quod augeri possit, tamen non conceditur communiter quod possit diminui in effectu¹⁰.

Praeterea si sic ponantur diversi habitus amicitiae, scilicet infusus [Cod. Q, fol. 196 R^a] et acquisitus, cum sint essentialiter differentes, habent et actus differentes; actus autem eorum¹¹ sunt cognoscibiles, et per actus habitus; ergo habens aliquem habitum praedictorum posset scire quem illorum haberet. Ergo habens caritatem posset scire se habere illam et etiam¹² non habens consimiliter sciret [Cod. P, fol. 364 R^b] se non habere; quod tamen communiter inconveniens reputatur, secundum illud **Ecclesiastis**¹³ (1) nono: « Nemo scit¹⁴ »; et cetera.

Ad primum est dicendum quod ponitur talis habitus amicitiae acquisitae, sed non habet¹⁵ rationem virtutis propriae¹⁶, quia non est virtus infusa: nec etiam possunt [Cod. V, fol. 242 V^b] sibi convenire quae ad virtutem acquisitam sunt [Cod. K, fol. 84 R^b] necessaria: et ideo licet **Philosophus** (2) dicat in octavo *Ethicorum*¹⁷ « quod amicitiam habemus ad parentes et deos¹⁸ ». illa tamen non est talis qualis est ista de qua loquimur. Sed **Philosophus** non habet considerare de tali amicitia propter causam supradictam.

Ad secundum est dicendum quod secundum aliquos ponitur quod, cum caritas non causetur nisi a Deo immediate, non potest augeri vel diminui nisi a Deo qui est causa efficiens caritatis. Quamvis autem a Deo caritas augeatur, quia est causa proficiendi¹⁹, non tamen diminuitur in effectu ab ipso, quia non est causa deficiendi. Quod tamen non valet: quia secundum hoc etiam caritas non corrumperetur [Cod. R, fol. 245 V^b]. Et ideo hoc aliter declarata.

tur, quia cum diminutio caritatis sit quidem defectus et sic habet rationem cuiusdam poenae, si a Deo causetur in nobis, non causatur nisi per modum poenae quae non debetur nisi peccato, subtrahendo scilicet caritatem in poenam²⁰ peccati secundum partem in gradu minori, scilicet ipsam conservando. Hoc modo autem²¹ non diminuitur actione hominis nisi meritorie. Per peccatum autem veniale non²² diminuitur meritorie, quia cum aliquis delinquit in minori²³ non meretur pati detrimentum in maiori. Effective autem non potest diminuere caritatem peccatum veniale, quia ad ipsam non attingit; veniale enim est quaedam deordinatio circa ea quae sunt ad finem²⁴; non autem diminuitur amor finis ex hoc quod aliquis inordinationem aliquam committit circa ea quae sunt ad finem, sicut falsae opiniones circa ea quae deducuntur [Cod. P, fol. 364 V^a] ex principiis²⁵ non diminuunt certitudinem principiorum.

Sed videtur quod sine²⁶ inconvenienti possit poni quod diminuatur sicut etiam corrumpitur, quia sicut communiter supponitur ipsa est diminuibilis²⁷ ex natura sua. Item habet etiam diminuens sicut augens meritorie ex parte hominis, effective ex parte Dei. Cum enim per actum peccati mortalis qui simpliciter et totaliter contrariatur caritati homo mereatur corruptionem caritatis propter huiusmodi plenam et perfectam contrarietatem, quia pro hora qua aliquis agit talem actum simpliciter constituit finem in opposito eius in quo caritas finem constituit; et sic totaliter avertit a fine a quo caritas in esse conservabatur. Ideo licet talis actus non sic attingat effective caritatem quod ipsam per se corrumpat, quia nec est ex actibus acquisita, tamen meretur quod non amplius²⁸ conservetur; cum hoc etiam impossibile videatur propter contrarietatem et repugnantiam quae est inter talem actum et caritatem, licet²⁹ non oporteat³⁰ per illum actum peccati³¹ habitum vitiosum esse³² statim adgeneratum³³ et habitum amicitiae similem habitui caritatis si prius esse habebat statim esse simpliciter corruptum. Sed ipso remanente, post cessationem talis actus peccati, cum³⁴ ex bonitate inclinationis talis habitus ad amorem divinum consimilem amori caritatis et ad³⁵ displicantiam actus peccati commissi habens talem habitum sic de facili poenitens multum est homo dispositus ut sibi iterum caritas infundatur et per actum³⁶ talis habitus remanentis meretur de congruo caritatem sibi infundi. Si autem huiusmodi habitus per iterationem actuum peccatorum³⁷ totaliter corrumpatur [Cod. P, fol. 364 V^b] et habitus simpliciter vitio- [Cod. Q, fol. 196 R^b] sus generetur, huiusmodi habilitas tollitur et inducitur contraria³⁸ inhabilitas et ad poenitendum et revertendum maior difficultas. Per hunc etiam modum videtur quod si habens caritatem non committat actum peccati mortalis per quem modo praedicto caritas totaliter corrumpatur, si tamen committat [Cod. V, fol. 243 R^a] venalia, quae licet³⁹ simpliciter et perfecte non contrariantur caritati ita quod ipsam

simpliciter excludant, quia per ea non constituitur simpliciter et perfecte finis in aliquo [Cod. R, fol. 246 R^a] bono creato⁴⁰, sic videlicet quod homo sic eligat⁴¹ inhaerere bono creato⁴² quod velit potius sic⁴³ offendere Deum quod⁴⁴ ab ipso et ab eius amore et a bono quod ab ipso est expectandum totaliter separetur, quam quod deserat amorem talis boni creati⁴⁵ cui aliquo modo fruendo querit inhaerere, sic tamen aliquo modo illi contrariatur quod per illa⁴⁶ bono creato sic inhaeret per amorem quod in illo vult aliqualiter delectari delectatione non sohlm non ordinata ad Deum, quia hoc non facit propter Deum, sed delectatione aliqualiter deordinata et contra divinum beneplacitum existente in quantum est disconveniens rectae rationi et legi divinae ac praecoptis divinis; et secundum hoc videtur dicendum quod quia talis actus et dispositio quae ex eis derelinquitur, aliquam⁴⁷ habent contrarictatem vel aliquid admixtum de contrarictate ad actum caritatis et ad habitum eius, per talia meretur⁴⁸ homo diminutionem habitus caritatis. Impossibile est enim quod aliquis, non obstante quod advertit quod aliqua deordinatio est in delectatione quam quaerit in creatura et quod aliquo modo⁴⁹ est contra beneplacitum Dei, alioquin non esset ibi aliquo modo ratio culpae vel peccati. tamen elit amore inordinato et libidinoso in- [Cod. P, fol. 365 R^a] haerere tali bono creato ratione [Cod. K, fol. 84 V^a] talis⁵⁰ delectationis, quin dispositio habitualis quae ex talibus aetibus derelinquitur, diminuat⁵¹ et impedit⁵² inclinationem habitualem caritatis: et sicut per actus simpliciter et perfecte contrarios generatur habitus⁵³ simpliciter vitiosus et caritati simpliciter contrarius; et per hoc meretur quis quod simpliciter et perfecte a Deo sibi caritas auferatur; ita etiam per huiusmodi actus tali modo contrarios caritati et derelinquentes quandam habitualem inclinationem aliquo modo contrariam inclinationi⁵⁴ habituali caritatis, meretur quod a Deo in ipso caritas diminuatur. Qualis est enim habitudo actus peccati mortalis ad actum caritatis simpliciter et habitus vitiosi ad habitum caritatis, talis⁵⁵ videtur esse comparatio actus peccati venialis ad actum perfectum et habitus a tali aetu dереlecti ad habitum perfectum caritatis. Ergo. Et cetera.

Et hoc videntur dicere qui tenent opinionem contrariam. Dicunt enim quod veniale peccatum agit in praeiudicium caritatis sic quod minuit fervorem in actu ipsius⁵⁶ et minuit⁵⁷ habitualem inclinationem in voluntate acquisitam; et sic veniale ponit impedimentum in actu dilectionis ne secundum fervorem convenientem caritati⁵⁸ eliciatur. Dicunt etiam quod, eum ad elicendum actum caritatis concurrant liberum arbitrium et ipsa caritas, hoc⁵⁹ impedimentum non ponitur ex parte caritatis ut videlicet in aliquo⁶⁰ per hoc diminuatur, sed ex parte liberi arbitrii inclinationem ex aetibus acquisitam diminuendo et cum hoc fervorem actuum remittendo in tantum⁶¹ quod, licet caritas perfecta maneatur, liberum arbitrium tamen⁶² sic tepescit et frigescit quod tandem homo quasi caritate carens sic pronus est⁶³ ad⁶⁴ mortale et fit in tali statu quod⁶⁵ oportet quod adiuto- [Cod. P, fol. 365 R^b] rio caritatis

teporem excutiat, aut ⁶⁶ diu stare non poterit quin in peccatum [Cod. R, fol. 246 R^b] mortale incidat.

Sed ⁶⁷ hoc non videtur convenienter dictum : immo [Cod. Q, fol. 196 V^a] in hoc videntur contraria implicari. Sicut enim ⁶⁸ illud per quod totaliter excluditur actus caritatis et possibilitas ad illum ratione contrarrietatis perfectae quae est inter illos corrumpit habitum caritatis, ita etiam illud per quod impeditur vel excluditur actus caritatis perfectus et possiblitas ⁶⁹ ad illum ratione ⁷⁰ imperfectae contrarrietatis ⁷¹ quae est inter illa dimis [Cod. V, fol. 243 R^b] nūt habitum caritatis. Quamvis ergo peccatum mortale non sic attingat caritatem quod per se tanquam causa effectiva illum corrumpat, sed meritorie, ita etiam dicendum ⁷² de veniali respectu diminutionis eius. Quod ergo dicitur quod hoc impedimentum ponitur ex parte liberi arbitrii, non ex parte caritatis, non valet ; quia cum liberum arbitrium et caritas sint unum ⁷³ subiecto, liberum arbitrium non potest impediri in actu suo quem elicit mediante habitu suo ⁷⁴ quin ille habitus fuerit impeditus. Si enim voluntas aequa perfecta sit habitu caritatis post talia venialia sicut ante ⁷⁵, voluntas cum tali habitu ita perfecte agit sicut ante. Non enim est liberum arbitrium ⁷⁶ proprio instrumentum caritatis in agendo ; immo hoc totum simul, scilicet caritas et voluntas sive voluntas informata caritate habet rationem per se unius agentis eo modo quo voluntati competit agere ; et sic ⁷⁷ liberum arbitrium adiuvatur ⁷⁸ aucta caritate, ita etiam impeditur ipsa diminuta ; modus enim diminutionis caritatis videtur esse possibilis, sicut tactum ⁷⁹ est, per venialia ⁸⁰ et per dispositionem ex illis derelictam.

Sed cum supponatur quod diminutio caritatis non procedat in infinitum, si per [Cod. P, fol. 365 V^a] venialia diminuitur, videtur quod per venialia tandem possit totaliter corrumpi, quod est inconveniens ; quia caritas cum quocumque veniali potest stare. Hoc autem sic patet : quia cum diminuendo deventum fuerit ad gradum infimum caritatis, si postea veniale committatur, cum non sit aliquid ibi ⁸¹ diminuibile sed solum simpliciter corruptibile, aut illud veniale simpliciter corrumpet caritatem, quod est inconveniens, cum ei non contrarietur simpliciter sed cum illa potest stare ; aut nihil aget, quod est inconveniens, cum non sit minoris, immo maioris efficaciae ⁸² ad agendum quam praecedentia.

Ad hoc dicunt aliqui quod non est inconveniens caritatem sic corrumpi per veniale, non quidem ut illud unum veniale ⁸³ secundum se consideratur, sed ut agit in virtute omnium praecedentium ; et secundum hoc prius amittet caritatem talis ⁸⁴ quam sit in peccato mortali licet ex carentia caritatis per venialia corruptae non possit sic stare ; sed statim cadit in mortale si ⁸⁵ non resurgat.

Sed istud videtur inconveniens : quia cum per actum peccati venialis quantumcumque magni homo non avertatur a Deo finaliter, sic videlicet quod in bono creato finem constituat, sed non obstante ⁸⁶ peccato veniali,

remanet homo coniunctus Deo tanquam fini, licet non ita perfecte sicut ante, debet poni quod etiam remanet habitus caritatis quo in Deum ut in finem inclinatur voluntas. Et secundum hoc, cum homo per talum actum non se avertat simpliciter a Deo, non meretur quod Deus talum habitum simpliciter et totaliter sibi subtrahat [Cod. R, fol. 246 V^a]. Praeterea caritas sic nunquam [Cod. K, fol. 84 V^b] corrumpitur ⁸⁷ per ⁸⁸ diminutionem praecedentem quin augeretur dispositio contraria et tandem habitus [Cod. P, fol. 365 V^b] contrarius vitiosus ⁸⁹ ita quod secundum istum modum nunquam corrumpitur caritas nisi generetur simul habitus vitiosus; generatio autem unius est corruptio alterius, et e converso. Ergo in ultimo [Cod. Q, fol. 196 V^b] instanti temporis caritatis praecedentis est generatus habitus peccati mortalis vitiosus. Sed ille non potest esse generatus nisi per actum sibi conformem. Ergo actus ⁹⁰, quo quis peccat in ultimo instanti temporis quo habuit ⁹¹ esse prius ⁹² caritas, est actus qui non existit cum caritate, sed est actus peccati mortalis quo in esse perfecto generatur habitus vitiosus et corrumpitur simul caritas. Ergo sicut tenet communis opinio, videtur supponendum quod caritas per venialia corrumpi non potest. Sed si pro inconvenienti habetur quod per [Cod. V, fol. 243 V^a] veniale peccatum caritas corrumpatur et per actum per quem potest caritas ⁹³ diminui videtur posse corrumpi, videtur sicut prius quod caritas per venialia non diminuatur.

Ad evadendum autem hoc inconveniens quidam dicunt quod caritas non potest corrumpi per venialia; potest tamen diminui per illa. Huius ratio est: quia cum per venialia non avertatur homo a fine ⁹⁴ quod scilicet averti a fine est contrarium caritati, sed impeditur homo ne perfectly feratur et tendat in finem et ne perfectly eliciat actus caritatis ⁹⁵, venialia non habent repugnantiam ad caritatem secundum se sed ad perfectionem caritatis; et ideo per ipsa non corrumpitur caritas simpliciter, sed caritas ⁹⁶ aucta vel perfecta diminuitur. Sed si in infinitum ⁹⁷ multiplicarentur venialia nunquam caritas secundum se corrumperet. Sed quia caritas magna vel ⁹⁸ perfecta ⁹⁹ diminuitur et ¹⁰⁰ per venialia potest fieri diminutio caritatis quantumcumque perfectae quoque perveniatur ad gradum infimum caritatis, postea non possunt [Cod. P, fol. 366 R^a] venialia agere ad eius diminutionem ¹⁰¹, quia non est plus diminuilibis; nec ad eius corruptionem, quia ei non opponuntur.

Sed istud non valet; quia in caritate non distinguitur illud quo caritas est ¹⁰² aucta vel perfecta et ipsa essentia ¹⁰³ caritatis; nec sunt haec ¹⁰⁴ diversarum rationum; et ideo non potest aliquid opponi vel repugnare caritati auctae vel perfectae quin repugnet caritati simpliciter. Immo ¹⁰⁵ cum caritas aucta sit quid perfectius quam caritas simpliciter, licet sint unum et idem secundum rem et essentiam ¹⁰⁶ id quod opponitur caritati secundum ¹⁰⁷ quod aucta vel perfecta et quod potest ¹⁰⁸ praestare impedimentum respectu caritatis auctae et perfectae, magis videtur opponi caritati simpliciter sumptae

et magis potest praestare impedimentum respectu caritatis simpliciter sumptae¹⁰⁹ quam respectu caritatis perfectae.

Est ergo dicendum quod venialia modo supradicto habent aliquam repugnantiam et contrarietatem ad caritatem simpliciter et absolute sumptam, non quidem sic simpliciter et absolute¹¹⁰ quod nunquam per sola venialia sive manentibus¹¹¹ solum venialibus corrumpatur. Immo venialia omnia stant cum caritate. Sic tamen, ut¹¹² dictum est, habent venialia¹¹³ repugnantiam et contrarietatem ad caritatem quod non stant sic cum caritate¹¹⁴ quin ipsam nata sint diminuere et impedire [Cod. R, fol. 246 V^b] et actum eius et habitualem inclinationem ipsius; et quia diminutio procedit a perfecto ad imperfectum, pro tanto potest dici quod venialia opponuntur caritati magnae sive auctae, sive caritati ut est diminuibilis. Sed cum dicitur ulterius quod, cum est per ventum ad infimum¹¹⁵ caritatis gradum quod poterunt¹¹⁶ venialia multiplicari nec tamen caritas corrumpetur nec diminuetur, non valet: [Cod. P, fol. 366 R^b] quia respectu caritatis non minus¹¹⁷ efficacia, immo magis¹¹⁸ sunt peccata sequentia quae agunt in virtute praecedentium et quae¹¹⁹ augent dispositionem malam quam inducunt quam peccata praecedentia.

Item cum per peccata venialia non diminuatur caritas nisi meritorie, huiusmodi autem peccata sequentia non minus demerentur¹²⁰ apud Deum quam praecedentia, immo magis; ergo videtur inconveniens quod¹²¹ respectu caritatis minus¹²² [Cod. Q, fol. 197 R^a] faciant quam praecedentia; nihil autem faciunt respectu illius si nec diminuatur nec corrumpatur; ergo hoc dictum est inconveniens

Et ideo est dicendum quod nunquam est caritas in gradu ita imperfecto quin nata sit diminui per venialia si possint multiplicari; sed cum per ventum sit in diminutione caritatis per multiplicationem venialium agenerantium dispositionem [Cod. V, fol. 243 V^b] caritati aliquo modo contraria ad tales gradum quod non potest ulterius augeri talis dispositio quin transeat in habitum perfecte contrarium, impossibile est quod talis agat aliquod peccatum quin apud Deum mereatur aliquod detrimentum in caritate si peccando prius aliquod detrimentum merebatur. Sed istis suppositis, licet ipsa¹²³ caritas esset adhuc¹²⁴ diminuibilis, non tamen per peccatum sequens diminuitur sed corrumpitur eo quod habitus contrarius adeo¹²⁵ est roboratus quod est in dispositione quae est quasi necessitas ad generationem eius¹²⁶ cuius generatio est caritatis corruptio¹²⁷, et secundum hoc habens tales habitus repugnantes est in tali statu constitutus quod si peccat¹²⁸ necesse est eum peccare mortaliter si agat secundum inclinationem [Cod. K, fol. 85 R^a] dispositionis acquisitae secundum quam est sic dispositus ad agendum libidinosa voluntate quod licet prius non egisset cum libidine et contemptu mortali, [Cod. P, fol. 366 V^a] non potest tamen de cetero¹²⁹ agere secundum inclinationem talis dispositionis sic dispositus ad agendum libidinosa voluntate quin agat¹³⁰ sic libidinose et cum tali contemptu qui convenit mortali peccato¹³¹, quia non

est abire in infinitum: aut si non peccat quia nullus est in statu in quo necesse sit eum peccare mortaliter simpliciter et absolute et sic non agat secundum inclinationem dictae dispositionis mercabitur, quia virtuose agit resistendo tentationi et inclinationi talis habitus mali et incipiet caritas roborari. Et secundum hoc videtur quod quantumcumque caritas sit finita secundum speciem et essentiam suam, si ponatur quod modo praedicto sit diuinibilis per venialia, unquam¹³² tamen erit caritas in gradu tam imperfecto secundum essentiam quin possit eius diminutio semper procedere quamdiu potest caritatem habens¹³³ peccare [Cod. R, fol. 247 Ra] venialiter, quia non est tanta contrarietas vel repugnatio venialium ad caritatem quin¹³⁴ caritas possit cum quocumque et quautuscumque venialibus stare. Hoc tamen non procedet in infinitum, quia per venialia si continue multiplicentur, adgeneratur quadam dispositio contraria ad caritatem quae est diminutiva caritatis per modum meriti, et est dispositio quae est necessitas ad corruptionem eiusdem in quantum agendo secundum eam tandem peccatur mortaliter¹³⁵ et generatur perfecte habitus vitiosus¹³⁶.

Et hoc videntur innuere etiam¹³⁷ tenentes contrariam opinionem dicentes quod si diminutio caritatis dicatur dispositio ad corruptionem eius, sic diminui¹³⁸ potest per venialia in quantum per ipsorum multiplicationem et cuiusdam dispositionis ex illis adgenerationem pervenit homo ad statum tam [Cod. P, fol. 366 Vb] debilem caritatis respectu suorum actuum et tanti roboris secundum illam malam dispositionem quod aut oportet eum peccare mortaliter aut quod adiutorio caritatis nondum corruptae tempore executiat et dictae malae inclinationi resistat et eam diminuat¹³⁹. Per ista enim si bene pertraetentur, potest persuaderi quod dictum est circa modum diminutionis caritatis; quia per hoc quod peccata venialia tali modo sunt dispositio ad corruptionem caritatis non ipsam per se facientia, quia fit¹⁴⁰ per mortale¹⁴¹ ad quod disponunt, videtur esse concludendum quod diminuunt¹⁴² [Cod. Q, fol. 197 Rb] ipsam caritatem aliquid de perfectione eius meritorie auferendo sieut dictum est.

Cum autem dicitur contra hoc¹⁴³ ab aliis quod agens ex habitu contrario habitui caritatis caritate adhuc non corrupta, potest exire in actum convenientem tali habitui non cum¹⁴⁴ tanta [Cod. V, fol. 244 Ra] libidine, sicut natus est huiusmodi habitus inclinare: sed voluntas potest semet ipsam temperare ut actum cum minori libidine eliciat¹⁴⁵ cum etiam posset se habens talem habitum totaliter retrahere ne talem actum eliceret. Sic autem voluntas se multum¹⁴⁶ temperando non peccaret nisi venialiter, et secundum hoc caritas non eorrumperetur. Propter quod videtur eis modus praedictus non esse conveniens quo ponitur caritas diminui et corrumphi.

Sed¹⁴⁷ hoc non valet. Quamvis enim et in peccatis mortalibus et in venialibus sint diversi gradus libidinis ita quod aliquis possit peccare aliquo genere peccati venialis vel mortalibus secundum diversos gradus libidinum, tamen

sicut¹⁴⁸ agens ex habitu acquisito per venialia secundum quod agit ex illo, non potest agere quin agat ex libidine veniali, et qui agit ex habitu mortali secundum quod huiusmodi agit ex libidine vitio- [Cod. P, fol. 367 R^a] sa mortali, licet possit agere secundum maiorem et minorem¹⁴⁹ libidinem in illo genere, ita etiam ille qui est in tali statu, scilicet tam debilis caritatis et tam vehementis habitus contrarii, potest agere secundum habitum caritatis et secundum habitum contrarium secundum diversos gradus¹⁵⁰ libidinis ex parte vitiosi habitus et secundum diversos gradus sincerae¹⁵¹ affectionis ex parte caritatis, ita tamen quod si agat secundum habitum cari- [Cod. R, fol. 247 R^b] tatis non aget nisi meritorie et virtuose; et si agat secundum habitum¹⁵² contrarium¹⁵³, aget libidine mortali. Sed posset contingere quod illa erit¹⁵⁴ maior vel minor, non sic quidem quod voluntas possit fieri in actu magis vel minus libidinosa affectione simpliciter et absolute quamcumque existente¹⁵⁵ dispositione in ipsa voluntate¹⁵⁶. et quamcumque apprehensione existente¹⁵⁷ in ratione, sed sic quod aliquando sic est homo dispositus secundum appetitum et sic etiam occurunt¹⁵⁸ sibi occasiones exteriores ex parte apprehensionis quod aliquando¹⁵⁹ magis libidinose appetit vel minus unum et idem obiectum.

Praeterea sic argentes videntur sibi contradicere in hoc quod prius dicunt quod qualicumque¹⁶⁰ existente dispositione per venialia acquisita¹⁶¹ stante adhuc¹⁶² caritate voluntas sic potest se temperare quod potest exire in actum venialis peccati¹⁶³ cum minori libidine quam sit illa ad quam ipse talis habitus inclinat; et postea dicunt quod per augmentum talis dispositionis ex venialibus acquisitae secundum quod procedit in augmentando¹⁶⁴, sic tepescit liberum arbitrium continue respectu actus diligendi¹⁶⁵ quod fit in tali¹⁶⁶ statu quod necesse est ut huiusmodi temorem adiutorio caritatis adhuc manentis excu- [Cod. K, fol. 85 R^b] tiat aut quod in peccatum mortale cadat si non secundum caritatem sed secundum inclinationem dictae dispositio- [Cod. P, fol. 367 R^b] nis agat. In hoc enim apparer repugnantia si diligenter¹⁶⁷ haec considerentur.

Ad argumenta¹⁶⁸ in contrarium dicendum quod in his¹⁶⁹ in quibus non potest attendi comparatio¹⁷⁰ secundum aequalitatem proportionis determinatae, sufficit quod fiat comparatio secundum habitudinem¹⁷¹ alicuius proportionalitatis. Quamvis ergo caritas in bonitate sit aliquid maius secundum se quam peccatum veniale sit malum secundum se¹⁷² et non sit¹⁷³ proportio vel comparatio¹⁷⁴ proprie inter haec secundum haec etiam nec per venialia meretur quis perdere caritatem simpliciter nec perfectam nec imperfectam; tamen inter venialia et caritatem est quaedam proportionalitas, ut videlicet secundum condicionem venialium caritate semper manente quamdiu non peccatur [Cod. Q, fol. 197 V^a] mortaliter, ipsa mereatur diminui secundum gradum alicuius perfectionis, ut si sint multa et magna¹⁷⁵ venialia merentur detrimentum non caritatis simpliciter, quia stant cum illa, sed secundum

aliquem magnum gradum perfectionis; [Cod. V, fol. 244 R^b] si pauca et modica secundum gradum parvum ¹⁷⁶ perfectionis. Sicut enim videtur se habere mortale peccatum ¹⁷⁷ per quod totaliter avertitur homo a fine ad caritatem ¹⁷⁸ simpliciter, ut scilicet ei repugnans et ¹⁷⁹ contrarium simpliciter, ita etiam videntur se habere venialia ad caritatem secundum gradum perfectionis quia illi contraria aliquo modo; et ¹⁸⁰ in hoc eius diminutionem mereri videntur. Et secundum hoc dicendum quod est conveniens habitudo et proportionalitas talis maioris boni quod est caritas secundum gradum perfectum ad tale minus malum quod est peccatum veniale quod in ratione merendi conveniens est quod sic committens venialia mercatur detrimentum pati in tali bono.

Ad aliud dicendum quod licet venialia non attingant per se et immediate [Cod. R, fol. 247 V^a] et quasi effective agendo ad [Cod. P, fol. 367 V^a] caritatem sive ad eius diminutionem, attingunt tamen ad illam mediate, dispositive ¹⁸¹ scilicet et ¹⁸² meritorie, in quantum scilicet venialia quantum ad actum contrariantur perfectioni actus caritatis et in quantum etiam dispositio ex eis derelicta sive habitualis inclinatio quam derelinquunt, contrariatur aliquo modo imperfecte habitui caritatis et inclinationi habituali caritatis ¹⁸³.

Licet enim per hoc per se et immediate non attingatur caritas sic quod per talia formaliter diminuatur et effective per illum qui est principium talium actuum, tamen ¹⁸⁴ hoc fit ¹⁸⁵ per ipsa dispositio et meritorie in quantum per hoc homo ¹⁸⁶ meretur quod ¹⁸⁷ in ipso, Deo agente, caritas diminuatur. Et cum sic ulterius proceditur usque ad talem statum quod iam amplius non est augmentabilis ¹⁸⁸ talis dispositio ¹⁸⁹ per venialia, ipsa est dispositio quae est necessitas ad generationem simpliciter et perfecte habitus contrarii caritatis, ex suppositione tamen hac, scilicet si secundum inclinationem talis habitus habens ¹⁹⁰ eum operetur et ¹⁹¹ ex consequenti ad corruptionem caritatis. Sicut enim videamus quod peccata ¹⁹² venialia secundum aliquam materiam alicuius determinatae virtutis non immediate attingunt ¹⁹³ finem illius virtutis, sic ¹⁹⁴ scilicet quod statim per unum actum venialis peccati ¹⁹⁵ eligat habens talem virtutem aliquid quod sit simpliciter et perfecte contrarium fini virtutis, sic tamen attingunt ipsum quod inclinant ¹⁹⁶ in aliquid quod non est conveniens secundum illam virtutem; et per hoc diminuitur talis habitus virtutis et disponitur ad corruptionem. Sicut patet in virtute temperantiae quod aliquis sic diligit bonum temperantiae et honestatem quae est in ea quod non vult consentire in actum simpliciter et perfecte [Cod. P, fol. 367 V^b] contrarium temperantiae. puta in fornicationem vel in aliquem talem actum; vult tamen delectari in aliquibus aliis actibus, puta aspectibus, collocutionibus et aliquibus lenibus tactibus ¹⁹⁷ in quibus inordinate afficitur et per quae aliquantulum inclinatur ad actum perfecte contrarium, non sic tamen perfecte et complete quod in illum simpliciter consentiat. Per tales quidem actus quasi veniales sic agens non sic attingit finem temperantiae quod propter illos

eligat¹⁹⁸ simpliciter et perfecte agere contra illum, sed paulative ; sic possunt talia frequentari et adgenerari dispositio¹⁹⁹ repugnans²⁰⁰ habitui virtutis quod tandem erit talis dispositio quaedam necessitas ad consentiendum in actum simpliciter et perfecte contrarium, si secundum talem habitum agatur²⁰¹, [Cod. Q, fol. 197 V^b] et ad corruptionem habitus temperantiae et ad generationem habitus contrarii perfecte vitiosi.

Consimiliter est dicendum²⁰² in eadem materia si addatur id quod ad caritatem pertinet, puta : si propter amorem Dei tanquam propter finem non vult aliquis facere actum simpliciter et perfecte contrarium temperantiae, vult tamen causa alicuius delectationis facere actus aliquos praedictos non obstante quod aliqualiter Deo²⁰³ [Cod. V, fol. 244 Va] displicant, licet talis non attingat immediate finem istum, scilicet amorem Dei sic quod illo non obstante velit aliquid facere simpliciter [Cod. R, fol. 247 V^b] per se illi contrarium, attingit tamen ipsum²⁰⁴ sic quod illi quantum ad perfectionem suam contrariatur et diminuit inclinationem quae consequeretur habitum perfectum caritatis et sic²⁰⁵ etiam meritorie et disposititive diminuunt ipsum habitum²⁰⁶; et si ulterius procedetur sic attingit ipsam caritatem quod est dispositio quae est necessitas ad consentiendum [Cod. P, fol. 368 Ra] in actum simpliciter et²⁰⁷ perfecte contrarium actui caritatis, si secundum illam dispositionem agatur, et agit ad corruptionem caritatis [Cod. K, fol. 85 Va] licet non per se et effective sed dispositive et meritorie, sicut dictum est ; sed²⁰⁸ tamen facit²⁰⁹ ad generationem contrarii habitus vitiosi per se et effective.

Et²¹⁰ etiam²¹¹ dicendum est ad aliud quod sicut virtute illius medii concluditur²¹² quod per venialia non diminuitur caritas, sic etiam potest concludi quod per actus aliquos leves aliquo modo inordinatos²¹³ qui perfecte non contrariantur²¹⁴ fini principali alicuius virtutis et in hoc veniales possunt dici, non diminuitur talis virtus acquisita ; quod tamen non est concedendum.

Et ideo dicendum quod et in²¹⁵ speculabilibus²¹⁶ et in agibilibus sunt diversa genera principiorum ; sunt enim quaedam principia simpliciter prima et communia diversis materiis specialibus applicabilia, puta in speculabilibus²¹⁷ de quolibet²¹⁸ affirmatio vel negatio : omne totum est maius²¹⁹ sua parte²²⁰, et sic de aliis quae naturaliter dicuntur nota, in quantum sine discursu et investigatione rationis statim²²¹ notis terminis cognoscuntur ; et ideo²²² circa illa²²³ error non contingit²²⁴ quocumque errore in posterioribus conclusionibus concurrente. Consimiliter²²⁵ etiam in agibilibus sunt aliqua prima principia quae ad synderesim pertinent ; et de ipsis etiam verum est quod error vel²²⁶ falsa opinio circa alias particulares conclusiones²²⁷ quae sunt circa ea quae sunt ad finem²²⁸, non diminuit certitudinem²²⁹ huiusmodi principiorum²³⁰ quae sunt circa finem in agibilibus maxime communem²³¹. Ex consequenti etiam patet quod ex deordinatione aliqua appetitus in adhaerendo aliquibus quae sunt ad finem, non diminuitur adhaesio qua appetitus

adhaeret tali fini [Cod. P, fol. 368 R^b]. Sunt autem alia principia propria ad determinatas materias pertinentia et determinatis²³² conclusionibus applicabilia, quae dicuntur ingredi demonstrationem²³³ et sine²³⁴ quorum explicita applicatione non²³⁵ potest haberi certa et evidens cognitio conclusionum specialium. Et de istis est dicendum quod error vel falsa opinio circa conclusiones non potest stare cum certitudine et evidentia talium principiorum, quia oportet errorem²³⁶ talem contingere ex aliis principiis istis repugnantibus. Et hoc contingit tam in speculativis quam in agibilibus. Et secundum hoc etiam deordinatio aliqua appetitus in adhaerendo²³⁷ aliquibus quae sunt ad finem, non potest esse siue aliqua deordinatione adhaesionis appetitus ad talem finem. Et per hoc patet quod dicta ratio non concludit.

II. — Ad aliud²³⁸ est dicendum quod²³⁹ circa caritatem sunt aliqua consideranda quae nullus in statu viatoris²⁴⁰ certitudinaliter scire potest, scilicet quod caritas est habitus infusus a Deo. Item quod est meritorius vitae aeternae [Cod. R, fol. 248 Ra]. Item quod habens eam per ipsam est Deo gratus et acceptus; et alia huiusmodi. Cum enim talia subsint fidei, non possunt seiri in via. Quod enim est vita aeterna non est certum certitudine scientiae et evidentiae, sed solum fidei et adhaesionis: et ideo non potest esse [Cod. Q, fol. 198 Ra] certum quod aliquis habitus per suos actus sit meritorius talis vitae.

Item quod aliquis [Cod. V, fol. 244 V^b] habitus sit in nobis aliter quam per acquisitionem ex actibus nullus scire potest, quia nullus seit si Deus agit aliquid praeципue accidens²⁴¹ alteri in hac re per creationem sive immediate sive causis particularibus. Si ergo aliquis habens caritatem diceret certitudinaliter scire se talia de ipsa, non bene di- [Cod. P, fol. 368 Va] ceret.

Sed cum non sit conveniens ponere in nobis esse habitus quibus convenienti propriae²⁴² operationes totaliter nos latentes²⁴³ videtur quod si aliquis habet²⁴⁴ habitum caritatis et actus illi convenientes exerceat quod per huiusmodi actus aliquam cognitionem²⁴⁵ habere poterit de tali habitu, non certain quidem simpliciter sed certam²⁴⁶ quidem tali²⁴⁷ certitudine quae in materia morali et praeципue tali requiritur. Prout autem dicit **Philosophus** (3) primo²⁴⁸ *Ethicorum*: « humana bona et iusta sive moralia sunt in natura sua sic incerta et instabilia²⁴⁹ quod tantam habent apud homines differentiam et errorem ut videantur talia esse solum secundum aestimationem et suspicionem humanam et non secundum corum naturam²⁵⁰ ». De talibus autem non est tradere sermones omnino certos²⁵¹; et ideo amabile est de talibus grosse et figuraliter veritatem ostendere.

Propter quod est intelligendum quod de virtutibus quas ex actibus nostris acquirimus, licet non possimus habere maiorem certitudinem, omnino scilicet infallibilem et vere demonstrativam²⁵², tamen²⁵³ maiorem habere possumus²⁵⁴ quam de illis quae a Deo infunduntur, Cum enim ad essentiam virtutis²⁵⁵

acquisitae requirantur obiectum conveniens et circumstanciae debitae quae multae sunt et variae, quia²⁵⁶ secundum diversas condiciones rerum²⁵⁷, personarum²⁵⁸ et ipsum variantur ad habendum scientiam de quidditate alicuius virtutis talis sufficit habere de talibus quae ad ipsam pertinent cognitionem²⁵⁹ secundum quod in pluribus nata sunt haec convenienter evenire. Et similiter si aliquis inveniat quod in agendo secundum talem materiam ut in pluribus concurrunt²⁶⁰ convenientes circumstanciae et condiciones ex parte materiae²⁶¹, sic videlicet quod²⁶² in conside- [Cod. P, fol. 368 V^b] rando agibilia nihil omittit²⁶³ de his quae in talibus communiter sive ut in pluribus nata sunt contingere, licet non attingat²⁶⁴ perfecte quantum ad omnia, si etiam inveniat quod non inclinatur ad agendum ex notabili passione, sed propter bonum virtutis, sufficit secundum condicionem²⁶⁵ talis materiae et talis agentis ad sciendum quod agit virtuose.

Si tamen ad hoc quod aliquis ageret secundum virtutem quantum ad omnia quae pertinent ad materiam vel obiectum virtutis et ad hoc quod ageret virtuose quantum ad illa quae pertinent ad ipsum agentem, oporteret²⁶⁶ quod²⁶⁷ omnia illa plene et perfecte concurrerent, ita scilicet quod nullum [Cod. K, fol. 85 V^b] omitteretur, nullus posset scire materiam virtutis nec etiam si virtutem haberet vel si secundum virtutem ageret propter multiformitatem et incertitudinem talium, tam quae²⁶⁸ pertinent [Cod. R, fol. 248 R^b] ad materiam vel obiectum et circumstancias quam quae pertinent ad condicionem et dispositionem agentis; sed solum haec possunt sciri²⁶⁹ per quasdam coniecturas. Propter quod nullus omnino certitudinaliter potest scire se habere temperantiam et agere vere et perfecte²⁷⁰ temperate quando agit aliquem actum temperantiae, quia²⁷¹ non est omnino certus si agit sicut agere debet et quando et²⁷² propter quid et ita prompte sicut debet. Verumtamen²⁷³ si circa talia cognoscantur et agantur quae ut in pluribus circa talia nata sunt convenienter evenire certitudine²⁷⁴ sufficienti in tali materia sciuntur praedicta.

Sed quia ea quae ad virtutes infusas pertinent sunt talia quod²⁷⁵ requirunt quod ad omnia illa attingat habens huiusmodi virtutes et cognoscendo et agendo absque defectu aliquo vel errore circa illa et non²⁷⁶ solum quod attingat circa illa²⁷⁷ ea²⁷⁸ [Cod. V, fol. 245 Ra] quae ut in pluribus convenienter possunt²⁷⁹ evenire²⁸⁰ cui non [Cod. Q, fol. 198 R^b] repugnat aliquis particularis²⁸¹ [Cod. P, fol. 369 Ra] error vel defectus quantum ad aliqua, prout sufficit²⁸² in virtutibus ex naturalibus acquisitis, quia circa illa omnia²⁸³ et singula non possunt perfecte ab humano intellectu lumine naturali attingi quod potest contingere²⁸⁴ in habitibus infusis qui innituntur in suis actibus lumini superiori²⁸⁵ et inclinationi habitus secundum motionem Spiritus Sancti quae assistit animae iustae per²⁸⁶ sua dona; nullus autem scire potest certitudinaliter quae sunt omnia illa quae ad huiusmodi virtutes pertinent etsi agens secundum aliquam talem virtutem attingat ad omnia quae ad

illam pertinent, quia²⁸⁷ haec omnia principaliter subsunt fidei; — ideo certitudo quae de ipsis²⁸⁸ habetur non est certitudo simpliciter²⁸⁹, sed est certitudo adhaesiois quantum ad entitatem ipsorum, scilicet quod certa²⁹⁰ fide teneamus quod aliqui tales habitus sunt in rerum natura. Quantum autem²⁹¹ ad inesse²⁹² ipsum, videlicet quod aliquis sciat se habere huiusmodi actus et habitus, non habetur nisi certitudo conjecturalis non qualis habetur de virtutibus moralibus acquisitis, sed multum exilio et imperfectior non propter debilitatem et imperfectionem ipsorum, sed propter eorum excellentiam et propter nostram imbecillitatem; quia ad manifesta in natura²⁹³ est²⁹⁴ oculus noster²⁹⁵ quasi oculus²⁹⁶ vespertilionis ad solem. Non est ergo inconveniens quod tales habitus nobiles sint in nobis et nos lateant, non quidem totaliter, quia hoc est inconveniens, sed sic quod licet aliqualiter experiamur illos in nobis esse non omnino determinate in propria forma vel²⁹⁷ natura, sed sciendo nos habere quosdam actus et quosdam habitus de quibus conjecturaliter possimus aestimare quantum ad ea quae in generali circa tales habitus per fidem credimus quod sint²⁹⁸ actus et habitus tales; tamen non scimus [Cod. P., fol. 369 R^b] certitudinaliter quod sint illi, sed solum quod sunt illi vel illis consimiles.

Et secundum hoc est dicendum quod non potest aliquis certitudinaliter scire se²⁹⁹ habere caritatem vel alium habitum quemcumque infusum. Qui enim non potest esse certus de re aliqua utrum habeat esse vel nata sit³⁰⁰ esse in rerum natura, non potest esse certus³⁰¹ quod talem rem habet³⁰² in actu. Sed ita est in proposito. Ergo. Et cetera. Qui etiam experitur in se actus aliquos qui secundum veritatem sunt actus alicuius [Cod. R, fol. 248 V^a] talis virtutis, talem non latet omnino³⁰³ talis virtus. Talis ergo aliquo modo scit se habere habitum talem, scilicet infusum, non formaliter sed materialiter, in quantum scit se habere actum et habitum qui secundum rei veritatem est actus et habitus. Sed quia propter unitatem³⁰⁴ materiale talis actus secundum materiam respectu diversarum rationum formalium secundum diversos habitus, quas diversas rationes formales evidenter non percipit³⁰⁵, habens ipsos habitus et actus non potest scire utrum talis actus quem³⁰⁶ experitur, eliciatur secundum talem formam vel modum qualis pertinet ad talem virtutem, licet³⁰⁷ secundum veritatem secundum illum eliciatur; et ideo non habet certitudinem³⁰⁸ de actu tali et habitu quantum ad formam et speciem eorum; et ideo ab habente huiusmodi actus et habitus de ipsis secundum hanc rationem non habetur certitudo nisi cuiusdam conjecturae. Unde respectu entitatis caritatis et vitae³⁰⁹ aeternae et aliorum huiusmodi. habetur certitudo maior quam respectu caritatis inesse³¹⁰ alicui personae; et tamen talia non sciuntur³¹¹ certitudinaliter scientia³¹² proprie dicta; sed certitudine fidei et adhaesiois tenemus³¹³, istud autem solum certitudine cuiusdam³¹⁴ conjecturae. Unde dicit **Apostolus** (4). *Prima Corinthiorum quarto*: « neque me ipsum iudico »; *Glossa* (5): « cum quisque [Cod. V, fol. 245 R^b]

de se aut omnino aut vix possit veram [Cod. Q, fol. 198 V^a] ferre scientiam ³¹⁵ quomodo ³¹⁶ potest de alio [Cod. P, fol. 369 V^a] iudicare ; « nihil enim ³¹⁷ mihi conscient sum » (6), id est : « in nullo me remordet conscientia mea (7) » ; « sed non in hoc iustificatus sum » (8), id est : « non ideo me iustum puto, quia potest esse quod nescio ; delicta enim quis intelligit, ut homo loquitur ; qui potest peccatum habere nescimus (9). Tanta est enim profunditas in homine ut lateat etiam ipsum hominem in quo est ; ideo dicitur **J o b** ³¹⁸ (10) nono : « Si venerit ad me », gratiam scilicet infundendo, « non videbo eum ³¹⁹. Si autem abierit », gratiam scilicet subtrahendo « non intelligam » ; quasi dicat : quantum ad dona quae habeo per infusionem [Cod. K, fol. 86 R^a] a Deo, cun sunt vel non sunt in me, non possum esse certus cum infunduntur vel cum auferuntur ³²⁰.

Per praedicta apparet quod non exponitur convenienter ³²¹ illud **Ecclesiastes** ³²² (11) nono : « Nemo scit utrum odio ³²³ vel amore dignus sit », dicendo ³²⁴ quod ³²⁵ hoc ³²⁶ intelligitur sic quod ³²⁷ nemo scit utrum finaliter sive ³²⁸ quantum ad finalem ³²⁹ perseverantiam sit dignus etiam si aliquis sciat se amore dignum in praesenti secundum praesentem iustitiam. Immo hoc etiam ³³⁰ intelligendum est pro quocumque statu praesenti. Hoc etiam specialiter dicitur ³³¹ de virtute quae nos reddit Deo gratos et acceptos ³³² singulariter, non autem ³³³ de aliis, cum tamen aequa proprie possit hoc idem dici de aliis virtutibus secundum dictam expositionem ³³⁴ ; immo de quacumque re quantumcumque certitudinaliter habita ³³⁵ in praesenti, quia nemo scit utrum sit temperatus vel intemperatus finaliter ³³⁶, quantumcumque certitudinaliter sciat se habere temperatum praesimaliter ³³⁷.

Item si hoc esset verum quod habens caritatem posset certitudinaliter scire se habere illam, hoc ³³⁸ non ita universaliter deficeret quin invenirentur aliqui qui de hoc essent certi. Item ³³⁹ pararet occasionem ³⁴⁰ magnae tristitiae et cuiusdam des- [Cod. P, fol. 369 V^b] perationis fere omnibus hominibus communiter sive secundum communem cursum secundum quem vivunt homines ³⁴¹ in hoc ³⁴² quod supponere deberent quod si haberent caritatem illam certitudinaliter cognoscere possent, cum ipsi ³⁴³ [Cod. R, fol. 248 V^b] toto conatu suo ³⁴⁴ non possent pervenire ad hoc quod illam cognoscerent, non solum deberent timere quod illam non haberent ³⁴⁵, sed ³⁴⁶ deberent supponere quod non haberent et praesumere quod nunquam eam habituri essent.

III. — Ad aliud cum arguitur quod virtus generalis non differt a virtutibus specialibus, ostendendo quod per unum simplicem habitum poterit homo sufficienter perfici in ordine ad se ipsum et ad quemcumque alium secundum actus differentes, quia ita videtur conveniens ³⁴⁷ quod duo actus differentes procedant ab eodem simplici habitu, sicut quod unus actus intellectus procedat ab intellectu ³⁴⁸ secundum diversas species vel rationes intelligendi ; sed ab uno ³⁴⁹ intellectu informato ³⁵⁰ diversis speciebus procedit unus actus ³⁵¹

numero, puta in visione beati qui videt³⁵² divinam essentiam in se ipsa et etiam res in propria natura, quia ista duo simul³⁵³ videntur; sed in³⁵⁴ intellectu non possunt simul plures actus esse; ergo sunt unus.

Item hoc arguitur ostendendo³⁵⁵ quod omnes actus intellectus quantumcumque producantur mediantibus diversis speciebus sunt indifferentes specie, quia causa agens et effectiva est una et unius rationis, scilicet anima mediante una ratione; a quo autem habet aliquam³⁵⁶ entitatem, habet³⁵⁷ unitatem secundum speciem; ergo; et cetera.

Quomodo actus quo beatus videt creaturem³⁵⁸ in Verbo per ipsum Verbum et in proprio genere per earum proprias naturas³⁵⁹ est alius et alius et quomodo actus intelligendi specie differunt secundum differentiam obiectorum, est dicendum quod, licet actus quo beatus³⁶⁰ videt Verbum et res creatas in Verbo [Cod. P, fol. 370 R^a] sit unus simpliciter, quia³⁶¹ non videtur³⁶² secundum illum aliquid nisi sub una simplici [Cod. V, fol. 245 V^a] ratione Verbi [Cod. Q, fol. 198 V^b] tamen impossibile est quod actus quo beatus videt Verbum et res creatas in propria natura sive secundum earum proprias rationes sit unus simpliciter³⁶³ non solum secundum numerum, sed³⁶⁴ secundum speciem.

Unde manifestum est³⁶⁵ quod aliqui nimis³⁶⁶ irrationabiliter³⁶⁷ dicunt quod actus intellectus omnis habe[n]t unitatem ab ipso intellectu, quia entitatem suam habe[n]t³⁶⁸ ab illo effective; et ex hoc concludunt quod omnes actus intellectus sint unus secundum speciem, sicut anima est una, et non differunt nisi propter interruptionem eorum. Hoe enim est non³⁶⁹ minus absurdum, quia hoc est contra rationem cuiuscumque subiecti quod habeat rationem activi et passivi et sic³⁷⁰ duplicitis causae³⁷¹ respectu suea pefectionis, scilicet rationem causae³⁷² materialis et rationem causae efficientis. unde hoc positum³⁷³ est contra rationem³⁷⁴ contradictoria manifeste implicans³⁷⁵, sicut est frequenter alibi³⁷⁶ declaratum³⁷⁷; ideo est contra philosophiam quae inititur rectae³⁷⁸ rationi. Dicit enim **Philosophus** (12) in primo libro sua Philosophiae, scilicet in libro *Physicorum* et hoc in secundo eiusdem³⁷⁹ quod tres causae, scilicet formalis et finalis et efficiens aliquando veniunt simul³⁸⁰ in unum secundum numerum, scilicet forma et³⁸¹ efficiens: vel in unum secundum speciem, scilicet efficiens cum forma et fine, sed materia cum nulla incidit³⁸².

Hoc etiam specialiter est contra rationem propriam subiecti de quo loquimur, scilicet intellectus. Cum enim duo³⁸³ ponantur potentiae intellectus, scilicet³⁸⁴ agens et intellectus possibilis, de intellectu autem possibili cuius actus intelligendi est per se sive ipsius animae secundum hanc potentiam dicitur ab ipsis quod ipse³⁸⁵ vel anima per ipsum [Cod. R, fol. 249 R^a] est causa effectiva talis actus, cum hoc sit contra suam propriam rationem³⁸⁶. cum sicut dicit eius nomen quo dicitur possibilis, id³⁸⁷ quod est non sit³⁸⁸ nisi quaedam potentialitas vel possibilitas ad actum talem . et secundum

Philosophum (13) dicitur materia in natura intellectuali et est sicut tabula nuda in qua nihil est depictum³⁸⁹; in qua tamen ab habente³⁹⁰ formas depingibi- [Cod. P, fol. 370 R^b] les in actu vel virtute, est³⁹¹ omnis forma depingibilis; nimis³⁹² ergo inconvenienter dicitur quod non ipsum intelligibile sua actualitate virtute intellectus agentis suam formam depingat in tali intellectu; sed ipse intellectus sua potentialitate et nuditate formam ipsius intelligibilis depingat in se ipso.

Si enim dicatur quod intelligibile depingat suam similitudinem in intellectu quae species dicitur, et est ratio agendi intellectui qui factus in actu secundum illam speciem elicit actum intelligendi, sicut alias tactum fuit, istud³⁹³ dictum non videtur possibile. Non enim est possibile quod³⁹⁴ illa specie posita, licet intellectus cum illa specie sit aliquo modo in actu quod possit agere suum [Cod. K, fol. 86 R^b] actum intelligendi ad quem adhuc est in potentia, quia hoc totum quod est intellectus³⁹⁵ cum huiusmodi specie si ponatur, quae est quaedam qualitas et dispositio eius, est unum subiectum respectu actus intelligendi ad quem adhuc est in potentia.

Item huiusmodi species non videtur ponenda³⁹⁶ neque appetet necessitas ad hoc ponendum, quia³⁹⁷ cum ex natura sua intellectus possibilis sit potentia in qua omnia nata sunt fieri intellecta, non requiritur nisi obiectum quod in virtute intellectus natum est facere ipsum intelligentem in actu. Item si ponatur talis³⁹⁸ species, cum oporteat eam dici causatam³⁹⁹ a phantasmatisbus virtute intellectus agentis et sic se⁴⁰⁰ habere⁴⁰¹ ad causandum actum intelligendi quod ipsa existente in intellectu per ipsam nunquam⁴⁰² fit intellectus in actu intelligendi nisi⁴⁰³ phantasmatisbus praesentibus⁴⁰⁴ in phantasia per actum phantasiandi cum⁴⁰⁵ virtute intellectus agentis, manifestum est quod sive ponatur species in⁴⁰⁶ intellectu sive non ponatur,⁴⁰⁷ phantasma⁴⁰⁸ in virtute intellectus agentis habent rationem principalis⁴⁰⁹ agentis⁴¹⁰ [Cod. P, fol. 370 V^a] et moventis ad educendum intellectum possibilem ad actum intelligendi. Item hoc posito, talis species [Cod. V, fol. 245 V^b] non habet rationem agendi, sed est dispositio quaedam⁴¹¹ subiecti et idoneitas quae⁴¹² mediate fit in⁴¹³ actu perfectio intellectus ab obiecto, cum actus ipsi⁴¹⁴ obiecto formaliter assimiletur, non ipsi intellectui⁴¹⁵.

Item cum positis talibus speciebus [Cod. Q, fol. 199 Ra] secundum numerum et distinctionem specierum sit numerus et distinctio actuum, cum species differunt specie secundum differentiam obiectorum, secundum hoc etiam differentia erit in actibus. Item si actus omnes⁴¹⁶ habent speciem unam ab anima una, non autem plures a pluribus obiectis, ex quo aliqui concludunt quod actus quo simul cognoscitur Deus immediate et creatura in propria natura sunt unus secundum speciem propter unitatem causae efficientis, scilicet animae, et unus secundum numerum propter hoc quod non est interruptus talis actus sed simul existens respectu utriusque obiecti, tales⁴¹⁷ non

videntur posse duci ad ⁴¹⁸ maius inconveniens, quia auferunt omnem distinctionem ⁴¹⁹ actuum et habitum intellectus; nec differunt ⁴²⁰ scientiae secundum formam et speciem; et omnes scientiae erunt una scientia [Cod. R, fol. 249 R^b] secundum speciem ⁴²¹. Si enim actus scientiarum non differunt ⁴²² specie nec habitus etiam different specie ⁴²³ et omnes ⁴²⁴ virtutes appetitivae ⁴²⁵ sunt una virtus moralis secundum speciem; et cetera. Et cum plures habitus solo numero differentes in eodem simul esse non possunt, si habitus scientiae metaphysicae ⁴²⁶ et moralis non differunt ⁴²⁷ specie sed numero, quod oportet dicere secundum istos ⁴²⁸. tales habitus non poterunt simul esse in intellectu.

Item si propter hoc sunt omnes actus intelligendi eiusdem speciei, quia una est eorum causa ⁴²⁹ effectiva ⁴³⁰, scilicet anima; ergo cognitio quam habet damnatus de quocumque cognoscibili est eiusdem speciei [Cod. P, fol. 370 V^b] cum cognitione quacumque beati sive ⁴³¹ de Deo sive de quocumque alio. Item in differentibus ⁴³² solo numero non est differentia essentialis et per se secundum perfectius et minus perfectum ⁴³³; ergo inter actum ⁴³⁴ intelligendi quo beati ⁴³⁵ cognoscunt ⁴³⁶ Deum et inter actum damnati quo ⁴³⁷ cognoscit ⁴³⁸ quacumque creaturam, non est maior differentia essentialiter et per se ⁴³⁹ quam inter actus quibus duo non ⁴⁴⁰ beati intelligunt unam et eandem rem. Et ideo est tenendum et supponendum quod intellectus est potentia passiva quae educitur in actum et perfectionem suam actione intelligibilis et secundum diversitatem obiectorum; oportet ponere differentiam actum et habitum.

Nec valet quod alii contra hoc inducunt diceentes quod obiectum respectu intellectus et actus intelligendi habet rationem termini ⁴⁴¹ extrinseci: a tali autem termino non habet omnino actus ⁴⁴² speciem, quia ab eo quod est ei extrinsecum et a re separatum et distinctum non potest res dici ⁴⁴³ habere formam et speciem ⁴⁴⁴, quia hoc est intrinsecum et essentiale rei; sed a termino intrinseco formam et speciem habet; puta dealbatio habet speciem ab albedine quae est terminus eius intra et ad eius essentiam pertinens. Non autem motus localis a loco qui est terminus extrinsecus mobilis ⁴⁴⁵ et motus habet [motus localis] formam et speciem. alioquin motus asini et equi ad eundem locum non essent motus specie differentes ⁴⁴⁶; quod reputant aliqui inconveniens, cum equus et asinus qui sunt ⁴⁴⁷ causa horum motuum specie differentia.

Quod enim assumitur quod quidam motus habent terminos intrinsecos a quibus habent formam et speciem, et ⁴⁴⁸ quidam ⁴⁴⁹ non, sed tantum extrinsecos, falsum est ⁴⁵⁰ et ⁴⁵¹ contra principia philosophiae. ut patet in quinto *Physicorum*. Nam prout **Philosophus** (14) ostendit ⁴⁵² circa principium quinti *Physicorum* ⁴⁵³: «consequentia ad motum sunt quinque [Cod. P, fol. 371 R^a] quia omnis motus est a motore in moto et ab aliquo in aliquid et in tempore ». Ibi autem declarat **Commentator** (15) « quod motus in essentia sua constituitur ex tribus istorum. scilicet ex moto et ex termino ⁴⁵⁴

a quo et ex termino ad quem ; tempus autem est accidens motus⁴⁵⁵ et motor est eausa extrinseca ». Et hoc universaliter est in omni motu. Et prout ostendit ibi **Philosophus** (16), « motus⁴⁵⁶ est in moto, sed denominationem [Cod. V, fol. 246 R^a] et speiem recipit a termino ad quem ». Et hoc magis plane appetat in motu locali ; quia enim terminus aliquis est inferius, ideo motus ad illum denominatur⁴⁵⁷ descensus et ad terminum superius ascensus. Est ergo hoc generaliter verum quod motus est de genere termini ad quem ; propter quod⁴⁵⁸ **Philosophus** (17) in quinto *Physicorum* investigat species motus per distinctionem praedicamen [Cod. Q, fol. 199 R^b] torum in quibus est motus, scilicet qualitatis, quantitatis et ubi. Qualitas⁴⁵⁹, ergo, quantitas et ubi quae acquiruntur in subiecto motus sunt [Cod. R, fol. 249 V^a] genera secundum quae specificatur motus secundum quod⁴⁶⁰ habe[n]t rationem termini ad quem ; cuius ratio est [Cod. K, fol. 86 V^a] quia, prout⁴⁶¹ **Commentator** (18) videtur sentire in quinto *Physicorum*, motus est quaedam via inter potentiam et actum ut tendit ad actum. Quod⁴⁶² autem est medium inter potentiam et actum ut tendit ad actum necesse est quod⁴⁶³ sit de genere actus, qui est complementum ; sed differt ab eo secundum magis et minus, prout illum continue magis⁴⁶⁴ ac magis⁴⁶⁵ acquirit usque ad terminum motus. Et ideo dicit quod ire ad calorem est calor aliquo modo. Et secundum istum modum verum est dicere quod motus est⁴⁶⁶ in genere termini, quamvis motus secundum quod est quaedam forma vel actus in hae materia, scilicet in ipso moto, ut videlicet est forma quaedam et actus mobilis⁴⁶⁷, sic videtur quod motus sit praedicamentum per se⁴⁶⁸, scilicet praedicamentum⁴⁶⁹ passionis. Unitas ergo motus in genere vel specie secundum quod **Philosophus** (19) ostendit quinto *Physicorum*⁴⁷⁰, sumitur ab [Cod. P, fol. 371 R^b] unitate⁴⁷¹ naturae in qua est motus sive termini⁴⁷² ad quem, ut motus qui sunt in diversis coloribus⁴⁷³ in specie sunt diversi speie, ut albificatio et⁴⁷⁴ nigrificatio ; et qui sunt in eodem colore secundum⁴⁷⁵ speciem sunt idem⁴⁷⁶ in specie, ut⁴⁷⁷ plures albificationes. Eodem modo etiam exemplificat⁴⁷⁸ de motu locali in quo etiam evidentius a **Philosopho** (20) reputatur.

Mirabile est ergo⁴⁷⁹ quod aliqui dicunt quod⁴⁸⁰ in motu loiali hoc non habet veritatem⁴⁸¹, alioquin, ut dictum est, motus quo asinus et equus moventur ad aliquem locum unum secundum speciem vel numerum, non different specie⁴⁸², sed solum⁴⁸³ numero ; quod reputant inconveniens. Immo vere hoc est⁴⁸⁴ adeo necessarium sicut quod albedo in equo et asino non differunt specie sed numero ; quia licet talia subiecta differant specie secundum quod sunt substantiae animatae sensibiles, non tamen secundum quod sunt substantiae mobiles, scilicet⁴⁸⁵ colorabiles vel locabiles. Immo si adeo errant tales quod dicant tales motus differre specie non ex terminis, sed ex diversitate subiectorum, idem erit dicendum de omnibus actibus existentibus in diversis subiectis secundum speciem, scilicet quod si ubi quod derelinquitur⁴⁸⁶

ex adiacentia loci eiusdem ad locatum in differentibus specie differunt specie propter diversitatem talem subiectorum ; ita etiam calor causatus in differentibus specie ab eodem calido erit differens specie ; quia sicut movens et motum in motu ⁴⁸⁷ alterationis differunt loco et subiecto, ita etiam in motu locali. Et sicut in motu alterationis est ponere terminum intrinsecum ipsi motui secundum aliquam qualitatem, ita etiam in motu locali, scilicet ipsum « ubi » quod ⁴⁸⁸ subiective est in mobili, non autem ⁴⁸⁹ ipsum locum ⁴⁹⁰.

Praeterea si motus non habet speciem a termino ad quem, sed a mobili, cum locus sursum et deorsum habeant ⁴⁹¹ contrarietatem, si unum ⁴⁹² et idem moveatur sursum et deorsum, erit [Cod. P, fol. 371 V^a] idem motus specie ⁴⁹³ ; quod tamen ⁴⁹⁴ nullus sanac mentis ⁴⁹⁵ concederet ⁴⁹⁶, quia cum motus semper habeat esse de contrario in contrarium, hoc autem maxime reperitur in motu locali quia eius termini maxime sunt contrarii; propter quod dicit **Commentator** (21) decimo *Metaphysicae* et quarto *Caeli et Mundi*, « quod diffinitio contrariorum assumpta est a contrarietate locorum », scilicet quod contraria sunt quae maxime a se di [Cod. R, fol. 249 V^b] stant, posita sub eodem genere ; quare ⁴⁹⁷ termini motus localis maxime faciunt ad esse et distinctionem motus pro quanto maxime salvatur in eis [Cod. V, fol. 246 R^b] diffinitio contrariorum. Secundum hoc patet quod nullo modo sumitur differentia ⁴⁹⁸ et distinctio in motu nisi secundum terminos. Quare non bene dicunt dicentes quod motus equi et asini ad unum locum differunt specie : motus vero eiusdem equi sursum et deorsum non differunt ⁴⁹⁹ specie.

Item ubi supra exemplificat **Philosophus** de actibus intellectus sive de speciebus comprehensionis in [Cod. Q, fol. 199 V^a] tellectus. Si enim terminus ad quem terminatur comprehensio ⁵⁰⁰ est unus in genere vel ⁵⁰¹ specie subalterna, et motus erit unus simpliciter in genere vel specie non simpliciter specialissima, quia ibi potest esse ⁵⁰² motus in grammaticam et motus in geometriam ; et isti distinguuntur in ⁵⁰³ specie. Sed motus diversi in grammaticam sunt unus in specie ; et ita universaliter motus specificeretur ex ⁵⁰⁴ termino ad quem qui est ⁵⁰⁵ de essentia motus.

Quantum ad propositum ergo loquendo de actibus animae est tenendum quod cum potentiae animae comprehensivae ⁵⁰⁶, scilicet sensus et intellectus sint ⁵⁰⁷ potentiae passivae, quia prout dicit **Commentator** (22) secundo *De Anima* : primum quod ⁵⁰⁸ quidem de sensu consideratur et etiam de intellectu est ⁵⁰⁹ quod consentire fit per aliquam passionem faetam ab ipsis sensibilibus ⁵¹⁰ et intelligibilibus in sensu et in intellectu. quod ⁵¹¹ in actionibus potentiarum apprehensivarum ⁵¹² obiectum habet rationem moventis : potentia vero vel anima [Cod. P, fol. 371 V^b] per potentiam est subiectum talis motus. Similitudo vero obiecti facta ⁵¹³ in potentia quae est terminus huiusmodi transmutationis in potentia est terminus ad quem talis motus et huiusmodi terminus talis motus ⁵¹⁴, scilicet similitudo rei sensatae ⁵¹⁵ vel ⁵¹⁶ intellectae ⁵¹⁷ est eiusdem naturae cum illa re in quantum est vera similitudo eius. Quamvis

ergo obiectum sit ⁵¹⁸ aliquid extrinsecum respectu actus intelligendi, actus tamen ab illo dicitur ⁵¹⁹ habere speciem non quidem formaliter et tanquam ab aliquo sibi intrinseco, sed effective ; sicut calefactio ⁵²⁰ habet speciem a calefaciente. Sed quia activum ⁵²¹ huiusmodi agentis ⁵²² quod est obiectum in eo in quo fit huiusmodi actio, terminatur ad similitudinem ipsius obiecti quae est terminus intrinsecus talis actus, ideo ab illo termino ut ab eo quod est sibi intrinsecum, quia ad eius essentiam pertinet, habet ⁵²³ formam et speciem talis actus. Et ⁵²⁴ nihilominus ab obiecto agente et movente ⁵²⁵, quia eiusdem naturae est talis similitudo cum illa re quae est obiectum in quantum, ut dictum est, est vera eius similitudo.

Et hoc est evidens in actibus intellectus secundum ⁵²⁶ quod ⁵²⁷ [Cod. K, fol. 86 V^b] proceditur ad acquirendum aliquam scientiam. Acquirendo enim illam ⁵²⁸ actione ⁵²⁹ obiecti quod est subiectum scientiae per transmutationem quandam proceditur ⁵³⁰ investigando et ⁵³¹ discurrendo a ⁵³² principiis ad conclusiones quoque perveniatur ad perfectam assimilationem intellectus per actum intelligendi ad rem intellectam, quae est obiectum scientiae, prout procedit acquirendo scientiam qui addiscit grammaticam vel musicam. Constat autem quod addicere grammaticam et musicam ⁵³³ plus differunt quam addiscere ⁵³⁴ grammaticam in duobus. Ista ⁵³⁵ ergo perfecta ⁵³⁶ [Cod. R, fol. 250 R^a] similitudo vel assimilatio ⁵³⁷ intellectus per actum intelligendi est ⁵³⁸ terminus intrinsecus a quo habuit speciem totus motus ⁵³⁹ discursus et investigativus quo perventum est ad huiusmodi assimilationem. Et quia hoc factum est agente et movente [Cod. P, fol. 372 R^a] obiecto, ideo dicitur quod etiam talis transmutatio et ⁵⁴⁰ etiam talis actus habet formam et speciem ab obiecto. Forma enim intrinseca rei quae ⁵⁴¹ est in proposito ⁵⁴² talis terminus in quo completur talis transmutatio et finis eiusdem incident ⁵⁴³ in idem numero ; et efficiens incidit etiam ⁵⁴⁴ cum istis ⁵⁴⁵ habens identitatem cum ipsis ⁵⁴⁶ non numeralem sed secundum speciem aliquo modo sive secundum analogiam, sicut similitudo rei et res possunt dici aliquo modo unum. Non est enim ⁵⁴⁷ inconveniens, immo hoc est necessarium quod ab aliquo extrinseco ⁵⁴⁸ secundum rem ⁵⁴⁹ et essentiam habeat speciem aliquis actus tali modo, scilicet per modum efficientis suam ⁵⁵⁰ similitudinem [Cod. V, fol. 246 V^a]. Immo si propter hoc non potest actus quo asinus intelligitur habere speciem et formam ab asino, quia est aliquid extrinsecum ⁵⁵¹ cum huiusmodi ⁵⁵² extraneitas magis attendatur secundum distanciam essentialiem et formalem ab ipso actu, non poterit actus consequi formam et speciem ab anima vel eius potentia, etiam si anima habeat rationem agentis et moventis.

Praemissis ergo suppositis est dicendum quod actus praedicti necessario sunt differentes, non solum numero sed specie, cum ⁵⁵⁴ utrumque praedictorum sit [Cod. Q, fol. 199 V^b] obiectum intellectus per se et secundum suam propriam rationem. Cum unum non intelligatur per aliud sive per rationem alterius

non potest poni quod constituant actum unum et unius rationis. Si enim res creata⁵⁵⁵ sic visa⁵⁵⁶ nihil agit in intellectu, non⁵⁵⁷ est obiectum eius per se: si autem agit aliquem actum, constat quod non potest esse ille quem agit essentia divina; nec e converso.

Item actus quo aliquis est beatus formaliter et actus quo non est beatus formaliter non possunt esse unus. Ita⁵⁵⁸ est in proposito. Ergo tales actus realiter differunt. Quod patet ex hoc quod unus potest realiter ab alio separari. Intellectus enim potest cognoscere rem in propria natura qui Deum immediate non videret; et constat quod [Cod. P, fol. 372 R^b] talis non est beatus. Item intellectus beatus potentia Dei absoluta posset non cognoscere res in propria natura, prout etiam secundum aliquos de potentia ordinata beatus videns divinam essentiam potest non videre in ipsa quae nata sunt ibi videri. Potest etiam facere de potentia absoluta quod videns divinam esseentiam et res in propria natura desinat videre divinam essentiam et non⁵⁵⁹ desinat videre rem aliquam in proprio genere. Sed si actus quo beatus videret⁵⁶⁰ Deum et creaturam in proprio genere⁵⁶¹ essent unus et idem secundum rem, impossibile esset hoc fieri; ergo: et cetera.

Nec valet si dicatur quod unus et idem actus est secundum rem; sed dicitur beatificus ex habitudine quam habet⁵⁶³ ad unum obiectum: non⁵⁶⁴ beatificus autem ex habitudine quam⁵⁶⁵ habet ad aliud⁵⁶⁶. Potest autem⁵⁶⁷ actus ille habere simul habitudinem⁵⁶⁸ ad utrumque aut ad alterum tantum; et sic poterit fieri actus beatificus non beatificus si desinit habitudo ad obiectum beatificum; quia aut ex comparatione⁵⁶⁹ ad talia diversa obiecta habet diversitatem realem, et sic habetur propositum: aut diversitatem secundum quandam diversitatem⁵⁷⁰ respectivam⁵⁷¹ [Cod. R, fol. 250 R^b] et secundum rationem solum; quod est impossibile, cum esse aliquem beatum et non⁵⁷² beatum importet differentiam realem in perfectione hominis et non solum differentiam rationis et alicuius habitudinis respectivae. Immo oportet statum beati importare aliquam perfectionem absolutam secundum quam principaliter est beatus, quae principaliter consistit in actu intellectus respectu perfectissimi obiecti ad quem nullo modo attingit non beatus. Cum enim non beatus qui cognoscit res in proprio genere solum ex hoc nullo modo possit dici beatus nec habere actum beatificum⁵⁷³ nullo modo habet actum⁵⁷⁴ qui sit idem realiter cum actu beatifico.

Item cum habenti talem actum advenerit actus beatificus, non potest dici quod fiant unus actus, sicut cum aere⁵⁷⁵ imperfecte illuminato per unum lumenare [Cod. P, fol. 372 V^a] postea fit quod unum alio luminari⁵⁷⁶ illuminetur⁵⁷⁷ perfectius et⁵⁷⁸ tamen ponitur quod unum sit lumen⁵⁷⁹ realiter. Pro quanto enim hoc verum est quod, sicut fit unum lumen perfectius, tamen et intensius, sic etiam ablato luminari uno⁵⁸⁰ non corruptitur lumen simpliciter, sed manet adhuc lumen⁵⁸¹ eiusdem speciei et rationis, diminutum tamen in sua perfectione et intensione. Ita etiam in proposito deberet⁵⁸² esse, scilicet quod

si fieret unus actus ab istis duobus obiectis altero sublato remaneret idem actus et eiusdem rationis sicut prius, licet imperfecte ; et esset homo beatus eadem beatitudine formaliter et essentialiter sed minus [Cod. V, fol. 246 V^b] perfecta : quod est inconveniens. Differunt ergo isti actus realiter, sicut etiam ponitur quod cognitio vespertina et matutina realiter differunt ⁵⁸³.

Sunt autem simul tales actus, quia non sunt sic disparatarum ⁵⁸⁴ rationum sicut diversi actus cognoscendi diversas res creatas in propria natura. Quia enim secundum eundem modum cognoscendi per modum abstractionis et modo ⁵⁸⁵ aequo perfecto ⁵⁸⁶ intelliguntur ⁵⁸⁷ et eodem ordine et aequo immediate unumquodque secundum hunc modum cognoscendi perficere intellectum, sicut contingit in formis substantialibus ⁵⁸⁸ respectu materiae primae ; propter quod quando perficitur materia ⁵⁸⁹ una tali forma, alia consimili illi ⁵⁹⁰ formae qua etiam nata est perfici consimili modo perficiendi perfici non potest ; ideo [Cod. K, fol. 87 R^a] cum [Cod. Q, fol. 200 R^a] intelligitur unum tale per se aliud simul non potest intelligi ; propter quod nec diversa secundum speciem nec diversa secundum numerum simili modo nata intelligi per se possunt simul intelligi. Sed isti actus sunt diversarum rationum et non se ab eodem subiecto expellentium, quia habent quandam ordinem inter se ; im-[Cod. P, fol. 372 V^b] mo unus modus cognoscendi est cooperativus ad alium ; ideo ; et cetera.

¹ est add. K. — ² inducuntur K. — ³ simili PRK. — ⁴ amicitia — alia] alia amicitia generalis K. — ⁵ generalis amicitia] amicitia generalis K. — ⁶ potest angeri] angeri potest K. — ⁷ enim K. — ⁸ om. K. — ⁹ caritas — diminui] om. P. — ¹⁰ effectum PR. — ¹¹ earum VPRQ. — ¹² idem P. — ¹³ ecclesiastes RQ. — ¹⁴ facit Q. — ¹⁵ habeat PRQ. — ¹⁶ virtutis propriae] propriae virtutis K. — ¹⁷ om. PVQ. — ¹⁸ dominos P. — ¹⁹ perficiendi P. — ²⁰ poena VPQ. — ²¹ modo autem] autem modo K. — ²² om. K. — ²³ minora Q. — ²⁴ sicut falsae opiniones add. K. — ²⁵ principis Q. — ²⁶ ssinem I^{ae} m. Q in sine corr. 2^a m. Q. — ²⁷ est diminibilis] diminibilis K. — ²⁸ non amplius] amplius non K. — ²⁹ sed PRK. — ³⁰ opportet K. — ³¹ statim add. R. — ³² eius P ; om. K. — ³³ esse add. K. — ³⁴ non K. — ³⁵ dispensationem add. K. — ³⁶ actus K. — ³⁷ om. K. — ³⁸ et add. K. — ³⁹ quae licet] quaelibet PRQ ; macula K. — ⁴⁰ causato P. — ⁴¹ obligat R. — ⁴² causato P. — ⁴³ ostendere add. Q. — ⁴⁴ quam VPR. — ⁴⁵ causati (?) P. — ⁴⁶ bom add. Q ; del. postea. — ⁴⁷ om. Q. — ⁴⁸ demeretur K. — ⁴⁹ modo add. Q. — ⁵⁰ obiecti add. K. — ⁵¹ diminuit K. — ⁵² impedit K. — ⁵³ om. K. — ⁵⁴ inclinationem R ; aliquo modo — inclinationi] om. Q. — ⁵⁵ om. VPR ; ve Q ; deinde del. — ⁵⁶ eius K. — ⁵⁷ fervorem — minuit] om. Q. — ⁵⁸ caritatis K. — ⁵⁹ om. Q. — ⁶⁰ quo Q. — ⁶¹ remittendo in tantum] in tantum remittendo K. — ⁶² liberum arbitrium tamen] tamen liberum arbitrium. — ⁶³ et K. — ⁶⁴ om. 1^a m. Q ; postea suppl. Q 2^a m. — ⁶⁵ om. K. — ⁶⁶ at P. — ⁶⁷ om. VPRQ. — ⁶⁸ per add. K ; postea del. — ⁶⁹ impossibilitas R. — ⁷⁰ om. R. — ⁷¹ caritatis K. — ⁷² om. K. — ⁷³ subiecto add. K ; del. postea. — ⁷⁴ quem — suo] om. K. — ⁷⁵ autem K. — ⁷⁶ est liberum arbitrium] liberum arbitrium est K. — ⁷⁷ sicut Q. — ⁷⁸ advivatur P. — ⁷⁹ om. Q. — ⁸⁰ sicut tactum est per venialia] per venialia sicut tactum est K. — ⁸¹ aliquid ibi] ibi aliquid K. — ⁸² immo maioris efficacie] efficacie immo maioris K. — ⁸³ non — veniali] om. Q. — ⁸⁴ talem K. — ⁸⁵ et 1^{ae} m. R in si corr. 2^a m. R. — ⁸⁶ de

add. K. — ⁸⁷ corrumperetur K. — ⁸⁸ ad I^{ae} m. K in per corr. 2^a m. K. — ⁸⁹ contraria
 viciosus] viciosus contrarius K. — ⁹⁰ in add. K. — ⁹¹ habuerit P. — ⁹² esse prius prior
 osse K. — ⁹³ potest caritas] caritas potest K. — ⁹⁴ scilicet add. P; deinde del. — ⁹⁵ quibus
 add. K. — ⁹⁶ ne add. Q; postea del. — ⁹⁷ quoniam caritas add. Q; deinde del. — ⁹⁸ om. K.
⁹⁹ magna add. Q; postea del. — ¹⁰⁰ om. K. — ¹⁰¹ agere ad eius diminutionem] ad eius
 diminutionem agere K. — ¹⁰² sit K. — ¹⁰³ esse P. — ¹⁰⁴ sunt linea] linea sunt K.
¹⁰⁵ minus add. K. — ¹⁰⁶ et ideo add. K. — ¹⁰⁷ sed P. — ¹⁰⁸ ponit R. — ¹⁰⁹ et manus
 sumptae] om. R. — ¹¹⁰ sumptam absolute] om. V. — ¹¹¹ remonstribus R. — ¹¹² sic
 tamen est] sicut K. — ¹¹³ habent venia] venientia habent K. — ¹¹⁴ quod — caritatem] om. P. — ¹¹⁵ infinitum I^{ae} m. Q in infinitum corr. 2^a m. Q. — ¹¹⁶ potuerunt PR. — ¹¹⁷ ini-
 noris K. — ¹¹⁸ maioris K. — ¹¹⁹ quod P. — ¹²⁰ VPRQ. — ¹²¹ om. I^{ae} m. K; deinde superscrips.
 2^a m. K. — ¹²² fa add. Q; deinde del; faciant quasi ima parte folii script. Q.
¹²³ ipsa K. — ¹²⁴ esset adhuc esset K. — ¹²⁵ a deo PR. — ¹²⁶ generationem eius] eins
 generationem PRQK. — ¹²⁷ caritatis corruptio] corruptio caritatis K. — ¹²⁸ si
 poccat] om. K. — ¹²⁹ certo P. — ¹³⁰ agit Q. — ¹³¹ mortali peccato] peccato mortali K.
 — ¹³² non quia P. — ¹³³ caritatem habens] habens caritatem K. — ¹³⁴ quam PR.
 — ¹³⁵ venialiter K. — ¹³⁶ inconfusus P. — ¹³⁷ om. V; et PRQ. — ¹³⁸ divini P. — ¹³⁹ finiat
 K. — ¹⁴⁰ quia fit] quod sit K. — ¹⁴¹ mortalem Q. — ¹⁴² aliquid add. R. — ¹⁴³ om. K.
¹⁴⁴ tam non K. — ¹⁴⁵ liciati K. — ¹⁴⁶ se multum] multum se K. — ¹⁴⁷ om. VPR. — ¹⁴⁸ sic
 K. — ¹⁴⁹ om. V. — ¹⁵⁰ sincere affectionis ex parte carit add. Q. — ¹⁵¹ finitae K.
¹⁵² caritatis add. P; postea del. — ¹⁵³ habitum contrarium] contrarium habitum K.
¹⁵⁴ via add. VPR. — ¹⁵⁵ om. R. — ¹⁵⁶ existente add. R. — ¹⁵⁷ apprehensione existente]
 existente apprehensione K. — ¹⁵⁸ concurrent K. — ¹⁵⁹ aliunde P. — ¹⁶⁰ qualitat (sic) R.
 — ¹⁶¹ acquisite PRK et I^{ae} m. V; acquisita corr. 2^a m. V. — ¹⁶² om. R. — ¹⁶³ venialis
 peccati] peccati venialis K. — ¹⁶⁴ augendo K. — ¹⁶⁵ intelligendi R. — ¹⁶⁶ sta add. Q;
 deinde del. — ¹⁶⁷ subtiliter K. — ¹⁶⁸ argumentum K. — ¹⁶⁹ in his] om. K. — ¹⁷⁰ operatio
 PR. — ¹⁷¹ habitualem PR et I^{ae} m. V; habitudinem corr. 2^a m. V. — ¹⁷² quam — se] om. R.
 — ¹⁷³ sic PR. — ¹⁷⁴ operatio P; proportio vel comparatio] comparatio vel pro-
 portio K. — ¹⁷⁵ magis P. — ¹⁷⁶ gradum parvum] parvum gradum K. — ¹⁷⁷ mortale
 peccatum] peccatum mortale K. — ¹⁷⁸ ad caritatem] et a caritate K. — ¹⁷⁹ om. K.
¹⁸⁰ om. K. — ¹⁸¹ dispositione PK. — ¹⁸² om. I^{ae} m. K; deinde suppl. — ¹⁸³ et — caritatis] om. V. — ¹⁸⁴ cum PRQK. — ¹⁸⁵ fiat K. — ¹⁸⁶ meriti P. — ¹⁸⁷ quo Q. — ¹⁸⁸ aug in marg.
 add. R. — ¹⁸⁹ quao add. K. — ¹⁹⁰ eum add. Q; postea del. — ¹⁹¹ om. Q. — ¹⁹² seccatum R.
 — ¹⁹³ immediato attingunt] attingunt immediate K. — ¹⁹⁴ sicut P. — ¹⁹⁵ om. K.
¹⁹⁶ inclinat K. — ¹⁹⁷ tactis VPQR. — ¹⁹⁸ e add. Q; postea del. — ¹⁹⁹ dispositio I^{ae} m. K
 in dispositionem corr. 2^a m. K. — ²⁰⁰ reprimens K; habi add. Q; del. postea. — ²⁰¹ ega-
 gatur I^{ae} m. Q in agatur corr. 2^a m. Q. — ²⁰² quod add. K. — ²⁰³ aliquiliter deo] deo
 aliquiliter K. — ²⁰⁴ om. Q. — ²⁰⁵ sicut K. — ²⁰⁶ perfectum caritatis et sic etiam meri-
 torie add. P; postea del. — ²⁰⁷ in add. Q; deinde del. — ²⁰⁸ si R. — ²⁰⁹ ager add. Q.
²¹⁰ ita add. K; — ²¹¹ om. I^{ae} m. Q; deinde suppl. — ²¹² concludetur I^{ae} m. V in con-
 cluditur corr. 2^a m. V; concludetur PRQK. — ²¹³ inordinationem K. — ²¹⁴ contrariatur
 K. — ²¹⁵ om. K. — ²¹⁶ speciebus (?) I^{ae} m. V in speculabilibus corr. 2^a m. V. speciebus
 PRQK. — ²¹⁷ speciebus PRQK et I^{ae} m. V (?); speculabilibus corr. 2^a m. V. — ²¹⁸ quo
 P. — ²¹⁹ est maius est P. — ²²⁰ sua parte] et cetera K. — ²²¹ vel add. P.
²²² et ideo] non P. — ²²³ om. I^{ae} m. Q; suppl. postea. — ²²⁴ convenit PR. — ²²⁵ similiter
 K. — ²²⁶ non PRQ. — ²²⁷ particulares conclusiones] conclusiones particulares K.
²²⁸ sunt ad finem] ad finem sunt K. — ²²⁹ certitudinem add. P. — ²³⁰ principii K.
²³¹ convenientem P. — ²³² determinatas PV; determinantis Q. — ²³³ demonstrative
 PRQ et I^{ae} m. V; determinationem corr. 2^a m. V. — ²³⁴ om. Q. — ²³⁵ quae I^{ae} m. K in
 non corr. 2^a m. K. — ²³⁶ eorum I^{ae} m. Q in errorem corr. 2^a m. Q. — ²³⁷ aliud habendo

P. — 238 scilicet add. K. — 239 om. Q. — 240 maioris P. — 241 om. R. — 242 om. K. — 243 latens PRQ ; latens 1^{ae} m. V in latentes corr. 2^a m. V ; latens 1^{ae} m. K in latet corr. 2^a m. K. — 244 aliquis habet] habens aliquid K. — 245 cognitionem Q. — 246 quidem add. Q ; postea del. — 247 requiritur add. Q ; deinde del. — 248 secundo P. — 249 instabilita PKQ. — 250 materiam P. — 251 tradere sermones omnino certos] omnino tradere certos sermones K. — 252 vere demonstrativam] demonstrativam vere K. — 253 om. Q. — 254 possumus P. — 255 acquirere add. Q ; postea del. — 256 et Q. — 257 om. R. — 258 primarum P. — 259 pertinent cognitionem] cognitionem pertinent K. — 260 om. 1^{ae} m. V ; in marg. scrips. 2^a m. V. — 261 et condiciones — materiae] om. Q. — 262 videlicet quod] quod videlicet K. — 263 omissat Q. — 264 attingat 1^{ae} m. Q in attingit corr. 2^a m. Q. — 265 ordinem K. — 266 ita scilicet add. Q. — 267 nullum add. Q ; deinde del. — 268 tam quae] tanquam K. — 269 scire K. — 270 vere et perfecte] perfecte et vere K. — 271 quod K. — 272 om. Q. — 273 secundum virtutem K. — 274 certitudini VP. — 275 quae P. — 276 ad add. Q ; deinde del. — 277 om. RK. — 278 et non — ea] om. P. — 279 convenienter possunt] possunt convenienter K. — 280 scilicet ei quod est attingere ea quae circa aliqua ut in pluribus convenienter possunt evenire add. in marg. 2^a m. V. — 281 pertinent P. — 282 circa illa omnia et singularia non possunt perfecte add. Q ; deinde del. — 283 illa omnia] omnia illa K. — 284 attingere PQ. — 285 superioris 1^{ae} m. Q in superiori corr. 2^a m. — 286 secundum K. — 287 et K. — 288 ipso K. — 289 sed est certitudo simpliciter add. Q. — 290 quod certa] certa quod K. — 291 om. PRQ et 1^{ae} m. V ; add. 2^a m. V. — 292 autem add. PRQ et 1^{ae} m. V. — 293 materia 1^{ae} m. Q in natura corr. 2^a m. Q. — 294 quasi add. 2^a m. K. — 295 noster del. 2^a m. K. — 296 quasi oculus] om. K. — 297 et K. — 298 sic Q ; sicut PR ; sicut 1^{ae} m. V in sint corr. 2^a m. V. — 299 scire se] se scire K. — 300 habere add. K. — 301 conveniens K. — 302 sciat se habere K. — 303 non latet omnino] omnino non latet K. — 304 veritatem P. — 305 percipiat P. — 306 quae P ; qui RK. — 307 et secundum K. — 308 rectitudinem P. — 309 est vitae] vere P. — 310 caritatis in esse] in esse caritatis VPRQ. — 311 sortiuntur PRQ et 1^{ae} m. V ; sciuntur corr. 2^a m. V. — 312 scientiae K. — 313 tenetur P. — 314 om. K. — 315 veram ferre scientiam] ferrc veram scientiam K. — 316 non K. — 317 nihil enim] vel non P. — 318 Johannis P. — 319 eam K. — 320 afferuntur Q. — 321 exponitur convenienter] convenienter exponitur K. — 322 ecclesiastis V. — 323 ordio 1^{ae} m. Q in odio corr. 2^a m. Q. — 324 dicendum K. — 325 per add. PQ. — 326 om. Q. — 327 quo P. — 328 sive add. Q ; postea del. — 329 finem K. — 330 hoc etiam] etiam hoc K. — 331 specialiter dicitur] dicitur specialiter K. — 332 acceptus 1^{ae} m. Q in acceptos corr. 2^a m. Q. — 333 non autem] om. P. — 334 positionem 1^{ae} m. Q in expositionem corr. 2^a m. Q. — 335 hoc ita K ; habitu Q. — 336 vel intemperatus finaliter] finaliter vel intemperatus K. — 337 om. K. — 338 tamen add. K. — 339 si hoc esset verum add. Q ; deinde del. — 340 actionem Q ; pararet occasionem] praestaret actionem K. — 341 hominem 1^{ae} m. K in homines corr. 2^a m. K. — 342 mundo add. K. — 343 ipso K. — 344 conatu suo] suo conatu K. — 345 haberet Q. — 346 si RP. — 347 om. K ; possibile suprascripts. alia m. K. — 348 procedat — intellectu] om. K. — 349 eo P. — 350 formafo 1^{ae} m. K in informato corr. 2^a m. K. — 351 om. Q. — 352 vident Q. — 353 sic PRQ et 1^{ae} m. V ; simul corr. 2^a m. V. — 354 om. Q. — 355 om. R. — 356 om. K ; aliqui R ; aliquid Q — 357 et K. — 358 creaturam K et 1^{ae} m. Q. — 359 et add. Q ; del. postea. — 360 om. 1^{ae} m. Q ; suppl. 2^a m. Q. — 361 quod R. — 362 videt K. — 363 sit unus simpliciter] simpliciter sit unus secundum numerum K ; deinde secundum numerum del. K. — 364 etiam add. in marg. 2^a m. K. — 365 om. PR. — 366 om. K. — 367 nimis irrationaliter] minus rationaliter Q. — 368 unitatem ab ipso intellectu add. Q ; del. postea. — 369 om. VPRQ et 1^{ae} m. K. — 370 sit P ; habeat K ; rationem in marg. add. K. — 371 om. Q. — 372 respectu-causae] om. P. — 373 ponitamen P ; penitus K. — 374 quia add. K. — 375 implicat K. — 376 alii Q. — 377 deterclaratum 1^{ae} m. Q in declaratum corr. 2^a m. Q. — 378 om. Q. — 379 libro —

ciusdem] et 2^a physicorum K. — 380 veniunt simul] simul veniunt K. — 381 om. 1^a m. Q; suppl. 2^a m. Q. — 382 nulla incidit] illa nuncquam co[n]cident K. — 383 due R. — 384 intellectus scilicet intellectus K. — 385 ipso P. — 386 sum in propriam rationem] propriam rationem suam K. — 387 eo K. — 388 sic PK. — 389 despictum Q. — 390 habendo P. — 391 om. 1^a m. K; suppl. 2^a m. K. — 392 minus P. — 393 illud P. — 394 non — quod] quia K. — 395 intellectum K. — 396 neque add. Q; postea del. — 397 quod V. — 398 tales 1^a m. Q in talis corr. 2^a m. Q. — 399 causata P. — 400 est Q. — 401 se habere] habere se K. — 402 quam P. — 403 ut P. — 404 phantasmatibus praesentibus] praesentibus phantasmatibus K. — 405 in K. — 406 om. P. — 407 semper necessario add. in marg. K. — 408 fantasina P. — 409 agentis add. P. — 410 habent rationem agentis] om. K. — 411 dispositio quaedam] quaedam dispositio K. — 412 qua RQK. — 413 om. R; suppl. postea. — 414 ipsius K. — 415 intellectui] in intellectu VPR. — 416 actus omnes] omnes actus K. — 417 enim add. K. — 418 duci ad] dici autem quod K. — 419 omnem distinctionem] distinctionem omnem K. — 420 specie add. Q. — 421 et omnes — speciem] om. K. — 422 different P. — 423 nec — specie] om. P. — 424 omnis R. — 425 appetibiles P. — 426 mechanice K. — 427 different R. — 428 quod add. 2^a m. K. — 429 om. Q. — 430 eorum causa effectiva] causa effectiva eorum K. — 431 quacumque beati sive] quam beati habent K. — 432 indirentibus R. — 433 perfectus P. — 434 inter actum] actum inter P. — 435 quo beati] beati qua PVRQ; beati quo K. — 436 cognoscit VK. — 437 damnati quo] damnati qua PVRQ; quo damnati K. — 438 cognoscunt PRQ. — 439 essentialiter et per se] per se et essentialiter K. — 440 om. K. — 441 fini Q. — 442 non habet omnino actus] non habet omnino K. — 443 potest res dici] deberet res dici K. — 444 quia — speciem] om. R. — 445 et mobilis add. Q. — 446 differentiae R. — 447 sunt add. Q; postea del. — 448 om. VPR. — 449 quidem VP. — 450 om. VP. — 451 e add. P; postea del. — 452 dicit K. — 453 nam — physicorum] om. RK. — 454 et — termino] om. P. — 455 motus del. K. et movens in marg. scrips. 2^a m. K; autem add. K. — 456 motus del. K. — 457 nominatur VPR. — 458 hoc P. — 459 et add. P. — 460 hoc add. PRQ. — 461 ut Q. — 462 quia P. — 463 ut K. — 464 continue magis] magis continue K. — 465 ac magis] om. K. — 466 om. Q. — 467 et add. K. — 468 praedicamentorum per se] per se praedicamentorum K. — 469 scilicet praedicamentum] om. K. — 470 quod philosophus ostendit V^o physicorum] philosophun K. — 471 ob unitate] pruiae K; — primae K; — primae add. Q; deinde del. — 472 numeri P. — 473 coloribus K. — 474 nigr add. Q; postea del. — 475 sunt P. — 476 in specie add. Q; deinde del. — 477 philosophus add. P. — 478 explicat K. — 479 est ergo] ergo est K. — 480 om. P. — 481 puritatem P. — 482 speciem 1^a m. Q in specie corr. 2^a m. Q. — 483 solo K. — 484 hoc est] est hoc R. — 485 secundum P. — 486 quod derelinquitur] delinquitur K. — 487 mota 1^a m. Q in motu corr. 2^a m. Q. — 488 ubi quod] quod ubi K. — 489 aut P. — 490 ipsum locum] ipse locus K. — 491 hanc R. — 492 si unum] simul R. — 493 tamen specie 1^a m. K in specie tantum corr. 2^a m. K. — 494 est add. R. — 495 nullus sanae mentis] sanae mentis nullus K. — 496 concedet P. — 497 quia K. — 498 differentiae Q. — 499 differeunt Q. — 500 apprehensis K. — 501 in add. P. — 502 om. Q. — 503 om. K. — 504 a K. — 505 ex 1^a m. K in est corr. 2^a m. K. — 506 apprehensivae R. — 507 sicut R. — 508 om. 1^a m. V; add. in marg. 2^a m. V; om. PRQK. — 509 scilicet K. — 510 sensibus 1^a m. V in sensibilibus corr. 2^a m. V; sensibus Q. — 511 autem add. K. — 512 potentiarum apprehensivarum] apprehensivarum potentiarum K. — 513 obiecti facta obiecti K. — 514 et — motu] om. V. — 515 servatae P. — 516 et K. — 517 intellectus 1^a m. V in intellectae corr. 2^a m. V; intellectus PRQ. — 518 om. Q. — 519 ab illo dicitur] dicitur ab illo K. — 520 aleafactio 1^a m. K in calefactio corr. 2^a m. K. — 521 actum P; actuuum K. — 522 aggeneratio 1^a m. K in agentis corr. 2^a m. K. — 523 habere K. — 524 om. R. — 525 removente R. — 526 illos add. R; deinde del. — 527 quos RK. — 528 illa K. — 529 actionem VP. — 530 ad add. K; del. postea. — 531 om. R. — 532 praemissis add.

K ; *deinde del.* — ⁵³³ constat — musicam] *om.* K. — ⁵³⁴ addiscere 1^{ae} m. Q *in addiscere corr.* 2^a m. Q. — ⁵³⁵ isto R. — ⁵³⁶ similitudo vel assimilatio *ima parte folii* *scrips.* R. — ⁵³⁷ assimilitudo VP. — ⁵³⁸ sunt K. — ⁵³⁹ et *add.* K. — ⁵⁴⁰ etiam transmutatio *et]* *om.* Q. — ⁵⁴¹ quo R. — ⁵⁴² est in *proposito]* in *proposito* est K. — ⁵⁴³ incidit K. — ⁵⁴⁴ incidit etiam] etiam incidit K. — ⁵⁴⁵ ipsis K. — ⁵⁴⁶ cum ipsis] *om.* K. — ⁵⁴⁷ est enim] enim est K. — ⁵⁴⁸ extrinsecum P. — ⁵⁴⁹ rei P ; extrinseco secundum rem] secundum rem extrinseco K. — ⁵⁵⁰ secundum K. — ⁵⁵¹ intrinseum PR ; *litteras* *in del.* R *et ex in marg. corr.* 2^a m. R. — ⁵⁵² cum huiusmodi] cuius R. — ⁵⁵³ est dicendum]dicendum est K. — ⁵⁵⁴ *om.* 1^{ae} m. V ; *add. in marg.* 2^a m. V ; — quia PRQ. — ⁵⁵⁵ causata VP. — ⁵⁵⁶ nullam K. — ⁵⁵⁷ nec K. — ⁵⁵⁸ etiam *add.* Q ; *postea del.* — ⁵⁵⁹ desinat — et non] *om.* Q. — ⁵⁶⁰ deus VPR. — ⁵⁶¹ videt KQ. — ⁵⁶² sed — genere] *om.* P. — ⁵⁶³ haberet 1^{ae} m. Q *in* *habet corr.* 2^a m. Q ; haberet P. — ⁵⁶⁴ *om.* PQ. — ⁵⁶⁵ quem P. — ⁵⁶⁶ obiectum *add.* K. — ⁵⁶⁷ etiam P. — ⁵⁶⁸ simul habitudinem] similitudinem K. — ⁵⁶⁹ operatione P. — ⁵⁷⁰ *om.* K. — ⁵⁷¹ r^m K. — ⁵⁷² ideo P. — ⁵⁷³ ergo *add.* K. — ⁵⁷⁴ beatus *add.* K. — ⁵⁷⁵ adesse 1^{ae} m. Q *in aere corr.* 2^a m. Q. — ⁵⁷⁶ illuminare P ; lumine K. — ⁵⁷⁷ luminetur K. — ⁵⁷⁸ *om.* K. — ⁵⁷⁹ unum sit lumen] sit unum lumen K. — ⁵⁸⁰ vero P. — ⁵⁸¹ unum K. — ⁵⁸² debet P. — ⁵⁸³ realiter differunt] differunt realiter K. — ⁵⁸⁴ dispertitarum P. — ⁵⁸⁵ modum P. — ⁵⁸⁶ perfecta P. — ⁵⁸⁷ intelligitur P. — ⁵⁸⁸ stabilibus P. — ⁵⁸⁹ in K. — ⁵⁹⁰ ibi 1^{ae} m. K *in alia corr.* 2^a m. K.

- (1) ECCLESIASTES, IX, 1. — (2) ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, Θ, 14 (II, 1162, a). — (3) Id., *ibid.*, A, 1 (II, 1094, b). — (4) I Cor. IV, 3. — (5) *Glossa ordinaria* in I Cor. IV, 3 (PL, 114, col. 525). Litteraliter. — (6) I Cor. IV, 4. — (7) *Glossa ordinaria* (Antwerpiae, 1634, vol. 6, col. 225-226). — (8) I Cor. IV, 4. — (9) *Glossa ordinaria*, Antwerpiae, 1634, vol. 6 (loc. cit.). — (10) Job, IX, 11. — (11) ECCLESIASTES, IX, 1. — (12) ARISTOTELIS *Physica*, A, 7 (II, 198, a). — (13) Resp. ARISTOTELIS *De Anima*, L, 4 (I, 429, b – 430, a). — (14) ARISTOTELIS *Physica*, E, 1 (II, 224, a). — (15) AVERROÏS *Physica*, l. V, c. 1 (vol. 4, fol. 208 Rb. – Venise 1562). — (16) Resp. ARISTOTELIS *Physica*, E, 1 (II, p. 224, b). — (17) Resp. Id., *ibid.* (loc. cit., 225, b). — (18) Alluditur forte ad AVERROÏS *Physicam*, l. V, c. 1 (vol. 4, fol. 210 Ra). — (19) ARISTOTELIS *Physica*, E, 4 (II, 227, b). — (20) Resp. Id., *ibid.*, V, 5 (II, 212 a-b). — (21) AVERROËS, *Metaphysica*, l. X, c. 2 (op. cit., vol. 10, fol. 211 Ra) et *De Coelo et Mundo*, l. IV, c. 4 (op. cit., vol. 4, p. 261, Rb). — (22) Allud. fortasse ad AVERROEM, *De Anima*, l. II, summa 4 (op. cit., vol. 8, fol. 80, 59).

IV. — Ad aliud cum arguitur quod non potest poni quod sit aliqua virtus generalis quae sit distincta ab aliis virtutibus quae¹ etiam vere sint virtutes, quia sicut se habet virtus generalis ad alias virtutes, ita se habet scientia subalternans² ad scientias subalternatas. Quia sicut scientia subalternans regulat scientiam subalternatam eius principia probando et rectificando, ita virtus generalis regulat³ virtutes speciales, earum actus ad finem suum referendo ; sed non sic est⁴ distincta scientia subalternans a subalternata quod sit⁵ scientia simpliciter, sed solum est scientia secundum quid et ex suppositione. Ergo similiter virtus generalis non sic est distincta [Cod. R, fol. 250 V^a] a virtutibus specialibus simpliciter, sed solum secundum quid et ex suppositione. Assumpta probatur : quia scientia⁶ quae non habet certam

et evidentem notitiam suorum principiorum, sed illa ⁹ in scientia ¹⁰ superiori probentur et ab illa accipiuntur et supponuntur, non est scientia simpliciter, sed ex suppositione principiorum quae accipit a scientia superiori. Sed ita est in proposito. Ergo. Et cetera.

Dicendum quod in scientiis ordo multiplex ¹¹ invenitur; quia quaedam sunt priores, generaliores ¹² et simpliciores aliis, quae scilicet ¹³ considerant de entibus prioribus respectu aliarum et aliquo modo, scilicet in generali, de his quae ad eas ¹⁴ pertinent ¹⁵, ita tamen quod de his quae ¹⁶ ab aliis scientiis considerantur, non considerant in propria forma; et ¹⁷ secundum hoc metaphysica est generalis respectu omnium scientiarum aliarum ¹⁸. Et quia posteriora plene et omnino perfecte non cognoscuntur nisi primis cognitis, ideo ad plenam et perfectam cognitionem [Cod. P, fol. 373 R^a] eorum quae in scientiis specialibus considerantur, requiritur cognitio primorum ¹⁹ entium quae in metaphysica considerantur. Quia tamen in scientia speciali est aliquod ens determinatum habens causas et ²⁰ principia sibi propria ex quibus secundum suam propriam naturam habet esse et ²¹ cognosci sufficienter secundum suam propriam rationem secundum quam per sua propria principia de illo in tali scientia consideratur, ideo ex illis de tali subiecto potest haberi vere et proprie scientia. Non tamen ita certa et perfecta scientia de talibus habetur, cum secundum se cognoscuntur solum secundum principia illius scientiae specialis, sicut si cum huiusmodi cognitione cognoscantur cognitione ²² quam nata sunt participare ex cognitione eorum quae in scientia superiore ²³ cognoscuntur; nec est etiam talis scientia ²⁴ inferior ita certa sicut est scientia ²⁵ superior ex qua etiam quae sunt inferioris ²⁶ [Cod. V, fol. 247 R^a] scientiae plenius notificantur et certificantur.

Item est aliis ordo in scientiis secundum quod plures scientiae sunt aliquo modo ²⁷ circa idem secundum diversos modos considerandi, in quantum una considerat de aliquo quia est, non propter quid; alia vero de eodem considerat propter quid, in quo includitur quia est. Et propter huiusmodi habitudinem, una dicitur sub altera, scilicet ²⁸ considerans quia sub ²⁹ illa quae considerat propter quid, et sic se habent ad invicem scientia subalternans et subalternata. Et quia cognitio propter quid est perfectior quam cognitio solum quia est, scientia subalternans est scientia ³⁰ perfectior ³¹ respectu principiorum quae in scientia subalternata non habent cognitionem propter quid. Sed quia cum ³² de illis in scientia superiori sciatur ³³ propter quid ³⁴, et in illa sint ³⁵ conclusiones ³⁶ et propter hoc est scientia subalternata respectu subalternantis scientia imperfectior ³⁷ et aliquo modo ex suppositione alicuius notitiae respectu subalternantis, verumtamen non debet propter hoc dici quod non sit scientia [Cod. P, fol. 373 R^b] simpliciter, sed solum secundum quid, quia procedit ex principiis sufficienter scitis, sicut requiritur ad ³⁸ scientiam simpliciter dictam.

Ad eius intellectum est considerandum quod principiorum duplex

[*Cod. Q, fol. 200 R^b*] est modus ³⁹ cognoscendi. Quaedam enim sunt principia omnino prima et quae ab ⁴⁰ intellectu statim cognitis terminis plene et perfecte [*Cod. R, fol. 250 V^b*] cognoscuntur absque aliquo processu rationis per quam in illorum certam notitiam deveniatur, puta de quolibet affirmatio vel negatio ⁴¹: omne totum est maius ⁴² sua parte ⁴³; et sic de consimilibus. Et talia non sunt principia propria in scientiis specialibus; nec requirunt habitum in intellectu ⁴⁴ acquisitum et ageneratum per actus rationis devenientis per investigationem ⁴⁵ aliquam in talium notitiam; sed talia dicuntur principia naturaliter cognita.

Alius autem est modus cognoscendi ⁴⁶ principia specialium scientiarum magis specialia quae non sic saltem in evidentia suae veritatis intellectui se manifestant ⁴⁷. Sed in cognitionem eorum certam deveniatur actibus rationis per ⁴⁸ aliquam investigationem circa talium cognitionem procedentis, scilicet via sensus, experientiae et memoriae; ex quibus per inductionem concipitur universale quoddam quod est principium scientiae et ⁴⁹ conclusionum quae ex illa natae sunt deduci, prout determinat **Philosophus** (1) in fine secundi *Posteriorum*, de modo quo principia scientiarum fiunt cognita. Et quia talis modus cognoscendi non est per priora ⁵⁰ vel per causam, ideo per ipsum non habetur notitia de talibus propter quid, sed solum quia, etiam si contingat ⁵¹ quod aliqua talia sint cognoscibilia cognitione propter quid. Omnis ergo scientia quae procedit ex principiis de quibus habetur certa cognitionis quia sunt, modo praedicto qui est proprius modus cognoscendi principia scientiarum [*Cod. P, fol. 373 V^a*] specialium, est vere et proprie scientia. Sed scientia quae procedit ex principiis tali modo notis et quibus [*Cod. K, fol. 87 R^b*] non respondet alia notitia perfectior, scilicet demonstrativa et propter quid, est ⁵² scientia sic simpliciter et proprie quod non ex suppositione alicuius cognitionis perfectioris ⁵³ qua ⁵⁴ sint ⁵⁵ talia principia cognoscibilia nisi pro quanto sunt aliquo modo possibilia plenius ⁵⁶ declarari per scientiam omnimodo ⁵⁷ primam. Sed hoc est commune in omnibus scientiis specialibus. Scientia vero quae procedit ex principiis tali modo notis, quia nihilominus ⁵⁸ nata sunt cognosci notitia propter quid, quae licet non sit ⁵⁹ notitia ⁶⁰ conveniens talibus ut habent rationem principiorum, scilicet ⁶¹ respectu posteriorum, scilicet conclusionum quae per ipsa debent declarari, est tamen conveniens eis respectu priorum secundum quod sunt propositiones ⁶² tales terminos ⁶³ continent respectu quorum est accipere causam inherentiae praedicati ad subiectum. Et quia talis cognitionis est perfecta simpliciter respectu illorum quae sic nata [*Cod. V, fol. 247 R^b*] sunt cognosci ⁶⁴, ideo scientia subalternata est scientia quidem simpliciter et proprie, in quantum habet notitiam evidenter ⁶⁵ suorum principiorum secundum modum ⁶⁶ secundum quem proprie sunt cognoscibilia principia scientiarum specialium, in quantum sunt principia, scilicet quia sunt. Est tamen scientia ex suppositione, pro quanto ⁶⁷ principia illius ⁶⁸ non sunt ita perfecte nota sicut nata sunt cognosci. Immo deficit

eis⁶⁹ perfectior modus cognoscendi quo sunt cognoscibilia, scilicet cognitio propter quid. Sed supponitur eorum notitia⁷⁰ talis ex scientia superiori; qua⁷¹ habita, et ipsa talia principia et ex consequenti omnia⁷² alia quae sunt talis scientiae, perfectius cognoscerentur. Defectus⁷³ tamen talis modi cognoscendi talium principiorum non impedit [Cod. R, fol. 251 R^a] quin supposita alia cognitione ipsorum, scilicet [Cod. P, fol. 373 V^b] quia sunt modo praedicto, ipsa scientia enī illa sunt⁷⁴ principia vere et proprie sit scientia, licet non ita perfecta sicut subalternans.

Sed si principia subalternatae acciperentur⁷⁵ solum ut supposita a scientia superiori⁷⁶ quantum ad cognitionem quia sunt, sicut quantum ad cognitionem propter quid, tunc scientia subalternata non esset simpliciter et proprie scientia, sed solum ex suppositione et secundum quid, quia de his quae in scientia illa continentur non haberetur⁷⁷ notitia evidens neque⁷⁸ quia est [Cod. Q, fol. 200 V^a] neque⁷⁹ propter quid, sed solum tanquam credita et supposita tenerentur⁸⁰. Unde de consequentibus ad principia non haberetur⁸¹ certa notitia consequentis cum non haberetur⁸² certa notitia⁸³ antecedentis. Propter quod⁸⁴, licet⁸⁵ theologia sit de his quae sunt certissima in sua entitate et evidenter in sua veritate Deo et beatis⁸⁶, et potest esse quod in theologia sunt aliqua de quibus posset sciri propter quid, et scitur a Deo et beatis, cum tamen pro statu viae non habeatur evidens notitia de illis neque⁸⁷ quia sunt, neque⁸⁸ propter quid sunt, sed fide tenentur tanquam revelata a Deo qui non fallitur, ideo theologia non potest dici simpliciter et proprie scientia nec⁸⁹ subalternans nec⁹⁰ subalternata, sicut sunt scientiae philosophicae; licet non sit omnino negandum ipsam⁹¹ esse habitum scientificum addendum evidentiam cognitionis ultra notitiam quae ex fide habetur, prout fuit alias declaratum.

Per hoc patet responsio ad probationem assumpta: quia dicendum quod, licet scientia subalternata non procedat⁹² ex principiis sic per se notis⁹³ sicut principia omnino prima sunt per se nota, et licet etiam de illis habeatur notitia propter quid in alia scientia, non autem⁹⁴ in ipsa subalternata, procedit tamen ex principiis notis notitia quia sunt, via sensus, memoriae et cetera. Hoc autem [Cod. P, fol. 374 R^a] sufficit ad hoc quod scientia quae in⁹⁵ talibus procedit sit vere et simpliciter et proprie scientia.

¹ quod P. — ² subalternans R. — ³ regulas PR: regulans K; regulas Q. — ⁴ sic est] est sie Q. — ⁵ scit I^ae m. Q. in sit corr. 2^a m. Q. — ⁶ quia K. — ⁷ est K. — ⁸ quia scientia] quod scientiam R. — ⁹ om. K. — ¹⁰ alia add. K. — ¹¹ in scientiis ordo multiplex] duplex ordo talis in scientiis K. — ¹² priores, generaliores] generaliores. priores K. — ¹³ om. V. — ¹⁴ om. 1^a m. V. add. in marg. 2^a m. V. — ¹⁵ considerant de entibus prioribus respectu aliarum et aliquo modo, scilicet in generali, de his quae ad eas pertinent] dentibus prioribus respectu aliarum et aliquo modo, scilicet in generali de his quae considerant ab aliis scientiis considerantur et considerant quae ad alias pertinent K. — ¹⁶ quo P; om. Q. — ¹⁷ om. 1^a m. V. add. in marg. 2^a m. V; — om. RQ. — ¹⁸ scientiarum

aliarum] aliarum scientiarum K. — ¹⁹ posteriorum K. — ²⁰ om. VRK. — ²¹ om. 1^a m. K ; suppl. 2^a m. K. — ²² cognoscantur cognitione] om. K. — ²³ superiori K. — ²⁴ superiore scientia] om. P. — ²⁵ inferior ita certa sicut est scientia add. P. — ²⁶ inferiores K. — ²⁷ sunt liquo modo] aliquo modo sunt K. — ²⁸ om. P. — ²⁹ idem P. — ³⁰ om. K. — ³¹ perfectior add. Q. — ³² om. K. — ³³ scitur K. — ³⁴ sed quia — propter quid] om. Q. — ³⁵ sicut PR. — ³⁶ cognitiones P. — ³⁷ imperfectior] etiam perfectior P. — ³⁸ se add. Q ; del. postea. — ³⁹ considerandi vel add. K. — ⁴⁰ om. Q ; suppl. postea. — ⁴¹ et add. K. — ⁴² est maius] maius est P. — ⁴³ om. RK. — ⁴⁴ habitum in intellectu] in intellectu habitum K. — ⁴⁵ investigationis 1^ae m. Qin investigationem corr. 2^a m. Q. — ⁴⁶ cognoscendi R ; — cognoscendi 1^ae m. Q in cognoscendi corr. 2^a m. Q. — ⁴⁷ manifestat P. — ⁴⁸ vel K. — ⁴⁹ om. PRQ. — ⁵⁰ propria 1^ae m. K. in priora corr. 2^a m. K. — ⁵¹ contingit P. — ⁵² est add. K. — ⁵³ cognitionis perfectioris] perfectioris cognitionis perfectioris P. — ⁵⁴ om. 1^a m. K ; suppl. 2^a m. K. — ⁵⁵ per add. Q ; deinde del. — ⁵⁶ plenis P. — ⁵⁷ omnino PK. — ⁵⁸ data sunt add. P ; del. postea. — ⁵⁹ propter — sit] om. R. — — ⁶⁰ non sit notitia] notitia non sit K. — ⁶¹ om. K. — ⁶² proportionalis K ; proportiones Q. — ⁶³ termini nos R. — ⁶⁴ cognoscendi 1^ae m. Q in cognosci corr. 2^a m. Q. — ⁶⁵ evidentiae P. — ⁶⁶ secundum modum] om. R. — ⁶⁷ quia add. 2^a m. K. — ⁶⁸ om. Q. — ⁶⁹ pedefe add. Q ; postea del. — ⁷⁰ eorum notitia] notitia eorum K. — ⁷¹ quam 1^ae m. V. in qua corr. 2^a m. V ; — quam P. — ⁷² omnino R. — ⁷³ dffectus 1^ae m. Q in defectus corr. 2^a m. Q. — ⁷⁴ illa sunt] sunt illa K. — ⁷⁵ accipientur 1^ae m. V in acciperentur corr. 2^a m. V ; — accipientur PQ. — ⁷⁶ scientia superiori]superiori scientia K. — ⁷⁷ haberentur 1^ae m. Q in haberetur corr. 2^a m. Q. — ⁷⁸ nec P. — ⁷⁹ nec P. — ⁸⁰ detineretur Q. — ⁸¹ haberetus 1^ae m. Q in haberetur corr. 2^a m. Q. — ⁸² habet R. — ⁸³ consequentis — notitia] om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V. — ⁸⁴ quid RK. — ⁸⁵ autem add. K. — ⁸⁶ cum tamen pro statu viae non habeatur evidens notitia de illis add. K ; deinde del. — ⁸⁷ nec P. — ⁸⁸ nec P. — ⁸⁹ neque RK. — ⁹⁰ neque K. — ⁹¹ ipsum K. — ⁹² non procedat] quae procedit K. — ⁹³ sic add. K. — ⁹⁴ quantum Q. — ⁹⁵ ex Q.

(1) ARISTOTELIS *Analytica Posteriora*, B, 18 (I, 99, b).

IV. — Ad aliud cum arguitur quod iustitia generalis non differt realiter a particulari quia ¹ magis convenient ² istae iustitiae ad invicem quam potentiae ³ materiae ⁴ cum forma vel actu, quia tam iustitia particularis ⁵ quam generalis ⁶ dicunt ⁷ actum et formam ⁸ in genere, magis autem convenit actus ⁹ cum actu quam potentia cum actu ¹⁰, sed potentia materiae realiter est ¹¹ eadem cum ¹² forma, alioquin forma de nihilo et per creationem produceretur si ¹³ ipsa secundum suam essentiam in materia non esset ¹⁴; ergo ; et cetera ;

Dicendum quod circa habitudinem potentiae ad actum, quomodo scilicet ¹⁵ potentia est vel non est eadem cum actu sive substantiali sive ¹⁶ accidentalis, est considerandum quod, cum per potentiam possit intelligi subiectum quod per formam perficitur, per actum autem forma quae perficit, et cum per esse aliquid in potentia possit intelligi aliquid non habere esse in rerum natura secundum rationem suaे propriae naturae, sed solum in virtute et potestate alicuius alterius, esse autem in actu intelligatur aliquid habere esse in rerum natura secundum rationem suaे propriae ¹⁷ entitatis vel naturae ; si quae-

ratur [Cod. V, fol. 247 V^a] quomodo se habeat potentia ^{1*} ad actum primo modo, constat quod potentia non est actus nec e converso; nec potentia fit actus nec e converso ¹⁹, sed ex ambobus fit unum compositum ²⁰ ex duobus quorum unum habet rationem actus, aliud rationem materiae; et hoc modo potest dici quod materia habet rationem potentiae, forma vero rationem actus.

Si autem quaeratur qualiter se habent potentia et actus secundo modo, sic aliter [Cod. R, fol. 251 R^b] accipitur distinctio actus et potentiae ²¹ in simplicibus et aliter in rebus compositis; quia in rebus simplicibus non potest poni res simpliciter habere esse in rerum natura secundum aliquid sui et non habere esse etiam secundum aliquid eius; sed aut habet esse secundum illud totum quod ad eius entitatem pertinet, aut habet ²² non ²³ esse secundum to- [Cod. P, fol. 374 R^b] tum. In compositis vero potest accipi distinctio actus et potentiae ²⁴ isto modo et etiam alio modo; quia potest considerari compositum ut non habens esse in rerum natura secundum aliquid ²⁵ ad eius entitatem pertinens ²⁶ et ut habens esse secundum totum illud ²⁷ quod ad eius entitatem pertinet. Item potest considerari ut ²⁸ habens esse in rerum natura secundum aliquid ad eius entitatem pertinens quod est ²⁹ aliquid non quo habeat esse simpliciter, sed quo potest ³⁰ esse simpliciter, et ut non habens esse in rerum natura secundum aliquid eius [Cod. K, fol. 87 V^a] quod sie ad entitatem eius ³¹ pertinet quod [Cod. Q, fol. 200 V^b] illo habet esse simpliciter.

Istis ergo suppositis dicendum ³² quod in simplicibus et etiam in compositis, uno modo praedictorum actus et potentia se habent sicut non ens simpliciter sive cui secundum se ³³ nulla convenit entitas: possibile tamen est: sive cui nata est convenire aliqua entitas secundum se alterius potentia et virtute; et sic potest dici de omni creatura perfecta tam simplici quam composita et etiam de materia antequam ³⁴ habeat esse creatum ³⁵ in rerum natura ³⁶ quod ipsa est ens in potentia, non in actu. Cum autem habet esse per creationem dicitur esse in actu ³⁷ in rerum natura sic quod non in potentia, scilicet ad sui ipsius entitatem, licet non dicatur esse aliquid quod sit in actu simpliciter quia nec est forma vel actus nec ³⁸ compositum formam et actum habens, sed est aliquid in rerum ³⁹ natura quo aliud ens perfectum et in actu iam habet esse in potentia. cum materia de se habeat esse in potentia ad actualitatem formae sicut subiectum. Et hoc modo etiam antequam ⁴⁰ forma ⁴¹ habeat secundum se esse aliquid in rerum natura dicitur habere esse in potentia simpliciter; cum autem habet esse aliquid ⁴² in rerum natura ⁴³ secundum suam propriam entitatem dicitur esse in actu simpliciter non in potentia, scilicet ad sui ipsius entitatem, nec etiam [Cod. P, fol. 374 V^a] in potentia ad aliquid quo habeat actualitatem sive esse in actu simpliciter. Et talis modus essendi in potentia videtur esse medium inter ens et non ens simpliciter sic quod inter purum nihil. quod ⁴⁴ scilicet nullo modo est nee natum

est esse, et inter esse aliquid⁴⁵ in rerum natura secundum aliquam suam propriam entitatem quantumcumque imperfectam sive quantum ad aliquid ad eius entitatem pertinens quantumcumque imperfectum.

Quando ergo loquimur de ente omnino simplici quomodo in illo differt potentia et actus sive modus essendi quo⁴⁶ habet esse in actu vel potentia, non potest poni quod cum⁴⁷ habet esse in potentia⁴⁸ habeat esse secundum aliquid realiter ad eius essentiam pertinens, sed solum secundum entitatem alicuius sui principii non intrinseci sed solum extrinseci,⁴⁹ scilicet efficientis, in cuius virtute habet esse antequam sit in se ipso. Et hoc verificatur, ut dictum est, tam de materia quam de forma secundum seorsum acceptis.

Loquendo autem de ente composito non potest intelligi habere esse modo praedicto⁵⁰ circa ens simpliciter, scilicet in pura potentia ad entitatem, altero suorum principiorum existente in rerum natura. Nec potest etiam intelligi habere esse simpliciter et in actu non existente in⁵¹ rerum natura altero [Cod. R, fol. 251 V^a] principiorum, [Cod. V, fol. 247 V^b] scilicet forma; sed materia existente in rerum natura absque hoc quod aliquid formae secundum suam propriam entitatem existat in rerum natura, potest dici compositum habere esse in rerum natura⁵² in potentia secundum aliquid sui, id est secundum aliquid suorum principiorum intrinsecorum ad suam essentiam pertinentium, quod⁵³ est perfectibile per formam. Sed illo solo existente, compositum non dicitur esse vel habere esse simpliciter et in actu, sed solum in potentia; quia huiusmodi principium rei compositae non est nisi quaedam potentia- [Cod. P, fol. 374 V^b] litas ratione cuius compositum non dicitur esse simpliciter, sed solum in potentia respectu entitatis formae quae est actualitas simpliciter ratione cuius compositum dicitur esse simpliciter⁵⁴ et in actu. Et talis modus essendi videtur esse medium inter non ens simpliciter et ens simpliciter, sicut quod inter non ens cui non competit habere aliquam entitatem in rerum natura secundum aliquid ad eius entitatem⁵⁵ intrinsece⁵⁶ pertinens, quod⁵⁷ secundum **Philosophum** (I) erat omnino nihil nullius potentia potens esse, quia creationem negabat, et inter ens cui convenit⁵⁸ habere esse in rerum natura secundum entitatem completam principiorum suorum⁵⁹ intrinsecorum, quae ad eius perfectam entitatem⁶⁰ pertinent. Iste autem modus essendi medius inter ens⁶¹ et non ens simpliciter, ut dictum est, solum convenit rebus compositis quae possunt habere esse⁶² in potentia ratione alterius suorum principiorum, scilicet ratione materiae quae non est nisi quaedam potentia antequam habeat esse in actu ratione⁶³ alterius principii, scilicet formae quae est actus. Et tales res possunt produci de non esse simpliciter ad esse simpliciter per veram [Cod. Q, fol. 201 R^a] transmutationem quae est generatio cuius per se subiectum est sola materia⁶⁴ nihil includens de entitate formae. Non sic autem potest produci de non esse ad esse materia nec etiam forma ut secundum se accepta in esse producatur propter causam praedictam, quia scilicet nullum eorum est aliquid quod

sit⁶⁵ ens simpliciter vel cui conveniat esse simpliciter ; sed ambo sunt principia unius entis⁶⁶ simpliciter et cui convenit esse simpliciter⁶⁷.

Et secundum hoc⁶⁸ videtur quod ante terminum generationis de eo quod ad⁶⁹ entitatem compositi pertinet non praecexistat aliquid in rerum natura nisi sola materia⁷⁰ ; et sic forma non habet esse in materia ante terminum generationis realiter⁷¹ et secundum aliquam suam propriam entitatem. Quia tamen sicut [Cod. P, fol. 375 R^a] si principium materiale entis compositi produceretur in esse cum prius non haberet aliquam entitatem, secundum se diceretur creari, ita etiam videtur quod si principium formale in composite producatur in esse nulla entitate eius secundum se ipsam in propria natura praeexistente, dicetur⁷² etiam creari. Propter hoc supposito quod eius principium materiale prius habuit⁷³ esse in rerum natura, alioquin ipsum compositum de novo eraretur quantum ad principium materiale — hoc autem non supponitur de alio principio quod⁷⁴ est formale quod est etiam simplex in essentia et natura sua. nec potest secundum aliquid ad eius entitatem pertinens habere esse et secundum aliquid eius habere non esse — ideo aliqui⁷⁵ considerantes quod ante terminum generationis compositum non habet esse in actu quod dat forma⁷⁶, et sic [Cod. R, fol. 251 V^b] videntes quod forma non praeexistebat secundum aliquid ad [Cod. K, fol. 87 V^b] eius entitatem pertinens, posuerunt quod in termino generationis forma de nihilo producebatur⁷⁷ et sic creabatur ; et ad hoc posuerunt datores⁷⁸ formarum, licet in hoc sint antiqui aliquo modo diversificati, scilicet⁷⁹ **Plato, Avicenna et alii quidam**⁷⁹.

Alii autem reputantes omnino esse impossibile⁸⁰ aliquid fieri ex nihilo et omnino creationem negantes, videntes autem⁸¹ variationem fieri in rebus secundum formam a qua res habet⁸² esse simpliciter, quia aliquando aliquid dicitur ignis quod prius dicebatur non ignis, et supponentes propter⁸³ simplicitatem formae⁸⁴ quod non poterit aliquo modo ante [Cod. V, fol. 248 R^a] terminum generationis habere aliquid esse in rerum natura⁸⁵ quin⁸⁶ haberet⁸⁷ esse simpliciter et in actu, negantes generationem proprie dictam secundum quam composito acquiritur⁸⁸ esse simpliciter et in actu secundum rem et veritatem ; et videntes quod omnia naturalia sunt transmu- [Cod. P, fol. 375 R^b] tabilia aliquo modo ad invicem, dixerunt omnia esse in omnibus et omnia habere semper esse completum et in actu per formam secundum esse completum semper existentem ingenerabilem et corruptibilem secundum veritatem. sicut ponitur⁸⁹ de materia quantum ad ipsam esse uitiam materiae. Sed⁹⁰ ponebant generationem et corruptionem tantum secundum quandam apparentiam, in quantum ponebant quod omnia erant simul secundum quandam commixtionem minutarum partium quarum quaelibet⁹¹ erat in actu secundum naturam⁹² suam habens in se⁹³ materiam et formam suam⁹⁴ in actu ; sed propter earum minimam⁹⁵ quantitatem non apparebant ut in sua entitate ab invicem sunt distincta. per congregationem autem

multarum partium entis⁹⁶ alicuius secundum unam speciem constituebatur quoddam totum quod non acquirebatur aliquam entitatem quam prius non habebat ; sed in sua entitate quam prius habebat⁹⁷ in suis partibus prius disagregatis per huiusmodi congregationem evidenter apparebat⁹⁸ et deinde per segregationem⁹⁹ partium talium ab invicem et per congregationem partium alterius entis specifici dicebatur corrupti et aliud generari¹⁰⁰. Unde non inveniuntur philosophi¹⁰¹ authentici quin ponerent formam ante¹⁰² terminum generationis sic habere esse in potentia non in actu, quod realiter secundum se ipsam vel secundum aliquid ad eius propriam¹⁰³ entitatem pertinens in se ipsa formaliter nullo modo praeeexistebat ; et hoc quantum ad illos qui ponebant formam esse in potentia antequam haberet esse in actu secundum rem et veritatem ; aut ponebant ipsam ante terminum¹⁰⁴ generationis non habere esse in potentia antequam haberet esse in actu realiter, sed [Cod. Q, fol. 201 R^b] solum secundum quandam¹⁰⁵ apparentiam et evidentiam ; sed ponebant eam prius [Cod. P, fol. 375 V^a] habere esse secundum eius¹⁰⁶ entitatem completam, quia nec inter ista¹⁰⁷ medium videtur esse possibile¹⁰⁸ si simplicitas formae attendatur, quin scilicet oporteat ponere in materia¹⁰⁹ ante terminum generationis formam secundum suam entitatem completam et etiam¹¹⁰ in actu praeeistere¹¹¹ aut quod secundum nihil ad eius¹¹² entitatem sibi secundum se in natura sua pertinentem¹¹³ nullo modo realiter praeeexistat.

Sed quia utraque dictarum positionum videtur inconveniens, sicut patet¹¹⁴ per **Philosophum** (a) illas in pluribus locis¹¹⁵ reprobantem, ideo a **Philosopho** eligitur¹¹⁶ modus ponendi aliquo modo [Cod. R, fol. 252 R^a] medius inter praedictos ponendo cum prima quod non praecedit¹¹⁷ secundum¹¹⁸ aliquid ad eius entitatem pertinens formaliter¹¹⁹ in hoc differt a secunda¹²⁰. Item ponendo quod secundum aliquam entitatem praeeexistit, non quidem in actu et formaliter, sed in potentia et virtualiter ratione potentiae realiter, sed¹²¹ ratione materiae praeeistentis, ex qua potest ipsa forma ab agente educi et in hoc differens¹²² a prima.

Alii autem dicentes se tenere viam medium¹²³ inter praedictas duas positiones, et fingentes se in hoc tenere viam¹²⁴ philosophi dicunt quod ante terminum generationis forma in se ipsa formaliter et in propria natura non solum virtualiter in potentia materiae vel agentis praeeexistit¹²⁵ in materia secundum totalem entitatem et essentiam naturae sua, cum sit quid indivisible ; sed formae competit duplex modus essendi : unus est modus essendi potentialis, alias est modus essendi actualis. Et cum¹²⁶ habet esse secundum primum modum, dicunt quod habet esse in potentia ; cum autem¹²⁷ habet esse secundum¹²⁸ modum secundum, dicunt quod habet esse in actu. Diffe- [Cod. V, fol. 248 R^b] runt ergo isti, ut dicunt, a prima positione¹²⁹ [Cod. P, fol. 375 V^b] falsa in hoc quod dicunt formam non creari in quantum dicunt eam¹³⁰ praeeistere secundum eius entitatem propriam formaliter ; diffe-

runt autem ¹³¹ a secunda in quantum dicunt eam ¹³² non ¹³³ praecexistere ¹²⁴ secundum eius modum ¹³⁵ actualem. Dicunt ergo quod ista est positio **Aristotelis** (2) cuius sententia ¹³⁶ est quod formae antequam sint in actu in materia, sunt in ea in potentia; unde non inducuntur ab extra per creationem ¹³⁷, sed praecexistunt in ea, non quidem in actu latitantes tantum sicut alii dixerunt, sed in potentia quod est esse ¹³⁸ medium inter esse actu et omnino non esse. Potentia autem et actus potentiam perficiens circa eandem rem non dicunt diversas res sed ¹³⁹ diversos modos existendi eiusdem rei: hic autem diversus modus est perfectio et ¹⁴⁰ imperfectio vel determinatio et ¹⁴¹ indeterminatio vel informitas et forma. Nam esse ¹⁴² in potentia dicit imperfectionem et indeterminationem et informitatem ¹⁴³, esse vero in actu dicit perfectionem, determinationem et [Cod. K, fol. 88 R^a] formam sive speciem. Et hoc, scilicet quod forma ¹⁴⁴ realiter ante terminum generationis praecexistit ¹⁴⁵ confirmant per **Commentatorem** (3), octavo ¹⁴⁶ *Metaphysicae*, ubi loquens de generatione compositi ¹⁴⁷ quae est transmutatio de potentia in actum, dicit: « est ergo aliquod unum quod prius est in potentia et post ¹⁴⁸ transfertur de potentia in actum; translatio enim eius non largitur ei multitudinem, sed perfectionem in esse ». Item dicit ¹⁴⁹, duodecimo *Metaphysicae* (4), « quod agens apud **Aristotelem** non est congregans inter duo in veritate, sed est extrahens illud ¹⁵⁰ quod erat in potentia ad actum »; et cetera. Ex ¹⁵¹ quibus patet quod per hoc quod aliquid per agens transmutatur de potentia in actum, non acquiritur aliqua res nova alioquin completa trausmutatione essent plures res quam ante, sed solum novus essendi modulus ¹⁵².

Praeterea unumquodque ens secundum genus et speciem dividitur secundum actum et potentiam; est enim album [Cod. P, fol. 376 R^a] in actu et album in potentia ¹⁵³, ignis in aetu et ignis in potentia. Hoc autem non posset salvari nisi eadem res esset forma in actu et forma in potentia cum identitas speciei sumatur a forma. Item esse in potentia medium est inter esse in actu ¹⁵⁴ et non esse omnino, quod non est nisi negatio; medium autem communicat ¹⁵⁵ aliqualiter ¹⁵⁶ [Cod. R, fol. 252 R^b] cum extremis: quare cum album in potentia [Cod. Q, fol. 201 V^a] sit medium inter album in aetu et omnino non album quod est negatio albi, sicut ergo albedo in actu et negatio albedinis sunt aliud a ¹⁵⁷ subiecto. ita albedo in potentia realiter est aliud ab eodem subiecto; et cetera. Sed ex hoc posset argui ulterius: albedo in potentia est aliud realiter ¹⁵⁸ a negatione ¹⁵⁹; ergo est etiam aliud ab albedine in actu.

Praeterea si non ponatur quod forma praecexistat ¹⁶⁰ modo praedicto in generatione inducitur ¹⁶¹ ab extra, sicut dixerunt ponentes datorem formarum. Cum enim essentia ¹⁶² formae sit alia ab essentia materiae, si sola materia praecexistit ¹⁶³, forma ¹⁶⁴ fit ex nihilo. Nec videtur valere quod dicitur quod forma non fit ex nihilo, quia non fit, sed compositum est quod per se fit; quia licet non ¹⁶⁵ fiat forma per se sicut nec ¹⁶⁶ existit per se sed fiat in

materia quod est¹⁶⁷ fieri compositum ; cum ex quo est res alia a materia oportet assignare unde habet¹⁶⁸ suam entitatem. Non autem a materia quae est ab ea diversa ; nec ab agente, quia nihil¹⁶⁹ inducitur ab extra, cum non creet¹⁷⁰ eam ; ergo oportet formam ipsam¹⁷¹ secundum suam essentiam praexistere in materia, non quidem in actu, sed in potentia ; et generatione extrahitur per agens¹⁷² de potentia in actum.

Circa hunc autem¹⁷³ modum ponendi duo secure¹⁷⁴ assero [Cod. V, fol. 248 Va] ; primum est quod ista positio¹⁷⁵ est simpliciter contra intentionem **Philosophi** et **Commentatoris**, licet ex dictis eius male intellectis et male applicatis videatur aliqualiter confirmari. [Cod. P, fol. 376 R^b]. Secundum est quod falsitas et impossibilitas huiusmodi positionis evidentius appareat quam¹⁷⁶ falsitas et impossibilitas aliarum.

Philosophus enim si intendisset quod sic forma praecederet secundum suam entitatem in sua propria natura formaliter, licet sub aliquo tali modo¹⁷⁷ potentiali, hoc alicubi expressisset. Si¹⁷⁸ non invenitur, dicere quod praecessit¹⁷⁹ nisi in potentia, certum est autem quod aliquid bene dicitur esse vere in potentia cuius¹⁸⁰ tamen nihil existit¹⁸¹ secundum se ipsum formaliter in sua propria¹⁸² natura, sicut patet de his quae habent esse in anima per creationem. Et non¹⁸³ minus est verum quantum ad hoc de aliis quae vere habent esse in potentia. Sicut enim in aere tenebroso est lux in potentia, ita in anima peccatrice est¹⁸⁴ gratia in potentia¹⁸⁵, licet quantum ad principia activa et modum agendi inter huiusmodi sit aliqua differentia. Sicut enim gratia secundum suam entitatem non est in¹⁸⁶ anima ante Dei infusionem, ita etiam lux, secundum id¹⁸⁷ quod est secundum se ipsam, non est in aere tenebroso ante eius a corpore luminoso illustrationem¹⁸⁸, prout dicit **Augustinus**¹⁸⁹ (5) octavo¹⁹⁰ *Super Genesim ad litteram*, capitulo decimo nono : « Sicut aer praesente lumine fit lucidus, sic homo Deo sibi praesente illuminatur ».

Si¹⁹¹ etiam doctrina **Philosophi** quae ad nos pervenit consideretur, non invenitur quod dicat aliquid quod secundum suam propriam¹⁹² entitatem suae propriae naturae formaliter est¹⁹³ in rerum natura sive sit¹⁹⁴ simplex sive sit compositum, sit in potentia simpliciter illud¹⁹⁵ quod per naturam talem intelligitur. Si ergo forma aliqua secundum entitatem suae¹⁹⁶ naturae in materia existat, illa non potest dici simpliciter esse in potentia secundum tale genus entis quod est forma, sed dicitur [Cod. R, fol. 252 Va] secundum illud esse simpliciter et in actu. Et secundum hoc etiam compositum¹⁹⁷ in quo¹⁹⁸ habet esse materia et¹⁹⁹ forma secundum suas proprias entitates non dicetur²⁰⁰ esse compositum tale in potentia simpliciter, sed simpliciter [Cod. P, fol. 376 Va] in actu. Immo sicut, secundum doctrinam **Philosophi**, in rebus materialibus substantialibus sunt duo principia rei intrinseca, quorum unum dicitur potentia simpliciter sive id secundum quod aliquid est in potentia simpliciter, scilicet materia, aliud autem dicitur actus simplici-

ter²⁰¹ sive illud secundum quod aliquid dicitur esse in actu simpliciter, scilicet forma; sicut²⁰² impossibile est ponere materiam primam in aliquo secundum entitatem convenientem sibi²⁰³ secundum proprietatem naturae suae²⁰⁴, et dicere²⁰⁵ quod illud non sit vere et simpliciter in potentia ad aliquid aliud, cum materia sit illud quo aliquid potest esse simpliciter aliquid quod non est in actu, ita impossibile²⁰⁶ est ponere formam esse in aliquo secundum entitatem convenientem sibi²⁰⁷ secundum proprietatem naturae suae et differentiae quod illud non sit in [Cod. Q, fol. 201 V^b] actu simpliciter, sed adhuc sit in ipso simpliciter²⁰⁸. Sicut enim²⁰⁹ materia est potentia et²¹⁰ quae est medium inter non esse simpliciter²¹¹ et esse simpliciter, propter quod ipsa est prop[ri]e nihil²¹² secundum **Augustinum** (6), in quantum infra ipsam²¹³ non potest esse aliquid²¹⁴ quod²¹⁵ habeat aliquam entitatem realem secundum se, ita forma quae est alterum extremum et est illud²¹⁶ quo aliquid est simpliciter non potest poni secundum suam entitatem propriam in²¹⁷ materia ipsa²¹⁸ quin compositum [Cod. K, fol. 88 R^b] cuius est talis forma habeat esse simpliciter in actu et non solum in potentia. Et sicut non potest poni descensus infra materiam quin sit casus in nihil, ita non potest poni ascensus in entitate supra materiam quin sit recessus a potentia simpliciter per consecutionem actus simpliciter. Et sicut illud in quo est entitas materiae ratione illius non est nisi ens in potentia simpliciter²¹⁹, ita illud in quo est entitas formae ratione eius²²⁰ non est ens in potentia simpliciter, sed ens in actu simpliciter; et sicut absurditas²²¹ esset dicere secundum [Cod. V, fol. 248 V^b] doctrinam **Philosophi** quod materiae vel ei in quo est materia secundum suam entitatem ratione materiae conveniat modus essendi secundum esse potentiale et secundum [Cod. P, fol. 376 V^b] esse actuale, sed²²² solum modus essendi secundum esse potentiale²²³, ita etiam dicere quod formae vel ei in quo est forma secundum²²⁴ suam entitatem ratione ipsius formae conveniat modus essendi secundum esse potentiale ratione cuius possit dici esse in potentia simpliciter et secundum esse actuale²²⁵ ratione cuius possit²²⁶ dici esse²²⁷ actu²²⁸ simpliciter, sed solum modus essendi secundum esse actuale²²⁹, quia sicut potentialitas²³⁰ materiae sive illud quo habens materiam est in potentia simpliciter²³¹ ad formam sive ad²³² esse in actu per²³³ formam, non est aliquid realiter differens²³⁴ a materia. Immo nec²³⁵ est aliquis modus realis circa ipsam, licet ad hoc quod subiciatur transmutationi ad formam cui nata est esse subiecta secundum rationem huius suae potentiac, quae est id ipsum quod essentia materiae: ita etiam actualitas formae sive illud quo habens formam est in actu simpliciter, non est aliquid realiter differens a forma sive ab entitate formae: immo nec est aliquis modus realis circa ipsam. Licet enim inter primam formam quae est maxime materialis et inter ultimam quae est minime materialis sint multi gradus actualitatum secundum diversas formas²³⁶ secundum diversos gradus in perfectione²³⁷, quaelibet tamen dat esse in actu simpliciter [Cod. R,

fol. 252 V^b]. In natura autem materiae quae non est nisi ²³⁸ pura ²³⁹ potentia non possunt gradus potentialitatum inveniri, loquendo de illa potentialitate quae non est aliud ab essentia materiae.

Et ex hoc patet quod cum dicitur quod per formam secundum esse potentiale intelligitur ²⁴⁰ indeterminatio vel imperfectio vel informitas formae, per esse autem actuale intelligitur determinatio, perfectio ²⁴¹ et forma vel ²⁴² species vel formalitas ipsius formae, ²⁴³ talia non innituntur fundamento reali ; quia imperfectio et perfectio ²⁴⁴ formae respectu ipsius formae perfectae et ²⁴⁵ imperfectae non dicunt aliam rem nec alium modum realem ; sed aliquetas quam important non est nisi quaedam aliquetas [**Cod. P, fol. 377 R^a**] rationis quae convenit formae uni ex habitudine vel comparatione ²⁴⁶ secundum rationem ad aliam. Sicut etiam materialitas respectu materiae nullo modo potest attribui materiae nec ut res alia a materia, nec ut quidam ²⁴⁷ modus realis ²⁴⁸ circa ipsam, ita etiam nec formalitas potest attribui formae ; et ideo ²⁴⁹ per talia dicta non nisi figura importari videntur ²⁵⁰. Non potest ergo, secundum doctrinam **Philosophi**, accipi distinctio secundum actum et potentiam considerando unam et eandem rem quae est vere forma secundum suam entitatem propriam existens in materia ut sub quadam indifferentia se habens ²⁵¹ ad hos duos modos essendi, ut ipsa non variata secundum suam realem et essentialiem entitatem sit indifferentis ad tales diversos modos ²⁵² ut secundum unum dicatur ens in potentia simpliciter, secundum alium dicatur ens in actu simpliciter ; et tamen per istos modos nulla res alia ab entitate formae importatur. Ut enim dictum est, secundum doctrinam **Philosophi**, sola materia est illud ²⁵³ quo aliquid est in potentia simpliciter ; et quaelibet forma substantialis quantumcumque imperfecta est id quo aliquid est in actu simpliciter [**Cod. Q, fol. 202 R^a**] cum talis forma ponitur esse realiter in materia ; et sic solum de materia potest vere dici quod ipsa est indifferentis proprie ad tales diversos modos, scilicet ad actum alium et formam et ad illius privationem in habendo contrariam ²⁵⁴. Quod enim sic est indifferentis ad aliqua duo habentia rationem ²⁵⁵ duorum terminorum incompossibilium oportet quod realiter differat ab utroque.

Per hoc enim **Philosophus** (7) primo *Physicorum*, scilicet ex incompossibilitate terminorum motus sive transmutationis, probat quod illud ²⁵⁶ quod ²⁵⁷ stat ²⁵⁸ unum et idem secundum rem ²⁵⁹ cum utroque termino ²⁶⁰ ab utroque realiter est diversum. Propter quod ostendit materiam esse aliquid ²⁶¹ differens a formis contrariis respectu quarum indifferentiam dicitur habere. Ergo similiter ²⁶² in proposito. Si [**Cod. V, fol. 249 R^a**] essentia formae sit aliquid [**Cod. P, fol. 377 R^b**] indifferentis ad modum ²⁶³ eius essendi ²⁶⁴ potentiam ²⁶⁵ et actualem ²⁶⁶, realiter erit differens ab utroque, cum isti modi sint incompossibilis. Et secundum hoc etiam essentia formae non erit terminus generationis, quia per generationem non acquiritur ; sed quidam modus formae erit terminus generationis ; et dicetur generatio ²⁶⁷ trans-

mutatio modalis et accidentalis²⁶⁸, non realis nec substantialis. Cum secundum tenentes hanc²⁶⁹ positionem potentia sive modus potentialis essentiae formae et actualitas sive modus essendi actualis eiusdem ad genus²⁷⁰ qualitatis pertineant, quia dicunt quod forma substantialis quantum ad rem quam dieit, est in praedicamento substantiae; quantum vero ad praedictos modos [Cod. R, fol. 253 R^a] est in praedicamento qualitatis: ipsa enim potentia sive modus potentialis ad secundam speciem qualitatis²⁷¹: actualitas vero sive modus essendi actualis eiusdem ad primam ab ipsis dicitur pertinere²⁷², sive modus essendi actualis suam essentiam non variatur. sed secundum modos praedictos, sicut isti dicunt [Cod. K, fol. 88 V^a].

Item quod tales modi essendi²⁷³ potentialis et actualis non dicant modos proprie loquendo, hoc videtur, quia modus de ratione sua videtur importare aliquid consequenter²⁷⁴ se habens ad rem cuius est modus dicens aliquam dispositionem vel habitudinem circa illam; et secundum hoc rem ipsam cui intelligitur adesse supponit habere entitatem sibi convenientem secundum se nee illa ei per huiusmodi modos tribuitur²⁷⁵. Ergo videtur quod forma debet esse²⁷⁶ in actu se ipsa formaliter antequam sint²⁷⁷ ei modi sibi convenientes attribuendi. Ergo illud quo forma dicitur esse aliquid in actu modus eius non potest esse²⁷⁸, sed est aliquid a modis suppositum²⁷⁹.

Quod autem de intentione **Aristotelis** sit ponere quod forma ante terminum generationis non praeeexistat in materia secundum suam naturam²⁸⁰ secundum quam [Cod. P, fol. 377 V^a] realem compositionem faciat eum materia, sed ipsa secundum nullam realitatem aliam²⁸¹ a realitate materiae²⁸² praeeexistat, in qua dieitur praeeistere²⁸³ in potentia in quantum materia est²⁸⁴ potentia cuius transmutatione potest generari aliquid compositum per se comprehendens materiam et formam in actu quae pro tanto dieitur prius²⁸⁵ fuisse in potentia non sie quod ipsa in propria entitate sub tali modo praeeisteret²⁸⁶, immo huius²⁸⁷ suae entitatis secundum se nihil praeerat, sed sie quod praeerat²⁸⁸ aliquid realiter secundum suam tantam entitatem quod eius transmutatione per se poterat fieri aliquid eompositum. Et ad evitandum ineonveniens de creatione hoc posuit²⁸⁹ **Philosophus**²⁹⁰ (8), scilicet quod illud²⁹¹ quod fit ex aliquo sui non creatur: illud autem quod fit ex aliquo sui oportet esse compositum ex talibus duobus quod secundum unum illorum praeeexistat ex quo fieri possit, et secundum aliud non praeeexistat ut secundum id²⁹² fieri possit. Quia tamen illud in quo tale compositum praecrat est talis naturae quod sua transmutatione tale compositum per se fieri potest, ideo totum et in hoc etiam ipsa²⁹³ forma²⁹⁴ praecrat in potentia.

Et²⁹⁵ hoc patet si eonsiderentur quae circa hoc **Philosophus**⁽⁹⁾ dieit in septimo *Metaphysicae*. ubi traetat principaliter hanc materiam. Quia volens excludere dietas positiones²⁹⁶ de creatione et latitione²⁹⁷ formarum. accepit duas²⁹⁸ propositiones pro fundamento quas probavit satis diffuse:

quarum una est quod forma non generatur per se sicut nec materia, sed totum compositum; altera²⁹⁹ est quod omne [Cod. Q, fol. 202 R^b] quod generatur³⁰⁰, generatur ex aliquo quod est pars sui; et ex istis concludit quod compositum generatur ex materia quae est pars sui; et per hoc evadit difficultatem de creatione. Unde concludit ibi (10): « palam ergo quod nec species aut quocunque oportet vocare in sensibili³⁰¹ formam³⁰² non fit³⁰³, nec est eius generatio ». Et ibi dicit³⁰⁴ **Commentator** (11) quod si forma esset [Cod. P, fol. 377 V^b] artificata, id est³⁰⁵ facta, tunc constitueretur ex actione alicuius ab agente, et sic formae esset forma.

Item **Commentator** (12) exponens illa verba in septimo³⁰⁶ (13): « quoniam nec quod ex ligno fit statua aut de la-[Cod. V, fol. 249 R^b] teribus [Cod. R, fol. 253 R^b] domus; si quis valde inspicerit non utique simpliciter dicet quia³⁰⁷ oportet permutato³⁰⁸ fieri ex quo sed non permanente », et cetera³⁰⁹; dicit quod non est³¹⁰ dicendum quod generatum est unum simpliciter, id est forma tantum, sed compositum ex materia et forma et privatione praecedenti; quoniam generatio erit quando generans transmutat materiam donec in ea³¹¹ faciat formam³¹² non ex aliquo quod remaneat in eadem dispositione, quoniam si materia remaneret in sua dispositione³¹³ quando generans generat³¹⁴ generatum, tunc generans nihil facheret nisi formam tantum. Sed agens cum facit aliquid ex cupro, non facit ex cupro formam tantum quemadmodum non facit materiam; sed necesse est quod artifex qui est aliquod demonstratum faciat³¹⁵ aliquod demonstratum, scilicet quod facit cuprum rotundum esse aut sanguinem esse³¹⁶ equum; et non facit aliquod unum in aliquo uno, verbi gratia formam in subiecto³¹⁷, quoniam manifestum est quod si facit, facit ex aliquo aliud, non aliud in alio; facit enim ex materia formatum³¹⁸, non in materia formam.

Patet ergo quod **Philosophus** (13) et **Commentator** per hoc excludent creationem, scilicet quia³¹⁹ generans generat totum compositum per transmutationem materiae, quae sive ex qua poterat³²⁰ fieri tale compositum; quia enim materia non manet intransmutata, ideo totum fit. Sic ergo secundum intentionem eorum forma erat in potentia materiae, non quia ibi esset secundum esse eius reale distinctum a materia, sed quia sic poterat transmutari materia nihil entitatis formae realiter praehabens ut fieret aliquod formatum ab agente. Et mirum fuit quod, cum per talem modum quallem isti ponunt nimis facile³²¹ et evidens sit destruere creationem. Immo etiam hoc est [Cod. P, fol. 378 R^a] destruere vere generationem, cum ponatur forma secundum suam entitatem propriam³²² semper esse in materia. Quare per talem modum processerunt et ad expressionem modi nunc inventi attingere non poterunt³²³, quia ubicunque faciunt mentionem de forma quomodo fit et quomodo acquiritur sibi esse in termino transmutationis, nunquam faciunt mentionem³²⁴ de tali modo actuali secundum quem³²⁵ fiat ipsa forma praexistens in sua entitate essentiali. Immo semper exprimunt formam nomine

formae simpliciter secundum suam entitatem essentialiem, dicentes ipsam simpliciter fieri et acquirere esse eo modo quo sibi convenit fieri, ut patet³²⁶ dicta eorum insipienti.

Dicit enim **Commentator** (14), ubi supra : « Generatio erit quando gonerans transmutat materiam donec in ea faciat formam », et cetera. Evidenter ergo apparet secundum intentionem **Philosophi** (15) et **Commentatoris** (16) in pluribus locis, et praecipue in septimo *Metaphysicae* quod factioinem sive generationem non praecexistat nisi materia [Cod. K, fol. 88 V^b] cum privatione formae siendae, ita quod ex non sano fit sanus. Et eandem sententiam etiam ponit primo *Physicorum* (17). Unde³²⁷ quando **Philosophus** (18) inquirit modum generationis et quid praecexistat generationi³²⁸ concludit quare, sicut dicit³²⁹ : « impossibile factum esse³³⁰ si³³¹ nihil praecexistit ; quod³³² quaedam ergo pars ex necessitate existit³³³. palam ; materia namque pars ; inest enim et fit hoc ». Planum est ergo quod non supponit aliquid de generato praecistere generationi³³⁴ nisi solam materiam. Unde non magis potest dici de forma naturali quod materia existente sub opposita forma plus habeat [Cod. R, fol. 253 V^a] de entitate reali secundum se secundum proprietatem suac naturae quam materia non³³⁵ existente quando non habet esse nisi in potentia agentis potentis totum [Cod. Q, fol. 202 V^a] compositum producere ex³³⁶ nihilo. **Philosophus** tamen, hoc supposito, diceret eam nullo modo esse in potentia, quia ponit quod ex nihilo nihil potest fieri, negans creationem simpliciter. Fideles³³⁷ autem dicunt³³⁸ quod immo vere est in potentia et habet esse potentia sic [Cod. P, fol. 378 R^b] quod³³⁹ potest³⁴⁰ habere³⁴¹ esse actu potentia agentis. Secundum **Philosophum** aucteu materia existente, licet [Cod. V, fol. 249 V^a] forma non habeat secundum se aliquid entitatis suac naturae, dicitur tamen³⁴² esse in potentia in³⁴³ quantum in rerum natura iam existat aliud ens potentiale sic quod ciui transmutatione potest fieri per se aliquod compositum cuius pars est materia praecistens et forma quac fit factione talis compositi.

Item falsitas et impossibilitas dictae positionis est maior et manifestior quam aliarum. Constat enim quod, licet philosophi pro maiori parte creationem tanquam rem³⁴⁴ impossibilem negaverint³⁴⁵ illa tamen non est neganda simpliciter ; immo secundum fidem catholicam necessario est ponenda. Supposita autem possibilitate³⁴⁶ creationis, formam aliquam creari non solum a Deo sed etiam a creatura spirituali³⁴⁷ et separata praecipue³⁴⁸ non est inconveniens adeo manifestum quod possit³⁴⁹ hoc evidenter ab unoquoque improbari. Similiter etiam in ponendo latitionem formarum non est falsitas adeo manifesta statim minicunque sicut est in³⁵⁰ ponendo quod ponitur in ista, quia etiam est aliquando commixtio³⁵¹ plurium rerum quarum quaelibet est aliquid in actu simpliciter : et tamen non apparet unumquodque in sua actualitate. Unde in dictis positionibus non apparent incompossibilia et contradictoria quac in illis aliquo modo includuntur ita evidenter, sicut in

hac positione ³⁵², quia in ista manifeste apparent contradictoria intuenti : et ideo a sapientibus philosophis saltem sub hac formā non invenitur posita ; per istam enim ponitur forma vel habens formam simul ens et non ens vel esse et non esse simpliciter.

Item ponitur secundum ³⁵³ illam aliquid vere fieri et non fieri et vera et non vera transmutatione reali. Cum enim illud quod est in potentia simpliciter sit non ens simpliciter, in hoc quod ponitur forma habere esse in materia solum in potentia, ex illo modo essendi non potest illud in quo est dici ens simpliciter ; immo est non ens ³⁵⁴ simpliciter. Item cum forma secundum suam realitatem [Cod. P, fol. 378 V^a] in natura existens sit perfectio materiae quae secundum se ³⁵⁵ est ens in potentia ad formam quae est id quo perficitur et quo aliquid est ens simpliciter, ponere formam secundum suam propriam naturam ³⁵⁶ esse realiter in materia est ponere compositum cuius est esse simpliciter sive quod est ens simpliciter. Dicere enim quod ipsa forma sive essentia vel entitas formae per quandam indifferentiam potest considerari ³⁵⁷ sub ratione modi essendi potentiali vel actuali et, cum existit sub uno, vere est in potentia et non ens simpliciter tam ipsa quam illud cuius est, cum autem existit sub alio vere est in actu et ens simpliciter, si per huiusmodi ³⁵⁸ indifferentiam intelligatur quod id quod nomine formae ³⁵⁹ importatur potest considerari ut non habens aliquid esse reale in rerum natura secundum suam propriam entitatem, sed in potentia agentis, nulla materia existente sicut erat ³⁶⁰ in potentia solius Dei creantis ante creationem rerum aut etiam in potentia materiae in quantum est transmutabilis ab agente transmutatione [Cod. R, fol. 253 V^b] qua potest produci per se compositum aliquid cuius est forma ³⁶¹, per modum autem actualem ³⁶² intelligatur forma ut habens esse reale in rerum natura secundum suam propriam entitatem, sic est verum quod formae competit duplex modus essendi. Et secundum unum ³⁶³ ipsa ³⁶⁴ et illud cuius est, est ens simpliciter et in actu et ³⁶⁵ nulla contradictio in hoc invenitur. Et si forma in rerum natura existente intelligatur huiusmodi indifferentia talium modorum essendi circa ipsam ³⁶⁶, hoc est omnino irrationaliter ³⁶⁷ contradictionem implicans manifestam ³⁶⁸. Cum enim, ut dictum est, realitas formae non sit nisi actualitas quaedam, sicut realitas materiae non est nisi potentialitas quaedam ³⁶⁹, [Cod. Q, fol. 202 V^b] ponere formam esse realiter in rerum natura sub modo potentiali tali quod non possit dici actualitas simpliciter, sed solum potentialitas quaedam, est [Cod. P, fol. 378 V^b] dicere quod sit forma et actus et non sit forma et [Cod. V, fol. 249 V^b] actus ; sicut ponere materiam in rerum natura ³⁷⁰ sic tamen quod non possit ³⁷¹ dici potentialitas quaedam, est dicere quod sit ³⁷² materia et potentia quaedam ³⁷³ et quod non sit materia et ³⁷⁴ potentia. Quamvis enim forma ³⁷⁵ una ³⁷⁶ possit esse actualior alia, quia perfectior sive ³⁷⁷ in eadem ³⁷⁸ specie cum differunt ³⁷⁹ secundum magis et minus, sive in diversis speciebus, nec est nisi una forma quae sit actus purus, tamen ³⁸⁰

non potest ponи quod aliqua forma sit in rerum natura cui non conveniat esse formam³⁸¹ simpliciter in genere suo nec imperfectio³⁸² vel perfectio³⁸³ formae per quae³⁸⁴ exprimuntur, huiusmodi modi dicunt aliquid per quod possit convenire formae existenti³⁸⁵ in rerum natura habere esse secundum modum potentiale, quia per imperfectionem formae non intelligitur aliud quam³⁸⁶ forma imperfecta et per perfectionem formae [Cod. K, fol. 89 R^a] forma perfecta.

Circa hoc tamen est intelligendum quod, licet tales modi essendi respectu formae habentis esse realiter in materia non possint diversificari modo praedicto, immo si forma existit³⁸⁷ in rerum natura sive in³⁸⁸ materia est ens simpliciter, et cetera; tamen si haec referantur ad totum compositum, sic bene dicunt diversos modos essendi realis, sic quod illud habet esse aliquod reale vel in rerum natura secundum dictos modos³⁸⁹ sic quod secundum modum eius essendi potentiam³⁹⁰ vere est in potentia et non ens simpliciter; et secundum aliud est in actu et ens simpliciter³⁹¹; existente enim materia cuius transmutatione produci potest compositum in actu, potest dici quod ratione talis materiae tale compositum habet esse reale³⁹², sed secundum modum essendi potentiam et imperfectum, quia iam est in rerum natura aliquid ad tale compositum pertinens, per quod sive per cuius transmutationem ipsum compositum natum est³⁹³ habere esse in actu simpliciter. illo autem composito producto habet esse secundum modum³⁹⁴ actualem³⁹⁵ et perfectum, quia iam est in rerum natura illud secundum quod convenit sibi esse [Cod. P, fol. 379 R^a] in actu et esse ens simpliciter.

Practerea cum generatio sit transmutatio ad esse vel ens simpliciter secundum substantiam ex non ente simpliciter secundum talem substantiam, ponendo quod ante terminum generationis habeat esse realiter forma in materia, ponitur quod illud in quo est materia generatur et non generatur³⁹⁶, sieut patet per se³⁹⁷; quia nulla transmutatio realis est in qua terminus ad quem³⁹⁸ realiter non differt a termino a quo. Sed ita est hic quod forma quae habet esse in termino [Cod. R, fol. 254 R^a] generationis realiter habebat³⁹⁹ esse, cum subiectum generationis erat⁴⁰⁰ sub termino a quo. Nec sufficit dicere quod sit variatio realis secundum modos reales, non⁴⁰¹ secundum res diversas. Tamen quia non potest aliquis⁴⁰² duci ad maius⁴⁰³ inconveniens quam quod concedit⁴⁰⁴ quod nulla est transmutatio realis sic quod termini⁴⁰⁵ transmutationis importent⁴⁰⁶ diversas res, sed solum diversos modos circa eandem rem, et quod non est aliqua transmutatio simpliciter realis, sed solum modalis; tamen quia ponere aliquod medium inter ens secundum rationem et ens per se quod est res aliqua praedicamentalis, est figmentum. Sieut ergo alias fuit declaratum, circa transmutationem quae fit secundum maius et minus et quae in terminis transmutationis minorem differentiam importat, quia etiam ponitur quod non fit sic a contrario in contrarium quod diversificant speciem, de quo⁴⁰⁷ tamen apud aliquos posset esse dubium⁴⁰⁸, saltem

est ⁴⁰⁹ talis differentia realis inter ipsos terminos quod ⁴¹⁰ non potest salvari realis transmutatio secundum aliquam formam accidentalem secundum gradus qui importantur ⁴¹¹ per maius et minus nisi in termino ⁴¹² transmutationis vere et realiter sit alia forma secundum essentiam ⁴¹³ quam in termino a quo, nec manere potest subiectum transmutationis talis realiter sub forma sub qua erat in termino a quo cum habet esse in termino ad quem ⁴¹⁴, si ponatur quod sit transmutatio realis, ita etiam in proposito cum inter transmu-[Cod. P, fol. 379 R^b] tationes [Cod. V, fol. 250 R^a] illa quae est manifeste de contrario in contrarium, et quae est maxima ⁴¹⁵ transmutatio secundum quam maxima variatio fit in rebus quantum ad transmutationes possibles in natura, scilicet ⁴¹⁶ secundum esse et non esse simpliciter, subiectum transmutationis si vere et realiter transmutetur ⁴¹⁷ debet esse sic privatum forma quae acquiritur in termino [Cod. Q, fol. 203 R^a] transmutationis quod ⁴¹⁸ secundum essentiam nullo modo sit eadem cum forma ⁴¹⁹ sub qua est ⁴²⁰ in termino a quo. Et sicut ibidem declaratum fuit, non sufficit ⁴²¹ dicere quod magis et minus dicunt diversos modos reales eiusdem formae secundum quos fieri potest talis ⁴²² variatio realis, quoniam impossibile est quod magis album differat a minus albo aliquo modo realiter; et tamen magis album non sit res alia a minus albo vel ⁴²³ in magis ⁴²⁴ albo non sit res aliqua quae ⁴²⁵ non erat in minus ⁴²⁶ albo, ita etiam in proposito non sufficit dicere quod esse potentiale et actuale dicant diversos ⁴²⁷ modos reales eiusdem formae secundum quos fit talis ⁴²⁸ transmutatio realis propter eandem ⁴²⁹ rationem. Inconveniens est ergo ponere quod in transmutatione maxima secundum principia naturae possilia non fiat ⁴³⁰ transmutatio nisi secundum quosdam modos reales.

Et hoc patet per exemplum quo dictum suum confirmare nituntur. Dicunt enim quod motus localis est motus verus ⁴³¹ et primus inter ceteros motus, ut declaratur in octavo *Physicorum* (19); et tamen non est ibi variatio nisi secundum quosdam modos; quia cum idem quod erat in uno loco habet esse ⁴³² in alio, ex hoc non convenit illud variari secundum rem, sed solum secundum quosdam modos, quia secundum ubi; et sic est talis transmutatio realis; et tamen non est nisi modalis, pro quanto est secundum tales modos. Sed istud non valet. Nam sicut dicit **Commentator** (20) quinto *Physicorum*: motus habet duplex subiectum: unum [Cod. R, fol. 254 R^b] est ipsa res mota et ab isto subiecto non [Cod. P, fol. 379 V^a] denominatur motus, nec sortitur speciem, nec est id quod per motum acquiritur ⁴³³. Aliud est natura in qua fit motus a qua sortitur speciem; et ideo licet in motu locali non sit transmutatio subiecti motus quod ⁴³⁴ res ⁴³⁵ mota nisi secundum modum, appellando modum rei ⁴³⁶ dispositionem aliquam realem secundum quam ipsa res in sua essentia et natura non variatur; nihilominus in natura in qua fit motus, scilicet ubi, est vera et realis transmutatio et essentialiter non secundum modum; per motum enim localem novum ⁴³⁷ ubi acquiritur, non solum

aliquis modus ipsius ubi ; et ideo sicut mobile quod est in sphaera ⁴³⁵ ignis non est realiter in loco terrae, ita nec [Cod. K, fol. 89 R^b] in ipso est realiter ubi quod derelinquitur ex loco terrae in suo locato. In natura ergo in ⁴³⁶ qua fit motus semper est transmutatio essentialiter ; et ipsa per motum acquiritur realiter ; non modus est eius tantum ; propter quod etiam motus distinguuntur secundum distinctionem praedicamentorum quorum naturae per motum acquiruntur, ut patet quinto ⁴⁴⁰ *Physicorum* (21). Nec in tota philosophia invenitur quod alicubi dicatur a **Philosopho** vel **Commentatore** quod motus alterationis habeat speciem a termino ad quem, non autem motus ⁴⁴¹ localis ; nec quod ⁴⁴² motus sursum et seorsum sunt unus specie.

Si autem dicatur secundum aliquos qui uno iectu perimunt ⁴⁴³ et exclu-
dunt a rerum natura septem praedicamenta ut ⁴⁴⁴ illa non ⁴⁴⁵ dicant veras res, veram et ⁴⁴⁶ realem compositionem eum suis subiectis facientes, sed dicunt tantum quosdam modos sive quasdam habitudines quae non addunt rem aliquam ad substantiam, et ideo in proposito quantum ad motum localem fit variatio solum secundum quosdam modos reales non autem secundum res, tamen cum adhuc reserventur secundum ipsos duo praedicamenta realia per ⁴⁴⁷ substantiani sal. [Cod. P, fol. 379 V^b] tem cum transmutatio fit ⁴⁴⁸ secun-
dum naturas illorum, non poterit dici quin fiat illa realiter secundum essentias rerum quae sunt verae res simpliciter et non solum quidam ⁴⁴⁹ modi reales sicut patet cum fit motus ab albe [Cod. V, fol. 250 R^b] dñe ad nigredinem : esse enim aliquid album non dicit illud solum habere quendam modum realem ⁴⁵⁰, sed veram rem absolutam. Patet ergo quod praedicta positio inter omnes falsas et impossibiles est in sua impossibilitate manifestior.

Cuius falsitas adhuc ⁴⁵¹ potest sic ostendi : quia si ponatur quod in ma-
teria praeexistit secundum esse potentiale forma per generationem naturaliter producenda ⁴⁵² et est aliquid realiter distinctum a materia, ponatur quod sit aliqua materia ⁴⁵³ in qua sit forma ignis in actu et in ea non sit forma aquae secundum realitatem suam propriam secundum modum suum essendi poten-
tialem concreata ⁴⁵⁴, quod videtur possibile, ex quo sunt [Cod. Q, fol. 203 R^b] res essentialiter differentes, talis ignis non erit aqua in potentia ut naturali transmutatione possit ex ipso fieri aqua, sed illa fiet per creationem : quod videtur inconveniens.

Praeterea cum secundum aliquos impossibile sit ponere in rerum natura aliquid existere secundum esse potentiale excluso esse actuali, propter quod ponitur ab aliquibus quod non potest poni in rerum natura materia quae ⁴⁵⁵ non sit perfecta forma et actu : ergo similiter non poterit poni forma in materia secundum eius esse ⁴⁵⁶ reale solum secundum esse potentiale absque aliqua actualitate eius.

Ex praedictis patet quod auctoritates **Philosophi** [Cod. R, fol. 254 V^a] et **Commentatoris** nihil faciunt pro eis. Unde cum dicit **Commentator** (22) quod « compositum materiale est aliquod unum, quia

est illud quod primo est in potentia, et post transfertur de potentia in actum et translatio eius⁴⁵⁷ non largitur ei multitudinem sed perfectionem in esse et in toto, hoc est unum⁴⁵⁸ actu», intelligendum⁴⁵⁹ quod per ista intendit **Commentator** ibi ostendere quod diffinitio⁴⁶⁰ compositi ex materia et forma est una simpliciter, quia⁴⁶¹ etiam diffinitum, scilicet compositum ex talibus [Cod. P, fol. 380 R^a] duobus est unum simpliciter sive unum secundum essentiam simplicem quidem sic quod non constituitur ex duabus essentiis, sed ex duobus talibus principiis essentialibus⁴⁶² quorum unum dependet ex alio secundum essentiam et esse, sicut materia quae est potentia et forma quae est actus, prout⁴⁶³ etiam dicit **Commentator** (23) secundo *Physicorum* «quod materia et forma mutuo sunt sibi concausae»⁴⁶⁴; et cetera. Non vult ergo dicere quod in termino generationis, cum illud quod erat in potentia productum est in actu, non sit⁴⁶⁵ aliqua vera res creata, sed quod⁴⁶⁶ illa est talis naturae quod cum illa quae praeverat non constituit multitudinem, ita scilicet quod ex illis congregatis constituatur aliquid non unum simpliciter, sed tale quod sit multa realiter. Sed est tale illud quod acquiritur realiter in termino generationis quod illi composito⁴⁶⁷ quod prius erat imperfectum⁴⁶⁸ quia non erat in rerum natura nisi secundum alteram suam partem, scilicet secundum materiam, dat esse perfectum⁴⁶⁹, quia per illud habet actualitatem. Per hoc ergo quod dicit quod cum illud quod erat in potentia prius, postea est in actu, ibi non est aliud, intelligit⁴⁷⁰ quod totum compositum cum habet esse in actu non includit aliquid aliud, scilicet formam quod prius non includeret aliquo modo cum erat solum in potentia; illud tamen⁴⁷¹ sic includit cum est compositum in actu⁴⁷² quod illud secundum suam propriam entitatem realiter comprehendit⁴⁷³, quia tamen est illud⁴⁷⁴ quo compositum simpliciter habet esse tale aliud cum potentia sive⁴⁷⁵ cum materia non includit alietatem quae constitutat multitudinem simpliciter cum eo cui advenit in termino generationis sive in composito quod prius habebat esse solum in potentia, cum autem est solum sic in potentia illud aliud, scilicet materia, sicut⁴⁷⁶ includit huiusmodi compositum quod non comprehendit illud secundum suam realitatem totam formaliter, sed solum virtualiter in quantum transmutatione suaee partis, scilicet materiae secundum quam praexistit huiusmodi compositum imperfecte natum est produci secundum esse eius per- [Cod. P, fol. 380 R^b] factum⁴⁷⁷ in actu; et hoc modo⁴⁷⁸ bene differt compositum in potentia et⁴⁷⁹ compositum in actu, non sicut aliquid quod est unum simpliciter et aliquid quod est multa, sed ut perfectum et imperfectum; ita tamen quod in [Cod. V, fol. 250 V^a] ipso secundum quod perfectum includitur⁴⁸⁰ aliquid in actu realiter quod includebatur in illo secundum quod imperfectum⁴⁸¹ solum virtualiter et in potentia. Et hoc considerans **Commentator** (24) valde rationabiliter dicit quod translatic sic existentis⁴⁸² in potentia ad sic existere⁴⁸³ in actu non largitur multitudinem sed perfectionem, quia in translatio non est aliquid realiter quod non esset in ipso

transferendo virtualiter ; illud⁴⁸⁴ etiam cum habet esse in actu non [Cod. R, fol. 254 V^b] constituit multitudinem cum alio sed perfectionem⁴⁸⁵, ut dictum est, quia⁴⁸⁶ neutrum dictorum principiorum est aliquid quod sit aliquid ens simpliciter secundum se sed unum, habet dependentiam essentialē et habitudinem⁴⁸⁷ ad aliud, et e converso : et ideo constituant unum simpliciter non continens aliqua quae possint dici simpliciter⁴⁸⁸ plura ; et ideo illud quod acquiritur in termino⁴⁸⁹ transmutationis [Cod. K, fol. 89 V^a] cum non sit⁴⁹⁰ aliquid quod sit ens alius⁴⁹¹ simpliciter⁴⁹² secundum se, sed est illud⁴⁹³ quo aliquid natum est esse simpliciter cum advenit enti [Cod. Q, fol. 203 V^a] quod aliquo modo pracerat cum non adveniat ei ut alicui quod sit aliquid ens simpliciter secundum se, sed est illud⁴⁹⁴ quo aliquid potest esse non dicitur facere multitudinem cum illo, sed perfectionem dicitur causare⁴⁹⁵ in quantum est illud quo illud quod sine⁴⁹⁶ ipso non est ens simpliciter et perfectum sed solum in potentia et imperfectum consequitur esse simpliciter et perfectum ; et sic forma adveniens materiae, ipsa materia et forma non possunt diei aliqua⁴⁹⁷ multa et plura, sed aliquid⁴⁹⁸ unum perfectum.

Quod autem ita sint intelligenda dieta **Philosophi** et **Commentatoris** patet : quia⁴⁹⁹ **Philosophus** (25) quaerens ibi causam unitatis compositi⁵⁰⁰ ex materia et forma sive quare illud⁵⁰¹ quod est in potentia, postea autem⁵⁰² habet⁵⁰³ esse⁵⁰⁴ in actu [Cod. P, fol. 380 V^a] est⁵⁰⁵ unum simpliciter cum habeat in actu aliquid quod prius non habebat in actu sed in potentia, ostendit quod quia illa ex quibus constituitur compositum, sunt talia quod unum est potentia, scilicet⁵⁰⁶ materia, et aliud est actus sive forma, ideo habet⁵⁰⁷ compositum quod⁵⁰⁸ sit unum ex natura suorum principiorum intrinsecorum ; quia enim materia essentialiter dependet a forma sicut potentia⁵⁰⁹ ab actu secundum se actualitatem non habens, quia etiam forma materialis dependet a materia co quod non est aliquid ens cui secundum se⁵¹⁰ conveniat esse in actu quia non est forma⁵¹¹ subsistens, sed est illud quo⁵¹² aliquid est in actu quod natum est esse in potentia per materiam, ideo ad hoc quod tale compositum sit unum simpliciter, non est alia causa quaerenda coniungens ista nisi⁵¹³ causa extrinseca. agens videlicet quod tale ens compositum quod prius erat in potentia, transmutando materiam per quam erat⁵¹⁴ in potentia facit esse⁵¹⁵ in actu sic quod⁵¹⁶ una actione hoc agit et quod⁵¹⁷ huiusmodi actionis est solum unus terminus per se, scilicet ens in actu quod est compositum ex materia et forma. Per modum autem quem ponit alia positio non redditur causa superioris quaesiti nec satisfit quaestioni.

Ad reddendum enim causam huius⁵¹⁸, quare scilicet tale compositum ex talibus pluribus fit unum simpliciter, nihil facit quod ipsa forma non variata in essentia sua simpliciter, sed solum secundum⁵¹⁹ quosdam modos quandoque dicatur⁵²⁰ esse in potentia, quandoque in actu, quia etiam si hoc esset possibile adhuc remanet⁵²¹ quaestio sicut prius : scilicet, quare forma iam constituta in actu cum materia praexistente facit unum simpliciter.

Licet enim ex hoc aliquo modo videretur ⁵²² declarari quod, cum forma secundum istum ⁵²³ modum non varietur essentialiter, quod ⁵²⁴ sicut prius faciebat unum cum materia, cum scilicet habebat esse solum ⁵²⁵ in potentia, ita etiam cum postea ⁵²⁶ habet esse in actu faciet [Cod. P, fol. 380 V^b] unum cum eadem, ex hoc tamen nullo modo [Cod. R, fol. 255 R^a] ostendetur ⁵²⁷ causa propter quam ⁵²⁸ ipsa essentia formae ⁵²⁷ sive secundum eius modum essendi potentiale sive secundum modum essendi actualem ficeret unum simpliciter ⁵³⁰ cum materia. Et sic [Cod. V, fol. 250 V^b] manifestum est quod intentio **Philosophi** est ibidem accipere actum et ⁵³¹ potentiam non pro esse formae sic secundum diversos modos varietate ⁵³², sed pro ipsa materia et pro ipsa forma prout rationem actus et potentiae important.

V. — Ad aliud est dicendum quod verum est quod actus et potentia sive ens in actu et in potentia ad eandem speciem pertinent, non tamen simpliciter et univoce ⁵³³ sed secundum quid ⁵²⁴ et ⁵³⁵ analogice, quia non sic quod utrumque ⁵³⁶ speciem participet simpliciter et in actu, sed sicut illud ⁵³⁷ quod iam actu est sub specie habens quicquid ⁵³⁸ ad speciem pertinet et illud ⁵⁴⁰ quod natum est esse sub illa nondum ⁵⁵¹ tamen existens sub eadem, quia carens eo quod principalius ad ipsam pertinet ⁵⁴², scilicet ipsa forma ; et ideo cum species sic a forma differunt ⁵⁴³, sicut illud quod habet iam ⁵⁴⁴ formam speciei simpliciter et in actu et sicut illud quod eam non habet, sed ⁵⁴⁵ solum natum est habere ; cum enim aliquid sit in potentia dupliciter ⁵⁴⁶ uno modo secundum aliquid sui sicut materialia ³⁴⁷ existunt in potentia existente materia in rerum natura ; alio modo secundum potentiam agentis, quia scilicet possunt esse terminus actionis divinae de nihilo aliquid producentis, sicut cum de aliquo composito materiali nihil est in rerum natura, dicitur ⁵⁴⁸ tamen esse ens in potentia in quantum actione Dei potest habere esse in rerum natura secundum se ; et tale ens in potentia dicitur pertinere ad eandem speciem ad quam pertinet cum habet esse in actu, constat tamen quod multum realis est differentia entis sic ⁵⁴⁹ in potentia et in actu, videlicet secundum quod habet esse solum virtualiter in potentia causae ⁵⁵⁰ efficientis et secundum quod habet ⁵⁵¹ esse in se ipsa formaliter. Licet ergo non pertineant ad diversas species ⁵⁵² et disparatas entitates ⁵⁵³ [Cod. Q, fol. 203 V^b] importantes ⁵⁵⁴, [Cod. P, fol. 381 R^a] non tamen pertinent ad eandem speciem simpliciter, sed modo loquendi ⁵⁶⁵ supradicto. Quod patet : quia nomen speciei et diffinitio ipsius de uno praedicatur simpliciter non autem de alio. Ignis enim in actu est ignis simpliciter ; sed ignis ⁵⁵⁶ in potentia non est ignis simpliciter, sed est non ignis ⁵⁵⁷ simpliciter ; ignis ⁵⁵⁸ autem solum in potentia. Similiter etiam patet ⁵⁶⁹ quod diffinitio ⁵⁶⁰ ignis de utroque non simpliciter et uniformiter ⁵⁶¹ praedicatur.

¹ non — quia] om. P. — ² convenit P. — ³ potentia K. — ⁴ memoriae R ; mere P
— ⁵ generalis K. — ⁶ particularis K. — ⁷ om. 1^a m. V ; add. in marg. 2^a m. V ; om. PRQK.
— ⁸ diemnt *suprascripts*, 2^a m. K. — ⁹ om. Q. — ¹⁰ quam potentia cum actu] om. 1^a m. K,
in marg. script. 2^a m. K. — ¹¹ realiter est] est realiter K. — ¹² materia add. K ; *postea del.*
— ¹³ sed K. — ¹⁴ in materia non eset] est in materia K. — ¹⁵ quomodo scilicet]
scilicet quomodo K. — ¹⁶ om. Q. — ¹⁷ naturae — propriae] om. R. — ¹⁸ si habeat poten-
tia] potentia si habeat K. — ¹⁹ nec potentia — converso] om. K. — ²⁰ scilicet add. K. —
²¹ ponitur 1^a m. V *in* potentia corr. 2^a m. V ; ponitur PRQ. — ²² homo 1^a m. V *in* habet
corr. 2^a m. V ; homo P. — ²³ habet non] non habet K. — ²⁴ actus et potentiae] om. K.
— ²⁵ quod add. K. — ²⁶ pertinet K. — ²⁷ id K. — ²⁸ om. R. — ²⁹ sit Q. — ³⁰ potest
add. Q. — ³¹ sic ad entitatem eius] ad entitatem eius sic K. — ³² om. VPRQ. — ³³ cui
secundum so] secundum se eni K. — ³⁴ antea quam P. — ³⁵ causatum P. — ³⁶ et add.
Q. — ³⁷ in rerum — in actu] om. RK. — ³⁸ naturae P. — ³⁹ in add. Q ; *deinde del.*
— ⁴⁰ om. K. — ⁴¹ formam P ; cun add. K. — ⁴² esse aliquid] aliquid esse K. — ⁴³ dicitur
habere esse in potentia simpliciter, cum autem habet esse aliquid in rerum natura dicitur
habere esse in potentia add. P ; *deinde del.* — ⁴⁴ om. Q. — ⁴⁵ om. K. — ⁴⁶ qui K. —
⁴⁷ om. Q. — ⁴⁸ non add. 2^a m. K. — ⁴⁹ sed solum extrinseci] om. P. — ⁵⁰ scilicet add. R.
— ⁵¹ potentia add. K ; *del postea.* — ⁵² potest — natura] om. R. — ⁵³ quia P. — ⁵⁴ esse
simpliciter] simpliciter esse K. — ⁵⁵ in rerum — entitatem] om. P. — ⁵⁶ om. R. — ⁵⁷ quia
R. — ⁵⁸ contingit. — ⁵⁹ principiorum suorum] suorum principiorum K. — ⁶⁰ perfectam
entitatem] entitatem perfectam P. — ⁶¹ oens 1^a m. Q *in* ens corr. 2^a m. Q. — ⁶² essen-
tiam P. — ⁶³ respectu K. — ⁶⁴ est sola materia] sola materia est K. — ⁶⁵ in add. Q. —
⁶⁶ entitatis 1^a m. Q *in* entis corr. 2^a m. Q. — ⁶⁷ et cui — simpliciter] om. P. — ⁶⁸ non
add. PRKQ et 1^a m. V ; *deinde del.* 2^a m. V — ⁶⁹ nisi sola materia] sola nisi materia K.
— ⁷⁰ et secundum add. Q ; *postea del.* — ⁷¹ diceretur PRQ. — ⁷² habuerit PR. — ⁷³ quia
P. — ⁷⁴ om. VPRQ. — ⁷⁵ om. Q. — ⁷⁶ producitur 1^a m. Q *in* producebatur corr. 2^a m.
Q. — ⁷⁷ dotores VP. — ⁷⁸ om. K. — ⁷⁹ Plato, Avicenna et alii quidam] Avicenna et Plato
et quidam alii K. — ⁸⁰ reputantes omnino esse impossibile] omnino impossibile reputa-
entes K. — ⁸¹ etiam P. — ⁸² haberet P. — ⁸³ similitudinem add. K ; *deinde del.* — ⁸⁴ sim-
plicitatem formae] formae simplicitatem K ; — propter — formae] om. P. — ⁸⁵ om. V.
— ⁸⁶ quam PRK ; om. V. — ⁸⁷ habet K. — ⁸⁸ composito acquiritur] compositum acqui-
ritur K. — ⁸⁹ secundum veritatem, sicut ponitur] sicut ponitur secundum veritatem K.
— ⁹⁰ licet K. — ⁹¹ libet 1^a m. K *in* quaelibet corr. 2^a m. K. — ⁹² materiam R et 1^a m.
Q *in* naturam corr. 2^a m. Q. — ⁹³ in se] suam K. — ⁹⁴ formam suam] suam formam K.
⁹⁵ nimiam P. — ⁹⁶ agentis. — ⁹⁷ sed in — habebat] om. RQ. — ⁹⁸ et deinde per segregati-
onem evidenter apparebat add. K. — ⁹⁹ congregationem Q. — ¹⁰⁰ aggenerari 1^a m. K
in generari corr. 2^a m. K. — ¹⁰¹ philosophici 1^a m. V *in* philosophi corr. 2^a m. V : philo-
sophici PRQ. — ¹⁰² aut P. — ¹⁰³ eius propriam] propriam eius K. — ¹⁰⁴ ge add. Q ; *deinde del.*
— ¹⁰⁵ quod VPRQ. — ¹⁰⁶ entate add. Q. — ¹⁰⁷ inter ista] ista inter P. — ¹⁰⁸ impos-
sibile 1^a m. R *in* possibile corr. 2^a m. R. — ¹⁰⁹ scilicet oporteat ponere in materia] in
materia oporteat ponere K. — ¹¹⁰ om. RQK. — ¹¹¹ praexistente P. — ¹¹² ad add. K.
— ¹¹³ pertinente K. — ¹¹⁴ om. Q. — ¹¹⁵ illas in pluribus locis] in pluribus locis illas K.
— ¹¹⁶ elicitur K. — ¹¹⁷ procedit 1^a m. V *in* praeeedit corr. 2^a m. V : procedit RP. — ¹¹⁸ om.
K. — ¹¹⁹ pertinens formaliter] formaliter pertinens et K. — ¹²⁰ substantia P. — ¹²¹ etiam
add. K ; *postea del.* — ¹²² differt K. — ¹²³ tenere viam medianam] viam medianam tenere K.
— ¹²⁴ in hoe tenere viam] tenere viam in hoc VPRQ. — ¹²⁵ praexistentis P : praexistat
Q. — ¹²⁶ hoe add. K. — ¹²⁷ cun autem] et cum K. — ¹²⁸ primum modum modum dicunt
quod habet esse in potentia, cum autem habet esse secundum add. P. — ¹²⁹ potentiae P.
— ¹³⁰ eum R. — ¹³¹ differunt autem] et differunt K. — ¹³² cun R. — ¹³³ om. K. — ¹³⁴ exi-
stere R. — ¹³⁵ eius modum] modum eius K. — ¹³⁶ summa P ; scientia K : factus Q. — ¹³⁷ ab

extra per creationem] per creationem ab extra K. — ¹³⁸ omnesse 1^{ae} m. Q *in esse corr.* 2^a m. Q. — ¹³⁹ secundum P. — ¹⁴⁰ vel P. — ¹⁴¹ vel P. — ¹⁴² tale K. — ¹⁴³ formitatem K. — ¹⁴⁴ formal 1^{ae} m. R *in forma corr.* 2^a m. R. — ¹⁴⁵ praexistat Q; praexistat et hoc K. — ¹⁴⁶ id est add. Q. — ¹⁴⁷ compossibili R. — ¹⁴⁸ primo R. — ¹⁴⁹ dici P. — ¹⁵⁰ id Q. — ¹⁵¹ patet add. Q. *del. postea.* — ¹⁵² essendi modus] modus essendi K. — ¹⁵³ et add. K. — ¹⁵⁴ actum 1^{ae} m. Q *in actu corr.* 2^a m. Q. — ¹⁵⁵ om. K. — ¹⁵⁶ equaliter K. — ¹⁵⁷ om. K. — ¹⁵⁸ aliud realiter aliud K. — ¹⁵⁹ ergo et etiam aliud ab albenine realiter a negatione add. P; *postea del.* — ¹⁶⁰ praexistit Q. — ¹⁶¹ inducatur K. — ¹⁶² esse P. — ¹⁶³ praexistat R. — ¹⁶⁴ vero add. K. — ¹⁶⁵ fiat add. Q; *deinde ad.* — ¹⁶⁶ non Q. — ¹⁶⁷ quod scilicet est add. K. — ¹⁶⁸ habeat K. — ¹⁶⁹ non R. — ¹⁷⁰ caret P; creet 1^{ae} m. Q. *del. et denuo suprascripts.* 2^a m. Q. — ¹⁷¹ formam ipsam] ipsam formam K. — ¹⁷² per agens] om. K. — ¹⁷³ circa hunc autem] contra autem hunc K. — ¹⁷⁴ in esse K. — ¹⁷⁵ potentia P. — ¹⁷⁶ quod 1^{ae} m. V *in quam corr.* 2^a m. V; — quod PRQ. — ¹⁷⁷ tali modo] modo tali K. — ¹⁷⁸ sed K. — ¹⁷⁹ expressit K; exprecessit Q. — ¹⁸⁰ non add. P. — ¹⁸¹ praexistit K. — ¹⁸² sua propria] propria sua K. — ¹⁸³ me add. Q; *del. postea.* — ¹⁸⁴ lux add. K; *postea del.* — ¹⁸⁵ gratia in potentia] in potentia gratia K. — ¹⁸⁶ ali add. Q; *del. postea.* — ¹⁸⁷ illud Q. — ¹⁸⁸ illustracior R. — ¹⁸⁹ dicit Augustinus] Augustinus dicit K. — ¹⁹⁰ om. K. — ¹⁹¹ sed PR. — ¹⁹² suam propriam] om. K. — ¹⁹³ et K. — ¹⁹⁴ simex add. Q; *deinde del.* — ¹⁹⁵ id K. — ¹⁹⁶ propriae add. K. — ¹⁹⁷ compositam V; compositam (?) R. — ¹⁹⁸ om. R. — ¹⁹⁹ om. 1^a m. V, *in marg. script.* 2^a m. V; — om. P. — ²⁰⁰ diceretur P. — ²⁰¹ scilicet — simpliciter] om. P. — ²⁰² enim add. K. — ²⁰³ convenientem sibi] sibi convenientem K. — ²⁰⁴ naturae suea] sue naturae K. — ²⁰⁵ dicer K. — ²⁰⁶ possibile 1^{ae} m. Q *in impossibile corr.* 2^a m. Q. — ²⁰⁷ convenientem sibi] sibi convenientem K. — ²⁰⁸ sed — simpliciter] om. V. — ²⁰⁹ om. QK. — ²¹⁰ om. Q; *postea suppl.* — ²¹¹ propter quod add. Q; *postea del.* — ²¹² est proprie nihil] proprie nihil est K. — ²¹³ om. K. — ²¹⁴ esse aliquid] aliquid esse K. — ²¹⁵ om. 1^a m. V; *in marg. add.* 2^a m. V. — ²¹⁶ ratio K. — ²¹⁷ om. PR; propriam in] propriam 1^{ae} m. V *in propriam in corr.* 2^a m. V. — ²¹⁸ non potest poni secundum suam entitatem propriam in materia ipsa] secundum suam propriam entitatem non potest poni ipsa materia K. — ²¹⁹ et add. K. — ²²⁰ cuius R; cuius 1^{ae} m. V *in eius magister in marg.* 2^a m. V. — ²²¹ absurdum K. — ²²² om. K. — ²²³ essendi — potentiale] om. K; — et secundum esse actuale — esse potentiale] om. Q. — ²²⁴ per K. — ²²⁵ ratione ipsius formae — actuale] om. K. — ²²⁶ posset K. — ²²⁷ in potentia — dici esse] om. Q (*lacuna*). — ²²⁸ in actu Q. — ²²⁹ intellectuale K. — ²³⁰ ad formam add. Q; *deinde del.* — ²³¹ simter Q *cum rasura.* — ²³² essentiam add. P. — ²³³ simpliciter ad K. — ²³⁴ a materia add. K; *deinde del.* — ²³⁵ non K. — ²³⁶ et add. KQ. — ²³⁷ in perfectione] imperfectione VP. — ²³⁸ in P. — ²³⁹ prima K. — ²⁴⁰ intelligatur K. — ²⁴¹ perfecta VPR. — ²⁴² om. VPRQ. — ²⁴³ per esse — formae] om. R. — ²⁴⁴ imperfectio 1^{ae} m. R *in perfectio corr.* 2^a m. R. — ²⁴⁵ vel RK. — ²⁴⁶ operatione P. — ²⁴⁷ quidem P. — ²⁴⁸ relis Q. — ²⁴⁹ alia add. Q. — ²⁵⁰ nisi — videntur] videntur nisi figura K. — ²⁵¹ habens P. — ²⁵² ut ipsa non variata secundum suam realem et essentialem entitatem sit indifferens ad tales diversos modos add. R. — ²⁵³ id K. — ²⁵⁴ contraria P. — ²⁵⁵ rem in K. — ²⁵⁶ id R. — ²⁵⁷ om. 1^a m. K; *suppl. postea* 2^a m. K. — ²⁵⁸ constat 1^{ae} m. Q *in stat corr.* 2^a m. Q. — ²⁵⁹ stat unum — rem] unum et idem secundum rem est stat K. — ²⁶⁰ quia add. 2^a m. K. — ²⁶¹ esse add. P. — ²⁶² simpliciter 1^{ae} m. Q *in similiter corr.* 2^a m. Q. — ²⁶³ modus K. — ²⁶⁴ scilicet add. K. — ²⁶⁵ potentiale P. — ²⁶⁶ actuale P. — ²⁶⁷ dicetur generatio] generatio dicetur K. — ²⁶⁸ intentionalis K. — ²⁶⁹ habeant Q; habeant 1^{ae} m. V *in hanc corr.* 2^a m. V. — ²⁷⁰ et 1^{ae} m. V. *del.* 2^a m. V. — ²⁷¹ pertinet add. K. — ²⁷² ab istis — pertinere] dicitur pertinere ab istis K. — ²⁷³ scilicet add. K. — ²⁷⁴ consequenter 1^{ae} m. Q *in consequenter corr.* 2^a m. Q. — ²⁷⁵ ei attribuitur K. — ²⁷⁶ om. Q. — ²⁷⁷ sit 1^{ae} m. V *in sint corr.* 2^a m. V; sit Q. — ²⁷⁸ modus eius non potest

esse] non potest esse modus eius K. — ²⁷⁹ a modis suppositum] suppositum a modis K.
²⁸⁰ materiam PR. — ²⁸¹ aliquam K. — ²⁸² modo P. — ²⁸³ om. Q. — ²⁸⁴ om. P. — ²⁸⁵ pr
add. Q ; *del. postea.* — ²⁸⁶ praecexistat K. — ²⁸⁷ huius 1^{ae} m. Q in huiusmodi corr. 2^a m. Q ;
 huiusmodi PK. — ²⁸⁸ sed sic — praecerat] om. P. — ²⁸⁹ posuit Q. — ²⁹⁰ inconveniens de
 creatione hoc posuit philosophus] hoc inconveniens de creatione philosophus posuit K.
 — ²⁹¹ om. 1^{ae} m. V ; *in marg. script.* 2^a m. V ; om. P. — ²⁹² illud RQK — ²⁹³ om. K. —
²⁹⁴ ipsa forma] forma ipsa K. — ²⁹⁵ om. Q. — ²⁹⁶ dictas positiones] dictam positionem K.
 — ²⁹⁷ lancione PR. — ²⁹⁸ formationes *add.* P. — ²⁹⁹ alia K. — ³⁰⁰ per se sicut nec materia
add. P. — ³⁰¹ insensibili 1^{ae} m. K in insensibilibus corr. 2^a m. K. — ³⁰² forma PR. —
³⁰³ sic R. — ³⁰⁴ om. K. — ³⁰⁵ id est] et P. — ³⁰⁶ in septimo] tertii de anima P. — ³⁰⁷ quod
 P. — ³⁰⁸ permutatis 1^{ae} m. V in permutato corr. 2^a m. V ; permutatis P ; permutationem
 K. — ³⁰⁹ om. K. — ³¹⁰ sit K. — ³¹¹ om. 1^{ae} m. K ; *deinde suppl.* 2^a m. K ; om. Q. —
³¹² forma P. — ³¹³ sua dispositione] dispositione sua K ; gn. *add.* Q ; *deinde del.* — ³¹⁴ ge
 nerans generat] agens determinat K. — ³¹⁵ facit VPR. — ³¹⁶ in *add.* Q. — ³¹⁷ subiectum
 1^{ae} m. K in subiectu corr. 2^a m. K. — ³¹⁸ formam K ; *fi add.* K, *del. postea.* — ³¹⁹ quod
 K. — ³²⁰ ex qua poterat] praecerat K. — ³²¹ om. K. — ³²² entitatem propriam] propriam
 entitatem K. — ³²³ potarunt K. — ³²⁴ mutationem P. — ³²⁵ quam (?) 1^{ae} m. V in quem
 corr. 2^a m. V ; quam PRK. — ³²⁶ ut patet *add.* K. — ³²⁷ septimo P. ; quod philosophus
add. Q. — ³²⁸ generationem R. — ³²⁹ dicitur Q. — ³³⁰ est 1^{ae} m. V *del. et in marg. script.*
 esse 2^a m. V ; est PQK. — ³³¹ sit Q. — ³³² fit *add.* K. — ³³³ quod quaedam — existit]
 om. Q. — ³³⁴ generationem P. — ³³⁵ tamen (?) K. — ³³⁶ de K. — ³³⁷ fides 1^{ae} m. V in
 fideles corr. 2^a m. V ; fides PRQK. — ³³⁸ dicunt 1^{ae} m. Q. *ras.* et dicit *in marg. script.*
 2^a m. Q. — ³³⁹ immo — quod] om. R. — ³⁴⁰ om. 1^{ae} m. Q ; *suppl.* 2^a m. Q ; — habet K.
 — ³⁴¹ om. Q. — ³⁴² om. Q. — ³⁴³ om. 1^{ae} m. V, *add. in marg.* 2^a m. V ; om. P. — ³⁴⁴ rem
 1^{ae} m. K, *del.* 2^a m. K. — ³⁴⁵ negarent K. — ³⁴⁶ probabilitate P. — ³⁴⁷ se *add.* Q ; *deinde*
del. — ³⁴⁸ separata praecipue] praecipue separata K. — ³⁴⁹ posset K. — ³⁵⁰ est in] om. K.
 — ³⁵¹ connexio P. — ³⁵² ponere P. — ³⁵³ sub P. — ³⁵⁴ si *add.* Q ; *del. postea.* — ³⁵⁵ quae
 secundum se] secundum se quae K. — ³⁵⁶ materiam R. — ³⁵⁷ quod *add.* K. — ³⁵⁸ per
 huiusmodij] philosophus K. — ³⁵⁹ nomine formae] nova forma K. — ³⁶⁰ era P. — ³⁶¹ si
add. 2^a m. P. — ³⁶² intellectualem K ; — accidentallem 1^{ae} m. Q in actualem corr. 2^a m.
 Q. — ³⁶³ nu'm K. — ³⁶⁴ enim *add.* K. — ³⁶⁵ om. V. — ³⁶⁶ circa ipsam] om. K. — ³⁶⁷ et
add. K. — ³⁶⁸ implicans manifestam] manifestam implicans K. — ³⁶⁹ potentialitas quae
 dam] quaedam potentialitas materiae K. — ³⁷⁰ et quod non sit *add.* Q ; *postea del.* —
³⁷¹ posset K. — ³⁷² potentia *add.* K. — ³⁷³ potentia quaedam] quaedam potentia K. —
³⁷⁴ in Q. — ³⁷⁵ non *add.* K ; *deinde del.* — ³⁷⁶ forma una] una forma K. — ³⁷⁷ etiam K.
 — ³⁷⁸ in eadem *add.* Q. — ³⁷⁹ eodem tempore *add.* R. — ³⁸⁰ cum P ; quando Q. — ³⁸¹ forma
 PR. — ³⁸² imperfecto R. — ³⁸³ perfecto R ; imperfectio Q. — ³⁸⁴ quam P. — ³⁸⁵ existente
 K. — ³⁸⁶ qua VPR. — ³⁸⁷ et erit *add.* K. — ³⁸⁸ potentia *add.* Q ; *del. postea.* — ³⁸⁹ essendi
add. K. — ³⁹⁰ om. R. — ³⁹¹ et secundum — simpliciter] om. V. — ³⁹² realiter K. — ³⁹³ esse
 1^{ae} m. Q in est corr. 2^a m. Q. — ³⁹⁴ u perfectum *add.* Q ; *del. postea.* — ³⁹⁵ om. R.
 — ³⁹⁶ et non generatur] om. K. — ³⁹⁷ sicut patet per se] per se sicut patet K. — ³⁹⁸ que R.
 — ³⁹⁹ habeat 1^{ae} m. V in habebat corr. 2^a m. V ; habeat PRQK. — ⁴⁰⁰ termino *add.* Q ;
deinde del. — ⁴⁰¹ et K. — ⁴⁰² aliquid 1^{ae} m. V in aliquis corr. 2^a m. V : aliquid PRQK.
 — ⁴⁰³ omnia 1^{ae} m. Q in maius corr. 2^a m. Q. — ⁴⁰⁴ scilicet *add.* K. — ⁴⁰⁵ terminus
 1^{ae} m. K in termini corr. 2^a m. K. — ⁴⁰⁶ important Q. — ⁴⁰⁷ ratio *add.* R. — ⁴⁰⁸ esse
 dubium *add.* Q. — ⁴⁰⁹ saltem est] scilicet utrum sit K. — ⁴¹⁰ quia R. — ⁴¹¹ important K.
 — ⁴¹² transmutationis *add.* Q ; *postea del.* — ⁴¹³ absentiam K. — ⁴¹⁴ quod 1^{ae} m. V in
 quem corr. 2^a m. V ; quid RPQ : si ponatur *add.* P. — ⁴¹⁵ om. V. — ⁴¹⁶ esse et non *add.*
 Q ; *postea del.* — ⁴¹⁷ transmutatur R. — ⁴¹⁸ quae P. — ⁴¹⁹ quae acquiritur — formal
 om. K. — ⁴²⁰ om. K. — ⁴²¹ est sufficienter K. — ⁴²² transmutatio vel *add.* K. — ⁴²³ est V.

— 424 maiori K. — 425 quo 1^{ae} m. V. in quae corr. 2^a m. V; quo PR; quod K. — 426 minori K. — 427 diverso P. — 428 variatio vel add. K. — 429 eanuz Q; dem suprascrips. alia m. Q. — 430 sit V. — 431 modus verus] verus modus K. — 432 habet esse] esse habetur Q. — 433 acquiruntur Q. — 434 est add. K. — 435 est Q. — 436 res P — 437 localem novum] novum localem PVQR. — 438 spera Q. — 439 om. P. — 440 primo Q. — 441 om. K. — 442 om. R. — 443 interimunt K. — 444 nec Q. — 445 om. Q. — 446 quae K. — 447 propter 1^{ae} m. V. in per corr. 2^a m. V; propter PRQ; praeter K. — 448 fiat K. — 449 quidem P. — 450 om. R. — 451 ad hunc Q. — 452 producendi Q. — 453 ponatur — materia] om. R. — 454 coneausata V. — 455 autem K. — 456 potentiale add. Q; del. postea. — 457 non largitur add. Q. — 458 in add. PRQ. — 459 etiam add. K. — 460 distinctio 1^{ae} m. Q; del. et diffinitio in marg. scrips. 2^a m. Q. — 461 est add. Q. — 462 rerum add. K. — 463 etiam dicit add. Q. — 464 concreatae P; concreae Q. — 465 autem add. K. — 466 quia R. — 467 compositi VP. — 468 imperfectam VR. — 469 esse perfectum] perfectionem Q. — 470 intelligendum quam K. — 471 quod K. — 472 simpliciter add. Q; del. postea. — 473 comprehendat K. — 474 id K. — 475 sicut R; sie Q. — 476 sic K. — 477 esse eius perfectum add. Q. — 478 differt add. Q; del. postea. — 479 compositum — potentia et] om. K. — 480 includit K. — 481 perfectum Q. — 482 existens K. — 483 ad sic existere] adsit consistere K. — 484 etiam add. Q; deinde del. — 485 quia in translato — perfectio- nem] om. K. — 486 sed 1^{ae} m. V, del. et quia in marg. scrips. 2^a m. V; sed PRQK. — 487 essentiale et habitudinem] habitudinem essentiale K. — 488 non continens — simpliciter] om. Q. — 489 non add. P. — 490 om. Q. — 491 om. 1^a m. P; suppl. in marg. 2^a m. P. — 492 similiter Q. — 493 id K. — 494 id K. — 495 creare P. — 496 fine P. — 497 non possunt dici aliqua] alia Q. — 498 aliud 1^{ae} m. V in aliquod corr. 2^a m. V. — 499 quod Q. — 500 oppositi Q. — 501 id K. — 502 quae PR; om. Q. — 503 postea autem habet autem postea K. — 504 illud Q. — 505 esse add. VPR. — 506 om. Q. — 507 om. 1^a m. V, add. in marg. 2^a m. V; om. PRQK. — 508 om. K. — 509 potentiali 1^{ae} m. Q, in poten- tia corr. 2^a m. Q. — 510 non add. K. — 511 om. K. — 512 aliud add. Q. — 513 non Q. — 514 materiam per suam erat] materia per essentiam Q. — 515 facit esse] esse facit K. — 516 un. add. Q; del. postea. — 517 quo Q. — 518 huiusmodi K. — 519 per K. — 520 essentia — dicatur] om. Q. — 521 remaneret K. — 522 videntur Q. — 523 illum Q. — 524 quia Q. — 525 esse solum] solum esse KQ. — 526 poste 1^{ae} m. Q, in post corr. 2^a m. Q. — 527 ostendentur Q. — 528 quod Q. — 529 forma Q. — 530 similiter Q. — 531 formam add. K; del. postea. — 532 variatos K. — 533 unitate Q. — 534 quidem R. — 535 om. PR. — 536 utrumque R. — 537 om. Q. — 538 quid Q. — 539 speciem add. Q. — 540 id K. — 541 non K. — 542 per- tinet add. Q. — 543 differant K. — 544 habet iam] habet illud iam K. — 545 non Q. — 546 dei 1^{ae} m. V, in dicitur corr. 2^a m. V; dicitur PK. — 547 materia R. — 548 quia Q. — 549 sicut RK. — 550 animae Q. — 551 quod add. Q; del. postea. — 552 diversas add. P; et diversas add. K; diversas species] species diversas Q. — 553 entis Q. — 554 et portantis Q. — 555 om. PRQK. — 556 est Q; del. postea. — 557 nihil 1^{ae} m. V, del. et ignis in marg. scrips. alia m. V. — 558 om. Q. — 559 om. Q. — 560 distinctio Q. — 561 non add. Q.

(a) Opinio Aristotelis in *marg. scrips.* VR.

(1) ARISTOTELIS *Metaphysica*, Z, 7 (II, 1033). — (2) Id., *ibid.*, Z, 8 (II, 1033, b). — (3) AVERROIS *Metaphysica*, l. VIII, c. 8 (vol. 8, fol. 224, Ra). — (4) AVERROIS *Metaphysica*, l. XII, summa 1^a, c. 3, (vol. 8, fol. 304, Va, I). Litteraliter. — (5) SANCTUS AUGUSTINUS, *De Genesi ad litteram*, l. VIII, c. 12 (PL., t. 34, col. 383, 26). — (6) SANCTUS AU- GUSTINUS, *Confessiones*, l. XII, c. 3 (P.L., t. 32, col. 827). — (7) Respicitur ARISTOTELIS *Physica*, A, 8 (I, 192, b). — (8) Allud. ad ARISTOTELIS *Metaphysicam*, Z, 7 (II, 1032, b, 1033). — (9) Id., *ibid.*, (loc. cit.). — (10) Cfr. Id., *ibid.* (loc. cit., 1033, b). — (11) AVERROIS *Metaphysica*, l. VII, c. 7 (vol. 8, fol. 176 Vb). — (12) Id., *ibid.* (op. cit., fol. 176, Ra). —

- (13) ARISTOTELIS *Metaphysica*, Z, 7 (II, 1033, n). — (14) AVERROIS *Metaphysica*, I, VII, c. 7 (vol. 8, col. 176 Ra). — (15) Verbi gratia *Metaphysica*, Z, 7 (II, 1033, n) et *Physica*, A, 6 (I, 189, a-b). — (16) AVERROIS *Metaphysica*, I, VII, c. 6 (vol. 8, col. 175 Rb). — (17) Resp. ARISTOTELIS *Physica*, A, 6 (I, 189 a-b). — (18) Resp. ARISTOTELIS *Metaphysica*, Z, 7 (II, 1032 b). — (19) Cfr. ARISTOTELIS *Physica*, Θ, 7 (I, 260, n). — (20) Cfr. AVERROIS *Physica*, I, V, c. 3, 15 (vol. 4, fol. 219, Rb, F). — (21) ARISTOTELIS *Physica*, E, 1 (I, 225, b, in fine). — (22) Cfr. AVERROIS *Metaphysica*, I, VIII, c. 8 (vol. 8, col. 224, Ra). — (23) Videtur aliud, ad AVERROIS *Physicam*, I, II, summa 4^a, c. 1 (vol. 4, fol. 79 Ra, 81.) — (24) Cfr. AVERROIS *Metaphysica*, I, VIII, c. 8 (vol. 8, fol. 224 Ra). — (25) Aliud, ad ARISTOTELIS *Metaphysicam*, Θ, 6 (II, 1045, a-b).

VI. — Ad aliud est dicendum ¹ quod si convenienter accipiatur ens [Cod. K, fol. 89 V^b] in potentia secundum quod est medium inter ens in actu et negationem simpliciter sive non ens simpliciter, quod scilicet nullam realem entitatem habet secundum se ipsum in rerum natura, cum illud debeat realiter differre ab extremis sicut non potest realiter differre ² a negatione ³ vel a non ente simpliciter nisi aliquid entitatis in rerum natura existentis importet per quod negatio sive non entitas simpliciter excluditur, ita etiam non potest realiter differre ab alio extremo quod est actus si ⁴ formaliter aliquid illius entitatis ⁵ includat et ex hoc sequitur quod tale ens in ⁶ potentia non sit ⁷ realiter aliud a materia; quae quidem materia sola est id per quod aliquid vere [Cod. R, fol. 255 R^b] est in potentia et quod ⁸ vere est medium inter non ens ⁹ sive negationem simpliciter quod est omnino non ens sive nihil et inter ens simpliciter quod est ens ¹⁰ in actu. Item si materia non est illud quod sic dicitur medium ¹¹, ipsa etiam non est aliquod extremorum: ergo ipsa nihil ¹² omnino est in rerum natura ¹³.

VII. — Per supra dicta ¹⁴ patet sufficienter ¹⁵ responsio ad aliud dicendo ¹⁶ quod licet ante terminum generationis ¹⁷ nihil praeeexistat de entitate formae, sed tota accipit ¹⁸ esse in termino generationis; ex hoc tamen non concluditur ¹⁹ quod creetur; immo etiam nec quod ²⁰ generetur saltem proprie et per se; quia, ut dictum est, formae naturali non competit ²¹ fieri nec ²² per creationem nec per generationem, quia non dicit ²³ entitatem qua sit aliqua essentia absoluta secundum se, sed ²⁴ [Cod. P, fol. 381 R^b] dependentem in suo ²⁵ esse ab alio cum [Cod. V, fol. 251 R^a] quo facit unam essentiam simplicem, quidem sic ²⁶ quod ²⁷ non compositam ²⁸ ex pluribus essentiis; et ideo ²⁹ illi ³⁰ competit ³¹ per se esse et fieri. Et quia illud ³² antequam fiat praeeexistit secundum aliquid sui, scilicet ³³ secundum materiam quae ad eius essentiam pertinet, ideo non fit ex nihilo. Et quia cum fit compositum sive formatum transmutatione materiae per se ut terminus per se generationis fit etiam ³⁴ forma secundum quam habet esse in actu, ideo etiam forma per se nec ³⁵ fit ex aliquo nee fit ex nihilo; fit tamen non ex nihilo ³⁶ immo ex aliquo in

quantum fit ³⁷ factione ³⁸ compositi ex quo tamen habet aliam ³⁹ entitatem a materia ; quaerendum ⁴⁰ est a quo habet suam entitatem, et cetera ⁴¹. Dicendum ⁴² quod licet entitatem aliam ⁴³ habeat dicto modo, scilicet sic ⁴⁴ a materia pendente ⁴⁵, tamen non est quaerendum unde habeat entitatem ⁴⁶ nisi sicut quaeritur de composito. Et ideo ⁴⁷ dicendum quod quia compositum est quod per se ⁴⁸ fit et sic ex aliqua ⁴⁹ parte sui in qua totum compositum erat in potentia, in quantum scilicet transmutatione materiae ⁵⁰ ab agente potest ⁵¹ fieri in actu ⁵², dicendum quod inde unde ⁵³ compositum habet suam entitatem inde habet forma suam entitatem ⁵⁴, scilicet ex materia ut ex materiali principio et ex efficiente et a se ipsa formaliter. Item esse formae existens secundum modum potentiale ⁵⁵ non potest dici tale medium inter ens et non ens cum ipsa sit in materia aliquid existens in rerum natura ⁵⁶ infra quam non est non ens simpliciter sed materia. Ex quo ulterius potest concludi quod compositum ex materia et forma secundum modum potentiale ⁵⁷ formae non sit etiam medium inter ens et non ens simpliciter, cum non contineat in se solum ⁵⁸ naturam ⁵⁹ proximam non enti ⁶⁰ simpliciter quae non est aliud ⁶¹ quam materia. Et sic patet quod materia ⁶² solum debet dici medium inter non ens simpliciter et quocumque ens in quo comprehenditur esse formae.

VIII. — Ad aliud cum ⁶³ arguitur ad ⁶⁴ idem sic : [Cod. P, fol. 381 V^a] sicut ⁶⁵ a divina essentia simplicissima oriuntur diversi modi reales absoluti et ⁶⁶ in divino esse simplicissimo ⁶⁷ radicantur ⁶⁸ scilicet bonitas, veritas et alia huiusmodi, quae dicunt aliquid realiter ⁶⁹ in Deo, non autem ⁷⁰ res absolutas, quia compositionem facerent in Deo ; oportet autem ⁷¹ quod dicant vel res vel modos reales, quia non possunt dicere ⁷² aliquid quod sit ens secundum rationem solum, quia non habent esse in Deo per solam operationem [Cod. R, fol. 255 V^a] intellectus, sed illa circonscripta ⁷³ realiter sunt ⁷⁴ in ipso ; ergo relinquitur quod dicant secundum ⁷⁵ quosdam modos reales ; ita etiam videtur quod ab uno simplici habitu virtutis poterunt ⁷⁶ actus specie differentes procedere ;

Dicendum quod in divinis non ponitur aliqua pluralitas realis ⁷⁷ nisi suppositorum realiter ⁷⁸ ab invicem distinctorum secundum oppositionem ⁷⁹ relativam in quantum unum est ab uno et tertium ⁸⁰ a duobus et proprietatum relativarum secundum quas huiusmodi distinctio attenditur, ita quod prout haec ad essentiam divinam comparantur ⁸¹ nulla est ibi pluralitas realis, sed tantum secundum ens rationis ⁸². Essentia ⁸³ enim in patre [Cod. Q, fol. 204 R^a] et pater non dicunt plura secundum rem, sed solum secundum rationem. Similiter etiam essentia patris et ipsa paternitas ⁸⁴ ; et sic de aliis. Et quia divina essentia ⁸⁵ est simplicissima, quia actus purus cui repugnat quaecumque ⁸⁶ compositio vel multitudo realis quantum ad ea quae important entitatem absolutam ; et sola fide tenetur quod in Deo sit talis distinctio

secundum supposita et secundum proprietates relativas. cuius veritatis evidentiam intellectus ex naturalibus non capit, quantum ad omnia alia quae de Deo dicuntur vel Deo convenientur ⁸⁷ est tenendum quod nec ab essentia ⁸⁸ divina nec a se invicem differunt nisi sola ratione. Unde secundum Boetium (1) : « In divinis substantia ⁸⁹ continet unitatem . id est ⁹⁰ secundum substantiam sive secundum ea quae secundum substantiam ⁹¹ dicuntur et tribus personis communiter ⁹² [Cod. P, fol. 381 V^b] convenient ⁹³, in divinis [Cod. V, fol. 251 R^b] nulla realis distinctio invenitur : . relatio vero ⁹⁴ multiplicat [Cod. K, fol. 90 R^a] trinitatem . id est omnis pluralitas realis quae in Deo invenitur consistit in suppositis relativis ⁹⁵ vel in proprietatibus quae relationes dicuntur.

Circa hoc autem plenius intelligendum est quod quicquid est in rerum natura est ens aliquod ⁹⁶ : ens autem dividitur in ens secundum animam et in ens extra enimam, sive in ens cui convenit esse id ⁹⁷ quod est solum secundum aliquam ⁹⁸ animae conceptionem et in ens cui convenit esse secundum se in rerum natura absque animae conceptione ⁹⁹. Ens autem extra animam divit in ens per se et in ens per accidens : ens autem per accidens est ¹⁰⁰ quod contingit ex concursu aliorum entium ad se invicem essentialiter non connexorum sive ¹⁰¹ habitudinem essentialiem et per se inter se non habentium, quod sub nullius artis consideratione consistit. Propter quod ad ¹⁰² considerationem Metaphysicae quae est scientia vilissima omittitur ¹⁰³. Ens autem per se quod est ens cui convenit ex ¹⁰⁴ natura suae speciei ¹⁰⁵ esse aliquid determinatum in natura se ipso formaliter est quod per se dividitur in decem rerum ¹⁰⁶ genera ; hoc autem patet ex sexto ¹⁰⁷ Metaphysicae (2). Et ¹⁰⁸ circa ista genera entis insudaverunt qui de rebus scientias tradiderunt. Nec invenitur ab antiquis sapientibus ¹⁰⁹ traditum aliud genus entis. Non est ergo in genere entis de quo considerare habeat aliqua scientia medium inter ens simpliciter reale ¹¹⁰ extra animam et inter ens secundum rationem. Nec est differentia media inter differre aliqua re et inter differre aliqua ¹¹¹ ratione. Et entia praedicta sic se habent ad invicem quod quandocumque ¹¹² plura ex ipsis convenient in unum secundum subiectum. ibi est vere compositio realis ¹¹³, quia vera entium pluralitas in eodem. sed in talibus quae sunt entia per se extra animam est ordo ¹¹⁴ et sunt gradus in perfectione entitatis inter illa, quia quaedam sunt entia [Cod. R, fol. 255 V^b] simpliciter [Cod. P, fol. 382 R^a] scilicet quae sunt in genere substantiae. Quaedam autem sunt entia, quia sunt entis simpliciter : quaedam habitudines et dispositiones quod est substantia ¹¹⁵. Talia autem entia sunt novem genera entium quae possunt dici modi reales substantiae respectu cuius sunt entia ¹¹⁶ diminuta.

Circa ens ergo secundum rationem est intelligendum quod in ente per se vel circa ens per se nihil ponit. sed tota eius entitas quae est ex consideratione animae est in ipsa anima realiter non in ipsis rebus conceptis. Si ergo ¹¹⁷ circa

aliquam rem unam inveniantur aliqua plura quae dicuntur ratione differre, ex hoc non dicetur talis res compositior¹¹⁸, quia ista multitudo non est aliquid in re¹¹⁹ cui attribuuntur, sed in anima concipiente¹²⁰ rem unam sub talibus diversis rationibus quibus tamen¹²¹ respondet ex parte rei¹²² pro fundamento aliqua res una et simplex¹²³ in natura¹²⁴ quae ab intellectu potest comparari ad diversa¹²⁵; ex cuiusmodi¹²⁶ comparatione sub talibus diversis rationibus potest¹²⁷ huiusmodi res una concipi.

Ad propositum ergo est dicendum quod dicere aliquid habere¹²⁸ esse in rerum natura, non¹²⁹ tamen secundum conceptionem animae quod est ens secundum rationem, sed extra animam, id est cuius entitas realis non est ex¹³⁰ conceptione animae, et tamen non sit ens vel res simpliciter¹³¹ et realiter, sic scilicet¹³² quod cum alio¹³³ veram compositionem¹³⁴ et veram multitudinem faciens est figmentum, loquendo universaliter de omnibus quae entia absoluta important et etiam de his quae relationes reales¹³⁵ dicunt, exceptis divinis relationibus, quae licet sint relationes¹³⁶ reales nullam tamen compositionem faciunt cum relato; sapientia ergo, bonitas et alia quaecumque huiusmodi quae de Deo praedicantur et tribus personis convenient respectu essentiae divinae¹³⁷ non dicunt nisi ens¹³⁸ secundum rationem nec important aliquid differens ab ea nisi sola ratione; nec ista etiam¹³⁹ inter se differunt nisi sola ratione. Et hoc etiam patet per **Commentatorem** (3) duodecimo [Cod. P, fol. 382 R^b] *Metaphysicae*, reprehendentem fideles [Cod. V, fol. 251 V^a] in hoc quod¹⁴⁰ reputa [Cod. Q, fol. 204 R^b] bat¹⁴¹ eos ponere trinitatem personarum distinctarum realiter ratione distinctionis huiusmodi¹⁴² attributorum, ostendens ibi quod cum haec non different nisi solum ratione, circa Deum nullam pluralitatem realem¹⁴³ dicunt. Consimiliter etiam sunt reprobandi fideles qui ex talibus nituntur declarare veritatem trinitatis personarum, quia haec¹⁴⁴ ad¹⁴⁵ illam non plus faciunt quam essentia¹⁴⁶ divina simplex et¹⁴⁷ indistincta¹⁴⁸. Et ex talibus derogatur veritati fidei in quantum hi qui¹⁴⁹ certa ratione sciunt quod talia non dicunt aliquos modos reales, sed tamen¹⁵⁰ entia secundum rationem, et videntes quod magni¹⁵¹ theologi nihilominus in hoc nituntur declarare quod talis differentia realium modorum requiritur ad emanationem distinctarum personarum minus firmiter inhaerent veritati fidei; et cetera¹⁵². Si ergo per modos reales intelligitur aliud quam per ens secundum rationem, non¹⁵³ potest dici quod talia in Deo dicant¹⁵⁴ modos reales, quia in eo¹⁵⁵ compositionem facerent. Non est tamen per hoc intelligendum quod bonitas, sapientia et alia huiusmodi quae respectu Dei dicuntur entia secundum rationem et ab invicem ratione¹⁵⁶ differre sic habeant esse id quod sunt per conceptionem intellectus, quod¹⁵⁷ si non esset intellectus concipiens quod¹⁵⁸ Deus non esset sapiens, bonus [Cod. R, fol. 256 R^a] et huiusmodi. Ex conceptione enim intellectus Deo nihil acquiritur. Immo quia Deus ratione sua [Cod. K, fol. 90 R^b]

infinitae¹⁵⁹ et illimitatae¹⁶⁰ perfectionis omnia quae¹⁶¹ in creaturis secundum realem diversitatem perfectionem simpliciter important in se ipsa¹⁶² unite absque quacunque multitudine perfectissime comprehendit, ideo id quod in creaturis nomine sapientiae intelligitur ut¹⁶³ realiter differens a bonitate, in¹⁶⁴ Deo perfectissime invenitur, indistincta tamen¹⁶⁵ omnino a bonitate: et sunt in Deo sapientia, bonitas res ita [Cod. P, fol. 382 V^a] una et simplex et omnino indistincta re et¹⁶⁶ ratione circumscrippta conceptione intellectus, sicut est ipsa essentia¹⁶⁷ divina. Ab intellectu autem¹⁶⁸ non causantur¹⁶⁹ huiusmodi perfectiones in Deo, sed ipsae¹⁷⁰ quae¹⁷¹ in Deo sunt una res¹⁷² simplex¹⁷³ ab intellectu apprehenduntur¹⁷⁴ sub diversis rationibus ex comparatione eminentis perfectionis divinae unius et simplicis ad perfectiones creaturarum multiplicies et distinctas. Quod autem si per modum realem intel ligatur aliquid in rerum natura importans aliquid¹⁷⁵ aliud quam per ens secundum rationem importetur, sit aliud¹⁷⁶ realiter ab eo cuius est modus, compositionem¹⁷⁷ cum eo faciens, potest sic declarari: quoniam cum dicitur modus realis hoc quod dico reale importat quandam determinationem et contractionem¹⁷⁸ respectu modi cui videtur¹⁷⁹ respondere alia determinatio quae potest dici rationalis¹⁸⁰, ut sicut distinguitur res in rem quae est in anima et in rem simpliciter quae est extra animam, consimiliter¹⁸¹ modus distinguatur ut dicatur modus realis qui convenit¹⁸² rei secundum quod est aliquid in rerum natura praeter conceptionem intellectus, modus autem rationalis dieatur qui convenit¹⁸³ rei secundum quod cadit sub conceptione intellectus; sed ita se habet modus rationalis respectu illius¹⁸⁴ cuius est modus, quod est aliquid essentialiter differens ab eo. Quod patet ex eo quod¹⁸⁵ illud quod de uno praedicatur essentialiter et per se, non potest de alio consimiliter praedieari¹⁸⁶; verbi gratia, hoc nomine homo importatur aliquid quod cadit sub conceptione intellectus prima et dicitur prima intentio, circa quod¹⁸⁷ secunda conceptione intellectus constituitur quidam¹⁸⁸ modus qui dicitur universale vel species¹⁸⁹ et dieatur secunda intentio. Constat autem quod huiusmodi modus qui nomine universalis¹⁹⁰ ex [Cod. V, fol. 251 V] primitur, essentialiter differt¹⁹¹ ab huiusmodi re concepta [Cod. P, fol. 382 V^b] ab intellectu qui nomine hominis exprimitur. Etenim¹⁹² ista¹⁹³ est vera: homo est per se substantia; ista est¹⁹⁴ falsa: universale vel species est substantia¹⁹⁵. Ergo similiter ita se habebit modus realis respectu illius cuius est modus, quia essentialiter erit differens ab eo. Et hoc¹⁹⁶ videtur esse intentio **Avicennae** (4) quinto¹⁹⁷ *Metaphysicae*¹⁹⁸, ubi dicitur quod rei convenit duplex esse: triplicem autem habet considerationem. Res enim non habet esse nisi in anima secundum quod cadit sub conceptione intellectus aut¹⁹⁹ in re extra quod competit²⁰⁰ ei secundum se absque operatione²⁰¹ intellectus: et uterque istorum modorum essendi competit²⁰² sua consideratio propria: et secundum hoc res habet duplarem considerationem. Sed praeter hoc, habet²⁰³ tertiam²⁰⁴ considerationem²⁰⁵ secundum quod consideratur absolute

et indeterminate²⁰⁶, absque [Cod. Q, fol. 204 V^a] hoc quod consideretur determinate secundum esse quod habet in anima vel secundum esse quod habet extra animam secundum se, licet huic tertiae considerationi non respondeat aliquod esse sive aliquis modus essendi realis. Quibus suppositis declarat **Avicenna** (5) [Cod. R, fol. 256 R^b] quod rei secundum esse quod habet in anima convenienti praedicti modi rationales sive accidentia quae sunt intentiones secundae²⁰⁷ logicales; secundum esse autem quod habet extra animam in se ipsa convenienti ei modi reales qui²⁰⁸ sunt accidentia realia veram compositionem cum rebus quorum sunt modi facientia²⁰⁹, alioquin si modus realis non importet aliquam²¹⁰ alietatem realem respectu rei cuius est modus, sequetur²¹¹ quod idem et unum²¹² simplex sit modus respectu sui ipsius²¹³.

Ad rationem ergo dicendum quod proprie loquendo de modo reali²¹⁴: sapientia, bonitas et alia huiusmodi in Deo non dicunt aliquos modos reales; sed extendendo nomen²¹⁵ modi realis ad ens secundum rationem cui respondet ex parte rei pro fundamento verum²¹⁶ ens reale, sic praedicta in Deo possunt dici modi reales; quia ei quod istis nominibus exprimitur respondet perfectio [Cod. P, fol. 383 R^a] essentiae²¹⁷ divinae pro fundamento, quae praedicta unite in se eminenter comprehendit. Quando ergo dicitur quod non solum dicunt ista in Deo entia secundum rationem, quia absque conceptione intellectus Deo²¹⁸ convenient, dicendum quod licet absque conceptione intellectus²¹⁹ in Deo sit sub ratione simplicis perfectionis illud quod pro fundamento eis quae praedictis nominibus significatur²²⁰ respondet, verumtamen omnis diversitas et distinctio talis perfectionis secundum quod est extra animam illam²²¹ in comparatione ad diversas perfectiones concipientem²²², si non esset intellectus concipiens omnino cessaret, quia ut praedictum²²³ est, talis multitudo vel²²⁴ talis diversitas secundum rationem non est nisi ab intellectu et in²²⁵ intellectu²²⁶ concipiente²²⁷.

Explicit decimum quartum quodlibet²²⁸ Magistri Godefridi²²⁹ de Fontibus²³⁰.

¹ est dicendum] dicendum est V. — ² ad extremis — differre] om. RQ. — ³ negotiacione R. — ⁴ sed Q. — ⁵ illius entitatis] entitatis illius K. — ⁶ ens add. Q; del. postea. — ⁷ sit PKQ. — ⁸ om. P. — ⁹ simpliciter add. K. — ¹⁰ simpliciter — ens] om. Q. — ¹¹ in add. K. — ¹² non K. — ¹³ Item — natura] om. Q. — ¹⁴ praedicta R; etiam add. K. — ¹⁵ om. P; sufficienter patet] patet sufficienter K. — ¹⁶ dicendum QK. — ¹⁷ ex add. R; postea del. — ¹⁸ accipiat K. — ¹⁹ includitur Q. — ²⁰ nec quod] quod nec K. — ²¹ convenit K. — ²² nisi K. — ²³ aliquam add. K. — ²⁴ licet R. — ²⁵ in suo] illud Q. — ²⁶ quemdem sic] quid sit P; sicut ad K. — ²⁷ quia Q. — ²⁸ composita P; non compositam] compositionem K. — ²⁹ non K. — ³⁰ illic Q. — ³¹ convenit K. — ³² id K; aliud Q. — ³³ sed PRQK. — ³⁴ secundum add. 1^a m. V, del. 2^a m. V. — ³⁵ non Q. — ³⁶ fit — nihilo] om. Q. — ³⁷ ex add. K. — ³⁸ ratione Q. — ³⁹ aliquam P. — ⁴⁰ quae tandem Q. — ⁴¹ et cetera] om. K. — ⁴² est add. K. — ⁴³ entitatem aliam] aliam entitatem K. — ⁴⁴ scilicet sic] sic scilicet

QK. — ⁴⁵ dependentem K. — ⁴⁶ habent entitatem] entitatem habent K. — ⁴⁷ compositum add. K ; deinde del. — ⁴⁸ quod per se] per se quod K. — ⁴⁹ ex aliquo] alia Q. — ⁵⁰ transmutatione materiae] potentia materiae transmutatione K. — ⁵¹ potenti ^{1^a} m. V in potest corr. ^{2^a} m. V ; potentis P ; potenter RQ. — ⁵² fieri in actu] in actu fieri R. — ⁵³ inde add. R. — ⁵⁴ inde — entitatem] om. K. — ⁵⁵ potentialitate R. — ⁵⁶ et add. Q. — ⁵⁷ modum potentiale] potentiale modum Q. — ⁵⁸ solum Q. — ⁵⁹ materialm PK. — ⁶⁰ entis Q. — ⁶¹ om. Q ; suppl. deinde. — ⁶² et — materialm] om. K. — ⁶³ et Q. — ⁶⁴ quod Q. — ⁶⁵ sunt Q. — ⁶⁶ om. K ; quae suppl. ^{2^a} m. K. — ⁶⁷ et se simpliciter immo] essentia simplicissimo Q. — ⁶⁸ radicatur Q. — ⁶⁹ aliquid realiter] realiter aliquid Q. — ⁷⁰ non autem] q. autem Q. — ⁷¹ ergo R. — ⁷² tpr (?) Q. — ⁷³ conscripta R. — ⁷⁴ realiter sunt] sunt realiter K. — ⁷⁵ om. K. — ⁷⁶ potuerunt Q. — ⁷⁷ talis K. — ⁷⁸ nisi suppositorum realiter] om. R. — ⁷⁹ opinionem P ; originem K. — ⁸⁰ hoc verbum tertium del. esse videtur a Q. — ⁸¹ comparatur K. — ⁸² ens rationis] rationem K. — ⁸³ esse ^{1^a} m. VR in essentia corr. ^{2^a} m. VR. — ⁸⁴ pluralitas Q. — ⁸⁵ essentiale Q. — ⁸⁶ operatio vel add. K ; del. postea. — ⁸⁷ et add. K. — ⁸⁸ ab essentia] ad esse Q. — ⁸⁹ quando Q. — ⁹⁰ id est] om. R. — ⁹¹ substantiam add. K. — ⁹² convenit P ; om. K. — ⁹³ quod K. — ⁹⁴ non Q. — ⁹⁵ om. Q. — ⁹⁶ aliquid Q. — ⁹⁷ ideo Q. — ⁹⁸ aliam Q. — ⁹⁹ animae conceptione] conceptione animae K. — ¹⁰⁰ Ens autem per accidens est] est antea ens per accidens K ; est P. — ¹⁰¹ del. K. — ¹⁰² om. Q. — ¹⁰³ non pertinet K. — ¹⁰⁴ om. Q. — ¹⁰⁵ species Q. — ¹⁰⁶ om. Q. — ¹⁰⁷ septimo Q. — ¹⁰⁸ om. Q. — ¹⁰⁹ sapientis R. — ¹¹⁰ realiter Q. — ¹¹¹ alia Q. — ¹¹² quandoque P. — ¹¹³ ibi est vere compositio realis] est compositio vere reals K. — ¹¹⁴ extra animam est ordo] est ordo extra animam K. — ¹¹⁵ est substantia] sunt subiecta P ; ipsius substantiae K. — ¹¹⁶ quae possunt — entia] om. Q. — ¹¹⁷ om. Q. — ¹¹⁸ habere compositionem K. — ¹¹⁹ se Q. — ¹²⁰ continuo] Q. — ¹²¹ om. Q. — ¹²² om. Q. — ¹²³ simpliciter R. — ¹²⁴ in natura] om. K. — ¹²⁵ diversas R. — ¹²⁶ huiusmodi R. — ¹²⁷ preter R. — ¹²⁸ aliquid add. K. — ¹²⁹ tamen Q ; postea del. — ¹³⁰ om. R. — ¹³¹ om. Q. — ¹³² sic scilicet] satis Q. — ¹³³ aliquid P. — ¹³⁴ conceptionem ^{1^a} m. V, in compositionem corr. ^{2^a} m. V ; conceptionem PRQ. — ¹³⁵ om. R. — ¹³⁶ et add. VPQK — ¹³⁷ essentiae divinae] divinae essentiae K. — ¹³⁸ conveniens Q. — ¹³⁹ ista etiam] etiam ista K. — ¹⁴⁰ quia Q. — ¹⁴¹ reputabant Q. — ¹⁴² huius K. — ¹⁴³ om. Q. — ¹⁴⁴ om. K. — ¹⁴⁵ haec ad] ad hoc non PRQ. — ¹⁴⁶ entia RPQK. — ¹⁴⁷ simplex et] simpliciter etiam K. — ¹⁴⁸ distincta Q. — ¹⁴⁹ quae P. — ¹⁵⁰ vel tantum *scrips.* in marg. ^{2^a} m. V. — ¹⁵¹ talis K. — ¹⁵² et cetera] om. K ; et eetera add. P. — ¹⁵³ om. Q. — ¹⁵⁴ dicantur Q. — ¹⁵⁵ secundum add. Q. — ¹⁵⁶ secundum rationem non K. — ¹⁵⁷ quia Q. — ¹⁵⁸ quia Q. — ¹⁵⁹ et fidei Q. — ¹⁶⁰ illatae ^{1^a} m. V, in marg. in illimitatae corr. ^{2^a} m. V ; — illatae RPQ. — ¹⁶¹ est add. Q. del. postea. — ¹⁶² ipso VPRQ. — ¹⁶³ non K. — ¹⁶⁴ et Q. — ¹⁶⁵ om. Q. — ¹⁶⁶ om. Q. — ¹⁶⁷ existentia Q. — ¹⁶⁸ quae P. — ¹⁶⁹ (?) Q. — ¹⁷⁰ ipsa K. — ¹⁷¹ qui R. — ¹⁷² om. Q. — ¹⁷³ ennt (?) Q. — ¹⁷⁴ comprehenditur R. — ¹⁷⁵ ad Q. — ¹⁷⁶ quam — aliud] om. Q. — ¹⁷⁷ comparationem Q. — ¹⁷⁸ contradictionem Q. — ¹⁷⁹ re add. K ; del. postea. — ¹⁸⁰ rationabilis Q. — ¹⁸¹ consimilem Q. — ¹⁸² contingit P. — ¹⁸³ contingit P. — ¹⁸⁴ alicuius Q. — ¹⁸⁵ quia K. — ¹⁸⁶ potest de alio consimiliter praedieari] praedieatur de alio consimiliter K. — ¹⁸⁷ quam K. — ¹⁸⁸ quidem P. — ¹⁸⁹ dicitur add. K. — ¹⁹⁰ importatur add. K. — ¹⁹¹ differentia K. — ¹⁹² ideo Q. — ¹⁹³ haec Q. — ¹⁹⁴ autem Q. — ¹⁹⁵ ista est falsa — substantia] om. K. — ¹⁹⁶ haec V. — ¹⁹⁷ secundo R. — ¹⁹⁸ macula in K. — ¹⁹⁹ at P. — ²⁰⁰ convenit K. — ²⁰¹ comparatione K. — ²⁰² convenit K. — ²⁰³ hanc add. K. — ²⁰⁴ habet tertiam] tertiam habet Q. — ²⁰⁵ et add. Q. — ²⁰⁶ et add. Q ; del. postea. — ²⁰⁷ intentiones secundae] secundae intentiones K. — ²⁰⁸ quae R. — ²⁰⁹ facienda R. — ²¹⁰ am³ Q. — ²¹¹ sequeretur PK. — ²¹² idem et unum] unum et idem P. — ²¹³ finis V. — ²¹⁴ scilicet add. K. — ²¹⁵ momen ^{1^a} m. Q in nomen corr. ^{2^a} m. Q. — ²¹⁶ est add. Q. — ²¹⁷ entiae ^{1^a} m. V in essentiae corr. ^{2^a} m. V ; entia R. — ²¹⁸ sic sub ratione add. Q. — ²¹⁹ Deo — intellectus]

om. K. — ²²⁰ signatur Q. — ²²¹ illa K. — ²²² concipientes K. — ²²³ dictum R. — ²²⁴ et P. — ²²⁵ *om.* Q. — ²²⁶ intellectum P. — ²²⁷ Liber Colucii pyeri de stignano *add.* R. — ²²⁸ quolibet VPK. — ²²⁹ Gofredi R. — Scriptoris munus sit bos bonus aut equus unus. Incipit intitulatio quaestionum quinti quodlibet magistri Godefridi *add.* Q. — ²³⁰ de Fontibus] *om.* PRQ. — Iterantur *hoc loco in Codice P quae retulimus Quodl. X, q. 13* (p. 373, l. 27), *quorum prima sunt* : nec potest proprie diei quod homo libere sistat se (*se om.* P)... sed sistunt [Cod. P, fol. 383 Rb] in suis operationibus... quam vis intellectus quantum (qua P) ad primum suum actum... eodem modo quo activat vo- [Cod. P, fol. 383 Va] luntatem eo modo etiam determinat... syllogismo praecedente ei quod est [Cod. P, fol. 383 Vb] conveniens etc..., et extrema : per ista non satisfit dubitationi inductae. ideo aliter est (p. 376, l. 9). — Incipiunt quaestiones quinti quolibet magistri Godefridi de fontibus, *add.* P.

(1) BOETHIUS, *De Trinitate*, c. VI (PL., t. 64, col. 1255). Litteraliter. — (2) ARISTOTELIS *Metaphysica*, Z, 1 (II, 1028, a). — (3) AVERROIS *Metaphysica*, l. XII, summa 2^a, c. 3, Com. 39 (op. cit., vol. 8, fol. 323 R). — (4) AVICENNE *Metaphysica*, l. V, c. 1 (Venetiis, 1495). — (5) ID., *ibid.* (loc. cit.).

SIGLES

- Cod. P = n° 15842, lat. Bibliothèque Nationale, Paris.
 Cod. V = n° 14301, » »
 Cod. C = n° 170, Pembroke College, Cambridge.
 Cod. R = n° 1032, lat. Bibliothèque Vaticane, Rome.
 Cod. K = n° 1031, » »
 Cod. Q = n° 302, lat. Borghèse, Rome.
 Cod. Z = n° 301, » »
-

ADDENDA ET CORRIGENDA

- P. 48 (14), 155 (11-15), 165 (9), *lisez* : Nicolans papa IV.
P. 171, l. 8, *on ordinantur, corrigez* : non ordinantur
P. 171, l. 18, *après interpretatur fermez la parenthèse.*
P. 174, l. 2, *essent, lisez* : esset.
P. 174, l. *ultima*, *sicns, corrigez* : scens
P. 176, l. 39, *initatis, lisez* : unitatis
P. 182, l. 17, *gratius, lisez* : gratia
P. 187, (7), *lisez* : E, 1.
P. 209, l. 17, *existenti, corrigez* : existent
P. 213, note (6), *lisez* : 1-2 (II, 1046-1047).
P. 213, note (10), *lisez* : Θ, 8, (II, 1050, a.)
P. 213, note (11), *lisez* : Θ, 1 (II, 1046, a.).
P. 218, l. 9, *quanto, lisez* : quanta
P. 226, l. 40, *ipse, corrigez* : ipsa
P. 228, l. 16, *cornalibus, corrigez* : carnalibus
P. 239, l. 23, *voluntario, corrigez* : voluntarie
P. 242, l. 23, *dominium, corrigez* : dominium
P. 252, l. 28-29, *impetiva, corrigez* : impeditiva
P. 266, l. 31, *evalingezat, corrigez* : evangelizat
P. 266, l. 60, *opud, corrigez* : opus
P. 269, l. 11, *Erga, lisez* : Ergo
P. 272, l. 40, *prior, lisez* : peior
P. 283, l. 16, *possi, lisez* : possit
P. 283, l. 32, *puniuntur, corrigez* : punitur
P. 285, *notula* 34, *punitur R, corrigez* : puniuntur VPQK.
P. 286, l. 16, *oriendos, corrigez* : oriundos
P. 293, l. 30, *cominium, lisez* : dominium
P. 299, *notula* 14, *spoliaverunt, lisez* : spoliauerut
P. 313, l. 38, *rectifieitionem, lisez* : rectificationem
P. 314, l. 27, *au lieu de amicos, lisez* : amieos »;
P. 314, l. 28, *supprimez guillemets après ad amicos*
P. 314, l. 31, *au lieu de [non] proprie, lisez* : non proprie.
P. 330, l. 14, *au lieu de caritas, et quia, lisez* : caritas. Et quia
P. 333, l. 4, *après pro materia sibi, ajoutez* : speciali aliquid habet ad quod tanquam
ad aliquid
P. 339, l. 12, *opertionem, lisez* : operationem
P. 339, l. 18, *plaezz le chiffre de renvoi 18 après quod*
P. 340, l. 25, *lisez* : [Cod. P, fol. 353 Vb].
P. 341, l. 26, *Dyonisius, corrigez* : Dionysius.
-

TABLE DES AUTEURS CITÉS DANS L'ÉDITION DES QUOLIBETS XI-XIV (*)

Actuum liber, IV : 32.
 *AEGIDIUS ROMANUS, *Quodlibetum II*,
q. XI : 17 18.
 AMANDUS (*frater*) : 192(5) 213(5).
 AMBROSIUS (*SANCTUS*) : 121.
 — *In Epistulam I ad Cor.*, c. V : 133.
 ANAXAGORAS : 107.
 ANSELMUS CANTUARIENSIS, *De Concordia
praescientiae Dei cum libero arbitrio*,
c. XI : 23 26 191 ;
 — *De Libero Arbitrio*, c. V : 87 88.
 — *De Similitudinibus*, c. XC : 271.
 — *In Epistulam I ad Cor.*, V : 133.
 — *De Veritate*, c. XII : 307.
 ARISTOTELES (vel PHILOSOPHUS) : 320
 321 325 326 327 332 343 350
 354 390 391 408 409 410 417
 419 420 420(a).
 — *Analytica posteriora*, l. II, c. 18 :
 400 406.
 — *De Anima*, l. III, c. IV : 198
 206(27) 388 ;
 — l. III, c. X : 86.
 — *De Animalium motione*, c. VIII :
 204 206.
 — *Ethica Nicomachea* : 317 320
 325 326 327 332 333 343 350
 354 ;
 — l. I : 149(14) 173 254
 303 305 330 333 383 ;
 — l. II : 104 303 368 ;
 — l. III : 23 87 341 ;
 — l. IV : 2(1) 254 364 ;

ARISTOTELES, *Ethica Nic.* (suite) :
 — l. V : 85 96 254 255
 307 308 309 311 314 315 317
 325 330 340 341 344 351 353
 360 365 ;
 — l. VI : 84 170 341 343
 353 354 365 ;
 — l. VII : 90 91 363 ;
 — l. VIII : 320 321 322
 323 324 325 326 327 348 373 ;
 — l. IX : 34 36 180 183
 324 325 ;
 — l. X : 34 41 173.
 — *Metaphysica*, l. I : 169 ;
 — l. IV : 2(1) 81(8)(11) 194 ;
 — l. V : 170(7) ;
 — l. VI : 404 407 411(8)(9)
 412 413(15)(18) 427 ;
 — l. VIII : 193(6) 196(8)
 198(10)(11) 200(19) 206(24) 419(25) ;
 — *Physica*, l. I : 10(1) 410 413(15)
 (17) ; — l. II : 387 ; — l. IV : 390(20) ;
 — l. V : 389 390 ; — l. VIII : 416.
 — *Politica* : 333 ;
 — l. I : 109 304 346 ;
 — l. III : 33(2) 76(2)(3) ;
 — l. IV : 252(3) ;
Articuli condemnati a Stephano Epis-
copo Parisiensi, die 7 Martii, 1277 :
 100 101 102 103 104 206 213
 (26)(29) 214(1)(2) 215(3) 221(4).
 AUGUSTINUS (*SANCTUS*) : 47 124(2)(3)
 245 ;

(*) Les noms précédés d'un astérisque sont cités dans les notes. Le chiffre désigne la page ; la parenthèse indique le chiffre de renvoi à la note.

- AUGUSTINUS (SANCTUS) (suite) :**
- *Confessiones*, l. XII : 409.
 - *Contra Epistulam Fundamenti Liber unus*, c. XIV : 368(10).
 - *Contra Faustum*, l. XXII : 71—76.
 - *De Civitate Dei*, l. XIX : 34—71
94.
 - *De Consensu Evangelistarum*, l. II :
239.
 - *De Doctrina Christiana*, l. I : 169.
 - *De Genesi ad litteram*, l. VIII : 408.
 - *De Libero arbitrio* : 41—43.
 - *De Operc Monachorum* : 140—159.
 - *De Orando Deum, ad Probam Epis-
tula*, CXXX, c. XV : 26—27.
 - *De Ordine*, l. II : 115(3)(4).
 - *De Predestinatione Sanctorum* : 363.
 - *De Trinitate*, l. I : 199 ; — l. VIII :
329 ; — l. XI : 79—80 ; — l. XIV :
174 ; — l. XV : 330.
 - *Enarratio in psalmum CIII, ser-
mo III* : 158—245—262.
 - *Epistula LIV ad Ianuarium*, l. I :
121.
 - *CLIII ad Macedonium*,
c. VI : 128.
 - *Super Iohannem, sermo II* : 174.
- AVEROËS CORDUBENSIS (vel COMME-
NTOUR) :** 408—409.
- *De Anima*, II : 391.
 - *De Coelo et Mundo*, IV : 391.
 - *Ethica Nicomachea*, l. I : 254 ; —
l. IV : 254 ; — l. V : 311—314 ; —
l. VII : 354—363 ; — l. VIII : 321 ;
— l. X : 41.
 - *Metaphysica*, l. IV : 80—81 ;
— l. VII : 14—412—413 ;
— l. VIII : 200—407—417(22)
418(24) ;
— l. X : 391 ;
— l. XII : 407—428.
 - *Physica*, l. I : 13 ; — l. II : 418 ; —
l. V : 389—390—416—417.
- AVICENNA :** 405 ;
— *Metaphysica*, l. V : 429—430.
- BEDA VENERABILIS :** 40(2)—251(42).
- BEKKER (cf. ARISTOTELIS).**
- BERNARDUS (SANCTUS).**
- *De Consideratione ad Eugenium III
papam*, l. III : 67.
 - *De Gratia et libero arbitrio*, c. II : 88.
- BLAS :** 344.
- ***BOECIUS DE DACIA :** 105(1)—213.
- BOETHIUS,**
- *De Consolatione*, l. II : 252—256.
 - *De Trinitate* : 427.
- CICERO (TULLIUS),**
- *De Amicitia* : 365.
 - *Concilium Lugdunense* : 115(5)—117(6)
222—230(1)—232—235.
- Decretales,**
- *Extra*, l. vi, *De Electione* : 68.
 - l. ix, *De Renuntiatione* : 34
97.
 - l. iv, *De clericis non resi-
dentibus* : 51—52.
 - x, *Pastoralis Officii* : 235
(8)(9).
 - xix, *De Parochiis* : 119.
 - xxx, *De Decimis* : 58.
 - xli, *De Celebratione Mis-
sarum* : 56—57(4).
 - xlvi, *De Observatione
ieiuniorum* : 120.
 - v, iii, *De Simonia* : 283.
 - — xiv, *De Clericis pugnanti-
bus in duello* : 75.
 - — xix, *De Usuris* : 69—125.
 - — xxv, *De Purgatione vul-
gari* : 75.
- Sexto.** l. vi, *De Electione* : 231—232
233—235(8).
- v, v, *De Usuris* : 115—117
286—292.
- Decretum Gratiani,**
- P. I. D. xii : 121 ; — xxii : 95—99
233(5)(7)—234(8) ; — xxii : 133(1)
228(6) ; — xxv : 95 ; — xl : 98 ; —
lxx : 65 ; — xcii : 110 ; — xcvi : 225(6)
— xcix : 95.
 - P. II. C. ii : 75 ; — C. v : 133 ;
— C. xi : 95—129 ;
— C. xiv : 109—110 ;
— C. xvi : 58 ; — C. xix : 97 ;
— C. xxi : 65—66—110 ;
— C. xxii : 124(2)(4)—125(2) ;
— C. xxv : 94.
 - P. II. *De Poenitentia*. D. I : 133 ; —
D. V : 109 ; —
 - D. VI [c. i] : 137(3) ; — D. VI [c. ii] :
137(1) ;

- Decretum Gratiani* (suite) :
 P. III, De Consecratione, D, I : 56(4) ;
 — D. III : 120.
- *DENIFLE et CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis* (cf. *Articuli condemnati...*).
- *DENZIGER, *Enchiridion Symbolorum et Definitionum* : 25(1)(5).
- Deuteronomii liber* : 273(3)(4).
- Digesta*, P. III : 136 ;
 — P. VI : 134 137.
- [Pseudo] DIONYSIUS AREOPAGITA,
De Divinis nominibus, IV : 341.
Ecclesiastes : 373 386.
- Episcopus Parisiensis* (= Simon de Bucey, successeur d'Etienne Tempier) : 103.
- Exodi liber* : 169 273(3)(4).
- FRANCISCUS ASSISIENSIS (SANCTUS),
Regula, c. V : 44 48.
Testamentum : 44 48.
- *FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici* (cf. *Decretales* et *Decretum*).
- Genesis liber*, c. IV : 133 269.
- Glossa decretalium* GREGORII IX,
Extra, III : 56 57(4).
- Glossa Decreti GRATIANI*,
 P. I : 98 ; — P. II : 111 133.
- Glossa sacerorum librorum*,
In I ad Cor. : 106 176 236 239
 241 245 246 328 385 386.
In Genesim : 133.
I Jacobi, III : 156.
In Job : 386.
In Joh. evang. : 93.
In Luc. evang. : 38 107 241 329.
In Matth. : 172 176 239 243 246
 266.
In I ad Tim. : 237 ; — *II ad Tim.* : 106 159.
- *GODEFRIDUS DE FONTIBUS, *Quodlibeta* : 206(25)(30) 213 282(1)(2) 285
 292(2) 297.
- GREGORIUS MAGNUS : 94 95 179.
 — *Moralia* : 35.
 — *Pastoralis liber* : 33(1)(3) 34(1)
 68 69.
 — *Super Ezechielem* : 105.
- GREGORIUS X PAPA : 222 231.
- GUILLAUME EPISCOPUS PARISIENSIS : 68.
- *HENRICUS DE GANDAVO, *Quodlibeta* :
 81 82 84 92 188 190 198(9)
 199(13)(15) 213(9).
- HIERONYMUS (SANCTUS), *In Isaiam* : 107.
- *HONORIUS III PAPA : 48(10).
- HUGO : 100(79).
- HUGO DE DE SANCTO VICTORE,
Eruditiones didascalicae : 171.
In Hierarchiam coelestem : 29(4)(5) 31
- HUGOCCIO : 99.
- ISAIAS PROPHETA : 107.
- IACOBUS AUGUSTINIENSIS : 193(6).
- IACOBUS APOSTOLUS, *Epistula I* : 255 ;
 — *Epistula II* : 156.
- IEREMIAS PROPHETA : 115 271.
- Job liber : 256 286.
- IOHANNES APOSTOLUS,
Evangelium : 93 95 176 328(22) 338.
Epistula I : 369.
- IOHANNES CHRYSOSTOMUS : 133 246.
 — *Super Matthaeum* : 239.
- Levitici liber V : 124.
- LUCAS EVANGELISTA, *Actus apostolorum* :
 42 140.
 — *Evangelium* : 38 39 107 109
 241 246 329.
- *LYRANUS : 95 108 134 165 187 230.
- MALACHIAS PROPHETA : 58.
- MARCELLINUS PAPA : 98.
- MATTHAEUS APOSTOLUS : 40 103 107
 139 159 171 176 223(2) 239
 240 243 246 266.
- MOYES : 172.
- *MUELLER (C. F. W.) : 372(8).
- *NICOLAUS (cf. LYRANUS).
- NICOLAUS IV PAPA, *Constitutio super Regula fratrum Minorum* : 45 48
 144 148 149 153 164 225(4)
 227(5) 236 239 251(3).
- PAULUS APOSTOLUS (SANCTUS),
Epistula I ad Cor. : 58 106 179
 236 238 245 246 260 328(20)
 385 386.
 — *II ad Cor.* : 94(4).
 — *ad Galatas* : 59.
 — *ad Hebreos* : 59 175.
 — *ad Philippenses* : 328.
 — *ad Romanos* : 94(5).
 — *I ad Thess.* : 140 246.
 — *I ad Thim.* : 106 159 237.

- PELAGIUS : 23.
- PETRUS LOMBARDUS, *IV Sententiarum* : 137.
- PLATO : 405.
- Proverbiorum liber* : 252.
- Psalmorum liber, Ps. CIII* : 158 ; — *Ps. XV* : 256.
- Regum liber* : 169.
- *SBARALEA (cf. HONORIUS III et NICOLAUS PAPA IV).
- *SIGERUS DE BRABANTIA : 105(1) 213 221.
- SIMPLICIUS, *Categoriae* : 79 191 203 204 213(22).
- STEPHANUS EPISCOPUS PARISIENSIS (cf. *Articuli condemnati*).
- TAMYRUS : 321.
- TEMPIER (ETIENNE) (cf. STEPHANUS *episcopus Parisiensis*).
- THOMAS AQUINAS : 102 171(9).
— *De Ente et essentia* : 188(1).
— *Summa theologiae* : 18(7).

TABLE GÉNÉRALE DES MATIÈRES

QUODLIBETUM UNDECIMUM.

	Pages
I. — Utrum ponens Deum dilectum secundum quod dilectus esse subiectum theologiae in hoc dicatur ponere illam dilectionem esse subiectum	1
II. — Utrum si post conversionem substantiae panis in corpus Christi dimensionibus remanentibus alia substantia panis crearetur sub illis esset idem panis numero cum priori	7
III. — Utrum ad hoc quod quantitas remanens possit transmutari oporteat praeter quantitatem determinatam ponere aliam quantitatem indeterminatam	12
IV. — Utrum caritas sit ratio formalis qua elicitur actus dilectionis.	22
V. — Utrum a voluntate potest diligi immediate quod non cognoscitur immediate.	26
VI. — Utrum ista stent simul quod vita contemplativa sit simpliciter eminentior et perfectior quam activa et quod status praelatorum sit perfectior status quam status religiosorum	32
VII. — Utrum presbyteri parochiales habeant iurisdictionem ordinariam vel commissam sive delegatam	38
VIII. — Utrum pura privatio possit aliquem constituere in statu perfectionis.	40
IX. — Utrum religiosus subditus magis teneatur oboedire inferiori praelato et immediato quam superiori et mediato.	49
X. — Utrum clericus beneficiatus et praecipue habens curam animarum possit esse absens a sua ecclesia morando in studio vel insistendo servitio alicuius principis vel praelati	51
XI. — Utrum clericus beneficiatus ad horas canonicas teneatur singulis diebus missam dicere vel audire	53
XII. — Utrum solutio decimarum sit de necessitate salutis.	58
XIII. — Utrum liceat alicui recipere beneficium ecclesiasticum maxime cum cura in loco cuius linguam vel idioma ignorat.	62
XIV. — Utrum licitum sit alicui tenere plura beneficia praeter quam in duobus casibus videlicet propter tenuitatem beneficiorum vel propter raritatem clericorum	64
XV. — Utrum habens aliquod beneficium per simoniam et per commutationem illius aliud consequens committat simoniam in sic aliud consequendo.	69
XVI. — Utrum praebens auctoritatem pugnantibus in dñello peccet.	71
XVII. — Utrum princeps dicens se habere causam pro utilitate reipublicae nec tamen huiusmodi necessitas est de se notoria possit imponere aliquam exactionem et subiecti teneantur solvere.	76

QUODLIBETUM DUODECIMUM.

	Page
I. — Utrum Deus possit potentias nimirum passivas reducere in actiones suas absque suis obiectis faciendo visionem sine visibili et sic de aliis.	79
II. — Utrum conscientia erronea sic liget quod faciens contra eam mortaliter peccat.	83
III. — Utrum praecellens superior possit auferre a suis subditis illud quod competit illis de iure	93
IV. — Utrum praecellenti statui et dignitati libere renuntiare possint.	96
V. — Utrum episcopus parisiensis peccet in hoc quod omittit corriger articulos a praedecessore suo condemnatos	109
VI. — Utrum licet doctori praeceipue theologico reconsare quæstionem sibi positam cuius veritas manifestata per determinationem doctoris offendiceret aliquos divites et potentes	105
VII. — Utrum clericorum negotiantes peccant mortaliter.	108
VIII. — Supposito quod negotiantes clericorum peccant quis istorum gravius peccat. .	112
IX. — Utrum superiores sive principes saeculares sive praecellentes ecclesiastici peccent non expellendo usurarios de terris suis.	114
X. — Utrum persona confitens sacerdoti villa in qua per paucos dies moratur teneatur confiteri sacerdoti alterius villa in qua fere per totum annum moratur	118
XI. — Utrum adulti et ieiunare potentes peccant si non ieiunant tempore adventus. .	120
XII. — Utrum sciens peccatum occultum fratris tencatur illud denuntiare probo viro.	121
XIII. — Utrum emere debitum alicui certo tempore solvendum minori pretio sit usura	125
XIV. — Utrum ille cuius bona detinentur ab aliquo possit licite tantum capere clam de bonis detentoris quantum ille detinet de bonis suis	127
XV. — Utrum convictus per falsos testes in aliqua summa pecuniae prius debeat solvere illam summam pecuniae quam excommunicationem sustinere et e converso.	129
XVI. — Utrum homicida interrogatus a iudice debeat veritatem confiteri dato quod sit ignotus	132
XVII. — Utrum licitum sit habere columbarium.	134
XVIII. — Utrum non sacerdos audiens confessionem alicuius si revelet eam sit puniendus sicut sacerdos revelans	137
XIX. — Utrum status religiosorum nihil habentium in communi sit perfectior statu aliquid habentium	139
XX. — Utrum nunc in Ecclesia est aliquis status perfectior statu apostolorum. .	155
CORRECTIONS ET ADDITIONS	166

QUODLIBETUM TERTIUM DECIMUM.

I. — Utrum scientia theologiae sit scientia speculativa.	169
II. — Utrum Christus fuerit mortuus vere	187
III. — Utrum aliqua substantia creata per se ipsam absque aliquo alio sibi addito possit esse principium immediatum alicuius operationis et præcipue transiuntis extra.	190
IV. — Utrum posset fieri quod angelus aliquo modo simul esset in pluribus locis. .	213

	Pages
V. — Utrum imminente casu de periclitatione fidei Christianae propter quod necessarium sit adiutorium hominum qui per rapinam vel usuram vel aliis modis iniustis habent bona quae aliis sunt restituenda papa possit cum illis dispensare quod talia non teneantur restituere.	222
VI. — Utrum talis possit huiusmodi fructus retinere vel si forte illos transtulit in aliquod collegium religiosorum illi religiosi possint huiusmodi fructus retinere.	231
VII. — Utrum possit cum eis dispensare quod dispensative auctoritate ipsius episcopi illa retineant	231
VIII. — Utrum curatus aliquis habens bona in parochia alterius de quibus ei solvit decimas teneatur ab illo sacramenta ecclesiastica suspicere.	236
IX. — Utrum laudabilius sit quod homo se habeat in prosperis quam in adversis.	251
X. — Utrum vivere de receptis ab aliis sit perfectionis moralis vel infirmitatis.	257
XI. — Utrum maior et efficacior sit obligatio praecepti quam voti.	268
XII. — Utrum aliquis ingressus religionem habens debitum aliquod nec in religione existens possit operari et lucrari unde solvat teneatur exire ut per lucrum sue artis satisfaciat	269
XIII. — Utrum observans aliquod praeceptum decalogi timore alicuius mali temporalis vitandi vel amore boni temporalis adipiscendi peccet.	276
XIV. — Utrum mutuans alicui episcopo certam summam pecuniae sperans ab hoc aliquod beneficium ecclesiasticum obtinere sit simoniaeus.	281
XV. — Utrum in pecunia recepta per usuram transferatur dominium in recipientem.	286
XVI. — Utrum aliquis qui constitutus procurator ad procurandum alicui aliquod beneficium ecclesiasticum procurat illud pro se ipso peccet.	297
XVII. — Si aliqui subditi habentis bellum contra aliquos non vocati a domino immiscent sc exercitui dicti domini et rapiant de bonis inimicorum possint illa retinere et si teneantur restituere.	298
XVIII. — Si aliquis eligit sepulturam in aliquo loco et iuramento firmavit quod hoc non revocaret possit mutare absque transgressione iuramenti.	300

QUODLIBETUM DECIMUM QUARTUM.

I. — Utrum iustitia sit virtus generalis ab aliis virtutibus moralibus distincta.	303
II. — Utrum praeter iustitiam sit aliqua alia virtus appetitiva generalis.	320
III. — Utrum iustitia legalis sit virtus generalis	338
IV. — Utrum praeter iustitiam sit alia virtus appetitiva generalis	357
V. — Utrum sit amicitia aliqua generalis similis caritati.	373
CORRECTIONS ET ADDITIONS	433
TABLE DES AUTEURS CITÉS DANS L'ÉDITION DES QUOLIBETS XI-XIV	434

J.W.

JUN 15 1992

JAN 19 1993

AUG 23 1994

APR 19 2008

GAYLORD

PRINTED IN U.S.A.

3 9031 01470309 4

B
765
.G593
Q6
Fasc. 11-14

GODEFROID de Fontaines,
13th cent.

Bapst Library
Boston College
Chestnut Hill, Mass. 02167

